

*Zo zweeft de wereld
en andere artikels*

Jan Bauwens

Colofon

Titel: *Zo zweeft de wereld en andere artikels*

D/2014/Jan Bauwens, uitgever

Copyright: Jan Bauwens, Serskamp 2014

Auteur: Jan Bauwens

Druk 2014: Pumbo.nl

Omslagillustratie: Jan Bauwens

ISBN: 90-77532- —

NUR: 730

Trefwoorden: filosofie

Inhoudsopgave

Zo zweeft de wereld.....	12
Deugden en ondeugden: twee handen op één buik?.....	20
Over de goede wil.....	26
Over de opkomst van de islam in het Westen — enkele speculaties.....	32
1. Hoe staan moslims tegenover het christendom?.....	32
2. Wat betekent de islam voor het christendom?.....	41
"Non posse peccare" — Over het Christendom, de Islam en de vermeende Derde Fase.....	60
Het experiment van Milgram en nog andere zaken.....	66
Kanttekeningen in het Darwinjaar.....	83
1. Darwin, redder van het geloof.....	83
2. Natuurlijke selectie: de kosmos als brein.....	84
3. Doelgerichtheid, natuurlijke selectie of nog iets anders?.....	87
4. De evolutie en de Fee.....	89
5. Doelgerichtheid en groei.....	90
6. Vele keren nul is en blijft nul.....	93
Kuddegeest — Over nog onopgeloste vragen.....	94
Onherbergzaamheid of onvoorwaardelijkheid.....	100
Geheim en identiteit.....	107
De tijd vliegt	118
Panta rei.....	122
God of de duivel.....	125
Verbloemingen.....	132
Hoe noodzakelijk is geloof?.....	136
Over Muziek.....	164
Solipsisme, nihilisme, of nog iets anders?.....	215
Het einde van de wereld?.....	218
De laatste volksverhuizing?.....	222
Over wat filosofie met God te maken heeft.....	226

Christus en de god van Noach.....	228
Moeilijke vrijheid.....	232
Over de opstanding.....	234
Machtswisselingen.....	236
Geloof en toeval.....	240
Droom en werkelijkheid, goed en kwaad.....	244
Waarom tegendoelmatigheid noodlottig is.....	248
Over een zucht van een nog heel ander kaliber dan de hebzucht.....	253
Mirakels en geloof.....	257
Worden wij abstract, mijnheer?.....	261
De tijd gaat achterwaarts te vierklauw	269
Is er (weer) een grote burgeroorlog op komst?.....	272
Evolutie en inwikkeling.....	291
Sterfelijkheid.....	299
Naar aanleiding van Obama's speech in Oslo.....	307
Overbevolking?.....	314
Kenosis.....	323
De dingen naar zijn hand zetten.....	333
Invloed.....	337
De binnen- en de buitenkant.....	341
Religie.....	344
Sinterklaas.....	347
Herfst.....	351
Het wetenschappelijk verslag 2007 van het IPCC over de klimaatverandering – een samenvatting.....	356
Bij de inhuldiging van een nieuwe aartsbisschop.....	359
Bedenkingen bij Rudolf Steiner's Filosofie der vrijheid	369
Brave New World.....	407
De nachtmerrie van de ontkerstening.....	411
Godsdienst en zedenleer.....	414
Het kwaad.....	417

Godsdienstvrijheid, een contradictie?.....	417
Conditioneren of opvoeden?.....	424
Mensenrechten en menswaardigheid.....	428
Democratische verkiezingen.....	431
Sint-Maarten.....	434
Evolutietheorie en Intelligent Design.....	437
De hoofddoek en het kalf.....	442
Binnenstebuiten.....	444
Onherbergzaamheid of onvoorwaardelijkheid.....	446
Milieulegentjes om bestwil?.....	453
Tijd is krediet.....	462
Het tanen van de Noord-Atlantische drift	465
In beweging blijven.....	468
Stenen en mensen.....	472
De massa en de mensheid.....	474
De ziel.....	479
Mirakels en geloof.....	482
'Ouderen' en 'jongeren'.....	485
Superspastische 'politiek'.....	489
Het kwaad en de dubbele negatie.....	492
Stof en as.....	504
Wordt 2010 een jaar zonder zomer?.....	510
Van Togenbirger's 'atheïsme'.....	512
Indoctrinatie, misleiding en psychopolitiek.....	523
Wat is er van de overbevolking?.....	534
De kerk en het celibaat.....	562
Het recht is voor de doden. Over overbevolking, agressie en depressie.....	577
Gerechtigheid.....	580
Overbevolking: mensheid, kwaliteit en kwantiteit.....	582
Commotie rond een aartsbisschop	587
Wat is er van de Kerk en 't Christendom?.....	590

Over het referendum en over het buiten kieperen van vreemdelingen.....	593
Allochtonie, werkloosheid, criminaliteit en politiek.....	596
Op naar een Gestapo-jeugd?.....	598
Kanker en de tijd.....	600
Ethiek?.....	603
De macht van de lach.....	605
Quod est veritas?.....	606
Rijk en dom.....	610
Opstanding.....	611
Het cultuurbegrip van Stephanos.....	619
Elders zijn.....	627
Niet mee met de tijd.....	633
De job en de ziel.....	636
Geweldloos verzet?.....	640
Over de ambiguïteit van getuigenis en martelaarschap.....	643
Het wezen van de vrolijkheid.....	651
Over het ware lot van de mens — Een interview met Omsk Van Togenbirger-De Waelekens.....	655
Het hiernamaals.....	662
Het vat der Danaïden en onze wrede wereld.....	670
Kerstdag 2011.....	673
Nieuwjaar 2012.....	675
Paranormale heiligen.....	679
Lucifer, le génie du mal.....	683
Onze toekomst.....	686
Erosie.....	690
Bij de duivel te biechten gaan?.....	693
Imago of Waarheid.....	693
Het hek van de dam?.....	695
Het recht is voor de doden. Over overbevolking, agressie en depressie.....	697

René Coppitters, kwantumfysica, lichaam en ziel.....	700
Allochtonie, werkloosheid, criminaliteit en politiek.....	705
Waarom worden de Christenen vervolgd?.....	708
Het christendom of de dood.....	712
Vijfduizend jaar Egypte.....	717
Een eerste raadsel van de Sphinks: de straf van God, een vreemde contradictie.....	721
Een tweede raadsel van de Sphinks: Religie en goddeloosheid, tweemaal hetzelfde.....	723
Een derde raadsel van de Sphinks: het kwaad.....	724
Een vierde raadsel van de Sfinx: schuldeloosheid als bewijs van schuld.....	729
Een vijfde raadsel van de sfinx: Pasen.....	731
De dood geeft geen uitleg	733
Politiek georganiseerde afpersing	738
Belgische kindsoldaten, om de liefde Gods!	739
Het onvoorspelbare 'Kluizenaars Koninkrijk'	745
Zendtijd voor criminelen? – Over televisie, vrije meningsuiting, sensatie, kijkcijfers en macht.....	752
Hoe men met de mensen de zot blijft houden.....	762
Hoe de vrijzinnigen de neutraliteit verminken.....	763
Struisvogelpolitiek: de verlokking van de zekerheid is die van de dood. Enkele beschouwingen bij de hardnekkige neiging tot minimalisering van het gevaar bij de Wetteraars in de week na de giframp van 4 mei 2013....	766
In mei legt elke terrorist een bom?.....	778
Over het zogenaamde "aanvaardbaar aantal slachtoffers"	786
De hoofddoek en de vrijheid.....	793
Wanhoopsdaad na schandalisering door de kerk binnenkort niet langer bestraft met de hel?	796
De goede school? — Een interview met Omsk van	

Togenbirger.....	798
En liegt de laatste paus dan niet?.....	804
"Zie, Damascus...".....	806
Het leven als reis — enkele beschouwingen.....	808
Libanon beknopt.....	823
René Coppitters en De oerwiskunde: een Copernicaanse revolutie vanuit de getallenleer — een boekbespreking	826
'Geleerde' gekken en hun 'mensenplaag': absolute immoraliteit onder een ethische vlag.....	835
Turkije beknopt	836
Vlaanderen onder het kijkbuisjuk.....	844
Tussen droom en daad.....	848
Een bla'renen vrouw.....	853
Een succesvolle kankertherapie.....	856
Ter gelegenheid van het eindejaar: een blik op de toekomst	862
Het Rijk van Kiev en de Krim – in een notendop.....	867
Kleine stemhokjes, grote oorlogen.....	869
Europa aan het spit – Een beknopt interview met Omsk van Togenbirger de Waelekens.....	874
Een feest voor het oog.....	877
Duizend bommen en granaten!.....	880
L'être et le néant – Over het mensdom en de hel.....	883
Neo-nazisme in de opmars?.....	885
Verborgen onrecht – Over de verdoezeling van verantwoordelijkheid door de spreiding van schuld.....	892
Over de vraag naar het ontstaan.....	896
§1. Een verdwaalde wereld?.....	896
§2. De kop en de staart.....	900
§3. De Schepper is wetenschappelijk noodzakelijk...904	
§4. Het denken en de tijd.....	909

§5. Het getuigenis.....	911
Over de werkelijkheid van de geest. Een vervolg op Transatheïsme.....	914
Algemene inleiding.....	914
§1. De droom en het “het denke mij dat...” in relatie tot het denken en de gedachte.....	917
§2. De waarheid als grond van het denken.....	921
§3. De geest als noodzakelijke component van het leven.....	926
§4. De miskennis van de geest resulteert in de dood	930
§5. Geest, die aan ons denken ontsnapt.....	934
§6. Wat inspireert en wat doet leven is één en hetzelfde.	941
§7. De chaos, het leven, de dood en de verrijzenis....	944
§8. Het goddelijke is geheel onderscheiden van het maatschappelijke.....	948
§9. De kosmische strijd.....	952
§10. Reanamnesis en beaming: de 'Big Bang' van de Geest.....	957
§11. Het fysieke bestaan als ultieme getuige van de Geest.....	966
§12. De Geest is steeds nieuw en ongrijpbaar.....	970
§13. Filosofie en fictie.....	976
§14. Kennen en willen.....	980
§15. Mens en dier.....	982
§16. Dier en mens, mens en God.....	986
§17. Het bestaan van het kwaad als Godsbewijs.....	989
§18. Vrijheid en verantwoordelijkheid: de wereld en de Geest.....	993
§19. De (on)macht van de duivel.....	996
§20. De Geest in de wereld.....	1000

Zo zweeft de wereld

1

In het 'Philip experiment' (Toronto, 1972) diende een medium de geest van een vooraf zelfverzonnen personage op te roepen, wat tot ieders verbazing lukte. De proef lijkt aan te tonen dat vermeend contact met geesten toe te schrijven is aan massahysterie.¹ Dit psychosociaal verschijnsel wordt omschreven als een groepsangst of een paniek waarvan het bekendste voorbeeld wellicht dat is van het valse brandalarm in de cinemazaal dat de chaos en helaas ook vaker de tragedie teweegbrengt van een echte brand.

Een treffend geval van massahysterie dook op in Portugal in 2006 toen daar honderden televisiekijkende kinderen dezelfde ziekteverschijnselen vertoonden als de personages in een populaire soap: huiduitslag, ademhalingsproblemen en duizeligheid. Eveneens bekend is de lachepidemie in Tanzaniaanse scholen — een geval van 'slappe lach' — die duurde van 1962 tot 1964.²

Een bijzondere variant van massahysterie is de *Seattle Windshield Pitting Epidemic*, waarbij in 1954 talloze automobilisten aangifte deden van schade aan de autoruiten nadat de media een schutter hadden gemeld die de snelwegen onveilig maakte — die schade was er uiteraard allang

1 Zie: Ludo Noens, *Het Philip experiment*, Portulaan 116: 43-44, alsook: http://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Mysteries .

2 <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/psychologie/54235-wat-is-massahysterie.html>

en ook door andere oorzaken maar zij bleef voordien onopgemerkt.³

Dit verschijnsel doet overigens denken aan een nog betekenisvoller gebeuren dat in de wijsbegeerte van Martin Heidegger wordt benoemd met de Griekse term *aletheia* die verwijst naar *waarheid* als *onverborgenschap* en dus als te ontdekken werkelijkheid, wat slaat op het blootleggen van wat er reeds voordien was terwijl het ongezien bleef omdat het onbenoemd of onbeschreven bleef. De waarheid is eeuwig maar komt pas door het woord aan het licht — of, algemener, door haar afbeelding. Zo kan niemand nog de Provence bezoeken zonder in dat landschap schilderijen van Vincent Van Gogh te herkennen die immers middels zijn werk de schoonheid ervan ook letterlijk aan het licht bracht.

Het gaat hier om een overigens bijzonder verraderlijk verschijnsel dat immers ook vernietigend kan werken zoals in geval van demonisering, bijvoorbeeld in de historie van de heksen van Salem: geheel onschuldigen worden met de vinger gewezen, veroordeeld en zelfs omgebracht nadat zij werden afgeschilderd als heksen. Roddel of demonisering heeft immers dezelfde bezwerende werking als ophemeling of vergoddelijking en van het laatst genoemde zijn dan de vijfhonderd getuigen van Christus' opstanding wellicht een treffende illustratie.

Maar om terug te keren naar het Philip experiment: die proef brengt uiteraard meer aan het licht dan slechts het illusoir karakter van door ons opgeroepen geesten. Omdat het experiment een fictief personage betreft, bewijst het

³http://en.wikipedia.org/wiki/Seattle_Windshield_Pitting_Epidemic .

niet alleen dat ook onze communicatie met de geest van écht bestaande overledenen inbeelding is: het zet ook de objectiviteit van onze communicatie met levende personen op de helling. Meer nog: omdat onze leefwereld een product van communicatie is, begint in dit licht ook de wereld zelf te zweven — hij verandert zowaar in een spookbeeld.

Wij weten allang dat de poten waarop de wereld steunt, niet deze zijn uit het naïef realisme met zijn simplistisch physicalistisch werkelijkheidsbeeld. Daar immers zijn alle dingen materieel-energetisch van aard en dus opgebouwd uit principieel tastbare stof. Voor de naïviteit van dit constructivisme dat heel beknopt de theorie verkoopt dat alles opgebouwd is uit stoffelijke deeltjes of atomen, waar- schuwde reeds Augustinus van Hippo in de vierde eeuw. Heel terecht wees hij erop dat wij neigen te veronderstel- len dat de schepping samengesteld is of opgebouwd omdat de dingen in onze wereld ook werden opgebouwd, met name door onszelf. Maar de schepping is niet gemaakt met mensenhanden uit reeds bestaande stof; zij is een goddelij- ke schepping uit het niets.

Onze wereld is allerminst een samenstelling uit atomen, hij steunt niet op stofdeeltjes die samen grotere gehelen vormen en derhalve hangt het bestaan der dingen helemaal niet af van hun tastbaarheid: ook het ontastbare kan er aan- spraak op maken 'werkelijk' te bestaan — het weze her- haald: omdat werkelijkheid sinds mensenheugenis weinig uitstaans heeft met tastbaarheid. Het naïef realisme is iets van filosofieprofessoren uit de jongste decennia die zich physicalist noemen om zich te omhullen met een zweem van natuurkundigheid en een air van Einstein, het idool van de pubers die deze naijverige studentjes meer dan eens gebleven zijn. Ultieme maatstaven voor de werkelijkheid

zijn op de keper beschouwd helemaal overbodig in die zin dat zij zichzelf bewijzen, zij dwingen immers de eerbied af van al wie zijn leven lief is. Het voedsel bestaat voor mens en dier even echt als hun beider honger maar voor de steen zijn brood en modder eender; het geld bestaat voor de westerling omdat zijn leven ervan afhangt maar voor de mug is er geen onderscheid tussen een munt en een kei.

Iets bestaat voor iemand als het in eender welke zin ook waarde heeft voor hem: iets om te eten maar ook iets waardoor men kan opgegeten worden. Het onbetekenende daarentegen wordt alras onzichtbaar. Men zou best kunnen stellen dat onze wereld in die zin op de wereld van de kwantumfysica lijkt waar alle deeltjes naast een stoffelijke massa ook een lading hebben die een invloed of noem het maar een geest van het partikeltje in kwestie vertegenwoordigt. Het verhaal van de belastingcontroleur die ook daar waar hij niet komt, mensen ertoe verplicht hun taksen te betalen en dit door middel van zijn invloed die hij haalt uit de onwetendheid der burgers omtrent zijn agenda. Op de keper beschouwd zijn alle stoffelijke dingen op zichzelf morsdood en halen ze hun leven of zelfs alleen nog maar het feit dat ze bestaan, uit niets anders dan hun lading. De dobbelsteen is niet zomaar een steen, hij is getekend, draagt een zekere betekenis in een spel en die specifieke lading zorgt er dan ook voor dat hij van onze wereld deel uitmaakt. Een krijtstreep kan een woord zijn dat betekent: "verboden ingang, levensgevaar!" en wij kunnen de streep niet langer zien zonder ze ook te lezen. Zoals de krijtstreep worden alle stoffelijke dingen door hun lading in onze wereld opgenomen en hun bestaan miskennen kan zelfs zoals in dit geval ons leven dat sommigen stoffelijk achten onverwijld beëindigen.

Het toekennen van ladingen aan dode dingen is wellicht een goddelijk scheppingswerk, het is het verlichten van de duisternis met de geest en met het woord, het is het veranderen van dode stenen in levende tekens, en in een zekere zin volgt de mens hierin zijn Schepper na wanneer hij spreekt en schrijft, leest en luistert, communiceert, beveelt, gehoorzaamt en belooft of kunstzinnige taferelen scheidt met beelden, woorden en geluiden. En als men goed observeert wat zich dan zoal afspeelt, dan ziet men ook dat dit alles zin heeft en geeft terwijl het inderdaad om geesten gaat wiens bestaan men wel móet erkennen, wil men nog een poos vertoeven in deze stoffelijk geachte wereld. De essentie van de materie blijkt met andere woorden alles wat er spokerig aan is, want woorden zijn onvast doch tegelijk ook dwingend en indien de zekerheid waarmee betekenissen bestaan niet groter was dan deze waarmee zich het stoffelijke staande houdt, dan konden wij beslist niet leven.

De stoffelijke dingen kennen slechts elkaar, stenen kunnen slechts met stenen botsen en daarom ook leven zij in eenzelfde wereld, maar een wereld onderscheiden van deze waarin geestelijke zaken om zo te zeggen leven. Getallen kan niemand grijpen, zij zijn enkel te begrijpen, zij kunnen bij elkander worden opgeteld binnen een eigen universum waarin geen stoffelijke entiteiten kunnen zijn. Zo zijn de geesten onderscheiden van de stenen en van de andere stoffelijke zaken maar zij bezitten de materie wel, die pas door haar lading een betekenis krijgt en een bestaan. Geheel onzichtbare spoken berijden omzeggens de tastbare wereld van de stof en zij geven hem vorm zoals het hun het best uitkomt.

Ten langen leste is het helemaal niet zo dat wij die ons zo echt wanen in een even echte en tastbare wereld, nu en dan naar het bestaan van spoken gissen. Veeleer lijkt het er daarentegen op dat het bij de gratie van ongrijpbare gedaanten is dat wij er zijn en dat de dingen die wij met onze vleselijke handen geloven vast te kunnen houden, betekenis hebben en ons niet meteen ontglippen wanneer wij er naar grijpen, zoals de schimmen blijken te ontglippen aan de greep van de weinigen die ooit de onderwereld bezochten. De geesten bezitten inderdaad het vlees terwijl geen vleselijk wezen een geest kan grijpen of ook maar begrijpen. Indien het anders was, dan had de taal ons gewis in banen geleid die tot heel andere conclusies leiden.

2

Als de zogenaamde schepping niet een gewilde goddelijke schepping is doch een product van het toeval, dan zijn wij allemaal niets anders dan spoken, zoals trouwens mag blijken uit het verhaal getiteld *Spoken*.⁴ En de 'echtheid' welke wij als een vanzelfsprekendheid ervaren, zou dan niet meer zijn dan een kostelijke illusie. Met andere woorden verscheen in dat licht álles als illusie en als droom, waarbij het toppunt van illusie van die aard was dat we ons daar niet langer konden tegen verzetten: de illusie ware dan dermate overtuigend dat wij geloofden dat we met iets écht te maken hadden.

Het gezicht in de wolken lijkt wel een foto, maar amper een ogenblik later zien we hoe het verdwijnt en begrijpen we ook hoe het te wijten was aan een enorm toeval. Edoch, wat weerhoudt ons er dan van om die conclusie te

4 Zie het artikel *Spoken*:

<http://www.bloggen.be/omskvtdw/archief.php?ID=965489>

trekken met betrekking tot ons eigen bestaan dat immers ook gezegd wordt het product te zijn van een enorm toeval terwijl het tevens eindig is en net zoals het gezicht in de wolken vergaat tot vormeloze stof?

Paniek, zo luidt het antwoord: paniek weerhoudt ons ervan om die conclusie te trekken; paniek of hysterie, massahysterie, de grootst denkbare angst ooit die de angst is het ultieme te zullen verliezen, namelijk onszelf. De collectieve angst die wij koesteren tegenover de vergankelijkheid van ons bestaan welke immers zijn onechtheid aan het licht kon brengen, vertekent ons wereldbeeld op de meest drastische manier. Want om in de echtheid van ons bestaan te kunnen blijven geloven, worden wij wel verplicht om de tijdelijkheid ervan te verdonkeremanen en zo komt dan onvermijdelijk vanuit die hysterie een wereldbeeld tot stand van overgave; wij geven ons over aan een grote leugen, ons wereldbeeld wordt religieus.

Terwijl het in werkelijkheid zo is dat wij leven in een droom waaruit wij alleen maar dromen te ontwaken, en dat wij leven in een chaos waarin een verwaarloosbare hoeveelheid aan orde moet toegeschreven worden aan een speling van het lot, zo ook komen wij voort uit geheel toevallige omstandigheden en daarom ook verdwijnen wij zo definitief en zonder op den duur ook maar enig spoor na te laten. Het is ons verdwijnen, het is onze ontbinding, ons vergaan tot de chaos waaruit wij voortkwamen, welke ons zwart op wit bewijst dat ons bestaan vergelijkbaar is met het kortstondige verschijnen van een gezicht in een wolk. Als Darwin het bij het rechte eind heeft en als wij inderdaad producten zijn van een blinde ontwikkeling doorheen de tijden, een ontwikkeling naar helemaal niets die enkel door het grootste toeval een stadium passeert waarvan men

met wat goede wil weliswaar gemakkelijk geloven kon dat het gewild was, voorbestemd, bedoeld en dus ook bedoeld door iemand, dan is ons eeuwenoude mens- en wereldbeeld slechts een leugen en derhalve een verhaal met een beperkte houdbaarheid.

Alleen is er in deze hele benadering een element — en ware het niet dat het zo fundamenteel was dan zou men gewis spreken over een verwaarloosbaar detail — dat haar alras ondermijnt. Het strikte onderscheid tussen enerzijds het illusoire en anderzijds het echte dient immers gehandhaafd te worden teneinde zinvol over illusies te kunnen spreken. En trekken wij de consequenties van dit gegeven ook door zoals het hoort, dan rijst de vraag of de manier waarop een werkelijkheid tot stand komt, iets met haar echtheid kon te maken hebben.

Is het immers niet zo dat een uitvinding gedaan door toeval evenzeer een uitvinding is als een uitvinding als resultaat van gericht onderzoek? Zal men een doeltreffend middel tegen kanker van de hand wijzen omdat het niet in laboratoria gevonden werd door hoog opgeleide specialisten doch omzeggens door een zwerver op de hoek van de straat? Het is veeleer andersom daar zelfs onderzoekers de doeltreffendheid van stoffen tegen ziekten op geen andere wijze bepalen dan door principieel alle stoffen met de bedoelde ziektekiemen in contact te brengen en dan af te wachten wat de effecten zijn. Welnu, precies zoals het feit dat een medicijn toevallig werd ontdekt niets afdoet van zijn geneeskracht, zo ook kan het gegeven dat het leven door toeval ontstond, de echtheid en de kwaliteit van ons mens-zijn op geen enkele manier ondermijnen. Het blijft overigens altijd afwachten of achter het zogenaamde toeval niet iets schuilgaat dat wij over het hoofd hadden ge-

zien, vooral omdat wij al te gauw over toeval spreken, ook waar wij slechts onwetend bleven over oorzaken of redenen.

Onze wereld zweeft, maar dat doet niets af aan zijn echtheid, hij zweeft namelijk ook écht, zoals een ballon echt zweeft, zoals een schip echt vaart en zoals een kar echt rijdt. Dat de tijd waarin wij leven, verder glijdt en ons zelfs uit de handen glijdt, doet niets af van de echtheid van de vele momenten welke wij beleven. Het zou ons helemaal niet toelaten om waarachtiger te bestaan indien de tijd plotseling halt zou houden, zeer integendeel: het voorbijgaan van de tijd blijkt een absolute voorwaarde voor de echtheid van ons leven. Op een gelijkaardige manier maakt het zweven van de wereld hem allerminst onwaarschijnlijk, het maakt hem daarentegen mogelijk en waarachtig. Een wereld die niet zweefde doch stagneerde, ware onmogelijk een plek waar zich het leven kon voltrekken en de wilde buitelingen van de geest.⁵

Deugden en ondeugden: twee handen op één buik?

Het wordt ons opgedrongen via alle mogelijke kanalen, dat er goed is en kwaad, en dat er deugden zijn en ondeugden, en dat al het kwaad dient ontvlucht te worden en dat men zijn toevlucht moet zoeken in het goede. Edoch, er schort wat aan die wetten, die ethische regels, die voorschriften en die geboden — er schort wat aan, want ze blij-

⁵ Tekst d.d. 14 en 17 oktober 2013.

ken niet naar behoren te werken. Ons beeld van goed en kwaad strookt helemaal niet met de werkelijkheid.

Neem nu *het Goede* in de vorm van het 'heilige', wat betekent: dat wat 'heel' gemaakt is, het 'voltooid'. Tot voor kort nog werden kinderen opgevoed om 'heilig' te worden en in de eigenlijke betekenis van het woord is dit nog altijd het geval: opvoedelingen worden 'heel' gemaakt; zij moeten zich ontwikkelen en vervolmaken op school, middels allerlei cursussen en lessen. En bij het begin van hun weg naar vervolmaking, worden voorbeelden gesteld. Een muziekschool draagt bijvoorbeeld de naam 'Mozartcollege' en een bronzen standbeeld van het muzikale genie prijkt in de inkomsthal van het instituut. Verder sieren portretten van grote componisten alle gangen en lokalen van het schoolgebouw, er wordt een jaarlijkse 'Mozartprijs' uitgereikt aan de beste leerlingen. En er zijn nog talrijke andere manifestaties die de namen dragen van die grote voorbeelden in de edelste der schone kunsten. Zij zetten aan tot vervolmaking, zo zegt men, het enorme belang van de goede voorbeelden onderstrepnd.

Maar het mag dan wel een deugd zijn om op te kijken naar de heiligen: een cruciale vraag luidt hier echter of de zogenaamde goede voorbeelden de verwachte uitwerking zouden hebben zonder dat snuifje naijver bij de leerlingen die vol bewondering opkijken naar Amadeus, Ludwig en Johann Sebastian. En er is misschien wel een beetje meer dan alleen maar een snuifje naijver mee gemoeid, in de eerste plaats dan bij de ouders van die opvoedelingen, die immers middels die roemrijke voorbeelden met hun kinderen naar die instituten trekken. Warempel, met die voorbeelden worden zij daar allen heen gelókt. Beloven zij hen immers niet om van hun kinderen grote componisten en

geniale musici te zullen maken naar het voorbeeld van de groten? Prikkelen deze voorbeelden dan niet de fantasie en gaan zij in die fantasie niet reeds de burens, de familieleden en het grote publiek zien applaudisseren voor hun kroost? Naijver, maar ook concurrentie treden op de voorgrond, als daar de jaarlijkse competitie is en zij zich middels hun gaven allen meten aan elkaar, en de ouders zich onderling meten middels hun kinderen. Er kan slechts één primus zijn, dat is de logica zelf van de strijd: elke winnaar vereist een verliezer en in een competitie zijn, op die ene winnaar na, alle deelnemers op voorhand veroordeeld om verlies te leiden en om dan een beetje ongelukkig te zijn. Het grote geluk van de winnaar eist vanzelfsprekend zijn tol — er is ook geen lottopot van vele miljoenen als niet tallozen meedingen naar die prijs en het verlies dan maar lijden dat gepaard gaat met de ijdele hoop.

Geen ijver zonder naijver, want het naäpen blijkt de motor of de drijfveer van de arbeid, en is dat niet de zogenaamde 'mimetische begeerte' van René Girard? Zou iets aantrekkelijk zijn en tot inspanningen aansporen indien het niet ook door anderen en het liefst nog door velen, of zelfs door allen werd begeerd? De ordinaire hebzucht is niet weg te denken uit het zo edel ogende cultuurspel, uit de sportieve sport of uit de vooruitgang zelf van gans de wereld: zoals iedereen kan vaststellen, vormt deze ondeugd er daarentegen de eigenlijke motor van.

Maar bekijken we nu eens het streven naar *het Schone*, wars van competitie, concurrentie, naijver en jaloezie: kan men in alle ernst volhouden dat de vervoering bij het aanschouwen van pakweg de *Zonnebloemen* van Vincent Van Gogh — een der duurste doeken aller tijden — ondeugden zoals naijver een rol gaan spelen? Is de bewondering die

ons bij het zien van deze kunstwerken overvalt, dan niet echt en gemeend, geheel onbezoedeld door competitie en concurrentie?

En was dat maar waar! In zijn hele carrière heeft Vincent Van Gogh niet één doek verkocht en zelfs die dokter uit de streek die hij meermaals portretteerde blijkt na grondig onderzoek helemaal geen kunstliefhebber te zijn geweest en nog veel minder een filantroop, maar daarentegen een aasgier aan wie Vincent helemaal niets te danken had: een ordinaire dief die zich na de dood van de schilder, in te bevragen omstandigheden, nog rap meester maakte van de doeken die zich in zijn bereik bevonden omdat hij geld begon te ruiken. Ha, dat wij vandaag de dag zoveel meer verstand van kunst zouden hebben zodat wij nu allen Van Gogh naar zijn waarde wisten te schatten, dat gelooft toch zeker geen redelijk mens! Van Gogh is geld waard omdat hij begeerd wordt door velen tegelijk, maar of zijn kunst daarom een enkele cent meer waard is, dat geloven uiteraard alleen domoren.

En het schone — of alvast het schone van het genoemde kaliber — kan niet zonder het lelijke bestaan. Als er doeken in zwaar bewaakte musea hangen, dan liggen er ook tekeningen als het ware midden op de straat — kunstwerken waarvoor niemand zich zal bukken om ze op te rapen of, erger nog: vuilnis waarvan men zich afvraagt welke lomperd het daar dan achterliet! Hetzelfde lot ondergaan immers de échte zonnebloemen die groeien in de greppels langs de zijkant van de weg: gemeentelijke werklieden ruimen die 'smurrie' op met een enkele hak van de schoffel of, eerder nog, middels een spuit met onkruidverdelger.

Het Ware dan, als derde en laatste in de reeks van de einddoelen waarheen de deugden gezegd worden ons heen te voeren: is het streven naar het Ware dan niet deugdzaam zonder meer? En dat wil zeggen: zonder dat daar leugen en bedrog zijn mee gemoeid!? Edoch, wie de waarheid op het spoor wil komen, moet vaak geweld gebruiken — dat is wat de ondervinding leert: om de waarheid aan de praat te krijgen, moet men ondervragen en wie ondervraagd wordt moet, teneinde waarheid te spreken, van de leugen afgehouden worden. Maar hoe anders kan men iemand ontmoedigen om te gaan liegen dan door hem tenminste een of ander onheil voor de ogen te houden in geval hij de waarheid alsnog verzwijgt? Liegen doet men immers omwille van het eigen voordeel en als men iemand de kans op liegen wil ontnemen, ontnemt men hem uiteraard eveneens dit voordeel, en dient men hem een ander en een groter voordeel voor te spiegelen als hij dan de waarheid spreekt, ofwel een nog groter nadeel als hij dan nog durft te liegen. Wie liegt, handelt immers met zekerheid geconditioneerd en slechts het aanbrenge van nog meer condities kan iets van de waarheid uit hem halen. Van wie daarentegen de waarheid spreken, mag men dat niet zeggen, al blijft het op de keper beschouwd onzeker of de waarheid dan al dan niet onder de invloed van sancties naar boven komen zal.

Werkzaamheid is deugdzaam maar alleen uit liefde voor de naaste en dus zonder loon ofwel ongeconditioneerd zullen in de omstandigheden van de hedendaagse wereld slechts weinigen aan de slag willen gaan of werkzaam blijven. Zorgzaamheid en voorzichtigheid zijn nog zo'n deugden die eigenlijk slechts gedijen op een bed van angst en vrees — ondeugden uiteraard, die ook de dapperheid in de

weg staan, ook al helpen ze de roekeloosheid te bestrijden. En als men ze allemaal zou onderzoeken, de deugden, dan stelde men gewis ook vast dat zij immer door ondeugden werden begeleid. En zo zal op den duur het Griekse beeld van de moraal opdoemen uit die mist van vragen en onzekerheden en van gammele regels, voorschriften en geboden — de ethiek van het Oude Hellas, welke het allemaal niet zo zwart-wit voorstelt en die ook zin toont voor nuance, waar gezegd wordt dat de deugd, gelijk een schip dat moeizaam moet laveren tussen Skylla en Charibdis, altijd het midden houdt tussen twee ondeugden, net zoals maat het midden houdt tussen twee extremen.

En met dat Oud-Griekse model zijn we beslist beter af dan met het model van de zogenaamde 'mimetische begeerte', want of daar hetzij goede hetzij slechte voorbeelden het streven voeden, blijft in wezen eender, want bijvoorbeeld ook *anorexia nervosa*, zoals de ziekelijke magerzucht in het medische jargon ook heet, ontstaat vanuit het naäpen van voorbeelden. Slechte voorbeelden uiteraard, maar die zijn niet te weren en ze zijn in deze wereld ook ontzaglijke keren talrijker dan de goede, terwijl daarenboven het maken van dat onderscheid tussen wat goed is en wat kwaad, een vrijwel compleet willekeurige bedoening is. Neen, geef ons maar de simpele regel van het moeilijke evenwicht en van het schipperen en het laveren. En duikt dan ooit nog hier of daar het zogenaamde 'absolute' op, of het 'sublieme', of hoe men het ook noemen wil, dat hoogstaande en alles overtreffende goed waarop wij altijd hoopten, dan is er op dat moment nog altijd tijd om te wisselen van kamp. Voorlopig echter houden we ons best bij het voorlopige...

Over de goede wil

De gruwel van de concentratiekampen uit de tweede wereldoorlog blijft er ondanks alles uitzien als iets dat eigenlijk op een gans andere planeet thuishoort ofwel als een absurd toneelstuk of een filmscenario dat zich niet in onze werkelijkheid heeft afgespeeld maar op de planken of op het witte doek. Een bijzonder goed teken is dat echter niet, want die verbazing getuigt wezenlijk van een flagrant tekort aan empathie of inlevingsvermogen, hetwelke onontbeerlijk is, alleen al voor een goed begrip van het gebeurde. Zoals de ethicus Gie van den Berghe het stelt, is niet de empathie met de *slachtoffers* doch het vermogen om zich te verplaatsen in de schoenen van de *daders*, de grootste uitdaging voor wie begrip nastreven met het oog op beterschap inzake het lot van een vooralsnog door haat verdeelde mensheid. In *Gott mit uns* begint Gie van den Berghe zijn betoog meteen met het zich inleven in de daders: de gevangennemingen gebeurden zogezegd ter bescherming van deze gevangenen tegen zichzelf, en de 'marginalen' werden aanvankelijk heropvoedbaar geacht en omschoolbaar tot nazi-volgelingen, behalve dan de erfelijk belaste, de biologisch minderwaardigen zoals joden, zigeuners en gehandicapten. Men vergeleek de maatschappij met een mand appelen waaruit de rotte exemplaren verwijderd moesten worden voor het welzijn van de rest, en menselijke gevoelens bij de massale dwangsterilisatie (/ontmanning) en de 'genadedood' (/euthanasie) werden als misplaatst bestempeld, men verwachtte immers van de slachtoffers dat zij instemden met hun offer aan het nageslacht. Gie van den Berghe: *"De paradox tussen gezonden en doden verdwijnt als al wie van de norm afwijkt,*

de abnormalen, als ziektekiemen worden gezien, als de ander wordt gepathologiseerd".⁶

Op die manier ontdoet de dader zich van zijn verantwoordelijkheid, want in feite zegt hij: "De abnormale kan het niet helpen dat hij niet normaal is, het is dus niet zijn schuld dat hij moet gedood worden". Het *gedood worden* wordt met andere woorden gelijkgesteld aan het sterven zelf, alsof het vanzelfsprekend was én alsof het vanzelf gebeurde, wat wil zeggen: helemaal zònder dader. De dader immers acht zichzelf in dat geval een nuttig werktuig van moeder natuur die voor het heil van het nageslacht het kaf van het koren scheidt en het dan verbrandt. De dader is hier hij die instemt met het recht van de sterkste of met de *survival of the fittest* en die daar ook zijn volle medewerking aan verleent: niemand kan immers loochenen dat een maatschappij met bijna alleen maar sterke en gezonde mensen, verleidelijker is dan een maatschappij waarin sommigen erop wijzen dat de zwakken, de zwakzinnigen en de zieken thuis verzorgd worden door de gezonden terwijl deze laatsten op de koop toe voor het heil van hun zieken gaan sneuvelen aan het front. Dat het de eigen weerloze kinderen en zieke ouders en grootouders zijn die men zowel tegen natuurlijke als tegen maatschappelijke vijanden verdedigt, verzwijgt men in die reductionistische en geheel onmenselijke voorstelling van zaken die vandaag helaas op steeds agressievere manieren rechten gaat opeisen die ze helemaal niet heeft.

Ontmenselijking lijkt wel met verwetenschappelijking samen te gaan, en er zijn inzake de verhouding tussen intel-

⁶ Gie van den Berghe, *Gott mit uns*:
<http://www.serendib.be/boeken/gottmituns.htm> .

lectualiteit en empathie twee elkaar tegensprekende theorieën gangbaar welke elk simplistisch zijn en dus fout. De ene theorie zegt dat doorgedreven verwetenschappelijking en intellectualiteit, het inlevingsvermogen, het gevoel en dus ook de menselijkheid in de weg staan omdat die — bijvoorbeeld — zouden leiden tot de veronachtzaming van de mens en zodoende ook tot het verdwijnen van de hoger geciteerde paradox tussen genezen en doden. De andere theorie houdt voor dat, net andersom, de wetenschappelijke benadering precies omwille van haar objectieve meerwaarde verkieslijk is boven de primitieve, eenzijdige gevoelsbenadering, want niemand geneest door medelijden alleen. De waarheid echter is dat niet alleen de gevoelens en het intellect in beschouwing moeten genomen worden, doch ook en vooreerst de *wil*. Iemand kan immers capabel zijn om een ander te helpen omdat hij kennis van zaken heeft, maar het hangt dan in de eerste plaats af van zijn *wil* of hij die kennis ook zal aanwenden met het doel van hulpverlening voor ogen. Het is perfect denkbaar dat deskundigen aan mensen tandprothesen of andere medische 'zorgen' verlenen, of *verkopen* — niet om de patiënten voor wie die zorgen een noodzaak zouden zijn, te helpen, doch om zichzelf daarmee te verrijken, wat nog louter willekeur was. Waar de zogenaamde goede wil ontbreekt, mist uiteindelijk de algehele macht van het intellect haar edele doel en ziet men hoe zich de ganse wetenschappelijke, technologische en industriële wereld beijvert in de productie van oorlogstuig, wat in feite slechts *in het verlengde* ligt van de hier aangekaarte willekeur. Het ontbreken van de goede wil perverteert zonder meer alle krachten die er door bestuurd zouden moeten worden, wat alleen nog in een algehele zelfvernietiging kan resulteren. Helaas lijkt

het in de huidige, bezitterige en liefdeloze wereld soms wel heel sterk die richting uit te zullen gaan.

De door van den Berghe aangehaalde 'waarheid' aangaande de paradox tussen genezen en doden, komt in feite neer op een fundamentele vergissing waarbij de zieke en zijn ziekte door elkaar gehaspeld worden. Het volstaat immers niet dat de ander wordt gepathologiseerd of ziek verklaard opdat zijn dood als een genezing (want als een opruiming van zijn ziekte) zou kunnen worden beschouwd. Bijkomende voorwaarde daartoe is immers dat het maatschappelijke belang boven het individuele wordt geplaatst. Van genezing kon in dat geval pas sprake zijn als niet langer de persoon van de zieke centraal stond in de zorgverlening maar wel de maatschappij die bij de dood van de patiënt immers van de *zieke* werd verlost — dat zij echter van de *ziekte* zou verlost zijn, is onwaar omdat die ziekte niet een maatschappelijke toestand betreft maar wel een fysieke. Voor het veroordelen van anderen tot de dood volstaat het dus niet dat zij gepathologiseerd worden: zij dienen bovendien *met hun ziekte vereenzelvigd* te worden en dat kan pas gebeuren als zij zelf kunnen beschouwd worden als een ziekte van de maatschappij, die op haar beurt eerst verheven dient te worden boven het persoonlijke — zoals dat in het communisme het geval is. Dat gezonde burgers gaan sneuvelen aan het front in de verdediging van hun weerloze kinderen, van hun ouders, maar ook van hun ongeneeslijke zieken, is onbegrijpelijk voor wie de realiteit van de liefde niet kennen, en de 'verkoeling' die in deze tijden van het gouden kalf doorheen de wereld waait, dreigt de naastenliefde andermaal te zullen vervangen door de 'logica' van een economie die als doel op zich zal gelden, zoals dat ook het geval was met de logica van *Lebensborn*

en van de concentratiekampen — de oorlogslogica die gewoon in het verlengde ligt van deze die abortus regelt en ook euthanasie.

Volksverhuizingen zijn er in alle tijden geweest en we zitten er weer middenin, in een wereldomvattende volksverhuizing. Een samenspel van talloze factoren maakt dat de wereld één groot dorp is geworden. Wie vanuit een misplaatste nostalgie nog teruggrijpen naar het nationalisme, vergissen zich even grondig als wie geloven dat ze de wetenschappelijke en de technologische vooruitgang nog konden terugschroeven. Zo'n zeventig jaar geleden wilden Hitler en zijn companen een paradijs op aarde scheppen, een ideaal land met een ideaal ras, vrij van ongemakken en van ziekten, vrij ook van vreemde indringers en culturen: een vaderland, een beloofde land — kortom: de hemel op aarde. Problemen passen niet in het intellect van een simplist: hij erkent ze niet, lost ze niet op, want hij kan het niet, hij veegt ze gewoon onder tafel en dan gelooft hij dat ze weg zijn omdat hij ze niet langer ziet. Wie "Mein Kampf" leest, het boek dat Hitler eigenhandig schreef van het eerste tot het laatste woord, kan alleen besluiten dat daar een bijzonder zelfingenomen en matig begaafd amateur aan het werk is geweest, maar die verstandelijke ondermaatsheid werd gekoppeld aan een grootheidswaan die alle proporties overtrof. Problemen passen niet bij de idealen van een simplistisch intellect, zelfingenomenheid en bekrompenheid: mensen die de gegeven, complexe werkelijkheid niet kunnen aanvaarden, gaan de conflicten uit de weg en vegen die gewoon onder de mat. In die bizarre logica sloten Hitler en de zijnen alle mensen die niet bij hun persoonlijk beeld van een ideale wereld pasten, op in

luchtdicht gemaakte hokken die ze dan lieten vollopen met gas.

Er is voorwaar geen alternatief voor dergelijke krankzinnigheden tenzij de bijzonder moeilijke, doch enig mogelijke weg van de zichzelf gevende naastenliefde. Zij alleen immers kan weerwerk bieden aan de 'logica' van de simplisten die geloven dat het waanzin is als gezonde burgers voor het heil van hun zieke medeburgers gaan sneuvelen aan het front. Want die 'logica' is dermate gemeen, dat zij in staat is om, na Christus, nu ook de naastenliefde als zodanig aan het kruis te slaan, wat hier wil zeggen dat het christendom zelf met zijn praktijk van de zelfverloochening terwille van de liefde, voor de wereldse rechter dreigt te zullen moeten verschijnen om zich te verantwoorden voor zijn zaak. En *is* dat niet reeds het geval in een wereld die middels het gouden kalf of het geld de mens nu ook dwingt om geld te vragen voor wat hij voor een ander doet, op straffe van de hongerdood? Edoch — en dat is onze hoop — steeds meer mensen handelen tegen beter weten in, en zij verzaken aan de wereld als zij geconfronteerd worden met zijn uiteindelijke leegte en zijn liefde-loosheid: liever nog stierven zij, dan zich tot onmenselijke laten reduceren, maar zij sterven niet, heel eenvoudig omdat er alleen in de liefde leven is.

Over de opkomst van de islam in het Westen — enkele speculaties

1. Hoe staan moslims tegenover het christendom?

In de negentiende eeuw was India getuige van de beloofde wederkomst van Jezus Christus, die daar de naam en de persoon aannam van Hazrat Mirza Ghulam Ahmad, die de *Ahmadiyya Movement of Islam* stichtte, een beweging met vandaag meer dan tien miljoen gelovigen verspreid over alle continenten. Aldus bericht Hazrat Mirza Tahir Ahmad, die zichzelf beschouwt als de vierde opvolger van de wedergekomen Christus, in zijn — in 1994 in het Verenigd Koninkrijk verschenen — boek over het christendom, getiteld: *Christianity — A Journey from Facts to Fiction*. Interessant aan dit boek is, dat het ons een gedetailleerd beeld geeft van hoe (deze in dit opzicht vaak representatieve) moslims vandaag staan tegenover het christendom. Nog relatief onbekend is trouwens het feit dat moslims zichzelf allerminst beschouwen als anti-christenen: zij achten zich daarentegen de christenen bij uitstek, terwijl zij tegen het westerse christendom aankijken als tegen een kwalijk geworden vorm van religie, een geïnstitutionaliseerd Romeins bijgeloof dat de naam van Christus schandelijk zou misbruiken, en dat in de bedrieglijke samenzwering van romantiek met (neo)kolonialistisch imperialisme de leer van Christus zelf zou verkrachten.

Deze stellingname moet klinken als muziek in de oren van fervente westerse anti-christenen, en voor wie weet hoe de vork hier aan de steel zit, is het *wat-hoe-en-waarom* van de vandaag volgens sommigen vaststelbare opmerkelijke

coöperatie tussen bepaalde islamieten en bepaalde vrienden alom dan ook geen geheim. Waar deze coöperatie vormen aanneemt die zouden kunnen doen denken aan een samenzwering, stelt zich vanzelfsprekend de vraag in welk kamp de 'ware samenzweerdere' zich nu bevinden. Een grondige analyse zou hier zeer de moeite lonen, maar kan niet onze bedoeling zijn binnen het korte bestek van deze tekst. Zolang hieromtrent geen wetenschappelijk onderzoek bestaat dat uitsluitsel geeft, dienen wij aan te nemen dat de feitelijke evolutie historisch is zonder meer. Meermaals trouwens ontgaat ons de 'onpersoonlijke' en allerm minst bewust geplande koers van de geschiedenis volstrekt totdat zij zich voltrokken heeft. Wij beperken ons hier tot een inhoudelijke weergave van Ahmad's *Christianity* en we doen dit noch vanuit propagandistische noch vanuit anti-propagandistische overwegingen, maar wel op grond van de overtuiging dat waarheid klaarheid schept. In dat licht mag het ons trouwens verwonderen dat de onderhavige islamargumentaties tot heden vrijwel niet aan bod kwamen in de christelijke pers, die nochtans beweert alles in het werk te stellen voor het op gang brengen van een dialoog met andersdenkenden.

Dat is tevens wat de islamitische auteur van *Christianity* beweert na te streven: met zijn boek wil hij enkele misverstanden over de historische Christus wegnemen, en wel middels een logische en redelijke analyse: "*Human logic and reason, further aided by the dawn of scientific knowledge, has neither creed, nor colour nor religion. It is common to all people and religions alike. Logic and logic alone could provide us with a basis for consensus*" — aldus Ahmad in zijn voorwoord. Verder erkent hij, zoals trouwens elke moslim, dat Jezus Christus een profeet van

God is, maar Jezus is zelf geen God en ook geen Zoon van God: hij is een mens, een profeet. Ahmad zegt: "*(...) I wish to help Christians come closer to the reality of Jesus Christ and away from the myth created around him*", en zodoende wil hij de christelijke wereld redden van moreel verval. Een en ander kan ons bewust maken van hoe moeilijk het christendom, ook voor christenen zelf, wel is.

Ahmad stelt vast dat het atheïsme ontstond toen, in de Renaissance en in de Verlichting, de Kerk het wetenschappelijke wereldbeeld onverenigbaar achtte met dat van de bijbel — het woord van God. Zo aarzelde de Kerk tot 1992 om haar veroordeling van Galilei in te trekken. Intussen was het kwaad geschied: het atheïstisch materialisme kreeg alle tijd om het westen te ontdopen en wat overblijft is een immorele samenleving met het 'christendom' als bedrieglijk vernislaagje. Het gevolg: religie wordt niet langer ernstig genomen; wij maken de ontmaskering mee van de religieuze hypocrisie.

Ahmad's interpretatie van de historische Christus is bedoeld als het sluitstuk van zijn islamitische christendomtheorie. Waar die theorie ons inziens een slordig en oppervlakkig allegaartje vormt van theologische interpretaties, spreekt daarentegen het sluitstuk des te meer tot de verbeelding. We beperken ons tot een summier overzicht.

Het Zoonschap van God in de Godmens Christus is een polytheïstisch idee naar het model van de heidense mythen — aldus de islam: God is uniek en volkomen transcendent. Een vaderloos kind is weliswaar mogelijk (— door parthenogenesis of hermafroditisme), maar een mens met God als vader is wetenschappelijke nonsens. Ook van een mirakel kan hier geen sprake zijn, want volgens de islam zijn

mirakels niet onwetenschappelijk: het zijn gebeurtenissen welke *vooralsnog* onverklaarbaar blijven door menselijke — onvolkomen — kennis.

Opmerkelijk is Ahmad's herhaaldelijk teruggrijpen naar de wetenschappen. Maar even opmerkelijk is de verwijzing van andere islamtheologen naar de stelling dat de mens het dierenrijk en het plantenrijk *in zich bevat* — een stelling welke via eenvoudige analogie het inzicht kan schragen van een God die het mensdom in zich bevat, en die aldus tegelijk mens is. Toch hamert Ahmad erop dat Jezus slechts in de metaforische zin Gods Zoon mag heten — in die hoedanigheid werd Hij overigens pas driehonderd jaar na zijn dood erkend.

Ziehier Ahmad's analyse van de christelijke heilsleer. Er zijn drie dogma's: (1°) God is rechtvaardig, zodat elke schuld moet uitgeboet worden; (2°) de erfzonde maakt dat elke mens zondig is; (3°) geen zondaar kan de zonden van anderen uitboeten, alleen een zondenvrije persoon kan dat doen. Vandaar het probleem: hoe kunnen wij ons dan van onze zonden bevrijden? Om dat probleem op te lossen antwoordt het christendom dat God zijn zondenvrije zoon laat geboren worden als mens, want alleen Hij is in staat om onze schuld op zich te nemen en uit te boeten.

Maar dat God gestraft wordt in de plaats van de mensen, is absurd, zo oordeelt Ahmad. Bovendien worden, net zomin als onze persoonlijke zonden, de zonden van Adam en Eva overgedragen op het nageslacht. Volgens de islam is alleen de *neiging* tot zondigen erfelijk. De christelijke 'oplossing' van het zondeprobleem is onrechtvaardig en ondermijnt de grondslagen van de verlossingsleer zelf. Zoals de Koran

(35:12 en 2:287) zegt, kan niemand boeten in andermans plaats, en beproeft God de mens niet boven zijn krachten.

Verdere tegenargumenten berusten op heel letterlijke interpretaties: waarom nam Christus het menselijk leed niet weg waarmee wij (volgens *Genesis* 3:16-19) na de zondeval behept werden? En waarom dan moest de prehistorische vrouw die leefde lang vóór de zondeval (— ca. 6000 jaar geleden) barensweeën hebben? De door Augustinus bestreden Pelagianen hadden het bij het rechte eind, zegt Ahmad: het christendom is in strijd met het gezond verstand.

Uit Ahmad's kritiek blijkt dat voor de islam ook God niet boven het rechtsprincipe kan staan. Maar we hoeven Ahmad slechts te herinneren aan zijn eigen woorden — namelijk: dat onze kennis, en bijgevolg ook onze kennis van het goddelijk recht, onvolkomen is — teneinde die stellingname te ontkrachten. De islamitische 'common sense' acht de verhoudingen tussen schuld en boete inzake het kruisoffer disproportioneel, en zij valt dus onder dezelfde kritiek. De islam kent geen vergeving zoals het christendom, en ze verwijt het christelijke westen dat het de misdadigers beloont en de rechtvaardigen benadeelt. Een principe dat meebrengt dat moordenaars die zich in hun stervensuur bekeren, bevrijd worden van hun zonden, duldt geen rancune. De islam vat blijkbaar niet dat het geloof in Christus impliceert dat men aan zijn naaste vergeeft, precies omdat men moet erkennen dat men oneindig in het krijt staat bij het Lam Gods. God kan niet vergeven in de plaats van diegenen tegen wie gezondigd werd, zegt Ahmad, maar ook het evangelie zegt dat wat (niet) op aarde vergeven werd, ook (niet) in de hemel zal vergeven zijn, terwijl verder de zonde tegen de naaste in de eerste plaats

een zonde is tegen God, want het is Gods wet die gebiedt de naaste te beminnen.

Als God almachtig is, aldus Ahmad, dan heeft Hij het niet nodig om zijn Zoon te offeren. Hij had dat trouwens ook kunnen doen onmiddellijk na de zondeval. De vergeving wordt miskend en zelfs beschouwd als oorzaak van het aanhoudende kwaad. Volgens de islam zijn rechtvaardigheid en vergeving onderling tegenstrijdige principes. Zo ziet de islam de leer van Christus als verworpen tot een bizarre mythe. De Joden overbenadrukken het recht; de christenen overbenadrukken de vergeving; de moslims bewandelen de gulden middenweg.

Ahmad illustreert aan de hand van Christus' lijdens- en kruisdoodverhaal andermaal de onverenigbaarheid van de menselijke en de goddelijke persoon in een naar zijn oordeel geheel schizofrene Christusfiguur, en hij ziet alleen soelaas in het islamitisch perspectief dat Jezus beschouwt als louter mens. Bovendien zou Jezus niet aan het kruis gestorven zijn, zoals voorspeld in Deutorononium 18:20: *"(...) Een profeet die spreekt in de naam van andere goden moet ter dood gebracht worden"*. Ook de dood van Christus, Zijn afdaling ter helle en Zijn opstanding zijn onverklaarbaar in het licht van Zijn Godmens zijn. Blijkbaar miskent de islam de zin van het lijden zoals in het christendom opgevat: waar het leed niet langer een straf is, houdt het ook op leed te zijn.

Van een derde persoon (— in de leer van de H. Drievuldigheid) kan dus helemaal geen sprake meer zijn. Ahmad spreekt hier van een bizar polytheïstisch godsbeeld, een driekoppig monster. Het christendom volhardt nochtans in

zijn contradicties, die ze dan maar 'mysteries' noemt, aldus Ahmad.

De islaminterpretatie van de Christusgeschiedenis ziet zo-
waar een snood goddelijk complot: Christus stierf hele-
maal niet aan het kruis: hij werd zwaar gewond maar nog
levend door zijn getrouwen van het kruis gehaald en ver-
zorgd in een graf op een verborgen plaats. Na zijn herstel
toonde hij zijn wonden aan zijn leerlingen, en at hij brood
en vis met hen. Hij vluchtte het land uit. Het verhaal van
zijn Hemelvaart (waarvan trouwens geen sprake is in de
vroegste evangeliën) moest verklaren waarom Zijn ver-
meende lijk onvindbaar bleek. Waarom trouwens vond die
Hemelvaart niet onmiddellijk na de kruisdood plaats? De
islam wapent zich in deze interpretatie met het oudtesta-
mentische verhaal van 'het teken van Jonas', naar welk Je-
zus verwees toen ongelovigen hem om een teken vroegen:
Jonas verbleef drie dagen en drie nachten in de buik van
een vis, wat betekent dat hij tussen leven en dood zweefde,
zoals ook de comateuze Christus in de tijdspanne tussen
Zijn kruisafneming en Zijn verrijzenis. Verder wordt ver-
wezen naar Christus' belofte om, naast de Israëlieten, ook
Zijn andere schapen te gaan opzoeken: de resterende tien
stammen in het Oosten. Christus kon deze belofte immers
pas inlossen indien Hij de kruisiging overleefde.

Het is bekend dat Pilatus geen schuld zag in Jezus, en dat
Pilatus' vrouw een droom had die waarschuwde tegen een
veroordeling van de onschuldige. Pilatus trachtte zich uit
de slag te trekken door aan de Joden de keuze te laten tus-
sen Jezus en Barabbas, wat echter anders uitdraaide dan
hij verhoopt had. Op het kruis zelf verwijst Jezus naar de
belofte van zijn Vader om Hem bij te staan (— "*Eloi, Eloi,
lama sabachtani?*"). En Jezus' gebed om van het leed ver-

lost te worden werd verhoord. Het goddelijk plan bestond erin om allen te laten geloven dat Hij stierf aan het kruis. Dat Pilatus zich erover verwonderde dat Hij al na amper drie uur dood was, en dat hij zijn toelating gaf om de dode te begraven, ondersteunt de theorie van een complot tussen Pilatus, Pilatus' vrouw en Jezus' getrouwen. Verder werden tegen alle regels in Jezus' beenderen niet gebroken en duidt het opspatten van water en bloed uit Zijn zijde op een nog kloppend hart. Hij werd gewikkeld in een zwachtel met geneeskundige kruiden, en toen hierover uitleg werd gevraagd aan Johannes, verzoon deze dat dit een Joods gebruik was. Verder bevond zich het graf op een geheime plaats. De zaak was, aldus Ahmad, dat Christus niet hoefde te verrijzen omdat hij ook niet stierf. 'Verrezen' in een 'verheerlijkt lichaam', meed Hij nochtans de massa en verbleef Hij slechts een korte tijd bij de zijnen, om daarna te vluchten. Het was de interpretatie van Paulus die van het christendom een bijgeloof maakte.

Vanzelfsprekend miskennen christenen dat alles zo geschied is, zegt Ahmad, want de aanvaarding van deze geschiedenis zou het bedrog aan het licht brengen. Volgens de islam trok Jezus naar Afghanistan en Kasjmir in India, waar hij de andere stammen van Israël onderwees.

Dit waren de ware feiten volgens Ahmad. Deze gebeurtenissen werden verdraaid gedurende de evolutie van het christendom. Zo dook pas vele eeuwen na Christus voor het eerst de Drievuldigheidsleer op. Eigenlijk bleven de toenmalige mythologische Romeinse religies bestaan, en werden zij enkel van christelijke namen voorzien, zoals blijkt uit de handelingen van de apostelen. Naast Paulus, die westwaarts trok, was er ook nog Jacobus, die naar Jeruzalem trok, bij de Ebonieten, de armen, bekend van de

Dode Zeerollen. In die teksten is sprake van trouw aan *Mozes' wet* en van de *profeet* Jezus die geboren werd zoals elke andere *mens*. Verder wordt daar de leer van Paulus afgeschilderd als vijandig. In een bibliotheek in Istanbul wordt een verzameling Arabische manuscripten bewaard uit de vijfde of de zesde eeuw, van de hand van 'al-nasara', in het Syrisch geschreven, gevonden in een klooster in Khuzistan, in het Zuidwesten van Iran, nabij de Irakese grens. Die tekst behandelt de vlucht van de christenen naar Jeruzalem anno 66. Jezus wordt erin beschreven als een mens die zich hield aan de Joodse wet; Paulus als een verrader die overliep naar de Romeinse religie.

Ahmad benadrukt verder dat moslims geloven in de universaliteit van de profeten of van Gods invloed via zijn profeten, in de geschiedenis van de mens. Alle profeten spreken immers uit dezelfde bron, zij het met steeds aan de tijd aangepaste boodschappen. Zo was de profeet Jezus de wegbereider van de profeet Mohammed, en moeten ware christenen uiteindelijk ook Mohammed erkennen. Ook de Joden zouden via Christus dezelfde weg moeten gaan.

De westerse beschaving heeft een christelijk geloof voorgewend dat oneigenlijk is, en dat fungeert als een opium voor de bevolking van de door het westen gekolonialiseerde landen. Westerse missionarissen beweren de *zielen* van de Afrikanen te gaan redden, maar in hun voetsporen volgen imperialisten die de *lichamen* ketenen. Deze politieke en economische verknechting gaat nog steeds door. Met de valse en verleidelijke romantiek van het christendom wordt de derde wereld zoet gehouden en geplunderd. Tegelijk krijgen christelijke waarden geen schijn van kans in de westerse politiek en economie. Deze valse christenheid

heeft niets meer te maken met Jezus Christus en is een schandelijk misbruik van zijn naam, een reine hypocrisie. Aldus de Ahmadiyya Islamieten.

2. *Wat betekent de islam voor het christendom?*

Joden erkennen enkel het Oude Testament, christenen erkennen ook het Nieuwe Testament, moslims erkennen beide plus de Koran. Ziedaar, al te summier, de credo's van de drie monotheïsmen — de 'religies van het Boek'. Ze hebben elk een eigen tijdrekening: joden tellen vanaf de schepping, zo'n 5763 (onregelmatige) jaren geleden; christenen vanaf de geboorte van de Messias; moslims vanaf de vlucht van de profeet in het jaar 622 na Christus. Hier vragen we naar het wezen van de islam: wat onderscheidt het christendom van de islam? Wat is de mogelijke betekenis van de islam in de christelijke heilsleer?

Bij het zoeken naar een antwoord, laten we eerst de moslims zelf aan het woord, met name als *The Islamic Text Society* van Cambridge en, andermaal, in een betoog van de hedendaagse fundamentalistische islamitische filosoof Seyyed Hossein Nasr. Daarna beluisteren we de kritische bedenkingen van de katholieken Peter Kreeft en Robert Spencer. Vanuit deze gegevens trachten we door te dringen tot de kern van het probleem, dat zich blijkt te centreren rond een dubbele vraag: de vrijheidskwestie en de vraag naar de mogelijke betekenis van de islam voor het christendom.

De islam over zichzelf: een religie van vrede

The Islamic Affairs Department van de ambassade van Saudi-Arabië in Washington DC geeft ons het (hier samen-

gevatte) mooie beeld van de islam. 'Islam' (— van dezelfde stam als 'shalom') betekent 'vrede door onderwerping' — aan de wil van de *geheel transcendente* God: Jezus is geen God-Mens maar een uit de maagd Maria geboren profeet wiens tweede komst verwacht wordt. Er is geen zondeval: de mens is *in se* goed en verantwoordelijk als Gods vertegenwoordiger op aarde.

Moslams geloven in de Ene, Allerhoogste God, de engelen, het Laatste Oordeel, Gods absolute macht over het menselijk lot; het eeuwig leven, en de profeten: Adam, Noach, Abraham, Ismael, Isaac, Jacob, Jozef, Job, Mozes, Aron, David, Salomon, Elias, Jona, Johannes de doper, Jezus en, tenslotte, de laatste en grootste, Mohammed (570-633), in wie ze allen culminereren. Mohammed ontving de ultieme goddelijke boodschap aan de mensheid van de engel Gabriël, in 23 jaar durende oplezingen: de Koran. Hij werd vervolgd om zijn prediking in Mekka, en in 622 beval God hem naar Medina te vluchten. Amper 100 jaar na zijn dood waren grote delen van Spanje en China geïslamiseerd. Vandaag belijden zo'n miljard mensen de islam — de snelst groeiende religie.

De moslams zelf schrijven hun succes toe aan de eenvoud van het geloof: Moslim worden gebeurt eenvoudig door het uitspreken van het credo: "*Er is geen God dan God alleen, en Mohammed is Gods profeet*". Volgens de moslimwet bidden moslams vijfmaal daags Arabische Koranverzen, gericht naar Mekka, waar Abraham (— of Adam) een heilig altaar, de Kaba, oprichtte, waarrond God Abraham beval om de ganse mensheid te verzamelen. Wie kan, bezoekt die plaats eens in zijn leven. Omdat de mens niets bezit, doch slechts Gods goederen gebruikt, moet hij de ar-

men bijstaan, en ter bevordering van die solidariteit geldt een jaarlijkse vastenmaand.

De Koran (60:8) gebiedt een vriendelijke en rechtvaardige omgang met alle rechtvaardigen, die God bemint. De familie is de hoeksteen van de gemeenschap en de goede gelovige respecteert zijn vrouw. Het moslimhuwelijk is een vrij aangegane, wettelijke verbintenis. Omdat de islam voor alle volkeren werd geopenbaard, schikt ze zich naar de verschillende tradities, en mogelijke eigenaardigheden kunnen daarom niet aan de islam worden aangerekend. De schrik van het bejaardentehuis kennen de moslims niet: kinderen moeten hun ouders uit dank verzorgen.

Moslims moeten vechten voor de zaak van God en tegen hen die hen bevechten, maar zij mogen de grenzen niet overschrijden; oorlog is de laatste toevlucht, hij moet vooral worden gevoerd tegen het kwaad in eigen ziel én lichaam: gezond leven is geboden — vandaar het verbod op varkensvlees en alcohol. Verder gelden gewetensvrijheid, respect voor persoonlijk bezit en verbod op racisme.

S.H. Nasr over de islam en de moderniteit

Seyyed Hossein Nasr's werk over de islam en de moderniteit getuigt van doordachte kritiek en gedreven cultuur. Nasr is eerder 'fundamenteel' dan 'fundamentalistisch' in zijn benadering van de ook door christenen betreunde verregaande secularisering van het leven, dat toch allerheiligst is. Die heiligheid in ere herstellen, en zo God dienen, is de taak van de moslim.

De ontheiliging is een gevolg van de moderniteit, zegt Nasr, en zo rekent hij eerst af met het in vaagheid gehulde en lege begrip van het 'moderne denken': de dwang om 'in'

te zijn, de manie van het eindeloze 'vernieuwen' en de vluchtigheid van het modieuze, die de waarheid onafgebroken geweld aandoen: men vraagt zich niet meer af of ideeën waarachtig zijn, enkel of ze 'modern' zijn. 'Moderniteit' is synoniem voor 'seculariteit' en 'goddeloosheid' en staat tegenover 'traditie': het moderne is afgesneden van de door God geopenbaarde eeuwige waarheid en wet. Het moderne is louter humaan en daarom ook steeds meer sub-humaan. In tegenstelling tot de traditie, die zo oud is als de mensheid zelf, is de moderniteit van zeer recente datum: zij ving pas aan in de vijftiende-eeuwse West-Europese Renaissance, maar haar oppervlakkige verleidingen bedreigen nu het geluk van de moslims.

Verder slaat het moderne 'denken' veeleer op een (menselijk) 'redeneren' dan op een waarachtig 'denken', een 'pensée', een 'meditatie' of 'contemplatie': die betekenis hebben het Arabische 'fikr' en het Perzische 'andishah' wel. Het moderne denken en de pre-moderne wetenschap zijn louter mens-gericht: antropomorf en antropocentrisch. Het moderne universum van de louter menselijke rede negeert de mens als geestelijk wezen, wat het 'onmenselijk' en menonwaardig maakt — dat is de paradox van de moderniteit. In de traditionele wijsheid daarentegen verlicht het goddelijke intellect het menselijk verstand. De middeleeuwse mens als maat van alle dingen had slechts tot doel hem de kosmos te tonen als de krypte waar hijzelf doorheen moest om die vervolgens te overstijgen. Het Cartesiaanse rationalisme plaatste met zijn "*cogito ergo sum*" het menselijke 'ik' in het centrum van het denken en als basis van zekerheid, in de plaats van het goddelijke 'Ik', dat zegt: "*Ik ben de Waarheid*". Deze ontologie mondde uit in een kennisleer, een logica, en in moderne, geheel anti-rati-

onele 'filosofieën' die niets erkennen wat niet door de menselijke rede gevat kan worden. Tot zover Nasr's eerste bedenking.

De moderniteit wordt ook gekenmerkt door principeloosheid op moreel, politiek en economisch vlak. Men vergeet dat zelfs de principes van de menswetenschappen uiteindelijk steunen op hogere principes (— alleen de wiskunde, als zuiver Platonische wetenschap, kent nog puur metafysische beginselen).

Lang voor de moderniteit waren er de islamitische wetenschappen van de openbaring als bron van alle kennis, en de intellectuele intuïtie (*dhawq*, *kasf* of *shuhud*) die het innerlijke oog (het 'oog van het hart' of *ayn al-qalb*) opent voor het bovennatuurlijke, waaraan de nimmer autonome rede gekoppeld blijft. In het moderne Westen daarentegen wordt de autoriteit van Gods Woord, zoals bijvoorbeeld verkondigd door Bonaventura, zelfs door theologen geloofchend. Het Westen zou er heel anders uitzien indien het geleid werd door wijzen zoals Ghazzali, Rumi, Erigena of Eckhardt. De autonome, goddeloze mens, wil de eschatologische realiteit vervangen door een wereldse perfectie, geheel in strijd met de geest van het heilige, en ook de 'gemoderniseerde moslims' trappen in die val.

Nasr is geen evolutionist: de *homo islamicus* is geen afstammeling van de aap: als kroon van de schepping omvat hij het plantaardige en het dierlijke, en hij is begiftigd met een door God geschapen ziel: hij is de dienaar en plaatsvervanger van God op aarde. Boven de rede staat de innerlijke zelfkennis die toegang geeft tot God: "*Wie zichzelf kent, kent de Heer*". De mens is een reiziger, ver van zijn

thuisland, alleen gegidst door de openbaring en verlicht door het onzichtbare waarover de Koran spreekt.

In tegenstelling tot de aardse, modernistische en antropocentrische mens die onverantwoordelijk omspringt met de natuur, wil de islamitische mens God in het menselijk leven zijn plaats geven, door een theocentrische beschaving, kunst en filosofie te scheppen. De mensverheerlijkende renaissancekunst is een rebellie tegen God en een doorn in het oog van de moslim, die alleen God wil dienen.

Nasr merkt nu op dat het islamitisch mensbegrip zeer verwant is aan het christelijke, dat zich evenzeer afzet tegen de moderniteit en naar perfectie streeft, want *"om mens te zijn, moeten wij meer dan mens zijn"*.

Zoals aangestipt, kritiseert Nasr — met L. Bounoure, D. Dewar en E.F. Schumacher — de onbewezen 'evolutietheorie', die geheel onterecht het statuut geniet van wetenschappelijkheid. Logisch absurd en puur science-fiction, laat zij het hogere uit het lagere voortkomen in plaats van andersom, met de mens aan de top van de natuur. Maar waar God geloochend wordt, verandert de wereld in een cirkel zonder centrum; de mens verliest er elk houvast.

Het hoogmoedige evolutionisme gaat gepaard met de vooruitgangsidee en het utopische denken — in de ogen van moslims pure afgoderij. Deze aberratie kreeg vorm in het humanistisch en politiek socialisme van bijvoorbeeld Karl Marx — een geschiedenisconcept dat Augustinus' *Stad Gods* parodieert en dat de hemel op aarde wilde vestigen. De combinatie van het utopiedenken en het messianisme resulteren in een politieke ontreddering met doelen en methoden die de islam volledig tegenspreken. Utopisten streven een perfecte sociale orde na met zuiver mense-

lijke middelen. Maar een project dat de werkelijkheid van het kwaad miskent, is tot mislukking gedoemd omdat het op eigen houtje en wars van God het goede wil vestigen. Het perfecte land is, zoals de Perzen met al-Farabi zeggen, *na kuja-abad*, het 'land van nergens', utopia. Dit islamitisch realisme voorkomt de vergissing van het Westen: de perfecte staat wordt pas realiseerbaar met Gods hulp, via de moslimhervormers.

Het moderne humanisme wordt gekenmerkt door een verlies aan zin voor het heilige: het is de ontkenning van het heilige. De islam daarentegen is gebouwd op traditie. Bijgevolg is elke dialoog tussen moderniteit en islam uitgesloten. Het moderne reductionisme vereenzelvigd de islam onterecht met de *Shariah* (de islamitische wet), en ontleent haar zodoende haar intellectuele verweer tegen de moderniteit. De menselijke bestaansreden is tenslotte geen andere dan de dienstbaarheid voor God. Tot zover het betoog van S.H. Nasr.

Peter Kreeft over Islam en Christendom

Terwijl Nasr wijst op de grote verwantschap van de islam met het (vroeg) christendom inzake de houding tegenover de secularisering van de wereld, benadrukt de katholieke theoloog Peter Kreeft, de islamitische onwil tot oecumene, hierbij aanstippend dat moslimlanden elke niet-islamitische geloofsprediking met gevangenisstraf beboeten. We weten ook dat in Pakistan de doodstraf geldt voor islamieten die overlopen naar het christendom.

De islam gaat terug tot Ismael die, evenals zijn broer Isaak, Gods bijzondere zegen ontvangt (— Genesis: 16-21). Sindsdien hebben de nazaten van beiden, Joden en Palestijnen, elkaar bestreden.

Volgens Kreeft is de islam een vereenvoudigde uitgave van het christendom, net zoals het Boeddhisme een vereenvoudiging is van het Hindoeïsme, al hebben zij de Koran als supplementair boek dat het Nieuwe Testament herinterpreteert, net zoals het christendom het Oude Testament herinterpreteert. De islam ontkent, naast Jezus' goddelijkheid, de Drievuldigheid, de Incarnatie en de Verrijzenis. Zowel voor moslims als voor joden is Christus het struikelblok, zegt Kreeft: de drie theologieën en ethica's zijn *grosso modo* dezelfde, maar de bemiddeling tussen God en mens bestaat alleen in de Godmens Christus. Als enige van de drie kent het christendom genade, heil en verlossing, en precies dat is het wezen van ons geloof.

Kreeft onderscheidt twee soorten moslims: de modernisten (liberalen, rationalisten) en de orthodoxen (fundamentalisten, Mutikalimoum). Volgens de middeleeuwse Aristoteles-kenner Averroës, is een letterlijke Koran-interpretatie enkel goed voor de massa, die immers niet abstract kan denken: de verstandigen dienen Aristoteles' filosofie te verkiezen boven het volksgeloof. Averroës werd dan ook verketterd door de meerderheid van de islamieten.

Hoewel moslims Christus niet erkennen, kunnen ook zij God vinden, en dat volgens Christus' belofte, dat "*allen die zoeken, zullen vinden*". Tegelijk zegt Christus dat niemand tot God kan komen, dan door Hem: als de moslims gered worden, dan gebeurt dat door Christus, aldus Peter Kreeft: christenen moeten hun moslimbroeders thuis brengen, bij Christus.

Robert Spencer noemt de Islam een religie van het geweld. Nog kritischer dan Peter Kreeft is de analyse van Robert Spencer, waarmee hij misschien wel raakt aan de kern van

de zaak: terwijl een christelijke gemeenschap (— hetzij een familie, hetzij een maatschappij) wordt samengehouden door het geheim van de zelfopoffering, is het cement van de islamgemeenschap niets anders dan het geweld: de islamvrede is een simpel gevolg van angst door de druk die wordt uitgeoefend op de gelovigen. Spencer's beeld van de islam doet denken aan de ideale heerschappij van Macchiavelli en zelfs aan het communisme. Hoe komt dat nu? Kortom omdat zowel joden als moslims de macht van het kruis miskennen.

Vooreerst ontkennen moslims dat Christus zou gekruisigd zijn, want dat zou in tegenspraak zijn met de goddelijke almacht. Volgens hen werd de Schrift vervalst en werd eigenlijk niet Jezus doch Judas gekruisigd. Verder kan Jezus niet Gods zoon zijn, want drievuldigheid betekent polytheïsme. Jezus is weliswaar Gods Woord, maar het Johannes-evangelie geeft volgens moslims een foute interpretatie.

Moslims miskennen de zelfopoffering van Christus omdat zij de waarde ervan niet begrijpen. God laat zijn kinderen niet lijden, zo geloven zij, en dit geheel in strijd met Hebreëen 12:7, waar God zegt dat de goede vader zijn zonen tuchtigt. Met de ontkenning van Christus' kruisdood, geven moslims te kennen dat zij de zin van het lijden en van de menselijke heteronomie (waarvan Jezus het voorbeeld gaf: "*Uw wil geschiede*") niet vatten; leed kan voor de moslims alleen straf betekenen, en onschuldig lijden zien zij fataal als de wil van God. Dat leed loutert, erkennen zij niet.

Zoals gezegd is de zelfopoffering, de nederigheid of de liefde het cement van de christelijke gemeenschap. Wanneer moslimhuwelijken vandaag beter stand houden dan

christelijke huwelijken, komt dat niet doordat er meer liefde en nederigheid is onder moslims, maar wel omdat het cement van de moslingemeenschap het geweld is, en de angst voor dat geweld. Spencer noemt de moslingemeenschappen dan ook pseudo-harmonisch. Dat blijkt reeds in de moslimfamilie, waar de vrouw geen partner is van de man, maar wel zijn bezit. Indien de vrouw de man ongehoorzaam is, mag hij haar slaan.

Wanneer er geen liefde is, aldus Spencer, rest alleen nog het najagen van het eigen voordeel, zoals de heiden doet, en hij verwijst naar de islamstamvader Ismael en citeert Genesis 16:12 die hem afschildert als iemand *"die met iedereen handgemeen heeft"*. Want de islam verklaart de oorlog aan alle ongelovigen, waaronder te verstaan: alle niet-islamieten, en oorlog is sinds Mohammed het bekeringsmiddel bij uitstek. Nu nog gebeurt de snelle islamisering (in het Midden-Oosten en in Afrika) vooral door bekeringen uit louter zelfbehoud. Het Westen met zijn tolerantieprincipe blijkt de verdrukking van z'n voorvaderen onder de islam geheel vergeten te zijn. Nu nog worden in Pakistan en Sudan christenen door moslims vervolgd.

We kennen de uitleg van de seculieren, namelijk dat de islam een onrijpe godsdienst zou zijn. Doch dit is een valse verklaring, aldus Spencer: wie de kracht van het kruis mis kent, houdt alleen nog het geweld over, en dat is de essentie van de islam. Het (enige) geheim van de vrede is zelfopoffering; de islamvrede is slechts 'afwezigheid van geweld', uit angst voor geweld.

Spencer besluit dat christenen hun kruis moeten opnemen en Christus volgen, om zo tegenover de moslims te getuigen van het geloof.

De moeilijke vrijheidskwestie

Getuigenis afleggen van het geloof vraagt moed. Het is makkelijker om de zelfbehoudsdrang te laten spreken en toe te geven aan de druk. Dat is trouwens wat de golf van weer zoveel nieuwe bekeerlingen tot de islam op gang heeft gebracht sinds de tragische aanslagen van 11 september 2001. De wereld wordt gegijzeld en in hun angst gaan gijzelaars makkelijk sympathiseren met hun gijzelnemers. De prijs die zij betalen voor het eigen hachje dat zij zodoende geloven te redden, is die van de waarheid, die alleen in vrijheid kan gediend worden. Afgedwongen liefde en harmonie zijn slechts gruwelijke terreur. Noch de moslims, noch de joden blijken deze wezenlijk christelijke waarheid van het kruis te willen begrijpen. Zelfopoffering is pas mogelijk mits vergiffenis, en dat is de kern van de christelijke boodschap.

Men zou aan de moslims de volgende vraag kunnen stellen: wat getuigt van de grootste macht: (1°) dat God mensen schept die Hem gedwongen gehoorzamen, omdat Hij de ongehoorzaamheid bestraft, of (2°) dat God mensen schept die Hem gehoorzamen uit vrije wil, of (3°) dat God mensen schept die Hem gehoorzamen *ondanks het feit dat hun gehoorzaamheid leed veroorzaakt?*

Precies de feitelijkheid van het moslim-'martelaarschap' stelt moslims in staat om deze waarheid te begrijpen. Laten zij dan ook de toepassing daarvan in het dagelijks leven van elke gelovige mogelijk maken, door de vrijheid te creëren die de noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde is voor de oprechte liefde tot God, en aldus de grootst mogelijke eerbetuiging aan God. Alvast voor de christen bestaat

de grootst denkbare eer in Christus' uitnodiging om mee zijn kruis te helpen dragen.

Misschien zullen moslims antwoorden dat de huidige wereldse vrijheid geen waarachtige vrijheid is, maar een klunen van verslavingen, en in feite louter een vrijheid om te zondigen. Hierin hebben zij vanzelfsprekend gelijk. Doch wat baat het voor de eer aan Gods almacht, om aan de zondaar zijn middelen tot zondigen te ontnemen, wanneer men hem daardoor ook de middelen ontnemt om, in vrijheid, tot gehoorzaamheid aan God te komen — met andere woorden: om zich geheel uit vrije wil tot God te bekeren?

Religie en politiek

De werkelijkheid is echter nog complexer en ondoorzichtiger, want het bestaan van verschillende godsdiensten is nu eenmaal feitelijk, alsook hun onderlinge strijd. Is deze strijd door God gewild?

Vooreerst wordt het probleem drastisch verergerd waar de religie misbruikt wordt door de politiek, en dat blijkt ook in de jongste golven van terreuraanslagen. De criminologie kent een grote waarde toe aan de kennis van de motieven van misdadigers: het wegnemen van wapens en zelfs het liquideren van bewapenden zijn slechts een slag in het water waar mogelijke *beweegredenen* worden miskend. Politicoloog Dan Tschirgi uit Kaïro publiceerde in januari 2000 een artikel over 'nieuwsoortige conflicten' welke in het jongste decennium van Mexico tot Egypte de kop opsteken. Tschirgi toont aan dat door hun regime verdrukte en van alle hoop beroofde mensen (vaak boeren) de *ongelijke* strijd met hun verdrukkers toch aangaan, omdat ze *geloven* in de uiteindelijke zege van de *rechtvaardigheid*. Een — weliswaar gewelddadige — 'opstand der horden',

met als enige kracht die van het *geloof* in de uiteindelijke gerechtigheid. "Men kan ons en onze leiders doden", aldus de revolterenden, "maar men zou beter de miserie bestrijden welke mensen zoals wij voortbrengt". De 'schurkenstrijd' blijkt een zaak van 'waardigheid'. Tschirgi wijst erop dat zo'n 'irrationeel' verzet *uiteraard* niet gestopt kan worden: ooit was Marx de hoop der verdrukten, en de bevrijdingstheologie inspireerde zich aan het neomarxisme voor de realisatie van meer sociale rechtvaardigheid. Nu het communisme zijn krediet heeft verloren, herenigen zich sociaal verdrukten rond het panislamisme. Het christendom is in hun ogen de religie van de rijken, aldus Dan Tschirgi.

De Macchiavellistische aanpak van het panislamisme wordt beschreven door de journalist Ahmed Rashid uit Islamabad: afgezien van het fanatisme in de Afghaanse regio, valt toch op hoe zelfs het Talibanregime in oorsprong zelfredzaamheidspogingen van een volk betreft: de islam als as voor herordering in een ontwrichte samenleving. In de jaren tachtig nog gaf president Reagan zijn steun aan Bin Laden in zijn strijd met de Afghanen tegen het Rode Leger. Tegelijk steunde de VS Saddam Houssein van Irak tegen de Iraanse Komeini. Eens de klus geklaard, werden Bin Laden en Saddam op hun beurt door de VS bestreden. In 1996 keert Bin Laden naar Afghanistan terug: hij brengt Omar en de Arabieren samen in zijn 'panislamisme'. In 1999 verdubbelt Afghanistan zijn jaarlijkse opiumproductie tot 4600 ton; met de opbrengsten zouden verschillende oorlogen 'onderhouden' worden, onder meer in Tadjikistan en Tchétchénië, aldus Ahmed Rashid.

Onrecht veroorzaakt geweld, geweld veroorzaakt onrecht: dat is de spiraal van het geweld. De wijsheid leert dat ge-

weld niet kan worden bestreden dan door het tenietdoen van het onrecht. Daartoe, zoveel is duidelijk, dienen de fundamenteën van de huidige internationale politiek grondig te worden herzien. Concurrentie moet plaatsmaken voor samenwerking. Het alternatief is de hel.

De mens geconfronteerd met zijn onvermogen

De tragische aanslagen van 11 september werden gepleegd, al dan niet terecht in naam van de jihad. Hoe dan ook is sinds die datum de aandacht voor de islam overal ter wereld nog sterker toegenomen. Gevoelens van angst, haat, wraak en zelfs sympathie flitsen nog steeds doorheen het medialandschap. Het object van de angst is niet alleen de *Al-Qaeda*, maar evenzeer het getroffen Amerika dat in zijn zelfverdediging vaak niet zonder wantrouwen gesteund wordt, als het al gesteund wordt. De alliantie tegen 'het absolute kwaad' kampt met gevoelens van machteloosheid en volgens sommigen ondermijnt zij, geheel tegen-doelmatig, de vrijheid die zij wil verdedigen. Het verschijnsel dat gijzelaars gaan sympathiseren met hun gijzelnemers, uit zich in een forse toename van bekeerlingen tot de islam, en de soms dubieuze houding van Europa in deze hele strijd roept vraagtekens op.

Het feit dat het aantal slachtoffers van de aanslag dagelijks geëvenaard wordt door slechts één tiende van het aantal hongerdoden, kan het kwaad niet relativiseren: deze doden vielen immers niet in gevolge een noodlottige ramp: zij werden gepland en uitgevoerd door een genocidale, suïcidale en collectieve menselijke wil, welke zich bovendien beroept op een goddelijke opdracht en een goddelijke almacht. De aanslag van 11 september heeft, met andere woorden, aan de wereld diets gemaakt dat het tijdperk is

aangebrouwen waarin het mensdom zijn kwaad *moet onder ogen zien*.

Het tijdperk van het menselijk kwaad woekert allang. Allang worden miljoenen hongerende kinderen achteloos overgelaten aan hun wrede lot. Allang heeft dit wrede en moorddadige kwaad zich geïnstitutionaliseerd in een wereld van zelfverblinde en hebzuchtige egoïsten. Werd het niet de hoogste tijd — niet dat er zo'n aanslag kwam, maar dat onze ogen andermaal geopend werden voor het onrecht waarmee wij altijd hebben ingestemd? Aan de waanzin zelf is niets veranderd; wat veranderde is dat wij hem nu opnieuw onder ogen moeten zien. Want ligt de bestraffing van het kwaad niet in de bewustwording ervan?

Eén ogenblik lang hebben wij gezien, maar alras zijn we weer ingedommeld. Helaas, want het gaat hier noch om een eenmalige vertoning, noch om een vertoning; het gaat hier niet om de wanhoopsdaad van slechts één gek. In deze zaak wordt aan God zelf een rol toebedeeld, en is het lot van de mensheid in het geding.

Schijnbaar kondigt de aanslag een nieuwe 'strategie' aan van een niet geringe en onzichtbare groep 'revolutionairen' die zelf in de ban blijken te zijn van een niet te vatten kwaad, die zich de verdedigers achten van het recht, de rechters van de mensheid, de bestraffers van de bozen, de duivels aan wie de goddelozen worden overgeleverd. Schijnbaar, want dit is niet nieuw: ook de gevestigde orden functioneren vaak met gelijkkluidende doelstellingen. In werkelijkheid lijkt de wereldgeschiedenis sinds geruime tijd, en immer onomkeerbaar, in zijn eindfase overgegaan: wat zich wezenlijk aankondigt doorheen alle gebeurtenissen, is niet zozeer de geboorte van een nieuw leger dui-

vels, maar veeleer het onherroepelijk wakker worden van het geweten waarvan zij slechts de katalysatoren zijn: geen menselijke macht vermag het immers om die van God te vervangen en een hemels rijk op aarde te vestigen.

De heerschappij van de zich God wanende mens leek onverwoestbaar, zoals destijds ook de toren van Babel (— Genesis 11: 1-9). Lawrence Boadt (2001: I: 420-421) commentarieert: *"Wat voor de zondvloed de verkeerde neiging in individuele mensen was geweest, wordt nu [met de toren van Babel] tot de collectieve energie van de zonde die steeds meer beslag legt op de menselijke aspiraties"*. Boadt wijst er verder op dat het Hebreeuwse woord 'babal' betekent: 'in verwarring brengen': *"Het besluit van de volkeren: 'Laten wij een stad bouwen' [staat] tegenover Gods besluit: 'Laten wij verwarring brengen'"*.

God sticht onenigheid onder de mensen om hen van het verderf te redden. Immers, God besluit, aldus Boadt, "dat bij een verenigde mensheid het gevoel van almacht en begeerte naar de goddelijke status alleen maar kan toenemen. Het is dus erop of eronder: als God slechts één wereldfamilie tot stand brengt die vastberaden optreedt, is de kans dat hij de harten van de mensen kan winnen kleiner dan wanneer hij de mensen in een situatie brengt waarin zij elkaar beginnen te bestrijden door communicatieproblemen, die zelfs effect hebben op het meest alledaags niveau. Die les zou ons mogelijks iets te zeggen kunnen hebben over de waarde van het respecteren van andere wereldgodsdiensten als een opzettelijk en belangrijk onderdeel van de goddelijke bedoelingen en als een onontbeerlijke matrix om de stem van de joods-christelijke openbaring tot klinken te brengen."

'Lex dura sed lex': de mogelijke eschatologische betekenis van de islam

De bijzondere verschilpunten tussen het katholicisme en het (fundamentalistische) islamgeloof kunnen we als volgt samenvatten.

(1) Terwijl de Verrezen Christus verderleeft als de Heilige Geest in de Kerk, die zich sinds het begin van haar zending wijdt aan de interpretatie van de Heilige Schrift, de actualisering ervan, het toegankelijk maken van de blijde boodschap voor mensen van alle leeftijden en culturen, kent de Islam, zoals het woord zelf het zegt, enkel de blinde onderwerping aan de Koran, die niet geïnterpreteerd mag worden, die geen kerk toelaat, en zelfs geen vertalingen.

(2) Terwijl verder de Katholieke Kerk zichzelf niet definieert als een werelds instituut, doch ruimte laat voor allen — althans in theorie (— zie bijvoorbeeld Augustinus' onderscheid tussen de *civitas Dei* en de *civitas terrestris*), waarbij ook de gewetensvrijheid van niet gering belang is, beschouwen islamieten zichzelf als de enige authentieke godsgelovigen, en plaatsen zij alle andere religies op eenzelfde lijn met het atheïsme.

(3) Een en ander grondt tevens in de islamitische opvattingen omtrent de erfzonde, welke zij niet als zodanig erkennen: zij achten de *homo islamicus* de plaatsvervanger van God op aarde; hij draagt geen andere schuld tegenover zijn schepper dan de plicht om hier Gods wil, zoals kenbaar gemaakt in de Koran, te verwerkelijken.

(4) Misschien wel het belangrijkste onderscheid tussen christendom en islam ligt echter in de vrijheidskwestie.

Christenen worden door God uitgenodigd, echter op allerlei wijze gedwongen, om godsdienstig te zijn. Islamieten echter, belijden hun geloof vaak onder druk. De bedoeling van bepaalde islamfundamentalisten is de oprichting van islamitische theocratieën waarin de islamwet het geloof afdwingt.

De vraag luidt nu of zo'n 'dwang' gerechtvaardigd is. Volgens Spencer ligt de terreur van de islam in de leer zelf, en zij zou dus alle onderworpenen (moslims) tot 'slachtoffers' hebben. Maar we kunnen ook anders aankijken tegenover de islamisering van de wereld, meer bepaald wanneer we het denken van Augustinus tot leidraad nemen, en daarbij de veronderstelling aannemen dat we in de eindtijd beland zijn.

Augustinus onderscheidt namelijk twee perioden in de geschiedenis van de mensheid: de toestand voor de zondeval, en de toestand die er op volgt. Laten we bovendien aannemen dat met het christendom deze tweede toestand langzaam overgaat in een derde, namelijk de eindtijd. De toestand voor de zondeval wordt volgens Augustinus gekarakteriseerd door de menselijke vrijheid om al dan niet te zondigen: God nodigt de mens uit tot trouw, maar hij kan zondigen (— "*posse peccare*"). In de toestand na de zondeval is dat niet langer het geval: zoals Augustinus zelf belijdt, wil hij het goede doen, maar hij kan het niet op eigen kracht (— "*non posse non peccare*"). In de islamisering van de wereld kunnen we nu een derde periode, de eindtijd, zien tot stand komen, gekenmerkt door een toestand waarin de mens zijn vrijheid moet teruggeven aan God, en bijgevolg niet meer zal kunnen zondigen (— "*non posse peccare*"). Die toestand zou dan het rechtvaardige godsoordeel inluiden, want mensen die oprecht geloven,

zullen de islamisering (de 'onmogelijkheid' om nog te zondigen) niet als een terreur ervaren; alleen goddelozen ervaren de plicht tot een godsdienstig leven als een geseling. Door dit fataal onomkeerbaar verloop van het heilsproces zouden aldus de goeden worden beloond en de kwaden worden gestraft. Het kan fantastisch klinken maar, Shakespeare indachtig, overtreffen historische wendingen altijd onze stoutste fantasie. En dat is niet meer dan een parafrase op Christus woorden, dat wij ogen hebben en niet zien, en dat wij schuld hebben omdat wij beweren te zien.⁷

7 Benutte literatuur:

- Ahmad, Hazrat Mirza Tahir, *Christianity — A Journey from Facts to Fiction*, Verenigd Koninkrijk 1994.
- Ali, Daniel, *Demystifying 'Jihad'*, Envoy Magazine, mei 2002.
- Bauwens, J., *De gijzeling van Mithras. Een verdediging van het Christendom tegen het kerkendom*, Serskamp 2005.
<http://www.bloggen.be/mithrasgijzeling/>
- Bauwens, J., *Mathematica Christiana*, Serskamp 2003.
<http://www.bloggen.be/mathematicachristiana/>
- Bauwens, J., *Trans-atheïsme*, Serskamp 2003;
<http://www.bloggen.be/bethina/>
- *Bijbel*, Nederlands Bijbelgenootschap, Amsterdam 1975 (1951);
- Boadt, Lawrence, *Genesis*, Internationaal Commentaar op de Bijbel (Red. E. Eynikel e.a.), Kok-Kampen/Averbode 2001, band I: 392-452.
- Gilson, E., *Introduction à l' étude de Saint Augustin*, J. Vrin, Paris 1929;
- Hayoun, Maurice-Ruben, *Maimonide et la pensée juive*, P.U.F., Paris 1994.
- Islamic Text Society, *Understanding Islam and the Muslims*, The Islamic Affairs Department, The Embassy of Saudi Arabia, Washington DC., Consultants *The Islamic Text Society*, Cambridge, UK, 1989.

*"Non posse peccare" — Over het
Christendom, de Islam en de vermeende
Derde Fase*

De tijd van de paradox

Hij wordt aangewend bij stoutmoedige pogingen om het godsbestaan te weerleggen — de zogenaamde *paradox van de steen*, die immers het begrip van de almacht aan het licht wil brengen als zijnde een volstreekte ondenkbaarheid, en mét dat exclusief goddelijke attribueert tevens het gods-begrip en God zelf. *Kan God een steen maken die van die aard is dat Hij hem niet kan optillen?* Als Hij hem niet kan optillen, dan is Hij God niet, en kan Hij hem wel optillen,

-
- Joannes-Paulus II, *Veritatis Splendor*, Roma 1992.
 - Kreeft, Peter, *Comparing Christianity and Islam*, National Catholic Register 1987.
 - Ley, de, Herman, *Het Arabische Denken*, syllabi bij de colleges Wijsbegeerte, U.G., Gent 1993-'94.
 - Nasr, Seyyed Hossein, Al-Serat, *Reflections on Islam and Modern Life*, Vol. VI, N° 1.
 - Rashid, Ahmed, *Les talibans au coeur de la déstabilisation régionale*, Le Monde diplomatique, novembre 1999: 4-5.
 - Rich, Tracey R., Jew FAQ.Org, *Judaism 101 Jewish Calendar*.htm.
 - Spencer, Robert, *Islam: A Religion of Peace?*, Envoy Magazine, mei 2002.
 - Tschirgi, Dan, Des islamistes aux zapatistes, la révolte des "marginaux de la terre", Le Monde diplomatique, janvier 2000: 16-17.
 - Vergote, A., Gij zult de Heer uw God beminnen, Leuven 1999.
 - Williams, William A., *The Evolution of Man Scientifically Disproved*, W.A. Williams, New Jersey, USA 1925.

dan missen wij hier de bedoelde steen. God en de onoptilbare steen sluiten elkaars bestaan uit. Tot daar de paradox. Men moet echter opmerken dat de paradox niet volgt uit het wezen van de steen of uit het wezen van God, maar wel uit de door ons gehanteerde definities met betrekking tot onze begrippen: we hebben te maken met begrippen die zo gedefinieerd werden dat, als iets in de werkelijkheid eraan beantwoordt, deze werkelijkheden elkaar uitsluiten. Onze begrippen zijn met andere woorden ontoereikend om zinnig over almacht te kunnen spreken. Almacht is een begrip dat wij in feite evenmin kunnen plaatsen als het godsbegrip. En dat zegt niets over een mogelijk wezen waarvan het godsbegrip tast, welhaast gelijk een blinde die tast naar het licht.

Een voor de hand liggende variant op de paradox van de steen betreft de kwestie dat de almachtige God — hier in de gedaante van zijn Zoon — niet in staat is om te zondigen. Maar opnieuw is hier een opmerking van kracht, met name de tegenwerping dat de onmogelijkheid tot handelen niets afdoet aan de almacht van zodra de handeling ook niet gewild wordt: God *wil* immers helemaal niet zondigen en dus is de kwestie of Hij het al dan niet *kan* volstrekt fictief of irrelevant. De hier gestelde vraag zal nooit aan bod komen omdat het *willen* primordiaal is op het *kunnen*. God mag dan almachtig zijn, Hij is niet alwillend.

Hiermee belanden we bij het *non posse peccare* of het *niet kunnen zondigen* dat wij op grond van Augustinus' theologie in een vroegere tekst bestempelden als de toestand van de mens onder de heerschappij van de islam.⁸ In twee woorden: Augustinus kenschetste de toestand van vóór de

8 Zie: <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=7>

zondeval als een waarin de mens vrij was om al dan niet te zondigen ("posse peccare" of het "kunnen zondigen"), terwijl hij na de zondeval die keuze verloor, daar hij reeds gezondigd had ("non posse non peccare" of het "niet kunnen niet zondigen"). Gesteld dat de *sharia* of de moslimwet na de mondiale islamisering de zonde fysiek onmogelijk maakt, dan treedt een derde fase in, namelijk die van het "non posse peccare" of het "niet (meer) kunnen zondigen". Niet onbelangrijk voegden wij daar nog het volgende aan toe: diegenen die niet *willen* zondigen — de heiligen — zouden dan door die nieuwste wet ook niet in hun vrijheid worden aangetast — overigens net zomin als Gods Zoon — terwijl dit voor alle anderen beslist een ware vrijheidsberoving of ketening zou betekenen.

De doem van de onvrijheid

Vooreerst enkele correcties hierbij. De vrijheid als zodanig kan niet zonder meer gedefinieerd worden als de mogelijkheid om te zondigen ("posse peccare"), aangezien ook God, die niet *kán* zondigen, als volstrekt vrij moet worden beschouwd. God is vrij maar Hij *wil* niet zondigen: zoals hoger gezegd is Hij niet alwillend, terwijl al datgene wat zijn wil Hem verbiedt te doen, niet als onkunde bestempeld kan worden. Van wie niet *wil* deelnemen aan een wedstrijd kan ook niet gezegd worden dat hij de wedstrijd niet *kan* winnen of verliezen; het *kunnen* wordt pas van kracht eenmaal het *willen* feitelijk is. Wat geldt voor de menselijk vrijheid, geldt niet voor de goddelijke, en hetzelfde is waar inzake de wil: Gods wil wordt bepaald door zijn eigen wet waarmee Hij immers samenvalt, terwijl de menselijke wil zich positioneert tegenover de goddelijke wet waaraan hij ondergeschikt is want niemand kan bijvoorbeeld vliegen tegen de natuurwet van de zwaarte-

kracht in. De mens kan willen (in feite: *wensen*) wat de (goddelijke) wet verbiedt (en dat is zondigen, *in casu* "posse peccare") en hij kan zelfs willen (/wensen) om niet (meer) te zondigen; maar hij kan die wil (/die wens) niet volgen, zodat hij noodzakelijk zondigt ("non posse non peccare"). Bij de mens bestaat er een kloof tussen het willen (het wensen) en het kunnen: hij wil dingen die niet mogelijk zijn (de zondeloosheid) terwijl hij ook dingen doet die hij niet wil of niet wenst (zondigen). En dit is uiteraard het geval omdat de menselijk natuur sterker is dan zijn wil (/zijn wens). Sinds de zondeval is de menselijke natuur zelf niet meer in overeenstemming met de wil van God — en dat zou dan de erfzonde zijn. Een mens kan niet iets willen dat ingaat tegen zijn natuur. De mens is niet langer vrij om aan de zonde te verzaken, hij is gedoemd tot zondigen, en dit krachtens zijn eigen (gecorrumpeerde) natuur.

Dit laatste zou ons persoonlijk gerust moeten stellen aangezien het ons garandeert dat wij geen persoonlijke schuld hebben aan onze zondigheid. Wij volgen onze menselijke natuur die indruist tegen de goddelijke wet, maar we kunnen ook niet anders, ook al zouden we dat nog zo gaarne willen (/wensen). Maar omdat we niet anders kunnen dan wat we doen, treft ons geen schuld. Als mens daarentegen hebben wij geen enkele reden tot gerustheid, want ofschoon ons persoonlijk geen schuld treft, blijven wij als mens schuldig en worden wij ook als mens gestraft, en wel met de ergst denkbare straf: onze onoverkomelijke dood, het definitieve einde van ons bestaan. En bijna zou men dan de verzuchting slaken: werd de zonde ons maar onmogelijk gemaakt!

De nieuwe paradox: vrijheid door onderwerping?

Ergens zegt de Zoon van God zelf, die niet kan zondigen omdat Hij dat ook niet wil — zondigen zou immers niet stroken met zijn eigen wet of wil — dat het beter was voor een mens dat hij zijn handen afhakte en zijn ogen uitrukte als die hem tot zonde brachten. Het ware immers beter om zónder handen of ogen door het (eindige) leven te gaan dan het eeuwige hellevuur te moeten verduren. Maar als na de zondeval de mens niet langer in staat is om aan de zonde te verzaken omdat hij noodzakelijk zijn natuur volgt die sindsdien gecorrumpeerd is, dan rijst de vraag of hij niet beter af is met een toestand die hem het zondigen (fysiek) onmogelijk maakt, en dus een dwang, uitgerekend zoals deze die uitgaat van een zwaar bestraffende wet zoals bij uitstek de *sharia* er een is. Wordt op die manier door Christus zelf de dwang en de onderwerping — gebeurlijk in de historische realiteit van de islam — niet vooropgesteld als noodzaak voor ons heil?

Geen illusies

De kwestie is niet simpel, alleen al omdat naast de islam meer ideologieën kandideren voor die functie van ultieme heiland, om niet te zeggen dat ideologieën dat in feite allemaal doen, aangezien het christendom zowat de enige 'ideologie' is die niét dwingt, tenminste waar het haar boekje niet te buiten gaat in allerlei vreemde interpretaties en in de politiek der kerken. Het communisme probeert mensen solidair te maken door hen daartoe te dwingen en het kapitalisme doet in verkapte vormen slechts hetzelfde, zoals menig criticus ons dat aan het licht brengt.⁹ De Oos-

⁹ Een schrijver heeft het over een Oost-Berlijner die in het Westen komt en die versted staat van de netheid van de toiletten daar. Totdat hij zich in zo'n toilet opgesloten weet en merkt dat hij pas buiten kan als hij eerst de pot doorspoelt. De

terse religies beweren alle leed te overstijgen door het te miskennen, wat uiteraard slechts een puur suïcidale 'oplossing' kan zijn die het kind met het badwater buitengooit. En zo trekken ze allen aan hetzelfde zeel van Christus wég, de ideologieën die wars van de menselijke natuur willen herorganiseren en herscheppen alsof dit ook maar denkbaar laat staan mogelijk zou zijn. Zij vormen een tegenpool van de lastige vrijheid die echter zonder die last niet de vrijheid kan zijn die aan de mens zijn menselijkheid schenkt. Zij vormen in feite een terugkeer naar het Jodendom waarover het christendom zegt dat het met zijn vele verplichtingen en wetten het heil belooft aan wie ze, alles ten spijt, vol scrupules volgen. Maar misschien is dat dan toch een derde fase en een eindfase: de terugkeer naar de plek van oorsprong, de mislukking van een deel der mensheid en de magere oogst van een handvol heiligen, het definitieve verlies van niet alleen de menselijke vrijheid maar tevens het weggewist worden van de menselijke natuur en van de ganse schepping die tenslotte van de mens in dienst staat. Zal ooit over al datgene wat ons vandaag het wondere leven schenkt, de spons worden gehaald zodat het ook verdwijnt alsof het er nooit was? Een droom zal ons bestaan dan zijn geweest, een vluchtige excentrieke gedachte in één kleine goddelijke hersencel door een kleine indigestie ingevolge het eindeloze hemelse tafelen. Wie zal het zeggen?¹⁰

dwang *lijkt* slechts afwezig in het vrije Westen.

10 Tekst d.d. 31 juli 2011.

Het experiment van Milgram en nog andere zaken

1.

Stanley Milgram was een sociaal psycholoog, geboren in 1933 in New York en aldaar in 1984 aan de gevolgen van een hartaanval overleden. In 1963 publiceerde hij de resultaten van het naar hem genoemd, wereldberoemd doch bijzonder ontluisterend Milgram-experiment over gehoorzaamheid en autoriteit.

In het experiment wordt aan mensen gevraagd om deel te nemen aan een wetenschappelijk onderzoek. Er wordt hen gezegd dat het om een geheugentest gaat en dat men meer bepaald wil onderzoeken wat de invloed is van lijfstraf op de werking van het geheugen. Aan de deelnemers wordt gevraagd om van de zogenaamde proefpersonen (die in werkelijkheid acteurs zijn) een examen af te nemen en om hen bij elk foutief antwoord telkens een zwaardere elektroshock toe te dienen, gaande van een onschuldige stroomstoot tot een fatale schok van 450 Volt.

Uit dat experiment blijkt dat tot 80 percent van de burgers bereid zijn om medeburgers te folteren als een hoger geplaatste hen dat opdraagt. Twee derden blijkt dan zelfs bereid om medemensen in levensgevaar te brengen. Algemeen wordt aangenomen dat het experiment aantoonde dat het ruime merendeel van ons geen eigen geweten hebben en geen enkele vorm van empathie met soortgenoten: wij zijn tot alles in staat van zodra wij ongestraft kunnen handelen.

Maar men kan deze onderzoeksresultaten ook anders verwoorden, en stellen dat het vertrouwen in de autoriteiten bij 80 percent van de mensen welhaast onvoorwaardelijk is. Het overgrote deel onder ons acht de pijniging van medemensen gerechtvaardigd van zodra autoriteiten die gerechtvaardigd vinden. Met andere woorden oordelen de meeste mensen dat het toebrengen van leed niet per definitie slecht hoeft te zijn en dat het beoordelen van het feit of het toebrengen van leed al dan niet goed is, maar het best kan gebeuren door daartoe bevoegde personen. En vreemd lijkt die opvatting helemaal niet te zijn: leren wij onszelf immers niet pijnigen met studies en met lichaamstraining voor het goede doel? Ondergaan wij niet gedwee de verschrikkingen van bijvoorbeeld chemotherapie als kanker toeslaat? En is tenslotte onze ganse moraal niet een drastische en vaak pijnlijke zelfbeperking in functie van hogere en gemeenschappelijke doelen?

Men zou inderdaad kunnen zeggen dat mensen die hun autoriteiten blindelings volgen, redelijk handelen omdat zij beseffen dat het eigen oordeel vergeleken bij dat van experts, bescheiden hoort te zijn. Verder beseffen zij ook dat vooruitgang en medemenselijkheid vooreerst zaken van samenwerking zijn en dus kwesties van respect voor hiërarchieën en gehoorzaamheid aan gezag. Want indien elkeen wat hem wordt opgedragen, in twijfel trok totdat hij zelf volledig begreep wat hij deed, dan liep alles vanzelfsprekend in het honderd. Derhalve konden diegenen die aan Milgram's experiment hun meewerking weigerden, evengoed worden afgeschilderd als asociale, terwijl in dat licht de medewerkers als redelijke mensen konden worden beschouwd in plaats van als gewetenslozen. Milgram's conclusie zou dan niet zozeer luiden dat de meer-

derheid van de mensen geen geweten hebben, zoals men het nu vaak zegt, maar wel: dat de meerderheid van ons redelijk handelt. Maar er zijn nog facetten aan het Milgram-experiment...

In Milgram's experiment worden de deelnemers door de autoriteiten aangemaand om de testpersonen steeds sterkere stroomstoten toe te dienen, en om geen acht te slaan op hun eventuele gekrijs. "Gij ziet deze mensen lijden", zo zeggen de autoriteiten, "maar laat u niet afleiden door wat u ziet: concentreer u op uw taak en voer ze nauwlettend uit zoals u is opgedragen: dat is tenslotte het beste voor het experiment en ook voor elke betrokkene". En zeggen religieuze leiders niet iets gelijkaardigs? Verkondigen zij niet dat wie geloven, beproefd worden en weerstand moeten bieden aan de wereld en aan wat ze zien, om zich op hun taak te concentreren en te doen wat hen geboden wordt te doen, ook als dit hen nadeel zal berokkenen, pijn of verdriet? Herhalen zij niet dat de zichtbare wereld niet de echte is en dat de echte wereld vooralsnog geheel onzichtbaar is? En hebben de religies het gros van de mensen niet op hun hand, alle zichtbare en tastbare feiten ten spijt? Slagen zij er niet in om de grote massa te laten geloven dat wat de eigen ogen zien, onwaar is, zodat men niet zijn eigen ogen, oren en oordelen moet volgen doch de bevelen van het religieus gezag dat immers beweert te spreken in naam van de almachtige, het opperste hoofd van de ganse natuurlijke én maatschappelijke hiërarchie?

2.

Vooreerst doen we de volgende vaststelling: wat een deelnemer aan het experiment van Milgram beslist te doen, kan volgen uit volstrekt tegenovergestelde motivaties en is daarom principieel nietszeggend.

Iemand kan ‘meewerken’ omdat hij zich niets aantrekt van de ware toedracht van het experiment: hij verlaat zich op de autoriteiten die deskundigen terzake zijn, en hij verleent hen zijn medewerking in de hoedanigheid van welwillende burger die zijn meerderen hoogacht zoals het hoort. Verder doet hij in alle bescheidenheid wat van hem verlangd wordt en aanvaardt hij nederig de hem toegekende onkostenvergoeding. Het is zelfs mogelijk dat iemand zich van de proef als zodanig niets aantrekt en dat hij slechts bezorgd is, enerzijds om zijn deelnemersvergoeding en, anderzijds, om zijn eigen aansprakelijkheid. Van zodra hij ervan verzekerd is dat hij geen enkele andere verantwoordelijkheid draagt dan deze waarvoor hij betaald wordt – zijnde: het stellen van vragen en het sanctioneren van de antwoorden zoals voorgeschreven – is hij vrij van zorgen. Maar iemand kan ook ‘meewerken’ omdat hij goedkeurt wat de onderzoekers doen – of tenminste: hij keurt goed wat de onderzoekers zelf beweren goed te keuren, ofschoon zij de deelnemer hierin buiten zijn weten om beliegen. In dat geval kan die deelnemer bijvoorbeeld oordelen dat de maatschappij als geheel belangrijker is dan de enkelingen en dat het gerechtvaardigd en misschien zelfs noodzakelijk is om enkelingen op te offeren teneinde de maatschappij, waarvan tenslotte alle enkelingen in hun bestaan afhankelijk zijn, te redden of vooruit te helpen. Hij

aanvaardt het principe dat leed in functie van een hoger doel gerechtvaardigd kan zijn.

In principe heeft de deelnemer die zich niet meer zaken behartigt dan strikt nodig, het bij het rechte eind – *in principe*. Deelnemers die gaan tegenstribbelen omdat zij niet akkoord zijn met wat zij geloven te zien, moeten zich feitelijk met zaken waarvan zij op de keper beschouwd geen kennis hebben. Maar ook hier zijn de motieven niet eenduidig. Het is mogelijk dat deelnemers geloven dat zij het recht hebben om te protesteren tegen wat zij geloven dat het geval is gedurende het experiment. Als zij geloven dat mensen daar gefolterd worden, dan hebben zij als mens zelfs de plicht om zich daartegen te verzetten, en dan zullen ze niet alleen hun eigen deelname aan de proeven staken maar bovendien zullen zij de zaken aanklagen bij de rechtbank om uiteindelijk te bekomen dat de folterpraktijken welke doorgaan onder het mom van wetenschappelijke experimenten, stopgezet worden. Andere deelnemers kunnen denken dat zij zich vergissen in wat zij geloven waar te nemen, en wel omdat zij het voor volstrekt onmogelijk houden dat geheel openlijk en in een dergelijke context, door wettelijk bevoegden, onrecht zou geschieden. Zij geloven dan dat wat zij zelf te zien krijgen, slechts een klein facet is van de ganse prent, en dat zij de prent ook vervormd waarnemen precies omdat ze die niet volledig zien. Zij kunnen bovendien denken dat kwaad opzet uitgesloten is precies omdat het leed dat zij te zien krijgen, niet aan het oog van de deelnemers wordt onttrokken, wat dan volgens hen niets anders kon betekenen dan dat de autoriteiten klaarblijkelijk niets te verbergen hadden. Met protest zouden zij zich dan alleen maar belachelijk maken – dat is alvast wat zij konden denken. Maar er zijn nog tallo-

ze andere mogelijkheden, teveel om op te sommen. Ze leren ons slechts dat een welbepaald gedrag vele uiteenlopende betekenissen kan hebben en dat het beoordelen van mensen op grond van alleen maar hun gedrag, bijzonder voorbarig is. Omwille van volstrekt tegengestelde motieven kunnen mensen meewerken aan het genoemde experiment ofwel weigeren dat te doen. De vaststellingen die gemaakt worden – de zogenaamde resultaten van het experiment – zeggen daarom twee keer niets.

Als iemand komt aandraven met het verhaal dat op grond van het experiment van Milgram moet besloten worden dat het merendeel van de mensen het eigen geweten onderschikken aan dat van de autoriteiten, dan kon een ‘tegenverhaal’ luiden dat het onderschikken van de eigen *meningen* aan het oordeel van de autoriteiten, het regelrechte gevolg van een gewetensbeslissing is. Maar er is iets nog veel ergers aan de hand met deze proef. En hiermee komen we tot het eigenlijke onderwerp.

We situeren het experiment van Milgram voor de gelegenheid in de sfeer van de niet-confessionele ethiek. Geheel in tegenstelling tot wat in de religies meestal wordt beweerd, gaat de niet-confessionele ethiek ervan uit dat een persoonlijk geweten een maatschappelijke constructie is, iets dat wordt bijgebracht aan de leden van een bepaalde cultuurgemeenschap en dat daarom ook naar gelang de cultuur nogal verschillend kan zijn. Het zogenaamde geweten zou volgens de niet-confessionele zedenleer meer bepaald ontstaan door de persoonlijke interiorisering van maatschappelijk opgelegde wetten, waarden en normen. In de kindertijd kent men het verschil niet tussen goed en kwaad; men wordt echter geleidelijk geconditioneerd door een methode van beloning en straf en verder wordt men

gevormd door overreding. Op den duur maakt men zich de maatschappelijk opgelegde normen en waarden eigen: het voelt dan aan alsof die normen en waarden vanzelf spreken of vanzelfsprekend zijn en uit de ziel van elke persoon afzonderlijk voortkomen. Ze zijn daar niet ingeplant door god, zo zegt de niet-confessionele ethica, maar wel door de een welbepaalde maatschappij, een welbepaalde cultuur, en dit via haar autoriteiten. Vandaar ook ziet men dat die waarden intercultureel nogal eens kunnen verschillen, en dan spreekt men over cultuurrelativisme, over subjectieve waarden, over niet-absolute normen of zelfs over arbitraire wetten.

Misschien wilde Milgram aantonen dat niet alleen Hitlers vermeende sadisten in de concentratiekampen maar veruit de meesten van ons onder welbepaalde omstandigheden bijzonder ‘wreed’ kunnen zijn? Of, omgekeerd, dat Hitlers beulen niet noodzakelijk sadisten waren en waarschijnlijk doordeweekse ‘brave burgers’? Volgens de niet-confessionele zedenleer zijn goed en kwaad per definitie aangeleerd, cultureel gekleurd en nimmer absoluut: ze worden niet door het persoonlijke geweten bepaald maar door omstandigheden die naar gelang de cultuur waarvan zij deel uitmaken, verschillen. Om maar iets te zeggen: indien de kaarten anders lagen, dan konden wij vrijwel allen in de schoenen van de nazi’s staan... precies omdat wij geen ander geweten hebben dan het geweten dat de maatschappij ons als kind via de autoriteiten heeft ingelepeld.

Uiteraard verandert dat door de autoriteiten gevormde geweten van zodra de maatschappelijke regels en de bevelen van de autoriteiten veranderen! Wat Milgram aantoonde is derhalve niét dat de meeste mensen wreed zijn, maar wél dat, wetende dat goed en kwaad maakbaar en veranderlijk

zijn, het merendeel onder ons op dat vlak plooibaar zijn en mee veranderen. En als de moraal op de rede gestoeld is: wat anders dan hun redelijkheid zal dan de morele plooibaarheid van de mensen het meeste bevorderen? En luidt niet het eerste gebod van de maatschappelijk gevormde rede: “Doe wat de autoriteiten u opdragen!”?

3.

Eenzelfde gedrag kan vele uiteenlopende motieven hebben, en zo kan het experiment van Milgram ons niet veel vertellen over de inborst van de deelnemers. Wat Milgram ons wél leert, is dat het merendeel van ons blijkbaar zeer zwaar tillen aan gezagsargumenten. En daar zijn ook goede redenen voor: volgens de moderne, niet-confessionele ethica is het zogenaamde geweten een product van het zich eigen maken van maatschappelijk via de autoriteiten opgelegde wetten, normen en waarden. Maar als niet een of andere zielekern of een persoonlijkheidsonderdeel, doch de aan ons externe, maatschappelijke autoriteiten het ultieme richtsnoer van ons handelen zijn, dan zal ons zogenaamde ‘geweten’ zich ‘aanpassen’ van zodra de richtlijnen van de autoriteiten veranderen. En dat zal des te meer het geval zijn naarmate ons ‘geweten’ redelijker is, wat wil zeggen: naarmate het veeleer steunt op overreding dan wel op conditionering. De autoriteiten zullen weliswaar goede argumenten moeten hebben als zij hun moraal veranderen, maar dat lijkt alles behalve onmogelijk waar redelijkheid geldt als een product van maatschappelijke consensus. Bovendien weten we dat in de politiek zo’n consensus overigens eerder wordt bereikt via allerlei duistere compromissen dan op grond van de rede, en dit geheel afgezien van het feit dat het meerderheids criterium op zich doof is voor redeneringen en slechts stomme tellingen toe-

laat. Dat laatste hoort ons bezorgd te maken, want het houdt in dat het richtsnoer voor ons handelen op zijn beurt onderhevig is aan volstrekt amorele factoren of dus aan invloeden die met ethica niets meer te maken hebben. Het lijkt wel alsof de ethica, in het spoor van het geweten, een naïeve illusie was, een huisje dat helemaal niet zo heilig kan zijn als wij dat graag hadden gewenst.

Neem nu abortus, en dat is: het doden van mensen – kinderen – nog vooraleer zij geboren worden en dus nog vooraleer zij het burgerschap hebben verkregen. Het gros van de dieren buiten beschouwing gelaten, kampen ongeboren kinderen evenals volwassen papierlozen met de verwisseling van het menszijn met het burgerschap ingevolge een bijzonder arrogante en agressieve politiek die immers eist dat men eerst burger is vooraleer men aanspraak kan maken op erkenning als mens. Pas in dat (duistere) licht is een embryo nog geen mens, en in datzelfde perspectief is zijn moeder ook nog geen moeder, zodat hij – of moet men zeggen ‘het’? — uit haar kan worden weggesneden alsof hij slechts een overbodige aanwas was, net zoals de appendix, of een schadelijke aanwas, vergelijkbaar met een kankergezweel. Maar pasgeborenen verschillen in fysiologisch opzicht slechts weinig van oudere embryo’s en de groei naar het volwassen menszijn is een continu proces dat per definitie nooit af zal zijn, zodat ook maar het spreken over een *begin* van menszijn, nonsens is. Dringt het door dat het menszijn per definitie een menswórding is, een geschiedenis waarin sowieso geen enkele fase overbodig is? Waar dat inzicht ontbreekt, heerst een misvatting vergelijkbaar met die van het essentialisme, dat evenmin inziet dat opvattingen, overtuigingen en oordelen geen onwrikbare en onveranderlijke onderzoeksresultaten zijn doch

processen, per definitie veranderlijk en dynamisch, onaf, welhaast levend. Een embryo van twee maand oud is niet hetzelfde als een kind van twee jaar oud – uiteraard niet – zoals ook een eikel nog geen eikeboom is: een embryo kan niet lopen en niet spreken, een kind van twee begint dat wel te kunnen. Maar wat dan gezegd van een volwassene die wij een eerste keer beschouwen in volle actie en een tweede keer verzonken in een diepe slaap of in een coma: kunnen wij dan ook over deze slapende niet zeggen dat hij helemaal niet dezelfde is als de man in volle actie? Hij zal actief worden als we hem wakker maken, maar voorlopig slaapt hij. Geeft zijn nog-niet-wakker-zijn ons dan het recht om hem te doden? Inderdaad, in tegenstelling tot een embryo, heeft hij vele relaties met zijn omgeving en met anderen, en sommigen zeggen dat het menszijn precies dit relationele is dat men niet verbreken mag en er zijn zelfs lieden die geloven dat het menszijn volkomen binnen de sfeer van het politieke ligt, zoals hoger al gezegd... Edoch, al die relaties zijn toch inactief als de persoon in kwestie slaapt?! Hoe dan ook: over iemand die al jaren in een toestand verkeert van diep coma, oordelen de voorstanders van abortus dan ook geheel consequent dat hij gebeurlijk maar best kan worden ge-euthanaseerd.

De moderne, niet-confessionele ethici geloven dat het geweten geen persoonlijke zielenkern is, doch een reeks opgelegde regels die men zich eigen maakt en die veranderlijk zijn, waarmee politiek gemarchandeerd kan worden. Het is denkbaar dat abortus tot een misdaad en zelfs tot moord wordt verklaard van zodra het geboortecijfer gevaarlijk laag wordt voor het voortbestaan van de soort, precies zoals het niet langer als een crimineel feit wordt beschouwd waar de overbevolking problematisch werd.

Of hebben die twee elementen dan principieel niets met elkaar te maken? Aan de *flowerpower* van mei '68 met haar progressieve seksuele moraal hebben niet een aantal theoretische bespiegelingen een einde gemaakt, maar wel het uitbreken van H.I.V. Tegelijk wordt de nieuwe en strengere moraal, vooral dan binnen de religieuze sfeer, weerom met theoretische bespiegelingen onderbouwd en niet met het simpele argument van het besmettingsgevaar. Dat een zo hooggeachte kwestie als ethiek haar bestaan enkel kon rechtvaardigen op grond van bijzonder stoffelijke aangelegenheden zoals hygiëne, wordt blijkbaar niet geduld: de hoogstaande principes willen niets te maken hebben met de stank van stront, terwijl zij uiteindelijk geen andere reden van bestaan blijken te hebben dan die soms levensbedreigende onaangenaamheden uit het beschaafde leven te verbannen.

Het leven is niet langer heilig waar de plaag van de overbevolking toeslaat. Van zodra er teveel kauwen zijn, wordt de jacht op deze vogels geopend, maar eenmaal ze met uitsterven bedreigd zijn, gelden fikse boetes op het neerschieten van zo'n beest en zwaait men algemeen met ethiek omtrent dieren. Bepaalde vormen van abortus en van euthanasie worden ondenkbaar eenmaal er te weinig mensen zijn maar ze worden aangeprezen en desnoods verplicht waar de economie de overbevolking niet langer kan dragen. In die gevallen is het zelfs niet ondenkbaar dat burgers *buiten hun weten en dus ook buiten hun toestemming om*, onvruchtbaar worden gemaakt of zelfs worden gedood van zodra zij economisch niet langer rendabel zijn. Zo'n 'moord-ethiek' kon immers redelijk perfect worden onderbouwd van zodra kon worden aangetoond dat er niet voldoende middelen voorhanden waren om iedereen te

blijven voeden, en abortus en euthanasie konden dan gelden als preventieve maatregelen welke immers bijzonder verdedigbaar waren ter voorkoming van meer drastische acties die mensen van hun vrijheid zouden beroven.

Als het leven niet langer heilig is, blijven wel nog de bruto natuurlijke krachten gelden van het zelfbehoud en van het soortbehoud: zij worden weliswaar niet opgelegd door maatschappelijke autoriteiten, maar het gevaar bestaat erin dat ze wel maakbaar zijn in de zin van vernietigbaar of onderdruikbaar. Middels een selectief permissieve houding tegenover druggebruikers kan de zelfbehoudsdrang van ganse bevolkingsgroepen worden aangetast: ‘zelfmoord’ wordt dan in de hand gewerkt in economisch niet rendabele of alleen al in ongewenste bevolkingsgroepen of regio’s. Die ‘zelfdoding’ ziet er niet als zelfdoding uit; ze gebeurt ook schijnbaar met de toestemming van de verslaafden, die in de praktijk kinderen zijn, die dan zagezegd door niemand verplicht worden om zichzelf om te brengen en zolang niemand hen dat ook verhindert, blijven deze vormen van moord bestaan, nemen zij uitbreiding en worden de grenzen van wat daaromtrent mogelijk is, verder afgetast. De dood knaagt aan het leven gelijk de muizen knagen aan de kaas, die immers niet langer heilig is.

Milgram laat zien dat wij door de band bijzonder gehoorzaam zijn aan onze oversten – ja, dat wij, mensen, echte kuddedieren zijn. Vanzelfsprekend zijn we dat niet allemaal want, enerzijds, zien we dat dan toch zo’n twintig percent van de deelnemers aan zijn experiment altijd voortijdig zullen blijven afhaken en, anderzijds, dat er behalve volgzaam kuddedieren uiteraard ook kuddeleiders zullen zijn. De volgzaam en de leiders vormen daarenboven bijzonder onstabiele groepen, bijvoorbeeld alleen al omdat

volgzaamheid en leiderschap binnen eenzelfde individu uiteraard voortdurend wisselen. Ik ben volgzaam waar ik een brood ga kopen bij de bakker, die hier leider is, maar ik ben zelf leider waar ik aan anderen les geef in de beenhouwersstiel. Ik ben volgzaam aan de raadgevingen van de geneesheer waar ik ziek ben, terwijl ik hem tegelijk leidt aangezien ik, naast zijn patiënt ook zijn cliënt ben en dus zijn werkgever, die hem voor zijn raadgevingen financieel vergoedt. En het is duidelijk: indien wij niet zo volgzaam waren als uit de proef van Milgram blijkt, dan ware het maatschappelijke verkeer totaal onmogelijk. Verder: indien de moraal bleef volharden in de boosheid (lees: indien zij volhardde in de hoogmoed van iets anders te willen zijn dan wat ze feitelijk is), dan werd het mensdom binnen de kortste keren uitgeroeid ingevolge een tekort aan hygiëne, overbevolking, bevolkingschaarste en welke plagen al niet meer. Maar de vraag wat er dan uiteindelijk intrinsiek waardevol is en blijft, is blijkbaar gedoemd om zelf onbeantwoord te blijven. Zeker is alvast dat wij het intrinsiek waardevolle niet kunnen missen, terwijl we het anderzijds ook niet bezitten, tenzij dan als een verlangen. En misschien vertrouwen wij ons daarom zo gemakkelijk en zo graag op autoriteiten: omdat hun bestaan het voor ons mogelijk maakt dat we kunnen blijven hopen dat alvast zij het antwoord op onze ultieme vragen kennen. En we eisen dat antwoord ook niet op, wellicht teneinde een mogelijke confrontatie te vermijden met het uiteindelijke gebrek daaraan. Misschien is de hoop dan toch het laatste intrinsiek waardevolle wat we hebben.

4.

Het blinde vertrouwen in autoriteiten is voor het merendeel van de mensen klaarblijkelijk vrijwel grenzeloos –

onder meer dat kan men uit het bekendste experiment van Stanley Milgram besluiten. Als de autoriteiten aan mensen vragen om, zogezegd bij wijze van experiment, medemensen te folteren, dan zien vier van de vijf deelnemers daar helemaal geen graten in – tenminste als de context een aanvaardbaar alibi verschaft. Wij pijnigen overigens ook geheel probleemloos onszelf als gezagsdragers ons verzekeren dat dit het beste is voor onszelf en voor de ganse maatschappij, bijvoorbeeld waar we hard studeren, werken of trainen.

Lijden in de betekenis van knielen voor het gezag, wordt door dat gezag beloond en elk loon betekent op de een of andere manier altijd een vorm van wereldse erkenning. Erkend worden is dan weer genieten en op die manier wordt leed met genot betaald. Andersom wordt overigens ook onterecht naar zich toegehaald genot bestraft of dus met leed betaald, en het lijkt er dan heel sterk op dat het in evenwicht houden van die bijzondere balans van pijn en plezier een maatschappelijke kwestie is van de hoogste prioriteit.

In feite representeert de autoriteit de mensheid als zodanig: een koning is als het ware een vader van zijn volk en in nog primitieve stammen waar de sterkste mannen heel wat vrouwen hebben en, bij die vrouwen, talloze kinderen – in feite een gans volk – is hij ook letterlijk de vader of de stamvader. Een koning heeft gezag over zijn volk zoals een vader gezag heeft over zijn kinderen: zijn gezag is natuurlijk en berust bij de zekerheid dat wat hij aan zijn kinderen beveelt, ook het allerbeste is voor hen, aangezien hij natuurlijkerwijze van hen houdt, want zij zijn heel letterlijk zijn eigen vlees en bloed, zij zijn het die zijn bestaan voortzetten als hij zelf sterft en intussentijd heeft hij zijn

macht en kennis aan hen over te dragen – in de vorm van bevelen. Ongehoorzaamheid aan de vader, aan het stamhoofd of aan de koning, is daarom tegendoelmatig: het is de macht en de kennis welke nodig zijn voor het voortbestaan, weigeren. Het gezag van de autoriteit is daarom natuurlijk, vanzelfsprekend en noodzakelijk, en het heeft niets te maken met de verknechting door derden – zeer in tegendeel zelfs.

Zij die mensen opruien om zich tegen hun natuurlijke gezag te verzetten, doen dat door geheel bedrieglijk dit gezag voor te stellen als een vorm van verknechting zoals die kan geschieden wanneer vreemde indringers zich meester willen maken van een volk. Zij stellen het dan voor alsof gehoorzaamheid aan bevelen per definitie de onderwerping aan vreemden zou betekenen en het prijsgeven van de eigen zelfstandigheid. In de gehoorzaamheid aan het eigen vaderlijke gezag is er daarentegen sprake van precies het tegenovergestelde, met name het *verwerven* van de eigen zelfstandigheid, meer bepaald door het aanvaarden van de middelen daartoe, welke in de vorm van kennis, en dus als bevelen, worden overgedragen van ouder op kind. De bijzonder belangrijke vraag luidt hier echter of de vele vormen van gezag en overheersing die zich vandaag aan ons voordoen, allemaal even natuurlijk of terecht zijn. En het begint uiteraard met de vraag of de koning van een land, de president of eender welke leider, ‘natuurlijk’ is, het vaderschap verdient en ook zoals een vader handelt, ofwel of hij slechts doet alsof, teneinde, zoals een ordinaire parasiet, op de krachten van dat volk te kunnen teren. Ingewikkelder wordt het nog met de democratie waarin leiders enkel nog volksvertegenwoordigers zijn, zodat daar een volk in feite zijn eigen koning of vader is...

Gehoorzaamheid bieden aan de autoriteit betekent in wezen niets anders dan de macht van die autoriteit overnemen, de machtsoverdracht beamen. Edoch, in het geval men te maken heeft met een *valse* autoriteit, die in feite vergelijkbaar is met het paard van Troje, krijgt men slechts de illusie van een machtsovername terwijl men door de vreemde indringer feitelijk van alle macht wordt beroofd: men wordt verknecht en van zijn macht ontdaan, alsof men als het ware door pseudokinderen werd bezet en leeggeroofd. Vooral sinds de industriële revolutie en de opgang van het kapitalisme zijn dit pseudovaderschap en dit pseudokindschap in feite de grote plagen van de beschaving geworden. Het zijn immers niet langer de natuurlijke vaders die hun kinderen bevelen wat goed voor hen is teneinde het geslacht op de best mogelijke manier voort te kunnen zetten: het zijn zonder meer parasieten die zich middels hun bevelen als vaders of als leiders voordoen, en die in plaats van hun macht aan de jongeren door te geven, deze jongeren beroven om daar zelf beter van te worden. En hier wordt de aloude overdracht van de ene generatie op de andere, als het ware plotseling omgekeerd, zodat zij ook ophoudt te bestaan. Uiteraard dreigt dan onmiddellijk het gevaar van een algehele stuurloosheid.

Milgram toont aan dat wij bijzonder autoriteitsgevoelig zijn, maar wat ons misschien niet direct in het oog springt aan zijn experiment, is de kwestie of die autoriteitsgevoeligheid per definitie wel een goede zaak mag heten. Autoriteitsgevoeligheid is er van oudsher, maar een kritische houding tegenover die instanties die zich aandienen als ‘vaders’ of als ‘autoriteiten’ is zeker sinds de opgang van het kapitalisme wenselijk en zelfs noodzakelijk geworden. Volgzzaamheid aan autoriteiten is niet langer per definitie

een welkome houding en van langs om meer lijkt die zelfs te gaan wijzen op een jammerlijke onwetendheid. Mensen die klakkeloos het gezag volgen, worden stilaan beschouwd als mentaal ten achter – en terecht: zij handelen welhaast instinctief volgens een oud, natuurlijk gehoorzaamheidspatroon dat alvast sinds een paar eeuwen – maar gebeurlijk al veel langer – algemeen geïnvadeerd werd door parasitaire instanties, en daardoor ook geheel geperverteerd. Een systematische herhaling van het Milgramexperiment, bijvoorbeeld eens om de vijf jaar, zou ons daarom kunnen tonen of er gebeurlijk een evolutie merkbaar is in die autoriteitsgevoeligheid, welke uiteraard een parameter is voor het wantrouwen in het gezag. Hoe dan ook brengt Milgram op die wijze impliciet een misschien wel bijzonder cruciaal probleem van deze tijd te berde, een probleem dat mede aan de basis ligt van de wereldwijde malaise die niet alleen te maken heeft met suprastructurele zaken en met oppervlakkige golfslagen, maar ook met fundamentele en zelfs met louter economische motoren. Het sputteren van de wereldeconomie in het jongste jaar, is wellicht een crisis welke met het genoemde en door Milgram impliciet naar voren geschoven probleem geheel verflochten is.¹¹

11 Tekst d.d. 15-19 maart 2009.

Kanttekeningen in het Darwinjaar

1. Darwin, redder van het geloof

Het Darwinjaar werd ingeluid en alom komen discussies op gang (gelukkig zijn die er nog, al lijken ze wel flink geslonken...), dikwijls van lui die de zaken zwart-wit voorstellen, in de zin van: zijn wij door God geschapen of zijn wij een product van blind toeval? Wat vrij vertaald misschien wil zeggen: hebben wij ouders of zijn wij wezen? Is er iemand die om ons geeft of doet het er eigenlijk allemaal niet toe? Hebben wij een doel of zwalpen wij slechts wat in het rond?

Cruciaal in de theorie van Darwin lijkt inderdaad die vraag of onze oorsprong goddelijk van aard is, dan wel of wij afstammen van de apen, die op hun beurt weer uit de vissen voortkomen, die zelf uit microben zijn geëvolueerd... welke wel geëlektrocuteerde moleculen moeten zijn geweest. Of alvast iets dat daar op lijkt. Zijn wij van hoge afkomst, zoals de zogenaamd gelovigen dat zien, of zijn wij daarentegen van zeer eenvoudigen huize, om niet te zeggen van miserabele komaf? Een niet onbelangrijke vraag, zo lijkt het, omdat de oorsprong vaak iets zegt over het doel en in dit geval gaat het over ons eigen doel: bestaat dat of is het een zeepbel? En is dit nu het fameuze werk van Darwin, dat hij die zeepbel heeft laten springen?

Wie rondom zich kijkt in de kosmos, ziet overal en telkens weer eenzelfde wet van de natuur bevestigd worden, en

dat is de wet van de entropie, die zegt dat alles erodeert, afstompt, bergaf gaat van geordend naar chaotisch. Dat betekent in twee woorden dat de orde uit de kosmos onherroepelijk *verdwijnt*. Alle energie wordt telkens in lagere vormen omgezet — uiteindelijk in warmte. Die warmte verspreidt zich door de ruimte en daarmee houdt het allemaal op, daaruit kan nooit meer iets voortkomen. Nooit *meer*, want de vraag rijst vanzelfsprekend waar de orde die wij kennen dan vandaan komt: als zij niet uit het niets kan ontspringen, wie heeft ze dan wel gesticht?

Alles in de natuur is onderhevig aan de wet van de entropie, maar er lijkt dan toch een uitzondering te bestaan op deze regel, en eigenlijk kan niemand verklaren hoe dat komt. Die uitzondering is het leven zelf. Immers: wat leeft, wordt steeds complexer, en is dat niet exact wat Darwin aantoonde? Dat wij geëvolueerd zijn uit eenvoudige wezentjes, dat de evolutie van het leven er een is van simpel en chaotisch naar geordend en complex? Toont niet uitgerekend Darwin aan dat er in de immense kosmos die gedomineerd wordt door de grote wet van het verval, leven is dat net de tegenovergestelde kant uitgaat, dat zich verzet tegen de dood en dat in die zin eigenlijk bovennatuurlijk, ja, goddelijk van aard is? Wel, wie had dat kunnen denken: als puntje bij paaltje komt, blijkt Darwin geloviger te zijn dan de paus van Rome, die immers voorhoudt dat ook de menselijke soort onderhevig is aan het verval dat wij alom in de levenloze kosmos ontwaren!

2. *Natuurlijke selectie: de kosmos als brein*

Het selectiebegrip is eigenlijk afkomstig uit de sociologie, waar men vaststelt hoe de *survival of the fittest* een maat-

schappelijk fenomeen is: de sterksten overleven, de zwaksten vallen uit de boot. Darwin paste dit toe op de natuur: aangezien er geen richtingaanwijzers staan in de natuur, gaat men volop alle mogelijke kanten uit — dat is differentiatie — in de hoop dat daar wel één goede richting zal bij zijn die resultaat oplevert — en dat is selectie. *Differentiatie en selectie* horen net zoals *trial and error* altijd samen, en op die manier hebben ze ook altijd succes, net zoals de examinandus die zo dikwijls mag gokken als er mogelijke antwoorden zijn op de multiplechoicevragen die hem worden gesteld.

Wie aandachtig toekijkt, merkt dat het bewuste nadenken of het redeneren een uit de natuur afgekeken proces is. In de natuur proberen de vele levende individuen al het mogelijke uit, in de hoop dat er op die manier wel eentje bij zal zijn dat alle hindernissen trotseert. Maar wie nadenkt, doet feitelijk precies hetzelfde, zij het dan wel met dat ene verschil dat hij geen levens van individuen op het spel zet doch enkel geheel onstoffelijke ideeën die in denkbeeldige situaties bestaan welke op de 'echte' anticiperen. Een individu dat nadenkt, heeft zich een stukje van het natuurlijke differentiatie- en selectieproces eigen gemaakt, en hij past dat toe zonder zelf de risico's te moeten nemen waar de reldeloze dieren niet buiten kunnen omdat zij niet kunnen anticiperen, omdat zij die 'speeltuin' in hun hoofd vooralsnog missen. Maar men kan de zaak ook nog anders bekijken.

Als men het denken kan beschouwen als een afspiegeling van het natuurlijke selectieproces, dan kan men in dat natuurlijke selectieproces met evenveel recht het denken projecteren. Op die manier kon men dan zeggen dat het in de natuur aan de gang zijnde proces van differentiatie en selectie, het denkproces van de natuur zelf was. Of 'de' na-

tuur zich bewust is van haar eigen 'denken', is een andere vraag, maar de zaak is dat dit denken alvast vruchten afwerpt en dat het — zeer in tegenstelling tot het menselijke redeneren — feilloos verloopt omdat het nu eenmaal al het mogelijke uitprobeert.

Dat proces hoéft bovendien niet bewust te verlopen om effectief te kunnen zijn, en de *minimaalstelling van Fermat* — een prachtvoorbeeld inzake lichtbreking — toont dit mooi aan: de hoek waarmee het licht breekt als een lichtstraal een ander midden binnenkomt, is altijd zodanig dat het licht aldus het minste geremd wordt in zijn reis doorheen de ruimte. Het lijkt wel alsof het licht inderdaad ook wéét hoe het moet breken om dat effect te bekomen, want waarom anders zou het licht zo breken als het niet eens wist dat dit het meest voordelige was om te doen? Edoch, die zaak is duister voor ons: of het licht dit nu weet of niet, het resultaat *is* er. Ik mag aannemen dat de natuur zelf dit 'weet', in die zin dat in de natuur het zijn en het onbewuste weten — of misschien wel het '*geweten zijn*' — samenvallen. Het ware bovendien veel onwaarschijnlijker als de natuur zich in die zaken zou *vergissen*...

Vergissingen worden namelijk (automatisch) uitgesloten precies door het (automatische) mechanisme van differentiatie en selectie: aangezien men aan àlle deuren gaat belen, zal men ook wel érgens aan de goede deur hebben gebeld. En is geen van alle deuren goed, dan is de zaak sowieso verloren, en dat gebeurt ook, want er sterven soorten uit. De mogelijkheden die zich kunnen realiseren, realiseren zich ook, en ze doen dat tevens omdat ze ook móeten: wat bestaat, bestaat noodzakelijk. En komen we hier niet stilaan in de buurt van een zeker godsbegrip?

3, *Doelgerichtheid, natuurlijke selectie of nog iets anders?*

Alomtegenwoordig is dezer dagen de discussie omtrent het zogenaamde *Intelligent Design (ID)*, het bewust en verstandig in elkaar gestoken zijn van de ganse kosmos door een reusachtige 'mecanicien'. Darwinisten zeggen nu dat zo'n *designer* volstrekt overbodig is om de evolutie te verklaren omdat de ogenschijnlijke doelgerichtheid in de ontwikkeling van het leven een gevolg is van langdurige natuurlijke selectie en alleen daarmee verklaard kan worden.

Maar kijken we nu eens terug naar het thema dat we reeds hebben aangeraakt in "*Kanttekeningen in het Darwinjaar, 2. Natuurlijke selectie: de kosmos als brein*". Er is namelijk een welbepaald verband te zien tussen, enerzijds, wat de natuur doet als zij differentieert en selecteert en, anderzijds, wat een mens doet als hij nadenkt of anticipeert. Wat een denkende mens doet, lijkt een afspiegeling te zijn van het natuurlijke selectieproces en, ook andersom, lijkt het proces van differentiatie en selectie in de natuur op wat er in een denkend brein gebeurt. We bespraken daar ook het schoonste van alle voorbeelden in dit verband: de *minimaalstelling van Fermat*, die het laat uitschijnen alsof het licht inderdaad verstandig is en nadenkt. Het lijkt er namelijk sterk op dat de lichtstraal zelf de hoek berekent waarmee zij breekt, als zij in een ander midden terechtkomt, want het resultaat van de breking is telkens weer dat de weg van de lichtstraal onverbeterlijk de snelste reisweg door de ruimte is.

Met Fermat's minimaalstelling in het achterhoofd, keren we nu terug naar de discussie tussen de aanhangers van *ID*

en de darwinisten: de eerstgenoemden geloven in een ontwerper van de kosmos, de laatsten geloven dat natuurlijke selectie alles kan verklaren. Edoch, wat zien we nu in het geval van ons zo schone voorbeeld van Fermat? Het lijkt er op dat het licht kan nadenken en rekenen. Vanzelfsprekend zijn wij niet zo naïef dat we ook zouden geloven dat het licht dat deed — het licht heeft immers geen hersencellen — maar... kan die natuurlijke selectie van de darwinisten hier dan een alternatieve verklaring geven? Was er dan in den beginne een differentiatie in allerlei soorten van lichtstralen, en waren er ooit lichtstralen die anders braken bij de overgang naar een nieuw midden — ja, lichtstralen die foutief braken en die dan weggeselecteerd werden in de loop der eeuwen, zodat alleen dat best brekende licht uiteindelijk overleefde?

En zijn we hier niet beland in een impasse? Het licht kan niet denken, het kan zijn optimale baan niet berekenen: het ware al te bizar om zulks aan te nemen; maar dat er soorten van licht zijn geweest die elkaar wegconcurrerden blijkt eigenlijk nog veel ondenkbaarder. Zeker wat betreft dit geval van ogenschijnlijk niet-menselijk verstand aan het werk in de natuur, blijven we ook met de darwinistische evolutietheorie op onze honger zitten. Nu kan men misschien opmerken dat het in dit geval — de gang van lichtstralen door de ruimte — niet gaat om de levende natuur? Wel, dat is dan des te erger, want als reeds de levenloze dingen verstandig in elkaar blijken te zitten zonder dat daarmee natuurlijke selectie gemoeid kan zijn, hoeveel te meer dan zal dat niet het geval zijn met het leven! Hoe dan ook verklaart het selectiemechanisme lang niet alles, en in dit licht verliest het wat mij betreft nogal wat van zijn (overigens nog donzige) pluimen.

4. De evolutie en de Fee

"God rolt de zonnen door zijn handen
zoals de boer het zaad"¹²

Wie ooit zal de mysteries van de kosmos en die van het leven zo treffend verwoorden als Felix Timmermans deed in zijn *Adagio*, een gedichtencyclus die alleen in de finale van het leven kan worden geoogst? "*God rolt de zonnen door zijn handen zoals de boer het zaad*". En wie durft na dit helder vers nog te beweren dat poëzie niet 't uitgelezen middel is om waarheden die te groot zijn voor het enge van ons gecijfer, aan het licht te brengen? Alleen een kortzichtigheid als van bekrompen boekhouders kan lyrische scheppingsverhalen doen bekvechten met natuurlijke differentiatie en selectie.

Moet men niet ziende blind zijn om de kwinkslag niet te vatten die het Evangelie geeft dat spreekt van zaad dat valt op rotsen en dat wordt opgepikt langs wegen, naast dat wat overschiet en in de vruchtbare aarde kiemt? Want zo vergaat het de ganse kosmos, zegt de dichter: de zonnen rollen uit Gods hand te allen kante, en zo ook de andere dingen tot de kleinste zaadjes toe, waarvan alleen dat ene kiemt dat het geluk mee heeft: differentiatie en selectie, het benutten van alle mogelijkheden, het onverdroten gokken tot men doel treft, de eindeloze herhaling, nimmer saai doch als een luid gezongen mantra echoënd door het heelal, om alles wat daarin is te bezielen. Micro- en macrokosmos reiken dan elkaar de hand en het geringste schepsel draagt het beeld van zijn Schepper in zich. "*Als dauwdrop*

12 Felix Timmermans, *Adagio*, 1947.

aan der aarde bloeme weerspiegel ik het Al".¹³ En spreekt deze mystieke wijsheid die men zowaar in alle religies vindt, de levensband niet uit tussen genen en geslachten?

Maar het geheim wordt niet ontsluit, hoezeer men er ook aan melkt en aan vraagt: niet in het telraam van ons druk gecijfer en ook niet in de mazen van ons al te zoet gerijm, al licht als niemand anders dat ooit deed, de grote Vlaamse Fee in zijn *Adagio* een klein tipje van de sluier op. En voor de goede verstaander misschien wel veel meer dan alleen maar een klein tipje. Dan lijkt de ganse evolutietheorie wel een omweg naar dit magistraal gedicht...

5. Doelgerichtheid en groei

Sommigen opponeren het mechanisme van differentiatie en selectie aan de doelgerichtheid van het bewuste, menselijke handelen. Ze geloven dat ze zulks kunnen doen omdat zij, enerzijds, doelgerichtheid met bewustzijn en met wil verwisselen en, anderzijds, differentiatie en selectie over eenzelfde kam scheren met toeval.

Enerzijds... is het weliswaar zo dat wie iets willen bekomen, daar ook kunnen naar handelen. Maar wie van deze implicatie een equivalentie maken, begaan een in de logica alom bekende misstap. Want uiteraard kunnen er ook doelen bestaan zonder medeweten van de mens, en los ook van zijn wil. Het hangt er allemaal maar van af hoe men die doelen definieert. En hier speelt de strijd tussen het subjectivisme en het objectivisme. Weliswaar is dat een metafysische strijd, maar 't is er dan wel een met soms verregaande gevolgen.

13 Felix Timmermans, *Adagio*, 1947.

"Du groszes Gestirn!", zo roept Friedrich Nietzsches Zarathustra tot de zon: "Was wäre dein Glück, wenn du nicht die hättest, welchen du leuchtest!"¹⁴ — en zo wordt het subjectivisme geboren: de Zin en dus ook het Zijn van de zon ligt in haar beschijnen van wezens die aldus niet alleen de zingever van dat grote gesternte worden, maar bovendien haar scheppers! Dit antropocentrisme is uiteraard verdedigbaar, maar een monopolie over het denken heeft het vooralsnog niét. Of is de boom die groeit bij de gratie van de zon dan tevens haar unieke zingever en haar scep-per?!

De opvatting dat de zon zou zijn geschapen — of er zou zijn — met het doel of met de taak om ons van licht en van warmte te voorzien, is misschien wel een vergeeflijke vorm van wensdenken, maar wetenschappelijk verantwoordbaar is zo'n denken niet. Nochtans is uitgerekend dit antropocentrische wensdenken de grondslag van het subjectivisme en van de opvatting dat doelen pas kunnen bestaan als zij eerst (door mensen) werden bedoeld. In dezelfde adem wordt de mens beladen met de zware verantwoordelijkheid van unieke zingever aller dingen, en ook al tast men het universum tot in haar verste uithoeken af: zin valt voortaan nimmer te zoeken, te ontdekken of te ontvangen...

Subjectivisten erkennen pas doelen als zij zelf daarmee samenvallen. Egocentrisch, zo luidt het commentaar, maar het subjectivisme en het antropocentrisme staan even sterk als de mens sterk staat in de natuur, waar hij de koning der

14 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Also sprach Zarathustra, Vorrede, I*, Verlag Ullstein, Frankfurt /M, 1976 (1969), in: *Friedrich Nietzsche Werke II*, p. 551.

dieren is. Geen van alle dieren zullen hem tegenspreken, een uitzondering niet te na gesproken. Een beer, bijvoorbeeld, die hem voor de gelegenheid reduceert tot ontbijt: op die manier ontleent de mens voor een keer zijn Zin en zijn Zijn aan de beer. Maar dat zijn dus wat men noemt vooralsnog de uitzonderingen die de regel bevestigen. Het subjectivisme teert gewoon op het recht van de sterkste en, zoals gezegd, kan het nog wel eens wisselen wie die sterkste dan wel is.

Er kunnen doelen bestaan los van menselijke bedoelingen — aldus luidt het betoog van de objectivist, en hij verwijst naar de groei van alle levende wezens en vraagt — oratorisch: "Groeien alle wezens naar hun volgroeidheid toe omdat wij dat zo zien, of doen ze dat ook zonder ons?" Want voor een toename van complexiteit zijn er geen mensen nodig — om die vast te stellen op de manier waarop wij, mensen, vaststellingen doen, uiteraard wel — ook zonder ons groeit uit een zaadje een boom en uit één cel komt een krekkel voort, een vis of een man.

Anderzijds... hebben differentiatie en selectie met het toeval niets te maken: het uitwaaiëren van het nakomelingschap in allerlei vormen en gedaanten is op de maximalisatie van de overlevingskansen gericht — ja, *gericht*, ongeacht wat subjectivisten hierover zeggen. Niet zomaar een of ander toeval selecteert deze of gene om voort te bestaan terwijl misschien alle anderen sneuvelen: niet een toeval doch de noodzaak — meer bepaald de noodzaak voor de overlever om aan de omstandigheden van het moment zo goed als mogelijk aangepast te zijn.

En waar zijn nu diegenen die in de evolutietheorie een argument zien om het bestaan van vrije wil, doelgerichtheid,

eindoelen en het ganse eschaton van de geschiedenis, in de prullenbak te doen belanden?! Zij zwijgen stil, ofwel hebben zij zich in zeven haasten uit de voeten gemaakt!

6. *Vele keren nul is en blijft nul*

Zij die de evolutietheorie aan de scheppingsgedachte opponeren, beweren impliciet dat een uitleg voor het ontstaan van het leven overbodig wordt gemaakt door de uitleg voor de ontwikkeling ervan. Zij gaan er immers van uit dat, enerzijds, het ontstaan of dus het allereerste begin en, anderzijds, de evolutie of de ontwikkeling van een bepaalde levensvorm naar een andere, essentieel gelijkaardige zaken zijn. Velen onder diegenen die deze opvatting delen, achten zichzelf wetenschappers of althans 'fans' van de wetenschap (wat, als je het mij vraagt, een *contradictio in terminis* is omdat fanatisme en wetenschap bezwaarlijk samen kunnen gaan) terwijl het nochtans klaar is dat zij geen kaas gegeten kunnen hebben van ook maar de eerste be-ginselen van het wiskundige denken, dat immers dit onderscheid in zijn meest elementaire vorm afbeeldt binnen de algebra als de onmogelijkheid om via de bewerking van de vermenigvuldiging van niets tot ook maar iets te komen. Wie niet geloven in de schepping, kunnen met het bestaan der dingen echt geen enkele kant meer op.

Opgelet, want van zodra er van schepping sprake is, gaat het uiteraard over de schepping van iets uit niets, de zogenaamde *creatio ex nihilo*. Vanzelfsprekend gebeurt die schepping niet vanzelf of uit zichzelf omdat niets zichzelf kan scheppen. Het bewijs verloopt simpelweg uit het ongerijmde: indien iets zichzelf kon scheppen, dan moest het immers eerder bestaan dan zichzelf, wat onmogelijk is. De

schepping van iets uit niets gebeurt dus noodzakelijk door iemand die buiten die werkelijkheid staat waarin het geschapene bestaat.

Dat het godsbegrip noodzakelijk is voor wie gebrand zijn op een positief wetenschappelijke verklaring, mochten we eerder al aantonen via een gans andere weg, en het volstaat hier te verwijzen naar deze wat uitgebreide tekst, zijnde het zestiende hoofdstuk van *De gijzeling van Mithras*.¹⁵ Edoch, andermaal: men moet zich geen illusies maken, want vele, vele keren nul, is en blijft gewoon nul.¹⁶

Kuddegeest — Over nog onopgeloste vragen

Men zegt dat (menselijk) geluk een zaak is van sociale vergelijking, maar eigenlijk gaat het dan slechts over een oppervlakkige geluksschil. Dieper geluk immers, is niet zozeer een zaak van (sociale) vergelijking, het is een kwestie van (sociale) aanvaarding of erkenning: wie door anderen niet erkend wordt en derhalve niet tot de groep behoort, bestaat niet of nauwelijks omdat mensen sociale wezens, zeg maar kuddedieren zijn.

Reeds in de oudste beschavingen en bij uitstek in de Helleense cultuur, werd het mens-zijn zonder meer geïdentificeerd met het burgerschap of het deelgenootschap aan de maatschappij, en reeds daar kende men de vernietigende

¹⁵Jan Bauwens, *De gijzeling van Mithras*, Serskamp 2005.

¹⁶Tekst d.d. 15-24 februari 2009.

kracht van de verbanning, de banvloek of de vervloeking, alsook de ernst van de misdrijven verwant aan laster en eerroof, roddel en leugen.

Eveneens de voor het merendeel der mensen quasi onweerstaanbare dwang die uitgaat van allerlei gedragingen, geplogendheden, trends en modes, vindt hier zijn oorsprong, zoals ook het voor het geestelijke evenwicht onmisbare gevoel van zekerheid en zelfvertrouwen, dat volstrekt onmogelijk is zonder de bevestiging door anderen, precies omdat het er de weerspiegeling van is.

Groepsgedrag is irrationeel, of beter: het is prereflexief — waarmee gezegd wil zijn dat het voorafgaat aan eventuele redenen en argumenten, alsof het volgzzaam was aan een dieper gevoel dat zich niet vergissen kon. In feite behoeft het groepsgedrag geen argumenten omdat het steunt op dat ultieme argument, dat immers luidt dat men niet bestaan kan buiten de erkenning door anderen om. Wie uit de groep wordt gestoten, is verloren, en sociale uitsluiting is dan ook vaak een van de meest gesofisticeerde, miskende en laffe vormen van 'moord' door een al dan niet expliciet geplande samenzwering. In wezen is de groep niets anders dan een samenzwering — althans van zodra deze zich (ter versterking van zichzelf) van het middel van de sociale uitsluiting gaat bedienen.

Sociale uitsluiting kan absoluut zijn, maar meestal geschiedt ze in gradaties, en in die zin ligt ze ook aan de basis van de sociale rangen- en standenvorming: de erkenning geldt *voorwaardelijk* en de hogere rangen leggen hun voorwaarden aan de lagere op. De monarch geniet absolute erkenning, de hogere standen krijgen voorrang op de lagere, en helemaal onderaan de ladder staan de 'sans-pa-

piers' en de schooiers. Een baby-prins heeft niet gekozen voor zijn hoge rang en hetzelfde geldt met betrekking tot de leden van alle andere rangen. Zelfs Giordano Bruno, die werd verbrand omwille van zijn ware doch afwijkende ideeën, koos op de keper beschouwd niet zelf voor zijn scherp verstand en allicht ook niet voor zijn diep besef van waarden.

Maken sociale aanvaarding en uitsluiting het verschil tussen bestaan en niet bestaan, dan nemen *gradaties* van sociale erkenning het zogenaamde geluk voor hun rekening — het geluk dat, in dit licht, eigenlijk verwijst naar gradaties van *bestaan*, welke een vertaling zijn van gradaties van *erkend worden*: men bestaat in de mate dat men erkend wordt; men geniet het geluk in de mate dat men het gegund wordt en dat het *onvoorwaardelijker* is.

De zaak wordt echter ingewikkelder van zodra er meerdere 'kudden' of sociale groepen naast elkaar bestaan, en nog lastiger wordt het als zij geheel ondergedefinieerd zijn of schijnbaar onderling vermengd. Ongetwijfeld is het een gevolg van het te groot en te log worden van kudden met ook een te geringe cohesie onder de leden, dat zij ertoe neigen zich op te delen in subgroepen, of dat ze zelfs gaan opsplitsen in nevgroepen die dan niet slechts elkaar bedreigen maar die onder elkaars invloed ook zelf grondig intern structureel kunnen veranderen.

Alleen al het ontstaan van verschillende politieke partijen binnen eenzelfde groep, scheidt bepaalde spanningen welke eigenlijk ontspringen aan de verschillen in beloftes welke die partijen maken. Er bestaan dan een actuele orde en vrede, echter samen met een potentiële herordening of wanorde, eventueel ingevolge een (partij)strijd. Mogelijke

toekomstige problemen stralen dan eigenlijk vanuit die mogelijke toekomst op het heden af en veroorzaken zodoende het actuele spanningsveld, eventueel als *onrust* te bestempelen.

Hoe groter en hoe onsamenvangender een groep wordt, des te groter wordt ook het gevoel van malaise bij elk individu dat zich dan immers minder goed in staat weet om zichzelf middels de groep te bevestigen of om zelfvertrouwen te ontleen aan de groepserkenning. Precies die malaise die in een slinkend zelfvertrouwen aardt, zet dan aan tot de omgekeerde beweging: als immers de groep zijn leden niet langer bevestigt, dan zullen de leden op hun beurt de groep verwerpen, en zij kunnen dat op geen andere manier bolwerken dan door zich aan te sluiten bij een *andere* groep — een groep die hen, mét de groepsbevestiging, de zelfbevestiging en het zelfvertrouwen teruggeeft dat zij nodig hebben en dat de malaise van voordien weer doet wegsmelten.

Terrorisme is een uitgelezen manier om gemeenschappen te destabiliseren, want deze vorm van geweldpleging ontnemt alras aan alle groepsleden het ultieme gevoel van zelfwaardering door groepserkenning, namelijk in de kennisname van het feit dat men niet langer door de eigen groep beschermd wordt. Edoch, er zijn vele vormen van terreur, waarvan de sociale uitsluiting niet de geringste is. Het argument dat geen enkele groep in staat is om haar leden tegen terrorisme te beschermen, wordt door de groepsleden uiteraard niet aanvaard, omdat het niet de groepsintenties zijn die de leden aanbelangen, maar daarentegen wel hetgeen de groep effectief al dan niet vermag. Een groep die het zelfs niet vermag om haar leden de fundamentele zekerheid van de veiligheid tegen haar vijanden te

bieden, is niet alleen nutteloos maar bovendien contraproductief, zodat de nood bij de leden om eruit te stappen (en om naar een andere groep over te stappen) zeer urgent is en ook principieel onbestrijdbaar.

Dat het verlaten van de groep enkel mogelijk is door zich aan te sluiten bij een andere groep, is één zaak, maar een andere zaak betreft de kwestie *welke* dan die nieuwe groep zal wezen. En opnieuw zal men hier pre-reflexief te werk gaan, en kiezen voor die groep van wie men niets te vrezen heeft, de groep die niet door terreur *zal* getroffen worden, en dat is dan onvermijdelijk de van terrorisme verdachte groep zelf. Andermaal: er zijn vele vormen van terreur, waarvan de sociale uitsluiting niet de geringste is.

Eenmaal in een dergelijke maatschappelijke situatie een proces op gang gekomen is waarbij steeds meer groepsleden dreigen over te lopen naar andere en mogelijkerwijze vijandige groeperingen (welker situaties reminisceren aan het 'Stockholmsyndroom'), rest, om uit de impasse te komen, nog slechts het verweer van de wraak. Met betrekking tot de huidige vormen van terrorisme echter, is die wraak en dus ook dat ultieme zelfverweer quasi onmogelijk geworden, precies omdat die groepen waartoe terroristen zich bekennen, op hun beurt ontkennen dat de terroristen medestanders van hen zijn. Het minste wat men van die groepen kan eisen, is dat ze unaniem de betreffende terreurdaden afzweren — edoch, zo'n unanimité is zonder geloofwaardige groepsvertegenwoordigingen volstrekt onmogelijk. De vraag kan zelfs rijzen wie de betrokken groepen eigenlijk leidt of wat ze samenhoudt en hier duikt misschien een probleem op omtrent nog onbekende krachtlijnen en machten — een probleem dat waarschijnlijk dat van het terrorisme nog in zijn schaduw stelt.

En verder worden ook hier intenties en beloften niet in rekening gebracht omdat men er uiteindelijk geen garen kan bij spinnen: het zijn tenslotte niet intenties en beloften die de leden aanbelangen, maar wel wat de groep effectief vermag, en dat is, in dit geval: het bieden van veiligheid voor terreur. En zo komt het dat in deze kwesties de rationaliteit met zijn diplomatie en zijn verdragen als het ware *a priori* aan de deur wordt gezet, zodat nog slechts het brute geweld lijkt over te schieten, ofwel de gedweë aanvaarding van de veranderingen en de algehele overgave — een verscheurend dilemma.

En zal men een maatschappij die voor het laatst genoemde kiest, ongelijk geven? Temeer als zij nog jaarlijks de miljoenen jonge mensen moet herdenken waarmee soldatenkerkhoven hier sinds de laatste wereldoorlog liggen bezaaid? Of is het precies daarom dat zij dezelfde weg getrouw moet volgen, temeer omdat een leven zonder vrijheid mensonwaardig is?¹⁷

Onherbergzaamheid of onvoorwaardelijkheid

De 'natuur' heeft geen hart, zij is daarentegen bikkelhard en gevoelloos, want blijkbaar vaardigt ze wetten uit die geen rekening houden met wie van haar afhankelijk zijn — zo wordt al te vaak beweerd. Maar hier moet eerlijkheidshalve direct worden aan toegevoegd dat we vooralsnog onwetend blijven omtrent ons eigenste lot en dat van

¹⁷ Tekst d.d. 3 april 2008.

de hele wereld in het geval dat de natuur nu eens niét volgens koele en onveranderlijke wetten verliep. Waarmee vanzelfsprekend niet gezegd is dat we dat lot nu wél zouden kennen. We weten beslist niet of we in de beste van alle mogelijke werelden leven maar wat als een paaltje boven water staat, is: dat deze wereld niet één van de vele mogelijke is doch de feitelijke zelf en alleen al die eigenschap maakt hem heel bijzonder. Tevens weten we dat de wetten volgens welke de dingen hun gang gaan — tenminste daar waar we geloven die te kennen — bijzonder betrouwbaar blijken te zijn, en dat is toch ook niet niks. Dat het 'in theorie' — en dat wil hier zeggen: in de een of andere 'mogelijke' wereld — ook anders had gekund, klinkt op zich al enigszins vreemd: we weten immers dat het betrouwbare sowieso samenhangt met het werkelijke of het feitelijke, het actuele, terwijl het mogelijke of het fantastische veeleer verband houdt met het irreële of de droom. Feitelijkheid is zekerheid en is op zich al een eigenschap van uitmuntendheid, zeker wanneer die wordt beschouwd naast wat er allemaal voor mogelijk wordt gehouden. Tussen de praxis en de theoria gaapt een enorme kloof en zo ook stammen, enerzijds, wat is en, anderzijds, wat voor mogelijk gehouden wordt in 's mensens hoofden, elk uit heel andere werelden: het eerste uit de bestaande wereld, die de enige is; het laatste uit het volstrekt onwerkelijke. En wat zijn oorsprong heeft in iets dat niet bestaat — het moet nu eens en voorgoed worden gezegd — bestaat ook zèlf niet, laat daarover geen enkel misverstand zijn. Hoe gangbaar, modieus of schijnbaar verstandig het ook is om te spreken in termen van voorwaardelijkheid: het verhaaltje van 'als' en 'dan' is zonder meer gemene nonsens; het behoort tot het vocabularium van ontevreden en gefrus-

treerden die wel genoopt zijn om hun toevlucht te gaan zoeken in droom en spel. Maar misschien is dat uiteindelijk eenieders vocabularium.

Het 'voorwaardelijkheidsdenken' is een van de meest hardnekkige ziekten van de moderne geest. Het is een uit de hand gelopen denken, een denken dat zich op die manier met het fantastische heeft bekleed en dat voor echt aanziet wat dit volstrekt niet kan zijn. 'Als', 'gesteld dat' en 'veronderstel dat' brengen niets minder dan de waanzin zelf in onze hoofden naar binnen. En wat echt ergerlijk is: zij doen dat met een ongeoorloofd gemak. Immers, vangt iemand zijn betoog aan met de woorden: "Stel eens dat het zo was dat...", wat eigenlijk betekent: "Wat ik nu ga zeggen, is helemaal onbestaande", dan volgen er geen protesten bij de vleet van mensen die niet willen voor de aap gehouden worden, welneen, in tegendeel: deze onwoorden blijken elkeen al te hebben betoverd vooraleer ze helemaal zijn uitgesproken! Het "Stel eens..." hypnotiseert en biologieert de mens even massaal als het "Er was eens", omdat deze beide zaken exact hetzelfde betekenen, namelijk: "Dames en heren, uw aandacht alstublieft, want hier volgt... nonsens!"

Op de keper beschouwd heeft elke vorm van denken wezenlijk een veronderstellend karakter: denken *is* veronderstellen en daarom ook is het 'denkende wezen' dat zich mens noemt, een wezen dat in zekere zin onvermijdelijk in de waanzin leeft en dat het van zijn dromen moet hebben: in deze tijd evenzeer als in de oudheid. Denken is pogen om de werkelijkheid te projecteren op het witte doek van de eigen geest, met de bedoeling om aan de hand van die projectie iets van haar samenhang en werking te kunnen bespeuren. Wie nadenkt wil bijvoorbeeld weten hoe iets

tot stand is kunnen komen, om dan verder te kunnen becijferen wat er zal van worden, hetgeen 'anticipatie' heet: men wil wat zal gebeuren een stap voor zijn, zodat men het bijvoorbeeld kan voorkomen of naar zijn hand zetten. Het beheersen van de werkelijkheid gebeurt zodoende via de onwerkelijkheid, via een droom van louter woorden, en daarom ook door een vorm van bezwering: de werkelijkheid bezweren is deze onder zijn macht brengen, wat wil zeggen: onder de macht van zijn woorden.

Woorden, gebaren, tekens: teneinde af te rekenen met een mogelijke simplificatie, moet eerst worden opgemerkt dat tekens geen zaken zijn die *naast* de werkelijkheid staan zoals schaduwen of zoals afbeeldingen daarvan; tekens zijn nooit geheel abstract. Edoch, ook in hun volstrekt onstoffelijke hoedanigheid maken de tekens en de betekenissen zelf deel uit van de werkelijkheid. Maar wat meer is: als over werkelijke zaken gezegd wordt dat zij een ziel of een wezen hebben, dan wijst dit slechts op hun zin, hun betekenis, welke door specifieke tekens wordt gedragen. Aldus beschouwd zal het niet langer verwonderen dat middels een welbepaald gebruik van tekens — bijvoorbeeld woorden — de werkelijkheid zelf kan worden bezworen of aan de macht van de betekenaars kan worden onderworpen.

'Betekenaars' in het meervoud, wat inhoudt dat het geheel onvermijdelijk is dat aan dezelfde werkelijkheden verschillende betekenissen kunnen en zullen worden toegekend door verschillende betekenaars, en ziedaar de bron van alle conflicten die ooit zijn ontstaan en die ooit nog zullen worden — een bron die even kwistig is als de menselijk geest met zijn verbeelding. Twee hongerige mensen zien een appel hangen aan een boom, en elk voor zich ver-

beelden ze zich hoe ze hem plukken en opeten. Het probleem is dat er twee magen zijn en slechts één appel. Er zijn twee verbeeldingen waarin telkens dezelfde appel zit maar een verschillende maag. De twee verschillende verbeeldingen behoren aan twee verschillende magen toe, omdat zij als het ware elk uit de eigen (lege) maag ontspringen, maar tevens is er die ene appel die de twee magen prikkelt terwijl hij slechts één maag vullen kan.

Elk van de twee hongerigen is de appel reeds aan het opeten vooraleer hij geplukt is, en zij doen dat in hun verbeelding, die er blijkbaar geen rekening wil mee houden dat er slechts één werkelijkheid is voor hen beiden. Eén werkelijkheid voor eenieder. Sinds oudsher zeggen de wijzen dan ook dat elkeen zijn eigen droom heeft, en dat er zoveel droomwerelden zijn als er slapers zijn, terwijl de wereld van de wakkeren voor iedereen dezelfde is, één en volstrekt ondeelbaar. Oorlog breekt uit bij de vaststelling van de ondeelbaarheid van de echte wereld: het is een paniek die een innerlijk conflict naar buiten katapulteert. Het innerlijke conflict ontstaat bij de verschrikking van de kloof tussen de private verbeelding en de aan allen gemeenschappelijke werkelijkheid. De verschrikking komt voort uit de dreiging van het soevereiniteitsverlies wanneer bijvoorbeeld de partikuliere doch echte honger, de stap naar de echte doch gemeenschappelijke werkelijkheid onafwendbaar maakt op straffe van leed en dood door versterving. De oorlog buiten is een projectie van de oorlog binnen.

"De slapenden hebben elk hun eigen wereld maar de wereld van de wakkeren is aan allen gemeenschappelijk": dit is de wijsheid van de Ouden, maar ook zij kan het conflict niet voorkomen. Over wat de échte wereld dan is, de we-

reld die elkeen wel als vanzelfsprekend moét erkennen, wordt men het niet eens omdat uiteindelijk niéts vanzelf spreekt bij afwezigheid van een buikspreeker. De buikspreeker kan de materialist zijn, diegene die het vanzelfsprekend *acht* dat de échte wereld geen andere is dan de wereld van de stof. De buikspreeker kan ook de katholiek zijn die, met Augustinus en andere symbolisten, in alles de hand van God waarneemt. Zoveel ideologieën als er zijn, zoveel buikspreekers zijn er ook, zoveel interpretaties van de ene werkelijkheid. En hierover nochtans zijn allen het ondanks alle meningsverschillen blijkbaar eens: dát er slechts één werkelijkheid is en zijn kan. Er wordt niet gevochten om de eigen fantasie; er wordt gevochten om de werkelijkheid in de mal van de eigen fantasie te gieten.

Verbeeldingskracht kan sterk zijn en soms ook sterk genoeg om te bevatten dat ze nooit sterk genoeg zal kunnen zijn om zich de werkelijkheid voor te stellen. Het is geen verzinzel dat de graad van fanatisme waarmee wereldbeelden worden verdedigd, recht evenredig is met de onmogelijkheid van die wereldbeelden zelf. Bovendien blijkt de mogelijkheid van een wereldbeeld tevens omgekeerd evenredig met zijn succes. Men kan daaruit moeilijk een andere conclusie trekken dan deze, dat mensen de onzin aanbidden, of dan toch de droom, en dat zij uitgerekend dié dromen verkiezen welke in de 'werkelijkheid' het minste zichtbaar zijn en alleronmogelijkst lijken. Het is geen verzinzel dat mensen uit de werkelijkheid wég willen.

Vooraf in grootsteden groeit het aantal van die mensen die zich volkomen uit eigen wilsbeweging losmaken van alle 'vreemde' interpretaties die aan de ene werkelijkheid worden gegeven die tenslotte ook de hunne is. Zij wensen geen televisie meer te kijken, geen radio meer te luisteren

en geen krant meer te lezen, geen telefoongesprekken meer te voeren. Maar meer nog dan de overigens toch door de leugen besmette informatie, stoten ze ook alle louter fysieke *formatie* van zich af, instinctief wetende dat ook deze is besmet met de bacterie van de misvorming: zij maken zich los van brievenbus, water-, gas- en elektriciteitsleiding, auto, huis en alles waar door de band elk 'wel-denkend' mens naar op zoek lijkt. In een welvarend land deed men een tijdlang de volgende proef: de gemeenschap adopteerde zwervers, verschaften hen gratis een appartement met alles erop en eraan — warm water en maaltijden inclusief — en dit zonder enige verplichting: niemand hoefde te werken of zich aan bijzondere regels te houden. Een enkele uitzondering niet te na gesproken, bedankten na een relatief korte periode allen voor het feest, en zij keerden terug naar het leven op straat: het bestaan in een kartonnen doos in de stationsbuurt of onder een autostradebrug.

De conclusie van het 'onderzoek' luidt dat deze mensen gehecht zijn aan hun vrijheid. Dat kan weliswaar heel vreemd klinken in de oren van de meesten onder ons, en wellicht stelt menigeen zich voor dat zwervers nu eenmaal zo geboren zijn, dat ze een bepaald extra gen hebben of er, integendeel, eentje missen, ofwel dat ze gewoon wat ziek zijn in hun hoofd. Niettemin zijn er onder de zwervers altijd grote mensen geweest. De filosoof Demostenes was een zwerver die in alle onverstoortbaarheid aan de grote wereldheerser Alexander antwoordde, toen die hem vroeg wat hij voor hem kon doen: "Ga uit mijn zon!". Ook Christus, de Zoon van God zelf, was een zwerver; allen die Hem willen navolgen, worden er nog steeds toe opgeroepen iedereen achter te laten, alles te verkopen, de op-

brengst aan de armen te schenken en vervolgens... alleen nog maar te zwerven. Sint-Franciscus was een zwerver, de straks heilige pater Damiaan verliet vrijwillig zijn thuis en zwierf rond in wat wij steevast 'het onherbergzame' zouden noemen.

Misschien is het wel andersom. Misschien is het zogenaamde 'onherbergzame' wel de enige, echte thuis omdat het daar om mensen draait, terwijl datgene waarvan wij geloven dat het ons onderdak biedt, alleen maar een grove leugen was. Want wat baten een job, geld, rijkdom, verzekeringen allerhande, reisjes en versnaperingen, als men die per definitie niet delen kan omdat ze zich noodzakelijk bevinden in een wereld van slechts "elk voor zich"? "Jeder für sich und Gott gegen alle", zo luidt de slagzin die Werner Herzog's "Kaspar Hauser" begeleidt. In die andere wereld is er geen werk, geen geld ook en er zijn ook geen reisjes; tegen niets is men er verzekerd en men moet zijn schamele maaltijden met anderen delen. 'Moeten'? Of 'kunnen'? En zeg nu welke wereld dan gecultiveerd is!

Geheim en identiteit

1.

Het verdwijnen van zijn geheimen betekent het verdwijnen van de mens. Immers, de mens bestaat bij de gratie van de uniciteit van de persoon zonder dewelke elkeen eender is en vervangbaar net zoals het vee vervangbaar is, dat slechts functioneel is en nimmer een doel op zich, een eindwaarde. Precies zijn geheimen maken een mens uniek,

en in het met elkaar delen van geheimen, vormen zich hechte gemeenschappen die, teneinde te kunnen bestaan, zich moeten kunnen onderscheiden van de collectiviteit die slechts welbepaalde eigenschappen van de mensheid kan betreffen, echter nooit het unieke, dat het persoonlijke is. Gemeenschapsvorming ontstaat pas door het delen van geheimen omdat alleen op die wijze zich het vertrouwen *manifesteert* dat voor de vorming van een gemeenschap onontbeerlijk is. Het verdwijnen van geheimen betekent daarom niet alleen de teloorgang van de persoon, maar onvermijdelijk luidt dit evenzeer het einde in van elk op persoonlijke relaties gebouwd samenzijn.

Het verdwijnen van geheimen is een proces dat direct voortkomt uit de houding van het wantrouwen: het wantrouwen werkt het verdwijnen van het respect voor de persoon in de hand, precies omdat dit respect onafscheidelijk is van het respect voor elkaars geheimen. De persoon bestaat bij de gratie van zijn geheimen; de teleurgang van het respect voor elkaars geheimen gaat hand in hand met het verdwijnen van het respect voor de ander als persoon; en het respect voor de geheimen van de ander verdwijnt uiteraard van zodra andermans geheimen niet langer als menselijke rijkdom en als potentiëel voor gemeenschapsvorming worden beschouwd, doch daarentegen als een bedreiging.

Het op het eerste gezicht zo mooi klinkende ideaal van de transparantie dat zich als een vanzelfsprekendheid aan het vestigen is, is zelf allerminst een geheim en mag daarom met argwaan worden bekeken. Het transparant maken van de mens zelf is, behalve een fantastische illusie en een grove leugen, tevens een van de meest gesofisticeerde aanslagen op de menselijke persoon als zodanig.

Het wantrouwen nu, heeft geen natuurlijke oorzaken, doch wereldlijke. Natuurlijke relaties berusten immers op een welhaast ingeboren vertrouwen dat zich in al zijn manifestaties zelfs als een natuurlijke noodzaak profileert. Het jong is voor zijn overleving afhankelijk van zijn moeder, het koppel dat samen een nest bouwt, vertrouwt elkaar. Er is onderling vertrouwen in de roedel, de bende, de troep, de school en zo meer, omdat dit ook levensnoodzakelijk is. En het vertrouwen blijft, zolang er geen reden is om te gaan wantrouwen.

In de wereld gaat het er net andersom aan toe: het wantrouwen is het fundament van alle wereldlijke relaties, en dat wantrouwen blijft zolang er geen reden is tot vertrouwen; tevens zal in de wereld de mate van het te schenken 'vertrouwen' nooit de mate van het 'redelijke' overtreffen, waarmee gezegd wil zijn dat men een ander daar niet méér zal vertrouwen dan strikt noodzakelijk is, want in de wereld geldt het vertrouwen als een noodzakelijk kwaad.

Waar het vertrouwen wordt beschouwd als een (noodzakelijk) kwaad, tracht men het overbodig te maken, en wel door ervoor te zorgen dat de wederzijdse controle van mensen op elkaar op de limiet waterdicht is. Uiteraard kan dit 'ideaal' pas worden gerealiseerd als mensen voor elkaar volledig transparant worden gemaakt. Daartoe is het absoluut noodzakelijk dat zij van hun geheimen worden ontdaan en dit proces, waarin mensen van hun eigenheid worden beroofd, betreft zowel het verleden als de toekomst van de individuen.

Inzake de transparantie van het persoonlijke verleden, moeten burgers van de hedendaagse maatschappijen zich geen illusies meer maken: alle prestaties van alle burgers

dienen immers geboekstaafd te worden met het oog op bijvoorbeeld het eventuele genieten van een pensioen. Maar dat geldt evenzeer in de negatieve zin, en ook het ziekteverzuim, de ziekten zelf en hun prognose dienen te worden gekend en opgetekend. Alle individuen dienen zich te bewegen binnen de door wetteksten uitgetekende lijnen, en de controlemechanismen die dit ook in de gaten houden worden nog elke dag gesofisticeerder. Dit alles neemt geenszins weg dat ook hier, en misschien wel meer dan elders, misdaad of fraude mogelijk en feitelijk is: records verdwijnen of worden geprepareerd, politieke tegenstanders belanden op elkaars zwarte lijsten, boekhoudingen worden vernietigd en vervalst.

Maar ook de toekomst dient transparant te worden gemaakt, en hier schuilt een dubbel probleem voor de wereldse maatschappijen. Van de kant van de maatschappijen, vereist het transparant maken van wat mensen in de toekomst zullen doen, vooreerst het programmeren van alle menselijke handelingen *die er kunnen toe doen*. Ter compensatie van die fundamentele vrijheidsbeperking en dus met het oog op het mogelijk maken daarvan, worden handelingen *die er niet toe doen* bevrijd van alle bestaande beperkingen. We kennen in dat verband nu bijvoorbeeld de nieuwe wetten inzake abortus en euthanasie, maar ook alle wetten die betrekking hebben op de zogenaamde 'vrijheid' van elk individu dat mag doen wat het wil, zolang het handelingen betreft die naar wereldse maatstaven als een (voor de maatschappij onschuldig) 'spel' kunnen worden beschouwd.

Een tweede en ernstiger probleem duikt echter op van de kant van het individu, dat immers als reactie tegen het transparant geworden verleden, een 'vreemde' neiging gaat

ontwikkelen tot volstrekt onvoorspelbaar gedrag. Het vergt slechts een relatief eenvoudige, redelijke analyse om te kunnen komen tot een begrip van bepaalde nieuwe vormen van criminaliteit, waarbij bijvoorbeeld iemand op straat wild in het rond gaat schieten, als men in acht neemt dat onvoorspelbaarheid uiteindelijk het enig resterende wapen blijkt van personen waar zij zich willen verdedigen tegen de beschreven vernietiging van hun persoonlijkheid ingevolge controle, doorlichtingsmechanismen en programmering. De mens wil immers niet geprogrammeerd worden; hij wil niet herleid worden tot een radertje in een machine; hij wil uniek zijn en creatief, want alleen zo kan hij mens zijn. De paradox wil dat de menselijke persoon dermate weerstand biedt tegen zijn vernietiging van buitenaf, dat hij desnoods middels extreme wandaden de erkenning voor zijn uniciteit afdwingt.

Transparantie is een goede zaak, een noodzaak zelfs waar het handelingen, instellingen of planningen betreft welke het openbaar en gemeenschappelijk goed van *burgers* betreffen. Transparantie is daar een kostbaar wapen tegen samenzwering, corruptie en verduistering allerhande. Volstrekt misplaatst echter is de zich bijna als een vanzelfsprekendheid profilerende eis tot zogenaamde transparantie waar het de menselijke persoon betreft.

De kampioen der transparantie is het geld, precies omdat geld enkel een *kwantiteit* voorstelt en voor de rest volstrekt zonder inhoud is. Omwille van het geld, dat de media heeft verziekt, wordt jacht gemaakt op het laatste geheim, op de allerlaatste inhoud, en worden mensen gedwongen om in het spoor van de hen opgedrongen voorbeelden (BV's, popsterren, politici, acteurs...), al hun inhouden voor de voeten te gooien van een anoniem en zelfs

ongeïnteresseerd publiek. Het publiek interesseert zich immers slechts voor geheimen tot op het ogenblik dat het die kent: op die manier doet het *de facto* niets anders dan personen afschieten alsof het slechts ging om vogels op de hoge wip, trofeeën, scalpen. In werkelijkheid jaagt aldus de anonieme massa op de zielen van de laatst overgebleven mensen, alleen om die te doden, en zij rust niet zolang de laatste mens leeft.

In het woord 'geheim' herkent men het woord 'heim' of 'heem', wat 'huis' en 'thuis' betekent: geheimen zijn derhalve letterlijk dingen die thuis thuishoren, dingen die van thuis zijn, en waarmee vreemden geen zaken hebben. Het taboe om nog geheimen te hebben, is daarom vergelijkbaar met de absurde verplichting om open deur te houden voor jan en alleman. Door de deuren van het huis voor elkeen open te zetten, verliezen ook de muren hun functie, en bestaat het huis niet meer, en zo is ook de thuis verdwenen. Wie er wonen zijn niet gastvrij, doch ontheemd, want op de vlucht voor indringers. Want de gastvrijheid vereist dat de gastheer een huis heeft waar men thuis kan zijn, dat wil zeggen: een huis met deuren die men kan openen maar waarmee men het huis ook kan afsluiten om zijn bewoners te beschermen.

Het verdwijnen van zijn geheimen betekent het verdwijnen van de mens. Op straffe van definitief identiteitsverlies, verplicht de jacht op de laatste geheimen, mensen er daarom toe, zich steeds verder te gaan verbergen en zich in te kapselen. Dit kan vele vormen aannemen. Spontaan ontstaan op die manier bijvoorbeeld maatschappelijke subgroepen met elk een eigen taal, eigen gedragscodes, idealen en plannen. Zij stellen zich uiteraard allerminst open voor elkaar, veroordelen elkaar om elkaar nimmer te be-

grijpen, laten geen buitenstaanders toe, nemen afstand van alle algemene maatschappelijke gewoonten en tendensen, en doen verder al het nodige, enkel met het oog op het vrijwaren van de eigen groeps-identiteit. Als de identiteit van het individu voorgoed verloren is, rest als laatste compensatie de identiteit van de 'roedel': zijn leden ontsnappen aan de doorlichting van een op zielen jagende wereld, maar uiteraard ontsnappen zij niet aan de eigen doorlichting, die nog onverbiddelijker is dan de stoutste George Orwell kon dromen.

Het geloof dat andermans geheimen een bedreiging zijn, is het beschouwen van de ander zelf als een bedreiging, en het ontnemen van zijn geheimen aan de ander, is gelijk aan de vernietiging van de ander, omdat de ander met zijn geheimen samenvalt. Het wantrouwen vernietigt zodoende de ander maar, paradoxaal genoeg, is het niet zozeer uit wantrouwen dat men geheimen koestert.

Wie de ander wantrouwt, verdraagt niet dat de ander geheimen heeft, maar wie de ander vertrouwt, verdraagt zijn geheimen wel. Tegelijk verlangt men van de ander hetzelfde, wat inhoudt dat men verlangt dat de ander duldt dat men zelf geheimen bewaart. Dit verlangen is een verlangen naar vertrouwen vanwege de ander, en de geheimen zijn bijgevolg niets anders dan de mogelijkheidsvoorwaarden voor het zich *manifesteren* van het vertrouwen zelf. Het doet er op de keper beschouwd niet toe *wat* de genoemde geheimen inhouden: het volstaat dat ze er *zijn*, en ze hebben geen andere functie dan geheim te zijn en dat ook te blijven, want alleen zo zijn ze werkzaam. Op dezelfde manier functioneert trouwens ook onze vrijheid om het goede te doen: die bestaat pas als tevens de mogelijkheid tot het maken van een andere keuze gegeven is. Het is

niet de bedoeling dat we voor het kwaad kiezen, maar we moeten dat principieel wel kunnen doen, anders waren we niet vrij in het doen van het goede. Op dezelfde manier functioneren geheimen enkel als mogelijksvoorwaarden: ze maken het mogelijk dat zich het vertrouwen manifesteert.

De jacht op geheimen ontspringt aan het wantrouwen: de wantrouwige vraagt aan de ander of hij dan iets te verbergen heeft, aangezien hij bepaalde dingen geheim houdt, en hij dwingt de ander zijn geheimen prijs te geven, op straffe van de beschuldiging een bedreiging te vormen voor hem. Geeft hij geen gevolg aan het bevel om zijn geheimen prijs te geven, dan ziet de wantrouwige daarin het bewijs van het bedreigende karakter van die geheimen en tevens de rechtvaardiging om de ander te overmeesteren en hem zijn geheimen afhandig te maken. Maar zodoende wordt de ander, als ander, ook vernietigd. Immers, wie geen geheimen meer heeft, beschikt ook niet langer over de mogelijkheid om die met anderen te delen; hij kan derhalve geen persoonlijke gemeenschap meer vormen met anderen, hij is gedoemd om te vereenzamen.

Om mens te kunnen zijn, moet men met anderen verbanden kunnen aangaan op grond van vertrouwen, en om vertrouwen te kunnen schenken, moet men geheimen hebben, welke men met die anderen die men vertrouwt, kan delen. Het schenken van vertrouwen is derhalve gelijk aan het wegschenken van geheimen. Men geniet het vertrouwen van de ander als men diens geheimen tot de zijne maakt, en men beschaamt het door die geheimen te verklappen. In het verklappen van geheimen, wordt, met die geheimen, het vertrouwen vernietigd, en de band, en tenslotte ook de identiteit van de betrokkenen. Vandaar functioneren gehei-

men, ook als het er helemaal niet toe doet wat ze inhouden, als reële middelen, hetzij ter verrijking, hetzij ter vernietiging van de daarop betrokken personen.

Het geheim en de identiteit: ze zijn beiden tegelijk even onwerkelijk en werkelijk. Onwerkelijk is het geheim omdat het er op de keper beschouwd principieel niet toe doet wat het inhoudt teneinde functioneel te kunnen zijn als 'thuis' voor de identiteit, de persoon. Tegelijk is het geheim ook echt omdat er zonder het geheim, of de 'thuis', helemaal geen identiteit, geen persoon kan bestaan. En hoe reëel is dan de identiteit? Hoe echt is het dat iemand met zichzelf samenvalt en alleen met zichzelf? Hoe waar is het te zeggen dat elke mens uniek is? En is het met de unieke mens dan net zo gesteld als met het geheim: doet het er met andere woorden niet toe wie een persoon is, zoals het er ook niet toe doet wat een geheim dan inhoudt, terwijl het volstaat dat het er is opdat de manifestatie van het vertrouwen mogelijk zou zijn? Doet het er met betrekking tot een persoon helemaal niet toe wie hij is, en volstaat het dat hij er is... opdat *wat dan* mogelijk zou zijn?

Het geheim, de identiteit, en tenslotte het leven zelf: allen delen ze een karakter van opperste onwerkelijkheid en opperste werkelijkheid tegelijk. Want wat is het leven anders dan een efemere beweging die heel even door de dode dingen gaat zoals een wind die waait in de kleuren van het linnen aan een waslijn? En tegelijk het enige wat er is.

2.

Ik heb nooit een grotere onzin gehoord dan in de uitspraak dat de mens samenvalt met zijn geheimen. *Het verdwijnen van zijn geheimen betekent het verdwijnen van de mens*, zo wordt beweerd, maar kan iemand mij misschien eens dui-

delijk maken over welke geheimen het dan gaat? Ach, hoe makkelijk vinden zij niet de instemming van de lezers, die artikels die een beetje stug en onleesbaar zijn door hun slecht gevormde zinnen, halfgare redeneringen en citaten of zinspelingen op zogenaamde grote geesten die dan nog het liefst schrijven in vreemde talen! In alle ernst: ik weet echt niet wat ik me bij die 'geheimen' moet gaan voorstellen, laat staan dat ik mijn identiteit, het bestaan van mijn zelf, daaraan zou ontlennen!

In alle eerlijkheid moet ik daarentegen bekennen dat zelfs die identiteit waarover allen de mond vol hebben alsof het de meest voor de hand liggende werkelijkheid betrof, mij alleen maar opzadelt met een ongemakkelijk gevoel, want ik voel geen eigen identiteit, geen samenvallen met mezelf, geen ondeelbaar centrum, geen persoon: alles wat ik voel is wat mijn zenuwuiteinden aan mijn hersenen doorspelen, en verder ook wat mijn hersenen bedenken naar aanleiding van vroegere prikkels. Dat laatste overtreft in de meeste gevallen overigens niet eens het niveau van het eindeloze gepieker, en ik maak er het liefst een eind aan door een dutje te doen of door mij te storten op een of andere bezigheid die aan de geest of aan het lichaam genoeg afleiding biedt om dan toch voor de duur van enkele minuten — en in het beste geval zijn dat enkele uren — met piekeren op te houden.

Meer bepaald dat terugkerende piekeren baart me zorgen, want het onderwerp van het gepieker is uitgerekend het volstrekt ontbreken van een 'zelf', een identiteit of een eigen geest, laat staan dat daarin geheimen zouden schuilen welke een reserve vormden voor het geval zich een ontmoeting voordeed waarbij deze geheimen dan met anderen gedeeld zouden kunnen worden ter bekrachtiging van het

vertrouwen. Wat een onzin! Neen, andermaal: ik heb geen geheimen, ik beschik zelfs niet over een eigen 'zelf' die ze zou kunnen herbergen, en van anderen verwacht ik evenmin dat zij geheimen hebben. Meer zelfs: als anderen mij over hun geheimen reppen, dan activeert zulks een vreemde allergie ergens in mijn ingewanden, en moet ik er als een hazewind vandoor.

De allereerste herinneringen uit mijn vroegste kindertijd bevatten geen enkele notie van een eigen identiteit: ik zie daar alleen maar geurige bloemen waaraan men mij laat ruiken, bloemen waarvan de vele kleuren dieper zijn en echter dan die van de andere dingen uit de omgeving. Ik hoor bijen zoemen die deze bloemen bezoeken, die er hun honing halen en die dan tevreden verder vliegen,

van bloem

naar bloem.

Ik zie hoe zij landen op de geurige kelkbladen in hun donzige vacht en met hun wollen pootjes en hoe zij hun slurf diep in de gaten der bloemen boren om er de nectar uit te zuigen. Ik herinner me vlinders die zich aan eenzelfde passie overgeven: vlinders bij wie ik het wonder van de vliegkunst met vleugels ontdek en ook dat van de symmetrie welke de aquarellen op hun vleugels schilderen. Bloemen, bijen, vlinders, bomen ook, en de warme zomerwind, het zoete van de vruchten uit het woud, het spreken van zwarte vogels in de takken van de bomen, de dans van de kat en het hijgen van de aanhankelijke hond.

Al deze dingen herinner ik me uit mijn vroegste kindertijd, maar géén eigen identiteit. Nooit immers was ik bij mezelf, altijd was ik uitzinnig, altijd viel ik samen met wat ik

rook, proefde, hoorde, voelde of zag. Alleen als ik buikpijn kreeg, en huilde, waren ogen op mij gericht, werd mijn naam genoemd, en restte mij geen andere keuze dan die naam te associëren met ongemak en met pijn: het 'zelf' was slechts een storing welke zo snel mogelijk diende opgeheven te worden.¹⁸

De tijd vliegt

Elke natuurkundige zal het bevestigen: alles verandert, niets blijft hetzelfde, de verandering zelf is het wezen van alle dingen en zo heeft reeds de 'eerste' Griekse filosoof, Herakleitos, het bij het rechte eind; op grond van alleen al zijn gezond verstand, kan een mens inderdaad bevroeden dat het onveranderlijke niet van deze wereld is.

Maar wat dan gezegd van de tijd? Is de tijd dan een uitzondering op de regel van de verandering? Stroomt de tijd onophoudelijk en zonder begin of einde, in steeds gelijkmatige porties op ons toe? De tijd valt niet stil: het zijn de batterijen van onze klok die leeglopen en het begeven; en de tijd loopt niet achter of voor: het zijn de minder precieze uurwerken die dat doen. En toch is er wat aan de hand met de tijd, hij lijkt immers alsmaar sneller voorbij te gaan.

De oude dorpspastoor van intussen drie generaties geleden waarschuwde de moeders dat naar gelang men ouder

18 Tekst d.d. 16 juni 2008.

wordt, de tijd ook sneller vliegt. Men zei dan maar dat dit een van de

vele katholieke 'leugentjes om bestwil' was, een vriendelijke aansporing aan het adres van de grootste werksters aller tijden om maar geen seconde te verliezen. Maar al wie ouder wordt, ondervindt het aan den lijve en men kan zich afvragen of ook jongeren er geen hinder van hebben: vandaag snelt de tijd met veel grotere passen voorbij dan pakweg dertig jaar geleden.

Voor een klein kind zou een dag haast oneindig lang duren, maar de psychologie van de perceptie geeft een uitleg voor dat fenomeen: onze tijdsbeleving is subjectief en wordt gerelateerd aan de tijdsperiode die we reeds geleefd hebben. De eerste dag van iemands leven is feitelijk zijn ganse leven zelf; de tweede dag duurt, aldus beschouwd, een half leven lang, terwijl de derde dag nog slechts het derde deel van de beleefde levenstijd bedraagt en zo gaat dat maar door totdat de dagen van een zeventigjarige nog amper één twintigduizendste deel van zijn totale leeftijd bedragen. Misschien is het wel zo dat een mens op jaren precies daarom een beetje vergeetachtig wordt: om de beleefde tijd – althans in de eigen geest of wereld – wat in te kunnen korten, zodat de dagen eigenlijk weer wat langer gaan duren.

Vertragen doet de tijd naar het schijnt opnieuw in de geest van mensen die recht op hun levenseinde afstevenen of die alvast geloven dat ze dat doen, bijvoorbeeld omdat het vliegtuig waarmee ze zich naar een ver vakantieoord begeven, casht. Men vertelt over hen dat zich hun ganse leven als het ware voor hun ogen opnieuw afspeelt als in een film. De film in kwestie schijnt elke levensdag bijzonder

gedetailleerd te herhalen — iets wat uiteraard onmogelijk was indien de tijd ineens niet heel wat trager begon te lopen.

Vertragen doet de tijd ook als men wacht en naar gelang dat wachten vervelender is, duren de seconden ook langer. Het vervelendste is wachten in de wachtzaal bij de tandarts omdat men dan meestal met pijn te maken heeft en met het verlangen om daarvan verlost te worden. Leed doet de tijd enorm vertragen en de hevigste pijn — die misschien wel de dood aankondigt — zou de tijd wel eens kunnen doen stilstaan. Op die manier krijgt het wat sofistich aandoende gezegde van de allesbehalve sofistische Socrates, er een dimensie bij: dat wij de dood nooit ontmoeten omdat, zolang wij er zijn, de dood afwezig is terwijl, als de dood intreedt, wijzelf er niet meer zijn. Waaronder dan verstaan moet worden dat na onze dood een andere tijd dan de onze aan het voortduren is — ja, dat elk een zijn eigen — afgegrensde — tijd heeft zoals die hem is toegemeten en — zoals dat ergens in de bijbel staat, en als ik mij goed herinner is dat in het boek *Prediker* — dat alles zijn eigen tijd heeft en dat er voor alles een tijd is voorbeschikt.

De tijd vertraagt als men wacht en lijdt maar hij gaat daarentegen hollen als men haast heeft. Kan men zijn plezier niet op, dan trekken de uren, de dagen en de jaren gewis zevenmijlslarzen aan. Bijzonder paradoxaal is wel dat de haast door de tijd zelf wordt ingehaald, maar de tegendoelmatigheid die als een vloek aan het hart van alle dingen bijt, is dan ook niet voor niets het wezen van de Griekse tragedie en aldus van onze eigen cultuur.

Contraproductiviteit maakt mensen gek: we kennen het verhaal van de toren van Babel, het verhaal van de grenzen aan de groei dat een verhaal wordt van vooruitgang die halsoverkop in achteruitgang overgaat zonder dat iemand in staat is om dit vreselijke ongeluk een halt toe te roepen. Maar dit verhaal staat niet alleen, het wordt verteld door vele dingen. Willen wij immers niet allemaal zo oud mogelijk *worden* — en als het maar eventjes kan liefst honderdtwintig jaar — terwijl geen van ons zo oud wil *zijn*? Geen handel draait immers zo gesmeerd als de handel in producten die de eeuwige jeugd beloven: van zalfjes en pommades tot vitaminepillen en trainingsprogramma's, plastische chirurgie, haarstukjes en figuurcorrigerende kledij. Maar elk angstvallig teruggrijpen naar de jeugd is slechts een verbloeming van de bij voorbaat tot mislukking gedoemde en zo zielige pogingen om, in de tijd, achterwaarts te marcheren; om de klokken hun eigen getik weer in te doen slikken; om de baan van de zon, de maan en de sterren in de tegengestelde richting te doen gaan.

Tegen het voorbijgaan van de tijd heeft men de snelheid van alle dingen opgedreven, hierbij over het hoofd ziende dat zulks aan de gang van de tijd zelf niet raken kan. Andermaal is het tegendeel het geval, want haast en spoed vergen meer concentratie, en concentratie van de zinnen is ook concentratie van de tijd: snelheid comprimeert de tijd in plaats van ons ervan te bevrijden en om één enkele seconde te winnen, zou men in raketten met snelheden die deze van het licht benaderen, vele eeuwen lang door immense ruimten moeten kunnen suizen. Niets absorbeert de jaren zo gulzig als de haast en de angst om ook maar één minuut te zullen verliezen.

Er is wat aan de hand met de tijd; helaas kunnen we dat niet meten, maar we voélen het des te meer en het ogenblik zal komen dat wij ook zullen kunnen zién wat eraan schort: aan de minuten die in het niets verdwijnen, de weken die zò om zijn, de jaren en zelfs de eeuwen die rapper voorbijgaan dan de voortkruipende seconden in de wachtzaal bij de tandarts. Op een dag zullen we het allemaal weten, hoe dat komt. Of misschien ook niet, en dan blijven we zo dom als we heden zijn — tenminste als we niet nòg dommer worden.¹⁹

Panta rei

Panta rei, alles verandert. Het is een vers van de oudste van alle Griekse dichters en filosofen, Herakleitos, en het drukt een waarheid uit die op elk ogenblik door al het bestaande zelf wordt bewezen. Niets blijft wat het is, het wézen van de dingen zelf is verandering, en wie daar nog aan twijfelt moet zich maar eens afvragen of hij — ofwel zij — dezelfde is gebleven. Natuurlijk wel, zegt u, maar kijk eens aan: vanmiddag nog was u bij de groentenboer waar u twee kroppen sla ging halen, een kilo ajuin en verder prei en selder, voor soep. Toen u betaald had en al dat groen in plastic zakjes was gepropt, ging u de deur uit en, in het deurgat zelf, liep u tegen iemand aan die knikte en vriendelijk hallo riep en hoe gaat het nog. U knikte eens op uw beurt, maar u deed dat alleen maar omdat u aan de beurt was om dag te zeggen, want u herkende de persoon

19 tekst d.d. 8 februari 2009.

in kwestie helemaal niet. Ging het dan om iemand die u voor de gek wilde houden? Beslist niet, maar het is nu eenmaal zo dat mensen die men een lange tijd niet meer heeft gezien, soms helemaal onherkenbaar zijn geworden, en u kunt hen dat niet eens kwalijk nemen want zij kunnen het beslist niet helpen en somtijds schamen zij zich daar niettemin voor en leggen ze u uit dat niet zijzelf het zijn die dat zo geregeld hebben — die onherkenbaarheid en die veroudering en zo — maar wel de tijd, die deug niet van een tijd!

Hij verschuilt zich zoals dat ene van de zeven geitjes in allerlei klokken, pendules, polshorloges, uurwerken en zelfs in zonnewijzers, zandlopers en in nog vele andere tijdmeters die de vorm van huisjes hebben of die althans bewoonbaar zijn. Hij doet wijzers draaien, soms onzichtbaar traag, hij doet in een ogenblik van onaandachtigheid digitale cijfers verspringen, hij doet schaduwen eerst korter en dan weer langer worden, duwt de zon de wereld rond en dan de maan, de sterren en het ganse heelal, hij doet de haan kraaien in de ochtend, de nachtegaal zingen, de uil roepen en de katers klagen in de nacht, maar hemzelf ziet ge niet, hij verschuilt zich achter alles wat hij doet want alles wat hij doet, dient hem tot excuus. Hij verontschuldigt zich voor wat hij wegneemt, tik na tik, door in de plaats iets anders aan te bieden: een tak in de plaats van een tik en een tik in de plaats van een tak, maar wie goed toehoort, zal bemerken dat elk volgend ogenblik een weinig verschilt van het daaraan voorafgaande, dat de dingen helemaal geen rondedans doen in de tijd om telkens weer terecht te komen waar ze zijn vertrokken en men kan hieruit leren dat er van herhaling nimmer sprake is. Elke tik is een andere tik, net zoals ook elke tak; elke vogel zit als het

ware op zijn eigen tak en met elke tik pikt hij een ander graantje op en uiteraard is dat nooit hetzelfde als voorheen.

Hij is niet zomaar een dief, dat kan men beslist niet zeggen, want in de regel geeft hij iets in de plaats van wat hij wegneemt, iets dat er op lijkt, iets dat soms een beetje groter is en soms ook een beetje kleiner, maar gelijken op wat vooraf ging, doet het hoe dan ook. En zeg wel: *in de regel*, want zoals elke regel heeft ook deze uitzonderingen, wat wil zeggen dat hij soms iets wegneemt en dan helemaal niets meer daarvan in de plaats geeft. Iets, of iemand. Maar dat is de tijd, en zo draaien de klokken, helaas in één richting, zo zou men zeggen, maar hoé helaas is het — wie zal het zeggen! — dat de tijd niet terugkeert op zijn stappen, waar hij voorbij gaat, en ook niet op zijn woorden, waar hij spreekt.

Panta rei, het klinkt zo schoon in het Oud Grieks — een dode taal sinds vele eeuwen, een taal die, zeggende dat alles voorbijgaat, zelf voorbijgegaan is en die alleen nog een tijdlang door geleerden zal worden gesproken. Of althans gelezen, want dode talen spreken niet meer, ze liggen daar, uitgezaaid op de bladzijden van oude boeken, onbegrepen, soms nog met pentekeningen geïllustreerd en aldus met de moed der wanhoop pogend om hun inhoud aan het licht te brengen, om de aandacht te trekken, om een glimp op te vangen van de zon die wél nog steeds dezelfde is als deze die ook zij bezongen in die lang vervlogen tijden — maar kiemen zullen deze tekens niet meer, nog slechts een handvol mensen zijn in staat om ze te lezen, het merendeel onder ons verwisselt letters zoals de alfa, de beta en de gamma met mieren, met krekels of gewoon met krabbels.

Als een dag voorbij is, en een nacht, en het weer klaar wordt, lijkt de dag te herbeginnen, want alles wat men ziet en hoort, herinnert aan de dag voordien. En wij trappen er op den duur ook in en wij gaan dan geloven dat wat wij beleven gewoon de herhaling is van het vertrouwde etmaal, of van het jaar, of van het leven. Vergeeflijk maar niettemin schromelijk is echter die vergissing. Vergeeflijk omdat de wreedheid van het vergaan ons nimmer spaart terwijl wij daar toch geen schuld aan hebben, en zo nemen wij onze toevlucht maar tot een zo zacht mogelijke illusie, en zo liegen wij ons voor dat er niets nieuws is onder de zon, dat alles alleen maar weggaat om terug te keren: de dag en de lente, de tijd van de nacht en die van de koude wintermaanden, onze eigen jeugd en ons bestaan en dat van allen die wij ooit hebben bemind. Ooit keren zij en ook wijzelf terug, zo liegen wij onszelf voor en zo liegen wij het ook voor aan hen: ooit keert het allemaal weer, maar dan in 't dubbel en in 't dik, en ook voorgoed — dat is te zeggen: voor eeuwig en om nooit meer te verdwijnen!

Panta rei, men kan dit vers in alle klokken horen en ook lang vergane dichters uit vervlogen tijden componeerden op die strofen telkens weer die ene waarheid van 't voorbij gaan. Tot op den duur ook die waarheid zelf voor ons voorbijgegaan zal zijn. Uiteraard kan zij geen uitzondering maken voor zichzelf, zij zegt immers niet dat alles behalve zichzelf voorbijgaat; zij zegt dat alles voorbijgaat, zonder meer, en dat wil zeggen: zijzelf inclusief. En beslist voelt men het, en weet men het, als ook zij voorbij gegaan is, want dan stopt alles met veranderen, dan staat alles ineens stil, dan wordt alles onbeweeglijk en dood. Want alles is een spiegel van het eigen zijn. En dat is dan weer een an-

dere waarheid, die wel elders, verder, een andere dichter aan het rijmelen brengt...²⁰

God of de duivel

Is het dan niet de mist die ons dichter bij de waarheid brengt, die ons iets laat zien van wat wij wilden weten terwijl het licht van de dag het altijd aan ons oog onttrekken zal, gewapend als het is met zijn dans van strakke lijnen en van helle kleuren? De regelmaat, het scherpe en het duidelijke: zij hebben nimmer datgene getoond dat wij altijd zo ernstig zochten, als wij er weer eens aan dachten, als wij er door bekoord werden, als het in onze gepeinzen opkwam en niet wegging vooraleer wij tenminste hadden beloofd er eens naar om te zullen kijken. Waarom stellen de meesten onder ons het uit totdat de duisternis en de mist van de oude dag en zijn onduidelijkheid, zijn absolute vaagheid en zijn volstrekt gebrék aan orde hem ertoe dwingen om in die draaikolk te kijken, in die duizelingwekkende en ook echoënde put die dingen nazegt en zelf zeggen zal die wij altijd al wilden horen, weten en bevatten, doch waarvan wij de betekenis hebben verduisterd omdat wij ook weer altijd meenden dat de tijd van het moeten kennen van die ijle waarheid nog lang niet gekomen was? Wat de dag niet weten wil, komt spoken als het licht verduistert en als donkerdere wolken zelfs de lantarens van de maan versmachten en haar fluwelen gloed die soms de krekels zingen doet. Immers, het vage van het

20 Tekst d.d. 1 februari 2009.

donker weet de bijna blinde kijker te verleiden tot het zélf tekenen van de vormen die hij in het duister zoekt, dat aarzelt voor ze die aan hem aldus te zien geeft. Hoe vernuftig omzeilt alzo het geheim zijn zelfverraad terwijl het zich tegelijk dan toch ontdoen kan van de absolute eenzaamheid, en een ander geheim ontspringt als er ineens een sluitende overeenkomst blijkt te bestaan tussen wat verborgen bleef en wat men al zoekende zelf meende te zien terwijl men het eigenlijk helemaal niét zag. Men geloofde dat men een deur zag opengaan en dat men aldus achter die deur kon kijken, terwijl in werkelijkheid die deur gesloten bleef, maar wat men geloofde te zien in de door de duisternis in de hand gewerkte begoocheling van zijn zinnen, bleek wonderwel overeen te komen met wat ook wérkelijk achter die deur te vinden was. Ik vraag u: wie dan stelde deze overeenkomst vast? En ik zal u dwingen het antwoord op deze vraag te geven, want ik weet dat gij het kent en dat, als gij niét gedwongen werd, gij het voor uzelf zoudt houden tot het einde van de tijden.

Mist — de mist die door de sleutelgaten klautert en zich in de huiskamers warmen komt, in de verhalen over arme mensen van Charles Dickens — in de mist die in de tocht van kille, donkere kamers danst, en die ook in de graven rondwaart, waar het stinkt, in die mist is het dat wat bijna leeft, bijna tot leven komt, als tenminste dezen die dit observeren, van zeer goede wille zijn, en bereid om te gaan kijken waar niets te zien is, en te blijven kijken totdat zij geloven iets te zien — een enkel ogenblik is lang genoeg. De duisternis die in een volle maannacht op die plekken in de hemel waart die heel ver af liggen van de maan, zo ver dat zij nog donker zijn en eigenlijk onverlicht — in die duisternis zijn al sinds het begin der tijden bewegingen

aan de gang die niets anders zijn dan inspanningen van het donker om de omtrekken te vormen van wat zich tonen wil aan al wat zien kan. Niet de omtrekken van een godheid of een andere entiteit — was het slechts dat, dan zou 't zo lang niet duren — neen: het zijn de omtrekken van dat geheel onaflijnbare, die zij willen trekken, en ze doen een beroep op al wie in de nacht geschouwd heeft sinds de vroegste tijden, om te getuigen van wat zich bijna heeft getoond, en enkelen van die toeschouwers beweren geheel naar waarheid dat zij geloven heel even iets gezien te hebben dat geleek op wat zij geloofden dat aan hen getoond zou worden als zij alleen maar bereidwillig schouwden. Eén van hen beweert zelfs dat hij gedurende een fractie van een moment zichzelf zag.

De mist en de duisternis, maar ook en vooral de angst is vervuld met datgene wat men tegelijk vermijden wil te vinden terwijl men het dan toch blijft zoeken, omdat er niets anders is gebleken dat het zoeken waard is, dan datgene wat men, indien men met zoeken ophield, "het onvindbare" zou kunnen heten. De angst vooral bergt dit in zich, omdat de angst een spanning is van krachten die elkaar niet willen terwijl zij tevens zonder elkaar niet kunnen zijn. In de angst vindt dat wat zoekt het gezochte terwijl het tegelijk vermijden wil door het gezochte ooit te zullen worden gevonden, en daarom is de angst het ontlopen van datgene wat men zoekt, precies omdat men het zoekt met de bedoeling het te kunnen ontlopen. De angstige wil vinden zonder gevonden te worden, hij wil toekijken van op een plaats die ongezien wil blijven, hij wil de dingen zien zonder zelf onder hen te zijn, en daarom ook is "de angstige" misschien wel de best benaderende benaming die men geven kan aan datgene dat sinds het begin

gezocht wordt zonder dat men het zal vinden: alleen de duisternis onderneemt vruchteloos blijvende pogingen om zijn omtrekken te vormen die naderhand van niets anders gemaakt blijken te zijn dan van inbeelding en ook van angst. Dat wat zoekt en niet gevonden worden wil, is dan per definitie dat wat heerst over al het andere, want wat alles zien wil en zich tegelijk aan 't zicht onttrekt, wil het al beheersen — dat wat zoekt en niet gevonden worden wil, is dat wat heerst: het is bij uitstek god.

God is de entiteit die toekijkt terwijl hij zelf niet gezien wil, mag en zal worden, maar er bestaan meer entiteiten die toekijken en die altijd ongezien blijven terwijl ze hun invloed wel doen gelden, zoals bij uitstek deze welke de naam van "engelbewaarder" dragen. Engelbewaarders kijken toe uit zorg en zij dragen dan ook de zorg over de aan hen toegewezen personen. Een engelbewaarder garandeert vanzelfsprekend niet dat diegene voor wie hij zorg moet dragen, nooit getroffen zal worden door enig onheil: als de persoon waarvoor een engelbewaarder zorg draagt, een ogenblik verstrooid is, dan is het de engelbewaarder die hem in dat ogenblik van verstrooiing tegemoet zal komen met een hint of met daadwerkelijke hulp. Edoch, ook de engelbewaarder van deze persoon kan zich een ogenblik lang aan verstrooidheid bezondigen. Gebeurt dat, dan heeft de persoon die bij deze engelbewaarder hoort, nog altijd niet noodzakelijk pech. Immers, ook de engelbewaarder van die persoon heeft op zijn beurt een engelbewaarder, en die engelbewaarder-van-de-engelbewaarder zal wellicht de engelbewaarder over wie hij de zorg heeft, tijdig alarmeren... tenzij ook deze op precies hetzelfde ogenblik verstrooid is. Maar ook dat hoeft nog niet rampzalig te zijn voor de persoon in kwestie. Het is immers

perfect mogelijk dat op hetzelfde ogenblik dat de persoon, zijn engelbewaarder en de engelbewaarder van deze engelbewaarder verstrooid zijn, de engelbewaarder van de engelbewaarder-van-de-engelbewaarder nog altijd waakt: deze engelbewaarder-van-de-engelbewaarder-van-de-engelbewaarder zal dan — onrechtstreeks — de persoon in kwestie bijstaan, zodat een ramp voorkomen wordt.

En nu komt het. Niet alleen mensen hebben engelbewaarders, ook engelbewaarders hebben engelbewaarders, en ook deze laatsten hebben er, en zo gaat dat door... jawel, tot in het oneindige. En nu hoor ik u al zeggen: als deze rij van engelbewaarders, met aan de top een mens, oneindig lang is, hoe is het dan in godsnaam mogelijk dat die mens alsnog niet verzekerd is tegen alle onheil? Immers, een toeval kan toch nooit zo groot zijn dat al die engelbewaarders tegelijk — en ik herhaal dat hun aantal dus oneindig is — in één en hetzelfde ogenblik ten prooi zijn aan verstrooidheid!? En misschien weet u al dat dit wél het geval kan zijn, en wel om de heel eenvoudige reden dat een persoon, zijn engelbewaarder, de engelbewaarder van deze engelbewaarder en zo verder en zo voort tot in het oneindige — dat deze allen altijd op eenzelfde plaats aanwezig zijn... zodat zij dan ook altijd allemaal door eenzelfde verstrooiende factor van de wijs kunnen worden gebracht. U weet wat ik bedoel: een persoon staat op de hoek van de straat, hij wil de straat oversteken maar hij is verstrooid, wat wil zeggen dat hij het voertuig dat van links komt aanrijden, niet ziet omdat hij wordt afgeleid door iets dat zich ter rechter zijde van de straat bevindt, iets dat niet alleen zijn aandacht naar zich toe trekt en hardnekkig vasthoudt en niet lossen wil, maar ook de aandacht van zijn engelbewaarder, de aandacht van de engelbewaarder van zijn en-

gelbewaarder, de aandacht van de engelbewaarder van deze laatste, enzoverder enzovoort. Het is dus iets dat de aandacht van de oneindig lange stoet van entiteiten — waarbij de ene wordt geacht voor de andere zorg te dragen — op zich vestigt, boeit en niet meer loslaat, zodat geen enkele entiteit uit deze eindeloos lange stoet zich nog van zijn taak kwijt. U weet zeer zeker dat er op straat soms zo'n zaken te zien zijn waaraan mens noch engelbewaarder kan weerstaan: gebiologeerd kijken ze dan allemaal dezelfde richting uit, zijn ze verstrooid, ze zien het voertuig van links niet naderen — en de bestuurder van dat voertuig ziet hen evenmin omdat ook zijn aandacht door hetzelfde opgeslorpt wordt — en dan gebeurt dat wat men voor onmogelijk hield: niet alleen de persoon in kwestie is verstrooid, maar ook zijn engelbewaarder, én de engelbewaarder van zijn engelbewaarder, en ook diéns engelbewaarder, en ga zo maar door tot in het oneindige: geen van allen — ook al is hun rij oneindig lang — geen van allen kon weerstaan aan de verleiding om te kijken omdat het de verleiding zelf was die daar op dat moment ter rechter zijde voorbij trok, op dat fatale moment dat tegelijk alle ogen uiteindelijk blind maakte voor het gevaar...

De verleiding zelf — daar is het woord gevallen dat reeds van bij het begin in het vage van een mistige duisternis op de loer lag: is zij het niet die zich nimmer toont en wiens verborgenheid verleidt omdat wij weten willen wat wij niet weten kunnen? Is zij het niet die aan het zwart nachtelijke en aan het wit mistige een kleur geeft die eigenlijk niet de hunne is, doch slechts de kleur van het eigen bloed van wie toekijken en zich verleiden laten? Wat dan is het wat ons van de wijs brengt? Wat is het dat ons blind maakt door ons te doen kijken? Wat zorgt ervoor dat onze aan-

dacht geheel verdwijnt en wij verstrooid worden — soms fataal verstrooid — terwijl het onze aandacht nochtans geheel aanscherpt? Het bestaat, daarover zijn we het allang eens, maar wat is het dan? Geloofst gij ook niet dat wij hiermee precies dit bedoelen dat sinds de oudste tijden de naam van de duivel draagt?

Verbloemingen

'Eufemisme', zo klinkt het meer geleerde woord voor 'verbloeming', en iets verbloemen doe je wanneer je het een beetje fraaier omschrijft of voorstelt dan het in feite is: je plaatst het als het ware tussen de bloemen, en dan ziet het er warempel ook veel beter uit.

Er is niets mis met verbloemingen, tenminste als zij niet bedoeld zijn als bedrog, maar veeleer dienen om onszelf en anderen te behoeden voor de abrupte waarheid die wel eens nodeloos shockerend kon zijn. Zo acht men zichzelf of iemand van de zijnen veeleer een werkzoekende dan een werkloze, men verkiest te zeggen 'onverstandig' waar men bedoelt 'stompzinnig' en wanneer ergens de kakkerlakken kermis en de kamers met rattenkeutels liggen bezaaid, dan zegt men liever dat men op die plaats niet bepaald van de vloer kan eten.

Het begint eigenlijk al van bij de geboorte, welke een bijzonder pijnlijke, bloederige en gevaarlijke belevens is, zowel voor moeder als voor kind als voor alle andere betrokkenen, want aan baren is er niks gezonds of moois. Men spreekt niet over weeën, pijn, angst, bloed, navel-

strengen en moederkoeken, het infectiegevaar waarbij moeder en kind soms het leven laten en wat al niet meer aan mistoestanden en aan kwalen: men zegt dat een nieuwe telg het levenslicht gezien heeft en de beschrijvingen van het geluk dat nu alle betrokkenen te beurt valt, lijken wel onbegrensd. Allerlei versnaperingen luisteren het feestgebeuren op, gaande van zoete suikerbollen tot diner-tjes met Champagne, en ook heuse gedichten in veelkleurendruk geïllustreerd en talloze andere, schattige cadeau-tjes.

Een kind dat geboren wordt, is helaas niet aan de wereld waar het in terecht komt, aangepast, en dat vormt eigenlijk een volgend, groot probleem, dat in feite de tijd en de krachten van alle betrokkenen gedurende de rest van hun bestaan naar zich toe trekt en uitput. Voor de voeding en de opvoeding van elkeen moet levenslang worden gezorgd, en ook die termen zijn verbloemingen want eten is duur en naar het schijnt ook zelden gezond, en vaak vormt reeds het naar binnen werken van het dagelijkse rantsoen een probleem apart: men heeft geen trek omdat men ziek is, men kampt met etterende ontstekingen op de lippen, de tong, de amandelen, de huid, het verhemelte, het tandvlees, de tanden, de slokdarm, de maag en ga zo maar door. Edoch, wij spreken liever niet over al die kwaaltjes en pijntjes en we hebben ook geen aparte woorden om deze waaier van kwellingen te beschrijven, we houden het bij dat ene, domme woord: pijn. Al het kwaad wordt met dat ene woord beschreven, en vaak wordt ook dat nog eens verbloedend en zegt men niet dat iets pijnlijk is, maar dat het niet prettig aanvoelt of dat er gewis aangename dingen bestaan.

Daarentegen hebben we wel een quasi eindeloze lijst van benamingen voor een even eindeloos assortiment van specialisten, geneesmiddelen en therapieën. Het volstaat dat men eens een rondgang maakt in een kliniek om zich ervan te vergewissen dat tegen elke kwaal wel een kruid is gewassen, want in hoeveel partikels het menselijk lichaam ook wordt opgedeeld: voor elk mogelijk gebrek aan één van die partikels bestaan speciale zorgen en een gamma aan passende medicijnen.

In een nieuwsuitzending op televisie worden beelden getoond van uitgemergelde mensen ergens in een heel ver land (en wat denkt u van de benaming 'ontwikkelingsland'?) waar men van hieruit wel eens op vakantie pleegt te gaan. Magere mensen die in een voor ons onverstaaanbaar taaltje brabbelen, mensen gekleed in lompen en ook mensen die er alles behalve bedreigend uitzien maar die zelf wel bedreigd worden: door de honger, door de kou en ook nog door clusterbommen en kogels. Zij troepen om de Tv-reporters heen — echte reuzen naast die levende lijken. Een van de reporters houdt iemand een microfoon onder de neus en vertaalt wat die jammerende massa uitroept: "Voedsel, beste kijkers, dat is het waar de mensen hier om vragen, want de voorraden raken uitgeput en de aanvoer wordt bemoeilijkt door de strubbelingen van de opstandelingen die de wegen blokkeren in het binnenland." Aan het slot van de reportage zegt de journalist zijn naam en geeft hij 't woord aan zijn eveneens bij de naam genoemde collega in de studio. Maar van de namen van de geïnterviewden in dat verre land wordt niet gerept, alsof zij er helemaal geen namen droegen, alsof zij geen mensen waren — zij vormen immers geen bedreiging en het volstaat warempel hen te voederen opdat zij rustig zouden

zijn. In de daarop volgende show zetten gigantische, fluorescerende getallen op een podium vol vedetten onze ongeremde vrijgevigheid in de verf en ook zet zich nog een rijtje politiekers in de bloemen, zwaaiend met cheques van duizend euro en aldus alle miserie in één klap verbloemend met iets dat zichzelf verschuilt onder de benaming 'generositeit'.

In een dagdroom gelijkend op deze welke destijds Godfried Bomans' Erik — uit diens *Erik of het kleine insectenboek* — te beurt moet zijn gevallen, viel mijn oog bij het milieuvriendelijke wegkieperen van de resten van een rijkelijk middagmaal achter in de tuin, op een klein zwart torretje dat centraal op de mesthoop klaarblijkelijk volop zat te genieten van de zon. Op een zwart, dor blad was het gezeten, drijvend op een kuip vol stront, maar met het hoofd geheven alsof het voor een grootse, edelmoedige beslissing stond. Het richtte ineens het woord tot mij, en sprak: "Hey daar, Mik-Mak, of hoe je ook heet: kom maar niet te dichtbij, want alles wat je hier ziet, dat is van mij, als je dat maar weet: de drek, inclus de scheet die je net hebt horen bulderen alsof Thor zelf zich een gat in de luchten beet!"

Ik keek beter toe en schrok van de messcherpe schilden op het pantser van dit minuscule schepsel Gods dat niettemin ijdeler bleek dan iemand van onze eigen soort kon dromen. Een pikzwart pannendak bezaaid met vreemde antennes: daarmee leek het ding wel overdekt te zijn, al mocht ik gewis niet zeggen 'ding' en diende men het schepsel aan te spreken met mijnheer, mevrouw, of misschien wel Hare Hoogheid, Monseigneur.

"Zeg maar Jaap", zo kwam het torretje eensklaps mijn verbijstering tegemoet en het trok zowaar zijn das wat lossers, ging languit in zijn bureaustoel achterover liggen en hield mij een kistje gevuld met Havanna's voor: "Ikzelf ben gestopt, maar geneer u niet, ze zijn vers overgevlogen uit Cuba, betere vind je niet!" En toen ging Monseigneur zowaar aan het dichten:

*"Ein voller Becher Weins zur rechten Zeit
ist mehr wert, als alle Reiche dieser Erde!
Dunkel ist das Leben, ist der Tot!"*

- aldus citeerde hij zangerig de grote Li-Tai-Po en hij graaide naast zich in de zwarte plas en scheidte mij er zodoende een kroes van vol die ik door al die tralala nu bezwaarlijk nog weigeren kon, en zo zette ik tenslotte een beker gevuld met aal aan mijn lippen en sprak ik plichtmatig van de pracht en praal waaraan ik niet kon tippen.

En zo vergaat het menigeen die alsmaar wil verbloemen, want hij verbloemt zijn eigen ondergang: hij gaat de dood zelfs roemen, en 't eeuwig leven waarbij vergeleken — volgens hem — 't armtierige bestaan in dit weeë tranendal rustig naar de maan mag gaan.

Hoe noodzakelijk is geloof?

1.

God is niet reduceerbaar tot een talisman tegen de macht van de duivel, maar dat neemt niet weg dat daar waar Hij

miskend wordt, de duivel voet aan wal krijgt en men alsnog spontaan de goddelijke bijstand inroept. In tijden van zogenaamde welvaart worden de gebedshuizen bedolven onder koopwaar, maar als het tij keert, worden de kerken weer te klein. Bidt men dan om de terugkeer van de welvaart die het gebed vergeten doet en bidt men dus met het oog op de eliminatie van het gebed, of bidt men om nog iets anders?

Wie de nood aan God niet voelen, moeten door Zijn afwezigheid worden geprikkeld en daarom ook betekent Gods *afwezigheid* tevens de aanwezigheid van zijn *tegenstrevers*, trouwens net zoals het ontbreken van gezondheid ondenkbaar is zonder het optreden van allerlei ziekten. *Tegenstrevers* — in het meervoud want, zoals er slechts één gezondheid is terwijl het gamma van ziekten en kwalen geen einde kent en zich nog dagelijks uitbreidt, zo ook is er slechts één absolute God terwijl het getal der duivelen ontelbaar blijkt.

Het licht zou helemaal niets betekenen indien de afwezigheid daarvan, die wij de duisternis noemen, ons niet hinderde, geen schade toebracht of geen ander leed berokkende: de kwellingen van het donker wijzen op de noodzaak van het licht. Toch is het licht nog veel meer dan slechts datgene wat de kwellingen van de duisternis vermag teniet te doen, zoals ook de gezondheid oneindig veel meer betekent dan alleen maar de afwezigheid van ziekte en van pijn. Het ziektevrij zijn is een *teken* van gezondheid net zoals eender welke ziekte een teken van een *gebrek* aan gezondheid is. Maar zoals één welbepaalde ziekte slechts één mogelijk kenmerk van niet-gezond-zijn is, zo ook valt ziektevrijheid niet zonder meer met gezondheid samen.

Gezondheid immers is niet zoals stilte een loutere *afwezigheid* van lawaai of van storende geluiden: zij is veeleer een *aanwezigheid* zoals muziek dat is, die goed gecomponeerd en degelijk uitgevoerd moet worden. Precies omdat de muziek, de gezondheid maar ook het goddelijke, *aanwezigheden* zijn, kan er zoveel mis mee gaan en is het aantal mogelijke valse noten, kwalen of zonden, principieel ontelbaar. Die ontelbaarheid van de mogelijke fouten getuigt van de positiviteit van de muziek, de gezondheid of het goddelijke. Muziek maken vraagt welbepaalde inspanningen, net zoals gezond zijn, omdat muziek meer is dan stilte en gezondheid meer dan klachtenvrij zijn. En zo ook is het goddelijke meer dan de loutere afwezigheid van allerlei demonen: God is een positiviteit, Hij is een persoon veeleer dan een onding of een ding. En zoals men eerst naar muziek moet luisteren vooraleer men die kan horen en genieten, zo ook moet men eerst God erkennen om Hem te kunnen ontmoeten.

Welvaart blijkt al te vaak een hinderpaal voor de ontmoeting met God, omdat zij de aandacht die voor deze ontmoeting onontbeerlijk is, opeist en afleidt. Zoals allerlei kwalen ons kunnen verhinderen om datgene te doen wat wij in een toestand van gezondheid moeiteloos presteren, net zo kan de welvaart als een kwaal zijn die ons afhoudt van het goddelijke zonder hetwelke het leven onvolkomen is. Welvaart kon derhalve goed samengaan met goddeloosheid en met de aanwezigheid van allerlei demonen en zij is zelfs vaker onafscheidelijk van de opperdemon: het gouden kalf.

In tegenstelling tot het goddelijke, dat een positiviteit is, is het demonische alleen maar een gebrek. De afgod van het geld, bijvoorbeeld, stelt op zich niets anders voor dan het

gebrek en het tekort alsook de voortdurende dreiging daarvan. Het bestaan van geld en kapitaal maakt de behoeftebevrediging voorwaardelijk want afhankelijk van de inschikkelijkheid van dat kapitaal dat noodlijdenden aan soms volstrekt absurde voorwaarden bindt en dat op die manier mensen systematisch instrumentaliseert: het middel is dan doel geworden, en het doel werd middel, zoals beschreven door, achtereenvolgens onder meer, Aurelius Augustinus en Karl Marx. Ivan Illich kreeg een zicht op de daaruit voortspruitende, schrikwekkende tegendoelmatigheid die momenteel alles maar dan ook alles onder haar juk blijkt te hebben met als gevolg de wereld zoals we die vandaag kennen.

Er zijn nu middelen te over doch de doelen ontbreken omdat zij a priori aan de middelen onderworpen zijn of zich daaraan eigenhandig onderworpen hebben. De toegang tot de wereld wordt radicaal ontzegd aan wie niet knielen voor het kalf, wat inhoudt dat de wereld op de keper beschouwd de eigendom van het kalf geworden is (of beter: de wereld wordt door het kalf gegijzeld) en zo werd elk toegangsbewijs tot de wereld meteen het kenmerk bij uitstek van de medeplichtigheid van zijn bezitter.

'Betalen' heeft immers de niet mis te verstane betekenis van het zich akkoord verklaren met de regel dat wie niet betalen kan, noodlijdend moet blijven en op die manier gebeurlijk door het kalf wordt afgemaakt. Aan geld komt men immers niet tenzij door met zijn tijd en aldus met zijn leven zelf te betalen aan wie de macht over het geld en dus over de wereld bezitten. Het samenvallen van de rechtgeaarde arbeid met het rechtvaardige loon is immers allang veeleer een onbedoelde toevalligheid dan een gevolg van

de heersende wereldorde die het geven om niets geleidelijk maar zeker onmogelijk maakt.

Dat dit laatste allerm minst een kwakkel is, daarvan kunnen in het hedendaagse bestel onder meer het gros van de (vooral langdurige) werklozen getuigen: op de arbeidsmarkt vallen zij heel vaak uit de boot omdat zij niet (meer) kunnen beantwoorden aan hetzij de hoge hetzij de (ook in ethisch opzicht) onmenselijke eisen die de (levenloze en zielloze!) machine van de maatschappelijke activiteit aan haar werknemers stelt. Tegelijk wordt de arbeid in de door het kalf misprezen vakgebieden van deze werklozen, ofwel die arbeid die aan een eigen tempo of naar eigen ethische maatstaven verloopt — ook als hij zich gratis aanbiedt — streng bestraft omdat die naar verluidt aan de zogenaamd 'volwaardige' functionarissen zou ontnemen wat aan hen voorbehouden is.

Deze laatsten worden immers niet gehinderd door gezondheidssparende traagheid, voorzichtigheid en bezonnenheid, noch door morele bezwaren inzake medemensen of milieu. In feite hebben zij zich geheel onderworpen aan de eisen van het gouden kalf, door de menselijke stem in zich het zwijgen op te leggen en nog slechts te functioneren alsof zij zelf geen ziel en ook geen leven hadden. Zo ver is het gekomen dat wie nog protesteren tegen deze mensonteerende toestanden, geen middelen meer hebben om dat te doen, omdat het systeem er uiteindelijk in geslaagd blijkt om een gebrek aan kapitaalcracht zomaar met onmondigheid te vereenzelvigen.

De onderhavige kwaal spreekt voor zich, en het lijdt geen schijn van twijfel dat zij geheel inherent is aan de zogenaamde hedendaagse 'welvaart'. Want als de ziel weg is uit

de dingen, dan slijt alras ook het leven daaruit weg, en ook de vorm, en tenslotte ook het ding zelf, dat een onding wordt, een bromvlieg, tollend op haar rug: veel lawaai doch zonder ook nog maar enige baat.

2.

Waar God ontbreekt, nemen afgoden zijn plaats in. En is God zelf een positiviteit, dan zijn demonen slechts lacunes, tekorten of gebreken en daarom ook zijn zij niet geschapen, doch louter het gevolg van de moedwillige miskenning van de Schepper.

Het gouden kalf — de opperdemon — is een zucht naar altijd meer, een ontregeling van het natuurlijke hebben en houden dat slechts het juiste evenwicht nastreeft — het 'juiste midden' van de Hellenen. Hebzucht vindt geen evenwicht, is nooit bevredigd en valt daarom met de onvrede samen die het eeuwige deel is van wie eraan lijden.

Aan hebzucht *lijdt* men inderdaad: terwijl zij de schijn wekt te verrijken, foltert ze slechts wie ze tot haar instrumenten heeft gemaakt, en zij doet dat zonder hoop op de beëindiging van die foltering, want zuchten kunnen nu eenmaal niet bevredigd worden.

Er zijn mensen — niet zo heel veel, maar er zijn er — die lijden aan wat men een bijzondere vorm van 'waterzucht' zou kunnen noemen. 'Waterzucht', niet in de betekenis van oedeemvorming maar in de betekenis van een onweersaanbare drang tot het drinken van water. Deze (geestes?)zieken dienen constant bewaakt te worden en tegen zichzelf beschermd, zoniet zouden zij water drinken tot de dood. Waterzuchtigen zijn ziek buiten hun eigen wil, maar er zijn ook de drankzucht en de vraatzucht, en in fei-

te zijn alle handelingen die wij 'zonden' plegen te noemen, niets anders dan 'zuchten': het ontbreekt daar aan een evenwichtsstreven: zuchten kunnen niet bevredigd worden, ze houden wie eraan lijdt in een voortdurend terugkerende onvrede, en een onvrede is geen positiviteit, het is een lacune, een tekort, een demon.

Zuchten worden nooit bevredigd omdat zij geen doel hebben; ze hebben immers geen ander doel dan zichzelf, ze zijn hun eigen doel, maar tegelijk kunnen zij niet in zichzelf rusten omdat zij niet hun eigen bestemming zijn: ze zijn niet omwille van zichzelf geschapen, doch om een hoger doel te dienen — uiteindelijk om God te dienen — de enige die rust in zichzelf en van wie gezegd zou kunnen worden dat Hij, behalve het onze, ook zijn eigen doel is.

Augustinus, Marx en Illich leerden ons dat in onze zuchten, het doel en het middel onderling werden verwisseld. Schepper en schepsel, meester en dienaar, plant, dier, mens en dode stof: zij blijken niet meer op hun plaats te zitten, de orde der dingen lijkt grondig verstoord en de theorie wint heden ten dage veld dat er geen orde in de dingen *is*, geen schepping zelfs, doch alleen het blinde toeval, het noodlot, het absurde: dat wat zonder fundament en dus zonder schepper is. Bijgevolg bepalen wij zelf onze doelen, zo zeggen deze theoretici, en zij spelen god.

Edoch, er is geen god denkbaar zonder schepselen, en wie god spelen willen terwijl zij niet scheppen kunnen, dienen anderen desnoods tegen hun wil tot hun 'schepselen' te verklaren — of te 'veroordelen'. En zo fabriceren despoten die de schepping laken, hun eigen staten, en verklaren zij mensen tot burgers van die staten, en ontzeggen zij aan wie het burgerschap niet of nog niet ontvingen, tevens het

menszijn en het leven, want in hun staten schenken zijzelf alle rechten en dus ook het recht op leven. Zij schenken... of onthouden aan hun 'schepselen' deze rechten. Zo werd het ooit vanzelfsprekende leven, een *voorwaardelijk* recht op leven, en de despoot tolereert abortus en laat de moord op het ongeboren leven onbestraft omdat hij zich daarvan vooralsnog niet de schepper kan wanen: wie ongeboren is, is geen burger, heeft geen burgerrechten en bijgevolg ook geen recht op leven, zo luidt zijn 'redenering'. Er is geen twijfel mogelijk: de despoot, de politicus waant zich een god; politiek is *a priori* principieel atheïstisch en demonisch, duivels.

Het milieu? De staten beweren vandaag dat zij de natuur beheren. Wat een arrogantie toch, dat zij niet meer inzien hoe zij er alleen maar dankzij de natuur kunnen zijn, dat zij hooguit een schimmel zijn op de natuur waarvan zij zich nu — godbetert! — de schepper wanen! Wat een arrogantie dat zij zeggen aan de natuur rechten toe te kennen, alsof de natuur in zijn bestaan van hen afhankelijk was! Edoch, evenzo kennen politici ook rechten toe aan hun eigen moeders en aan die van alle burgers: als de ouders hun werk hebben gedaan en niet meer dienen kunnen, hebben ze het recht op eten, drinken en onderdak — kijk es aan — en zo genieten zij, dankzij de politiek, in tehuizen die speciaal voor ouderlingen worden gebouwd, dezelfde rechten als de dieren!

Waar middel en doel ingevolge menselijke grootheidswaanzin door elkaar worden gehaspeld en waar de 'orde der dingen' geen vanzelfsprekendheid meer is, wordt aan dieren geheel ongevraagd een menselijke status toegekend: dat lijkt aanvankelijk mooi in de ogen van naïeve, van de natuur vervreemde burgers, aan wie het echter ont-

gaat dat zodoende niet de vermenschelijking van het dier doch de verdierlijking van de mens aan de gang is. Want in de primitieve aanbidding van bomen, gewassen, elementen en dieren, worden andermaal de middelen met hun schepper of schenker verwisseld. Wanneer onze dankzeggingen zich tot het geschenk richten in plaats van tot de schenker, is er iets grondig mis met ons verstand, want wie geloven dat er geen schenker is, die hoeven uiteraard geen dank te zeggen — zo leert ons de meest eenvoudige logica... die heden gewoon zoek lijkt.

Is God dan de bron van alle logica? God, of beter: het godsgeloof, het geloof in het Absolute? Is dit referentiepunt dan hoe dan ook noodzakelijk om tot samenhangende en gerichte gedachten en handelingen te kunnen komen? Of brengt de religie daarentegen alleen waanzin voort, en dient zij bestreden te worden door de rede die wij, dapper, tot de onze moeten maken? Moeten wij voortaan, zoals humanisten het zeggen, de moed hebben om ons lot in eigen handen te nemen, teneinde aan de waanzin te ontkomen die in het religieuze op de loer zou liggen en die steeds drastischer instrumenten tot haar beschikking heeft? Een en ander vraagt een hoofdstuk apart.

3.

Er zijn dingen die echt bestaan en er zijn ook dingen die alleen maar bestaan op grond van afspraken. De boterham die voor mij op tafel ligt, bestaat echt, en mocht ikzelf daar nog aan twifelen, dan zal elke hongerige mij dit kwalijk nemen, want het leed van zijn met mijn boterham te lenigen honger is *afschuwelijk* echt. Dat ik met dobbelen enkele euro heb gewonnen, is eveneens echt, want met dit geld kan een hongerige een echte boterham kopen die het

verschil kan maken tussen leven en dood. Maar dat men met pakweg twee euro een boterham kan bemachtigen, is slechts echt op grond van door mensen gemaakte afspraken. Het verschil in echtheid zit hem hier: een boterham is echt omdat *God zelf* dat zo beslist heeft, een euro is pas echt omdat wij, mensen, dat zo *overeengekomen* zijn.

Dat voedsel voedzaam is voor ons, heeft met onze menselijke afspraken en overeenkomsten helemaal niets te maken: wij dienen ons daarbij neer te leggen, het is een natuurwet, een imperatief, een bevel. De voedzaamheid van voedsel, de giftigheid van gif, de hardheid van ijzer, de onomkeerbaarheid van de tijd, de zwaartekracht en alle andere fysische wetten zijn ons gegeven of opgedrongen, ze zijn natuurlijk of aangeboren en daartegen hebben wij geen verweer. Wij zijn niet in staat om voedsel te maken, of ijzer, en evenmin kunnen wij de zwaartekracht ongedaan maken, de tijd omkeren of de natuurwetten veranderen. Wij, mensen, hebben ons bestaan te danken aan de natuurwetten, maar zelf zijn we niet tot scheppen of tot herscheppen in staat: gisteren niet, nu niet en ook morgen niet. Het enige wat wij, behalve beamen, kunnen doen, is: dwarsbomen of vernietigen, wat in een wat meer verbloemde vorm "manipulatie" heet en in nog meer bedekte termen — zij het volstrekt onterecht — : "constructie", en zelfs "creatie" of "schepping".

Wetenschap en techniek zijn op de keper beschouwd niets anders dan pogingen om kennis te nemen van de natuurwetten, met het oog op het naar zijn eigen hand zetten ervan, wat gebeurt door de zaken zodanig bij elkaar te puzzelen dat ze resulteren in een of ander gewenst resultaat. Geen creatie of schepping, doch verwringing en verdraai-

ing, ombuiging, geleiding of zelfs conditionering is wat in wetenschap en techniek aan de orde is.

Iets gelijkaardigs doen wij waar wij de werkzaamheid van (eventueel reeds gemanipuleerde of dus in wetenschap en techniek getemde) natuurwetten verbinden met onze eigen spelregels, afspraken, conditioneringen of 'bevelen': God (of de natuur) zorgt voor ons dagelijks voedsel en houdt ons in leven, tenzij wij aan deze voorzienigheid zelf perk en paal gaan stellen. Op de akkers groeit voedsel dat onze basisbehoeften helpt te bevredigen, maar mensen kunnen daar beslag op leggen en zodoende de behoeftebevrediging van anderen *voorwaardelijk* maken. Het plukken en het verorberen van de vruchten volstaat dan niet langer om zich te kunnen voeden: vooraleer te kunnen plukken moeten de hongerigen een tol betalen aan wie zichzelf tot de eigenaars van de akkers hebben uitgeroepen. Op een reusachtig schilderij van Jacques-Louis David, te bezichtigen in de paleizen van Versailles, kroont Napoleon zichzelf tot keizer, en precies zo verklaren mensen zichzelf tot eigenaar van een welbepaald territorium. Het bezit wordt echter niet anders in stand gehouden dan middels het geweld of de dreiging daarvan, en dat is dan ook het wezen van het bezit, of van de menselijke afspraken in het algemeen: zij voegen niets aan het natuurlijke toe, ze zijn wezenlijk vernietigend. De *Code Napoléon* — de basis van ook onze wetgeving — is een geheel van met geweld af te dwingen 'afspraken' welke het natuurlijke leven met talloze (door mensen in elkaar gestoken) *voorwaarden* verbindt.

Waar goddelijke bevelen op zichzelf bestaan en ze, behalve de Schepper zelf, niets of niemand nodig hebben om werkelijkheid te worden — de natuur is wat hij is — , kunnen menselijke bevelen of 'afspraken' helemaal niet op

zichzelf bestaan: zij moeten als het ware parasiteren op het natuurlijke, dat ze manipuleren of ombuigen, en waarvan ze zich de kracht toe-eigenen. Er is geen sprake van architectuur of zelfs maar van een gebouw, zonder stenen en de andere grondstoffen die uit de natuur worden gerekruteerd. Zelfs de meest verhevene van alle kunsten — de muziek — kan niet zonder de fysische geluiden waarvan zij eigenlijk alleen maar een bijzonder gesofisticeerde samenstelling is. Tekst heeft een drager nodig: inkt op papier, of licht op een videoscherm, hersenen met geheugen, maar hoedanook altijd iets natuurlijks waaraan hij vorm kan geven. Het geven van vorm aan materie, zoals dat gebeurt bij het maken van tekst, is de manipulatie van materie. En nu komt de kers op de taart.

Heel wat mensen geloven dat God niet alleen de natuur(wetten) schiep, waardoor Hij vorm gaf aan de chaos en aldus de *materie* tot stand bracht — zij geloven tevens dat Hij een aantal welbepaalde teksten schiep, waardoor Hij vorm gaf aan de chaos en aldus de *geest* tot stand bracht of althans in de wereld naar binnen loodste: een geheel van bevelen naast het bevelschrift der natuurwetten. [Op de keper beschouwd zou God zelf met zijn bevelen samenvallen, daar Hij het (levend) Woord zelf is]. En geheel onlogisch kan men dat geloof bezwaarlijk noemen. De problemen, welke in het verleden vaak tot bloedige oorlogen leidden, beginnen pas waar men zich gaat afvragen *welke* teksten van Gods hand zijn en hoe zij gelezen dienen te worden.

4.

Onze aarde? Zij is niet het centrum van de ruimte: ze draait rond de zon, die slechts één van de talloze zonnen

is, in slechts één van de talloze zonnestelsels, nevels van zonnestelsels...

De mens? Het mensdom is niet het doel van de schepping: het is een nipt erbij gekomen, toevallige, naakte zijtak van de aap, een geheel ongewild product van een louter toevallige evolutie...

De vrije wil? Op het ogenblik dat wij denken dat we dit of dat beslist hebben, blijkt onze wilsact allang voorafgegaan door een volstrekt onbewust en louter fysiologisch procedé: dat wijzelf het zijn die kiezen, is niet meer dan een kostelijke illusie...

De rede? De ganze cultuurgeschiedenis toont aan dat de zogenaamde redelijkheid meestal ver te zoeken is: een 'beslissingsproces' is redelijk als principieel elkeen daaraan kan participeren, want de waarheid is uiteindelijk een zaak van recht. Maar wat gedaan als blijkt dat de meerderheid de roes wil en de droom? Mensen blijken er immers helemaal niet om te geven of een stelling waar is of niet, maar zij zelfmoorden zich wel van zodra hun *dromen* wegval-
len...

De persoonlijke verantwoordelijkheid dan? Ja, daarop steunen onze rechtssystemen, die de orde handhaven in de groep. Maar steeds vaker is sprake van gedeelde verantwoordelijkheid en schuld, want ook onze persoonlijkheden blijken sociale constructies. Ons 'zelf' is wat men niet missen kan wanneer iemand tot de orde dient te worden geroepen; het wordt, omwille van de nood aan orde, tot werkelijkheid verklaard van zodra iemand geboren wordt, met name door de verbinding van ons vlees met een naam. Edoch, onze persoonlijkheid verandert voortdurend en soms ook radicaal. De mens is zijn geschiedenis, maar...

wat doet men met een moordenaar die, ingevolge bijvoorbeeld Alzheimer, zich nooit meer ook maar iets van zijn daad zal herinneren?

Het persoonlijke bezit? Want steeds vaker en uit steeds meer hoeken luidt het dat iemand is wat hij heeft: aan geld, aan organen misschien, aan talenten, aan sociale contacten... Want het 'hebben' lijkt uiteindelijk het pleit te winnen tegen het 'zijn', dat naar het land der sprookjes werd verwezen: het simpele "Ik ben", waarmee Jahweh zichzelf benoemde, is volgens hedendaagse linguïsten een loutere zinsconstructie waaraan geen werkelijkheid beantwoordt, en dus niet meer dan één van de talloze bedrieglijkheden van de taal. Alsof dat nog niet erg genoeg is, moet niet alleen het 'zijn' het op de hedendaagse markt bekopen: ook het 'hebben' wankelt: de munt waarin het persoonlijke kapitaal vertaald wordt, krijgt een steeds labieler karakter; gezondheid heeft niemand in de hand zolang de dood meester van het leven blijft en nog onvaster dan dit alles is de betrouwbaarheid van sociale netwerken. Een 'vriendenkring' is iets wat men moet vrezen als men er zelf niet toe behoort, en iets waardoor men volstrekt gedomineerd wordt als men er middenin zit... Het eigen zijn bestaat niet meer, de mens moet het toegeven, dat hij een groepsdier is, en een groep denkt niet, heeft geen kop, droomt zelfs niet...

De oude zekerheden zijn voorgoed verdwenen en, veel erger nog dan Nietzsche het had zien aankomen, zijn ook de oude waarden weg. Eerlijk duurt niet langer het langst: men redt zijn leven middels geslepenheid en gladheid, radheid van tong ook en subtiel bedrog, vleierij en leugens. Diepzinnigheid hindert nog slechts, en het vermogen om aan de oppervlakte te laveren wordt overal hoog op prijs

gesteld: flexibel, omkoopbaar en perfect meedraaiend met de wind moet wezen al wie zich vandaag nog recht wil houden. De nadenkenden, de rechtvaardigen, de trouwen en de noeste werkers: in de ogen van deze wereld zijn zij enkel sukkelaars, zwakzinnigen, verliezers. De winst is heden aan de dief!

Edoch wat moet er worden van een wereld die op deze manier 'draait'? Verwondert het nog iemand dat steeds meer jonge mensen, van zodra ze tot het besef komen wat er gaande is, er gewoon een eind aan maken? Is dit niet al het voorportaal van de hel?

Inderdaad, het is de rede die ons deze gruwelijke dingen onder de ogen brengt en die ons laat vermoeden dat niet zij gevolgd zal worden in de verdere toekomst, doch het redeloze: het onpersoonlijke, het instinctmatige, het massale... en misschien ook wel de droom, de volstrekte overgave... het 'religieuze'?

En is nu niet duidelijk dat het christendom — in fel contrast met heel wat andere, grote 'religies' — de redelijkheid herbergt, en de openheid, de verantwoordelijkheid, het personalisme en de orde die daarvoor worden vereist? Is het nog steeds niet duidelijk dat dit verlichte christendom dat niets zoekt dan de waarheid, die zij dan ook niet vreest, de noodzakelijke grondethiek is van alle authentieke wetenschappelijke activiteit? Ziet men dan nog niet in dat het zaaien van twist tussen, enerzijds, de christelijke ethiek en, anderzijds, de wetenschappelijke bedrijvigheid, een list moet zijn van de duivel, zelfs als die niet bestaat?

De rede leidt tot het christendom en het christendom leidt tot de rede: alle kwakzalverij en tovenarij van kerk en inquisitie is uit den boze voor wie naar waarheid streven.

Dat daarentegen het volgen van de rede alleen maar tot het inzicht leidt van de jammerlijke, redeloze staat waarin de wereld verkeert, mag ons de moed niet doen ontnemen: het is immers slechts dankzij dit inzicht, dat wij weten welke kant uit, of toch ongeveer...

5.

Vandaag worden ze meestal en door bijna iedereen door elkaar gehaspeld: de echte dingen en de onechte, de zaken van intrinsieke waarde en de loutere 'maaksels', de illusies en de spelletjes. En de veronachtzaming van het scheppingsbegrip is hier mede verantwoordelijk voor.

Zoals reeds gezegd, is het ingeschreven in de dingen zelf, dat wij behoeftig zijn, dat wij ons moeten voeden en dat het voedsel waarmee wij ons voeden — net zoals wijzelf — leeft en moet groeien: het is geschapen. Niemand is in staat om voedsel te maken uit bijvoorbeeld zand, omdat niemand, dan God alleen, wat dood is tot leven kan wekken. Wat leeft — wijzelf en alle andere dieren en planten — is van een andere orde dan wat uit dode stof is, en wie zijn ziel verwoorden kan, en ze derhalve kan delen en bewust kan bestaan, behoort weer tot een andere orde: die van het geestelijke, het Woord dat ons, mensen, aan elkaar smeedt tot mensdom.

Wij, mensen, mogen participeren aan de schepping, doch iets maken uit niets is niet aan ons gegeven: we hebben grondstoffen nodig, bouwelementen, speelgoed, reeds geschapen, natuurlijk materiaal. Iets maken uit niets, dat kunnen wij niet. Ook kunnen wij niet uit iets dat van een lagere orde, iets maken dat van een hogere orde is: we kunnen geen dode stof tot leven wekken en ook kunnen wij van dieren geen mensen maken. Onze creativiteit be-

perkt zich tot het ont-dekken van het geschapene: het vinden van de krachten die in de door God gegeven natuur op hun bestemming wachten. Want zo zijn de auto, de televisie en de radio, de telefoon en alle andere technische verworvenheden slechts de ont-dekkingen van natuurkrachten die deze mogelijkheden reeds van in den beginne in zich hadden. Gedurende miljarden jaren hebben de bliksem en alle andere natuurkrachten 'gewacht' op het Woord: datgene wat mensen aan elkaar smeedt tot een mensdom dat wetenschap toelaat en de vele toepassingen van de bliksem en de andere natuurkrachten in de technologie. Over de mogelijkheden die de natuur nog in petto heeft, hebben we slechts vermoedens, amper kennis.

We zijn geen goden en we kunnen niet scheppen, maar we kunnen wel construeren, dingen samenstellen uit reeds bestaande, geschapen zaken en op die manier komt, 'naast' de natuur, cultuur tot stand.

In extreme gevallen is er aan culturele zaken zelfs niets natuurlijk meer, al is het tevens zo dat de natuur nodig blijft om aan dat culturele vorm te geven. Maar over bijvoorbeeld het punt p met coördinatenkoppel (a, b) op het vlak π_i , kunnen we zeggen dat het in de natuur helemaal niet zou bestaan, tenzij dan als zijn naam, (a, b) , die dan ook perfect samenviel met de definitie van dit 'ding', p .

Natuurlijke zaken daarentegen kunnen niet uitputtend gedefinieerd worden: zij kunnen van ons een naam ontvangen, en dan spreken wij af dat we weten waarover we het hebben als we die dingen bij hun namen noemen maar, op de keper beschouwd, k nnen we de echte namen van de natuurlijke dingen niet omdat echte namen, definities zijn,

terwijl we de échte dingen nooit uitputtend kunnen kennen — ze zijn, zoals al het geschapene, grondeloos diep.

In feite kunnen we het punt p definiëren omdat we alle eigenschappen van p kunnen opsommen. Uiteraard, want p is een eigen, menselijk maaksel. De eigenschappen van een reëel object daarentegen zijn talloos. Hiermee is andermaal gezegd dat een reëel ding niet maakbaar is: enkel samenstellingen of hersamenstellingen vallen onder onze kunde. Die samenstellingen definiëren lukt dan weer wél, mits we voor ogen houden dat de essentie van de dingen niets anders is dan hun zin. Zo definieer ik een pen als iets dat dient om mee te schrijven, en een zwembad als iets om in te zwemmen. Reële dingen definiëren lukt echter niet, omdat wij de ultieme zin van het geschapene niet kennen. Een muziekinstrument dient om te bespelen, maar: is een paard een dier dat dient om een kar voort te trekken? We moeten ons bij de omschrijving van reële dingen tevreden stellen met het opsommen van enkele eigenschappen.

Dit slechts om in het licht te stellen dat het goddelijke scheppen en het menselijke maken twee zaken van een totaal andere orde zijn. Het loont de moeite hier vandaag bij stil te staan, omdat de veronachtzaming van dit onderscheid het belang ervan maar al te vaak veel te laat aan het licht brengt. En die veronachtzaming spruit voort — zoals nu duidelijk hoort te zijn — uit onze vergetelheid omtrent het scheppingsbegrip: doordat wij God vergaten, verloren wij het vermogen om het echte van het onechte te onderscheiden, met andere woorden: het vermogen om de waarheid te zien. De middel-doelomkering is nog steeds een van de mooiste voorbeelden van dit onvermogen. Een vreemde speling van het lot wil echter dat dit door godver-

getenheid veroorzaakte ongeluk ons vooral bekend is bij monde van een der grootste Godloochnaars...

6.

Het geschapene kunnen wij met ons verstand niet bevatten: we zien en begrijpen slechts de constructies omdat we deze dingen ook zelf konden maken, en dat zijn geen wezenskenmerken, doch oppervlakkigheden. En uiteraard en om dezelfde reden zien we ook wat er aan de dingen mankeert, en zo hebben we tevens een idee van het sublieme; maar meer dan een idee hebben we niet.

De wiskunde, maar ook het ganse "rechnende Denken" (— "rekenende denken"), zoals Martin Heidegger het westerse denken noemde dat zijns inziens lijdt aan "Seinsvergeessenheit" (— de vergetelheid omtrent het zijn of het wezen der dingen), en dat dus goddeloos is, louter op de materie gericht — dat "rekenende denken" verleidt ons ertoe het kwalitatieve te reduceren tot louter kwantiteiten, en het doet dat vanuit de waan dat aldus alles beheersbaar zal worden. Niets minder dan het streven naar macht ligt aan de grondslag van deze niet ongevaarlijke illusie, want men kan nimmer bezitten wat men niet begrijpt, zelfs het eigen Zijn bezit men niet.

Helaas heeft zich de ganse westerse cultuur opgebouwd rond precies dit soort van machtsdenken, waarvan de illusie van de totale beheersing van de werkelijkheid, de drijfveer is: de waan van de zelfvergoddelijking van de mens. Volzinnen worden geacht de werkelijkheid perfect af te beelden, net zoals in vroegere eeuwen de integrale bijbeltekst gold als een emanatie van de godheid, evenwaardig aan die van de natuur, en via die ultieme grammatica welke de wiskunde of de fysica van de werkelijkheid is, wordt

de natuur met de formule van de fysicus bezworen en bevolen, precies zoals ooit de natuur bevolen werd door het Woord van God. Tenminste, dat gelooft men.

Helaas, want dit machtsdenken is een catastrofe voor de mens: het heeft immers enkel oog voor wat niet aan het oog ontsnappen kan, en dat is het louter materiële, het telbare, het mysterie dat geperst wordt in een overzichtelijk keurslijf van enkele zwarte en witte vakjes en daarmee uit. Volgens dit 'denken' — dat zelfs die naam niet eens waardig is — is er aan een mens niets meer dan materie en energie, en wordt elkeen van ons probleemloos vervangen want perfect herschepen door zijn kloon — de ziel bestaat immers niet, daar zij niet kwantificeerbaar is en derhalve *a priori* wordt miskend. Hoe dan zou God kunnen bestaan binnen die enge en ellendige 'visie' op onze kostbare werkelijkheid!?

Andermaal helaas: dit machtsdenken, deze "rekenarij", heeft het ganse westen in zijn greep gekregen. De mensen zijn bang dat zij door allerlei totalitaire systemen zullen overheerst worden, maar zo gewend zijn zij geraakt aan het genoemde monster, dat zij niet eens merken hoe het zich dagelijks met hen voedt, en ook met hun zelfs nog ongeboren kinderen. Want ook abortus volgt vanzelfsprekend rechtstreeks uit die waan dat wie nog niet met de voeten op de wereld staan, geen burgers zijn en 'dus' ook geen mensen, zodat ze ook geen aanspraak kunnen maken op rechten, en dus ook niet op het recht op leven. Ja, hier ziet men andermaal klaar hoe een wancultuur zich meester waant over de natuur zelf: haar inziens moet men burger zijn vooraleer men mens genoemd kan worden! Met andere woorden: haar inziens is de mens een schepping van zichzelf!

7.

Het behoort tot de verleiding van de wiskundige maar principieel ook van elke andere wetenschappelijke discipline, dat ze zich als ivoren torens onbesmet door de werkelijkheid maar tegelijk over de werkelijkheid heersend weten te profileren: aan haar beoefenaars geven deze disciplines het gevoel dat ooit de zwarte magie aan haar leerling-tovenaars gaf, met name dat van de door het lot begunstigen die in de kaarten van de toekomst kijken mogen, bovendien begenadigd om op hun beurt aan eigen gunstelingen hulp te bieden of ook vijanden te verslaan. Edoch, evenals de oude magie, dankt ook de moderne 'tovenarij der wetenschappen' haar werkzaamheid slechts aan haar gelovigen — niet zozeer omwille van hun geloof, maar omwille van hun aantal: zij stemmen immers voor die partijen die de erkende magie niet alleen tolereren en legitimeren, doch die haar bovendien voorzien van alle argumenten die haar geloofwaardigheid veilig moeten stellen.

Het is immers allang geweten dat de grote uitvindingen niet door gerenommeerde professoren aan universiteiten worden gedaan, doch door bewogen mensen die met de beide voeten op de grond staan, middenin de miserabele werkelijkheid, en op tijd en stond worden die gerekruteerd, opgeslorpt en benoemd — tenminste als behalve hun werk ook zijzelf worden erkend, want veel vaker worden zij door de heersende instituten gewoon bestolen. Intussen alweer jaren geleden wezen de West-Vlaamse *L&H* het aanbod van de Amerikanen tot overname van hun prachtige spitstechnologie-project af, niettemin een hoge prijs werd geboden, maar het was de uitvinders als een zaak van eer, een Vlaamse zaak, en zij hielden het been

stijf. Toen reeds was duidelijk dat zij voor die authentieke fierheid een bijzonder hoge prijs zouden betalen, want het gouden kalf erkent geen echte eer en gaat letterlijk over lijken. "Wat gij ons niet verkopen wilt, dat zullen we u ontnemen", zo luidt ergens een ongeschreven wet der weteloosheid, die heden ook het leven zonder meer betreft.

Ingevolge de macht die moderne tovenaars ontwikkeld hebben, en die eigenlijk steeds te herleiden is tot een bedrieglijke manipulatie (of zelfs fnuiking of vernietiging) van bestaande krachten, is heden de kloof tussen, enerzijds, de werkelijkheid van de geschapen of de echte dingen, de goddelijke werkelijkheid of de natuur en, anderzijds, de zogenaamde cultuur, haast onoverbrugbaar geworden. Elk verband tussen de *theoria* en de *praxis* ontbreekt, terwijl de *theoria* nochtans het concrete leven blijft beheersen: niet omwille van de kennis die ze zou representeren, maar louter door haar macht, waarmee zij het leven dwingt, net zoals eender welke door geweld verzilverde wet dat doet. Wat doorgaat voor 'kennis', zijn eigenlijk een geheel aan imperatieven, vaak volstrekt ononderscheiden van deze die regeren in elk 'dom' traditionalisme.

Wat in al deze mechanismen ontbreekt, is verantwoordelijkheid: het aanvoelen dat wat gebeurt, beslist wordt of ten uitvoer wordt gebracht, noodzakelijk daders heeft met specifieke motieven — beweegredenen die principieel bestand dienen te zijn tegen de kritiek van eender wie, en die zich permanent voor die kritiek open dienen te stellen. Waar deze eis ontbreekt, ontbreekt noodzakelijk een essentiële waarborg voor de waarheid van wat in maatschappelijk opzicht te gebeuren staat, en ook voor de goedheid, de rechtvaardigheid daarvan. Maar de waarheid heeft precies te maken met de absolute bereidheid om zich borg te

stellen voor datgene waarvan men getuigt — een principe waarvan de Christusfiguur de allereerste mal is, het archetype, het unieke voorbeeld, met name in de bereidheid om desnoods te sterven voor wat men zegt — en dit vanuit het inzicht dat het Woord — van Waarheid — het enige is wat aan het leven zin kan geven.

8.

Het verbod om afbeeldingen te maken van God, en zo ook de veroordeling van de aanbedding van deze beelden tot afgoderij, heeft te maken met het gevaar van het reductionisme dat dingen met hun afbeeldingen identificeert. Heelaas reduceert ook het denken alles wat het overdenkt, tot louter gedachten. En ziedaar dan de oorsprong van de beruchte kloof tussen theorie en praktijk.

Een van de meest hardnekkige reducties is deze die het Zijn herleidt en dwingt tot de Schijn, en zij doet dat op straffe van heel wat leed. We weten al dat het prachtigste bosje boterbloemen onkruid is en blijven zal zolang daarvoor geen geld wordt gevraagd: niet vooraleer de dag aanbreekt waarop voor boterbloemen geld wordt gevraagd, zullen zij, niet alleen bij dichters en andere helderzienden, maar ook bij de onder het juk van het gouden kalf gebukt gaande massa, doorgaan voor schoon. Zo groot is de macht van het kalf, dat het zelfs het schone weet te reduceren tot zijn prijs.

Op een echt alarmerende manier slaat het reductionisme toe waar steeds meer mensen voor het *beeld* dat hun leven oproept bij anderen, gevoeliger blijken dan voor hun leven zelf. Zij hebben het ultieme geloof verloren — het geloof in zichzelf — wanneer zij zich als slaven uitsloven en gaan kruipen, teneinde niet door anderen als slaven en als

kruipers te worden bestempeld. Want vaak stelt het kalf ons voor geen ander dilemma dan de keuze tussen het zijn en de schijn: ofwel heeft men het goed ofwel gaat men door voor iemand die het goed heeft — de twee sluiten elkaar steeds vaker uit.

Steeds meer mensen 'kiezen' voor dat laatste, ook als dit het eerste in de weg staat. Als de dure mode, lompen aanprijst, dan dient men die te dragen en zich dus slecht te kleden teneinde bij anderen de schijn hoog te kunnen houden dat men zich goed kleedt. Het gouden kalf eist immers niet alleen dat men zijn leven offert in ruil voor geld: het wil bovendien aanbeden worden in de teruggave van dat zuur verdiende geld, dat dan dient als een loskoopsom, nodig om zich van sociale uitsluiting te vrijwaren. Immers, alleen middels het consumeren van de door het kalf aangeprezen producten, verkrijgt men het merkteken van het kalf, en de toegang tot de wereld. Merkloze kledij wordt steeds vaker als 'lompen' beschouwd, en wie ze draagt, blijft voor de wereld onzichtbaar, of is een doorn in het oog.

Die gang van zaken volgt het 'absurde' voorbeeld van de kunstwereld, waar Tjil Uylenspieghel de massa hooggeachten laat applaudisseren voor een leeg doek, want ook daar ontlenen de bloemen hun schoonheid uitsluitend aan hun prijs, en niemand minder dan het gouden kalf dwingt elkeen om in aanbidding te staan voor de Zonnebloemen van Van Gogh en om de echte te vertrappelen. Uiteraard wordt in die Zonnebloemen niet de schoonheid maar het geld aanbeden: het machtige kalf, dat mensen er eerst toe verleidt om hun wezen met een bezit te verwisselen, om vervolgens van deze bezitters, bezetenen te maken.

9.

Door de verwisseling van de dingen met hun afbeelding of met hun eigenschappen, vertekent zich het wereldbeeld op een fatale manier. Deze vertekeningen lijken afwezig in de wiskunde omdat het wezen van de wiskundige objecten met hun eigenschappen samenvalt. In die zin gelijkt de wiskunde dan ook op een spel: het gaat er om zaken die geen enkele werkelijke grond hebben naast die van hun onderlinge relaties zoals die door de spelregels of de axioma worden vastgelegd. Maar de afwezigheid van een aan die regels externe grond, schept een kloof tussen, enerzijds, de theorie in kwestie en, anderzijds, de werkelijkheid, en zij doet in de theorie allerlei paradoxen ontstaan. Perfect samenhangend kan de theorie dan niet meer zijn, en ze wordt aangevreten door steeds meer uitzonderingen die de regelgeving ondermijnen: ze verliest uiteindelijk haar consistentie en ze implodeert, wat concreet betekent dat elke poging tot het beheersen van de waarheid gedoemd is om zich als een absolute leugen te ontpoppen.

Dat deze paradoxen in feite niets anders zijn dan getuigen van het proces van het verdonkeremanen van de werkelijkheid middels de theorie, kan worden aangetoond middels de Russell-paradox in de logica. We zien daar immers dat deze paradox in het niets verdwijnt van zodra de theorie haar reductionistisch karakter erkent. Veralgemeend kan hier omtrent het volgende gezegd worden: de hedendaagse, materialistische vormen van wijsbegeerte en van ethica, worden gekenmerkt door een ontreddering welke uiteindelijk voortspuit uit een pervers doorgedreven absolutistisch verlangen naar macht. Dit machtsstreven, dat uiteindelijk de ganse werkelijkheid wil beheersen, ziet zich ertoe genoodzaakt om alles te objectiveren en tot de eigen

maatstaven te reduceren, inbegrepen de subjecten waarmee wij, menselijke waarnemers van dit alles, zelf samen vallen. In dit laatste manoeuvre speelt uiteraard onoverkomelijk het netelige probleem van de zelfreferentie, dat het ganse opzet uiteindelijk de das omdoet. Het gezond verstand leert immers aan eenieder dat de waarnemer, de beschrijver, de getuige of de maker van de theorie zelf niet uitputtend in zijn theorie kan worden weergegeven. Waar hij zulks niettemin nastreeft, gelijkt hij op de slang die haar eigen staart beet heeft of op Escher's grafieten hand — een hand die zichzelf tekent.

Zoals gezegd biedt de wiskunde de unieke mogelijkheid om het ontstaan van paradoxen uit de genoemde verval-sing, aan het licht te brengen, alsook om aan te tonen hoe deze paradoxen vermeden worden door van bij het begin af aan, het fundamentele onderscheid te erkennen tussen de dingen zelf en hun eigenschappen. Het is immers in de miskenning van het fundamentele onderscheid tussen de dingen en de subjecten (— dit is: de miskenning van de mens als persoon), dat zich de miskenning van het verschil tussen de maker en zijn maaksel (— dit is in essentie de godsloochening) het duidelijkst weerspiegelt.²¹

Een theorie die zich geen rekenschap geeft van het feit dat zij een menselijk maaksel is, en dat zij aldus een gecon-strueerd karakter heeft, neigt ertoe om te (doen) geloven dat zij zelf de grond van de werkelijkheid is. Maar waar zij dat effectief is, daar beschrijft zij uiteraard geen andere

21 Onze kritiek steunt hier op, namelijk, dat het 'zijn' der dingen geen eigenschap is, precies omdat dit aan alle dingen kan worden toegeschreven. Zie ook: J.B., *D'où viennent les paradoxes? La méconnaissance de l'absolu provoque l'inconsistance de nos théories*, Serskamp, april 2006.

werkelijkheid dan zichzelf, met name als een geheel van spelregels of imperatieven, welke alleen diegenen binden die daaraan (principieel vrijwillig) gehoorzaamheid bieden. Edoch, de werkelijkheid als zodanig is van onze menselijke theoretisering volstrekt onafhankelijk: haar imperatieven zijn absoluut bindend: ze zijn absoluut bindend voor al het fysiek levende op straffe van de dood, en ze zijn ook absoluut bindend voor al het geestelijk levende, op straffe van de dood van de ziel. De mens heeft immers zijn eigen 'wetten' aan God niet op te dringen; hij dient zich neer te leggen bij wat zowel de fysieke als de geestelijke natuur der dingen hem gebiedt te doen en te laten. Immanuel Kant, Kurt Gödel en in de vijfde eeuw reeds Aurelius Augustinus (namelijk in zijn werkje: *De fidei et symbolo*) waarschuwen voor de menselijke arrogantie die de eigen aard van het door God geschapene miskent. Zo is het bijvoorbeeld bijzonder onrustwekkend om vast te stellen dat vandaag heel wat 'denkers' en ook wetenschappers niet (meer) blijken in te zien dat de oerknaltheorie in de fysica, het ontstaan van de kosmos in geen geval kan verklaren. Voor hetzelfde geld gaan deze lieden straks beweren dat de tijd een aanvang nam met de uitvinding van het horloge.

10.

Ongelovigen beweren dat wij er toevallig zijn. Beschouw nu de volgende gedachtegang.

Als, bijvoorbeeld, gezegd wordt dat het een toeval is dat twee mensen, A en B, op dezelfde dag verjaren, dan kan daar tegenin gebracht worden dat dit geenszins een toeval is, doch een noodzaak, aangezien A en B op dezelfde dag

geboren zijn, want wie op eenzelfde dag geboren zijn, die verjaren noodzakelijk op eenzelfde dag.

Als, vervolgens, gezegd wordt dat het een toeval is dat twee mensen, A en B, op eenzelfde dag geboren zijn, dan kan daar tegenin gebracht worden dat dit geenszins een toeval is, doch een noodzaak, aangezien A en B elk op zo'n dag verwekt zijn, dat hun geboorte wel móét plaatsgrijpen op eenzelfde dag.

Als gezegd wordt dat het een toeval is dat twee mensen, A en B, elk op zo'n dag verwekt zijn, dat hun geboorte wel móét plaatsgrijpen op eenzelfde dag, dan kan daar tegenin gebracht worden dat dit geenszins toeval is, doch noodzaak, aangezien de precedentes van deze verwekkingen zodanig liggen dat de verwekkingen geschieden zoals ze geschieden en op geen andere wijze.

Men kan deze redenering blijven aanhouden, maar nu reeds ziet men in dat het geen zin heeft om hier over toeval te praten, en dat uiteindelijk alles noodzaak is, behalve dan het allereerste begin. Doch is dit begin dan toeval?

Waar is, dat dit begin noodzakelijk is voor alles wat er op volgt, en dat is, kortom, alles zonder meer. Edoch, van een gebeuren dat aan de uiteindelijke grondslag ligt van elk ander gebeuren, kan niet gezegd worden dat het, hetzij toeval, hetzij noodzaak is, zonder dat er ook bij gezegd wordt in betrekking tot welke zaak hetzij dit toeval hetzij deze noodzaak dan staat. Hoe dan ook: aangezien het hier gaat om het allereerste gebeuren, staat dit noodzakelijk in betrekking tot wat erna komt en kan het onmogelijk in betrekking staan tot iets voorafgaand. Bijgevolg is dat gebeuren noodzakelijkerwijze "noodzakelijk met betrekking

tot wat er op volgt" terwijl het op generlei wijze "toeval-
lig" kan genoemd worden.

Hieruit volgt dat het begrip "toeval" een wanbegrip is.²²

²² Tekst d.d. 23 mei 2008.

Over Muziek

1

Muziek is een kunstvorm welke die kunstwerken herbergt die tot ons komen via het gehoorszintuig, en wel in een analoge vorm, dit wil zeggen: zonder dat de waarnemer de geluiden dient te interpreteren als tekens die, in plaats van op zichzelf te staan, zouden verwijzen naar aangeleerde betekenissen. Dit laatste is van het grootste belang. Om dat duidelijk te maken, kan de muziek het beste in contrast geplaatst worden met informatie die ons tegemoet komt via het gehoorszintuig maar die, in tegenstelling tot de muziek, naast de analoge vormen, nog andersoortige informatie behelst, met name de conventionele, en het meest voor de hand liggende voorbeeld hiervan is de (gesproken) taal. Om te begrijpen wat iemand vertelt, volstaat het namelijk niet dat wij de geluiden van de spreker te horen krijgen: wij moeten bovendien de taal die de spreker hanteert, kennen, wat betekent dat we eerst de conventies moeten aanleren krachtens welke specifieke geluiden verwijzen naar even specifieke betekenissen. In de (absolute) muziek zijn die conventies er niet, er is geen leerproces nodig om van een muziekstuk te kunnen genieten, terwijl we bijvoorbeeld wel het Nederlands moeten aanleren om van de gedichten van Guido Gezelle te kunnen genieten. Uiteraard kan men pas genieten van een (geschreven) muziekpartituur als men eerst het notenschrift beheerst, maar voor het genot van ten gehore gebrachte muziek is geen voorkennis

nodig. Ook is de combinatie van muziek met taal mogelijk, met name in de zang, waar het begrijpen van de gezongen taal uiteraard verkieslijk is. Zo'n combinaties creëren dan ook meteen nieuwe kunstvormen die niet meer louter als combinaties van muziek, taal en/of beeld gelden (niettemin dat mogelijk is), maar die op zich nieuw en anders zijn. Verder is ook 'programmamuziek' mogelijk, welke doelt op de herkenning van gekende of herkenbare geluiden, en dit in tegenstelling tot de 'absolute muziek', die zich daartoe niet leent, doch die doel op zichzelf is. De kunstenaar zelf beslist hier wat hij doet. Het voordeel van absolute muziek is vanzelfsprekend dat de muziek zelf zuiverder tot haar recht komt omdat zij intrinsiek gewaardeerd dient te worden. Zij bevindt zich dan in het midden tussen twee polen, enerzijds de zintuiglijke pool van het geluid-op-zich en, anderzijds, de cognitieve pool van de informatie-op-zich of dus van de betekenis-op-zich. Geen van deze twee polen apart kan kunst zijn: alleen in 'het juiste midden' daar tussen wordt die vrijheid gegarandeerd welke voor het tot stand komen van het kunstwerk absoluut vereist is.

Precies de mogelijkheid om schoonheid te creëren los van conventies, bewijst dat bijvoorbeeld abstracte schilderkunst, schoonheid kan herbergen. Maar ook 'abstracte poëzie' kan dat doen, of ook nog: de culinaire of de olfactorische creaties van respectievelijk de ontwerpers van gastronomische hoogstandjes en van parfums. Deze laatste kunstvormen zijn echter onvergelijkelijk veel beperkter dan de muziek, mede omdat ze eigenlijk te dicht aanleunen bij de louter zintuiglijke pool, zodat de plasticiteit van hun medium te gering is om met de nodige snelheid die hoeveelheden aan informatie door te geven welke de vor-

ming van (schone) patronen, welke essentiële aspecten van het kunstwerk vormen, mogelijk maakt: snelheid en detail van informatie moeten garant staan voor een voldoende intensieve prikkeling van het betreffende zintuig, teneinde de ervaring van schoonheid mogelijk te maken.

2

Vooraleer het analoog karakter van de muziek verder uit te diepen, willen wij hier eerst de aandacht vestigen op nog een ander en tenminste even belangrijk aspect van deze kunstvorm — een aspect dat dan verderop meer in detail dient uitgewerkt te worden, en dat is het volgende.

Er bestaat een algemeen misverstand dat de muziek als kunstvorm opponeert aan de beeldende kunsten op grond van het vermeende criterium dat de laatst genoemde kunstvorm zich zou afspelen in de tijd, terwijl de eerst genoemde daarentegen de ruimte tot 'speelplaats' zou hebben. Op zich is dit, althans zeer oppervlakkig beschouwd, geen leugen: de muzikale patronen lijken zich inderdaad in de tijd te situeren, ze lijken de tijd in te delen, terwijl de grafische zich in de ruimte verspreiden om deze in stukjes op te delen. Maar dit is alleen maar zo indien men abstractie maakt van de ziel zelf van de muziek, en als men zich toespitst op het ritme terwijl men de melodie vergeet, die even belangrijk is als het ritme, die ermee verwant is, en die een nieuwe dimensie opent welke tijd en ruimte onderling verbindt tot de tijd-ruimte welke de muziek als zodanig mogelijk maakt. Dit vergt allicht enige uitleg.

Vooreerst dient opgemerkt te worden dat de onderverdeling van muzikale patronen in, enerzijds, ritmische en, anderzijds, melodische patronen, niet exact is. Ritme en melodie vormen immers geen tegenover elkaar te stellen

componenten van muziek: ze zijn wezenlijk vervlochten, en wel op een zeer bijzondere manier. We kunnen hun onderlinge relatie hier voorlopig beknopt als volgt duiden: het ritme behelst de indeling van de 'vloeiende tijd' in gedeelten welke zich onderling in velerlei verhoudingen kunnen voordoen — verhoudingen die de essentie vormen van de (tijds)ritmiek zelf, zoals ook de onderlinge verhoudingen van grafisch afgebeelde lengten, oppervlakten en volumes, een spel aangaan dat men, analoog, een 'ruimtelijke ritmiek' zou kunnen noemen. Maar in het bijzonder de melodische component van de muziek verlaat het louter tijdsgebundene en penetreert het terrein van de ruimte, en wel om de volgende redenen.

In werkelijkheid is melodie, althans in het opzicht waarin we haar hier behandelen, een soort van 'micro-ritme'. Om dit te verduidelijken, zie hier eerst een exponentieel voorbeeld. Wanneer men ritmisch een trom beslaat op een relatief trage manier, (wij slaan de trom bijvoorbeeld één keer per seconde aan), dan spreken wij over een welbepaald tempo waarin zich een gelijkmatig ritme afspeelt. We kunnen het tempo laten versnellen, we kunnen het bijvoorbeeld verdubbelen, door de trom twee keer per seconde aan te slaan: het ritme blijft hetzelfde, maar verloopt dan in een sneller tempo. We kunnen in hetzelfde tempo ook het ritme wijzigen, bijvoorbeeld wanneer we, na elke tweede slag, één slag overslaan of wanneer we elke derde slag minder hard aanslaan dan de eerste twee. Maar laten we het hier houden bij het eenvoudige en gelijkmatige ritme van bijvoorbeeld vier slagen per seconde, en laten we nu de volgende proef uitvoeren: we drijven het tempo op, eerst tot acht slagen per seconde, dan tot zestien slagen, tweeëndertig, vierenzestig. Dat is reeds tamelijk snel, en

we hebben een geoefend drummer nodig om het aangegeven ritme in een tempo van honderdvierentwintig slagen per seconde enige tijd vol te kunnen houden. Het gaat zelfs zo snel, dat we als het ware een geluid verkrijgen dat ons doet denken aan een ontploffingsmotor die draait met een relatief laag toerental (in dit geval dus 7440 toeren per minuut). We vervangen nu onze drummer en zijn drumstel door een ontploffingsmotor die wij laten draaien met een hetzelfde toerental. Indien we nu meer gas geven, zodat we zodoende het toerental opdrijven tot bijvoorbeeld 10000 toeren per minuut, dan horen we niet meer dat het aantal slagen per seconde, of dus het tempo, toeneemt, maar dan horen we het motorgeluid 'klimmen'. Wat we waarnemen, noemen we niet langer een (gelijkmatig) *ritmisch* patroon, maar wel een *toon* met een bepaalde *hoogte*, en de hoogte van die toon neemt toe of neemt af naarmate we meer respectievelijk minder gas geven. Wat we horen is dus dat datgene wat we aanvankelijk nog 'een ritme in een bepaald tempo' noemden, nu als een welbepaalde 'toon' wordt waargenomen — een toon waarvan de hoogte verandert naarmate het tempo versnelt of vertraagt, wat samengaat met een toename respectievelijk een afname van de trillingsfrequentie van wat ten gehore wordt gebracht. Dit experiment toont ons ondubbelzinnig dat in feite elke toon zijn hoogte ontleent aan een welbepaalde trillingsfrequentie: elke toonhoogte komt overeen met het 'tromgeroffel' van een gelijkmatig ritme in een specifiek tempo. De rapste trommelaars produceren de hoogste tonen. Hiermee is het verband en, meer bepaald, het gemeenschappelijke element van tempo en toon, wat althans een gedeeltelijk verband uitdrukt tussen ritme en melodie, aangegeven.

Maar wat heeft de toon dan te maken met de ruimte? Meer bepaald: wat hebben de variaties in de hoogte van de opeenvolgende tonen te maken met de ruimte? Om deze vraag te beantwoorden dienen wij ons rekenschap te geven van een fundamenteel kenmerk van muziek dat rechtstreeks verband houdt met haar kracht om daadwerkelijk gevoelens op te roepen.

Zoals wij weten, zijn alle menselijke gevoelens en gedachten uiteindelijk gerelateerd aan louter fysieke oerervaringen welke per definitie in verband staan met de (dierlijke) oerdriften, zoals bijvoorbeeld de overlevingsdrang. De gevoelens van bijvoorbeeld veiligheid of gevaar worden opgeroepen door ruimtelijk naderende of zich verwijderende objecten of wezens. Het toenemen van de geluidssterkte is niet de enige indicator die ons via onze gehoorzin waarschuwt voor mogelijk naderend (on)heil en die aldus reflexmatig allerlei daarmee corresponderende gevoelens oproept: het is wel een sterke indicator, maar er zijn er ook andere, zoals bijvoorbeeld het klimmen van de toonhoogte. Het effect van een klimmende toon van nochtans gelijkblijvende sterkte is vergelijkbaar met dat van een toenemende geluidssterkte van dezelfde toon. Dit effect werd sinds lange tijd beschreven in de psychologische vakliteratuur en draagt de welbekende naam "Dopplereffect". De geluiden van naderende auto's of vliegtuigen vertonen een klimmende toon, die van zich verwijderende motoren, een dalende toon. Het effect wordt teweeggebracht dankzij het feit dat de voortplanting van het geluid geschiedt met een relatief trage snelheid — doorheen het medium lucht is dat zo'n 330 meter per seconde. Geluidsbronnen die zelf reeds een bepaalde snelheid hebben tegenover de ontvanger zullen, wanneer zij hem naderen, waargenomen worden als

'klimmend', terwijl zij waargenomen worden als 'dalend' wanneer zij zich van hem verwijderen. Het 'klimmen' van de toonhoogte is in ons organisme instinctief gerelateerd aan het 'naderen' van bijvoorbeeld gevaar, en wekt gevoelens die wij associëren met dreiging en onrust, terwijl het dalen van de toonhoogte uiteraard tegengestelde gevoelens oproept. Van deze diep in onszelf gewortelde associaties maakt de componist (grotendeels onbewust) gebruik om onze (primitieve) gevoelswereld te bespelen, met name door specifieke geluiden na te bootsen welke specifieke zintuiglijke indrukken opwekken welke corresponderen met even specifieke, bij de toehoorder los te maken gevoelens.

Zo is de componist in de eerste plaats een illusionist: hij boeit in die mate waarin hij in staat is om zijn publiek in de maling te nemen. Het dankbare publiek eert de componist van goede muziek met cognitieve en intellectualistische exposés, waarbij het hem de meest verfijnde suggestieve krachten toedicht alsook een fijnbesnaarde gevoelswereld, maar zelden beseft men dat het hier ook en vooral het vakmanschap en de (intellectuele) vingervlugheid aan het werk zijn, zonder dewelke ook de meest gewone goochelaar zijn hoed aan de haak mocht hangen.

Samenvattend: muziek speelt zich af in de tijd, maar tevens in de ruimte, namelijk waar het fictieve gebeurtenissen, geabstraheerd van alle materie behalve dan van de daarmee gerelateerde geluiden en geluidenreeksen, positioneert en als het ware laat rondwandelen, dwalen en vliegen, met de bedoeling om het virtuele (ruimtelijke) territorium van de toehoorder op een eerder speelse wijze om te toveren tot een noodzakelijk decor voor de bespeling van van zijn (precognitieve) gevoelswereld. Op de keper be-

schouwd, bespeelt de componist de in deze tijd geheel abstract geworden oer-territoria van zijn toehoorders, en zij worden inderdaad betoverd omdat het in feite niet tot hen doordringt wat er met hen gebeurt wanneer zij in de muziek schoonheid ervaren: zij worden zich van hun territorium, van hun territoriaal instinct en van de gevoelens die samenhangen met het bespeeld worden van dit virtueel doch als echt ervaren territorium bewust, aan de hand van de kunsten die de componist daarmee uithaalt, maar zonder dat zij in feite beseffen met welke onderdelen van hun (overigens onpersoonlijke en collectieve) (oer)ziel de componist een loopje neemt.

3

Uiteraard wil hiermee niet gezegd zijn dat nagebootste oergeluiden en muziek een en hetzelfde zijn. De geluiden welke in een muzikaal werk worden afgeleverd zijn noodzakelijkerwijze wel een onmiddellijke doch onbewuste referentie naar de oergeluiden zoals zij zich tot ons eigenste oerorganisme verhouden. Ware dit niet het geval, dan kon er geen sprake zijn van de (min of meer 'objectieve' of beter 'collectieve', en dus herkenbare) gevoelens welke door bepaalde werken opgeroepen worden. Maar muziek is meer dan alleen dat.

Katten en honden hebben een veel scherper gehoor dan mensen en zij beleven hun territorium en alle gevoelens die daarmee gepaard gaan nog op de meest oorspronkelijke wijze. Maar of zij bij het horen van pakweg de *Pastorale* van Ludwig van Beethoven in vervoering gebracht worden zoals dat bij muziekminnende wezens van de menselijke soort het geval is, blijft zeer de vraag. Uiteraard zullen zij de geluiden registreren en vanzelfsprekend zul-

len oerinstincten er voor zorgen dat specifieke geluiden even specifieke gevoelens oproepen, maar of zij in staat zijn om het geheel van het muziekwerk met hun geest te omvatten en te ervaren als een eenheid, als een tekengeheel dat louterend werkt, valt inderdaad ernstig te betwijfelen.

Over de vogels weten wij dat zij zich herkenbare melodieën eigen maken waarmee ze hun territorium vullen en dus kenmerken, maar deze melodieën zijn eerder vergelijkbaar met nummerplaten van auto's of met eender welke andere 'eigendomsbewijzen' dan met kunst. Nochtans beschikken ook vogels principieel over de mogelijkheid om, indien er voldoende vrijheid is, met die melodieën te gaan spelen, net zoals men met een jonge kat 'kat en muis' kan spelen: de kat weet dat er geen muis in het spel is, ze weet dat zij speelt en dat de nagejaagde buit fictief is, niettemin voltrekt ze het spel omdat ze zich aldus 'oefent' voor het echte jagen: in haar spel, in haar 'gedroomde jacht' anticipeert ze op de echte jacht die (althans principieel) levensnoodzakelijk is. Daarbij is het uitermate wonderbaarlijk dat zij nooit een echte muis hoeft gezien te hebben om reeds 'met hart en ziel' van 'kat en muis' te gaan spelen: haar 'droom' voorspelt wat haar in werkelijkheid te wachten staat, en dit 'wonder' kan alleen geschieden omdat zij deel uitmaakt van een soort die dit gedrag sinds miljoenen jaren kent. De kat in het individuele jong 'weet' wat haar te wachten staat, en die voorkennis komt ondubbelzinnig tot uiting in de gedroomde werkelijkheid van het spel, net zoals ze tot uiting komt in het specifieke lichaam van het dier zelf, dat reeds klauwen heeft, lenigheid, scherpe zintuiglijke vermogens en alle andere eigenschappen of kenmerken die katten horen te hebben. Elk van die fysieke kenmerken, inbegrepen

het gedrag tijdens het spel, of dus de dromen van het dier, anticiperen op een volmaakte manier op de specifieke werkelijkheid die bij dit dier aansluit, en ze zijn daarom niets anders dan verstoffelijkingen van de ware betekenis of zin van dit dier in het geheel van de werkelijkheid — de werkelijkheid die op haar beurt 'plaats' heeft voor dit dier en die het als het ware 'verwacht', net zoals elke baarmoeder en elk ei de klaarstaande ruimte is voor het kind of het jong dat er verwacht wordt.

Bovendien blijft het twijfelachtig of katten en honden sowieso aandacht geven aan muziek. Men zal opmerken dat zo'n dier, wanneer het voor het eerst geconfronteerd wordt met de *Pastorale*, die bijvoorbeeld op de radio weerklinkt, zich niet zomaar in de doeken laat doen: het gehoor van de kat is dermate scherp dat zij meteen doorheeft dat hier geen echte geluiden weerklinken, maar slechts een beperkt spectrum van echte geluiden. Radiomuziek kan weliswaar de 'hardhorige mens' in de illusie brengen dat hij een orkest hoort in een echte concertzaal, maar deze stunt verkoopt men niet aan een kat. Ook het stereo-effect blijkt te weinig ingenieus om het dier in het ootje te kunnen nemen. Men zal zien dat bijvoorbeeld de kat zich naar elk van de geluidsbronnen toe begeeft om deze nauwgezet te inspecteren, en om tenslotte tot de constatacie te komen dat precies datgene aan de hand is wat zij al vermoedde: trillende kartonnen schijfjes, die haar in de oren klinken zoals het lawaai dat geproduceerd wordt door de motor van een stofzuiger of van een haardroger. Anders reageert zij wanneer zij in de concertzaal zelf belandt, want het verschil van nochtans dezelfde muziek die haar eerder via de radio of via een CD ten gehore werd gebracht, moet voor het dier zo enorm groot zijn, dat het niet eens aandacht zal

hebben voor de gelijkenissen. Om dezelfde reden hoort een kat geen menselijke stemmen in de geluiden die door het televisietoestel worden gereproduceerd, al kan zij principieel gelijkenissen waarnemen in de geluidspatronen, zoals blijkt uit het feit dat katten, honden en vele andere diersoorten in staat zijn om adequaat te reageren op wat mensen zeggen wanneer ze zich sprekende tot hen richten. Het beste verzekert men zich van de degelijkheid van het waarnemingsvermogen van de kat, wanneer men het dier een spiegel voorhoudt: kennelijk uit de totale afwezigheid van paniek bij het dier, laat zij zich niet door deze illusie begoochelen, maar merkt zij meteen dat het hier alleen maar gaat om de lichtreflecties welke zij ook waarneemt wanneer ze zich spiegelt in een onschuldige waterplas in de tuin. Uiteraard komt dat mede doordat zij niet in staat is om abstractie te maken van de informatie die haar ook via andere zintuigen tegemoet komt, zoals bijvoorbeeld in de reukzin en in de tastzin: zij reflecteert niet over het amalgaam aan indrukken dat haar informeert, en zij onderscheidt de verschillende zintuiglijke informaties niet onderling, terwijl zij er wel het perfecte totaalbeeld van overhoudt, op grond waarvan zij het gepaste gedrag selecteert. Dit alles wordt voltrokken door de 'soort' in haar, waarmee zij als dier samenvalt; van ruimte voor haar individualiteit kan nauwelijks sprake zijn. In wat wij 'muziek' noemen, horen katten en honden alleen geluiden, welke zij wellicht rangschikken onder de onschuldige, niet-bedreigende verschijnselen, zoals ook alle verschijnselen die opduiken in het spel of in de droom. Uiteraard zal de kat reageren als zij de dwarsfluit een wijsje hoort spelen omdat zich dan aan haar de associatie met het gezang van een vogel opdringt, maar dat er geen vogel in de buurt is, weet zij even

rap als het feit dat de spiegel haar geen kat voorhoudt. En de vogel in zijn kooi die het kriepen van een deur imiteert omdat hij dit geluid interpreteert als van een soortgenoot afkomstig, vergist zich gewoon, en dit bij gebrek aan die informatie die hij wel zou verwerven indien hij vrij de geluidsbron kon gaan inspecteren.

We moeten ons bijgevolg geen illusies maken over muziekbeleving bij dieren: muziek als menselijke schepping, blijkt uitsluitend in de menselijke wereld te bestaan en blijkt uitsluitend voor mensen toegankelijk te zijn, niettemin de dierlijke oerband met de wereld der geluiden een absolute mogelijkhedenvoorwaarde vormt voor het opgeroepen worden van die gevoelens die fungeren als het 'ruwe materiaal' van de schoonheidservaring. De analoge band volstaat dus niet om muziek als zodanig te kunnen begrijpen. Tevens behoeft de luisteraar geen leerproces te doorlopen waarin hij eerst kennis zou opdoen van bepaalde conventies, zoals dat met taal het geval is, teneinde de muziek te kunnen begrijpen. Wat er gaande is wanneer wij muziek beluisteren en daarbij ontroerd geraken door schijnbaar 'betekenisloze' geluidspatronen, heeft te maken met de herkenning van die patronen zelf, die niet aangeleerd zijn, die nieuw zijn, die toch herkend worden, die geen betekenis hebben, maar die toch als zinvol ervaren worden. En vanzelfsprekend heeft dit alles ook te maken met het bijzondere 'verhaal' dat zich over de loop van het muziekwerk uitstrekt, en dat een subtiel spel aangaat met onze herinneringen en met onze verwachtingen die, niettemin vrijwel geheel abstract, niet zomaar leeg of onbeduidend blijken.

Dat in de (absolute) muziek de geluiden geen tekens zijn die naar daarvan verschillende betekende dingen verwijzen, houdt in dat de muziek op zichzelf zowel teken als betekende is: in de muziek vallen het teken en het betekende samen. Deze vaststelling heeft verregaande consequenties met betrekking tot het wezen van de muziek, want het niet onderscheiden zijn van teken en betekenis is een 'eigenschap' welke wij eigenlijk alleen kunnen vaststellen bij levende wezens van de menselijke soort. Laten we ons hierover eerst eens goed bezinnen.

Zoals we allen weten, hebben de dingen een tekenwaarde: een schriftteken verwijst naar een welbepaalde klank of naar een medeklinker in een woord; een woord verwijst naar een ding, en zo bijvoorbeeld verwijst het woord "stoel" naar een stoel; de stoel zelf verwijst naar onze handlingsmogelijkheden: de betekenis, de zin of het wezen van de stoel is namelijk deze dat we er kunnen gaan in zitten; de handeling van het zitten is op haar beurt niet finaal: het verwijst naar de rust welke op haar beurt in functie staat van de arbeid en de zelfverwerkelijking welke — althans in het christelijke wereldbeeld — berust in de mogelijkheid om getuigenis af te leggen van onze liefde voor de ander en voor God, meer bepaald in het leven en lijden ter wille van de ander en van God, waardoor de Liefde zich manifesteert in de wereld. Alleen de Ander — de medemens en God, of ook nog: de Liefde — zijn de finale waarden van het christelijke leven: alleen zij zijn tekens met een intrinsieke betekenis: ze zijn zowel teken als betekende, ze verwijzen niet meer naar nog iets anders dan zichzelf. De liefde is de eindwaarde omdat alles daarvan in

functie staat terwijl zij zelf geen andere functie meer heeft dan (mede door ons) verwezenlijkt te worden en te Zijn. De vraag rijst nu hoe wij de muziek, welke zoals gezegd teken op zichzelf is, kunnen begrijpen in het licht van de wetenschap dat alleen de Liefde de absolute eindwaarde, of dus het niet langer van zichzelf weg wijzend teken, kan zijn. Scherp doch ietwat overhaast uitgedrukt zouden wij de vraag aldus kunnen formuleren: is de muziek een manifestatie van de (goddelijke) liefde, en bijgevolg nastrevenswaardig en edel, of moet zij daarentegen worden beschouwd als een 'concurrent' van de Liefde, die datgene wat alleen de liefde toekomt, naar zich toe wil trekken, met andere woorden: is zij wezenlijk duivels van aard? In wat volgt zullen wij zien dat de muziek de twee kan zijn: haar onstoffelijk karakter zal ons brengen naar de erkenning van het bestaan van even onstoffelijke of dus zuiver geestelijke wezens waarvan de muzikale werken zelf niets anders dan de namen zijn.²³

5

Vooraleer ons echter te begeven op het pad van de mystiek, dienen we heel even aandacht te schenken aan nog een ander aspect van de muziek, met name dat van de harmonie, omdat uitgerekend hier aan het licht komt dat de vermeende sublieme orde welke men in de klankenwereld kan vermoeden, zijn grondslagen vindt in een mysterieuze onberekenbaarheid die wij bijvoorbeeld ook in de algebra terugvinden. Met betrekking tot de algebra weten wij dat haar vermogen om waarheden aan het licht te brengen merkkelijk geringer is dan de kracht van deze waarheden zelf. Met andere woorden weten wij, en dit met zekerheid

23 Zie ook: Jan Bauwens 2003: 428v.

sinds het befaamde theorema van Kurt Gödel, dat er (algebraïsche) waarheden zijn welke zich niet (kunnen) lenen tot een (algebraïsch) bewijs, terwijl vanzelfsprekend ook hun weerlegging niet hard gemaakt kan worden. Het ware bijvoorbeeld mogelijk dat het befaamde 'Vermoeden van Goldbach'²⁴ tot die waarheden behoorde, en tot voor kort geloofden velen dat ook de inmiddels algemeen als bewezen beschouwde 'Grote stelling van Fermat' hetzelfde lot deelde.²⁵ Bekijken we de verzamelingsleer van Cantor, en de daarop terugvallende logica, dan worden wij met een gelijkaardig euvel geconfronteerd, bijvoorbeeld in het axioma van Zermelo.²⁶

Reeds Aristoteles met zijn 'categorieënleer' was zich van het belang van de (noodzakelijk) 'onbewijsbare principes' bewust²⁷ en onder meer Immanuel Kant heeft gepoogd om de metafysische principes te verklaren door ze op ethische principes te laten rusten.²⁸ Een gelijkaardig mysterie doet zich nu voor in de muziekleer, meer bepaald in de harmonieleer. Een van de grote paradoxen die daar opduiken, houdt verband met het feit dat de vermeend 'mathematisch

24 Goldbach's intussen honderddrieënzestig jaar oude 'Vermoeden' (d.d. 1742) luidt dat elk even getal groter dan 2 schrijfbaar is als de som van twee priemgetallen

25 Algemeen wordt aangenomen dat Andrew Wiles uit Princeton in 1994 het bewijs in kwestie leverde; niettemin zijn er nog wiskundigen die de correctheid van Wiles' bewijs in twijfel trekken.

26 Dit axioma houdt verband met het oneindigheidsbegrip in de wiskunde, en het drukt uit dat er geen 'grootste verzameling' bestaat.

27 Zie: Aristoteles, *Topica*, Inleiding.

28 Zie: Kant, I., *Kritik der reinen Vernunft*; *Kritik der praktischen Vernunft*; *Kritik der Urteilskraft*.

uitdrukbare' harmonie²⁹ niet kan bestaan zonder dat de afzonderlijke tonen 'onvast' worden, en aldus afhankelijk van hun context, wat als meest concrete gevolg heeft dat bijvoorbeeld een piano nooit exact kan gestemd worden — een moeilijkheid die welbekend is aan elke stemmer, die zich dan redt middels een (al dan niet algemeen aanvaard) compromis.³⁰ O.i. wordt dit alomtegenwoordige 'mysterie' of 'probleem' in de muziek duidelijk op een manier waarop het in andere disciplines verborgen blijft. Immers, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de algebra, die zich niet kan afspiegelen in, bijvoorbeeld, de muziek, vindt de muziek op haar beurt wel een afspiegeling in de getallenwereld, wat het voordeel met zich brengt dat het probleem zoals het zich voordoet in de muziek, in een breder perspectief kan worden belicht dan wanneer het zich voordoet in de algebra zelf. Het is bovendien relatief weinig omslachtig om het probleem middels enkele wiskundige en fysische berekeningen dienaangaande aan het licht te brengen. We houden de hier volgende analyse vanzelfsprekend uiterst summier.

Stellen we ons het klavier van een piano voor met 7 octaven en met als laagste toon een la met een golflengte van 55 Hz. Elk octaaf omvat precies 12 halve toonafstanden,

29 Het harmonisch samenklinken van verschillende tonen grondt in het feit dat hun trillingsfrequenties zich onderling verhouden zoals gehele getallen, wat dus betekent dat de geluidsgolven waarmee ze samenvallen elkaar verdelen in gelijke stukken en aldus op elkander 'rijmen'.

30 Het compromis waarmee het vaakst gewerkt wordt, is dat zoals het geïntroduceerd werd door J.S. Bach, die de zogenaamde 'zwevende temperatuur' heeft ingevoerd — cf.: "das Wohltemperierte Klavier".

zodat de 7 octaven samen dus $7 \cdot 12 = 84$ halve toonafstanden omvatten, en in dat geheel van 84 halve toonafstanden passen precies 12 kwinten, want kwinten omspannen precies 7 halve toonafstanden, en 84 is ook gelijk aan $7 \cdot 12$.

Elke volgende *la* heeft een golflengte welke het dubbele bedraagt van de voorgaande *la* (met andere woorden: de trillingsfrequenties van opeenvolgende *la*'s verhouden zich onderling zoals 2:1.), wat aldus resulteert in het meest harmonische samenspel wanneer meerdere *la*'s samen worden aangeslagen. De eerste *la* telt 55 Hz., de tweede telt er dus $55 \cdot 2^1 = 110$, de derde $55 \cdot 2^2 = 220$, enzovoort tot en met de achtste *la*, die $55 \cdot 2^7 = 7040$ Hz. telt. Tellen we echter opnieuw, maar nu middels kwint-afstanden, die zich verhouden zoals 3:2, dan vinden we voor de dertiende noot, die opnieuw de hoogste *la* is, een waarde gelijk aan 55. $(3/2)^{12} = 7136,048583984375$, (Voor de laagste *la* vinden we $55 \cdot (3/2)^0 = 55$ Hz., de volgende noot, een kwintafstand hoger, is een *mi* van $55 \cdot (3/2)^1 = 82$ Hz.; de volgende op een kwintafstand hoger is een *si* van $55 \cdot (3/2)^2 = 123,75$ Hz.; enz.) en dus een getal dat verschilt van het getal dat we bekomen wanneer we diezelfde noot berekenen middels de octaafregel. Vandaar: terwijl octaven, kwinten, maar ook tertsen en kwarten telkens harmonisch klinken dankzij de specifieke en eenvoudige natuurlijke getallen volgens welke hun respectievelijke golflengten zich onderling verhouden, blijken al deze harmonische toonafstanden onderling met elkaar te disharmoniëren in het geheel van het toonstelsel, en dit op een absoluut onafwendbare manier. Wanneer een viool zuiver al die noten van het klavier speelt welke op kwintafstand van elkaar gelegen zijn, dan zal zij belanden bij een andere *la* dan wanneer zij zuiver al die noten na elkaar speelt welke op octaafafstand van el-

kaar gelegen zijn. En het probleem is helemaal geen schoonheidsfoutje, want het berekende verschil is tevens zeer goed hoorbaar. Een zangstem die een melodie brengt, en die de harmonie van de toonafstanden telkens volkomen respecteert, zal, wanneer ze naar haar grondtoonoot terugkeert, gebeurlijk een heel andere grondtoonoot terugvinden: indien zij de volmaakte harmonie bewaart, dan kan zij er niet aan uit om tegelijk de grondtoonoot van haar melodie te wijzigen. Het samenspel in de polyfonie, en zelfs alleen maar het behoud van de toon in de melodie, vereisen van de musici dat zij in staat zijn om een compromis te sluiten, die in feite neerkomt op een 'vervalsing', een verplaatsing van de vaste plaats van alle noten, of eerder nog: een zich neerleggen bij het mysterie dat noten hun vaste plaats (lees: hun specifieke golflengte) noodzakelijk moeten opgeven teneinde onderling te kunnen harmoniëren in een melodisch spel. In een polyfonie met respect voor de zuiverheid van de toonafstanden zou elk instrument afzonderlijk gedoemd zijn om in zijn eigen universum te verdwalen, en aldus ware het harmonisch samenspel geheel onmogelijk. De pijnlijke, maar enig mogelijke oplossing bestaat hierin dat aan elke noot een vaste plaats (dit is: een welbepaalde trillingsfrequentie) wordt toegekend, niettemin zulks slechts mogelijk is indien *alle* noten een heel klein beetje 'vervalst' worden. Maar, wie weet, misschien is er een (wellicht nog ongeschreven) muziekstuk denkbaar dat van die aard zou zijn dat het door zijn bijzondere constructie (welke, als ze bestaat, wel uiterst vernuftig zou moeten zijn) dit compromis met betrekking tot zijn uitvoering overbodig maakt... Wij kunnen alleen maar vermoeden dat dit ongeschreven opus zal weerklinken bij het Einde der tijden. En als dit 'eindwerk' al

een afspiegeling heeft in de tijd, dan wel in de monofone Gregoriaanse religieuze muziek, meer bepaald in de a-cappella-gezangen welke zich omwille van hun eenvoud nu eenmaal niet hoeven te bekommeren om de 'gelijktijdige harmonie'; zij volstaan met de harmonie welke die tijdsperiode omspant die de duur is van de melodie. De verwisseling van het tijdelijke in het ene moment van tijdloosheid lijkt aldus de absolute vereiste voor de realisatie van de absolute polyfone harmonie.

6

Bij de aanvang van deze tekst hebben we het reeds gehad over het analoog karakter van de 'informatie' die de muziek ons biedt: wij hoeven geen betekenissen in te studeren welke zouden passen bij de geluiden die een muziekstuk ten gehore brengt, teneinde van deze kunst te kunnen genieten: de uitvoering van een muziekwerk spreekt alfabeten aan met dezelfde kracht waarmee het de meest gestudeerde musici aanspreekt, en het verbergt ook voor hen niet het geringste deeltje van haar schoonheid.

(Het tegendeel zou wel eens het geval kunnen zijn. Zo vertrouwde ooit een musicus, leraar van de auteur, zijn leerlingen toe dat het in functie van een zuivere appreciatie van de muzikale schoonheid van een muziekwerk wellicht een minpunt is wanneer men in de muziek technisch onderlegd is. Immers, geschoolde musici staan bloot aan het gevaar dat hun aandacht al te zeer wordt afgeleid naar de techniek waarvan ongeschoolden geen abstractie hoeven te maken omdat ze er nu eenmaal geen kennis van hebben). Deze 'directe aanspreking' vanuit de muziek hangt, zoals gezegd, samen met het bijzondere feit dat, in de muziek, het teken identisch is aan het betekende. Het muziekwerk

in zijn geheel, opgevat als een teken dat een zekere tijdsperiode omspant zoals, analoog, het schilderij een zekere ruimte in beslag neemt, verwijst alleen maar naar zichzelf: het teken is het betekende zelf, en het eigenaardige daarbij is wel dat wij de betekenis van het werk begrijpen terwijl wij die allerminst hebben hoeven aan te leren: het lijkt alsof de muziek betekenissen aanwijst die sinds het begin der tijden in onze ziel verblijven, en alsof de relatie tussen de tekens buiten onszelf en hun betekenissen, welke wij alleen binnen onszelf, in onze ziel, verstaan — en van dit verstaan getuigt de onmiskenbare schoonheidservaring zelf — op een onnaspeurbare wijze feitelijk is. Met betrekking tot de meetkunde beschreef reeds Plato een dergelijke 'precognitie' (Cf.: Plato, *Meno*), maar in dat geval zou men nog kunnen gewagen van een redeneervermogen dat in feite in onszelf bestaat dankzij het feit dat wij over een gemeenschappelijke redelijkheid beschikken welke bovendien berust op gedeelte conventies met betrekking tot 'het juiste meten' als zodanig. In verband met de schoonheidsbeleving van muzikale werken echter kan men hooguit nog spreken over een wellicht in elk van ons verborgen aanleg om alles wat harmonisch is, te appreciëren, maar het is dan zeer de vraag of de verklaring 'harmonie' volstaat om het wijde spectrum aan gevoelens alsook de diepgang ervan die de muziek niet alleen aanraakt maar tevens zelf creëert (Met enige voorzichtigheid gebruiken wij hier de term 'creatie', want in feite is het niet de individuele kunstenaar die schept: hij wordt immers geïnspireerd, en zo is hij veeleer het instrument van een creatie dan wel haar subject), enigszins te kunnen 'verklaren'. Wij weten intussen immers dat de uitdrukking van gevoelens niet noodzakelijk volgt op deze gevoelens, maar dat ze er daar-

entegen vaak aan voorafgaat, en dat is zeker het geval bij het tot stand komen van 'nieuwe' gevoelens. Wij houden van de Provence en wij kunnen het bijzondere licht aldaar ten volle appreciëren dank zij het werk van Vincent Van Gogh; wij spiegelen onze handelingen aan deze uit voorbeeldige drama's, veeleer dan dat we toneelstukken zouden maken op grond van eigen handelingen, die op zichzelf gespeend zijn van verhaal of dramatiek. Shakespeares werk voerde koningen ten tonele, en nog vroeger dienden in de oude tragedies de antieke godenwereld en de mythologische helden ons tot model. Wetende dat de expressie van aanvankelijk vage en onbestemde gevoelens in concrete en geobjectiveerde verhalen en situaties voorafgaat aan en noodzakelijk is voor de bewustwording zelf van (de betekenis van) deze gevoelens en dus ook voor hun werkelijk bestaan, rest ons immers geen andere keuze dan te aanvaarden dat zij hun oorsprong hebben in een 'andere' wereld, meer bepaald in die wereld waaruit de kunstenaar zijn inspiratie lijkt te putten. (Het lijkt trouwens geen twijfel dat de stuurloosheid binnen de westerse cultuur bij de aanvang van het derde millennium voor een groot stuk toegeschreven kan worden aan de overdaad aan 'verhalen' die ons tegemoet komen, en die onderling onverenigbare modellen leveren. Deze versnippering die 'van buitenaf' op ons toe komt, is verantwoordelijk voor de versnippering van onze ziel, precies omdat onze gevoelens pas door de verhalen 'buiten ons', welke wij nabootsen, tot stand kunnen komen. De tegenstrijdigheid van 'buiten' verinnerlijkt zich en zorgt aldus voor de desintegratie van de persoonlijke ziel. De geschiedenis leert ons dat bij het onhoudbaar worden van dit gebrek aan samenhang, de enige oplossing ligt in het 'eerherstel' van een oorspronkelijk verhaal met

oorspronkelijke helden in een duidelijke en welomschreven context.)

De vraag rest welke de werkelijkheidswaarde is van de genoemde wereld die onmiskenbaar aan de basis van de onze ligt: is het de fantasie van de kunstenaar en de werking van zijn brein? Deze uitleg is om allerlei redenen veel te simplistisch. Is het een andere wereld, welke wij beschouwen als onecht, want als een droomwereld, maar die in feite aantoonbaar werkelijker is dan deze concrete materiële werkelijkheid? Als dit inderdaad het geval is, dan moeten wij het begrip 'droom' grondig herzien. Of is het een wereld van wezens die 'groter' zijn dan mensen: de wereld van geestelijke wezens, van engelen en demonen, welke mogelijkerwijze even uitgebreid is of nog bonter zelfs dan de wereld van dieren, planten en mensen die wij als de onze beschouwen? Alvast staat het ons vrij om enkele gegevens waarover wij beschikken in een nieuw perspectief te plaatsen, dat mogelijkerwijze enige vorm van antwoord oplevert.

7

Vooraleer van start te gaan met het thema zelf, rest ons nog vooraf iets te zeggen over de oorsprong en de geschiedenis van de muziek. Evenals de grote grafische, literaire en wetenschappelijke kunstwerken, zijn ook de muzikale meesterwerken, ondanks hun originaliteit, mede het product van een groeiproces dat zich over de geschiedenis van de ganse mensheid uitstrekt, dat onnaspeurbaar verweven is met talloze andere disciplines, en dat zich ontplooid heeft dankzij historische ankerpunten welke alles te maken hebben met de bijzondere strijd welke de mens moet leveren om mens te kunnen zijn. Ons overzicht is uiterst sum-

mier en beoogt slechts een flits te geven van de lange groei van een gebeuren dat elk individueel bestaan verre overstijgt.

Wanneer wij heel even ons oor te luisteren leggen in de hedendaagse muziekconservatoria en concertgebouwen, krijgen wij meestal een indruk die wij ook opdoen bij onze bezoeken aan musea voor hedendaagse schilder- en beeldhouwkunst, laboratoria voor eugenetisch onderzoek, de hedendaagse boekhandel, het internet, en noem maar op: het is niet zelden een indruk van opperste verwarring en versnippering. Is dit het resultaat van duizenden jaren groei, zo vragen we ons soms af, verbouwereerd door onbegrijpelijke en chaotisch aandoende moderne constructies, of eerder: postmoderne deconstructies of hedendaagse experimenten. Menigeen zou in een lach schieten, ware het niet dat hij zich de bedenking maakt dat hijzelf de belastingbetaler is die voor dat 'zootje' opdraait.

Edoch, alle misbruik buiten beschouwing gelaten, is het nu niet anders dan vroeger: de massamens, die wij allen zijn van zodra we het eigen vakgebied verlaten, weet zich slechts veilig binnen de reeds getrokken grenzen, in het veroverde en in kaart gebrachte gebied dat reeds allianties heeft met de gekende, omringende terreinen. Maar alles wat nieuw is, staat nu eenmaal moederziel alleen, en de aanvaarding door het reeds bestaande vraagt tijd omdat het ook moeite vraagt, en de moed om oude zekerheden te herzien. Het aloude moet als het ware een deel van het eigen territorium prijsgeven ten gunste van het nieuwe en, paradoxaal genoeg, moet het vechten tegen een van de sterkste oerdriften van het leven teneinde aan het leven toekomstkansen te kunnen bieden. De man die de hoogst eigenaardige gedachte had dat de aarde rond de zon draai-

de in plaats van andersom, heeft moeten vechten om dat aanvankelijk krankzinnig aandoend idee tot een van de meest vanzelfsprekende wetenschappelijke inzichten te maken, en het zwaarste kruis van de vernieuwer is zonder twijfel dat van de absolute eenzaamheid die de verdediging van een tot op dat ogenblik ongekende waarheid meebrengt. Hieruit leren wij dat die vaak onmenselijke strijd pas mogelijk is omdat het alternatief (althans bepaalde) mensen nog meer doet lijden, met name: het tegen beter weten in (en uit angst voor het verlies van de erkenning door anderen) verraden van de waarheid. Dit en niets anders is de bron van alle creativiteit: het is het dringen van de Waarheid om geboren te worden — een dringen waarvan de kunstenaar veeleer het lijdend dan het handelend voorwerp is, trouwens net zoals elke andere moeder in barensweeën. De artiest is zijn naam pas waard indien hij bereid is om getuigenis af te leggen van de waarheid, wat betekent dat hij bereid moet zijn om te verdedigen wat *a priori* veroordeeld is. Want dat is het statuut van het nieuwe, en op geen andere wijze wordt de waarheid in de wereld welkom geheten dan als 'het sinds het begin der tijden veroordeelde en afgewezen'. En onvermijdelijk drukt de harde waarheid van dit feit zich uit in de archetypen onder de menselijke expressies, met name in de religie, meer bepaald in de tragiek van het christendom: bij de zondeval wijst de mens de Waarheid af en zodoende heeft hij zichzelf veroordeeld tot de moeilijke doch onoverkomelijke opgave om deze Waarheid in zijn eigen wereld, stukje bij beetje en met de meest pijnlijke weeën, te laten hergeboren worden. Wie zich daarbij voor de Waarheid borg stellen, krijgen het hard te verduren en zij moeten gezocht worden onder de verworpenen der aarde. Maar hun marte-

laarschap getuigt van de absolute noodzaak van hun getuigenis, en meteen ook van het absoluut karakter van de Waarheid die uiteindelijk meester is van de mens, want Hij is zijn gastheer, zijn verwekker en zijn vader. Elk authentiek kunstwerk heeft de broosheid en de kwetsbaarheid van de nieuwgeboren mens zelf, niettemin het de enige drager van zijn toekomst is. Van een wereld die haar eigen kinderen vermoordt nog voor zij het levenslicht zien, kan men bezwaarlijk verwachten dat zij voor de kinderen van haar kunstenaars een uitzondering zou maken. Onze verbijstering met betrekking tot nieuwe kunstwerken is daarom vaak onterecht, maar nog veel wraakroepender is de promotie van de 'schijnkunst', welke precies met het oog op het fnuiken van nieuwe waarheden geduld en aangeemoedigd wordt. Uiteindelijk is de gave van het onderscheid alleen aan daadwerkelijke kunstenaars gegeven; de massa waarvan wij willens nillens deel uitmaken, kan niet oordelen zonder de afstand van de tijd, en dat is het lot van wie uiteindelijk *buiten* de geschiedenis leven. Want is dat niet het lot van de mens: dat hij veroordeeld wordt waar en omdat hij zelf veroordeelt, doch dat hij zijn leven wint door het te offeren?

We onthouden aldus dat de groei van elke kunsttak het individuele kunstenaarschap overstijgt, precies omdat de nieuwe Waarheden welke geboren worden, sterker zijn dan het individu dat hen (althans in deze wereld) het leven schenkt. Het aandeel van de kunstenaar aan de Kunst is daarom vergelijkbaar met het aandeel van de moeder aan het leven van haar kind: het is niet gering en het vergt grote offers, maar uiteindelijk komt alle eer aan God toe, daar het gist van deze deeg onmiskkenbaar en uitsluitend daar is door zijn genadige hand, welke Hij de mens onvermoei-

baar blijft aanreiken wanneer deze Hem herhaaldelijk afwijst.

Wanneer wij de geschiedenis van de muziek bekijken, dan merken wij dat het ook daar gelukkig zo is, dat de verschillende stadia, niettemin ze telkens overtroffen worden door daar op volgende exploraties, blijven voortbestaan, net zoals bijvoorbeeld de vele levensvormen in de evolutie persisteren. De vroegere stadia in de muziek zijn dus niet louter instrumentele wegwerpartikelen die hun dienst bewijzen om daarna voorgoed uit de wereld te verdwijnen: net zoals de vele, oude diersoorten, veroveren zij een eigen plaats in het geheel waarmee ze in een wonderbare symbiose verwickeld zijn. Zoals bij de gratie van de co-existentie van de vele levensvormen uit alle tijdperken van de geschiedenis, het leven zelf de hele geschiedenis omspant en er op elk ogenblik door gedragen wordt tot in de celkern zelf van het geringste van alle wezens, zo ook co-existeren de nieuwste muzikale scheppingen met elk van de werken uit de bonte waaier van muzikale verschijningsvormen die ons sinds de oertijd zijn gegeven. In elk nieuw kunstwerk conglomereeren de tijden, verenigen zij zich en verwerkelijken zij de eenmaking van de tijd die wezenlijk toekomstgericht is. Het "einde der tijden" zal daarom geen 'einde' zijn in de zin waarin wij dit begrip kennen: wel zal het een 'toppunt' zijn, een 'summum', waarin alle verleden tijden, tegelijk, opnieuw aanwezig worden gesteld en aldus in hun eeuwigheid worden bevestigd en bewaard. Het zorg-dragen voor de tijden geschiedt in het draagmoederschap dat tegelijk het verleden, het heden en het toekomstige herbergt, voedt en baart. Het geschiedt in de persoonlijke ontvankelijkheid voor het kostbare uit de overlevering — een ontvankelijkheid die de kritische weerstand te-

gen al het levensbedreigende vereist, en die tegelijk de bereidheid vergt om alle zekerheden los te laten in ruil voor een bijzondere hoop. Het 'verwedden' van het eigen individuele leven op deze hoop, is in werkelijkheid het enige, maar eeuwige leven zelf: het is de onvoorwaardelijke overgave zonder welke kunst — waaronder de muziek — geheel onmogelijk zou blijven.

8

Een belangrijke illustratie van de relevantie van de persistentie van oude muzikale vormen is zonder twijfel het Gregoriaans, genoemd naar paus Gregorius de Grote (†604), ontstaan sinds de stichting van de kerk uit vooral de Joodse gezangen, op de achtergrond verdwenen sinds de opkomst van de polyfonie in de 13de eeuw, maar in 1903 krachtens de encycliek '*Motu proprio*' uitgeroepen tot "*volmaaktste vorm van kerkzang*".³¹ Ignace de Sutter beschrijft de kerktoonsoort als middelpuntzoekend, en impliciet als God-zoekend, namelijk als "*een stel tonen, die zich bewegen rond een bepaalde centrale hoofdtoon, de Finalis, die steeds de eindtoon van het bepaald gezang is. Deze eigen 'wijze van verhouden' (modus) van de tonen onderling en van al de tonen tegenover de eindtoon, geeft een kleine tonenwereld, een eigen tonensfeer met eigen gevoelswaarde, vooral afhankelijk van de plaats der halve tonen*".³² De gewijde muziek omkleedt de tekst waarvan zij in dienst staat. Of de religie de moeder is van de muziek, kunnen wij echter in vraag stellen, aangezien reeds in

31 Zie: Ignace de Sutter, 1973: 23.

32 Ibidem: 23-24.

het Oude Hellas en elders ook seculiere muziek gangbaar was.³³

Sinds de 9de eeuw gaat met de nationale heldendichten het middeleeuwse kunstlied bloeien bij troubadours, trouvères, jongleurs, minnestrelen en tenslotte bij de meesterzangers die, in de 15de eeuw, het lied verstikken in uiterlijke franjes.³⁴ Het volkslied daarentegen heeft geen andere pretentie dan het genot van het zingen zelf, en vaak ontstaat het uit de mars en de dans of, zoals de spinnelieder, uit fysieke bewegingen waarmee de arbeid gepaard gaat.³⁵ Herontdekt in de Romantiek, vormde het de inspiratiebron voor talloze muzikale meesterwerken.

De uitvinding van de meerstemmigheid (omstreeks de 9de eeuw) wordt beschouwd als "*één der grote cultuurontdekkingen van het Westen*",³⁶ maar we moeten opmerken dat reeds Aristoteles' geschriften getuigen van een grondige kennis van de harmonieleer en dus van de polyfonie, alsook Pythagoras, getuige zijn begrip van de 'harmonie der sferen'. In het Westen is de ontwikkeling van de polyfonie alvast zeer langzaam verlopen en in zijn *Principien der Europese Muziek* beschrijft Matthys Vermeulen de evolutie van het contrapunt: "*Aanvankelijk is men nog in de ban der hereditaire kwint en kwart. (...) [De] terts en de secunde (...) waren vanaf de eerste oudheid verboden als dissonanten. (...) Een in de hersens, in het gemoed en in alle vezels gegrift verbod moest overschreden worden (...) Maar*

33 Zie ook verderop.

34 Ibidem: 30-31.

35 Ibidem: 35.

36 Ibidem: 46.

zij [de eerste meesters] hebben gedurfd en zij hebben volhard".³⁷

Uit de 16de-eeuwse dansspelen ontwikkelde zich, met het oog op het opvoeren van de Griekse tragedies, de opera in de Renaissance en de Barok, de tijd van Bach (1685-1750). Over J.S. Bach schrijft Albert Schweitzer: *"Het bestaan (...) dat van buitenuit gezien niets dan strijd en bitterheid bergt, was voor hem in alle waarachtigheid vrede en vreugde".³⁸* Bach schreef ter ere Gods. Hij bracht de fuga tot 'volmaaktheid': het thema dat zich beurtelings over de verschillende stemmen verspreidt om ze aldus in spel en tegenspel nog hechter samen te smeden. Hier vinden we ook de louter instrumentale muziek, waaronder de absolute muziek. Velen schijven hierover dat zij pas mogelijk is omdat zij de taal vertolkt van de menselijke ziel.

Gelijktijdig met de uit de Barok voortkomende Rococo, ontstaat bij de verlichte burgerij de Preklassiek en de Klassiek waarin de rede overheerst, zoals in de toen ontstane strenge sonate maar ook in de strenge en evenwichtige opbouw van de werken bij Gluck (1714-1787), Haydn (1732-1809) en Mozart (1756-1791). Dan zet Ludwig van Beethoven (1733-1827) de Romantiek in: *"Zijn werk is de weergave van zijn eigen vreugde en leed, strijd en gebed".³⁹* Volgen: Schubert (1797-1828), Verdi (1813-1901), Wagner (1813-1883), Brahms (1833-1897), Bruckner (1824-1896), Franck (1822-1890), maar ook Grieg (1843-1907), Smetana (1824-1884), Sibelius (1865-19), de Russische school en Mahler (1860-1911). Met Debussy (1862-

37 Ibidem: 49.

38 Ibidem: 78

39 Ibidem: 122

1918) en Ravel (1875-1937) wordt de kunst van de dromerige sfeerschepping geboren: Impressionisme en Symbolisme. In een tegenbeweging ontstaat het Expressionisme: Schönberg (1874-1952), Bartok (1881-1945), Stravinsky (1882-19) en Prokofieff (1891-1952) die reeds Avantgardist is samen met Messiaen, Gherwin, Orff, Poot, Laporte...

9

Ons doorwaden van de muziekgeschiedenis in zevenmijl-laarzen heeft slechts tot doel heel even de synthese op te roepen van enkele lange eeuwen van 'strijd', welke niettemin een telbaar en concreet aantal kunstzinnige mensenlevens omvat. Het is zeer de vraag hoe de muziek er zou uitgezien hebben indien wij deze beknopte lijst van enkelingen, die wij de allergrootsten noemen, hadden moeten missen. Deze veronderstelling is weliswaar alleen al op statistische gronden geheel absurd, maar niettemin maakt ze in zekere zin de dan toch partiële contingentie van feitelijke evolutieprocessen van de menselijke cultuur zichtbaar. Men kan zich inderdaad afvragen waar wij heden hadden gestaan indien wij deze groten hadden moeten missen. In één adem kan men vanzelfsprekend een analoge veronderstelling maken in de andere zin, en zich afvragen of wij, met nog grotere mensen, niet nog veel verder hadden kunnen staan. Welnu, met betrekking tot verschillende vakgebieden hebben bepaalde historici deze vragen ernstig genomen, en velen van hen zijn tot de wel heel bijzondere conclusie gekomen, dat de plaats van de meeste grote historische 'spilfiguren', indien zij er niet waren geweest, wellicht zou ingenomen zijn door anderen die echter gelijkaardige vernieuwingen zouden hebben doorgevoerd. De conclusies van veel gelijkaardig onderzoek is

nogal eensluitend deze, dat niet de individuen als zodanig onmisbaar zijn, maar wel de vernieuwingen welke onder hun leiderschap tot stand kwamen. Deze vernieuwingen nu, blijken in een veel geringere mate dan men zou kunnen verwachten afhankelijk van de persoon van de vernieuwer. Veeleer is het zo dat de uitermate complexe werkelijkheid van de 'tijdgeest' zelf, ruimte maakt voor bepaalde functies, welke dan ingevuld worden door individuen die met de tijdgeest 'in tune' zijn en die deze functies op zich nemen. Dit op zichzelf ingewikkelde gebeuren laat zich wonderwel vertalen in de relatief eenvoudige wetmatigheid die wij vandaag kennen als een marktwet, met name 'de wet van vraag en aanbod'. Deze wet drukt niet alleen uit dat de vraag voorafgaat aan het antwoord (of aan het aanbod) maar, meer nog dan dat, zegt zij dat de vraag zelf het antwoord mogelijk maakt. In andere bewoordingen: zonder de vraag, is het antwoord irrelevant; het is de vraag die voor het antwoord een plaats bereidt nog vóór al het er is. Een ongevraagd antwoord daarentegen, ook al bevat het geen enkele innerlijke tegenspraak, is altijd een ongenode gast. Daarom ook is de vraag belangrijker dan het antwoord dat, als het ware in de vraag zelf, op voorhand gegeven is, net zoals trouwens het antwoord op een prijsvraag reeds van tevoren vastligt. Het antwoord zal weliswaar gegeven worden door een welbepaald individu. Doch, eenmaal geformuleerd, zal een correct antwoord meteen de instemming van allen met zich brengen: "Dat vinden wij ook", zo zullen allen beamen. En als wij veronderstellen dat dit antwoord gevende individu er niet was, dan mogen wij aannemen dat een ander individu, zo niet hetzelfde dan toch een gelijkaardig 'correct antwoord' had geformuleerd. Het antwoord moet immers passen bij de

vraag; de vraag is de mal die reeds de vorm van het antwoord in zich heeft.

Zo is het antwoord op het vrouwelijke, het mannelijke, en omgekeerd; het antwoord op de spoorweg is de trein; het antwoord op vermoeidheid, is rust; het antwoord op onwetendheid is kennis. En nu rijst de cruciale vraag: indien de muziek, en de kunst in het algemeen, een antwoord is: wat is dan de vraag waarop zij antwoordt? Meer bepaald: aan welke vraag of leemte komt een specifieke muzikale strekking tegemoet? Nog stringenter: aan welke mal komt een welbepaald kunstwerk tegemoet? Tenminste: indien ook voor de kunstzinnige scheppingen geldt dat zij (enkel) antwoorden zijn op specifieke vragen.

10

Van de uitvinding van bijvoorbeeld de boekdrukkunst of de auto, zien wij duidelijk dat zij een welbepaalde vraag beantwoorden: er is de reële nood aan de verspreiding van het woord, er is de reële tijdnood. De noden of de problemen gaan vooraf aan hun oplossingen. Maar is dit ook duidelijk met betrekking tot de kunst? Weliswaar is het zo, dat het werk van Van Eyck en Rubens verklaard zou kunnen worden vanuit de nood aan visuele uitbeeldingen van belangrijke historische gebeurtenissen of verhalen ten behoeve van een grotendeels ongeletterd publiek. Men kan zeggen dat een flink stuk van de Vlaamse schilderkunst beantwoordt aan de nood om de grote ankerpunten uit het geloof en uit de geschiedenis van het volk – momenten die eigenlijk vergaan zijn in de mist van de tijd, of die zich op voor mensen onbereikbare plaatsen afspeelen – aanwezig te stellen en aldus te vereeuwigen. In de kunstopvatting van de Tachtigers bijvoorbeeld, is het de allerindividueelste er-

varing welke geëxprimeerd, veruitwendigd en aanwezig gesteld wordt, maar dan wel vanuit de overtuiging dat dit diepste der gedachten goddelijk van aard is. Algemeen kan men dus zeker stellen dat de kunst beantwoordt aan de nood om dingen aanwezig te stellen, op te roepen: dingen die bestaan, maar die dermate 'abstract' zijn – in de betekenis van 'onttrokken aan ons oog' – dat zij de bemiddeling van een kunstwerk nodig hebben teneinde in de zintuiglijke, tastbare wereld een toegangspoort tot onze ziel te vinden.

In de kunst, en meer in het bijzonder in de muziek, gaat het aldus, enerzijds, om 'innerlijke' werkelijkheden of 'zielstoestanden' en, anderzijds, om 'constructies' welke de brug maken tussen verschillende innerlijke werelden. Deze 'bruggen' noemen wij 'kunstwerken': zij geven ons de toegang tot die ('nieuwe' en 'unieke') werelden waarmee zij quasi samenvallen. Ze zijn tegelijk ingangspoorten, gelokaliseerd in deze tastbare wereld, welke uitgeven in een ontastbare wereld, alsook uitwegen, die wegleiden uit deze tastbare wereld, naar een andere wereld. En over die 'andere werkelijkheid' kan men zich de vraag stellen of hij hetzij werkelijker is dan de tastbare, hetzij alleen maar begoocheland of fantastisch. Alvast kunnen wij antwoorden dat het gelijkstellen van het boven-zintuiglijke met het fantastische vandaag alleen maar kan getuigen van een allang voorbijgestreefd 'naïef realisme': dit is niet alleen 'not done', het is bovendien volkomen achterhaald.

11

Het kunstwerk is meer dan een louter teken of een 'wegwijzer', die ons zou leiden naar zijn verborgen betekenis: het is tegelijk teken en betekenis. Het kunstwerk wijst wel-

is waar weg van de eigen zintuiglijkheid van zijn teken-zijn, maar het wijst niet weg van zichzelf, want de betekenis van het teken is in het teken zelf verankerd. In wat andere bewoordingen kan men stellen dat de (uiterlijke) vorm de (innerlijke) inhoud niet alleen draagt of verbergt, maar ook tegenwoordig stelt, vertegenwoordigt en, in zekere zin, *is*. Deze bijzondere zijnswijze van het kunstwerk is evenwel geheel ondenkbaar of onmogelijk zonder de participatie van het subject aan het wezen van het kunstwerk, en dat maakt dat het kunstwerk niet louter een object of een voorwerp is. Maar er is meer: in feite is geen van de dingen die wij kennen, en waaraan wij het statuut 'voorwerp' geven, een louter ding. Voorwerpen worden door ons immers pas onderscheiden of erkend omdat wij ze als zodanig herkennen en kennen. Wij nemen tenslotte alleen datgene waar wat we kennen, en zoals we het kennen: wat er in onze kennis is, bepaalt ook de inhoud van onze wereld en, ook andersom, gaan wij zoals blinden voorbij aan alle (nochtans nadrukkelijk aanwezige) zaken waarvan wij geen benul hebben. Immers, zoals wij hoger zagen dat elk antwoord een voorafgaande vraag veronderstelt teneinde een plaats te kunnen vinden in de wereld, zo ook geldt dat ons wereldbeeld – het geheel van onze kennis – tegelijk een toegangspoort is tot de werkelijkheid én een bril die niet alleen de kleuren filtert, maar die tevens heel wat dingen onzichtbaar maakt en voor ons verborgen houdt.⁴⁰

Dat kunstwerken tekens zijn die voorbij het teken zelf wijzen, hebben zij gemeen met andere dingen en zelfs met gebruiksvoorwerpen zoals hamers en muziekinstrumenten, en bijgevolg is deze eigenschap niet specifiek voor kunst.

40 Zie ook: Jan Bauwens 2003a: 63-92.

Echter, dat een kunstwerk, als teken, samenvalt met het betekende, is niet eigen aan bijvoorbeeld instrumenten: instrumenten verwijzen naar handelingsmogelijkheden en ze hebben een finaliteit buiten zichzelf; kunstwerken daarentegen lijken omwille van zichzelf geapprecieerd te worden, en hun zin lijkt te liggen in deze appreciatie zelf. Uiteraard kan men appreciatie opbrengen voor een degelijke hamer of voor een degelijk muziekinstrument, en deze appreciatie kan op zich heel wat voldoening schenken, maar die voldoening bestaat niet zonder de gedachte aan wat men met dit instrument kan doen. In extenso zou men kunnen blijven stilstaan bij de gedachte dat het tonen van dit instrument aan het publiek, gelijkaardige gevoelens van appreciatie kon opwekken, maar deze interpretatie zou het instrument wezenlijk veranderen, want het zou aldus tot een museumstuk worden, wat wil zeggen dat het in feite ontdaan zou worden van zijn instrumentaliteit. Een (muzikaal) kunstwerk daarentegen, beoogt geen ander doel dan deze niet-instrumentele appreciatie op te wekken, terwijl het toch niet diende opnieuw geïnterpreteerd te worden of tot museumstuk te worden omgeturnd, zoals dat wel het geval is met een werktuig dat bijvoorbeeld als getuigenis van een nooit geëvenaarde vakkundigheid uit een ver verleden wordt bewaard. Maar de vraag met betrekking tot kunst blijft hiermee in wezen onbeantwoord. Immers: indien de appreciatie wordt beoogd omwille van de appreciatie zelf, wat vormt dan uiteindelijk het voorwerp van deze appreciatie? Uiteraard appreciëren wij het genie van Schubert in diens *Winterreise*, maar evenzeer geldt dat Schubert veel meer is dan alleen maar een goochelaar die een konijn uit een hoed te voorschijn tovert. De appreciatie voor de componist is slechts heel zijdelings aanwezig bij het be-

luisteren van zijn werk, dat ons 'omwille van zichzelf boeit en verheft. Uiteraard bewonderen wij 'de Schoonheid' in deze liedcyclus, zoals Plato het zou zeggen, maar wat is dat dan, die Schoonheid, die er ook is in de *Symfonie des Psaumes* van Igor Stravinsky, of in het *Pianokwintet* van Dimitri Schostakovitch? Kan zij nog anders worden gedefinieerd dan als datgene wat onze appreciatie opwekt, datgene wat ons doet zeggen dat het 'schoon' is?

Reeds werd het antwoord op deze slechts schijnbaar onoplosbare vraag hier gesuggereerd, want het is uiteraard het verheffend karakter van het kunstwerk dat onze bewondering wekt: het is, meer bepaald, de specifieke interactie tussen het kunstwerk en zijn bewonderaars, waar het om gaat: al het schone van het kunstwerk ligt in de bijzondere aanspreking en in het zich aangesproken weten. Zodoende rijst een nog belangrijker vraag: wat is 'aanspreking'?

12

Vooreerst moet een belangrijk onderscheid gemaakt worden tussen, enerzijds, "aanspreking" en, anderzijds, "aangesproken worden". Het gaat hier immers niet zomaar over de actieve en de passieve werkwoordvorm, doch over een onderscheid tussen deze twee 'gebeurtenissen' op grond van de eigenschap van hun ervarbaarheid. Dit onderscheid kan beknopt verwoord worden als volgt: het "aangesproken worden" is een ervarbare gebeurtenis, terwijl de "aanspreking" zelf niet ervarbaar is tenzij als een afgeleide van de ervaring van het "aangesproken worden". In nog andere woorden: wanneer wij "aangesproken worden" door een persoon of door een gebeurtenis, dan kunnen wij dit zelf onmiddellijk ervaren en beleven. Denk bijvoorbeeld aan het aangesproken worden door het natuur-

gebeuren wanneer op een mooie, warme zomerdag plotseling een wind opzet, de hemel verduistert, en in alle geweld een onweer losbarst. Of denk aan de plotselinge verliefdheid die een jeugdige overvalt, zodanig dat zijn hele belevings- en strevingswereld hier door veranderd wordt. Wanneer wij aldus "aangesproken worden", ervaren wij dit als onmiddellijk, onloochenbaar en zeker: er gebeurt iets dat onze aandacht opeist, iets dat ons treft tot diep in het gemoed, iets werkelijks dat van buitenaf op ons neer komt, ten goede of ten kwade, iets dat de kwaliteit van ons leven verandert, iets dat onszelf betreft. Daarentegen: wanneer blijkt dat wij zelf iemand "aanspreken", dan weten wij in feite niet hoe en waarom die persoon of personen door ons aangesproken worden. Iemand legt ons bijvoorbeeld heel onverwachts een liefdesverklaring af; wij schrikken ervan, want we kunnen niet peilen wat de man of de vrouw bezielt om op ons verliefd te worden; we kunnen ons geflatteerd voelen en voor onszelf beamen dat we nog niet zo onbeduidend waren als we zelf dachten, maar uiteindelijk komen we met alle mogelijke vermoedens daaromtrent zelfs niet in de buurt van de ervaring van diegene die zegt verliefd op ons te zijn. Iets analoogs kan zich voordoen wanneer anderen plotseling hun bewondering uitdrukken voor een werkstuk van ons, en bereid blijken om voor het bezit van dat werkstuk veel geld neer te tellen; als het niet gaat om een gebruiksvoorwerp of een product met meetbare eigenschappen welke volgens bepaalde conventies beantwoorden aan een bestaande vraag in verband met hun nut, en als het dus gaat om een kunstwerk, dan is onze verbazing daaromtrent nog het meest uitgesproken — weliswaar minder dan wanneer het onze persoon betreft, maar toch.

De reden voor het cruciale onderscheid tussen, enerzijds, de aanspreking en, anderzijds, het aangesproken worden, mag nu duidelijk zijn: noch wanneer wij aangesproken worden, noch wanneer wij zelf iemand blijken aan te spreken, heeft deze gebeurtenis te maken met handelingen waarvoor wij zelf verantwoordelijk zijn. We zijn er niet verantwoordelijk voor dat iemand verliefd op ons wordt: dit gebeurt geheel buiten ons toedoen, het is te wijten aan kenmerken die geheel buiten onze wil of wens aan ons toegeschreven worden, wij hebben er zelf niet de minste verdienste of schuld aan, en het gaat om eigenschappen die ons wezenlijk even vreemd zijn als de natuurlijke eigenschappen welke gepaard gaan met een magistraal onweder. Het is dus zo dat wijzelf nooit diegene zijn die aanspreken: de ander blijkt niet aangesproken te worden door onszelf, maar daarentegen door iets natuurlijks, iets dat ons ingeboren of gegeven is buiten onze wens of wil, zelfs buiten ons besef, want meestal zijn we ons niet bewust van de eigenschappen die iemand ons kan toeschrijven, tot op het moment dat die persoon ze ons feitelijk toeschrijft. Wij weten dus niet en nooit wat "aanspreken" is, alleen het "aangesproken worden" kunnen wij ervaren en 'kennen'.

Ondertussen wordt het ook duidelijk welke bijzondere positie de kunst inneemt in dit dan toch eigenaardige gebeuren omtrent de "aanspreking" en het "aangesproken worden". Immers: datgene wat "aanspreekt", blijkt niet door ons eigen toedoen tot stand te komen. Dat is duidelijk het geval waar ik iemand blijk aan te spreken die verklaart verliefd te zijn op mij, maar het is ook feitelijk waar iemand zegt aangesproken te worden door een kunstwerk van mijn hand. Want evenmin als de eigenschappen die de verliefdheid veroorzaken waarvan ikzelf buiten mijn wil

het lijdend voorwerp ben, komen de eigenschappen van het kunstwerk dat de bewondering van de ander oogst, door mijn persoonlijke inbreng tot stand. Uiteraard ben ikzelf de 'maker' van het kunstwerk, maar mijn persoonlijk aandeel in dit gebeuren is eerder louter instrumenteel: het 'schone' dat in mijn werk herkend wordt, en dat op zijn beurt aanleiding geeft tot de erkenning van mijn 'vakmanschap', heb ik niet uit mijzelf gehaald, ik heb het als het ware alleen maar "aangewezen" middels lijnen, kleuren, klanken of gebaren. Met andere woorden: het Schone als zodanig was er reeds voordat ikzelf het heb aangewezen, en mijn inbreng als kunstenaar is geen andere dan deze van een gids of een ontsluitaar: iemand die de kunst blijkt te verstaan om dingen die normaliter aan het oog onttrokken zijn, te onthullen. En de onbetwistbaarheid van deze stelling kan makkelijk worden aangetoond met een verwijzing naar het feit dat de onthulling, welke de kunstschepping in wezen is, zowel voor het oog van de kunstenaar zelf als voor het oog van anderen geschiedt: wat in het kunstwerk aan het licht gebracht wordt, is niets iets dat in het binnenste van de kunstenaar reeds bestond om daarna door hem naar buiten gebracht te worden: het is voor de artiest zelf vrijwel even nieuw als het nieuw is voor derden. Het aandeel van de kunstenaar in het tot stand komen van het kunstwerk is bijgevolg dat van een vakman, meer bepaald: iemand die de techniek beheerst om het aanvankelijk onzichtbare Schone voor zichzelf alsook voor anderen zichtbaar te maken.

Uiteraard dient de kunstenaar *a priori* tenminste een vermoeden te hebben van het bestaan van het Schone dat hij door zijn werk tracht te ontsluiten: hij dient het op de een of andere manier reeds te 'zien' vooraleer hij het aan het

licht heeft gebracht. Doch dit 'zien in het donker', is geen 'helderziendheid': het is 'slechts' het zien van de 'gelover'. In twee woorden: de kunstenaar onderscheidt zich van het volstrekt blinde individu (als dit al zou bestaan) door het feit dat hij, niettemin hij niet ziet, *gelooft* dat er dingen *bestaan* die vooralsnog aan het oog onttrokken zijn: niettemin deze dingen nog onzichtbaar zijn, gelooft de kunstenaar dat er alleen 'licht' nodig is om ze zichtbaar te maken. De artiest is diegene die het licht aanmaakt, en als vanzelf verschijnen in dat licht schatten die als het ware sinds het begin der tijden lagen te wachten om ontdekt te worden.

De uiterst intrigerende vraag rijst waar die schatten dan vandaag komen, in welke wereld zij zich bevinden vooral eer zij 'ontdekt' worden, wat hun betekenis is met betrekking tot ons bestaan, en of zij onuitputtelijk zijn. Hoe dan ook blijken wij er allen getuige van te zijn hoe, dag na dag en eeuw na eeuw, in de eindeloze reis doorheen de tijden, een andere wereld stukje bij beetje naar binnen dringt in die wereld waarin we met de beide voeten denken te staan: een onbekende, zich met mondjesmaat openbarende wereld die onze aandacht en ons verlangen onweerstaanbaar blijkt op te eisen, gebruikt ons, en in het bijzonder de kunstenaars onder ons, om in onze wereld naar binnen te dringen, bezit ervan te nemen, en zijn bewoners tot bewonderaars te maken en tot hunkeraars naar hun onbekende maar intrigerende 'veroveraar'.

13

'Veroveraar', zo zegden wij, alsof wij al wisten dat het ging om een persoon, en dan nog om één persoon en niet een veelheid van personen. Als het gaat om een persoon, dan is het een onsterfelijke, iemand die door de tijden waadt met

het geduld van de sterren. Maar dan is het ook een onweerstaanbare, een naar wie doorheen de tijden de mensheid koortsachtig op zoek is. Hij spreekt al onze zintuigen aan, al onze gevoelens, hij tart al onze verstandelijke vermogens en zelfs de quasi bovenmenselijke inspanningen die kunstenaars zich doorheen de op- en neergang der culturen hebben getroost om een glimp op te vangen van zijn gewaad of een klank van zijn naam, blijken eeuwig onvoldoende. Hij haalt het schoonste in de mens naar boven, hij bedwingt de hardnekkigste instincten, hij veroordeelt de door hem geïnspireerden tot levenslange dwangarbeid in een onooglijke, kille en vochtige kamer bij het nachtelijke schijnsel van een kaars, aangeschaft met uitgespaarde maaltijden: om welke zaak draait het dan, dat blijkbaar onschuldigen zich zonder meer 'uit vrije wil' onderwerpen aan het moordende regime dat zijn penetratie in onze wereld vereist? Welk goed staat tegenover het eindeloze leed waarvoor sinds het begin van de werelden mensen kiezen die door hem aangestoken zijn? Wie is hij dat hij keer op keer in staat blijkt om al het natuurlijke in ons aan zich te onderwerpen? Wie is hij of wie zijn zij, die onmiskenbaar uit een andere wereld komen, die onmiskenbaar onze wereld naar binnen dringen, ons innemen, ons onderwerpen en ons niet zelden wezenlijk veranderen?

Al sinds de oudste tijden getuigen alle culturen die het mensdom heeft voortgebracht van het vaste geloof in het bestaan van andere werelden naast de onmiddellijke, tastbare of zogenaamd materiële werkelijkheid. Een filosofische bevraging van het materialisme in het bijzonder, leidt bovendien tot de stelling dat het zogenaamd materiële gewoonweg geen bestaan heeft zonder zijn tegenpool, met name het geestelijke, waarin wezens zich van de materie

bewust kunnen worden. Een berg bestaat niet zonder het begrip "berg" in de taal, dat ons in staat stelt om welbepaalde oneffenheden in het landschap als zodanig te interpreteren. Onze taal zelf ware niet te onderscheiden van het geheel van de bonte klankenwereld, zonder de geest, waarmee immers afspraken kunnen worden gemaakt die de identificatie van welbepaalde klankenreeksen met welbepaalde dingen opportuun maakt of afdwingt. Meer zelfs: reeds het aanbrengen van een onderscheid tussen, enerzijds, het "louter materiële" en, anderzijds, het "niet-materiële", vooronderstelt een duidelijk concept van dit zogenaamd "materiële" — een concept dat, zoals blijkt uit nauwkeuriger onderzoek, helemaal onbestaande blijkt.

Het is wezenlijk eenvoudiger om aan te nemen dat wij burgers zijn van talloze werelden tegelijk — werelden die allemaal door elkaar wemelen. Dit is eenvoudiger, en daarom ook consistent en exacter. Op bepaalde punten en tot op zekere hoogte zijn sommige van die werelden met andere verbonden, maar op andere punten of vanaf bepaalde grenzen, bestaan ze geheel onverenigbaar naast elkaar. De ultieme bevestiging van dit laatste geeft ons het feit van het nog steeds niet in zicht zijn van een eenheidswetenschap: elke wetenschap vertrekt van haar eigen grondslagen, ervaringen, onderzoeksmethoden en logica's. Oppervlakkig bekeken, gaan ze allemaal over 'deze' wereld, en lijkt onderlinge tegenspraak uitgesloten, maar voor vaklui liggen de zaken heel anders: de 'volmaakte' wiskunde komt niet in de buurt van de astronomische observaties; het verband tussen scheikunde en psychologie is, enkele vermeende successen in de farmaceutische industrie ten spijt, nog ver zoek; de Newtoniaanse mechanica en de biologie blijken met totaal tegengestelde principes te werken,

en ga zo maar door: van een eenheid in onze kennis van 'de' werkelijkheid is nog lang geen sprake, zeer in tegendeel zelfs lijkt een steeds verregaandere versnippering te wijzen op de noodzaak rekening te houden met het bestaan van meerdere, onderling (door ons) onverenigbare werkelijkheden. Het lijkt met de veelheid aan werkelijkheden net zo gesteld als met de veelheid aan wezens die de aarde bevolken: de menselijke wereld, waar wij ons blind op starren, is er slechts één enkele uit de tallozen, want elk dier, van het 'grootste' zoogdier tot de kleinste virus, elke plant, van de sequoia tot het eencellige wiertje dat een nog onontdekt biotoop heeft onder de enorme druk van een kilometers dikke waterkolom in de duisternissen van de oceaانبodem, heeft een eigen wereld. Ons eigen lichaam bevat talloze keren meer wezentjes dan dat er mensen zijn op deze planeet; hetzelfde geldt voor de lucht die wij inademen, het voedsel dat wij tot ons nemen, het huis dat wij bewonen. En naast de werelden der levende wezens, hebben wij nog niet gesproken over de talloze werelden der uiteenlopende verschijnselen, gaande van de wereld van het licht, het geluid, de geuren, de radioactiviteit en andere al dan niet ontdekte stralingen, tot de werelden die het leven geven of ontnemen aan sterrenstelsels op miljarden lichtjaren hier vandaan. We hebben het nog niet gehad over verleden werelden die op heel eigen manieren nu nog doorleven, of over toekomstige werelden waarvan hier en nu de kiemen reeds zichtbaar zouden zijn indien wij er de ogen voor hadden. Wij hebben nog niets gezegd over de mogelijke werelden en de onmogelijke: over hoe zulke schijnbaar virtuele werelden, hoewel ze naar onze simpele normen niet bestaan, toch de door ons erkende werelden beïnvloeden en sturen, alleen al door hun mogelijkheid of

door hun denkbaarheid. Is het niet de 'geheel onbestaande' wereld van een enorme nieuwe pestepidemie met de ondergang van de gehele mensheid tot gevolg, die een belangrijke sector van het huidige medisch onderzoek bepaalt? Alle werelden, denkbaar of denkbaar, waar tegenover we ons verhouden met het gevoel dat 'voorzichtigheid' heet, bepalen vanuit hun zogezegde 'niet-bestaan' ons handelen. Kan men nog terecht beweren dat ze niet bestaan als ze niettemin ons doen en laten regelen?

14

Het "aangesproken worden" door 'andere' werelden — zoveel is nu duidelijk — heeft, zacht uitgedrukt, een dwingend karakter. In de confrontatie van de mens met het 'voorsnog onbestaande', blijkt de mens met dit 'voorsnog onbestaande' in een wel heel bijzondere relatie te staan. Meer bepaald worden wij in zo'n confrontatie verplicht om stelling te nemen tegenover datgene wat zich aandient als het 'mogelijk bestaande'. Om de een of andere reden kunnen wij het ons niet veroorloven om de werelden van 'het mogelijke' uit de weg te gaan, en te doen alsof ze er niet zijn. Met andere woorden: geconfronteerd met datgene wat niet bestaat, worden wij verplicht om aan dit 'niet-bestaande' werkelijkheidswaarde toe te kennen; wij zien ons aldus genoodzaakt om het bestaan van het 'niet-bestaande' te erkennen. De reden daarvoor is duidelijk: wat wij als het 'niet-bestaande' kunnen denken, moeten wij ook denken als het 'mogelijk bestaande': het 'niet-bestaande' is geen absoluut onbestaande, doch het is een 'niet actueel bestaande', en tegelijk wordt het zodoende een 'mogelijk bestaande'. En wij worden verplicht om stelling te nemen tegenover het 'mogelijk bestaande', omdat het zich *kan* actualiseren, en omdat het zich actualiseren ervan

mede afhankelijk kan zijn van wat wij zelf doen. Met andere woorden: ons actuele handelen is niets anders dan het nemen van stelling tegenover het 'onbestaande', dat een 'mogelijk bestaande' is. Indien wij dus het 'bestaande' en het 'niet-bestaande' onderscheiden, dan kunnen wij ons *handelen* niet anders beschouwen dan als het maken van keuzen uit (vooralsnog) onbestaande werelden. Nog anders gezegd: het onderscheid tussen het 'bestaande' en het 'onbestaande' is vals krachtens het feit dat al het bestaande mede tot stand komt middels ons vrije handelen. Door onze vrijheid, (welke geconstitueerd wordt door, enerzijds, ons bewustzijn en, anderzijds, onze mogelijkheid om te handelen), zijn wij gedoemd om zelf te bepalen welke van de talloze onbestaande werelden zich actualiseren, en welke niet. Nu zijn onze mogelijkheden, niettemin eindeloos, toch beperkt, maar het bijzondere hieraan is wel dat de beperkingen waaraan wij in onze keuzehandelingen onderhevig zijn, door onszelf opgelegde beperkingen zijn, meer bepaald: het zijn beperkingen welke volgen uit de doorwerkende aspecten van verleden keuzedaden. Een enkel voorbeeld ter verduidelijking van dit laatste: de jager die een hert neerschiet, realiseert een wereld zonder dat hert, maar hij kan voortaan niet meer kiezen voor een wereld met dat hert: het doden (van het hert) is een keuze met doorwerkende kracht, ze is definitief omdat ze een welbepaalde mogelijke wereld absoluut heeft uitgesloten. Krachtens zijn sterfelijkheid (de mens moet immers eten om te kunnen overleven) is de mens genoodzaakt om onherroepelijke beslissingen te nemen. Welnu, de menselijke verantwoordelijkheid komt op geen prangender manier aan het licht dan in de onmogelijkheid voor de mens om onherroepelijke beslissingen uit de weg te gaan. Het ge-

volg hiervan is heel anders dan men zou kunnen verwachten. Men zou immers verwachten dat de menselijke sterfelijkheid hem ontslaat van zijn verantwoordelijkheid, maar precies het omgekeerde is het geval: zijn sterfelijkheid maakt de mens verantwoordelijk voor zijn wereld en dus voor zijn lot. Rijst de vraag of de mens verantwoordelijk is voor zijn sterfelijkheid. Indien wel, dan is hij absoluut verantwoordelijk voor zijn lot. Indien niet, dan zijn er twee mogelijkheden: ofwel is een ander verantwoordelijk voor zijn lot, ofwel bestaat er geen ander, en dan is er ook niemand die ter verantwoording kan geroepen worden. In dat laatste geval echter, rest voor de mens de volgende keuze: ofwel *neemt* hij de verantwoordelijkheid voor zijn lot op zich, ofwel doet hij dat niet. Echter, indien hij eraan verzaakt om de verantwoordelijkheid voor het eigen lot op zich te nemen, dan handelt hij absurd, want dan zal niemand anders dat in zijn plaats doen. Aldus zijn wij veroordeeld om het eigen lot te behartigen. En dat is ook de definitie van bestaan en, zo men wil, is dat de prijs voor het bestaan. Alles wat bestaat, bestaat als het ware 'op eigen risico'. Bijgevolg is er geen ontsnappen aan: wij zijn verantwoordelijk voor ons lot. De (vooralsnog onbestaande) werelden die zich realiseren, doen dat door ons toedoen: ze volgen uit persoonlijke keuzehandelingen. Bovendien gaat het hier vanzelfsprekend om een 'gedeelde verantwoordelijkheid' (— als ik een hert neerschiet, dan heb ik — in dat opzicht — niet alleen mijn eigen wereld, maar ook die van anderen onherroepelijk bepaald). Deze 'gedeelde verantwoordelijkheid' is wat in het Joods-christelijke denken de 'erfschuld' wordt genoemd. In het Oosterse denken is sprake van het 'karma'. Ook bij de Oude Egyptenaren wordt gerekend in termen van collectieve schuld. Alle culturen

kennen het schuldbegrip, en geen maatschappij bestaat zonder de noties van 'recht' en 'verantwoordelijkheid'. Niettemin door persoonlijke beslissingen tot stand gekomen, is het menselijk lot ten dele gemeengoed.

Maar keren we nu terug naar ons onderwerp: in zijn confrontatie met 'andere werelden' wordt de kunstenaar gedwongen om stelling te nemen; hij kan zich niet onttrekken aan zijn inspiratie, hij kan niet doen alsof hij niets hoort of ziet, omdat ook op hem en met betrekking tot zijn vakgebied, een verantwoordelijkheid rust die hij niet kan ontlopen. Wanneer hij zich in de ogen van buitenstaanders het leven lastig maakt, dan is dit in feite geen eigen keuze van hem, maar veeleer een ultieme noodzaak: het is de noodzaak om te bemiddelen bij de geboorte van die nieuwe werelden waarvan de actuele wereld eeuwig in verwachting is. De kunstenaar beseft dat het afhangt van zijn inzet of de geboorten, tot dewelke hij als vroedvrouw uitgekozen blijkt te zijn, geslaagd zullen mogen heten. Ook beseft hij dat het voortbestaan van zijn cultuur afhankelijk is van het welslagen van haar hergeboorten, omdat het stagneren van een cultuur onherroepelijk haar einde betekent. Het tot stand brengen van steeds weer nieuwe kunstwerken is aldus het verlenen van medewerking aan de voor het leven van de cultuur noodzakelijke hergeboorten. En zo gaat het met een ganse cultuur zoals met een bedrijf, of zelfs zoals met het leven zelf: als het ophoudt met groeien, sterft het. Met andere woorden: de creativiteit, die de motor is van de vernieuwing, is niet een surplus of een luxe-aangelegenheid die erbij komt 'bovenop het noodzakelijke', maar zij is het leven van de gemeenschap zelf. En dat is het geval met de creativiteit in het dagelijkse leven, in de wetenschappen, in de kunsten en, in het bijzonder,

ook in de muziek. Vandaar is de muziek niets minder dan het hoorbaar geworden levenslied zelf.

15

Muziek is taal zonder woorden. Wanneer een conversatie aan de gang is in een taal die wij niet begrijpen, horen wij alleen de muziek van de conversatie. Wat wij waarnemen, zijn geen losse, ongestructureerde klanken: het zijn welluidende frasen, samenhangende gehelen die met elkaar verwerkt zijn in een bepaald spel. Niettemin de inhoud ons geheel ontgaat, bemerken wij toch het verhaal in de opeenvolgende klankenreeksen. Intonaties, melodieën, crescendo's en decrescendo's, herhalingen, klemtonen, vragen, antwoorden, bevestigingen, ontkenningen, geheimzinnige influisteringen, abrupte onderbrekingen, themata, hernieuwing van themata, analyse van themata, decompositie, reconstructie, groei, explosies van themata, aanlopen, hoogtepunten, verzadiging en finale. Wij horen het 'verhaal' zonder te weten wat er gezegd wordt. Wij horen het verhaal ontdaan van zijn inhoud, het verhaal in zijn zuivere vorm. En wanneer wij meerdere conversaties of verhalen beluisteren in talen die ons vreemd zijn, komen wij tot de bijzondere vaststelling dat sommige van die verhalen op elkaar gelijk zijn: er zijn verhalen, maar er zijn ook conversaties, er zijn uitbarstingen van extase, maar er zijn ook waarschuwingen, smeekbeden en zelfs opsommingen. Op elke ten gehoren gebrachte verhaalvorm kunnen wij als het ware zelf en naar believen een inhoud plakken, en als onze mal authentiek is, dan zal het verhaal nog relatief weinig inhoud vergen om nochtans welluidend te zijn en als een zinvol geheel ervaren te worden. Want de inhoud, hoe mager ook, kan zich inkleden in een universele vorm, en aldus verschijnen ten gehore van een publiek, dat niets eens

de gebeurlijke nietszeggendheid van het verhaal zelf opmerkt. Immers, de kleren maken de man, het uiterlijke — of beter: het vormelijke — geeft toegang tot de wereld. Wie in uniform verschijnt, hoeft zich niet uit te putten in verantwoordingen en in verdedigingen: zijn uniform zelf boezemt ontzag in, want het is op zich een aanval, het spreekt aan, imponeert en oefent gezag en macht uit omdat het angst inboezemt, net zoals *Il Principe* van Macchiaveli. Een geüniformeerde die wat brult, dwingt gehoorzaamheid af, ongeacht of zijn bevel terecht is, zelfs ongeacht of het überhaupt begrepen wordt: hij kan zomaar wat brullen, zoals een beer dat doet: ook als hij zodoende helemaal niets gezegd heeft, dan nog zullen allen beamen dat het waar is wat hij zegt: waar en wijs, ja, briljant zelfs. De meest gehate grootinquisiteur die eensklaps paus wordt, wordt plotseling een 'genie' genoemd, en dat alleen maar door het gewaad waarmee hij bekleed wordt, door zijn vooraan-staan in de stoet die wordt opgevoerd, door het simpele feit dat hij neergezet wordt op die plaats waarop de schijnwerpers gericht zijn. Want die schijnwerpers zijn er altijd: zij zijn de vraag om een woordvoerder, de prangende vraag die dient ingevuld te worden, want de vraag eist een antwoord, en dit alleen op grond van haar vorm. De vorm der dingen heerst over hun inhoud, alles wat wil bestaan, dient zich te kunnen inpassen in een vooraf gegeven stramen, en van datgene wat niet past, wordt het bestaan gewoon miskend. Wij kunnen hier denken aan de 'mensen zonder papieren', of aan de 'onbestaande woningen' die door de Tsunami werden weggeveegd. Wanneer 3000 machtigen der aarde omkomen op 11 september, staat de wereld stil, maar geen haan die erover kraait wanneer elke dag het tienvoudige van dat aantal aan onschul-

dige kinderen van honger omkomt, of als het honderdvoudige van dat aantal wordt geaborteerd nog voor het levenslicht te hebben gezien. Immers, wat geen 'vorm' heeft, bestaat niet. Omgekeerd, zijn de rijkste ideeën niets anders dan parels voor de zwijnen, wanneer zij onverhuld en direct, van alle verbloemingen ontdaan, recht op de man afgaan. "Dit hoort niet gezegd te worden", zo luidt de uitleg dan, want er is geen vorm waarin het kan gezegd worden; de vormelikheden zelf staan niet toe dat het gezegd wordt, zij hebben zich alle mogelijke inhouden al toegeëigend, zij hebben ze gekocht en ze bezitten ze. De inhoud als eigendom van de vorm, daaraan volkomen ondergeschikt — de waarheid in dienst van de leugen, op straffe van de hongerdood.

In tijden waarin de vorm over de inhoud heerst, heerst de muziek van de taal over de taal zelf: zij is absolute muziek geworden die, als louter vorm, haar macht en impact toont, imponeert en onderwerpt; zij is de vorm die zich geheel onttrokken heeft aan haar oorspronkelijke, dienende functie in het Gregoriaanse gezang; de vorm die gelooft dat hij deze inhoud niet langer moet dienen, en dat hij sterk genoeg is om zonder haar zijn weg te gaan; de vorm die zijn inhoud van zich afwerpt, zoals een kind dat zijn moeder dumpt, een mens die zijn God vergeet; een ornament, een kostuum, een franje die zelf niets meer omkleedt, siert of beschermt, en dat gelooft genoeg te hebben aan zichzelf: een dienstknecht die zijn heer aan de deur zet, een karavaan zonder kop, een reis zonder reisdoel, een van alle inhouden onttrokken gril die beaamd wil worden om zichzelf, als gril. Maar een gril die vooralsnog in die opzet slaagt, alleen omdat het de beamers ontbreekt aan de kracht om zich te verzetten, want zij zijn zelf al verkocht

aan de vorm, zij zijn al herleid tot vormen zonder inhoud, tot lege hulzen die alleen nog kunnen dienen om die ene, lege opperhuls te beamen.

En als er nog liederen gezongen worden, en zij zijn waarachtig, dan kunnen zij voortaan over niets anders meer zingen dan over deze moordende malaise; en dat maakt ze schoon, want dat geeft ze het recht om er te zijn, en het begrondt de plicht om ze te beluisteren. Wat anders zijn de *Winterreise* van Schubert? Welk ander verhaal vertelt Mahler's *Das Lied von der Erde*? Tot welk ander doel dient diens *Auferstehung* dan om, uiteindelijk de zucht van weemoed te kunnen verklanken: *O, Röschen rot!* ? Het ongerepte is niet meer; de ruptuur is, met de erfzonde, een feit, en zij vertakt zich onherroepelijk in *La vase brisée*; de porceleinenwinkel is blootgesteld aan oorlogsbombardementen; *De heilige stenen zijn geworpen op de hoek van elke straat*. De geschiedenis van de muziek toont de orgie van de absolute vormen, en laat met deze waanzinnige betovering het stille lied contrasteren dat als een onschuldig kind na een tsunami naar zijn moeder zoekt. *Der Erlkönig*. En wie kan nog beweren, na het aanhoren van dit lied, dat de spoken wiens namen daarin genoemd worden geheel fictief, fantastisch, verzonnen, irrealistisch en slechts als grappige verpozing bedoeld zijn? Welk ernstig en weldenkend mens wiens hart door de schoonheid zelf verzegeld is, zou zich vernederen om die schaamteloze onzin die zich voor 'realiteitszin' uitgeeft, te beamen?⁴¹

41 Referenties m.b.t. onderhavig artikel:

Bauwens, Jan, *Transatheïsme. Een christelijk geïnspireerde verrijzenis uit het hedendaags materialisme*, Serskamp 2003, ISBN: 90-9017181-9; Bauwens, Jan, *Het goede zoeken. Inleiding tot een christelijk zin-denken*, Serskamp 2003(a),

Solipsisme, nihilisme, of nog iets anders?

Er bestaat een werkelijkheidsopvatting volgens welke het eigen 'ik' alles is wat er ook maar bestaat. Anders gezegd: volgens die opvatting is alles wat er lijkt te zijn, in feite onecht, in die zin dat het slechts het eigen 'ik' is ofwel een product daarvan. Die opvatting heet 'solipsisme', van het Latijnse 'solus', wat 'alleen' betekent, en 'ipse', wat wil zeggen 'zichzelf': "alleen ikzelf besta".

Spontaan vergelijken wij het solipsisme wel eens met de droom omdat, eenmaal uit een droom ontwaakt, wij inzien dat al datgene wat er gedurende de droom leek te zijn, in feite slechts een voortbrengsel was van onszelf: het spook dat ons des nachts bedreigde, was een product van onze eigen geest of ook wel een gevolg van een overvolle maag, een stoornis in de bloedsomloop of nog een andere lichamelijke gesteltnis van dat moment, maar in geen geval was het een entiteit op zich. Een solipsist gelooft in feite dat zijn leven is gelijk een droom en dat wij, die hem ontmoeten en die met hem spreken, eigenlijk niet meer zijn dan fragmenten van zijn eigen fantasie.

Ook de stof heeft voor de solipsist geen bestaan op zich: zij is een illusie en ze bestaat slechts in zijn denken, als gedachte. De oude Indiërs spraken en spreken trouwens nog over het 'maya', wat 'begoocheling' wil zeggen of 'illusie', 'inbeelding'. Maar er is ook nog het 'karma', en dat lijkt hier aardig wat roet in het eten te gooien...

ISBN: 90-77532-05-6; Sutter, de, Ignace, *Inleiding tot het muziekbeluisteren. Beknopt handboek voor algemene muziekcultuur*, (zevende druk), Uitgeverij Orion, N.V. Desclée De Brouwer, Brugge 1973, ISBN: 90-2640319-4.

Vrij vertaald betekent 'karma', 'schuld', en het verband tussen 'maya' en 'karma' is van die aard dat het de werkelijkheid dan toch in zekere zin op haar eigen benen laat lopen, want wij vertoeven helemaal niet in die wereld die we maar wensen zoals het ons goed uitkomt, neen: de wereld die we voorgeschoteld krijgen — elk de zijne — is deze die we verdienen. En men zal reeds hebben opgemerkt dat de zaken allang niet meer kloppen, onder meer omdat hier al een meervoud aan personen aan de orde is.

Maar afgezien daarvan, is de wereld die we voorgeschoteld krijgen, deze die we verdienen — dat beweren alvast de Hindoes, maar wat zij zeggen, is vanzelfsprekend ook geen evangelie en de kritiek op deze opvatting luidt overigens zeer formeel dat zij volstrekt immoreel is! Of mag men dan zeggen over een kind dat in een stal geboren wordt, dat het zijn jammerlijke lot te danken heeft aan de eigen wandaden uit het verleden? Men ziet meteen ook waar de idee van de wedergeboorte vandaan komt: zij moet het geloof in de rechtvaardigheid rechtvaardigen; zij moet verklaren waarom zelfs pasgeborenen gestraft kunnen worden en tevens hoe het mogelijk is dat weldoeners geheel onverloond ter ziele gaan. In dat laatste geval worden ze in een hiernamaals beloond, en dat verhaal kennen ook de christenen, maar zij missen dan toch het 'hiervoor-maals' van de Hindoes dat het aan baby's aangedane onrecht moet verklaren.

Hoe dan ook ziet men dat zelfs in een solipsistische werkelijkheidsopvatting de wereld neigt naar een bestaan op zichzelf, en dit op zichzelf staan van de buitenwereld is dan niets anders dan het op zichzelf staan van schuld. Alleen rijst dan weer een netelige vraag aan het adres van hardnekkige gelovigen, en die luidt: als schuld de oorzaak

is van het zich losscheuren van de dingen van het eigen 'ik', en dus als schuld de grondslag was van de verzelfstandiging van de wereld... wie mag dan diegene zijn tegenover wie het 'ik' die schuld heeft, als er aanvankelijk toch slechts dat 'ik' is, en niets of niemand anders?

Het solipsisme is een oude theorie, trouwens samen met het hindoeïsme en de vele andere wereldverklaringen en religies die pogingen doen om aan de hele zaak een kop te krijgen en een staart. Vandaag lijken veeleer geheel tegen-gestelde theorieën aan de orde van de dag — verhalen die het 'ik' en zijn ideeën allerm minst centraal plaatsen, maar die ze ofwel als bijwerkingen van de stof beschouwen, ofwel als inbeeldingen zonder meer, of ook nog als constructies met, bijvoorbeeld, de bedoeling om een rechtssysteem te kunnen handhaven. Rechtspraak immers vereist schuldingen, daders en dus ego's die door dik en dun zijn en blijven wie ze zijn. Opnieuw speelt hier vanzelfsprekend het hardnekkige rechtvaardigheidsgeloof dat wel bereid lijkt om de ganse wereld te hervormen als men maar kan blijven geloven in goed en kwaad, in beloning en straf... of is dat slechts een verkapping van het vasthouden aan het principe van vergelding en van wraak, dat overigens het principe van het gouden kalf is, het principe van schuld en boete, van betalen en betaald zetten, het principe van niets voor niets?

Zeer scherp contrasteert daarmee alvast dat heel andere principe van de genade en de vrijgevigheid, het beginsel van het wegschenken om niets, het beginsel dat zijn overvloed dankt, niet aan het verzamelen, het oppotten, het aftroggelen en het eisen stellen, maar wel aan het vrije schenken en het weggeven. Uiteraard verkapt dit schenkende beginsel een heel speciaal geloof, met name het ge-

loof in het écht bestaan van de ander die gelijkwaardig is aan het eigen 'ik' — waarom immers zou men aan die ander geven als men niet in zijn bestaan geloofde? Edoch, bestaat de ander écht omdat men in zijn bestaan gelooft? — zo kan men zich nu verder afvragen. Is de ander een constructie vanuit de een of andere moed der wanhoop? Is het geloof in de ander een fanatieke daad, verwant aan struisvogelpolitiek of aan het onvermogen om zich neer te leggen bij de feiten en te leven met onzekerheden?

Ofwel zien we hier nog een mogelijkheid over het hoofd: het beginsel van de naastenliefde hoeft immers niet het geloof in het echt bestaan van de ander te impliceren. Alvast theoretisch was het evenzeer mogelijk dat niet zozeer de erkenning van het ego van de ander daarmee gepaard ging, doch daarentegen precies de miskennis van het echt bestaan van ongeacht welk ego. Men bemint de ander dan niet zozeer omdat men zijn of haar ego eer wilde brengen, doch veeleer omdat men het eigen ik vergat, trouwens samen met dat van de ander, wetende dat ego's sowieso uiteindelijk illusies vanjewelste zijn. Wie zal het zeggen!

Het einde van de wereld?

De positieve wetenschappen steunen op de empirie en op de rede, zo beweert men, en zodoende worden wetenschappelijke uitspraken beschouwd als algemeen geldig: principieel elkeen kan ze op hun waarheidsgehalte controleren, ze behoren tot de wereld der wakkeren en zo onderscheiden ze zich van het individuele, het vage en het on-

werkelijke van de inbeelding of van de droom, die slechts door toeval waarheid kan bevatten.

Maar nu blijkt er ook met die positieve wetenschappen iets aan de hand: iets lijkt ze aan te tasten, alsof ook zij niet vrij waren van inbeelding, alsof ook zij iets dromerig hadden, iets onwerkelijk en iets geheel oncontroleerbaar. De mot lijkt namelijk in de rede te zitten, én in de waarneming, en vandaar ook in de zogenaamde positieve wetenschappen. Het leveren van een eenduidig bewijs is in vele gevallen onmogelijk geworden, deels omdat het de eenvoud heeft verloren van de ooit zo klare Euclidische meetkunde, welke zelfs als voorbeeld diende voor de wijsbegeerte van Spinoza en die van nog andere 'verlichte' geesten. Meer dan ooit lijkt wetenschap vandaag zo niet een verwarde zaak, dan toch een aangelegenheid die nogal eens verwarring sticht.

De meetkunde van Euclides was altijd al een bijzonder grote vreugde voor de menselijke geest op zoek naar waarheid en vooral naar zekerheid en zij leek hem ook exact datgene te bieden wat hij zocht. Maar eigenlijk speelde zij met hem een spel zonder dat hij dit goed beseftte: Euclides' meetkunde onderscheidde zich immers principieel niet van om het even welk ander spel, al was dit spel wel heel bijzonder, vermakelijk en bovendien schijnbaar diepzinnig. Een spel bleef het echter, aangezien het werkte met aannamen — *axiomata* — welke geheel onwerkelijk waren, omzeggens wereldvreemd. Vlakken bestaan immers niet los van de ruimte en ruimten bestaan niet los van de tijd; ook rechten zijn volstrekt ondenkbaar, en punten, en ook lengten die immers moeten afgemeten worden aan een geijkt prototype dat ergens in de werkelijkheid moet bestaan. Deze en nog andere zaken definiëren niettemin een spel

dat dermate spannend kan ogen dat men zich al gauw bereid toont om ze erbij te nemen, die "leugentjes om bestwil", zoals men de fundamentele onmogelijkheden van die meetkunde maar al te verschonend noemt.

Men kan een Euclidisch vlak niet zomaar op de echte aarde plakken, bijvoorbeeld om een oppervlakte te berekenen in functie van de verkoop van een stukje land. Soms lijkt dat wel praktisch en kunnen meetfouten herleid worden tot quasi nul. Het probleem is echter dat een oppervlakte van papier geen levende aarde is, dat elk stuk land zijn eigen waarde heeft en dat die waarde veel beter kan worden uitgedrukt in de opbrengsten van dat landgoed dan in zijn oppervlakte. Land dat de oever vormt van een beek of een rivier, is vruchtbaar slib dat mogelijkerwijze vele keren meer renderen zal dan een stuk van dezelfde grootte eventjes verderop. De oever die de zuiderzon loodrecht op zich laat schijnen zal bovendien vruchtbaarder zijn dan de daar tegenover liggende oever. Aarde die wegvloeit met het water mee, zal uiteraard haar vruchtbaarheid verliezen, en dat zal ze ook doen als ze met zout water wordt bevoeid of als ze uitdroogt voor een veel te lange tijd. Een steile bergflank in de buurt kan voor een dagelijkse schaduw zorgen die door dat gebrek aan licht de meest vruchtbare grond geheel en al waardeloos maakt en ook erosie, aanhoudende bedekking van de bodem met stenen of nog vele andere zaken kunnen de waarde van een stuk land mede bepalen: de oppervlakte alleen zegt bijna niets, Euclides' meetkunde behoort veeleer tot een wereld die niet de echte is waarin wij leven.

Een spel is altijd zeer verleidelijk om spelen, daar het ons voor een welbepaalde tijd van de werkelijkheid verlost die niet zo simpel is. Het verlicht het gemoed om zaken die

verward maken en die zo zwaar wegen, die ingewikkeld zijn en die niet ophouden met veranderen, voor te kunnen stellen onder een meer eenvoudige vorm, een naam, een nummer, een getal. In het spel worden de regels van de werkelijkheid zelf, die oneindig talrijk zijn, die ontelbare uitzonderingen kennen en die nooit ophouden met veranderen, gereduceerd tot een bijzonder overzichtelijk en eenduidig reglement, alsof nu alle dingen zoveel simpeler, overzichtelijker en beter voorspelbaar werden dan ze feitelijk zijn. Het spel is een ludiek bedrog dat ons de onverteerbare waarheid aanvaarden doet, maar waardoor we feitelijk ons eigen doodvonnis onderschrijven. En elke wetenschappelijke benadering van de levende werkelijkheid is zo'n spel, is zo'n vertekening die ons slechts aanzet tot onnadenkendheid, alsof wij plotseling hadden opgehouden met verantwoordelijk voor onszelf te zijn, alsof het spel onze verantwoordelijkheden in onze plaats kon dragen.

Het spel, en ook dat spel dat in de wetenschappen wordt gespeeld, heeft lange tijd de mensheid in haar greep gehad, heeft ons betoverd en heeft ons zelfs geheel hervormd. Maar dat spel heeft grenzen en daar botst het op, hoe langer hoe meer. Met het ten einde lopen van de tijden en met de vele stroomversnellingen die de eindtijd meebrengt, lijkt het spel in duigen te vallen en kan het ons niet meer bekoren zoals het dat ooit deed. Van het spel zien wij nu steeds vaker de grenzen en ook de averechtsheid, wij hebben geleerd dat elke winst uiteindelijk elders betaald moet worden omdat niets uit niets voortkomen kan. Het aan zijn laarzen lappen van de wetten welke ons individueel wat intomen ten bate van de gemeenschap, rendeert niet zonder dat die wetten devalueren en daarmee ook de mogelijkheid op het maken van winst die immers van de

menselijke samenwerking afhangt en derhalve van het gehoorzamen aan die wetten. Dat alles uiteindelijk zo lang uitvalt als het breed is, maakt ons van het holle karakter van onze kennis zelf bewust en zelfs dat bewustzijn kan ons uiteindelijk niet baten. In de tijden waarin wij beland zijn, lijken de betoveringen van weleer verbroken, de sluiers opgelicht, de verrassingen helemaal uitgepakt, de krenten van verwondering gesmoord door een vreemde zelfvoldaanheid. De mens heeft het wonder uitgedaagd, hij heeft de Schepper uitgedaagd om bovenop het wonder dat hij niet meer zien kon, uit te pakken met een wonder op maat en nu krijgt hij het deksel op zijn neus, de werkelijkheid klapt dicht, de droom verdwijnt in een dichte mist en wat blijft, is lege tijd. De werkelijkheid verdwijnt immers van zodra die helemaal spel geworden is. Is dit dan het niets, of is het de geest of is het geen van beide?

De laatste volksverhuizing?

Om meteen maar de bovenstaande titel te verklaren voor zover hij niet vanzelf spreekt: gebeurlijk zal de huidige volksverhuizing ook de laatste zijn omdat volkeren pas kunnen verhuizen als zij zich onderling onderscheiden, wat wil zeggen: zolang zij zich niet onderling hebben vermengd. En niet zozeer het ras is hier van tel, maar veeleer de culturen waarvan sommige hardnekkig zijn en wreed, andere verleidelijk, nog andere ten dode opgeschreven...

Reeds meer dan 3000 jaar geleden waren in Europa al volksverhuizingen aan de gang en wellicht zijn ze er altijd

geweest, maar uitgebreide bronnen ontbreken. Over de recentere geschiedenis — vanaf de vroege middeleeuwen — werden meer zaken opgetekend.

Toen in de vierde eeuw het West-Romeinse Rijk op zijn laatste benen liep, leek er iets te gebeuren wat natuurlijkerwijze altijd gebeurt als een levende formatie aftakelt en verzwakt: parasieten dringen de formatie binnen en bespoedigen aldus het aftakelingsproces, de ondergang en de dood. Zo ziet men zwammen op het hout van oude bomen klauteren, schimmels op de huid van stervenden, allerlei ziekten die misvormingen teweeg brengen... In dit geval drongen barbaarse stammen het Rijk binnen om zich aan de resterende rijkdommen te goed te doen.

Edoch, van parasitisme en van ondergang was in feite helemaal geen sprake. De Romeinen hadden het wel over 'barbaren', maar dat woord, afkomstig van het Griekse 'barbaroi', betekent eigenlijk niet meer dan 'brabbelaars' of mensen die een (uiteraard voor de Romeinen) onverstaanbaar taaltje spreken. Er is niets nieuws onder de zon: de binnenkomende volkeren waren niet noodzakelijk gewelddenaren en zij mochten zich in het Rijk vestigen als ze zich integreerden en zich aan de wet hielden. In ruil boden ze militaire hulp: de Salische Franken en de Vandalen verdedigden het rijk tegen de Visigoten. Van de hulp van die vreemde legers werd het Rijk dan ook steeds meer afhankelijk, en het kwam uiteindelijk zo ver dat in 476 de West-Romeinse keizer door de Germanen werd verjaagd.

Edoch, de invallende Germanen hadden zich in tussentijd zodanig aangepast dat zij in feite de cultuur van het Rijk verder zetten, zowel qua taal als qua godsdienst. Als men het West-Romeinse Rijk met een computer vergeleek, dan

zou men kunnen zeggen dat de hardware (de bevolking) werd vernieuwd terwijl de software (de cultuur) identiek bleef, en dat is ook wat elke bezitter van een *pc* wenselijk acht als hij zich wil vernieuwen.

De Visigoten waarvan hoger sprake, bevochten later de Vandalen en vestigden zich in het Iberisch Schiereiland — het huidige Spanje en Portugal — maar in 711 werden ze verjaagd door de invallende Moren.

Er waren ook nog de Ostrogoten, de Angelen, de Saksen en de Juten die vanuit Duitsland, Engeland binnenvielen waar zij de Kelten verdreven, met wie zij later moesten samenwerken tegen de invallen van de Vikingen omstreeks 900. De Vandalen trokken plunderend door het huidige Europa, zakten zuidwaarts af naar het Noorden van Afrika en vestigden zich in de buurt van Carthago... hun uitvalsbasis voor geduchte piraterij in de Middellandse Zee met in 455, als kers op de taart, de plundering van Rome. Bijzonder wreed waren de volkeren die uit Azië kwamen: de Hunnen, onder leiding van Atilla. De Gael — de toenmalige Ieren — vielen Schotland binnen en de Bretonnen trokken vanuit Engeland naar het vasteland.⁴²

Zoals reeds gezegd vielen in 711 de Moren Spanje binnen met een leger van 7000 manschappen onder leiding van *Tarik ibn Zijad*. Zij kwamen via de zeeëngte van *Gibraltar* — wat wil zeggen *rots [Jabal-] van Tarik [-tar]* — en Tarik verbrandde alle eigen schepen achter zich: er was geen weg terug. Roderik, de Koning der Visigoten, werd direct gedood. Van 756 tot 1031 heerste in Spanje de dynastie van de Omajjaden, een economische en culturele bloeitijd met als centrum Cordoba, waar Islamieten, Joden en

42Bronnen:http://nl.wikipedia.org/wiki/Grote_Volksverhuizing.

Christenen vreedzaam samenleefden. Nadien verjoegen de Christenen de Moren, in 1492 viel als laatste Moorse stad, Granada.⁴³

1492 is ook het jaar waarin Christoffel Columbus koers zette op zoek naar Indië. Hij (her)ontdekt zodoende Amerika, Cuba en Hispaniola. De Middeleeuwen zijn achter de rug, de Nieuwe Tijd breekt aan. In 1517, in Wittenberg, start Luther een kerkhervorming, de zogenaamde Reformatie. Omstreeks diezelfde tijd vallen de Ottomanen (de Mongolen, de latere Turken) Egypte binnen. Spanje voert Afrikaanse slaven in op het eiland *Santiago* (dit is: *Jamaica*, gelegen ten Zuiden van Cuba). In 1566 is er de beeldenstorm en verliest de Katholieke Kerk veel macht aan onder meer het Calvinisme. In wezen pogen de ontdekkingsreizigers de macht van de Ottomanen te breken, die immers de handel met Azië monopoliseren.

Intussen heeft de pest gewoed in gans Europa. Het is nu de tijd van de Renaissance, de wedergeboorte van de Oudheid, de nieuwe gouden tijd. Vervolgens komt de moderne tijd, de tijd van de industrialisering. In de nieuwste, eigentijdse tijd tenslotte, zijn er de dekolonisering, de wereldoorlogen en de bevolkingsexplosie, de verovering van de ruimte en de massacommunicatiemedië die alle gebeurtenissen vrijwel onmiddellijk alomtegenwoordig maken: de ganse wereldbevolking verhuist als het ware om de haverklap van her naar der...

43 http://nl.wikipedia.org/wiki/Tarik_ibn_Zijad .
En nog andere internetbronnen.

Over wat filosofie met God te maken heeft

Het is goed — zo leerden wij ooit van wijze mensen — het is goed om na te denken, om niet te oppervlakkig te zijn doch na te denken: over de zin van het leven, over wat ons te doen staat, en uiteraard ook over de dood die tenslotte onze enige zekerheid is.

En wij geloofden de wijzen en wij deden ons best om het oppervlakkige te verlaten. We bezochten geregeld een bibliotheek, we ontleenden daar boeken en we trachtten die te lezen en ook min of meer te verstaan. We probeerden, zo goed en zo kwaad als het ging, na te denken over de zin van het leven, dat tenslotte zeker eindigt in niets anders dan de dood.

Dat laatste was een vaststelling die wij allen altijd konden maken; niemand had ooit een levende gekend die aan de dood ontsnapte; er bestaan geen mensen die langer dan pakweg honderdvijfentwintig jaar rondlopen op deze aarde, er is er zo niet één. En mocht zich onder ons toch één onsterfelijke bevinden, dan was hij nu alvast jonger dan honderdvijfentwintig. Eén uitzondering is uiteraard de wandelende jood.

In feite hoeft een mens niet aangespoord te worden om over het leven na te denken, en over de dood: hij of zij begint dat op zeker moment immers spontaan te doen. Maar vanaf dat ogenblik gaat het met hem of haar in feite ook fout. Het nadenken start immers van zodra er problemen opduiken — zolang alles goed gaat, is het immers onnodig zijn hoofd te pijnigen. Edoch, wat meer is: als het niét langer goed gaat, kunnen kopbrekens daaraan evenmín wat verhelpen.

Neen, zij die de zogenaamde oppervlakkigheid schuwen, zij die zagezegd in de diepte leven: zij hebben geen enkele voorsprong op de rest die gewoon afwacht totdat het noodlot hen met die sowieso onbeantwoorbare vragen behept. Het is een illusie om te denken dat gedachten kunnen helpen waar een noodlot zich voltrekt. Als het noodlot een vuur is, dan zijn de begeleidende gedachten slechts de rook daarvan. Wijzen die het nadenken aanbevelen, willen in feite al rook maken vooraleer er sprake is van vuur, en wat in godsnaam kan de zin daarvan zijn? Is er iets absurder dan anticiperen op het noodlot?

Nadenken over de zin van het bestaan, waarvan wij sowieso al zeker weten dat het op een keer gewoon zal eindigen, is vervelende vragen stellen waarop het afschrikwekkende antwoord reeds door iedereen gekend is. Waarom dan die vragen alsnog stellen? Gelooft men misschien dat onze verzinsels het noodlot konden veranderen? En is dit zelfbedrog het kenmerk van de wijzen, daar zij het toch zijn die ons aansporen om over het leven na te denken?

De gedachten waartoe de wijzen aansporen, zijn immers vragen waarop geen andere antwoorden bestaan dan de feiten waarvan elkeen zich vergewissen kan. Daarom ook zijn zulk een gedachten overbodig en tevens onnodig supplementair belastend voor al wie ze in zijn hoofd haalt. Hebben vragen waarop geen ander antwoord bestaat tenzij de ondubbelzinnige feiten zelf, dan niet dezelfde betekenis als zinledige protesten?

Protesten hebben pas zin als zij kunnen worden geuit aan het adres van wie verantwoordelijkheid dragen voor de gang van zaken. In dit bijzondere geval van de ultieme zinvragen, veronderstellen zij dus een God die toehoort en

die eventueel tussenbeide kan komen. Nadenken over de zin van het leven is bijgevolg niets anders dan die ultieme veronderstelling maken, namelijk de veronderstelling dat God bestaat. Zonder deze is filosofie geheel zonder zin.

Christus en de god van Noach

Toen Jahweh zag dat de mensen allen slecht waren en dat ook alles wat ze uitbroedden, slecht was, kreeg Hij spijt dat Hij hen gemaakt had, en Hij besloot hen samen met alle andere dieren van de aarde weg te vegen, op uitzondering van Noach, zijn drie zonen, Sem, Cham, Jafet en hun vrouwen. Aan Noach beval hij een grote ark te bouwen met drie verdiepingen, om daarin, behalve mondvoorraad, van alle dieren één koppel onder te brengen dat Hij aldus wilde redden van de zondvloed die zou worden uitgestort over de aarde, veertig dagen en nachten lang. Aldus geschiedde en het regende en alle bergen verdwenen onder de zee waarop de ark dreef, alle leven vond de dood en honderdvijftig dagen lang werd de aarde bedekt door water. Daarna zakte het water en liep de ark vast op de 5137 meter hoge berg Ararat in het Oosten van Turkije, in wiens geologische structuur volgens sommigen de 310 meter lange bootvorm nog zou te ontwaren zijn. Tussen haakjes: de eerste beelden daarvan werden in 1949 gemaakt door satellieten van de Amerikaanse luchtmacht — ze werden jarenlang geheim gehouden.

Na een verblijf van alles samen meer dan een jaar in de ark, liet Noach een raaf los en vervolgens een duif, die

eerst terugkeerde met een olijftak in haar snavel maar die tenslotte wegbleef: er was land. De aarde droogde op, God beval allen de ark te verlaten en de aarde te bevolken. Uit Sem kwamen de Semieten voort, uit Cham de bewoners van Afrika, uit Jafet de Europeanen. Noach bouwde een altaar voor de Heer en bracht offers die Hem welgevallig waren. God beloofde het leven nooit meer alzo te zullen vernietigen en als teken van dit nieuwe verbond verscheen voortaan na elke stortbui een regenboog die haar beëindigde. Dat alles staat beschreven in het boek der wording, *Genesis*. Als de joden een regenboog zien, zeggen ze nu nog een kort dankgebed.

Wie er mocht aan twijfelen of er inderdaad een zondvloed is geweest, kan nagaan dat niet alleen in de Joodse geschiedenis maar in de historie van zowat alle gekende culturen van een zondvloed sprake is. Logisch ook, als tenslotte niet alleen het land der Joden maar de ganse wereld onder liep. Hoewel, volgens de Koran strafte God niet de ganse wereld maar alleen het land van het ongehoorzame volk *Nuh* (dit is: *Noach*). Ook daar gaat het verhaal van de ark en van het bergen van koppels van alle soorten in de ark.

Exact hetzelfde verhaal geven het Gilgamesj-epos⁴⁴ en ook het Atrahasis-epos.⁴⁵ In Afrika hebben de Masai een eigen zondvloedverhaal; de duif is er vervangen door een gier en er zijn vier regenbogen in plaats van één. Ook in de Indische Veda's wordt het verhaal van de zondvloed verteld; op grond daarvan kan men berekenen dat die ongeveer

44 Het Gilgamesj-epos is een van de oudste literaire werken, uit Sumerië (Mesopotamië, waar de Tigris en de Eufraat in de Perzische golf uitmonden) d.d. 2100 voor Christus.

45 Het Atrahasis-epos situeert zich in Babylonië.

5000 jaar geleden moet hebben plaatsgehad. Anderen verklaren de zondvloed door een grote overstroming van Tigris en Eufraat in Mesopotamië. In de versie van de Eskimo's weigerden de mammoeten plaats te nemen in de ark omdat zij geloofden dat hun poten lang genoeg waren om boven water te kunnen blijven; die hooghartigheid werd hen fataal. Ook in het Altaï-gebergte (in Mongolië) bestaat het zondvloedverhaal en volgens de Spaanse missionarissen bleken eveneens de Indianen van Amerika het te kennen.⁴⁶

Nu is er niets mis met verhalen, met mythen en met religie, zo lang die niet al te letterlijk worden opgevat. En vooral in het geval van het zondvloedverhaal zou een al te fundamentalistische interpretatie wel eens voor problemen kunnen zorgen. Op grond van de teksten zelf, zullen bepaalde gelovigen immers geneigd zijn om aan te nemen dat zo'n cataclysmen zich niet meer kan herhalen. Dat is immers een goddelijke belofte die het nieuwe verbond inluidt tussen de Schepper zelf en het ganse mensdom, getuige het verschijnsel van de regenboog. Een weerman zal zijn schouders ophalen, maar het verdient de aandacht dat zelfs positieve wetenschappers naast hun vak heel vaak nog een eigen geloof koesteren met alles behalve redelijke gronden. En wie denkt dat een tweede zondvloed uitgesloten is, zal lastige en dure milieumaatregelen ertegen wellicht overbodig achten.

Neen, het is geen grapje: men staat er echt van te kijken hoe talrijk de groten der aarde zijn die hun beslissingen

46 Het internet geeft overigens een lijst met honderden zondvloedverhalen van over de hele wereld:
<http://www.talkorigins.org/faqs/flood-myths.html> .

over oorlog en vrede, leven en dood, afhankelijk maken van koffiedik en sterren. Dat mensen op grond van dit fantastisch verhaal geloven dat het afsmelten van de poolkappen niet zal plaatsvinden terwijl het al goed bezig is, is één zaak. Een andere, en misschien veel ernstigere kwestie is, dat zij het verhaal van de zondvloed ook echt geloven.

Ongetwijfeld zijn er in het verleden overstromingen geweest en het is eveneens zo goed als zeker dat daar serieuze watersnoodtoestanden bij waren, met talloze slachtoffers. In de nieuwjaarsnacht van 1953 verloren 1835 Nederlanders het leven ingevolge dijkbreuken. Veel recenter, op Tweede Kerst van het jaar 2004, maakte een vloedgolf nabij Sumatra in één enkele klap driehonderdduizend doden. Dat die catastrofes echter zouden toe te schrijven zijn aan een boze god, is een 'geloof' dat wel elke verbeelding tart. God keurt af wat de mens doet en uit wraak moordt Hij zijn schepselen uit!?

En toch geloven velen daarin. Een verklaring voor zo'n bizar geloof zou wel eens kunnen luiden dat men minder moeite heeft om een boze God te aanvaarden die onze zonden met de dood bestraft dan het blinde toeval of het noodlot dat toeslaat ongeacht goed en kwaad. Ja, heel wat mensen worden blijkbaar liever ter dood veroordeeld voor hun zonden dan te moeten leven in een wereld die geen 'rechtvaardigheid' kent in de zin van 'vergeving'. Geen wonder dat de door Christus gepredikte vergeving en het gebod tot het beminnen van zijn vijanden zo uniek zijn en zo nieuw. Met de God van Noach kan Christus alvast helemaal niets te maken hebben.

Moeilijke vrijheid

Het volk verdraagt geen onzekerheid; mensen willen liever strenge maar ook duidelijke regels en wetten dan meer vrijheid ten koste van het veiligheidsgevoel. Vrijheid immers vergt behendigheid en creativiteit, aangezien het ruimte laat voor al het onverwachte en het nieuwe; vrijheid vereist inventiviteit en ook innovativiteit want ingevolge de vrijheid neemt de divergentie toe: een veelheid van keuzemogelijkheden wordt gerealiseerd en geëvalueerd, de toekomst is niet langer eenduidig, en de gemeenschap wordt veelzijdig in plaats van uniform. Uit de logge, de saaie en de onvermijdelijk beknotte massa, wordt dankzij de vrijheid een ruimte geboren voor het zich manifesteren van individualiteit en van persoonlijkheid. Maar persoonlijkheid is naast verrijking uiteraard ook onvoorspelbaarheid terwijl bekrompenheid geen onvoorspelbaarheid aankan en evenmin onzekerheid. Wat bekrompen is, wil liever aan de ketting liggen of, zoals het vee, opgesloten maar dichtbij een volle voederbak. Voorspelbaarheid gaat samen met wantrouwen; vernieuwing daarentegen vereist vertrouwen. Edoch, de wantrouwigen vergissen zich als zij geloven dat zij zich verzekeren tegen mislukkingen door aan de veelheid van (mogelijkerwijze wispelturige) personen alle krediet te ontzeggen; noodgedwongen geven zij dan immers *carte blanche* aan het volstrekt onpersoonlijke, en dat is een welbepaald systeem, gaande van de wetenschappelijk ogende organisatie tot de loutere lotto, het casino of nog een andere gokkerij zoals de vrije markt. Want ook de volstrekt ongebreidelde vrijheid is een gok; het systeem dat drijft op hebzucht, is wezenlijk hetzelfde als zijn tegendeel dat drijft op angst, en zo reiken de totaal

vrijgelaten markt en het volledig door de staat gecontroleerde handelen elkaar de hand in de bijzonder nauwe verwantschap van angst en hebzucht — twee ondeugden die elkaar aanzwengelen: angst immers maakt hebzuchtig en het schrapen probeert de angst voor het tekort tot bedaren te brengen... terwijl wij allang weten dat zuchten onverzaadigbaar zijn en daarentegen op den duur gaan woekeren. Uit hebzucht komt daardoor nog meer angst voort en zo bijvoorbeeld geven het kapitalisme en het communisme elkaar de hand en kunnen zij niet eens bestaan als zij elkaar niet tot antagonist hebben. Samen vormen zij de beweging waarmee zich de rups verplaatst — trouwens de oervorm van elke voortbeweging — en die bestaat uit de afwisseling van, enerzijds, een samentrekking en, anderzijds, een zich uitstrekken, uiteraard gecombineerd met een steeds wisselend steunpunt.

Het tweespan der antagonistischen marcheert, maar die voortbeweging is allerminst vloeiend; in de praktijk verloopt zij middels opstanden en oorlogen die, op de keper beschouwd, wat zij eerst moeizaam hebben opgebouwd alras grotendeels teniet doen, zodat het rendement in feite ver beneden de werkelijke mogelijkheden ligt. Beter ware het uiteraard gehoor te geven aan de raad der Ouden — en wij hebben hier warempel Hellas op het oog — en zodoende de extremen te vermijden en meteen de onlusten die deze onderling verbinden. In plaats daarvan bewandele men dan de gulden middenweg die hier zowel de absolute vrijheid als de door de staat gewaarborgde zekerheden schuwen zoals een schipper Skylla en Charibdis schuwt. En dat is — het woord is intussen al geboren — 'schipperen'. En schipperen betekent: het absolute laten gaan, compromissen sluiten, water bij de wijn doen, het zogenaamde 'heili-

ge' schuwen als de pest, vaste meningen en systemen bij het afval kieperen en, zo mogelijk, de systeemloosheid zelf tot een absolute wet verheffen. Al zal vermoedelijk ook dat laatste uiteindelijk zichzelf de das omdoen, maar die doem ligt klaarblijkelijk in het wezen van alle dingen besloten en het is overigens nog een lange weg tot daar.⁴⁷

Over de opstanding

Zij die beweren met zekerheid te weten dat de doden nergens meer zijn, hebben volstrekt ongelijk.

Ooit bezat ik een boekje, ik ga niet vertellen het welke, maar het was een uniek exemplaar, een handschrift, en het had dus een dubbele waarde: naast de inhoud, was er ook nog het materiële boekje zelf.

Ik had het boekje vaker gelezen, de tekst was op rijm, en ik kende de inhoud letterlijk uit het hoofd. Door een bijzonder ongelukkig toeval, geraakte het boekje voorgoed verloren: het werd verbrand tot as en niets kon het nog redden. Maar ik kende de inhoud nog steeds uit het hoofd, en ongeveer een jaar na de jammerlijke gebeurtenis herschreef ik het boekje van *a* tot *z*. Het unieke manuscript was weliswaar verloren, maar de inhoud was gered.

In de tijdspanne vanaf de verbranding van het boekje, totdat ik het herschreven had – een tijdspanne van ongeveer één jaar – bestond het boekje niet meer in deze wereld: het was dood. Er was nooit een kopie van gemaakt die ergens

47 Tekst d.d. zomer 2009.

in een kluis zou liggen; noch het materiële boekje noch zijn inhoud waren ergens ter wereld te vinden. En er was ook niemand die wist dat ik de tekst van het boekje uit het hoofd kende.

In het Frans zegt men niet dat men iets “uit het hoofd” kent; men spreekt daar over een kennis “par coeur”. In die zin droeg ik het dode boekje in mijn hart. Ik droeg de ziel van het boekje in mijn hart, of in mijn ziel. En op die manier kon ik het opnieuw laten geboren worden.

De Russische dichter Konstantin Simonov maakte over dit mysterie een prachtig gedicht, getiteld: *Erwarte mich*. De dichter zelf gaat sterven, en in zijn laatste gedicht vraagt hij aan zijn beminden om niet te treuren, niet te spreken, en slechts naar hem te wachten. Hij weet dat precies het feit dat iemand naar hem wacht, er zal voor zorgen dat hij terug zal kunnen keren.

De doden kan men in zijn hart bewaren: niet hun lichaam, echter wel hun ‘inhoud’, hun ziel. De ziel is datgene waaraan men denkt als men aan iemand denkt die niet meer onder de levenden is. Net zoals men de tekst van een verloren boekje “par coeur” kan kennen. Men moet weliswaar papier hebben en een pen, en ook moet men kunnen schrijven of tenminste kunnen spreken, om de tekst opnieuw op papier te zetten, om het boekje weer levend te maken. Maar dat is wat wij vooralsnog ontbreken om iemand die wij in het hart dragen, terug tot leven te brengen: de pen, het papier en de kunst van het schrijven. Misschien bezitten we al enkele van deze instrumenten. Op de dag dat we ze allemaal bezitten, zullen we in staat zijn om de doden te laten herrijzen. En het zal niet nodig zijn om ze allemaal te kennen, of in het hart te dragen: zij die leven, zullen diege-

nen opwekken die zij in het hart dragen, en de aldus opgewekten zullen op hun beurt weer anderen opwekken, en zij weer anderen, totdat het getal van de levenden vol zal zijn. Wie vergeten werd, of wie nooit ten volle werd bemind, zal opgewekt worden door de Heer zelf. Hij zal ook de opwekking van allen voltooien. Voorlopig moeten wij het doen met herinneringen, portretten, vertellingen of werken van de hand van diegenen op wie wij heden wachten.⁴⁸

Machtswisselingen

Over hoe de macht over het leven van een mens gedurende zijn levensloop overgaat van de rechtmatige machthebber naar een ander.

Elk kind komt aan zijn moeder toe en de moeder heeft quasi alle macht over haar kind: een bijzonder goede zaak omdat de natuur zelf hier de machthebber of de machthebster vereenzelvigd met de weldoenster die immers nog quasi één is met haar kind, terwijl elkeen natuurlijkerwijze macht heeft over zichzelf en de natuurlijke drang tot zelfbehoud verhindert dat iemand zichzelf zal schaden. Het machtige valt hier samen met het goede, er is geen wanbestuur, niemand kan in betere handen zijn dan het kind in de handen van de moeder. Maar helaas genoeg slijt in de loop van het leven deze eenheid van macht en goedheid in tenminste twee stukken, trouwens precies zoals de oorspronkelijke eenheid van de moeder en haar kind gedoemd is om voorgoed verloren te gaan.

48 Tekst d.d. 2007.

Mensen — en zo ook alle levende wezens — planten zich *divergerend* voort, en dat wil zeggen dat ze zich vermenigvuldigen, dat ze overgaan van hun oorspronkelijke éénheid naar een veelheid toe, die tevens een verdeeldheid is. Adam en Eva kregen verschillende kinderen, nog meer kleinkinderen en nog veel meer achterkleinkinderen — vandaag bedraagt het aantal van hun nazaten omstreeks acht miljard. En zij verkeren vrijwel allen quasi voortdurend in een staat van onderlinge vijandschap of oorlog.

Mensen zijn heteronoom: van een ander afhankelijk en dus niet helemaal zichzelf de baas. Ze zijn dat van bij de geboorte, omdat kinderen — onvolgroeide mensen — nog niet helemaal van hun ouders gescheiden zijn en aan hun zorg overgeleverd. In elke mens ontwikkelt zich een zekere zelfstandigheid tegenover de ouderfiguren, maar de afhankelijkheid tegenover de anderen in het algemeen blijft voortduren, evenals de afhankelijkheid tegenover de natuur.

Voor zuurstof en brandstof blijven wij afhankelijk van de lucht en van het voedsel buiten ons, maar die afhankelijkheid betreft evenzeer alle anderen waarmee wij, enerzijds onderling en anderzijds via de natuur, verbonden zijn. In dat kluwen van onderlinge verbondenheid en afhankelijkheid dat ons, enerzijds, verbindt met de natuur maar dat ons, anderzijds, aldus ook van de natuur kan scheiden, oververt de factor macht steeds meer terrein in de mate dat de grootte en de complexiteit van dit kluwen toenemen.

Als ik mijn honger wil stillen, kan ik niet langer zonder meer een appel plukken van de dichtst bij zijnde appelboom, want een ander heeft die boom tot zijn eigendom verklaard en aldus zet hij me eigenlijk het mes op de keel,

wat wil zeggen dat hij macht uitoefent over mij. In de praktijk zal hij wat van mij terug eisen als ik een appel van zijn boom wil hebben, en zo word ook ikzelf genoopt om iets in mijn bezit te nemen, bijvoorbeeld een perenboom. Ik ben dan op mijn beurt genoopt om mijn boom te bewaken en om te verhinderen dat anderen daar van eten als ze er niets voor in de plaats geven.

De mens krijgt niet langer de vruchten uit Gods milde hand: de ene mens verhindert namelijk de andere om ze zomaar te plukken, en dit elkaar verhinderen om te eten, te drinken en te ademen, noemen wij menselijke samenwerking en maatschappelijk bestaan. We zeggen dat de mens een sociaal wezen is als we stokken in elkaars wielen steken en dat laatste noemen wij onze economie. Het geduw en het getrek waarbij men zichzelf en anderen verwondt en uiteindelijk sneuvelt, noemt men ook wel het maatschappelijk verkeer, of ook nog macht, al is dit aldus veel te vaag uitgedrukt.

Natuurlijkerwijze zijn er behoeften die door Gods natuur bevredigd willen worden. Maar geleidelijk wordt de behoeftebevrediging door anderen voorwaardelijk gemaakt — anderen die, in naam van de godheid, de lakens wensen uit te delen. Deze lui, die in wezen chantage plegen, rekenen niet langer in termen van *behoeften* maar zij rekenen voortaan in termen van *rechten*, en dat is een heel verschil.

Wie chantage plegen miskennen immers dat de behoeftige, precies door zijn behoefte, recht heeft op bevrediging. Als iemand naar adem snakt, dan oordelen zij dat dit ingeboren snakken naar zuurstof iemand allerminst een natuurlijk recht om te ademen geeft. Zij snoeren een ander letterlijk de keel en zij eisen een tol op de zuurstof die hij wil inad-

men, alsof zijzelf de eigenaars waren van de lucht. De lucht, de grond, het voedsel, de vrouwen en noem maar op. Zij gedragen zich tegenover soortgenoten zoals de oude Chinezen zich gedroegen tegenover de aalscholvers die zij dwongen om voor hen te vissen. De jagers snoerden de keel van deze pelikaanachtige zwemvogels half dicht met een koordje, zodat zij de vis die zij opdiepten en buit maakten niet konden inzwelgen en zij, teneinde niet te verhongeren, aangewezen bleven op hun uitbuiters, aan wie ze braafjes hun prooi gingen afleveren — telkenmale in de hoop van hun strop verlost te zullen worden.

De moeder heeft macht over het kind en dat geeft geen problemen omdat de moeder haar macht ook met goedheid aanwendt; zij is op de keper beschouwd nog één met haar kind. Het kind zal geleidelijk meer onafhankelijkheid van zijn moeder verwerven, maar tegelijk zal het van anderen gaan afhangen, en die machtswissel gaat gepaard met nog een andere verwisseling, namelijk die van behoeften en rechten — zoals hoger beschreven. En is dat een goede zaak?

Indien de behoefte op zich het recht gaf op haar bevrediging, dan rees meteen ook het probleem van de kennelijke afwezigheid van één bijzondere behoefte, met name de behoefte aan het bevredigen van andermans behoeften. In wat andere bewoordingen kan men makkelijk vaststellen dat velen wel bereid zijn om 'kind' te blijven, terwijl eigenlijk relatief weinig mensen zich geroepen voelen om voor 'moeder' te spelen.

Nochtans is het overduidelijk dat dit de richting is waarin de ontwikkeling naar meer humaniteit of intermenselijke samenwerking gezocht moet worden. Het is een weg die

wars van alle macht verloopt, wars ook van inerte rechten en plichten die uiteindelijk geconstrueerd worden op het aloude principe van de wraak — "een oog voor een oog en een tand voor een tand" — dat het principe van de eeuwige vergelding is, waarvan de vrucht alleen de even eeuwige dood kan zijn.

De natuur die toeslaat, oefent geen macht uit; zij is slechts genade, zij geeft slechts de genadeslag. Het kind wrikt zich van de moeder los maar kleeft tegelijk vast aan 't kluwen van de maatschappij, verwerft een zekere zelfstandigheid... totdat het weer kinds wordt, lam of kreupel, ziek, afhankelijk van derden om het voedsel tot bij zijn mond te brengen. Uiteindelijk lukt ook het slikken niet meer, of de maag staakt haar werking of nog andere organen. "Moeder", zegt het wezen dan dat hulpeloos geworden is: "Moedertje, waar zijt ge nu?"⁴⁹

Geloof en toeval

Men kan mensen niet opdelen in wie zichzelf gelovig en ongelovig noemen, of wie daarvoor doorgaan; mensen zijn veeleer te verdelen in, enerzijds, zij die de lijdenden de rug toekeren en, anderzijds, zij die het voor hen opnemen.

Dat is het oordeel van de Franse Rooms-katholieke priester en stichter van de Emmaüs beweging die armen en daklozen bijstaat, Abbé Pierre (1912-2007).

49 Tekst d.d. 22.10.2009.

Deze filantroop was werkzaam o.m. bij de clochards in Parijs en onlangs nog werd hij door het televisiepubliek verkozen tot derde grootste Fransman aller tijden. Zijn ethiek is die van de Barmhartige Samaritaan.

Edoch ook de ethiek van de atheïstische Gentse moraalfilosoof Etienne Vermeersch (Universiteit Gent, de school van Leo Apostel), die vecht voor de legalisering van abortus en van euthanasie, noemt zich graag een Barmhartige Samaritaan-ethiek, en Vermeersch deinsde er niet voor terug om Barmhartige Samaritanen zoals bijvoorbeeld de zaligverklaarde stichteres van de Zusters van Naastenliefde en Nobelprijswinnares voor de Vrede in 1979, Moeder Theresa, geboren Agnes Gonxha Bojaxhiu, te bekritisieren omdat zij al die miljoenen "ongewenste sukkelaars" die zijns inziens beter niet hadden bestaan, in leven wilde houden.⁵⁰

In dit ongemakkelijke debat wordt hoe dan ook duidelijk wat reeds de Ouden wisten: *iedereen* is ethisch in die zin dat iedereen het goede *wil*. De beslissende vraag is alleen *wat* het goede dan wel mag zijn. Die vraag blijkt niet simpel te beantwoorden met eeuwig geldende, pasklare antwoorden: zij vergt daarentegen ontzag voor 'de' waarheid die *zélf* niet eenvoudig blijkt doch die voortdurende studie, toewijding en volgens menigeen aldus een *wetenschappelijke* aanpak vereist, die dan ook uitmondt in een zeer *voorlopige* regelgeving, een Cartesiaanse 'morale provisoire'.

Een misschien wel vernietigende kritiek op het atheïstische standpunt luidt dat ethische imperatieven, of dus *waarden*, niet op *waarheden* gebaseerd zijn, terwijl het

50 Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Moeder_Teresa .

omgekeerde wel en altijd het geval is: een waarheid berust op een waarheids criterium, en dat is sowieso een waarde. Het goede is niet waar of onwaar, maar het ware is wel goed en de leugen slecht. Trouwens net zoals het schone noch waar noch onwaar is, terwijl over het ware wel gezegd kan worden dat het schoon is, en over leugens dat ze dat niet zijn.

Het goede en het schone lijken dichter bij elkaar te liggen: het stoort ons alvast niet of nauwelijks als we zeggen dat het goede, schoon is en het schone, goed. De omgang met het schone, bijvoorbeeld in de muziek of in de poëzie, heeft haast geen uitstaans met het wetenschappelijke, terwijl men toch terecht spreekt van *kennis* inzake componeren of inzake kunst in het algemeen. Kunst vergt wel veel kennis (en kunde) maar het verwerven van louter kennis vergt geen kunstenaarstalent, en dat toont aan dat kunst veel méér is dan alleen maar kennis. Zo ook is het goede zeker niet van waarheid verstoken, maar het goede herbergt veel méér dan waarheid alleen. Wetenschap is goed, maar het goede bevat naast de wetenschap nog duizend en één andere, zeer waardevolle dingen. Het volstaat niet dat een arts zijn vak goed kent: als hem de goede intenties ontbreken, heeft zijn kennis voor ons geen nut, in tegendeel. Waar wetenschap in dienst staat van de productie van massavernietigingswapens, heeft men aan haar waarheden niets. Waar kennis in dienst staat van bedrog, ware er beter onwetendheid.

Anders dan geloofd wordt door sommige sciëntisten ofwel mensen die belijden dat de wetenschappen het laatste woord dienen te hebben inzake het ultieme wereldbeeld, is het geloof als zodanig volstrekt niet herleidbaar tot een arbitraire, irrationele en private onderneming die louter op

de gevoelswereld betrekking zou hebben. Geloven in de eigenlijke zin heeft niet zozeer met kennis te maken maar wel met het handelen waarin het zich onlosmakelijk geïntegreerd weet. Bovendien is het geloof niet exclusief aan zogenaamde 'gelovigen' eigen: het geloof betreft iedereen zonder uitzondering, om de heel eenvoudige reden dat handelen zonder geloof onmogelijk is, terwijl het zogenaamde ongeloof op de keper beschouwd nog steeds, en ook onafwendbaar, een welbepaald geloof *is*. Wie beweren níet te geloven, die mogen dan al niet geloven in een welbepaalde zaak: tegelijk geloven zij onvermijdelijk in een andere.

Zogenaamde gelovigen halen er de bijbel bij of nog een ander boek waarvan zij geloven dat het de goddelijke geboden bevat die het goede van het kwade onderscheiden. Naar gelang het gebruikte geloofsboek, verschillen die geboden dus, en zo ook wat goed en kwaad zal heten. De ene god wil dat zijn volgelingen wereldse overwinnaars zijn, een andere beveelt hen dan weer te dienen. Maar ook onder de zogenaamde goddelozen verschillen de regels onderling naar gelang de subgroep: er zijn er die menen dat zonder god alles is geoorloofd, terwijl anderen een ethiek funderen op humaniteit, op biodiversiteit of zelfs, heel simpel, op onmiddellijk nut en bruikbaarheid. Uiteindelijk zijn zij allen, gelovigen en ongelovigen, zoveel soorten als er daarvan zijn, gewoon overgeleverd aan blinde willekeur zoals ook al wie gokken.

Is het levensdoel dan veel te schoon om middels een worp van teerlingen of dobbelstenen bepaald te worden, dan staat daar tegenover dat de natuur zelf niets doet dan blindelings gokken en, bovendien, dat wat er in onze hersenen gebeurt wanneer wij geloven na te denken, in feite een bij-

zonder complex spel met de roulette is. Redeneren is mogelijkheden aftasten: het is diversifiëren en vervolgens schrappen of selecteren, en tenslotte: overhouden wat hout snijdt. Reeds 'de apostel' gaf aan ons allen de goede raad om alles te beproeven en dan het goede te behouden. En is dat in beginsel niet wat ook een gokker doet?⁵¹

Droom en werkelijkheid, goed en kwaad

Van Rembrandt is bekend dat hij zich voor zijn kunstwerken vaak inspireerde op vage en chaotische schimmelvleken en schaduwen op muren en plafonds. Men hoeft trouwens geen artiest te zijn om bijvoorbeeld in de wolken een fraai gezicht te zien. Menig fabrieksarbeider zal getuigen dat uit het constante lawaai van machines op den duur een melodie te voorschijn komt, en de hit "To the machine" van de legendarische popgroep Pink Floyd is, zoals elkeen dat kan horen, ontegensprekelijk rechtstreeks uit het machinegeraas zelf geboren. De Schepper van hemel en aarde tenslotte, bracht volgens het ontstaansverhaal in Genesis de wereld helemaal niet uit het niets tot stand, doch uit de chaos en de woestenij die in het begin der tijden heerste. Op de keper beschouwd is het niets zelf trouwens ook niet anders denkbaar dan als een 'chaotisch iets'.

De cruciale vraag luidt nu of uiteindelijk niet alles wat er is — of dan tenminste toch alles waarvan wij kunnen veronderstellen dat het er is, wijzelf inbegrepen — voortgekomen is door de projectie van dromerige fantasieën op

51 Tekst d.d. 15.10.2009.

het niets of op de chaos. Toegegeven, het is een ietwat vreemde vraag die denken doet aan de mythische slang die zichzelf in de staart bijt, maar het is niettemin een vraag die zich menigmaal opwerpt en die vaak ook talloze vermeend realistische wereldbeelden naar de prullenmand heeft verwezen.

Zogenaamde realisten zullen immers geneigd zijn om aan te nemen dat dromen afgeleiden uit de werkelijkheid zijn en dat zij dus de werkelijkheid nodig hebben om te kunnen bestaan, zoals ook de illusie van Magritte's "pipe", die immers van verf op doek is en daarom "pas une pipe", wél echte verf nodig heeft om zich te manifesteren. Evenzo, zeggen zij, kunnen dromen niet bestaan zonder echte en klare gedachten... in echte (lees: materiële of stoffelijke) hersenen.

Edoch, sinds geruime tijd moet hierbij worden opgemerkt dat niet alleen de droom vaag en chaotisch is: ook schijnbaar klare gedachten zijn dat, en zelfs hersenen: de stof waarvan naïeve realisten lange tijd geloofden dat zij solide was, blijkt als men ze van wat naderbij nauwkeurig observeert, louter chaos.

Stof immers kan niet zonder vorm bestaan — om te beginnen — en vorm is chaos totdat een wezen zoals u en ik daarin iets gaan herkennen. Een wezen zoals u en ik, maar ook de schepper van hemel en aarde speelt hier mee want hij kan uiteraard tenminste presteren wat ook zijn schepselen doen. Een kristal heeft een chaotische vorm totdat u en ik daar 'rechte' en 'meetkundige' 'vormen' in herkennen... maar uiteraard zijn die vormen ook los van onze waarneeming een feit, maar dan alleen omdat God ze als zodanig herkent.

Die laatste opmerking mag dan vreemd lijken: zij is van het allergrootste belang en de ganse geschiedenis van het ernstige menselijke denken heeft daar ook nooit omheen gekund. Als het bestaan van vormen afhangt van bewuste herkenning of dus van bewustzijn, en als zodoende een vorm geen zijn heeft zonder een bewustzijn... terwijl uiteraard geen enkel stukje stof zonder vorm kan bestaan... dan betekent zulks meteen dat stof los van bewustzijn onbestaande is. Wie dan nog blijft geloven in het solide karakter van de materie, die moet uiteraard ook aannemen dat er, naast de vergankelijke mens, een onvergankelijk wezen is in wiens bewustzijn de stof voortleeft wanneer de mens en de andere bewuste schepselen er niet (meer) zijn of er nog niet waren. En is dat laatste niet in twee woorden wat bisschop Berkeley beweert?

Wat op het eerste gezicht ingewikkeld lijkt, kan ook eenvoudig worden gezegd: er bestaat geen stof zonder vorm, daarmee zal elk weldenkend mens het eens zijn. Maar er bestaat uiteraard ook geen vorm zonder vormherkenning. Wie in een welbepaalde vorm een huis ziet, die doet dat omdat hij dat huis herkent en dus ook als zodanig kent. Een huis, een cirkel, een welbepaalde kleur en noem maar op. Zelfs een beweging kan niet worden waargenomen zonder wezens die benul hebben van het tijdsverloop, en men zou zelfs gaan denken dat tijd pas kan beginnen met bestaan als er eerst wezens bestaan die hem meten.

Geen stof zonder vorm, geen vorm zonder vormherkenning en dus zonder een wezen dat zich van vormen welbewust is. Als materie zonder de mens blijft voortbestaan (en dat is wat materialisten geloven, want zij beschouwen mensen als wezens die uit de materie geboren zijn) dan kan dat alleen dankzij het goddelijke bewustzijn. Een ma-

terialist die niet in god gelooft, spreekt bijgevolg zichzelf hard tegen. Maar hier zit uiteraard nog heel wat meer in dan wat nu gezegd kan worden...

De werkelijkheid van een kunstwerk is uit de droom ontstaan en dat geldt ook voor de werkelijkheid van zowat élk menselijk maaksel: het komt voort uit onze fantasie die echter niet geheel losstaat van de realiteit: elke fantasie moet zich aan de werkelijkheid voeden ofwel inspireren, evengoed als de werkelijkheid zich inspireert aan wat fantastisch is. Er ligt een land van onbepaaldheid tussen het echte en de droom, dit land kan groeien ofwel krimpen, het vormt een grens die gevaarlijk is als drijfzand, want het is zowaar een bron — dé bron — van al wat is en niet is. Dit grensgebied is onbepaald maar tegelijk bepalend voor datgene wat het afgrenst, het is gevaar omdat het niets dan onzekerheid is, het is een tol die men betalen moet op straffe van het wegzinken van alles in het niets.

Maar wat dan gezegd als wij aannamen dat er géén god was en dat, bijgevolg, het bestaan van al het stoffelijke *volgde* op dat van ons bewustzijn? Met andere woorden: wat gedaan indien de stof hetzelfde statuut had als de droom, en indien er aldus geen onderscheid was tussen beide?

In dat geval zou de fantasie waarvan de inhoud immers per definitie van fantaserende wezens afhankelijk is, nimmer eenduidig kunnen zijn, aangezien elkeen het zijne wel bedenkt en samenhang dan heel ver te zoeken was, ja, geheel onmogelijk werd. Het onderscheid tussen werkelijkheid en droom is nodig voor het voortbestaan van onze vrijheid zelf, zo blijkt aldus, en zoals die grens vaag is, die het echte en het gedroomde uiteen houdt, zo ook is onze vrijheid

zelf niet voor de volle honderd procent eenduidig. Onze vrijheid én ons eigen Zijn: ze zijn er niet, ze zijn er veeleer *bijna*, en of ze er ooit helemaal zullen zijn, lijkt wel af te hangen van de inspanningen die wij ons getroosten, allen samen, om de grenzen te eerbiedigen tussen wat echt is en wat niet. Weliswaar zijn wij daar ietwat blind of dom, maar wellicht precies daarom transponeren wij 't probleem van echt en onecht naar dat van goed en kwaad dat daar uiteindelijk zeer diep mee samenhangt.⁵²

Waarom tegendoelmatigheid noodlottig is

Wie tegendoelmatigheid zegt, of contraproductiviteit, die zegt meteen Ivan Illich: de wijsgeer bij uitstek die in tientallen boeken en artikels dit reeds in de Griekse Oudheid opgemerkte verschijnsel in al zijn hedendaagse toepassingen tegenwoordig heeft gesteld. Naarmate we ons sneller kunnen verplaatsen, creëren we grotere, te overbruggen afstanden; de vooruitgang in de geneeskunde doet het aantal zieken en ouderlingen toenemen; hoe meer (hulp)middelen er aan een bevolking worden verschaft, des te afhankelijker wordt zij daarvan.

Toen inmiddels reeds enkele decennia geleden deze in de Puerto Ricaanse favelas neergepende kritiek op de Westerse beschaving de wereldmarkt veroverde in de gedaante van ronkende titels zoals *Grenzen aan de geneeskunde*, *Ontscholing van de maatschappij* en *Naar een nieuwe levensstijl*, kreeg het vooruitgangsgeloof wellicht voor het

52 Tekst d.d. 16.10.2009.

eerst sinds de Verlichting of alvast sinds de Industriële Revolutie, zo'n rake klappen. De zogenaamde *grenzen aan de groei*, vanaf het begin der tijden verankerd aan het zinnebeeld van de Toren van Babel, werden tastbaar gemaakt op een manier die geen consument uit het tijdperk van het kapitalisme onberoerd kon laten: Illich rekende simpelweg uit hoe het autootje dat ons dagelijks een uur helpt te besparen, ons een veelvoud daarvan aan arbeidstijd kost.

De gemiddelde automobilist verplaatst zich inderdaad trager dan de voetganger en de beloofde tijdwinst komt alleen de rijkere ten goede. Niet alleen voor de auto maar voor zowat àl onze moderne instrumenten geldt dat zij massa's armen van hun (levens)tijd beroven om die dan aan een minderheid van rijken cadeau te doen. "Wie heeft, hem zal gegeven worden, en wie niet heeft, het weinige wat hij heeft, zal hem nog worden ontnomen", aldus verwoordt het zogenaamde 'Mattheüseffect' het wezen van het kapitalisme, dat onrecht is in zijn meest perverse vorm.

Maar zoals gezegd is contraproductiviteit niet een verschijnsel van gisteren: tegendoelmatigheid vormt de kern van de Oud-Griekse tragediespelen die de leefwereld weerspiegelen van meer dan tweeduizend jaar geleden, en gebeurlijk nog veel ouder is het verhaal van de Toren van Babel, in de zeventiger jaren door de 'Club van Rome' als voorbeeld gesteld voor die beruchte *grenzen aan de groei*. Het verhaal heeft blijkbaar een eeuwigheidswaarde; het is van alle tijden omdat het een verhaal is over de universaliteit van de eindigheid.

De eindigheid staat wel in fel contrast met het dominante geloof op aarde, dat het christelijke en meer specifiek het katholieke geloof is. Zeer in tegenstelling tot het cyclische

tijdsconcept van de Hellenen, stelt het katholieke christendom de tijd voor als een immer stijgende lijn met een nooit eindigende climax. De overwinning op de dood en op de eindigheid, de belofte van het eeuwig leven, het deelgenootschap voor immer aan niets of niemand minder dan de godheid zelf: dat belooft dit alles overheersende geloof aan zelfs de geringsten onder de stervelingen. En waar men het waagt om de spot te drijven met die beloften, herrijst dit geloof in een min of meer vernieuwde vorm, vanuit een nog wat radicalere profeet, als een heropgestaan geloof of als een sekte die opnieuw alle middelen benut om de grote massa aan zich te binden.

Het geloof in de eindigheid lijkt ons alvast realistischer: wat in dit leven niet geschiedt, zal ook niet nadien gebeuren. Als de honger van de maag niet wordt gestild, dan zullen ook alle gebeurlijk andere vormen van honger onbevredigd blijven. Als iets — zoals pakweg het zinloos leed — niet met ons vleeselijk verstand kan worden begrepen, dan is de kans bijzonder groot dat ook een pure geest dit nimmer vatten zal. De zucht naar meer, naar véél meer en naar, uiteindelijk, oneindig, lijkt ons veeleer iets kwaadaardigs dan iets goeds te zijn. Alvast heeft het zijn 'streef'-karakter — zoals men die zucht vaak noemt — gemeen met alle andere zonden die immers eveneens zuchten zijn, wat wil zeggen: verlangens die maar blijven duren omdat zij nu eenmaal onbevredigbaar zijn. Zij willen wat men uiteindelijk niet willen kan omdat de werkelijkheid die men nu eenmaal dient te eerbiedigen, dit niet toelaat; zij wénen derhalve allerlei zaken die zij niet wensen mogen en waar zij niettemin in dit kwaad volharden, stellen zij zich boven de godheid zelf die zij in hun geloof beveren te aanbidden.

De eindigheid is ons aller deel, hoe men het ook draait of keert, en daarom zal de tegendoelmatigheid in de kern der dingen ingeschreven blijven. En het is ook niet zo lastig om in te zien op welke manier de dingen hun uiteindelijke tegendoelmatigheid precies aan de eindigheid ontlenen.

Wie geboren wordt, moet sterven want het leven zelf dat een verweer met elke ademteug is — tegen de dood -, is tegelijk een langzaam tenietgaan van die eerst zo felle weerstand. Dit komt uiteraard doordat het bestaan van eender wie of wat geen onvoorwaardelijke toestand is welke men sowieso en vanuit zichzelf bezat: een bestaan zweeft immers niet, doch het komt altijd iets of iemand toe. En hij die bestaat, dankt zijn bestaan nooit aan zichzelf, om de heel eenvoudige reden dat men er eerst zelf moest zijn teneinde iemand te kunnen maken — in dit geval 'zichzelf'. Wie of wat bestaat, heeft dat bijgevolg *altijd* aan iets of aan iemand *extern* aan zichzelf te wijten of te danken. Bestaan is daarom per definitie heteronoom, en zo vraagt al wie is, zich af wie hem voorwaar gemaakt heeft.

Omdat men zijn bestaan nooit aan zichzelf dankt, moet men ook dagelijks voedsel tot zich nemen teneinde zijn bestaan in stand te kunnen houden, en men moet ook onophoudelijk ademen, drinken, luisteren en met nog vele andere zintuigen en monden het leven tot zich nemen opdat men het niet verliezen zou.

Aldus beschouwd lijkt het er wel op of wij, mensen, of levende wezens in het algemeen, zoveel moeite hebben om het leven dat ons wordt geschonken, vast te houden, als een zeef moeite heeft om het water daarin niet te laten lekken. Hoe dan ook lijken wij wel onherroepelijk levenslek te zijn — een euvel dat pas wordt bestreden met een niets

ontziend en onophoudelijk verzet tegen verlies, ziekte en dood, in de eerste plaats middels onze dagelijkse maaltijden. Misschien is het ook in dit licht dat men het wezen van het hoger genoemde, mateloze geloof in de onsterfelijkheid dient te benaderen — de Heilige Eucharistie — het blijvend herhaaldelijk tot zich nemen van het brood van het eeuwige leven. Edoch, die dingen gaan ons vleeselijk verstand te boven en, zoals reeds gezegd, blijven ze dan ook voor elke mogelijkerwijze 'pure' geest een raadsel tot in alle eeuwigheid.⁵³

Over een zucht van een nog heel ander kaliber dan de hebzucht

Het is in de allereerste plaats een volstrekt natuurlijke of, veeleer nog, een biologische zaak en ook een noodzaak, dat levende individuen, en ook groepen, allerlei dingen uit hun omgeving naar zich toe trekken, dat ze zich dingen toe-eigenen of dat ze zich dingen eigen maken. De hebzucht lijkt in de biologie datgene te zijn wat de zwaartekracht is in de fysica, waar grote lichamen de kleine naar zich toe trekken en ook niet anders kunnen doen dan dat. Grote vissen eten kleine vissen op en de grote worden op hun beurt door nog grotere opgegeten. Doen ze dat niet, dan komen ze van honger om en worden zij opgegeten door vissen die kléiner zijn dan zijzelf. Maar als dat zo een tijdlang doorgaat, dan schieten op den duur uiteraard alleen nog de allerkleinste visjes over, en tenslotte zullen

53 Tekst d.d. 17.09.2009.

ook dié omkomen. Het is dus voor het ganse bestand aan levende wezens en voor het voortbestaan van het leven op aarde zonder meer, volstrekt noodzakelijk dat al wat leeft, gehoorzaamt aan de wet van *het recht van de sterkste*. Zo noodzakelijk is het, dat de natuur hier niets aan het toeval overliet, en er voor zorgde dat een welbepaald instinct borg stond voor de goede gang van zaken: een biologische aandrang, qua sterkte vergelijkbaar met de zwaartekracht die orde houdt in de wereld van de dode lichamen. En dat zijn de hebzucht, de leergierigheid en nog vele andere vormen van zelfinstandhoudingsdrang of kortweg van honger. Waar die drang ontbreekt, verdwijnt niet alleen het individu, maar tevens komt dan het voortbestaan van de soort en van alle leven op de helling te staan, om de hoger aangegeven, simpele reden. En uiteraard ook waar deze drang geperverteerd wordt, verschijnt de dood als overwinnaar ten tonele.

Hebben heeft met Zijn te maken, hoe men het ook draait of keert — tenminste is dat zo op het gebied van het natuurlijke. Want in de geschiedenis van de menselijke soort, die zowat de enige is die op een geschiedenis kan bogen omdat alleen mensen kunnen nadenken, spreken, schrijven en derhalve verworven kennis of leerstof doorgeven en evolueren, werden al meermaals rare bokkensprongen gemaakt. Vreemde sprongen in de ontwikkeling, want sprongen die niet zelden bijzonder kronkelig zijn zoniet rechtsomkeert maken. Immers, reeds het leven zelf revolteert tegen de wetten die de levenloze materie dwingen om bijvoorbeeld te vallen, te eroderen en te vergaan tot as of gas: het levende legt zich niet neer bij die toestand en het staat op, verheft zich van de grond, zoals dat bij uitstek de vogelen des hemels doen. En zij bieden ook weerstand aan

de vloek van de dood: in mei legt elke vogel een ei, en uit dat ei staat weer een vogel op. En zo verzet zich al wat ademt en wat leeft tegen de doem die vanouds rust op de materie.

Op dezelfde manier gaan mensen zich verzetten tegen de doem die op de levende wezens rust, die immers elkander moeten doden om zelf in leven te kunnen blijven. Zij gaan samenwerken, eerst binnen de eigen soort, maar ook vaak samen met heel wat andere soorten. Mieren sparen bladluizen omwille van hun zoete 'melk' en dergelijke vormen van symbiose komen zeer veelvuldig voor en werden in de hand gewerkt door onze eigen soort. De mens teelt vee én planten, welke hij beschermt en voedt, en hij leeft daar ook van, op velerlei manieren. Boeren melken koeien, houden kippen voor de eieren, mesten varkens vet, temmen trekpaarden om daarmee de akkers te bewerken, imkers telen zelfs insecten — bijen — die zij eveneens beschermen en voorzien van suiker, in ruil voor hun honing en voor de bevruchting van allerlei zaden- en vruchtdragende planten die ons tot voedsel dienen. De mens heeft zowat de ganse dieren- en plantenwereld gedomesticeerd, maar dit leidde niet tot de vernietiging van de andere soorten: het was een win-win-situatie waarbij uiteindelijk allen wel vaarden. Alles in Gods schepping blijkt wonderbaarlijk in elkaar te passen.

Hier mag het ons nu niet ontgaan dat de symbiose tussen, enerzijds, de mens en, anderzijds, de dieren- en de plantenwereld — een samenwerking die nota bene vele, vele duizenden jaren oud is — sinds kort fameuze klappen dreigt te krijgen ingevolge een of andere ontregeling die nog nader onderzocht moet worden. De mens immers, begint zich vanaf een welbepaald ogenblik in zijn cultuurge-

schiedenis te goed te achten om samen met het paard zijn akkers te bewerken: hij laat het trouwe paard voor wat het is en kiest voor gemotoriseerde tractoren, graandorsers en nog andere tuigen van *eigen* fabricaat; machines waarvan hij zélf de schepper is en waarmee hij de Schepper van alle leven naar de kroon steekt. Die aberratie staat nog in haar kinderschoenen maar haar gevolgen zijn niettemin reeds desastreus. In de overtuiging dat hij nu zelf veel beter en massaler suiker winnen en ook raffineren kan uit bieten en nog andere planten — veel beter dan de bijen doen — verklaart hij het beroep van imker tot voorbijgestreefd. Maar omdat tegelijk met zijn minachting voor Gods schepping, ook zijn kennis daarvan slinkt, ontgaat het hem dat precies daardoor enorme misoogsten hun in-trede doen. Bijen immers hebben een niet onaanzienlijk aandeel in de bevruchting van de planten, terwijl onbevruchte planten uiteraard niet langer vruchten dragen en aldus met uitsterven worden bedreigd. In de eerste jaren van het derde millennium liep op die manier de opbrengst van de graanoogsten bij een der grootste wereldproducenten — de Verenigde Staten van Amerika — met zowat één derde terug.

De genoemde aberratie is nu net niét het gevolg van hebzucht, zoals menigeen dat kon geloven: een heel andere en volstrekt niét door de natuur meegegeven zucht ligt immers aan de basis van een onevenwicht dat niets goeds voorspellen kan — een zucht die in een nog heel andere zin dan de hebzucht, zondig kon geheten worden, want het gaat hier om de mens die zijn eigen Schepper naar de kroon steekt, Hem tot rivaal uitroept en aan Hem de oorlog verklaart. De mens zelf wil over de schepping heersen die hij immers middels deviante pseudowetenschappen tot

een toevallig en chaotisch zootje uitgeroepen heeft: hij wil in die 'warboel' — zoals hij Gods enige creatie noemt — correcties aanbrengen en, als het hem zo uitkomt, wil hij ook kunnen vernietigen wat hem niet bevalt en uitroeien wat en wie zijn waardigheid wel eens zouden kunnen aantasten. De dankbaarheid van weleer die hem aanzette tot de bouw van kathedralen — rozenkransen uit steen die recht naar de hemel wijzen — maar ook van ontelbare kapelletjes alom tussen onze aloude akkers, heeft plaatsgemaakt voor een niets en niemand ontziende arrogantie die zichzelf nu kroont tot keizer van de nieuwe deugden.

Het oude trekpaard sterft uit; machines, auto's nemen zijn plaats in en zij eisen dagelijks hun vaste aantallen aan onschuldige kinderlevens als tol. De bijenkorven in de rustige, oude boomgaarden van onze geduldige grootouders zoemen niet meer; met tonnen pesticiden, door het menselijk vernuft vervaardigd in zijn chemische fabrieken, worden de insecten uitgeroeid wier verrukkelijke schoonheid de hedendaagse kinderen nimmer boeien omdat zij niet meer in bossen en in beken spelen. Geen ander monster neemt de plaats in van het nuttige insect dan het monster van de kanker. Kanker doet onze lichaamscellen woekeren en zorgt ook voor een reuzengroei van de klinieken en de hospitalen, die zich met mensen vullen: met ouderen, maar ook met kinderen die de taal van hun moeder net goed genoeg hebben leren spreken om nog te kunnen vragen wat zij verkeerd hebben gedaan zodat zij kanker kregen. Want het is inderdaad meer dan hebzucht, wat de mens vandaag in zijn greep heeft: het is zowaar vanbuiten én vanbinnen, in het lichaam én in de ziel... kanker.⁵⁴

54 Tekst d.d. 21.10.2009.

Mirakels en geloof

Ter gelegenheid van de heiligverklaring van pater Damiaan van Tremelo, wordt her en der weer over mirakels gesproken omdat een heiligverklaring, trouwens evenals een zaligverklaring, een mirakel vergt door toedoen van de heilige in kwestie. Met betrekking tot het mirakel dat het licht op groen zette voor de heiligverklaring van Damiaan, werd in oktober 2009 door een Vlaamse televisiezender een reportage uitgezonden over het mirakel in kwestie en daarbij werden ook enkele kritische vragen gesteld die beslist niet bevorderlijk zijn geweest voor het geloof in wonderen. Maar betrokken priesters antwoorden daarop dat de term 'mirakel' afkomstig is van het Latijnse 'mirum', wat verwijst naar al wat wonderbaarlijk is en niet zozeer naar wat *per se* de natuurwetten zou tarten.

Met de term 'natuurwet' komen we overigens in een vaarwater terecht dat in feite veel chaotischer kolkt dan het beekje van alle wonderen tezamen. Natuurwetten bestaan immers niet: zoals de ongelovige David Hume het nauwkeurig becijferde en verklaarde, zijn die wetten niets meer dan afgeleiden uit de zogenaamde "wet der gewoonte": wie gewoon is te zien dat op aarde alle stenen vallen, die leidt daaruit de valwet af, en daarmee is principieel alles over natuurwetten klaar en duidelijk gezegd. Op de keper beschouwd, zo merkt Hume op, is de overgang van onze ervaring (dat stenen vallen) naar de zogenaamde wet (die de valwet is), feitelijk ongeoorloofd want niet helemaal correct. Het is niet omdat ik tot op heden elke morgen wakker ben geworden en ben opgestaan, dat ik dit tot een wet mocht uitroepen en mocht besluiten dat ik elke ochtend wakker worden zal. Sowieso zit er op zijn minst een

zekere speling op die zogenaamde natuurwetten, en vaak worden zij door verborgen variabelen vroeg of laat onderuit gehaald.

Een wonder is uiteraard geen onmogelijkheid, aangezien het zich tenminste nu en dan toch voor iedereen zichtbaar blijkt voor te doen en in feite doet het zich voortdurend voor, zoals er geregeld wel iemand is die de lotto wint of zoals tallozen 'toevallig' op dezelfde dag verjaren. Dat deze 'toevalligheden' zich voordoen, verschijnt vanuit het globaliserende standpunt van de kansrekening zelfs als een noodzaak en op die manier is het ook wegens de beperktheid en wegens het voorlopigheidskarakter van onze kennis noodzakelijk dat er speling zit op alles wat wij voor waar en voor onmogelijk houden.

Verwondering is overigens ver te zoeken waar onze geest er niet voor open staat: daar zal die immers evengoed wegblijven als de beelden en de geluiden wegblijven uit blinde ogen en uit dove oren. Want aan een tekort aan zonlicht is het zeker niet te wijten dat de blinde niet kan zien, en een tekort aan geluiden maakt ook niet dat doven niet horen kunnen. En verder gebeurt het ook veelvuldig dat, op klaarlichte dag, ogen die gezond zijn, niets hebben gezien, of dat oren die horen kunnen, van een ganse uiteenzetting niets lijken te hebben vernomen, alleen omdat die ogen niet *keken* en die oren niet *luisterden*. Het kijken en het luisteren onderscheiden zich van het zien en het horen hierin, dat zij naast het licht en het zien, naast de geluiden en het horen, ook nog de *aandacht* hebben, welke de wakkerheid is van de persoon met betrekking tot datgene wat aan hem zintuiglijk of anderszins verschijnt.

Sommigen onder ons kunnen zich nog de tijd herinneren dat er geen televisie bestond. Toen de eerste toestellen in omloop kwamen, sloegen zij alle mensen zonder uitzondering met verbazing of verwondering. Maar vandaag is er geen kind meer dat zich afvraagt hoe het mogelijk is dat wij beelden zien van mensen in een ander land. Hetzelfde geldt voor de telefoon, de auto, en uiteindelijk voor elk van onze uitvindingen. Maar uitvindingen zijn geen menselijke maakfels: de elektriciteit heeft een eeuwigheid op ons gewacht in de bliksems van het ontij om door ons geïncanaliseerd en gebruikt te kunnen worden; hij was altijd een mogelijkheid, die zich door toedoen van omzeggens één man (in dit geval: Benjamin Franklin) opeens realiseerde en dan een verworvenheid was voorgoed. Op dezelfde wijze was er steeds de ether en de mogelijkheid om daar beelden doorheen te sturen, en alles wat zich ooit realiseert, heeft uiteraard steeds al als mogelijkheid bestaan. De verwondering is er altijd wel, heel in het begin, maar zij verdwijnt, om nooit meer weer te keren, wellicht ingevolge een arrogantie waarin de ondankbare mens geneigd is om alles wat goed is, toe te schrijven aan zichzelf.

En zo hebben wij uiteindelijk mirakels meer dan nodig: nieuwe prikkels die ons heel even doen opkijken, die onze aandacht wakker maken voor een ogenblik en die ons voor dat moment bevrijden uit de kerker van zelfvoldaanheid, van ondankbaarheid en zelfs van solipsisme waarmee we onszelf van het licht van de grote dag beroven. Mirakels zijn welbeschouwd niets anders dan tekenen van genade en zij bieden ons zelfs de mogelijkheid om niet slechts datgene wat zij een ogenblik belichten, maar principieel al

het goede van het leven, weer in het licht van hun nieuwheid te zien.⁵⁵

Worden wij abstract, mijnheer?

Het is niet om mee te lachen: wij beginnen echt abstract te worden. Misschien zijn daar wel voordelen aan die we nog niet goed kunnen zien omdat de tijd daartoe nog helemaal niet rijp is — voordelen die bijvoorbeeld te maken kunnen hebben met het zogenaamde 'eeuwig leven' of de 'onvergankelijkheid', de 'geest' — maar voorlopig zie ik alvast slechts nadelen, echt griezelige nadelen, aan dat abstracter worden, dag na dag.

Het is vanzelfsprekend onvermijdelijk dat wij abstracter worden, alleen al door het aantal van de in leven zijnde exemplaren van onze soort. Zeven miljard, dat is een zeven, gedwee gevolgd door negen nullen. Als men elke seconde iemand de hand kon drukken, dan had men zeven miljard seconden nodig om iedereen te begroeten. Ik ben lui, maar 'k heb dit wel eens uitgerekend: zeven miljard seconden, dat zijn zo'n 222 jaren. Ons leven is dus veel te kort om iedereen de hand te schudden want als we dachten rond te zijn, dan stonden daar al drie keer zeven miljard nieuwe medemensen voor een handje in de rij.

Uiteraard is dat al één factor die maakt dat wij abstracter worden — voor elkaar en dus ook voor onszelf. We weten dat we hier met zijn zeven miljard rondlopen, maar we

55 Tekst d.d. 18 oktober 2009.

zullen elkaar nooit allemaal kunnen zien, het merendeel van ons bestaat voor de ander slechts als onderdeel van een getal, zeg maar als een 'eentje' dat van een nogal veelcijferig getal deel uitmaakt. Al diegenen die wij nooit zullen ontmoeten, zijn zodoende allemaal eender want zij zijn allemaal vergelijkbare eentjes, ofschoon wij weten dat geen onder hen zo sterk op een ander lijkt dat hij of zij met die ander samenvalt of door hem of haar zou kunnen vervangen worden. Maar er zijn nog talloze andere factoren die maken dat wij onherroepelijk moeten inboeten aan concreetheid.

Een tijd geleden verloor ik een goede vriend, maar toen die dood was, zag ik plotseling in dat ik mij moest gaan afvragen of ik werkelijk iemand had verloren. Ik had namelijk alleen maar zijn stem gekend, een stem in de telefoon, zeven jaren lang. En enkele van zijn gedachten, uiteraard, maar dat was dan ook alles. Op een keer belde ik hem op en een heel andere stem vertelde me, toen ik naar hem vroeg, verbijsterd omdat voor het eerst in die zeven jaren een ander de hoorn opnam — die andere stem vertelde me dat hij net gestorven was. Ik zegde dat het mij speet, haakte na een tijdje in en schrapte dan maar het nummer in mijn notitieboekje. Indien ik mijn overleden vriend daags nadien op straat tegen het lijf was gelopen, ik was daar niet eens van geschrokken, en precies dat bedoel ik met 'abstracter worden'.

Vroeger, 'op den buiten', was dat allemaal ondenkbaar: zelfs alle dieren hadden eigen namen. Maar in de steden is de abstractie heel gewoon. Men praat op café niet meer met — uitgerekend — de achterneef van zijn vrouw langs haar vaders kant: men praat met zomaar iemand — iemand die men op het eigenste moment dat men iets kwijt

moet, voor 't eerst in zijn leven ziet, en die men nooit meer terug ontmoeten zal. En loopt men die een week later alsnog tegen 't lijf, dan wordt er misschien zelfs helemaal niet meer gegroet. Het lijkt er wel op alsof diegenen die op een gegeven ogenblik zin hebben in een gesprek, naar een kroeg gaan en daar met elkander spreken, waarbij zij er helemaal geen acht op slaan wie zij zelf zijn en tot wie zij zich richten, alsof zij slechts acteurs waren die andermans teksten debiteerden — teksten van op hun beurt volstrekt onbekende auteurs. En was het in die omstandigheden dan ook niet zeer goed mogelijk dat de toehoorder niet eens de taal verstond waarin de ander zijn verhaal deed? En dat die toehoorder ook helemaal niet liet merken dat hij slechts aandacht veinsde, heel eenvoudig omdat zulks de gang van dat toneel op geen enkele wijze kon verstoren!

Ik hoor u nu al luidop denken dat dit spel niet slechts de onschuldige conversaties betreft over koetjes en kalfjes, doch ook de gesprekken die ooit voor diepzinnig moesten doorgaan, en mogelijkerwijze ook alle andere contacten en vormen van communicatie en relatie die men zich maar kan bedenken. Het is al langer zo dat kinderen niet uitsluitend meer van hun ouders leren doch ook van vreemden die voor de gelegenheid 'leraren' heten en die deze rol bijvoorbeeld gedurende een tiental maanden spelen, waarna ze uit het leven van de opvoedelingen even abrupt verdwijnen als zij daarin opgedoken zijn. Op die manier worden alle mensen gewoon geïdentificeerd met de rollen die zij spelen: ze vallen met hun rollen samen gedurende de tijd dat zij spelen, en dan lossen ze gewoon op in het niets, om korte tijd daarop elders uit het niets weer op te duiken, en dit volgens door een alles overheersend spel vastgestelde schema's.

Het spel waarvan hier sprake, is voor een deel natuurlijk, en voor een ander stuk is het cultuur. Waar het natuurlijk is, zou men 't nog heel goed kunnen begrijpen. Men zou immers kunnen redeneren als volgt.

Vooreerst moeten alle individuen zichzelf handhaven, en dat doen ze ook, vanwege een instinct waarover zij zelf quasi niets in de pap te brokken hebben. Als er gevaar opduikt, dan verdedigen zij zich, ofwel slaan zij op de vlucht, en het zijn daarbij hun benen die een loopje met hen nemen, waarmee gezegd wil zijn dat zij inderdaad volstrekt overgeleverd zijn aan het lopen van die benen. Of zij dat nu willen of niet: zij gaan op de loop, heel eenvoudig omdat er gevluht moet worden, want zo zijn zij geprogrammeerd: de bedreiging creëert angst en die prikkelt het lijf, dat adrenaline in het bloed stort en ook nog een aantal andere stoffen, die uiteindelijk de benen doen lopen, of men dat nu graag wil of niet.

Van personen is hier dus geen sprake want de natuur houdt slechts rekening met aantallen, en dat zijn meer bepaald vergelijkbare en dus perfect vervangbare individuen. De natuur 'weet' dat, als allen die bedreigd worden, op de vlucht slaan, dat dan alleen de sterksten zich zullen kunnen redden, terwijl de zwakkeren door hun belagers beslist worden verslonden. De natuur wil een bepaald aantal individuen overhouden van een soort, terwijl een zeker percentage nuttig zal zijn als voedsel voor een andere soort. Wie wie is, heeft hier klaar en duidelijk geen belang en evenmin is het van tel of het dan wel rechtvaardig heten kan dat de haas Piet eraan gaat met zijn manke poot — hij klaagt immers over onrecht aangezien hij die manke poot heeft opgelopen bij het edelmoedig redden van zijn nichtje op de kouter uit een nijdig strop. Neen, zo'n zaken kunnen

de natuur geen barst schelen: wat moeder natuur betreft, is het goed dat Piet zijn nichtje redde uit dat strop, zij kan zich nu immers voort vermenigvuldigen; dat hijzelf er het hazenleven bij inschiet, is dan het geringste kwaad en de beloning voor de weldaad komt ook niet aan de haas Piet toe, doch aan de natuur die immers Piet via zijn mannelijke hormonen tot deze edelmoedige daad heeft aangezet. Indien niet haas Piet doch haas Hans in de buurt was geweest, dan was voor de gelegenheid Hans de tol geweest van die 'transactie'.

Vervolgens handhaaft zich ook een soort vanuit een innerlijk instinct — de drang tot behoud van de soort, zoals men het zegt — en ook hier is elk lid van een soort aan die aandrang onderworpen. Weliswaar is daar ook nog wel de cultuur die een en ander een beetje in banen leiden kan, maar uiteindelijk zal dat de natuur nimmer verhinderen om het grote werk te voltrekken dat voltrokken dient te worden: in elke nieuwe lente breken uit het ijs de oerkrachten los, zij gaan het licht tegemoet, zij richten zich op, zij gehoorzamen aan de oerrop die sinds het begin der tijden alles meetrekt in een glorieuze dans van de natuur, die zelfs doordringt tot diep in de cultuur, waar hij uit de pen van Igor Stravinsky, *Le Sacre du Printemps* te voorschijn tovert, dat alle individuele leden van het ballet van Maurice Béjart dansen doet in het gelid, in de rol die hen wordt toebedeeld door de grote choreograaf die in zijn eigen rol welhaast de natuur nabootst en wellicht daarom ook zo succesrijk is — of was.

Om kort te gaan: de natuur erkent geen 'personen', zij zijn slechts exemplaren van een soort, precies zoals er exemplaren van een boek bestaan, allemaal gedrukt naar één en hetzelfde model dat wet is zonder meer. Er bestaan niette-

min individuen die zich personen wanen en die geloven dat zij elk afzonderlijk zijn geschapen en gewild, en het vreemde is dat zij geen uitzonderingen zijn doch regel: door de band gelooft immers vrijwel elkeen dat hij of zij uniek is, onvervangbaar, en dat daarom zijn dood ofwel de hare, een onvergeeflijk onrecht is dat hem en haar kwaad bloed doet zetten, ofschoon dat daar helemaal niets meer aan verhelpen kan.

Bijna alle individuen van alvast de menselijke soort — aan de andere soorten kunnen wij het niet vragen aangezien wij hun taal niet spreken — geloven dat zij unieke en onmisbare personen zijn. En in zekere zin hebben zij ook wel gelijk. Maar dat zij uniek zijn, is anderzijds niet te wijten aan hen zelf, doch aan de rol die zij vervullen, de plaats die zij bekleden, de functie die zij uitoefenen. Zij zijn noodzakelijk, precies zoals elk schakeltje van mijn fietsketting noodzakelijk is, want als er daarvan één ontbreekt, dan stopt mijn fiets ermee een fiets te zijn, dan kan ik er niet langer mee rijden.

Ik kan dat schakeltje wel terugplaatsen waar het hoort te zitten, maar als het kapot is, dan vervang ik het door een gelijkaardig exemplaar. En op dat eigenste moment is het vervangen schakeltje zijn plaats voorgoed kwijt, en ook zijn functie en zijn wezen, zijn 'persoonlijkheid'. Het komt terecht in een vuilnisbak — in het beste geval — maar veel vaker ligt het daar maar wat te liggen roesten langs de weg. Iemand trapt erop en vraagt zich af: wat is dit akelige ding en waarvoor heeft het dan wel gediend als het tenminste ooit een functie heeft gehad?

Het schakeltje van de fietsketting dat vele jaren lang getrouw heeft meegetrokken aan de wielen van dat wonder-

lijke voertuig dat een welbepaalde heer of dame dagelijks door weer en wind hielp op weg naar zijn of haar werk, wil nu zeer zeker protesteren, want het voelt zich beledigd, maar praten kan het niet, het kan slechts zichzelf tonen, ofschoon reeds half verroest, en hopen dat het wordt herkend. Maar precies omdat het niet langer op zijn juiste plaats zit — in de ketting van een fiets — wordt het door de band ook niet meer herkend en moet het zijn bitter lot ondergaan: het verliest zowaar gestaag maar zeker zijn eigenste persoonlijkheid, het sterft voorwaar.

En is dat niet ook het lot van alle mensen die zich personen wanen? Kunnen zij dan niet veel beter van bij 't begin aanvaarden dat zij slechts te vervangen exemplaren zijn van een soort waartoe zij, zonder het zelf goed en wel te beseffen, behoren?

En hier heb je dan weer zoiets, want er zijn beslist individuen die de eigenschappen van de soort waarmee zij toevallig samenvallen — heb je van je leven! — aan zichzelf toeschrijven. Ja, zo ongeremd en teugelloos blijkt het egootje van menig exemplaar, dat het niet alleen zichzelf persoonlijk en uniek gaat wanen, maar dat het bovendien alle eigenschappen van de soort als pluimen op de individuele hoed gaat steken!

Alle goede eigenschappen, wel te verstaan, want de minder goede of zelfs de wat vervelende trekjes worden, zoals iedereen wel dagelijks kan vaststellen, toegeschreven aan 'productiefouten'. En dan ineens blijkt men gewillig niets méér dan een vervangbaar exemplaar te zijn, een exemplaar dat alvast eist dat een of ander vijsje dat wat krom is en niet past, door een keuriger vijsje wordt vervangen.

Zo loopt de helft van het mensdom probleemloos met een mond vol tandprothesen te pronken alsof het om een eigen gaaf en verleidelijk gebit ging. Tandprothesen, maar ook andere prothesen, wisselstukken en hulpmiddelen, waarvan de totaliteit gewoon de naam 'cultuur' draagt. Ja, men zou welhaast kunnen beweren dat de cultuur omzeggens de plaats van de natuur is gaan innemen, precies zoals het (giftige) moederkoren — dat een schimmel is — op de plaats gaat zitten in de korenaar waar het de (voedzame) graankorrel heeft weggevreten: alleen zijn zwarte kleur verraadt dat het geen graantje is.

Maar wie zoals ook de toevallige passant die het schakeltje van de fietsketting niet herkennen kan, niet opmerkt dat dit gif is en geen graan, moet de gevolgen dragen, en die kunnen hard aankomen, zoals de geschiedenis ons leert: het moederkoren doet immers mensen die het eten, hallucineren, en die worden dan door de priesters van het volk van hekserij beschuldigd en vervolgens levend op de brandstapel geworpen ten aanschouwe van de massa. Zij worden immers in de rol geduwd van heks, precies zoals het moederkorengraantje op het plaatsje was gaan zitten waar een graantje hoorde. De heks op de brandstapel wordt nu zwart, want zwart is de kleur die haar toebehoort sinds zij het gewaagd heeft van het zwarte graan te eten: de orde is verstoord, de dingen zijn van hun plaats gegaan, al was het slechts voor eventjes, en alleen een of andere oorlog kan de plooiën weer glad strijken.

Neen, personen blijken ficties; individuen danken zichzelf aan hun plaats en aan hun soort; zij bestaan bij de gratie van de veel grotere gehelen waarvan zij deel uitmaken. Maar hebben die gehelen dan een eigen naam? Zijn zij personen, uniek en onvervangbaar? Of maken ook zij op

hun beurt deel uit van een groter geheel waarin zij een functie hebben — een functie waaraan zij zichzelf te danken hebben?

Het lijkt mij inmiddels alvast uit te lopen op een volstrekt onhoudbare stelling, als men eenmaal aanneemt dat personen ficties zijn en dat zij slechts berusten op hun functies. Onhoudbaar, aangezien die schakels niet eeuwig buiten zichzelf kunnen blijven wijzen zoals ook de onderdelen van fietsen moeten doen teneinde het eigen bestaan te kunnen rechtvaardigen. Of is het dan ook mogelijk dat ze eeuwig naar elkaar verwijzen, zoals dat het geval is met de punten van een cirkel of met de stadia van een cirkelgang?

Zijn wij abstract geworden? Zijn we dat misschien altijd geweest? Glijt ons eigenste 'ik' ons zoals een gladde paling door de vingers? Wordt dat erger met de dag of is er een lichtje aan het einde van de tunnel? En moeten wij dit alles niet herschrijven, aangezien het onderhand zichzelf aan 't schrijven is geweest zodat het eind daaraan verloren is? Wie zal het zeggen! Ja, wie in godsnaam zal het zeggen!⁵⁶

De tijd gaat achterwaarts te vierklauw

De week is nog niet van start gegaan of ze loopt weeral op haar einde, en hetzelfde geldt voor de maand — wat zeg ik? Het jàar loopt op zijn einde! Het jaar, het leven en zelfs de ganse geschiedenis ontsnappen niet aan het klaarblijke-

56 Tekst d.d. 14 november 2009.

lijk plotselinge voorthollen van de tijd. Ja, daar komt het al aanwandelen, geflankeerd door de voorspelde verkoeling, de rampen en de oorlogen alom: het eschaton!

Edoch, anders dan men het zich pleegt voor te stellen, loopt de tijd niet voor- doch achterwaarts. Het zijn immers niet wijzelf die ons voortbewegen van vandaag naar morgen en vervolgens dan weer een stapje verder, naar overmorgen toe. Want indien wij zelf het waren die deze beweging maakten, hoe kon men dan verklaren dat wij ons zodoende allen tegelijk en in een pas, zo keurig geijkt als het tikken van Zwitserse klokken, naar de toekomst toe bewegen? Hoe kon wat zelfs onmogelijk was voor een klein leertje getrainde marcheerdere gedurende één enkel uur, een geschiedenis lang aanhouden voor de ettelijke miljarden die zich geheel ongetraind voortslépen moeten, zich zelfs van enige cadans volslagen onbewust?

Neen, het zijn inderdaad allerminst wij, stervelingen, die ons voortbewegen in de tijd: het is daarentegen de tijd zelf die ons vanuit de toekomst tegemoet treedt! Ja, de dag van morgen stapt uit de toekomst weg en komt in dezelfde beweging het heden binnen, dat wij voor korte tijd het onze wanen. Tegelijk verlaat de dag van heden ons via de achterdeur van 'onze' dag en hij verhuist aldus naar gisteren, wat eigenlijk wil zeggen dat hij helemaal is opgebruikt. En zeggen de woorden het nu niet zelf, dat tijd in feite energie is en dat onze dagen zich nog het best laten vergelijken met batterijen die wachten om door ons te worden opgebruikt?

De tijd onderscheidt zich op dit vlak in feite niet van het voedsel dat wij dagelijks tot ons moeten nemen om in leven te kunnen blijven: het voedsel komt op ons af en wij

moeten het nuttigen, willen wij een gewisse hongerdood ontvluchten. Voedsel, water, zuurstof, noem maar op: allemaal samen lijken zij wel, mits enig geschuifel en getrek, gelijk aan de tijd zelf die op ons afstevent, door ons beleefd wordt en tenslotte opgebruikt gaat postvatten in het verleden waar alleen de herinneringen nog in de buurt kunnen komen. In een waas van vergetelheid doen zij dat, weliswaar, want in zo'n waas baadt alles in de onderwereld en, wil men daar iets of iemand uit terug gaan halen, zoals Orpheus zijn geliefde, dan zal het alsnog fataal aan de verlangende greep ontsnappen. Het zal ontsnappen, omdat het ook de eigen aard is van herinneringen dat men ze voor echt aanziet als men verdroomt in zijn verlangen, daar zij toch niet louter luchtkastelen zijn want tastbaar echt hebben bestaan, terwijl zij zich niettemin niet laten vatten door handen die van vlees zijn en van bloed, want die grijpen er zomaar doorheen, als waren zijzelf van water of, ontastbaarder nog, van louter woorden.

Van louter woorden is ook dit verhaal dat o zo graag zichzelf vertelt, gewoon omdat het de aard is van een verhaal dat het zichzelf vertellen moet. Vertelsels immers hebben datgene met de tijd gemeen, dat ook zij vanuit de toekomst, in de richting van 't verleden afkomen op ons, die hen aanhoren. Machteloos aanhoren wij ze, uiteraard, zoals wij ook machteloos het voedsel nuttigen dat zich aandient en de lucht inademen waar wij naar snakken, zoals we met het koele water onze dorst lessen en met het licht van de dag onze ogen de kost geven.

Van louter woorden is de toekomst dus, die 'onze' dag naar binnen treedt, terwijl vandaag reeds met de stille trom en langs de achterdeur naar gisteren is verhuisd om daar voorgoed Euridicè te vergezellen in Orpheus' plaats die

immers aan het heden vasthaakt met zijn nimmer ophoudende treurzang, zonder hoop op een soelaas. De toekomst die ons aandoet, is van taal; 't verleden dat ons enkel blijft in gedachten, is van woorden en, het heden dat daar och arme tussenin geperst zit in dat flinterdun gebied waarin al wat echt bestaat en tastbaar is zijn grondvest heeft, mist zelfs de tijd om zich te zeggen, daar al 't sprekende vanuit de toekomst haastig in dit heden aangekomen, sterft in ademnood en reeds de achterdeur uit is en aldaar uitdooft in de kelders van de hel alwaar 't gelijk bevriest en dan voor eeuwig ligt gebeeldhouwd achter mistgordijnen in het ijs.⁵⁷

Is er (weer) een grote burgeroorlog op komst?

Wie zegt dat er oorlog komt, heeft altijd gelijk en evenzeer is het waar dat we die volgende oorlog steeds meer nabij komen. En laten we daar aan toe voegen: als er oorlog komt, dan zal het waarschijnlijk een burgeroorlog zijn. Deze laatste stelling wint trouwens aan geloofwaardigheid als wij erin slagen om zoniet alle dan toch de grootste onder de oorlogen als burgeroorlogen voor te stellen.

Burgeroorlogen ontstaan waar (in eenzelfde streek) voornamelijk op grond van etnie, politiek of religie onderscheiden groepen elkaar gaan bevechten. Burgeroorlogen zijn door de band zeer geladen, langdurig en bloedig.

57 Tekst d.d. 18 november 2009.

Er bestaat een theorie — van de hand van de historicus Ernst Nolte — volgens welke in het Europa van de voorgaande eeuw niet zozeer twee wereldoorlogen hebben gewoed, maar wel één lange, aanslepende burgeroorlog, meer bepaald tussen communisten en fascistten.⁵⁸ Volgens die (oorspronkelijk marxistische) theorie is het fascisme een antimarxisme dat strijd voert met een tegengestelde ideologie maar met dezelfde (wrede) methoden.⁵⁹ Nolte en de zijnen beweren dat al die ellende het resultaat is van het supervoorbeeld van terreur, namelijk Robespierre in de Franse revolutie.⁶⁰⁶¹

58 Het betreft hier de opvatting van de in 2000 door de rechtervleugel van de christen-democratische CDU met de Konrad-Adenauerprijs gelauwerde verdediger van het Hitlerregime, Ernst Nolte, met *Der europäische Bürgerkrieg 1917-1945: Nationalsozialismus und Bolschewismus*, Herbig Verlag, München 1986.

59 Stephane Courtois e.a. schrijven in *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Ed. R. Lafort, 1997, over o.m. de Goelags (de Russische strafkampen met dwangarbeid), de hongersnood van 1932-'33, de vervolgingen van duizenden en de 'zuiveringen', de repressies gedurende het ganse bestaan van de Sovjets, ook in Oost-Europa (Hongarije, Tsjechoslovakije), in China, Cambodja, Noord-Korea, Cuba, Afghanistan — kortom: een terrorisme dat volgens sommigen, want de cijfers worden betwist, met zowat honderd miljoen doden nog moordender was dan het naziregime...

60 Deze leider der Jacobijnen maakte gretig gebruik van de guillotine die in Parijs alleen al veertig duizend koppen deed rollen, waaronder die van koning Lodewijk 16 en diens vrouw.

61 Cf. *Wikipedia*, respectievelijk onder de zoektermen "burgeroorlog", "europese burgeroorlog", "Ernst Nolte", "Jakobijnen", "Maximiliaan de Robespierre" en "Guillotine".

Realistischer lijkt mij de theorie die voorhoudt dat oorlog het verlengstuk is van de economie — een theorie die dus stelt dat wij voortdurend in een staat van oorlog verkeren: voor het merendeel van de tijd bestrijden wij elkaar louter economisch en is het geweld geïnstitutionaliseerd; nu en dan echter grijpen we naar de wapens. Vrede is dan middels maatschappelijke spelregels gekanaliseerde oorlog. Die zogenaamde vrede is nog steeds oorlog dan wel een oorlog die nog uitsluitend de verliezers stoort en niet langer diegenen die aan de winnende hand zijn. Deze laatsten leven immers in vrede omdat zij bezitten wat de eersten vooralsnog hopen te zullen verkrijgen. Maar die hoop geraakt op, de schellen vallen de gedupeerden van de ogen en het geweld breekt uit...

Vrede is een vrucht van vertrouwen, maar slechts een deel van de bevolking is dat vertrouwen waard — het andere deel misbruikt het door diegenen die vertrouwen in hen stellen, middels dat vertrouwen zelf te ondermijnen. De bedrieger wint altijd omdat zijn bedrog pas zichtbaar wordt nadat het hem zijn winst heeft opgeleverd. De gedupeerde slaat in zijn ogen alleen maar een mal figuur en wordt door hem feitelijk uitgelachen. De rechtvaardigheid is zoek waar spelregels mensen onderverdelen in verstandigen (zij die de regels níét volgen) en naïevelingen (zij die dat wél doen), en waar goedheid een synoniem van domheid geworden is en het kwaad wordt bejubeld als was sluwheid een kenmerk van hoge intelligentie. Bovendien bewerkt de algemene lafheid dat de sluwen worden gesteund door wie geloven of hopen onder hun mantel te zullen kunnen schuilen. Al die zaken maken dat de vrede een hoogst labiele toestand is, dat een oorlog onder burgers al-

tijd onderhuids zal blijven broeden en nu en dan ook echt zal uitbreken in al zijn hevigheid.

Het wordt echter mettertijd onduidelijker welke politieke opvattingen al dan niet elkaars opponenten vormen in hun pogingen om de vrede te handhaven of om dus een maatschappij in dan toch een zeker evenwicht te bewaren en haar te laten ontwikkelen. Fascisme staat niet tegenover communisme, alleen al omdat deze bestuurssystemen *allebei* hun gezag ontleen aan het feit dat ze stokken (in het Latijn: 'fasces') achter de deur hebben staan. Zelfs de democratie kan zonder die stokken geen kant op. Een groot Russisch auteur beschrijft in een kortverhaal waarom ondanks de afwezigheid van staatscontroleurs, de WC's in het zogenaamde vrije Westen altijd zo proper zijn: een vernuftig mechanisme verbindt daar de hendel voor het doorspoelen met het deurslot en, zolang men niet doorgespoeld heeft, blijft men in de WC opgesloten zoals een crimineel in zijn cel.⁶² Het schijnbaar plichtsbewuste gedrag in de zogenaamd vrije landen is met andere woorden niet het gevolg van inzicht en het resulteert evenmin uit een vriendelijk verzoek of een bevel: het is daarentegen een dwang die in de maatschappelijke structuren zelf is ingebouwd en die derhalve even genadeloos is als de brute natuur. Die genadeloosheid die aan het extreem liberalisme eigen lijkt te zijn, zorgt voor de schrijnende bedelarij, voor allerlei verslavingen, voor het afzichtelijke 'plezier' (lees: het verter en de spil- en speelzucht) van de rijken en uiteindelijk ook voor het geweld dat de samenleving ontmenselijkt.

62 Michail Zojsjtjenko met het verhaal: *Waarom Duitsers de WC doortrekken*. Zojsjtjenko (1885-1958) was een dissident schrijver uit het Sovjet Rusland die in 1946 publicatieverbod kreeg. (Met dank aan Dirk Biddeloo).

Tolerantie in de zin van het vermogen om te verdragen dat er buiten de lijntjes wordt gekleurd en dus in de zin van vergevensgezindheid, is niet oneindig uitrekbaar doch kent grenzen welke worden opgelegd door de drang tot zelf- en soortbehoud.

Politieke systemen lijken wel herleidbaar tot elkaar, ze lijken in wezen niet verschillend, behalve dan misschien dat ene systeem van de democratie, mits het een soort van systeemloosheid blijft verzekeren, wat wil zeggen: een onafgebroken opheffing van het bekomen systeem. Democratie lijkt wel voorlopigheid, systeemloosheid maar géén anarchie, omdat de systeemloosheid als zodanig een (geldig) beginsel is. En indien democratie nu maar eens en voor goed gedefinieerd werd als een systematische systeemloosheid, dan konden misschien ook op langere termijn die gevaren worden weggewerkt waarvoor heden allerlei mensonwaardige *cordons sanitaires* dienen uitgevonden te worden. Dat lijkt een reusachtige opgave weliswaar, maar misschien is het de enige nog te bewandelen weg naast die snelweg die recht naar steeds weer nieuwere oorlogen voert...

2.

Er zijn historici die geloven dat in de voorgaande eeuw niet twee wereldoorlogen woedden maar veeleer één langdurige burgeroorlog, meer bepaald tussen communisten en fascistten. Die twee ideologieën zijn weliswaar onderling tegengesteld, maar hun methodes zijn gelijkaardig, en dit wil zeggen: allebei even wreedaardig. Qua wreedheid lijken tenslotte alle politieke systemen in hetzelfde bedje ziek, behalve dan misschien de democratie, maar dan op voorwaarde dat zij de systematische systeemloosheid beli-

chaamt. Het kwaad blijkt immers telkens in het systeem zelf te zitten: niet in welbepaalde systemen, maar in élk systeem: het kwaad *is* de systematisering, en daarom ook zegt Friedrich Nietzsche niet toevallig: „Der Wille zum System ist ein Mangel an Rechtschaffenheit.“⁶³

Vertrouwen, daar draait het in wezen om wanneer oorlog en vrede ter sprake zijn. Want indien het vertrouwen algemeen was, dan waren de regelgevingen en de wetten volstrekt overbodig. Nu zitten zij ons op de hielen, als waren zij de argusogen van onze medemensen zelf. Regels en wetten worden des te meer nodig geacht naarmate het wantrouwen groter is: zij regelen de economie als het ware "exact tot op de centiem" en er is ook geen rust als in de calculus op het eind van de dag een kwartje overschiet. De vrede wordt als het ware door een bonte variëteit aan regels en aan wetten ondersteut, precies zoals een enorme schuur aan alle kanten en zijden ondersteut wordt door ontelbare staken en pilaren. Maar het wantrouwen verlicht de arbeid niet, het maakt die slechts lastiger omdat het een groot stuk van de voorradige energie opsloopt terwijl het verder toch altijd geheel onproductief blijft. Wantrouwen schept wantrouwen, en zo blijft deze tumor groeien, totdat hij tenslotte alle voorradige krachten naar zich toe trekt en er niets meer overschiet voor het eigenlijk werk dat de gemeenschap in leven moet houden en moet laten groeien. Het systeem wordt dermate log dat het de dood betekent van al datgene in wiens dienst het oorspronkelijk placht te staan. Precies omdat het systeem werd ontworpen uit argwaan, terwijl argwaan nog meer argwaan schept, is systematisering uit den boze.

63 *Götzen-Dämmerung, Sprüche und Pfeile, 26.*

Voor de staatsvorm die 'democratie' heet, bestaan heel wat omschrijvingen, maar als men het wezen ervan onderzoekt, dan moet men tot de bevinding komen dat de kern ervan ligt in haar redelijkheid, welke immers fel contrasteert met het geweld van, bijvoorbeeld, dictatoriale systemen. Toegegeven dat in verkiezingen en stemronden de rede als zodanig dan toch enigszins de mist ingaat aangezien het maar zelden het geval blijkt dat de meerderheid het bij het rechte eind heeft: aan democratisch genomen beslissingen gaan hoe dan ook onderzoeken, tellingen en debatten vooraf welke allemaal principieel open staan voor de kritiek van de burger. Het grootste gevaar voor de democratie bestaat misschien wel in het feit dat enkele grote partijen als het ware de dictatuur onder elkaar gaan verdelen, terwijl zij in de verkiezingen de individuele burgerlijke stemmen feitelijk opvreten en afvlakken. Immers, door het feit dat politieke partijen vaak geen andere inhoud hebben dan de naam waarmee ze zich onderscheiden van hun politieke rivalen, ontdoen ze eigenlijk alle individuele stemmen van hun inhoud, zodat aldus van de aanvankelijke redelijkheid uiteindelijk nog heel weinig overschiet.

In geval van eerlijke verkiezingen resulteert een verkiezingsoverwinning uit een getal dat een aantal kiezers vertegenwoordigt. En een eerste vraag hierbij kan luiden: hoeveel percent van die kiezers, kiezen op grond van redelijke argumenten? Edoch, direct daarbij aansluitend moet men ook vragen naar de grond van die redelijkheid, welke immers zichzelf teniet doet als de onderliggende motieven egoïstisch en geheel ónredelijk zijn... en dat blijken ze ook vaak te zijn. Een kiezer stemt bijvoorbeeld voor een partij die alle snelheidsbeperkingen in het verkeer wil opheffen,

en die daarvoor ook allerlei schijnargumenten aanbrengt, zoals bijvoorbeeld de theorie dat een toename van de gemiddelde snelheid zorgt voor minder verkeer op de baan. Edoch het motief van die kiezer is gebeurlijk louter sensatiezucht: hij bezit bijvoorbeeld een snelle wagen waarmee hij zijn frustraties afreageert. Zodoende functioneert de zogenaamde redelijke argumentatie in dit politieke spel nog louter als alibi, als dekmantel voor volstrekt redeloze beweegredenen van egoïstisch ingestelde individuen. Al wie deze vrees een ogenblik aan enkele concrete situaties toetst, zal al gauw merken dat het hier allerm minst om uitzonderingen gaat maar veeleer om de regel. Net zoals dat het geval is in het bedrijfsleven met de zogenaamde "dubbele boekhouding", of in de juridische wereld met de wetten die soms nog uitsluitend lijken te bestaan om hun achterpoortjes te verbergen, blijkt het op meer vlakken vaak de algemene tendens dat het redelijke verworpen is tot een louter rookgordijn waarachter zich dan de volstrekt arbitraire zaken aan het oog onttrekken. De rede die oorspronkelijk in dienst staat van een openheid welke het wantrouwen de wind uit de zeilen moest nemen, blijkt vaak zelf nog slechts als rookgordijn te functioneren.

Om te vermijden dat een democratie aldus wordt uitgehold, dienen dan ook alle systemen gewantrouwd te worden, inbegrepen het systeem van de rede. Dat redelijkheid en logica allerm minst klaar en duidelijk zijn, wordt aangetoond door de onvergankelijke successen van welsprekendheid en reclame, welke steeds kunstiger balanceren op de grens van waarheid en leugen. De leugen is tot een 'kunst' uitgegroeid, of tot een 'wetenschap' van het bedrog, en de door prof. Charles Strickley reeds in 1955 gepubli-

ceerde gegevens over psychopolitiek⁶⁴ zijn slechts voorbeelden onder vele andere die aantonen dat de vrees terzake allerminst zonder grond is. Edoch, wat rest ons dan nog als wij ook de rede moeten wantrouwen, wiens licht volgens talloze verlichte geesten de beste remedie tegen het wantrouwen vormt? Want als wij ons niet vergissen is hiermee een uiteindelijk probleem onder (uiteraard nog veel te schamele) woorden gebracht: het licht van de rede blijkt niet altijd dat van de waarheid te zijn...

3.

De redelijkheid en de waarheid zijn elk andere zaken, zoals ook de logica en de waarheid verschillend zijn, en zoals de wiskunde en de waarheid dat zijn, of de zintuiglijke ervaring en de waarheid: oppervlakkig bekeken lijken die dingen elkaars evenbeelden doch bij nader onderzoek gaan ze vaak over heel verscheidene terreinen. De waarheid is (slechts) één van de vele mogelijke waarden, naast bijvoorbeeld de goedheid en de schoonheid waarmee zij een soort van Platonisch driemanschap vormt. Maar in Aristotelische zin zijn daar ook nog categorieën zoals de hoeveelheid, de hoedanigheid, het waardoor en het waarom en zo meer — twaalf in totaal. Anders dan in die Aristotelische categorisering, geloven wij niet dat de waarheid en de waarde nevensgeschikte categorieën zijn: ons inziens is de waarheid een waarde, doch niet andersom. Het ligt trouwens voor de hand dat de waarheid een specifieke waarde is: het is namelijk die waarde waarvoor de waarheid het waarde criterium vormt. Over de waarheid immers kunnen wij zeggen dat zij waardevol is, terwijl het zinledig is om

64 Het betreft de New Yorkse uitgave getiteld: *Brainwashing: A Synthesis of the Russian Textbook on Psychopolitics*.

over een waarde te zeggen of zij al dan niet waar is. Ook het goede en het schone zijn niet waar of onwaar; ze zijn echter wél waardevol. En zo ook kan de redelijkheid haar schoonheid hebben en kan men spreken over de *elegantie* van een wiskundig bewijs of over de *schittering* van een redevoering. Een wiskundig bewijs kan waar zijn, doch (binnen een welbepaald kader) tegelijk volstrekt waardeeloos in het leven van alledag. Een redevoering kan meeslepend zijn precies omwille van haar doortastende argumentatie, maar daarom hoeft zij nog niet te stroken met de waarheid. Door de eeuwen heen werden de meest fantastische theorieën, vaak stammend uit de wildste fantasieën en uit het wensdenken van het primitiefste mensdom, welhaast wetenschappelijk onderbouwd met quasi meetkundig bewezen stellingen, denk maar aan de systematische theologie van het genie van Thomas Aquinas dat duizend jaar en langer de machtigste kerk ooit heeft geschraagd. Het empirisme, de theorie van Berkeley en talloze andere filosofische systemen zijn elk voor zich volstrekt verdedigbaar zonder dat ze onderling verzoenbaar zijn en terwijl ze elkaar zelfs radicaal tegenspreken. Een gedrag kan al dan niet redelijk worden genoemd maar het is niet waar of onwaar. Sommigen kiezen voor de rede, de *ratio*, en zij plaatsen deze op een hoge trap en brengen haar eer; anderen daarentegen verkiezen het om de gevoelens belangrijker te achten, en nu en dan laten zij de rede dan ook voor wat ze is. Over gekken wordt trouwens gezegd dat zij nog *slechts* over hun rede beschikken, al worden zij in een ander perspectief geïdentificeerd met die mensen die volstrekt *redeloos* zijn. Analoog kan men beweren dat het zoeken naar waarheid onze zekerheden versterkt terwijl, in een heel ander perspectief, kan aangetoond worden dat de

waarheid geen zekerheid verdraagt en ook andersom: het ware kan nooit worden verwoord, het is onmeetbaar, en het meetbare en het zegbare zullen altijd veel te bekrompen zijn om ooit het ware te kunnen benaderen.

Omdat de waarheid veel omvattender is dan de redelijkheid, kunnen zelfs de meest uitgebreide (redelijke) systemen haar nimmer ten dienste staan: zij verminken haar onvermijdelijk. Uitleggen waarom iets schoon is, is een aanlegenschap die slechts tot hilariteit kan leiden, en zodoende illustreert de rede haar eigen kortzichtigheid. Het gedrag van opvoedelingen kan niet berekend worden of geconditioneerd naar de wens van de opvoeder, die dan zou degraderen naar het niveau van de dierentemmer, en de opvoeding naar het niveau van het dier of zelfs naar het peil van het bestuurbare mechanisme. En zo ook kan men van mensen niet verwachten dat zij zich aan regels en wetten ondergeschikt maken — tenminste niet als zij niet overtuigd kunnen worden van hun noodzaak of zin. De waarheid is een heel ander paar mouwen dan alle trucs en systemen samen die haar aan zich wensen te onderwerpen.

Misschien om die reden zijn parlementaire discussies en gesprekken zo geladen met zaken die heel anders nog dan wiskundig, logisch, vakkundig en correct zijn. Politici dienen naast vakbekwaam ook eerlijk te zijn, betrouwbaar vooral en bedeed met gaven die de intellectueel meetbare kwaliteiten overtreffen en die er niet en nooit toe terug te voeren zullen zijn. Om dezelfde reden baat het niet om de raad te vragen van een ingewijde inzake een probleem waarmee men worstelt, als deze ingewijde niet tegelijk een goede inborst heeft — in casu: de bedoeling om hulp te bieden veeleer dan het oogmerk om uit andermans problemen winst te slaan. Kennis kan niet baten als zij niet door

goedheid wordt bestuurd, maar bijvoorbeeld door naijver, haat of vernielzucht, zoals ook alle getuigen van de atoombommen op Hirosjima en Nagasaki dat zullen hebben beaamd. Geniale medici kunnen zich overgeven aan praktijken zoals biologische oorlogsvoering en daarom ook wordt van medici verlangd dat zij de eed van Hippocrates afleggen vooraleer zij aan de slag gaan — in feite zou voor elk maatschappelijk relevant beroep zo'n eed moeten bestaan. Wat steeds weer vaststelbaar is, is wel dat de menselijke wreedheid vaak te maken heeft met een onwrikbaar vertrouwen of geloof in eender welke systemen, alsof zij in staat waren om de menselijkheid van de mens over te nemen en die in zijn plaats op hun schouders te torren. Edoch, wat menselijk is kan niet door domme en gevoelloze systemen worden gedaan omdat systemen louter dingen zijn. Mensen zullen nooit ofte nimmer hun menselijke verantwoordelijkheid van zich af kunnen schudden; het zal ons nooit toegestaan worden dat wij ons van de last van ons geweten ontdoen door datgene wat er op drukt, naar systemen over te hevelen. IJdel is de hoop die verlangt naar een wereld waarin goed en kwaad niet meer zouden bestaan omdat zij bijvoorbeeld tot gezondheid en ziekte herleid zouden zijn geworden. Het streven dat de ziel en de motor uitmaakt van elk menselijk zijn en handelen, kan nooit worden weggeduwd zonder het leven zelf van de adem te benemen. Van een menswaardige politiek moet daarom worden geëist dat hij onophoudelijk in beweging blijft en nimmer stagneert. Veeleer dan wetten en regels, zullen het de lopende gesprekken en de vele samenwerkingsverbanden zijn die oriënterend moeten werken voor het algemeen gedrag. De imperatieven van ooit dienen zich om te smeden tot uitnodigingen, welke op hun

beurt om antwoorden verzoeken die gesprekken op gang brengen, en in die gesprekken als zodanig voltrekt zich dan al dan niet het gebeuren dat naar maatschappelijke relevantie streeft.

4.

Bijzonder berucht is zij altijd al geweest: de kloof tussen *theoria* en *praxis*. Hoe sluitend een theorie ook wil zijn: zij is en blijft een systeem en aldus deelt zij in het lot van alle andere systemen en zal zij niet en nooit in staat zijn om die diepmenselijke zaken die in de *praxis* aan bod komen, over te nemen of zelfs maar te verstaan of te beschrijven. De theorie is, zoals de geest zelf, een struisvogelpolitische ontsnappingspoging aan een onderliggende realiteit die met ons een gans andere richting uitgaat dan wij wenselijk achten of willen. De theorie behoort tot het gebied van de droom waarin wij, mensen, ons nestelen willen, zo lang als het ons lukt, en dan zien we wel, zo maken we ons er al te gauw en te gemakkelijk van af. Maar er is waarlijk geen alternatief dan het zelfbedrog dat geest heet en theorieën bouwen wij daarom bij de vleet, het stoort ons zelfs niet wanneer ze elkander tegenspreken of wanneer hun ultieme gronden uiterst labiele aannamen zijn. De architectuur van de stellingen en de bewijzen van de heilige Thomas van Aquino is fenomenaal, maar zijn ganse gebouw steunt op de aanname dat in de verzamelde teksten die wij als de Bijbel kennen, God zelf aan het woord is, zodat niets daarin ondervraagd of betwist kan worden, ook al zou het voortdurend vloeken met de geniale rede die uit deze grondslagen een ganse theologie te voorschijn tovert. Wij, mensen, worden in de praktijk welhaast dagelijks onplezierig geconfronteerd met onze stofelijkheid en met de vergankelijkheid van allen en van al-

les dat ooit het licht aanschouwen mocht; we ervaren aan de lijve hoe, naarmate wij ouder worden, de tijd zelf steeds sneller door de jaren jaagt, als maakte hij jacht op onze al te vermetele dromen: waar hij ze ons niet ontnemt, maakt hij dat, ofschoon zij jaren duren, wij ze nochtans ervaren zullen als in één enkel oogwenk aan ons voorbijgegaan.

Een degelijke theorie dient in een goede relatie te staan met de praktijk, en dat begint al met de minitheorie die een simpele uitspraak is en die immers waar is als zij strookt met de zintuiglijk ervaarbare werkelijkheid en met de rest van het handelen naast het spreken en het schrijven. Als het werkelijk regent, dan spreek ik de waarheid als ik ook zég dat het regent, en dan deugt mijn theorie over het weer op grond van haar innige en trouwe band met de 'werkelijkheid', en dan is de praktijk van het openen van mijn paraplu zinvol want daarmee in overeenstemming. Helaas zijn de zaken meestal niet zo eenduidig, en dit op meer vlakken: soms regent het een heel klein beetje, ofwel regent het zeer plaatselijk, en soms zijn er ook woorden die dit niet exact kunnen aanduiden en moet men de zaken omstandiger omschrijven, dient men te verwijzen naar allerlei wetenschappelijke theorieën en opvattingen, ook inzake de interpretatie van de gedane waarnemingen, en vaak komt daar nog bijzonder veel meer bij kijken. Kortom: tussen theorie en praktijk gaapt een kloof die vaak helemaal niet te overbruggen is en die soms de twee pal tegenover elkaar stelt. Uiteraard is het relateren van de twee aan elkaar, vakwerk.

Een vooraanstaand voorbeeld van de moeilijke relatie tussen *theoria* en *praxis* geeft de maatschappij bijvoorbeeld in de relatie tussen haar werkzaamheid en haar wetten. Het hoofdstuk is veel te uitgebreid om hier ook maar te bena-

deren, maar we kunnen, heel beknopt, wel stellen dat het de wetten zijn die een staat constitueren, terwijl daarbij uiteraard ook wordt vereist dat het maatschappelijke handelen geheel volgens die wetten verloopt. Het bestel splitst zich daar op in een wetgevende, een uitvoerende en een rechterlijke macht, waarbij de eerste de regels maakt, de tweede past ze toe en de derde controleert dat alles. Waar buiten de lijntjes wordt gekleurd, is sprake van overtredingen en van misdaden, gaande van fout parkeren met de auto tot doodslag en moord.

Een complexer wordende samenleving vereist complexere wetten, regelgevingen, handelwijzen en controles waarbij niets nog aan het toeval mag worden overgelaten en ook niets in handen van ondeskundigen of malafiden terecht mag komen. Het gevaar daarvoor neemt echter toe naarmate de zogenaamd deskundigen, de gerechtigden en de getrouwen of de ingezworenen, minder deskundig en trouw zijn dan van hen kan worden verwacht, want dan dreigen zij de controle over het ganse spel kwijt te spelen aan zeer waarschijnlijk nog veel ondeskundiger en malafider elementen die naast machtswellust geen ander motief hebben om zich naar voren te werken. En ondeskundigheid of trouweloosheid kan ook bij gezagsdragers voorkomen, temeer waar zij democratisch verkozen worden. Immers, om een land te besturen, of een deel daarvan, hoeven zij op de keper beschouwd helemaal geen kennis van zaken te hebben: het volstaat dat zij door het volk verkozen worden. Uiteraard kunnen ondeskundigheid en onbetrouwbaarheid in een open democratie meestal heel snel worden ontdekt en afgestraft, maar de dreiging van een zeker ongenoegen kan kunstmatig worden aangezwengeld zodat volstrekt ondeskundigen en zelfs criminelen steeds

meer terrein gaan veroveren, wat bijzonder nefast is voor een maatschappij en wat haar binnen de kortste keren om zeep kan helpen.

Een gekend voorbeeld van maatschappelijk belangrijke taken die door deskundigen moeten geleverd worden maar die ondeskundigen naar zich toe trekken omwille van de hoge winstmarges, vindt men in de sector van de nep-gezondheidszorg waar allerlei theetjes en tincturen maar ook pseudo-medische praktijken voor grof geld worden verkocht. Vaak omwille van het onmiddellijke persoonlijke voordeel dat zij hierin vinden, werken officiële en deskundige lui hier nog aan mee, denk maar aan apothekers die ooit al wat rook naar zogenaamde alternatieve geneeskunde, categoriek afwezen, maar die vandaag vaak meer dan de helft van hun winkelruimte vullen met onschadelijke doch eveneens geheel onwerkzame producten, beter gekend onder de benaming *placebo's*. Onlangs nog slaagde een bekend farmaceutisch bedrijf er net niet in om via de apotheken gigantische winsten te gaan maken met de verkoop op grote schaal van een volstrekt onwerkzaam product dat gevaarlijke gsm-straling moest neutraliseren.

Veel schadelijker echter zijn de zogenaamde handlezers, de helderzienden en de paragnost-genezers of hoe ze zichzelf ook noemen, die niet zelden zieke mensen die een internist horen te raadplegen, hiervan afhouden om hen zelf te klant te houden en hen 'visites' te doen betalen alsof zij ook werkelijk artsen of zelfs specialisten waren, want die lui blijken de prijzen wel te kennen.

Naast de nep-gezondheidszorg groeit er vanzelfsprekend ook op elk ander vlak, nep: informatie wordt (politiek) gekleurd en zelfs geheel vervalst of achtergehouden in gepri-

vatiseerde media die zich niet meer storen aan ethische regels waarvoor staten wél scrupules horen te hebben. In vele gevallen verpakken zij ordinaire reclame als informatie of zelfs als opvoedkundige informatie die zich niet zelden zelfs het statuut van onderricht durft toe te eigenen. Ook scholen — waar zich het onderwijs en de opvoeding dienen te voltrekken — ontsnappen niet aan die al te vrije markt en zij maken (uiteraard onder tafel) reclame met het gemak waarmee men bij hen het einddiploma haalt. In bepaalde scholen wordt van de beslotenheid van de leraarsvergaderingen met geheim te houden besprekingen, misbruik gemaakt om de 'werknemers' te waarschuwen de lat niet te hoog te leggen, en wel met het argument dat elke leerling dan toch een flink pak lesuren vertegenwoordigt. Voor slechte verstaanders: die scholen blijken er niet voor de leerlingen te zijn, doch geheel andersom, worden de leerlingen daar beschouwd als het cliënteel dat garant moet staan voor de jobs van de lesgevers en de 'opvoeders'. En uiteraard zakt het onderwijsniveau waar scholen concurreren — niet met kwaliteit maar met precies het omgekeerde.

Nep-gezondheidszorg, nep-informatie, nep-onderwijs, maar ook nep-verkeer, nep-veiligheid, en op den duur ook nep-regeringen en nep-rechtspraak, want waar het winstprincipe alles overwoekert, blijft uiteraard geen enkel domein gespaard van willekeur en van corruptie. Dit op zich zet al aan tot wrevel en tot meer dan wrevel, zodat zich naast de aangetaste officiële instituten allerlei private instellingen gaan nestelen. Edoch... vanzelfsprekend ontsnappen ook dezen niet aan de wetten van de vrije markt, of wat had u dan gedacht, en is wat zij te bieden hebben in het overgrote deel van de gevallen echt erbarmelijk te noe-

men, want alleen al van deskundigheid is dan vaak helemaal geen sprake meer. Vooral waar mensen geloven dat zij het recht in eigen handen kunnen nemen, loert een gevaar dat ondanks alle waarschuwingen uit het verleden blijkbaar nog veel te sterk wordt onderschat. En hier zijn we echt niet zo heel ver meer af van de grote burgeroorlogen die nu ook in het Westen op de loer liggen.

Zolang iedereen nog genoeg te eten heeft, zolang er nog een zekere overvloed is, een zekere groei of althans wat hoop, is de kans groot dat de vrede kan gehandhaafd blijven. Maar waar een economische crisis woedt, werkloosheid blijft toeslaan en steeds meer mensen gebukt gaan, zoniet onder honger dan toch onder de toenemende frustraties die de wanhoop begeleiden, verwijten zij aan hun bestuurslieden onvermogen, ondeskundigheid en ook trouweloosheid. Dat laatste vaak terecht, want hoe moet het anders gaan heten waar politici ondanks hun onvermogen om de crisis in te tomen, zichzelf op hoge wedden en nog vele andere tegemoetkomingen blijven trakteren, teneinde zo zelf aan de gevolgen van de crisis alsnog te kunnen ontsnappen? Een gevolg is dat mensen die daartoe helemaal niet bekwaam zijn, stukjes van de door politici en de andere bevoegden onvolbrachte taken naar zich toe gaan halen. Concrete situaties zijn er bij de vleet en zij zijn schrijnend.

In bepaalde streken neemt de bevolkingsdichtheid toe en groeit een zeker onveiligheidsgevoel. Er wordt meer ingebroken in de woningen — vooreerst omdat er meer woningen zijn, omdat meer mensen door de reclame aangezet worden tot kopen terwijl zij steeds minder kans hebben op een job en dus op een inkomen, waardoor zij gefrustreerd raken. Maar vervolgens is er ook onrust omdat bij een toenemende bevolkingsdruk de onderlinge concurrentie toe-

neemt, wat trouwens ook al een puur biologisch verschijnsel is. In het bijzonder bij een gebrek aan sport en aan andere gezonde concurrentiemogelijkheden zoals studies en jobs, neemt het geweld toe, want hoe anders kunnen ongeordende individuen en groepen zich kwalificeren of onderscheiden, afhankelijk als zij toch wel zijn van een drang welke hen wordt ingegeven door de natuur die immers het sterkste nageslacht wil voor elke soort?

Het geweld neemt toe, of alvast de dreiging daarvan, en in een gelijke tred ofwel, opgehitst, die tred nog voorbij-schietend, neemt de repressie toe. Repressie uit zich in preventie en die is zichtbaar en zij stelt vaak bevolkings-groepen aan de kaak die zich aldus gevisieerd voelen, zich onterecht beschuldigd weten, en daardoor nog meer onveilig. Van racisme verdachte politieagenten worden op de hielen gezeten door wantrouwige burgerwachten van die etnieën die zich achtervolgd wanen of weten, en die roepen op hun beurt weer burgerwachten in het leven van die etnieën waartoe de genoemde agenten behoren. Politici proberen de spanningen tijdelijk op te lossen door gekleurde agenten te benoemen in gekleurde wijken, of ook nog door te pogen de verschillende etnieën zodanig te vermengen dat zij onzichtbaar worden. Dat kan door allerlei huisvestingsstrategieën, maar dat blijkt pure theorie die noch samenscholing noch bendevoering kan voorkomen. Ook van gemengde huwelijken kan men niet verwachten dat zij het probleem oplossen: vaak verschuiven ze het naar de gezinssfeer en dan explodeert het uiteraard opnieuw.

Iedereen is wel altijd kandidaat voor dik betaalde en relatief makkelijke en risicoloze banen, maar als geweld opduikt dat vakkundig binnen de perken dient gehouden te worden, schieten er al gauw handen te kort zodat men zich

vaak noodgedwongen moet tevreden stellen met elke welwillende hand die zich aanbiedt. De eerder gevaarlijke karweien worden wel beter verloond maar zij lokken niet zozeer diegenen die over de capaciteiten beschikken om met geweld en gevaar om te gaan, maar veeleer rekruteren zij een categorie van eerder roekelozen ofwel mensen die gewend geworden zijn aan het gevaar, bijvoorbeeld omdat zij uit de wereld van de misdaad komen. Op die manier wordt geweld vanzelfsprekend allerminst ingedijkt doch daarentegen nog aangewakkerd, maar er is op korte termijn geen alternatief en de tijd dringt.

Evolutie en inwikkeling

1.

Er is het geloof bij het gros van de mensen, dat alles wat leeft, in evolutie is. Stenen en allerlei energieën slijten af en devalueren, maar wat leeft, lijkt te groeien: het wordt groter en ook 'ingewikkelder' naarmate het zich 'ontwikkelt'. Het woord 'evolutie' betekent overigens ook letterlijk 'ont-wikkeling': het komt van het Latijnse werkwoord 'evolvere', wat letterlijk '(zich) ont-rollen' is, of '(zich) ont-wikkelen'.

Maar opdat een zaak zich zou kunnen ontrollen of ontwikkelen, moet zij eerst opgerold of ingewikkeld zijn, zoals bijvoorbeeld een klos garen dat is, of zoals een boekrol dat vroeger was.

Wat zich ontrolt, wordt in zijn kleinere onderdelen zichtbaarder dan voorheen, toen het nog in een opgerolde toestand verkeerde. Want wat opgerold of ingewikkeld is, ziet eruit zoals een verpakt cadeautje, waarbij de verpakking haar inhoud aan het oog onttrekt; ofwel zoals iets dat zich als het ware in zichzelf verpakt, zoals een opgerolde sjaal of een paar ineen gevouwen sokken.

In opgerolde of ingewikkelde toestand geraken de dingen tijdens hun groei of tijdens hun productieproces. In het laatste geval gaat het om voorwerpen, die bij uitstek door mensen worden gemaakt, zoals bijvoorbeeld een weefsel, een machine of een tekst; en dat laatste, uit het Grieks stammende woord, betekent oorspronkelijk ook 'weefsel'. Die zaken hebben hun bestaan dan ook aan hun bijzondere manier van 'oprolling' of 'inwikkeling' te danken, wat wil zeggen dat zij, eenmaal in onderdelen uit elkaar gehaald, vernietigd werden of hebben opgehouden zichzelf te zijn. Een tekst die in letter- en leestekens uiteen werd gehaald, heeft opgehouden een tekst te zijn. En een lees- of lettertekens dat wordt afgezonderd van de andere lees- en lettertekens, houdt ook op een lees- of letterteken te zijn: in het beste geval is het nog een tekening, een loutere vorm. Elk teken zit noodzakelijk in de rest van de tekst verpakt.

Waar niet de producten van onze arbeid in het geding zijn, doch de levende wezens, is hun toestand van oprolling of ingewikkeldheid waarmee zij samenvallen, niét te danken aan ons eigen werk, maar wel aan dat van de natuur. Tenminste voor zover we kunnen zeggen dat de natuur arbeid verricht, want dit woord is een toekomstige vorm van het Latijnse *nasci*, wat betekent: 'geboren worden'; *Natura* is het geheel van alles wat geboren zal worden, het is de som van alle dingen die tot leven komen. En al wat leeft, is in-

gewikkeld, precies omdat het gegroeid is, omdat het zich ont-wikkeld heeft.

Hoe het leven tot ontwikkeling of tot groei komt, kunnen wij voortdurend vaststellen — vooreerst bij onszelf, maar ook bij anderen en bij andersoortige levensvormen. Edoch, hoe een levend organisme zich ooit heeft kunnen inwikkelen of oprollen tot wat het is, of beter: hoe, door wat of door wie dat gedaan werd, blijft een open vraag.

Naar analogie van wat wij zelf doen als we zaken in elkaar steken, voortbrengen of samenstellen, hebben wij lang geloofd dat het leven als zodanig werd voortgebracht door de scheppende arbeid van een godheid. Later stapten steeds meer mensen af van die idee en hielden zij het bij een zogenaamde natuurlijke scheppende werkzaamheid, maar dan wel een werkzaamheid die — in tegenstelling tot de menselijke — volslagen blind zou zijn.

Edoch, als wij dan tevens kunnen vaststellen dat zelfs het simpelste levende wezen onvergelykbaar veel fijner ineen zit dan onze meest ingewikkelde machine — wat moeiteloos bewezen wordt door de onnamaakbaarheid van het leven — dan rijst uiteraard de vraag of wij het niet door ons geschapen leven, dat veel ingewikkelder is dan onze eigen producten, zomaar blind en doelloos mogen achten terwijl wij uiteraard wél weten hoe we onze eigen maaksels hebben bedoeld. Misschien is het wel zo, dat wie dit dan beweren, gewoon niet wéten waartoe het leven werd geschapen of met welke bedoeling het een aanvang heeft genomen. Is het immers niet een tikkeltje aanmatigend om van al datgene wat men met zijn menselijk verstand niet vatten kan, dan maar meteen het bestaan te gaan ontkennen?

Andermaal: dat het leven groeit en zich ontwikkelt, zien we met onze eigen ogen; maar hoe het opgerold of ingewikkeld werd tot wat het is, dat blijft voor ons een raadsel. Zeker is alvast dat het niet zichzelf heeft opgerold of ingewikkeld tot wat het is. En een tikkeltje arrogant ware het om over wat veel fijner nog dan onze eigen maaksels in elkaar zit, te gaan zeggen dat dit geheel toevallig en zonder zin of doel bestond.

Tenzij we er van uit gaan dat ons menselijk gedoe danig lamentabel is, dat zelfs het blinde reilen en zeilen der natuur het kwalitatief in onvergelykbare mate overtreft. Maar in dat geval is het menselijke vernuft niet het kruim van die natuur, doch veeleer haar beerput. In dat geval maken uit rede gesproken woorden zich belachelijk naast het gieren van de wind. In dat geval zijn misschien wel de meest ingewikkelde wezens, de armtierigste, en staan bovenaan op de ladder van de schepselen de insecten, het plankton, daarboven de bacteriën en de virussen, en nog hoger, de engelen, die immers de allersimpelste schepsels zijn — na God. Wie zal het zeggen?

2.

Maar hiermee is het mysterie van de evolutie allerminst opgelost. Hebt gij het gemerkt, beste lezer, hoe wij dan toch met bijzonder weinig tact de moeilijkheden hebben omzeild die in onze tekst naar boven kwamen borrelen gelijk kwalijke dampen, ontsnappend uit veel minder fraaie entiteiten dan deze waarover de tekst zelf handelde? Reeds de eerste paragraaf is van die dampen verrot, daar de tweede zin zonder blikken of blozen scandeert dat wat leeft, lijkt te groeien en groter en ook 'ingewikkelder' wordt naarmate het zich verder 'ontwikkelt'. Hoe immers kan iets

zich inwikkelen als het precies het tegenovergestelde doet, met name zich ontwikkelen? Want al wat zich ontwikkelt, zal noodzakelijk simpeler worden aangezien, zoals be-
toogd, de ontwikkeling het ding in zijn onderdelen belicht en aldus veel helderder maakt wat aanvankelijk door zijn inwikkeling of verpakking aan het (al dan niet kwade) oog onttrokken werd.

De vergelijking die wij sinds oudsher maken tussen onze eigen, menselijke arbeid en de goddelijke scheppingskracht, loopt mank op veel meer plaatsen dan deze die door Aurelius Augustinus werden aangewezen, *in casu* in zijn bondig doch bijzonder fraai werkje: *De fidei et symbolo*. Augustinus was het immers die er op wees dat wij geneigd zijn om onze werkzaamheden — weliswaar begrijpelijkerwijze doch geheel verkeerdelijk — te projecteren op de godheid, wat ons er toe brengt om alles in de schepping — uiteraard andermaal ten onrechte — te gaan interpreteren als een geheel van samengestelde of geconstrueerde zaken. We bekijken dan bijvoorbeeld de levende wezens alsof zij, zoals ook onze huizen, uit elementen waren opgebouwd, en wanneer dan elke poging tot (weder)samenstelling van het geheel door een opeenstapeling van zijn elementen, niet het gewenste resultaat oplevert — met name een levend wezen — dan ontnemt een kortsluiting in onze hoofden ons ineens elk verder begrip. De samenstelling van al die elementen waaruit een boom lijkt opgebouwd te zijn, kan op haar beurt nimmermeer een boom opleveren; het tot mislukking gedoemd zijn van al onze pogingen hieromtrent heeft echter niets te maken met die elementen, doch alles met ons bijzonder tekort schietende begrip inzake het onderscheid tussen, enerzijds, samenstellen, construeren of bouwen en, anderzijds,

scheppen — een activiteit die wij ons niet anders kunnen voorstellen dan zoals wij die beoefenen wanneer wij *dode* dingen maken, zoals hamers, tangen en huizen. Die stellen wij immers samen uit voor handen zijnde elementen en helemaal niet uit het niets, zoals de godheid of de godheden dat wél blijken te kunnen. Ons beperkt begrip van wat de goden doen, maakt dat wij aan bouwen en aan samenstellen denken, maar dat is het helemaal niet wat het goddelijke doet: de activiteit van het construeren verhoudt zich tot die van het scheppen zoals de schaduw van een mens zich verhoudt tot zijn levende lichaam van bloed en vlees. Maar er zijn méér verschilpunten dan dit ene dat door Augustinus werd belicht.

Een menselijk product — een voortbrengsel van onze arbeid — is steeds een instrument: iets dat moet dienen om een of ander door ons vooropgesteld doel te helpen bereiken. Een hamer wordt samengesteld uit bijvoorbeeld een relatief lichte houten steel en een zware metalen kop. Hij dient om te hameren, om het gewicht van de kop tegen een voorwerp aan te laten beuken, en dit hameren maakt dan ook zijn wezen uit: elk instrument valt samen met zijn functie. De samenstelling of de inwikkeling — namelijk van de steel en de kop tot een hamer — hoeft zich echter niet te ontwikkelen tijdens het gebruik van de hamer; indien dit wél zou gebeuren, dan viel de hamer door zijn gebruik uit elkaar, en dat kon bezwaarlijk de bedoeling van zijn maker zijn. Maar ontwikkeling blijkt wél de bedoeling van de godheid met betrekking tot zijn levende schepselen: god heeft klaarblijkelijk zijn schepselen zodanig ingewikkeld, dat hun bestaan zijn hoogste vervulling pas vindt in hun ontwikkeling. Op die manier zou dan ook onze menselijke ontwikkeling niets anders zijn dan een passend

antwoord op de goddelijke inwikkeling; onze inwikkeling door god en onze ontwikkeling, mede door onszelf, waren dan zoals twee complementaire bewegingen welke samen een of andere voortgang bewerkten.

Dat de goddelijke schepping niet vergelijkbaar is met de menselijke arbeid, en dat schepselen geen dingen zijn, is één zaak die ons begrip op de proef stelt. Maar kijk: brengt Augustinus ons hier niet op de goede weg inzake een tweede, even moeilijke en daarmee samenhangende zaak, met name dat, in tegenstelling tot onze eigen producten, schepselen helemaal niet 'gemaakt' of ingewikkeld werden om gebruikt te worden, maar dat zij klaarblijkelijk bestaan om zich te ont-wikkelen.

Maar die ont-wikkeling doet dus allerminst de inwikkeling teniet: ze voltooit ze daarentegen als ware ze haar complement. En in die zin is evolutie helemaal niet een of andere verandering in het wilde weg bepaald door toeval of door noodzaak: in dit licht is evolutie of ont-wikkeling het antwoord op de reeds gestelde vraag die de inwikkeling is ofwel de schepping. Is de evolutie niet een luik van de wonderde dialoog van de Schepper met zijn schepselen? Een dialoog waarvan de woorden dan het leven zelf zijn? Wie zal het zeggen?

3.

Wij geloven dat er evolutie is, maar iets kan zich pas ont-wikkelen als het eerst in-gewikkeld werd, en zo kunnen we misschien stellen dat in de dialoog tussen de godheid en zijn creaturen, de ontwikkeling der schepselen het antwoord is op hun schepping of hun in-wikkeling. Het is dan niet alleen zo dat inwikkeling aan ontwikkeling vooraf

moet gaan, want de ontwikkeling van de schepselen, maakt ze ook ingewikkelder of wikkelt ze dus verder in.

De dialoog in deze paradox geeft pas iets van zijn diepte prijs op het ogenblik dat wij het mechanisme van de ontwikkeling wat van naderbij gaan bekijken. Een zich onmiddellijk opdringende vraag luidt dan of een schepsel zelf verdiensten aan zijn wezen heeft. In wat andere bevoordingen vraagt men zich dan af of, en in welke mate, de levende wezens voor hun inwikkeling zelf verantwoordelijk zijn. Maar om die vraag te kunnen beantwoorden, moet men het perspectief verbreden, in die zin dat niet het individu doch de soort, ofwel het levende in zijn geheel, dient te worden beschouwd.

We bekijken dan een levend wezen als een onderdeel van bijvoorbeeld een soort, die wat zij verworven heeft, ontplooit in elk van haar exemplaren apart. Edoch, men ziet nu ook onmiddellijk dat het niet de afzonderlijke exemplaren zijn die zorgen voor de in- en ontwikkeling: het is pas de confrontatie van de soort met de rest van de natuur — zijnde alle omstandigheden — in een 'spel' van differentiatie en vervolgens 'gissen en missen', dat resulteert in nauwkeurig (voor de verdere voortplanting van de soort) uitgeselecteerde, nieuwe exemplaren.

Op de keper beschouwd vernieuwen zich de exemplaren van een soort voortdurend, in die zin dat er geen twee identiek zijn. Pas omdat de aan de omgeving best aangepaste de meeste voortplantingskansen krijgen, kan men over evolutie spreken. Maar hier moet nog worden toegevoegd dat die ontwikkeling dan in feite wel te danken is aan eigenschappen die de uitverkoren exemplaren reeds in zich hadden van bij het begin! Met andere woor-

den werd datgene wat zich verder zal ontwikkelen, niet aan de uitverkoren exemplaren toegevoegd door de omstandigheden: het werd door de omstandigheden *niet weg-gewerkt*, en dat is iets heel anders.

In feite zou men op grond van deze vaststellingen kunnen stellen dat een levende soort gebeurlijk om het even wat in zich heeft en dat zij aldus aanvankelijk het vermogen bezit om principieel tot elke denkbare levensvorm te evolueren. Het zijn dan de omstandigheden waarin de soort tot ontwikkeling komt — de omgevingsfactoren — die als het ware al het ongewenste wegsnoeien, precies zoals een beeldhouwer uit een blok marmer een beeltenis van Adam kapt, slechts door het overtollige marmer te verwijderen.

Edoch, schiet het nu ook u te binnen, waarde lezer, dat zulks zonder een gedreven beeldhouwer met concrete plannen in zijn hoofd, quasi onmogelijk is? Laten wij dus alle essentialisme varen want, hoezeer men ook zoekt: in het marmer als zodanig is geen wil tot vormgeving, tot leven te bespeuren! Of kan men die beeldhouwer dan gelijkstellen aan de natuur zelf, waarvan de ene helft telkens de soort in kwestie is, de andere helft haar omstandigheden en dus haar complement?

Maar herinneren we ons nu dat het denken dat wij o zo hoog achten, feitelijk een afgeleide is van het natuurlijke selecteren, en niet andersom. En is het niet zo dat, in dit licht, geen persoonlijke gedachte volmaakter kan wezen dan het sowieso feilloze selectieproces in de natuur, het geheel waarvan alle soorten en, op hun beurt, al hun exemplaren, slechts pogingen tot nabootsing zijn?⁶⁵

65 Tekst d.d. 6 december 2009.

Sterfelijkheid

1. Stof en vorm, lichaam en ziel...

Wie er nog mocht aan twijfelen, die moet het zich maar eens proberen voor te stellen, en hij wordt bij deze vriendelijk uitgenodigd om daar dan bovendien een tekeningetje van te maken zodat we allemaal getuige kunnen zijn van het onmogelijke, maar het valt te verwachten dat gewoon niemand zich dat voorstellen kan: we mogen met een gerust hart verkondigen dat er geen stof zonder vorm bestaat.

Het stoffelijke zou immers niet stoffelijk zijn indien het niet betast kon worden, indien het geen begin of einde had, indien we het niet ter hand konden nemen of in ogen-schouw vanuit een zeker perspectief. De stof zou geen stof zijn als een kunstschilder haar niet kon afbeelden op doek: licht of donker, in welbepaalde kleuren, groot, klein, rond of hoekig maar hoe dan ook als een projectie van een welbepaalde vorm.

Er bestaat geen stof zonder vorm en zo ook bestaat er geen vorm zonder stof: de twee hebben elkaar broodnodig om zelf te kunnen bestaan en niemand kan daar ooit aan ontsnappen omdat stof en vorm in werkelijkheid altijd een ondeelbare eenheid vormen. Het is slechts in ons denken dat we die twee zaken apart kunnen benoemen zodat het wel lijkt alsof we ze uiteen kunnen halen, maar niets is minder waar want onze gedachten omtrent de werkelijkheid zijn bijlange niet aan de werkelijkheid zelf gelijk — in werkelijkheid zijn stof en vorm altijd onderling verbonden omdat zij niet apart bestaan.

Het is in feite wel bijzonder vreemd: om de stoffelijkheid, die zoals hoger gezegd eigenlijk "stof-en-vorm" is, zelf te kunnen begrijpen, lijkt het wel dat wij ze uit elkaar moeten halen in onderdelen die op de keper beschouwd niet eens bestaan. Stof en vorm bestaan niet apart tenzij als begrippen of als woorden, in de geest. De — nota bene — *rusteloze* geest, want ook die begrippen verwijzen noodzakelijk naar elkaar, willen zij hun betekenis enigszins kunnen verduidelijken. Onze geest wordt immers door de vraag beïnvloed hoe stof en vorm dan samenhangen: én in de werkelijkheid én als begrippenpaar, want tussen wat *is* en wat *lijkt*, gaapt immers een diepe kloof, en zo ook tussen de verbanden van, enerzijds, de dingen en, anderzijds, de begrippen...

De stof is datgene wat verondersteld wordt ten grondslag te liggen aan wat zich via de wereld van de zintuigen als een vorm aan ons kenbaar maakt. Als we een reflectie zien van licht — uiteraard in een welbepaalde vorm — dan weten we meteen dat dit licht op iets stoffelijks reflecteert. Gebeurlijk wordt het licht ook opgeslorpt door een oppervlakte met een welbepaalde vorm en het is mogelijk dat wij dan een zwarte vlek zien precies daar waar iets stoffelijks lijkt te ontbreken, zoals dat bijvoorbeeld het geval is met de donkere ruimte tussen de lichtgevende sterren aan het firmament. En zo krijgt, dankzij de stoffelijke dingen, ook de lege achtergrond een vorm, zonder dat deze zelf van stof is. Precies zoals de zwarte profielen van twee symmetrisch gespiegelde gezichten een vorm krijgen zonder zelf van stof te zijn — een vorm, welke zij danken aan de stoffelijkheid van de vaas in hun midden die hen uit het niets te voorschijn tovert. Hoe dan ook vereist elke vorm, stof. En ook andersom is er geen stof zonder vorm.

In feite is het woordje "stof" een veel te gemakkelijk begrip voor een wel bijzonder ongemakkelijke werkelijkheid of althans een aspect daarvan, en hetzelfde geldt voor het woordje "vorm". De term "aspect" verwijst trouwens reeds naar onze perceptie of onze manier van kijken naar die werkelijkheid, en hiermee zijn we bij een volgende stap van de redenering beland, welke luidt dat er geen vorm kan bestaan zonder vormherkenning.

Er bestaat geen stof zonder vorm, dat mag nu duidelijk wezen, maar evenzeer is het waar dat er geen vorm bestaat zonder vormherkenning, waarmee gezegd is dat vormen niet op zichzelf kunnen bestaan. Vormen kunnen niet op zichzelf bestaan: ze hebben stof nodig, zoals hoger beschreven, maar ze hebben ook onszelf nodig om als zodanig herkend te kunnen worden, en dat is een mysterieuze waarheid daar bovenop.

Men kan bijvoorbeeld nooit zeggen dat boomtakken de vorm hebben van de letters "S", "Y" of "M", als men in die takken niet eerst de vormen van die letters kan herkennen. Vormen moeten worden herkend om als zodanig te kunnen bestaan: zolang zij niet als zodanig herkend worden, bestaan ze ook niet.

Maar dit betekent vanzelfsprekend meteen dat zonder een waarnemend en kennend subject zoals bij uitstek de mens — maar uiteraard ook God — er gewoon geen sprake kan zijn van, achtereenvolgens: vormherkenning, vormen en materie. In twee woorden luidt de conclusie onverbiddeijk dat er geen stof kan bestaan zonder de geest.

Uiteraard betekent dit nog steeds niet dat de stof een product van de geest zou zijn; het staat wel vast dat het bestaan van de geest een voorwaarde is voor het bestaan van

de stof. Een materieel universum zonder geest is bijgevolg ondenkbaar. Al wil dit niet zomaar zeggen dat die twee — stof en geest — daar tegelijk zouden moeten bestaan. Het volstaat dat in een stoffelijk universum ooit geestelijke entiteiten verschijnen opdat het zelf zou kunnen zijn.

Er bestaat geen stof zonder vorm; er bestaat geen vorm zonder vormherkenning; er bestaat geen materie zonder geest. Precies zoals de vorm en de stof van elkaar niet los te maken zijn, zo ook zijn materie en geest noodzakelijk onderling verbonden, en daarvan kunnen wij ons nog het best vergewissen via introspectie, meer bepaald door de observatie van het bezielde lichaam dat ons eigen bestaan of ons leven draagt: alles daaraan blijkt zowel een fysieke als een geestelijke kant te hebben en die twee kunnen we onmogelijk apart bekijken. Elke poging om het lichaam te observeren los van de geest, ofwel andersom, brengt een 'kortsluiting' teweeg in onze gedachten. Wij kunnen er namelijk geen idee van hebben wat het moet zijn om dood te zijn, ofwel om te leven doch beroofd van ons vlees.

2. Chaos

Er bestaat geen stof zonder vorm en, ook omgekeerd, bestaan er geen vormen zonder stof: stof en vorm hangen altijd samen. Maar hebben we ons in de daar op volgende stap niet een klein beetje vergaloppeerd? We zeggen immers dat er geen vormen kunnen bestaan zonder vormherkenning, waaruit dan het besluit dat er geen stof kan zijn zonder geest. Edoch, wat moeten vormen zich ervan aantrekken of zij al dan niet worden herkend!? Het is weliswaar waar dat een boomtak pas de vorm kan hebben van een "S" als hij ook eerst als zodanig door een alfabeet wordt herkend. Maar zal een bolvormige steen dan wach-

ten om van een helling naar beneden te rollen totdat iemand zijn vorm als zijnde bol herkent en, eventueel, eerst nog bedenkt dat al wat bol van vorm is, bij het minste stootje van een helling neerwaarts rollen gaat?

Het is duidelijk: de vorm is een eigenschap van de stof, terwijl dezelfde stof gebeurlijk in talloze verschillende vormen kan bestaan, wat er op wijst dat niet die of gene specifieke vorm de eigenschap is, doch de vorm als zodanig. En op dezelfde manier kon worden gezegd dat de stof een eigenschap is van de vorm, want vormen kunnen met allerlei stoffen worden 'afgebeeld'. Maar hiermee is de kous niet af.

Een helling heeft een bepaalde vorm — zij is bijvoorbeeld een plat, hellend vlak — en zo ook een steen die, bijvoorbeeld, bolvormig is. Maar zijn het nu de vormen van die twee dingen welke maken dat bij het geringste stootje de steen van de helling gaat rollen, of zijn het de zogenaamde *massa's* van die dingen, welke immers onderhevig zijn aan de zwaartekracht? En als het geen van beide is die ervoor zorgt dat de steen van de helling rolt, doch die twee samen — massa én vorm: hoé doen ze dat dan wel? Hoe werken zij dan op elkander in zodat zij het te verwachten resultaat bewerkstelligen?

De vraag doet uiteraard denken aan Plato's vraagstuk naar de veroorzaker van iemands "groter zijn": als Piet een kop groter is dan Bart, wát precies maakt dan dat hij zoveel groter is? Is het zijn hoofd? En hier is het nog enigszins duidelijk dat de lengte van een fysieke entiteit, met die entiteit samenhangt zonder dat zulks in de werkelijkheid zelf duidelijk aanwijsbaar is: de samenhang bestaat immers veeleer binnen in ons hoofd, en dus in onze geest, in onze

voorstelling, welke begrippen onderscheidt die in de werkelijkheid helemaal niet apart bestaan.

Het is bijgevolg dan toch niet helemaal terecht om op te merken dat een bolvormige steen niet wachten zal totdat hij wordt herkend om van een helling naar beneden te gaan rollen. Het is immers niet alleen zijn vorm die hem doet rollen doch evenzeer zijn massa — of zijn stoffelijkheid — welke immers onderhevig is aan zwaarte. Als er geen vorm bestaan kon zonder vormherkenning dan gold dit ook voor massa of voor stof: geen massa zonder massa-herkenning — bijvoorbeeld via weging van het soortelijk gewicht dat de verhouding uitdrukt tussen zwaarte en volume. Edoch, vervolgens gold dan evenzeer dat er geen onderscheid was tussen massa en vorm... zonder de specifieke herkenning van dit onderscheid of, in één enkel woord, het onderscheidingsvermogen. En hebben we hier niet te maken met een zeer oud woord dat wonderwel stevig op zijn poten blijkt te staan?

Dit slechts om te zeggen dat de perceptie een ernstige en niet weg te werken factor is in het debat over het wat en het hoe van wat al dan niet is. Maar elke poging om het debat te gaan voeren, loopt wonderwel spaak, want met elk nieuw begrip waar de discussie om vraagt, wordt tevens meer speling in de zaak naar binnen gebracht zodat binnen de kortste keren alle gedane uitspraken gaan lijden aan nietszeggendheid omdat de foutmarges ontzaglijk veel breder worden dan de te bepalen dingen kunnen verdragen, wat de metingen zelf in het belachelijke trekt.

Hoe immers kon iemand die van plan was om een huis te bouwen, een lap grond kopen van tien bij twintig meter... met een foutmarge van vijftig meter op zowel de lengte als

de breedte van die lap?! Zijn lap grond werd door de bureu gewoon weggedrukt en de aankoop ware geld in 't water! Om precies dezelfde reden doen allerlei registraties en papiermolens veel meer kwaad dan goed, en is het denken zelf — het afbeelden van de dingen in de geest — uiteindelijk een kwalijke vergissing. De finale speling die er op de zaken komt te zitten is danig groot, maar zij wordt over het hoofd gezien door allerlei kortzichtigheden en vergissingen, ten gevolge waarvan men met een welbepaalde kijk op de werkelijkheid echt àlle kanten uit kan.

Begripsverwarringen zijn erger nog dan het door elkaar haspelen van de lettertekens zelf: als hier en daar in een tekst een letter verkeerdelijk door een andere wordt vervangen, komt dat weliswaar de leesbaarheid niet ten goede, maar blijven die fouten binnen de perken, dan blijft het lezen alsnog mogelijk. Eenmaal echter er meer lettertekens niét op hun plaats staan dan dat er correct neergezet zijn, is de ganse zaak verloren, ook al omdat men niet meer weten kan wélke dan correct zijn en wélke fout.

Eenmaal de grenzen van het toelaatbare overschreden, lijkt alles vloeibaar te worden en wordt waarheid gewoon een zaak van macht. Als de werkelijkheid zelf niet langer weerstand biedt aan onze wensen, dan gaan wensen onderling vechten, op den duur zelfs zonder nog te weten waartoe of waarheen, en dat is... chaos.

3. Erkenning

Hoe meer men met zijn geest de werkelijkheid tracht te specificeren, des te verder lijkt men van die werkelijkheid af te dwalen. We zagen reeds dat er geen stof kan bestaan zonder vorm, en dat lijkt heel duidelijk. We zagen ook dat er ook geen vorm kan bestaan zonder vormherkenning, al

lijkt dat wat moeilijker. Die laatste bewering brengt immers aan het licht dat niet alleen vormen, maar ook massa's en, algemeen gezien, eender wat in de werkelijkheid, telkenmale om een specifieke perceptie van die dingen vraagt om tot bestaan te kunnen komen. Waar die specifieke percepties ontbreken, komt men er eigenlijk helemaal niet meer achter of die dingen nu echt 'an sich' bestaan of niet. Realisten zullen zeggen dat die dingen alsnog op zichzelf bestaan, Kantianen zullen dat in twijfel trekken. Het lijkt er hoe dan ook sterk op dat daar waar de subjectieve component ontbreekt, het object in kwestie in die toestand van chaos verkeert waarin ook de ganse wereld verkeerde vooraleer hij werd geschapen.

Dat dingen niet 'echt' kunnen bestaan zolang ze niet als zodanig waargenomen of dus *herkend* worden, geldt niet slechts voor het levenloze: ook menselijke personen dienen als zodanig benaderd te worden om als zodanig te kunnen bestaan. En zeker in het geval van menselijke personen is niet alleen sprake van herkenning, maar eerst en vooral ook van *erkenning*: mensen die niet als mens worden erkend door anderen, worden in feite door hen vermoord.

Sterfelijkheid heeft te maken met schuld — 'erfschuld', zoals zij wordt genoemd — precies omdat de verantwoordelijkheid voor het menselijk bestaan ook in menselijke handelen ligt: doordat iemands mens-zijn afhangt van erkenning, draagt de ene het bestaan van de andere — of hij doet dat niet. De Franse filosoof Jean-Paul Sartre kan pas zeggen: "l'enfer c'est les autres", waar die anderen — met hun objectiverende blik of eender hoe — eraan verzaken om hun medemensen te erkennen. De hel is immers daar

waar het geluk wordt afgewezen: het ontbreekt niet, maar het wordt niet gewild.⁶⁶

Naar aanleiding van Obama's speech in Oslo

1. Een synthese

In twee woorden lijkt de speech van de winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede 2009 een geloofsbelijdenis in de rechtvaardigheid en in de kracht van de menselijke tussenkomst in de geschiedenis. (*"Our actions matter, and can bend history in the direction of justice."*) Een weigering van het fatalisme, een ode aan de rede. Maar hoort men dan niet plotseling een valse noot? Het luidt immers ineens dat ook de rede haar grenzen heeft en dat daar het geweld het van haar moet overnemen. (*"To say that force is sometimes necessary is not a call to cynicism — it is a recognition of history; the imperfections of man and the limits of reason."*) Het gebruik van geweld is namelijk noodzakelijk en zelfs moreel gerechtvaardigd als een land wordt aangevallen en zichzelf dan moet verdedigen. Zo was zonder een militaire tussenkomst Hitler niet te verslaan en sinds W.O.II werden ook afspraken gemaakt om de wereldvrede te bestendigen. En dat is ook goed gelukt, gelooft Obama. Uiteraard vergt elke oorlog offers, maar als we ons vrijheidsideaal niet verdedigen, dan verliezen wij onze vrijheid ook en wat is vrede zonder vrijheid waard? Wie de mensenrechten genieten, die hebben ook

66 Tekst d.d. 28-29 oktober 2009.

de plicht om ze elders te doen naleven: de overtuiging dat alle mensen uiteindelijk hetzelfde willen, namelijk persoonlijke vrijheid en geluk, rechtvaardigt de militaire tussenkomsten ter verdediging daarvan, als zij door regeringen met de voeten worden getreden. Echte vrede vereist dat afspraken en regelgevingen moeten kunnen afgedwongen worden met sancties en zo nodig met geweld. Zo is er de noodzaak om de verspreiding van atoomwapens tegen te gaan en ook volkerenmoord binnenin naties en schending van mensenrechten vereisen en rechtvaardigen ingrepen van buitenaf. De afwezigheid van openlijk geweld is nog steeds geen vrede: rechtvaardige vrede vereist vrijheid voor allen en respect voor de mensenrechten. Tenslotte vereist echte vrede ook economische stabiliteit, nodig voor ieders ontwikkeling en geluk. Obama citeert Kant als hij zegt dat elke religie hetzelfde nastreeft, met name de wil om anderen te bejegenen zoals ook wij wilden dat zij ons bejegenden. We zijn onvolmaakt, zo besluit hij, maar we kunnen tenminste naar de perfectie streven: alleen zo ontsnappen we aan het fatalisme en zetten we het verhaal van de menselijke vooruitgang verder.

2. "Verantwoorde oorlog"

Barack Obama, president van de Verenigde Staten van Amerika, ontvangt op 11 december 2009 te Oslo de Nobelprijs voor de Vrede en bij die gelegenheid verdedigt hij het begrip van de "verantwoorde oorlog" (*"the concept of a just war"*): een oorlog die mag én móet. Maar is dat geen *contradictio in terminis*?

Zelfverdediging is gerechtvaardigd, en zo ook oorlog uit zelfverdediging, zo weerklinkt het door de eeuwen, zelfs door de mond van heiligen zoals Thomas Aquinas, de al-

lergrootste katholieke kerkvader. Maar dit doet niets af van het feit dat oorlog geweld is. Geweld is niets anders dan het tot de hoogste wet verheffen van het recht van de sterkste. En voor wie er nog mochten aan twijfelen: het recht van de sterkste is de volstreckte wettelóósheid. De koopwaar van Obama is bijzonder precair maar wat zijn de alternatieven?

3. Burgers de oorlog insturen

Wanneer vrouw en kind worden bedreigd door een niets ontziende vijand, moet de man niet op de loop gaan, althans niet zonder vrouw en kind. Men kan vluchten voor een vijand zoals men ook vlucht voor een tornado, een aardbeving of een andere naderende natuurramp. Vluchten is geen lafheid voor een kapitein die eerst iedereen in veiligheid brengt en die tot de laatste man aan boord blijft.

Terugvechten is minder verkieslijk dan vluchten van zodra men daarbij datgene riskeert dat men, koste wat het wil, tegen de vijand wil beveiligen. In het geval men zich de sterkste weet, rijst de vraag hoévéeł sterker men wel is: is men absoluut de sterkste zodat men niemand van zijn manschappen riskeert? Of is men slechts sterker in die zin dat men op een eindzege mag hopen met relatief wéinig slachtoffers?

In het eerste geval is het beslist niét gerechtvaardigd om de vijand preventief uit te schakelen want van zelfverdediging kon dan bezwaarlijk sprake zijn. Bij het tot wet worden van het recht op preventieve oorlog, kon geen mens zich ooit nog veilig voelen. En als terugvechten zonder 'offers' onmogelijk is terwijl de vlucht geen optie meer kan zijn, dan kan men beter spreken over 'risico's' dan over 'offers', aangezien 'offer' een term is die veeleer past in het

kader van kamikaze of van zelfmoordterreur. Risico's daarentegen kunnen uit het leven niet worden uitgesloten. Zelfs bij het slapen stellen we ons bloot aan gevaren die we hadden kunnen voorkomen indien we maar wakker waren gebleven. Veel prangender is de vraag of wij risico's mogen nemen waarvan niet wijzelf de dupe kunnen zijn, maar derden: onze eigen kinderen, maar gebeurlijk ook de vijand... en zijn kinderen.

4. De goede herder

In de parabel van de goede herder, vertelde inmiddels tweeduizend jaar geleden Jezus Christus het verhaal van een verloren schaap dat door zijn herder wordt teruggehaald uit de woestenij. De Zoon Gods spreekt van een *goede* herder omdat die, om amper één van zijn schapen te redden, zijn eigen leven op het spel zet en de rest van de kudde achterlaat.

De zaak is deze, dat de schapen aan de zorg van deze herder werden toevertrouwd en dat hij daarover bijgevolg verantwoording zal moeten kunnen afleggen: over de kudde, maar evenzeer over het lot van élk van de schapen. Wat er met hém gebeurt als hij zich in de woestenij begeeft om een verloren schaap terug te halen, is dan niet langer zijn zaak: dat is de verantwoordelijkheid van zijn opdrachtgever.

Een herder die bij het tellen van zijn schapen merkt dat hij er eentje tekort komt, maar die zich er makkelijk vanaf maakt met het argument dat hij er nog genoeg overhoudt, kan beslist géén goede herder zijn. Immers, als zijn opdrachtgever hem zou vragen waarom hij dat ene verdwaalde schaap niet terug ging halen: wat anders kon hij antwoorden dan dat hij zijn eigen leven niet op het spel wilde

zetten voor een schaap? Edoch, in dat antwoord zou hij uiteraard zijn opdrachtgever beledigen, en die zou hem terecht wijzen met de woorden: hoe zou ik u een taak opdragen waarvan ik wist dat ze uw leven in gevaar bracht!? Dan bracht ik immers meteen de kudde in gevaar die ik u had toevertrouwd!

5. "Bemint uw vijanden!"

Het is beslist niet zo dat Obama zijn schapen de woestijnen in stuurt. Veeleer is het omgekeerde waar en wil hij verloren schapen — die weliswaar aan andere herders toebehooren — in de woestijnen gaan redden: in Irak, in Bosnië en op nog tal van andere plaatsen. Maar dat doet hij niet eigenhandig zoals de goede herder uit de parabel. Hij zend daarentegen zijn schapen uit en hij vraagt hen om voor herder te gaan spelen in den vreemde. Voorwaar deed Christus dat ook met zijn apostelen, en de Kerk doet dat nog met haar zendingen vandaag, maar Christus gaf wel eerst zelf het voorbeeld en zijn volgelingen handelen uit vrije wil. Zolang de vrijheid van de missionarissen wordt gerespecteerd, lijkt die handelwijze sluitend. Is het immers niet omwille van de vrijheid dat troepen worden uitgestuurd?

Een ander probleem duikt op waar aan zendingen gevraagd wordt dat zij zouden doden. Christus vroeg aan zijn apostelen dat zij hun leven zouden geven voor hun naasten, zoals Hij zelf hen dat had voorgedaan. Omtrent de vijand zegde hij niet dat die gedood moest worden: "Bemint uw vijanden!" was zijn devies en is dat niet het tegendeel van doden? Stelde Obama Jezus Christus in zijn schaduw als hij beweerde dat het verlangen naar vrede niet volstond om die te realiseren, en dat *derhalve* geweld soms nodig

was? Volgens Christus immers kan vrede niet het resultaat van oorlog zijn ("Wie het zwaard hanteert, zal omkomen door het zwaard"); volgens Hem is vrede een vrucht van de liefde.

Mag een herder zijn schapen de wildernis in sturen met de opdracht daar herder te gaan spelen over de schapen van een ander? Als die andere herder dat niet wil, dan brengt de eerste zodoende zijn eigen schapen toch alleen maar in gevaar? En dat lijkt tenminste iets heel anders dan zijn eigen leven te riskeren voor één schaap, of niet? Een leger wordt niet beduidend zwakker bij het verlies van slechts één soldaat, zoals ook een politicus zijn job niet zal verliezen als hij slechts één stem moet missen, maar zijn mensen dan te herleiden tot de kudde die ze vormen en dus tot het *aantal* waartoe ze trouwens ook ter gelegenheid van de verkiezingen worden herleid?

Het bestaan van het kwaad rechtvaardigt volgens het christendom de oorlog niet omdat het kwaad — alvast in de analyse van de heilige Augustinus — geen identiteit en zelfs geen entiteit is die men doden kon: het kwaad is daarentegen een *tekort*, meer bepaald is het kwaad niets anders dan een tekort aan het goede. Het wordt derhalve pas bestreden door het goede zelf, en dat is dan ook perfect in overeenstemming met het gebod: "Bemint uw vijanden!" De tragiek van de oorlog ligt hierin, dat door de identificatie van het kwaad met bepaalde personen — 'vijanden' — die men dan doodt, men zichzelf terstond transformeert in de moordenaar die men bestrijden wilde, en zo plant het kwaad zich alleen maar voort.

Of Obama het bij het rechte eind heeft met zijn 'gerechtvaardigde oorlog', is onzeker: dit zijn immers bijzonder

moeilijke kwesties, zaken die het loutere denken te boven gaan. Zeker is wel dat er godsdiensten bestaan die zich veel beter lenen tot de ondersteuning van dat concept van een 'gerechtvaardigde strijd', dan het christendom.

6. De vijand binnenin

Maar er doet zich vandaag nog een andere bijzonderheid voor inzake oorlog; een verontrustende zaak die misschien wel de eigenlijke doch verborgen vijand aan het licht kon brengen en die daarom niet mag veronachtzaamd worden. Men ziet immers dat de crisis, ook in het thuisland, een grote groep mensen treft die voordien welstellend waren. Deze slachtoffers lijden honger en kou. Armoë is geen schande, maar toch zijn zij vooral voor de oneer op de vlucht, en zij zien zich genoodzaakt om aan het front te gaan vechten in de hoop aldus hun families bij te kunnen staan. De nood is immers zo groot dat deze burgers uit hun woningen worden verjaagd. Maar het zijn geen vreemde en vijandige volkeren die hen de straat op jagen; welnee: het zijn hun eigen landgenoten die dat doen! Meer bepaald zijn het de kapitaalkrachtige burgers — de eigenaars van de woningen waarvoor zij niet langer de huur kunnen betalen — die hun medeburgers meedogenloos in de kou laten staan, en die zich aldus als hun vijanden ontpoppen...

Want is het niet verbluffend hoe gedwee allen knielen voor het gouden kalf dat feitelijk het egoïsme vertegenwoordigt dat misschien wel onze grootste vijand is? Is het niet verbazingwekkend hoe volslagen kritiekloos elkeen zich neerlegt bij de orde van het geld? En met welk een vanzelfsprekendheid het brute egoïsme zijn rechten opeist, óók al zijn de schuldeisers de medeburgers van de schuldenaren en treft hen geen verwijt inzake een crisis die de

vrijheid in de weg staat en die tenslotte een kind is van de ongebreidelde hebzucht?⁶⁷

Overbevolking?

Het milieu gaat om zeep, zo wordt gezegd, en niemand kan daar nu nog omheen want Antarctica gaat aan diggelen en als in een wraak der natuur stevenen gigantische ijsbergen gelijk nooit geziene Titanics op onze schepen af. De Noordpool smelt weg, de zeehonden verdrinken, de golfstroom valt stil en in Noordwest-Europa staat een ijstijd voor de deur. Tegelijk is onze flinterdunne dampkring, van koolstofdioxide oververzadigd, een broeikas geworden en ingevolge de opwarming van de aarde verdampen zeeën vol water in luchten die aldus worden bezwangerd van een nieuwe zondvloed. Een van de grote boosdoeners zou volgens sommigen de overbevolking zijn.

In 1798, lang voor het poolijs aan het smelten ging, voorpelde de Britse predikant en econoom, Thomas Robert Malthus (1766-1834), dat de lineair toenemende voedselproductie alras achterloopt op de exponentieel toenemende bevolkingsdruk, en dit uiteraard met massale sterfte door hongersnood tot gevolg. Malthus stelt als oplossing voor dat armen verhinderd zouden worden om nog kinderen te krijgen.

In zijn boek getiteld *An Essay on the Principle of Population*, schrijft hij: "*Het is noodzakelijk dat men alle kinde-*

67 Tekst d.d. 12-13 december 2009.

ren doet verdwijnen welke geboren worden bovenop het bevolkingsaantal dat gevoed kan worden, en dit moet men doen zolang als de overlijdens voor hen geen plaats hebben gemaakt."⁶⁸

Kort daarop pleitten Malthus' volgelingen (de zogenaamde neomalthusianisten) voor anticonceptie en legden zij de grondslag voor een door de overheden gesubsidieerde en op geboortebeperking gerichte, nieuwe seksuele moraal die niet langer steunt op de religie en die, naast een strijd tegen de strafbaarheid van abortus en van buitenhuwelijkse betrekkingen, ook de eugenetica voorstaat en, meer bepaald, de rasverbetering middels het opleggen van Malthus' 'baringsverbod' voor de 'proletariërs' avant-la-lettre. Dit begrip dat de armsten omschrijft die slechts hun 'proles' of hun kroost bezitten, was nog niet geboren, toen reeds een begrip nodig was ter benoeming van hen die op de koop toe kinderloos moesten blijven. Malthus zijn pleidooi gaat zelfs in de richting van het ontzeggen van medische hulp aan deze armen, zodat de natuur beter haar werk kon doen, meer bepaald: selecteren. Dat begrip stond centraal in het werk van Darwin, die een drietal jaren voor Malthus' dood van wal stak met zijn *Beagle*.

Malthus voorzag de naar hem genoemde catastrofe al in de 19de eeuw, maar hij kon uiteraard niet weten dat na zijn dood de Industriële Revolutie zich echt zou doorzetten, met massaproductie ingevolge de uitvinding en het ge-

68 Book IV, Chapter V § 1: Of the Consequences of pursuing the opposite Mode. Oorspronkelijk: "All the children born, beyond what would be required to keep up the population to this level, must necessarily perish, unless room be made for them by the deaths of grown persons". Zie ook: <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPlong30.html> .

bruik van (stoom)machines, waardoor (althans in principe) ineens veel meer mensen gevoed konden worden. Die 'redding' kwam in hoge nood want tijdens Malthus' leven verdubbelde het aantal Europeanen, namelijk van 130 miljoen in 1750 tot 260 miljoen in 1850.

In *The Population Bomb* van 1968 vergiste ook de beroemde demograaf Paul Ehrlich zich met zijn voorspelling van een catastrofaal voedseltekort met honderden miljoenen doden nog in de zeventiger jaren. Voor 1980 voorspelde hij zelfs een miljard doden en in 1985 zou de wereld op haar grondvesten kraken. De geschiedenis zelf gaf Ehrlich onverwijld ongelijk, maar de man blééf vreemd genoeg een autoriteit inzake demografie: wellicht dankzij een overmaat aan bangeriken onder ons, hangen wij onheilsprometen aan de lippen.⁶⁹

Volgens de gegevens van de Verenigde Naties, kunnen alle aardbewoners van vandaag makkelijk wonen in de staat Texas. En het wereldbevolkingsaantal zou nog toenemen tot 8 miljard in 2040 om daarna weer af te nemen.⁷⁰

Biedt de nieuwe (onder meer seksuele maar vooral atheïstische) moraal een oplossing aan het probleem van de wereldbevolkingsdruk en zo ook aan het prangende milieuprobleem dat de wereld gijzelt, of hoeft er helemaal niets te worden opgelost en is het al dan niet vermeende populatie- en/of milieuprobleem slechts een alibi voor de ontkerstening van de wereld — als het van sommigen afhangt... door de duivel zelf?

Het paradoxale van het hele geschil ligt wellicht hierin dat de nu onderling strijdende religieuze seksuele ethiek ener-

69 Zie: <http://www.nationalcenter.org/dos7111.htm> .

70 Zie: <http://esa.un.org/unpp/> .

zijds, en de seksuele ontvolkingsmoraal anderzijds, hetzelfde doel hebben: hygiëne, gezondheid en dus overleving van het individu maar vooral ook van de soort. Zoals het woord zelf het zegt, streeft de kuisheidsethiek de zuiverheid na, ook en vooral in de meest letterlijke betekenis van 'onbesmetheid'. Steriliteit valt dan als het ware samen met heiligheid en wie besmet worden met ziektekiemen, gaan ijlen: over hen werd niet gezegd dat microben in hen huisden maar wel boze geesten. Kuisheid — ook in de letterlijke betekenis — vergde zelfbeheersing en huwelijksrouw en onder meer via haar kon de bevolkingsdruk als het ware van bovenaf worden (bij)gestuurd, al was ook het huwelijk op zich reeds een krachtig middel in functie van datzelfde doel, bijvoorbeeld via gezinsplanning en financiering. Het stichten en uitbreiden van gezinnen werd aangemoedigd in het kader van de versterking van het volk.

Nu de wereld klein geworden is en de volkeren als het ware door de mensheid zelf worden onttroond, geloven sommigen — terecht of ten onrechte — dat de mensheid bedreigd wordt door overbevolking, en ook zij grijpen naar de moraal als een probaat middel om vat te krijgen op de bevolkingsdruk. Edoch, waar het ideaal van de grote gezinnen vervangen wordt door dat van de geboortebepaling, is ook de moraal aan een vernieuwing toe en, naast de propaganda voor anticonceptiva, tracht men van hogehand abortus en euthanasie van een verschrikkelijk taboe om te buigen naar bijna een 'must'. Het is nu reeds 'not done' om een gehandicapt kind te laten geboren worden en straks worden hoogbejaarden met de vinger gewezen, als waren zij schuldig aan het zich toeëigenen van al te veel levenstijd op de kap van de rest van de maatschappij. Euthanasie gaat 'zelfbeschikking' heten en abortus 'geboorte-

regeling'. Zij worden gekoppeld aan de zogenaamde nieuwe 'eugenetica' die we nog kennen uit *das Dritte Reich* en die hand in hand gaat met de hoogmoed welke altijd aan de val vooraf gaat.

In de nieuwe moraal, meer bepaald in de seksuele ethiek, wordt nu de zogenaamde 'seks' — in de betekenis van het gebruik van de genitale lusten — ontkoppeld van de 'voortplanting', en wel omdat men de mening is toegedaan dat de voortplanting vandaag niet langer in functie van de overleving staat, doch daarentegen de grootste bedreiging vormt voor het soortbehoud. De ont koppeling in kwestie is niet uniek en kan bijvoorbeeld vergeleken worden met de opsplitsing van de vroegere jacht in, enerzijds, de voor de gezondheid noodzakelijke beweging en, anderzijds, de heddendaagse, vaak sedentaire arbeid. Ingevolge de vertechnering van de maatschappij, ontstaat meer zittend werk, maar ons biologisch organisme blijft ten achter op de vooruitgang met een primitieve bewegingsbehoefte waaraan dan wordt tegemoet gekomen via de sport. Men kan het volk zijn beweging niet ongestraft ontnemen want dan ontstaan allerlei zogenaamde beschavingsziekten zoals hoge bloeddruk, zwaarlijvigheid, hartinfarct en kanker. Analoog kan men het volk niet van zijn seksuele activiteit beroven van zodra overbevolking dreigt: men moet deze afsplitsen van de voortplanting omdat zij sowieso het voortbestaan niet langer bevordert doch dwarsboomt. Die situatie is op zijn minst vreemd te noemen, maar indien de overbevolking inderdaad dreigt met een catastrofe, dan is zij eerder realistisch dan vreemd. Sportbeoefening werd ooit door een meerderheid als pervers beschouwd, maar het duurde slechts enkele generaties tot het algemeen inzicht in de zin ervan doorbrak. Hetzelfde zou dan gelden

met betrekking tot de veranderde seksuele ethiek. Waar de Kerk zei en nog steeds zegt dat de seksualiteit pas eumoreel is waar zij de procreatie op het oog heeft, moet de procreatieve seksualiteit door de nieuwe moralisten strikt aan banden worden gelegd en wordt tegelijk de recreatieve seks beoefend, bijna zoals de sport van weleer.

Toch is dit "gebruik der lusten", zoals Michel Foucault het noemt in zijn *Geschiedenis van de seksualiteit*⁷¹, wellicht veel minder pervers dan een andere ontregeling die daarmee samengaat, met name het hardnekkig identificeren van elk nieuw leven met de meest dreigende doodsoorzaak. Waar men het geloof aanhangt dat er al teveel mensen leven, is de nieuwgeborene niet langer het Kerstkind maar veeleer de Satan. Waar mensen geloven te moeten vrezen dat zij door hun naasten onder de voet zullen worden gelopen, zullen zij hun naasten sowieso demoniseren. In de legalisering van abortus voltrekt zich niets anders dan de bestraffing met de dood van de meest weerlozen onder ons voor de schuld van hun bestaan die per definitie nooit bij hen zelf kan liggen aangezien niemand zichzelf verwekken kan.

Een Amerikaans katholiek priester en exorcist oppert in verband met abortus de theorie dat deze slachting der onschuldigen, welke sinds kort massaal over de ganse aardbol wordt verricht, het werk is van demonen die een groot deel van de mensheid in hun bezit hebben genomen. Hij spreekt over rituele slachtingen welke mensenoffers aan de duivel zijn — de duivel hier bijvoorbeeld in de gedaante van het gouden kalf, want heel wat mensen plegen abortus

71 Michel Foucault, *Histoire de la sexualité, II: L'usage des plaisirs*, Gallimard, Paris, 1984.

omdat zij het leven van hun kind herleiden tot een stuk van het eigen bezit, hetwelke ze 'wegdoen' als ze het voor zichzelf waardeloos achten. Het is alvast een waarheid als een koe dat bij elke abortus een levend kind wordt gedood nog vooraleer het de baarmoeder verlaten heeft, en indien de vrouw bredere heupen had zodat zij haar zwangerschap niet voortijdig hoefde af te breken — wat nu het geval is bij de mens — dan werden onder de noemer 'abortus', kinderen wellicht gedood tot aan hun eenentwintigste levensmaand in plaats van tot aan hun negende.

In een wereld die steeds meer uitgesproken het bezit wordt van het gouden kalf, moet op den duur niet slechts voor de bestaansmiddelen maar ook voor het bestaan zelf worden betaald en zullen de armsten ook op dit gebied aan het kortste eind gaan trekken. Het wordt geoorloofd om al diegenen te doden die hun verblijf in het rijk van het kalf niet betalen kunnen, en dat recht wordt zelfs een plicht jegens de 'gemeenschap', waaronder moet worden verstaan: de bende der samenzweerders die zich na het verdrijven van de godsdienst, de aarde hebben toegeëigend en zichzelf tot heerser daarover hebben verheven. Zoals Malthus het reeds voorschreef, ruim twee eeuwen geleden, moeten de armen het ontgelden, maar het argument dat Malthus hanteert is bijzonder oneigenlijk: hij gelooft dat steun aan de armen hun aantal alleen maar zal doen toenemen.

Hoe ondoordacht dit argument wel is, wordt duidelijk wanneer men zich rekenschap geeft van het feit dat het de rijken zijn die het milieu uitputten; een relatieve toename van het aantal armen en een inperking van het aantal rijken zou dan uiteraard het milieu in alle opzichten alleen maar ten goede kunnen komen.

Meningen en overtuigingen zijn één zaak, maar een andere zaak zijn de feiten, en één van die feiten is het volgende. De stelling dat er op deze aarde teveel mensen leven, is grondig immoreel omdat wie ze verkondigen, zich impliciet neerleggen bij de gangbare levenswijze van dat gedeelte van de wereldbevolking dat zich te buiten gaat aan een exuberant verbruik van energie en grondstoffen. Eenvoudiger uitgedrukt: in acht genomen het feit dat het energieverbruik en de afvalproductie van Amerikanen het veertigvoudige bedraagt van dat van de Indiase paria's, terwijl het verbruik van bijvoorbeeld 'milieuactivist' Al Gore nog eens het twintigvoudige is van dat van een doorsnee Amerikaan, volstaan amper tien miljoen Al Goortjes om de wereld zagezegd te overbevolken, want hun verbruik zal gelijk zijn aan het huidige verbruik van de ganse huidige wereldbevolking van welhaast zeven miljard mensen. Al Gore's verbruik is het duizendvoudige van dat van een povere Indiër; gesteld dat er op aarde zoveel mensen leefden als er Belgen zijn, maar zij zouden elk zoveel vervuilen als een superrijke, dan was het milieu er met tien miljoen mensen even erg aan toe als nu het geval is. Het is meer dan duidelijk dat niet die tien miljoen mensen maken dat de wereld hen niet meer dragen kan, maar wel hun spilzucht.

Elders hebben wij betoogd dat spilzucht of bovenmatig energieverbruik in wezen een ziekte van het kapitalisme is, net zoals, onder meer, overproductie en de dwang om alsmaar te groeien. Spilzucht is namelijk de ultieme mogelijkheid tot manifestatie van zijn macht, in een systeem waarvan niet de samenwerking maar wel de concurrentie de motor vormt; wie zich in het westen opgewerkt hebben naar de top, die willen daarvoor ook erkend worden, en er

rest hen daartoe geen ander middel dan dat zij hun bezit en macht uitstallen, wat door de band slechts ondubbelzinnig zichtbaar wordt in een relatief hoog verbruik.⁷² Wie vandaag spreekt van overbevolking en dan de redenering van Malthus volgt, is duidelijk immoreel bezig: hij geeft de voorrang aan een buitensporige levenswijze voor de (schuldige) rijken, boven het bestaansrecht voor de armen — die in de praktijk bovendien kinderen en derhalve onschuldigen zijn. En in dat licht is het zeker niet overdreven wat de hoger genoemde exorcist vertelt, zelfs al was die man waanzinnig: hij stelt namelijk dat in de algemene abortuspraktijk onschuldig leven wordt opgeofferd aan het gouden kalf en dus aan de duivel.

Onze conclusie mag nu duidelijk zijn: de vervuiling en het verbruik moeten naar beneden, en dan kunnen er nog heel wat mensen bij. Maar om dat te bereiken, moet er samengewerkt worden want concurrentie is uit den boze. Daartoe is geen wetenschap nodig of techniek, maar wel een fundamentele wijziging van ethische aard. Het alternatief doemt vandaag reeds voor onze ogen op.⁷³

Kenosis

Volgens de woordenboeken is *kenosis* een theologisch begrip dat teruggaat naar het Grieks en dat zoveel betekent als: leegmaking van zichzelf, afstand doen van het zelf. De

⁷² Jan Bauwens, *Sociale status en spilzucht*:

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=87> .

⁷³ Tekst d.d. 15-16 december 2009.

incarnatie of de menswording van God, zou volgen uit Gods afstandname van zichzelf, waardoor Hij dan volledig aan de mens gelijk zou worden, behalve in de zonde.

Maar er is ook een omgekeerde *kenosis*: tegenover de menswording van God, staat namelijk de Godwording van de mens, meer bepaald door zijn *kenosis* of zelfverloochening. De mens geeft dan de eigen wil op om de wil van God te doen: hij wordt een instrument in goddelijke handen. Bij uitstek de priester is zo'n goddelijk instrument, meer bepaald waar hij de sacramenten toedient, want in het sacrament handelt hij niet langer zelf, maar Christus handelt dan door hem: de priester handelt in Gods naam.

De *kenosis* in de hier eerst genoemde zin, is een bijzonder moeilijk begrip en ons inziens kunnen wij daar met onze vleeselijke hersentjes niet bij: God werd mens om als onschuldig lam te worden geofferd, zodat de menselijke schuld aan God zelf zodoende kon worden vereffend. Wie immers is bij machte om te verklaren waarom God, bij wie wij in het krijt staan wegens fouten van onze verre voorouders, zou zweren bij het wraakprincipe, als immers zijn geïncarneerde persoon — God de Zoon — het verving door de vergeving?⁷⁴

74) Geef ons dan maar pater Schillebeeckx, over wie G. de Vries in een artikel n.a.v. het overlijden van de theoloog, de kerkhistoricus Jacobs citeert: "God openbaart zich volgens Schillebeeckx in en door de mensen. Bij hem gaat het niet om het statische beeld van de Godmens die de schuld van de wereld op zich heeft genomen, maar om de mens die wegens de inhoud van zijn boodschap werd gedood". (Zie: http://www.nrc.nl/necrologieen/2009/article2445004.ece/Edward_Schillebeeckx_1914-2009).

De *kenosis* in de betekenis van de *menselijke* zelfverloochening, blijkt al even lastig. Het opgeven van de eigen wil om die van God te doen, volgt namelijk uit de navolging van Christus, die *nota bene* als eerste de eigen menselijke wil opzij zette om de wil van de Vader te volbrengen. Maar Christus kon dit op zijn beurt pas doen nadat de Vader zelf Hem dat had voorgedaan: de Vader heeft namelijk eerst afstand moeten doen van zijn eigen goddelijkheid om Zoon — mens — te kunnen worden.

Alles op een rijtje blijkt de geschiedenis vreemd verlopen. God schiep de mens naar zijn beeld en gelijkenis, met een vrije wil. Maar klaarblijkelijk wilde de mens wat God niét wilde, terwijl er slechts één goddelijke wil kan zijn, en zo vernietigde hij zichzelf: hij werd sterfelijk. Een herstel was zonder Gods hulp onmogelijk en dus gaf God zijn goddelijkheid op, werd mens en bracht dan zijn menselijke wil in overeenstemming met die van de Vader. Die bestond er vooreerst in dat de Zoon boete deed in onze plaats. Vervolgens gebod Hij de mens — de mensheid — om Hem daarin na te volgen.

Kenosis of het afstand doen van het eigen zelf: het is en blijft een mysterieuze zaak. Vooreerst omdat zij spontaan aan de slavernij herinnert. Slavernij volgt immers uit het niet langer voltrekken van de eigen wil en het onderwerpen zijn aan de wil van een ander, wiens bezit men is en door wie men bevolen wordt. Het verschil tussen de *kenosis* en de lijfeigenschap is dat wie de goddelijke wil voltrekken, dit vrijwillig doen, terwijl slaven onvrijwillig van de eigen wil beroofd zijn.

Het is alweer niet makkelijk te verstaan, want hoe kan men dan vrijwillig de eigen vrije wil onderwerpen aan die

van een ander — in dit geval God? Kan iemand wel geheel vrijwillig afstand doen van zijn eigen wil?

Waarschijnlijk is dit mogelijk, maar dan wel pas op voorwaarde dat men *a priori* het bezit is van die ander. En dat houdt in dat iemands zogenaamde "eigen wil" in feite niét de zijne is. In wat andere bewoordingen moet men dan zeggen dat God beter weet dan de mens zelf, wat goed voor hem is. Is de mens immers niet een schepsel van God?

Het jammere van de ganse zaak lijkt ons de kwestie of die goddelijke wil, welke in een aantal wetten aan ons zou zijn gegeven, ook wérkelijk de wil van God is. Te meer aangezien religies, zoals bij uitstek het katholicisme, vaak samenwerken met wereldse machten terwijl, anderzijds, Christus zelf zegt dat vriendschap met de wereld, vijandschap is jegens God.

De vraag die roet in 't eten gooit, luidt dus of wij niet onszelf bedriegen als wij ons onderwerpen aan wetten waarvan wij niet zeker weten of die wel van God zelf afkomstig zijn. Het lijkt er sterk op dat wij, mensen, daar wij ten slotte kuddedieren zijn, ons verlangen te onderwerpen aan het gezag van een leider terwijl er, anderzijds, ook een daaraan tegengestelde impuls leeft, die namelijk aanzet tot zelfstandigheid en redelijkheid. Als wij onszelf met vermeend goddelijke wetten bedrogen, dan werden wij op onze beurt bedrogen door wie die wetten uitvaardigden onder het voorwendsel dat zij van goddelijke oorsprong waren. Tenminste dit kon men hier dan tegenover stellen, dat ook onze rede een goddelijke gift is, en dat wij haar moeten laten spreken, zeker als wat zij gebiedt, strijdig

lijkt met wetgevingen die derden toeschrijven aan God of aan de goden.

Kerstmis is het feest van de *incarnatie*, die de goddelijke *kenosis* is: God hangt zijn goddelijkheid als het ware aan de haak, en wordt mens onder ons, om ons de weg terug te tonen via een *kenosis* die onze menselijke wil aan die van God gelijk moet maken. Het begrip is duizelingwekkend, de theologie die eraan vast hangt is — andermaal — klaarblijkelijk niet voor onze vlezig hersentjes bestemd, en daarom ook vieren wij dit feest niet met onze neuzen in de boeken. Wij braden daarentegen gewoon een grote kal-koen totdat ie een bruin korstje krijgt, we vullen hem op met gehakt en met allerlei pasteitjes, en dan eten wij hem gezamenlijk op terwijl we lachen met *Comedy Capers* op Tv.

Niettemin kunnen wie het verkiezen om alsnog met de neuzen in de boeken te duikelen, zich troosten met het feit dat het geloof een gave is, en men derhalve bezwaarlijk als schuldig kan worden beschouwd als men die gave mist. Snijdt het geloof dan redelijk gezien geen hout: ongeloof en rede doen dat evenmin, zoals trouwens de beroemde fabel over Augustinus het ons leert. Wandelend aan het strand, ziet de heilige een kind druk met een schelpje in de weer om alle zeewater over te hevelen in een kuiltje. Als Augustinus opmerkt dat dit niet kan lukken aangezien de zee te groot is voor dat kleine kuiltje, zegt het kind dat wat de theoloog doet, eender is: de waarheden immers over wereld, hemel en hel zijn veel te groot om in zijn kleine hoofd te passen.

Ook het ongeloof is een geloof, voor geen van beide bestaan argumenten, alleen de twijfel blijft. Al gaat de dichter nog een stapje verder waar hij verst:⁷⁵

*Het leven vlood en d'as blijft in onz' handen.*⁷⁶

Waarmee gezegd is dat niet zozeer de twijfel zeker is, maar wel de as: de zekerheid van al wat wàs en niet meer is. Hoeveel keren verschrikkelijker is immers niet het "niet meer zijn" dan het "niet zijn"? Derhalve is de mens zonder een redder, een Messias die het eeuwig leven schenkt, zeer zeker voorgoed verloren. En kijk nu wat een andere dichterziel, in gesprek met God, zelfzeker schrijft:

Daar zoudt Ge mij, mijn leven,

*Wat ge mij éens gaaft dadelijk nogmaals geven.*⁷⁷

Want men kan weliswaar sceptisch staan tegenover de verrijzenis — het tweede leven — edoch: is 't leven dat wij heden leven dan minder mysterieus? Waar immers blijft de redelijke grond om 't ene aan te nemen en tegelijk het andere te verwerpen?

Maar keren we nu terug naar het begrip *kenosis* en beperken wij ons hier tot de tweede betekenis, daar de eerste ons petje sowieso te boven gaat. Als nu, zoals eerder gezegd, de *kenosis* in de tweede betekenis, de menselijke zelfverloochening is met het oog op de vereniging met God, dan kan zij zich in de mens pas voltrekken als hij zijn wil verenigt met de wil van God, en daartoe dient hij

75 "Verst", van het werkwoord "verzen", afgeleid van "verzinnen".

76 Felix Timmermans, *Adagio*, 1945-'46.

77 San Juan de la Cruz, Geestelijk Hooglied, Carmelitana Gent, 1980, strofe 37.

uiteraard Jezus Christus na te volgen die de mensgeworden God is, omdat er geen discrepantie kan zijn tussen de (volgzame) wil en de (volgzame) daad. Waar immers de wil niet tot de daad leidt, kan er geen sprake zijn van de *wil* maar dan is er een *wens* in het geding; de wil onderscheidt zich namelijk van de wens doordat de eerste zich onderwerpt aan de wetten waaraan ook de ganse mens onderworpen is, terwijl de tweede zich aan die realiteit onttrekt. Maar voor zijn 'droom' betaalt de wens dan ook de zware prijs van zijn eigen werkelijkheidsgehalte: een wens heeft geen waarde, geen gewicht; hij kost immers niets, is geheel vrijblijvend en miskent de noodzaak van het getuigenis. Dit zeer in tegenstelling tot de waarheid, waarvan de kracht immers door het getuigenis wordt gemeten. Giordano Bruno werd levend verbrand omdat hij liever zijn leven prijs gaf dan de waarheid, die in dit geval inhield dat de aarde rond de zon draait in plaats van andersom; Bruno stond met zijn leven borg voor de waarheid omdat hij beseftte dat er buiten de waarheid geen (waarachtig) leven mogelijk is. In deze wereld verkeert de mens voortdurend in de verleiding om met anderen samen te zweren tegen de waarheid en om dan uit dat complot gezamenlijk persoonlijk 'voordeel' te halen. Uiteraard voor zolang dat kan duren, want leugens hebben geen ander fundament dan dat van de samenzwering, en eenmaal de samenzweerders hebben opgehouden te bestaan, ontbinden uiteraard ook hun luchtkastelen en dan rest alleen nog de waarheid die immers geen mensen nodig heeft om zichzelf te kunnen zijn.

Van *kenosis* kan voor een mens pas sprake zijn als hij de wil van God voltrekt, wat zoals gezegd ook inhoudt dat hij Gods wil *doet* of Christus *navolgt*. Er is namelijk geen wil

naast de daadwerkelijkheid, zoals ook goede intenties louter schijn zijn als zij de consequenties van de daad negeren, omdat men niet iets goed bedoelen kan los van de harde realiteit. Daarmee is ook het raadsel van de wil volkomen opgelost, of dan toch voldoende opgelost in functie van wat wij daarmee uiteindelijk allemaal kunnen of moeten aanvangen: willen is doen, en waar iemand zegt dat hij wil lopen, terwijl hij het kan, maar hij blijft zitten, moet men besluiten dat hij liegt. Hij wil dat immers niét, en het bewijs van zijn onwil is het feit dat hij het niet doét. Wie gelijk aan God wil worden, die moet *handelen* zoals God.

Kenosis is dan nog louter navolging; meer bepaald is het de navolging van Christus. Edoch, het navolgen onderscheidt zich grondig van het na-apen: het laatste betreft het nadoen van uiterlijke gebaren, het eerste betreft het nadoen van innerlijke gebaren. Geen sinecure, zoals onmiddellijk zal blijken.

Het na-apen is het nadoen van gebaren. Zo kan men iemand nadoen die in de handen klapt, evenwel zonder te participeren aan de extase welke dat gebaar teweegbrengt. Men kan zijn lach maken, krokodillentranen wenen, aandacht of eender welke geestesgesteldheid veinzen of doen alsof, wat wil zeggen: doen alsof men ook meende wat men deed. Bij het na-apen meent men immers niet wat men doet, men heeft het gebaar van zijn motief ontkoppeld.

Oppervlakkig gezien zou men wel eens in de verleiding kunnen komen om te gaan besluiten dat ook acteurs of toneelspelers dit doen: uiterlijke gebaren na-apen zonder daarbij ook maar iets te voelen. Niets is echter minder waar dan dat. De leugen die goede acteurs verkopen, zit

namelijk een niveau dieper dan deze die zich op het louter na-apen verlaat. Goede acteurs apen niet de gebaren na, maar de gevoelens, waaruit gebaren dan spontaan opwellen, zodat toeschouwers niet langer merken dat het spel niet wordt gemeend. En wellicht zijn ze daarvoor in de leer gegaan bij de 'goede bedriegers', van wie gezegd wordt dat ze met de gevoelens van anderen spelen, precies door deze na te bootsen. Ze leven zich gevoelsmatig in de wereld van een ander in en dat spel houden ze vol totdat ze hun slag thuis kunnen halen. Pas dan blijkt dat hun gevoelens nooit gemeend waren: zij waren slechts een spel dat zich voor werkelijkheid uitgaf. En op die manier verspelen bedriegers letterlijk hun ganse leven.

Dit slechts om duidelijk te maken dat ook inzake de *kenosis*, de nabootsing van de gevoelens die aan bepaalde daden ten grondslag liggen, helemaal niet volstaat om over zelfverloochening te kunnen spreken. In tegendeel vormen gevoelens daar gebeurlijk zelfs een hinderpaal en is het plichtmatige handelen op louter redelijke gronden vaak verkieslijker. Talloos immers zijn de voorbeelden van lieden met 'vrome' gevoelens, die er tegelijk wonderwel in slagen om het eigen overvloedige bezit op te potten, aldus het christelijke gebod weerstrevend, eerst zijn bezit te verkopen en de opbrengst uit te delen aan de armen, vooraleer Hem ook maar te kunnen volgen. Even talrijk zijn zij wellicht als al diegenen die verliefde gevoelens verwisselen met de liefde zelf.

Edoch, tot welk een allereigenaardigste conclusie leiden deze bevindingen ons nu, want als de navolging van Christus oprecht moet zijn om ook écht te kunnen zijn, en als zij niet een louter na-apen mag zijn, dan is het duidelijk dat wij eerst Christus zelf zouden moeten zijn teneinde Hem

écht te kunnen navolgen, en dat is ongetwijfeld een volstreckte absurditeit! Teneinde de mogelijkheid van de *kenosis* niet als *a priori* onmogelijk te moeten bestempelen, rest ons bijgevolg alleen nog aan te nemen dat nabootsing zou kunnen worden beschouwd als een efficiënt middel om als het ware van de schil af door te dringen tot de kern, en om het aldus als mogelijk te beschouwen dat men zich, achtereenvolgens, iemands uiterlijke gebaren eigen maakt — namelijk door het na-apen ervan — en dan zijn innerlijke gebaren of zijn gevoelens, en aldus tenslotte ook zijn wezen zelf.

Wat betreft de eerste stap, welke inhoudt dat men zich via de nabootsing van uiterlijke gebaren ook van innerlijke gevoelens eigen maakt, moet worden toegegeven dat niet alleen in toneelscholen maar ook in de hedendaagse filosofie én pedagogie deze stelling heel wat steun vindt. Jonge kinderen dringen immers niet tot de psyche van hun moeder en van anderen door, tenzij via het nadoen van gebaren en meer specifiek ook van mimiek, en zij kaatsen dan de bal terug door op hun beurt innerlijke gevoelens kenbaar te maken middels allerlei lichaamsbewegingen en gelaatsuitdrukkingen die wel universeel lijken en die dus waarschijnlijk ook ingeboren zijn, net zoals ons taalvermogen dat is.

Blijkt dat wij via het uiterlijke innerlijk verbonden zijn én dat dit uiterlijke feitelijk uit het innerlijke afkomstig is, zodat het maken van ook maar enig onderscheid tussen uiterlijk en innerlijk geheel onwettig is. Uiterlijke bewegingen zijn een echo van innerlijke bewegingen, maar ook andersom hebben uiterlijke bewegingen een weerslag op het innerlijke reilen en zeilen van de ziel. De vraag of onze uiterlijke bedrijvigheid in functie van het innerlijke staat, of-

wel of onze ziel, die onze innerlijke activiteit is, slechts een onderbouw is van alles wat zich naar buiten toe manifesteert, is dan wellicht zeer onterecht: het innerlijke onderscheidt zich slechts *schijnbaar* van het uiterlijke en het doet dat op louter conventionele gronden; een barrière tussen die twee is louter artificieel; zowel het ene als het andere zijn niets dan gebeurtenissen en activiteiten waarover wij soms iets te zeggen hebben maar even dikwijls hebben zij hun zegje over ons. *Kenosis* of navolging door zelfverloochening kan dan niet veel anders meer betekenen dan op de een of andere manier — de duivel mag weten hoe — belanden in de invloedssfeer van hetzij een Goede Herder, die ons dan boven onszelf verheft, hetzij een totalitarist, die allen en alles alleen maar wenst op te sloppen.⁷⁸

De dingen naar zijn hand zetten

De feiten zijn één zaak, de perceptie ervan is een andere zaak, maar een derde en niet minder reële zaak is het naar zijn hand zetten van de dingen. Die laatste twee kunnen zelfs maken dat de feiten zelf er echt niet meer toe doen.

Een van de meest actuele voorbeelden van die welhaast paradoxale ontwikkelingen der dingen is de manier waarop machthebbers in een mum van tijd de ganse heisa rond het milieu naar hun pijpen hebben laten dansen. Ja, zij die in dit scenario eerst aangevallen werden, wisten de 'agressor' niet alleen te ontwapenen maar tegelijk maakten zij

78 Tekst d.d. 23-28 december 2009.

hem belachelijk door in het offensief te gaan met exact die wapens waarmee zij eerst zelf werden bestreden.

Wie herinnert zich niet 1984 met de ramp te Tsjernobyl die eigenlijk de door alle milieuactivisten onverhoopte druppel was die de emmer deed overlopen en die de voorstanders van de zo gevaarlijke en op lange termijn fataal alle leven vergiftigende atoomenergie eindelijk zou doen inbinden? Edoch, anno 2009, amper vijftig jaar later, worden met een gigantisch enthousiasme bij ons te lande maar ook elders in de wereld, kerncentrales heropgestart, en de wegbereiders daartoe blijken nu niemand minder te zijn geweest dan de milieuactivisten zelf met hun jarenlange bewustmakingscampagnes inzake het broeikas-effect.

Fossiele brandstoffen doen het koolstofdioxidegehalte in de dampkring stijgen, die aldus verandert in een serre, met de gevreesde opwarming van de aarde tot gevolg, zo leggen de milieumensen het ons uit. Het antwoord van de aandeelhouders van de kerncentrales luidde onverwijld: Precies! En alleen kernenergie kan ons nog redden! En prompt ziet men nu alom reclame in de media en in 't straatbeeld van de 'schone' energie die trein en tram doet rijden; geen woord meer over de tijdbom van de zoutmijnen, al overvol met nu reeds lekkende vaten hoogradioactief afval. Of zijn dat dan kerstcadeautjes aan het adres van onze kleinkinderen?

Het was eigenlijk al te vrezen van zodra de vos de passie begon te preken: een gewezen presidentskandidaat ging prompt de milieutoer op om iedereen te waarschuwen voor de opwarming van de aarde. Hoe kan die man nu geloven wat hij zelf vertelt, zo klonk alras menige kritische stem, als zijn persoonlijk energieverbruik het twintigvoudige be-

draagt van dat van de doorsnee Amerikaan en het duizendvoudige van dat van de Indiër!?

Edoch niet alleen de beleggers in kerncentrales konden hier bij nader toezien garen gaan bij spinnen: het mislukken van de milieutop in Kopenhagen, in december 2009, uitgerekend door het protest van de Chinezen tegen de voorgestelde inspanningen, laat de vraag niet langer zwijgen of die zogenaamde maatregelen, die in feite milieuwetten zijn met een niet onaardige impact op de ganse economie, geen verkapte remmen zijn op de nu immers terecht gevreesde want gigantische ontwikkeling van de Aziatische derde wereld welke het Westen nu reeds onder de voet loopt. Men weet toch wel dat de Chinese werkmans vrolijk rondkomt met amper een paar euro per dag, terwijl de westerse fabrieksarbeider staakt als hij voor 't zelfde werk het tien- of twintigvoudige niet krijgt. En de tijd dat de fabrieken om die reden konden verhuizen naar ontwikkelingsgebieden is stilaan voorbij; men wist in 't Westen immers goed genoeg dat dit niet kon blijven duren en dat China en ook India in 't spoor van hun verkapte satellietstaat Japan zouden gaan lopen, die met perfecte namaak aantoonde onze meerdere te zijn. Kapen oosterlingen immers niet de grote prijzen weg op bijvoorbeeld vooraanstaande westerse muziekconcoers terwijl, omgekeerd, westerlingen de muziek van 't Oosten niet begrijpen kunnen?

Of is het achterdocht vanwege al wie dat beweren? Zijn het dan kwatongen die het gerucht verspreiden dat de vernietigers van moeder aarde, de milieucritici met hun koolstofdioxide- en opwarmingsitems als een inmiddels beresterk geworden trekpaard voor de o zo giftige wagen van de kernenergie spannen? En dat zij dan meteen ook maar

dat paard inzetten om gans Azië een rad voor de ogen te draaien en moreel tot stilstand te dwingen? Een feit is dat de nog steeds niet geluwde ruzie in Kopenhagen draaide om exact die kwestie: het Westen wil dat China minder uitstoot, ook al is die uitstoot veel geringer dan de westerse. China daarentegen wil eerst op het welvaartspeil van 't Westen komen vooraleer het de broeksriem aanhaalt. Het probleem is alleen dit: als alle Chinezen plus alle Indiërs een autootje voor de deur zullen hebben staan, dan zullen zij en wij gezamenlijk stikken. Dus moeten wij hier weer achteruit!

Mensen een rad voor de ogen draaien om hen moreel tot stilstand te dwingen op het ogenblik dat men dit niet langer met geweld kan doen: dat is een kunst waarin ook de religies bijzonder ervaren zijn. "Vriendschap met de wereld is vijandschap jegens God", zo evangeliseerde de maatschappijcriticus die Jezus Christus heette. Maar hij was nog niet goed en wel vermoord, verzezen en ten hemel opgenomen, of reeds werd het christendom aan het Romeinse Rijk verkocht en kreeg deze eens zo linkse beweging het statuut van officiële staatsgodsdienst.

Een instrument in de handen van de wereldse macht is trouwens de islam onverkapt middels haar sharia die het maatschappelijke leven geheel regelt. En ook het boeddhisme en het hindoeïsme werken systeembestendig en handhaven sociaal onrecht met hun geloof in karma en reïncarnatie: in het geloof dat elkeen in exact die situatie terecht komt welke hij ook heeft verdiend, terwijl men zich niet verbeteren kan tenzij door zelf zijn zonden uit te boeten, vindt men alras een goede reden om de armen over te laten aan hun lot — hun straf — en zich te vergenoegen in

de eigen weelde die dan immers de betekenis van de welverdiende beloning heeft.

Tenslotte, waar de religies falen omdat inzake deze systemen heel wat mensen op den duur de schellen van de ogen zijn gaan vallen — heel gewoon omdat mensen vandaag wat langer leven dan in het industriële tijdperk -, neemt een gedeelte van de zogenaamde wetenschap het van de godsdienst over, dit keer niet langer zwaaiend met de hemel en de hel, doch met de vooruitgang welke contrasteren moet met 's mensen leed. In de toekomst zal het allemaal beter zijn — zo aapt de wetenschap nu de religie na: niet de toekomst in de hemel, maar wel deze hier op aarde. Edoch, men hoeft niet eens zo slim te zijn om direct te verstaan dat als die toekomst maar ver genoeg ligt hier vandaan, het dan nog bitter weinig uitmaakt of zij dan de hemel aangaat dan wel de wereld, aangezien zij in dat geval alle twee even fictief blijken te zijn.

Van de regen kan men een reden maken om binnen te blijven, maar voor hetzelfde geld verplicht de regen ons om naar buiten te gaan dansen, en ook met de zon kan men twee kanten op, als men het feit maar naar zijn hand kan zetten. Zo kunnen feiten op zichzelf ons op den duur helemaal niets meer vertellen omdat tussen onze reine zintuigen en de gebeurtenissen in, door allerlei handige mensen-beheersers, argumenten werden geplaatst die interpreteren, doen concluderen en uiteindelijk dwingen in een welbepaald gareel. En het is geen sinecure meer om daaruit nog te ontsnappen; wie dat vandaag nog wagen, worden vaak gewoon als 'teugelloos' beschouwd; terecht, uiteraard, maar ook connotaties zitten in allerlei garelen gevangen;

ook connotaties heeft men op de een of andere manier wel naar zijn hand gezet...⁷⁹

Invloed

Wie spreken over de kwestie van leven of dood, die simplificeren het leven soms op een bijzonder naïeve manier. Bestaan en bestaan is immers twee, en soms staat men als levende dichters bij de dood dan bepaalde, louter fictieve personages.

De misschien wel gemakkelijkste maar daarom niet de beste illustratie van deze stelling treft men aan wanneer men het bestaan van de *sans-papiers* vergelijkt met dat van de zogenaamde helden van het witte doek. Van de laatst genoemden zijn de persoonlijkheid en de daden geheel in scène gezet; ze zijn gefantaseerd en gespeeld maar, hun onverholven onechtheid ten spijt, worden zij daadwerkelijk aanbeden door een niet te tellen massa van fanatici. Daadwerkelijk, want aan hen schenkt de massa de vruchten van haar arbeid in de vorm van heel veel geld. Meer nog: de aanbidders van die irreële helden zetten zichzelf prompt opzij en zij proberen net als hen te doen en te zijn. Daarentegen wordt het bestaan van de *sans-papiers* — nochtans mensen van vlees en bloed — door elkeen zozeer genegeerd, dat de mishandeling van een hond meer protest losmaakt dan het laten doodvriezen van deze medemensen.

79 Tekst d.d. 26 december 2009.

Het authentieke en het heilige maken niet langer deel uit van ons bestaan als het leven wordt beheerst door het onechte en het kwaad. Augustinus definieerde het kwaad als een niet-zijn, een tekort, meer bepaald een tekort aan het goede. Maar datzelfde kwaad heeft uiteraard tegelijk nog een andere en misschien wel een veel spijtiger manifestatie dan "het niet-zijn van iets dat er had moeten zijn", meer bepaald in "het zijn van iets dat er niét is".

Dat laatste manifesteert zich, zoals hoger gezegd, bijvoorbeeld in de helden van het witte doek of in nog andere fantasiefiguren, maar het toont zich niet alleen als *het verlangen*; het onbestaande kan namelijk ook opdoemen als *het gevreesde*. Aldus worden niet alleen de verlangens maar tevens de vrees van een massa (fanatieke) mensen bepaald door 'onwerkelijkheden' en dus door zaken die niet eens bestaan, door een niet-zijn, een tekort of een kwaad.

Het gevreesde manifesteert zich bij uitstek als datgene wat wij de "dreiging" noemen. Een dreiging heeft geen bestaan op zichzelf: zij gaat uit van bijvoorbeeld een 'belofte', en ze heeft meestal te maken met de manipulatie van wie bedreigd worden. De dreiging ontnemt aan de bedreigden de vrijheid en zij ontmenselijkt hen derhalve omdat zij hen ook instrumentaliseert. Wie eens vrij waren, verworden door de dreiging tot tentakels aan een zielloze entiteit die precies datgene uitvoert wat niemand kan willen.

De dreiging is een specifieke vorm van invloed. Toen in het begin van de voorgaande eeuw in de zogenaamde kwantumfysica werd ontdekt dat de stof — het elementair deeltje — een tweevoudig karakter heeft, namelijk enerzijds een deeltjeskarakter en anderzijds een lading, bleek

dat wat geheimzinnig aandoende begrip "lading" nog het beste te verklaren middels het begrip "invloed". Invloed houdt verband met een modaliteit van bestaan die niet dezelfde is als het bestaan van de louter stoffelijke dingen: invloed heeft namelijk te maken met het al dan niet *kunnen* bestaan van bepaalde dingen en dus met mogelijkheden, onzekerheden.

Zo bijvoorbeeld werkt het controle-orgaan van de fiscus met steekproeven, wat betekent dat — bijvoorbeeld — slechts één van elke tien belastingbetalers, een inspecteur over de vloer zal krijgen. Niettemin gedragen ook de overige negen zich alsof ook zij gecontroleerd zullen worden, en uiteraard doen zij dat omdat niemand *weet* tot welke categorie hij dan behoort. Het is aldus een onwetendheid of een *tekort* aan kennis bij de ene partij, die maakt dat de andere partij haar veel meer in haar greep krijgt dan zij dat op grond van uitsluitend effectieve macht kon doen. Het tekort van de ene werkt de overvloed van de andere in de hand.

Als men niet weet van welke kant men zal beschoten worden, dan moet men voor alle windstreken beducht zijn, ook voor die waar de vijand feitelijk niét aanwezig is. Daarom ook volstaan een handvol terroristen om de ganse wereld met zijn straks zeven miljard bewoners onveilig te maken, wat wil zeggen dat louter vrees volstaat om het gedrag te gaan sturen in uitgerekend die richting welke door terroristen vooraf werd vastgelegd.

Ofschoon het kwaad een niet-zijn is, een louter tekort, krijgt het op die manier de mensheid in zijn greep: het blijkt een onwezen dat mensen omturmt tot zijn tentakels. Het moet hier ook worden gezegd dat de aanpak van de

terreur vandaag in feite niet te begrijpen is daar, in de vorm van een gigantische media-aandacht, aan een bende laffe criminelen exuberante fortuinen ter beschikking worden gesteld waarvan zelfs de machtigsten dezer aarde niet eens kunnen dromen; men zou op den duur haast moeten geloven in een complottheorie.

Invloed — en ook de kwade invloed of de dwang — werkt via onzekerheid, want onzekerheid betekent onveiligheid en derhalve levensgevaar. Het bedwingen van het slachtoffer middels de haast magische formule, "Uw geld of uw leven!", omschrijft duidelijk het wezen van de dwang: de dwingeland belooft het leven te zullen ontnemen aan wie weigert zijn wil aan hem af te staan. De dwingeland wil derhalve niet de dood van de ander; hij wil daarentegen diens leven, maar dan als een ontmenselijkt leven, een leven dat onvrij is, dat geen eigen wil meer heeft, dat onderworpen is aan de wil van de tiran. De dwingeland wil van een mensenmassa een zielloze machine maken, een gehoorzame golem, een monster dat niets meer gemeen heeft met de door God geschapen herder in het paradijs. Het vasthouden aan de eigen wil is daarom ook een goddelijke opdracht, ongeacht of men door een tiran dreigt gemanipuleerd te worden, door een religie of louter door de eigen vrees.

Edoch, een tot wanhoop drijvend probleem vandaag is het bizarre verschijnsel dat steeds krachtiger om zich heen grijpt en dat erin bestaat dat men niet langer wéét wat men wil. Het is immers niet zo dat de mens geen wil heeft; het ongeluk is dat 'men' er daarentegen wel in geslaagd blijkt hem dat te laten geloven.⁸⁰

80 tekst d.d. 29 december 2009.

De binnen- en de buitenkant

Van de mens, wel te verstaan, want ook dozen hebben een binnen- en een buitenkant. Mocht men een mens kunnen vergelijken met een doos, dan bedoelde men zijn ingewanden van zodra men over zijn binnenkant sprak. Maar een mens is niet louter de fysieke ruimte die hij inneemt; dat is alleen zijn lichaam. Zij die de mens met zijn lichaam identificeren, zien de ingewanden als de binnenkant, inclusief die ingewanden die 'hersenen' heten. Voor hen is dat de "binnenste binnenkant" en dus de geest of de ziel, al om het even. De wil ook, en de gevoelens, het gemoed en het karakter, noem maar op: het zit allemaal op een welbepaalde plaats — vanbinnen uiteraard — net zoals de maag en ook de darmen. "De mens is een buisje met een input en een output", zo verwoordt het de momenteel als meest invloedrijke intellectueel van Vlaanderen uitgeroepen man, in zijn uiteraard bijzonder materialistische visie.

Edoch, indien een mens meer is dan zijn stoffelijk lichaam of, in bewoordingen die beter bij onze vraagstelling hier passen: als de binnenkant van een mens meer is dan zijn ingewanden en zijn hersenen, wat is die binnenkant dan wel?

Laten we zelfs verder gaan, nu we toch al op dit pad beïnvloed zijn, en laten we nu meteen de evidente vraag stellen wat dan de buitenkant is van een mens. Immers, we stelden al dat zijn buitenkant niet samenvalt met zijn vel waarop het licht van de zon en van de maan weerkaatst. Nog anders gesteld: als de mens niet zijn vlees is, maar als zijn ganse vlees alleen de buitenkant is van de mens, het binnenste van de lichaamscellen inbegrepen, de hersenen

en de zenuwbanen inbegrepen, en ook de hormonen en al die andere stoffen die te pas worden gebracht als hij kijkt, twijfelt, wil of nog anderszins voelt ofwel tast... wat mag dan wel de binnenkant zijn? Wat is onze binnenkant als onze buitenkant ons vlees is?

Te stellen dat ons vlees louter onze buitenkant is, doet ons wel heel fel gelijken op het woord. Valt de buitenkant van een woord immers ook niet samen met zijn letters en met alles wat zij alleen maar op zichzelf betekenen, gaande van de tekeningetjes die ze zijn, tot de soldaten die, elk op hun eigen plaats, marcheren in de kolomme van het alfabet? De binnenkant van een woord daarentegen heeft niets meer met zijn lettertekens te maken: het is immers zijn betekenis, en die verwijst niet langer naar het alfabet en naar de letters, laat staan naar de tekeningetjes die alle letters op zichzelf kunnen zijn, maar wel verwijzen woorden naar de wereld waarin zij namen zijn van dingen en waarin zij ook zowel naar andere woorden als naar andere dingen kunnen verwijzen.

Mensen hebben blijkbaar dat gemeen met woorden, dat hun binnenkant puur betekenis is, ook al hebben zij de stof broodnodig, zoals ook de woorden inkt of klanken nodig hebben, en ook de grammatica en wat niet allemaal meer, zoals het levend vlees de cellen nodig heeft en al die wetten die het reilen en zeilen daarvan in goede banen moeten leiden.

Maar mensen zijn nóg meer dan woorden, want woorden leven niet zoals de mensen leven: aan het bot van de woorden zit veel minder vlees dan aan het menselijk gebeente en sommigen zeggen zelfs dat woorden niet op zichzelf kunnen bestaan doch dat zij op mensen parasiteren. Woor-

den kunnen mensen zelfs het hoofd op hol brengen en aanzetten tot allerlei bewegingen ofwel hen daarvan weerhouden, ook als zulks in weerwil is van alle andere neigingen in de natuur. Woorden kunnen massa's mensen doden, zoals ook microben dat bij tijden doen, al zitten woorden en microben elk in een andere binnenkant verborgen.

Hoe mensen dan meer dan woorden zijn, blijft zeer zeker voor altijd een raadsel. Men zegt dat niet slechts mensen doch alle schepselen Gods, de woorden van de Schepper zijn waarmee Hij spreekt, of zingt, of vloekt of roept, wie zal het zeggen? En wellicht heeft ook de schepping zelf een buiten- en een binnenkant, en die laatste te verstaan is ongetwijfeld een Gezellige kunst waarvoor nog lang geen scholen bestaan.⁸¹

Religie

Religie is aanbidding. Waarom aanbidden mensen goden? Er is een tijd geweest dat mensen dieren aanbaden en op bepaalde plaatsen doen zij dat nog: de heilige olifant, de heilige koe, de heilige aap... Zijn dieren immers niet onafhankelijker dan mensen? Onafhankelijker is volmaakter, en dat wil zeggen: heiliger of goddelijker. Ooit brachten mensen offers aan hun goden, de dieren. Zelfs mensenoffers. Maar deden zij dat in de hoop om in hun gunst te komen en zelf ook, zoals zij, onafhankelijker te worden, heiliger en volmaakter? Beslist niet. Men zegt dat de mensen de dieren vereerden om geen andere reden dan omdat zij

81 Tekst d.d. 8 januari 2010.

uit hen hun levenskrachten putten! Drinken wij sinds oudsher niet de melk van koeien en eten we niet het vlees van runderen, varkens en geiten?

Edoch de mens werd afgunstig op zijn goden, hij stak hen naar de kroon, wilde zelf ook zoals zij worden vereerd en zo offerde op een bepaald moment de mens zichzelf aan zijn medemensen op, als was hij een lam, hét Lam, wiens vlees men voortaan at en wiens bloed men drinken zou, tot het einde van de tijden. De mensen aanbaden sindsdien de mens — zoals kannibalen dat doen. Sindsdien putten mensen hun levenskrachten ook uit medemensen. Sommigen spelen vrijwillig voor goden; anderen worden tot het godendom veroordeeld: zij worden veroordeeld om hun leven lang in werkkampen te slijten.

Wij zegden het al: onafhankelijkheid is een teken van volmaaktheid; hoe meer hulpstukken een wezen nodig heeft, des te onvolmaakter is het. Derhalve zijn de meest eenvoudige wezens ook de meest volmaakte. Helemaal onderaan op de trap naar de volmaaktheid staat de mens, die zelfs een pels mist, hoeven, klauwen, vleugels — noem maar op. Ver bovenaan staan de insecten, daarboven de bacteriën en de virussen en, helemaal bovenaan, de engelen of de geesten die immers enkelvoudig zijn met, alles overstijgend, de godheid zelf, waarvan sommigen zeggen dat Hij dermate volmaakt of behoeftenvrij moet zijn dat hij zelfs zichzelf kan missen. Kwatongen konden derhalve beweren dat het niet bestaan van God en derhalve het atheïsme slechts attributen van de goddelijke volmaaktheid waren.

Edoch, vandaag blijkt onze godheid een mens, en zo worden de dingen helemaal op hun kop gezet. Geen wonder dat Lucifer, eens de stadhouder van de Heer, in opstand

kwam en waarschuwde tegen een chaos die de hemelse hiërarchie bedreigde. Aldus beschrijft Vondel's Apollion aan Belzebub "de gedaante en 't wezen van de menschen":

Wie zou ons Engelsdom voor 't menschdom willen wenschen,

Wanneer men schepsels ziet, die 't al te boven gaan,

En onder wiens gezag alle andre dieren staan.

Ik zag den ommegang van honderdduizend dieren,

Die op het aardrijk treên, of in de wolken zwieren,

Of zwemmen in den stroom, zoo ieder is gewend,

En leven schept in zijn bijzonder element.

Wie zou een ieders aard en eigenschappen ramen

Als Adam? want hij gaf ze op eene rij haar namen.

De bergleeuw kwispelde hem aan met zijnen staart,

En loech den meester toe. De tiger lei zijn aard

Voor 's Konings voeten af. De landstier boog zijn horen,

En d'olifant zijn snuit. De beer vergat zijn tooren;

Griffoen en adelaar kwam luistren naar dien man,

Ook draak, en Behemoth, en zelfs Leviatan.

Nog zwijg ik welk een lof den mensch wordt toegezongen

En toegekwinkeleerd van 't lustpriëel, vol tongen;

Terwijl de wind in 't loof, de beek langs d'oevers speelt,

En ruischt op een muziek, dat nimmer 't hart verveelt.

Had zich Apollion in zijnen last gekweten,

*Hij had ons Hemelrijk in Adams Rijk vergeten.*⁸²

De daarop volgende beschrijving van het mensenpaar is, zo mogelijk, nog aangrijpender:

*Geen schepsel heeft omhoog mijn oogen zoo behaagd
Als deze twee omlaag. Wie kon zoo geestig strengelen
Het lichaam en de ziel, en scheppen dubbele Engelen
Uit kleiaarde en uit been! Het lichaam, schoon van leest,
Getuigt des Scheppers kunst, die blinkt in 't aanschijn
meest,*

*Den spiegel van 't gemoed. Wat lid mij kon verbazen,
Ik zag het beeld der ziele in 't aangezicht geblazen.*

Bezit het lijf iet schoons, dat vindt men hier bijeen.

*Een Godheid geeft haar glans door 's menschen oogen
heen.*

De redelijke ziel komt uit zijn tronie zwieren.

Hij heft, terwijl de stomme en redelooze dieren

Naar hunne voeten zien, alleen en trotsch het hoofd

*Ten hemel op naar God, zijn Schepper, hoog geloofd.*⁸³

De "omkering van alle waarden" waarover in de negentiende eeuw de oudheidkundige en wijsgeer Friedrich Wilhelm Nietzsche sprak, dateert al van het begin der tijden. Vandaag wordt men als volmaakter beschouwd in de mate dat men ook méér accessoires of hulpstukken bezit. De mystieke stilte werd voorgoed vervangen door een con-

82 Joost Van Den Vondel, Lucifer, treurspel, eerste bedrijf.

83 Ibidem.

cours van symfonieën die elkaar naar de kroon blijven steken in eeuwig durende oorlogen, welke reeds door Herakleitos "de vaders van alle dingen" werden genoemd. En wie niet blind is, die kan in Vondels verzen lezen dat toentertijd de mens de god van de godheid zelve was. Gods volmaaktheid bleek zo groot dat Hij zichzelf kon missen, maar leven zonder god, dat kon Hij niet. Geen wezen — het goddelijke inbegrepen — kan zonder de aanbedding leven.⁸⁴

Sinterklaas

Bijna zeventien eeuwen geleden overleed op een zesde december bisschop Nicolaas van Myra in Lycië, Klein-Azië. Talloze wonderen aan hem toegeschreven leidden zo'n zeven eeuwen later tot zijn heiligverklaring en tot vandaag wordt de gemijterde man als kindervriend herdacht. Zoals alle dingen in deze tijd is ook die herdenking sterk gecommmercialiseerd en het feest houdt in dat aan kinderen allerlei lekkers maar vooral ook speelgoed wordt geschonken. Uiteraard is er een rijkere sint voor de rijkere kinderen, maar wat het speelgoed betreft, treffen de armere kinderen het meestal beter omdat kinderen nu eenmaal liever spelen met lege doosjes dan met gesofisticeerde elektronische apparatuur. Die laatste laat kinderen wel toe om gedurende enkele minuten de bewondering van hun onmiddellijke omgeving af te dwingen, maar van enigerlei spel is geen sprake meer: het afgewerkte product dient bijvoorbeeld

84 Tekst d.d. Driekoningen 2010.

om, met afstandsbediening bestuurd, over het vloerkleed te razen en het verdraagt geen verdere interpretaties vanwege de fantasie, die het aldus een domper opzet. Lege dozen daarentegen — zo bevestigen beslist al wie van die erbarmelijke elektronica gespaard bleven — herbergen een schat aan mogelijkheden.

Het spel komt immers niet voort uit het speelgoed maar uit de geest van de spellustigen: zonder moeite en in een handomdraai promoveren zij prompt een rij stoelen tot locomotieven en benoemen zij elkaar tot conducteurs en reizigers. Meer dan een afspraak — "Het zij zo!" — is er niet nodig voor de creatie van een nieuwe werkelijkheid welke alleen de participanten aan het spel kunnen kennen en ervaren. De geniale dramaturg, Lars von Trier, heeft deze inzichten met alle succes toegepast in creaties zoals *Dogville*: de toeschouwer heeft geen decor nodig, het volstaat dat hij aanvaardt dat een krijtlijn een muur vertegenwoordigt, zoals het ook volstaat dat hij — voor de duur van het spel — aanvaardt dat de mensen op de planken met hun rollen samenvallen.

Mensen spelen beslist om velerlei redenen, maar de uiteindelijke drijfveer ligt wellicht hierin dat het spel verkieslijker is dan de naakte werkelijkheid, zoals ook letterlijk het aangekleed-zijn geprefereerd wordt boven de naaktheid. Mensen worden niet geboren met kleren aan en evenmin luisteren zij uit zichzelf naar een naam: de naamgeving luidt het spel in dat zich met het leven zal verweven; het is een eerste afspraak en meteen een eerste speldaad, het toekennen van de simpele rol "er te zijn".

Misschien is een bestaan zonder spelelementen nu eenmaal ondraaglijk of zelfs onmogelijk voor mensen of voor

hoger ontwikkelde zoogdieren in het algemeen, want betekenistoekenningen kunnen, behalve louter franjes, ook katalysatoren voor de communicatie zijn of voor de onderlinge samenwerking. Afspraken naleven is wat *fair-play* betekent, maar de adder hier onder het gras bestaat in het verlies van de juiste proporties: in het hardnekkige afdwingen van ernst voor wat uiteindelijk *slechts* spel is én in het met een spelgeest omhullen van heel ernstige zaken, liggen de kiemen van een algehele desintegratie.

Religie kan principieel misschien voor heel wat mensen het leven aangeneramer maken omdat het perspectieven biedt die verder reiken dan het jammerlijk onrechtvaardige graf waarin men vaker onvoorzien door dom toeval in een handomdraai terecht komt, maar het doden of zelfs maar het van zijn vrijheid beroven van een mens om aldus, zoals men dat toentertijd zo mooi kon zeggen, hem tegen zichzelf te beschermen en zijn ziel te redden, is evenzeer een aanfluiting van de rechtvaardigheid, het is gewis een stap te ver, het is waanzin of misdaad. Van eenzelfde soort van criminaliteit is sprake waar maatschappelijke of politieke wetten, afspraken of rolpatronen zich verheffen boven het leven zelf, zodat iemand dan pas als mens wordt erkend als hij eerst over een burgerlijke identiteit beschikt. Papierlozen zijn niet ingeschreven in het zichzelf zo groot wanende spel van het burgerschap en zij kunnen derhalve geen aanspraak maken op enigerlei vorm van mens-zijn of zelfs van gewoon bestaan: hun bestaan vloekt met de maatschappelijke speltheorie die blijft zweren bij de middeleeuwse slogan dat "wat niet in de boeken staat, ook niet in de wereld kan bestaan": "Quod non est in scriptis (/Scriptis), non est in mundi".

Ernst en spel: geen van beide kan het monopolie opeisen over het bestaan en hun co-existentie is een moeilijke evenwichtsoefening, een soms bizarre koorddanserij. Er is principieel niet zo heel veel materiële werkelijkheid nodig om een spel op touw te kunnen zetten, dat leren ons telkenjare weer de arme kinderen die met lege dozen Sinterklaas blijven vieren: aldus voegen zij onophoudelijk wonderen toe aan de vele mirakelen die deze heilige man verrichtte, uitgerekend voor de armste kinderen. En misschien is dat nog het grootste wonder van allemaal: dat het meest fantastische spel als bij toverslag gespeeld kan worden met alleen maar lege dozen en voor de rest een heel klein beetje goede wil.⁸⁵

Herfst

Het verleden levert een aantal beroemde figuren op welke die eigenschap bezitten dat ze kenmerken die in ieder van ons zitten, op een exponentiële wijze ontplooid hebben. Al die figuren samen volstaan vaak om alle kenmerken van de algemene mens te vormen en zo ook het beeld van die mens zelf, het voorbeeld of het archetype. Van dat archetype zijn wij dan meestal zeer onvolmaakte afgietsels, in die zin dan dat bij ons bepaalde kenmerken in overdreven mate aanwezig zijn, terwijl andere daarentegen geheel ontbreken. Het ideaal — de ideale mens — verkrijgt men pas middels een creatieve droomarbeid waarin men flarden van wat men op straat, in de handboeken en films of in

85 Tekst d.d. 1 december 2008.

zijn eigenste fantasie ooit zag, met die fantasie aaneen rijgt totdat men aldus een bevredigend geheel bekomt, hetwelke men eventueel kan beschrijven in het geval men een schrijver is, of kan schilderen of tekenen in het geval men een schilder is ofwel een tekenaar. Het product van dat werk is min of meer bevredigend voor ons oog, wat niet kan gezegd worden van de ruwe materie waaruit het is opgebouwd. Daarentegen is wat wij tot stand brengen in onze creatieve arbeid, louter fictie en dus in feite materieel onbestaande, terwijl de echte creaturen helaas onvolmaakte en ons nimmer bevredigende wezens zijn. Heel uitzonderlijk gebeurt het wel eens dat een gedroomde figuur rondwandelt in de dagdagelijkse werkelijkheid en, is dat eenmaal het geval, dan gaat het vaak meteen om een zo uitzonderlijke verschijning dat zij zelfs niet gedroomd had kunnen worden: een ster. Edoch, sterren worden nog veel meer dan alle andere wezens door ons bedroomd.

Waar het uiteindelijk telkens om gaat, is dat de naakte werkelijkheid helemaal niet te verteren is. Alsof die dit van zichzelf al enigszins weet, spint hij dan ook reeds van nature zijn wangestalten in, in allerlei cocons, vliezen en huiden. Het menselijk lichaam of dat van eender welk dier, is, zoals elkeen weet, een bloederig, asymmetrisch allegaartje van organen, pezen en slijmbeurzen dat bij de geringste aanblik zelfs de meest onverstoorbaren zou doen walgen, maar de natuur weet ons met een vlies, niet dikker dan een vel, om de tuin te leiden en dat vlies verbergt niet alleen al die rotzooi voor onze ogen, doch het zorgt er tevens voor dat die ingepakte troep, welke ieder normaal mens doet kokhalzen, bovendien aantrekkelijk wordt gevonden — soms zelfs zodanig aantrekkelijk dat wie er

door afgewezen worden, zich in wanhoop van het leven benemen.

Een vermaard professor herhaalt telkenjare in zijn door jonge mensen druk bijgewoonde colleges dat een mens niets anders en ook niets meer is dan een buisje met een *input* en een *output*, een ingang en een uitgang. Langs de ingang gaat er voedsel naar binnen in het buisje. Het buisje produceert zuren die het voedsel verteren. Eenmaal de voedzame stoffen aan dat voedsel onttrokken zijn, wordt het restant via de uitgang uitgescheiden. Het restant verspreidt een vandaag als 'kwalijk' bestempelde geur, ofschoon het een zeer voedzame specie vormt voor planten, bomen en allerlei andere gewassen waarmee mens en dier zich voeden. Met de energie die het buisje onttrekt aan de specie die er langs gaat, kan het zelf in leven blijven, wat eigenlijk weinig meer betekent dan dat het kan blijven eten en zich vervolgens van ballast ontdoen. Het kan zich zo ook verplaatsen, wat nodig is om op voedsel te jagen, en tenslotte plant het zich voort — een manier van voortbestaan die eigenlijk een wanhoops poging is om te ontsnappen aan de dood. Alsof die dood dan zoveel erger was dan het bestaan dat zichzelf immers in stand houdt zonder goed te weten waarom.

De toren van Babel komt in het nieuws als ware hij een kankergezwell: een alle energie naar zich toe trekkend bouwwerk dat heeft opgehouden met groeien omdat alle toegevoerde waren worden opgebruikt aan de onderhoudswerken nog vooraleer er ook maar aan groei gedacht kan worden. De toren houdt zichzelf in stand zoals hij is, en hij dient dan ook geen ander doel meer dan zijn zelfhandhaving, wat betekent dat hij feitelijk geen functie heeft, geïsoleerd staat van zijn omgeving en, om zo te zeggen, in

feite 'in de weg' staat. De toren symboliseert niet alleen de grenzen aan de groei, zoals het Bariloche-rapport van de Club van Rome ons wil doen geloven, maar hij staat tevens symbool voor het wezenlijke van een levend organisme, dat immers louter omwille van zichzelf bestaat. In het licht van de toren van Babel, verschijnt het leven zelf in al zijn doelloosheid, of beter: in al zijn op dat ene doel gericht zijn, namelijk "zichzelf". De toren van Babel staat voor de ik-gerichtheid van al wat leeft, voor de zelfbehoudsdrang en voor het soortbehoud. Het enige verschil tussen de toren en de cel — of het organisme — zit hem misschien daarin dat de toren zichzelf niet voortplant — planten en dieren doen dat in de regel wel. Anderzijds compenseert de toren dit 'tekort' wellicht vooral door zich spontaan te regenereren.

Teneinde enigszins te kunnen ontsnappen aan de dan toch uiteindelijk ondraaglijke confrontatie met de eigen doelloosheid en met de gevangenschap in zichzelf, heeft ook hier de natuur als het ware gezorgd voor de vorming van vliezen waarachter het wanstaltige niet alleen verhuld wordt maar waardoor het tevens aantrekkelijk gaat ogen. De toren zorgt namelijk voor zijn eigen architectuur, en hij doet ook pogingen om zich tegenover de omgeving als een interessante identiteit te bevestigen. Hij tracht bij alles wat er rond gaat, staat en draait, de indruk te wekken van zijn eigen eenheid, alsof alle stenen en alle andere onderdelen waaruit hij is opgebouwd, samen niet alleen de *illusie* scheppen van één ondeelbaar wezen, maar alsof zij dat allemaal samen ook echt *zijn*. Alle onderdelen van de toren gaan warempel danig samenwerken om die indruk aan de buitenwereld kond te doen, en wel met zulk een ijver alsof

hun eigen voortbestaan ervan afhing — en misschien is dat ook wel zo.

Op dezelfde manier nu, ijveren de onderdelen van een levend organisme gestaag om zich te verenigen tot een identiteit tegenover de ganse wereld daarbuiten. En ze doen dat met zo'n overtuigingskracht alsof ze er zelf in geloofden. Niets is natuurlijk minder waar want, net zoals de toren zijn eenheid enkel dankt aan de architect die daar geheel buiten en boven staat, net zo is het een maatschappelijke wettekst die aan elk individu een vaste identiteit toekent, met bezittingen die worden verdiend, betaald, verkocht, kortom: met eigen verdiensten en ook schuldenlasten. Warempe! de kerfstok is de ruggengraat der identiteit, de bankrekening zit aan het individu vastgehaakt in een soms bedroevende onveranderlijkheid, en zij valt met dat individu ook samen: het geheel van zijn bezittingen en zijn schulden maakt iemand tot wie hij is en niemand kan zich daarvan bevrijden dan door een gril van het lot zelf — een winnend tombolanummer of een ongeluk met dodelijke afloop. Het individu — de identiteit — wordt niet gemaakt door zijn samenstellende onderdelen, doch door datgene waarvan hij zelf een onderdeel is, door datgene wat hij op zijn beurt helpt samen te stellen!

Alsof de gruwel nog niet groot genoeg is, dient men zich bovendien rekenschap te geven van het feit dat al deze samenstellingen, deze interessante eenheden, torens, wezens... uiteindelijk slechts producten van dromen zijn. Zonder de gedachten of de spoken waarmede men de naakte dingen kan bekleden, zijn eenheden, vormen, bewegingen en zo meer, volstrekt ondenkbaar en is er ook geen continuïteit meer die het ene aan het andere vasthaakt en die de tijd doet zijn waarin iets of iemand zich kan af-

spelen en kan voorbijgaan. Zonder de droom is er geen geschiedenis, geen geest, maar ook geen gestalte, geen verhaal en zelfs geen vorm. De droom is het vlies dat zich over — uiteindelijk — de leegte spant, zodat wij de indruk krijgen van een groot en soms zelfs lichtend volume, waar op de keper beschouwd eigenlijk slechts sprake is van een windbuil of iets in die zin — en is dat niet de essentie van de herfst?⁸⁶

*Het wetenschappelijk verslag 2007 van het
IPCC over de klimaatverandering – een
samenvatting*⁸⁷

Ingevolge allerlei alarmerende berichten inzake klimaat en milieu, besloten in 1988 de wereldwijde vereniging van de weerdeskundigen (WMO) samen met (het Milieuplan van) de VN (UNEP) tot de stichting het IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*): een wereldwijd panel dat de wetenschappelijke gegevens verzamelt over klimaatverandering en wat daarbij komt kijken, en dat ook moet onderzoeken hoe er eventueel kan bijgestuurd worden waar het klimaat uit de bocht dreigt te gaan. Het IPCC telt drie werkgroepen. De eerste doet wetenschappelijk onderzoek en bracht een rapport uit dat op 2 februari 2007 te Parijs werd goedgekeurd. Over de eerste helft van dat rap-

86 Tekst d.d. 21 september 2008.

87 Voor het oorspronkelijke verslag, zie: http://ipcc-wg1.ucar.edu/wg1/docs/WG1AR4_SPM_Approved_05Feb.pdf

port handelt dit artikel (— de tweede helft is meer toegepast op voorspellingen). Ter vervollediging: het rapport van de tweede werkgroep, die de gevolgen van de klimaatverandering bespreekt, werd op 6 april 2007 te Brussel goedgekeurd, en het rapport van de derde werkgroep, dat nagaat hoe de klimaatverandering beperkt zou kunnen worden, zal op 3 mei 2007 worden voorgesteld te Bangkok.

De klimaatverandering wordt toegeschreven aan het zogenaamde broeikas effect. In een broeikas is het warmer dan daarbuiten, omdat er meer zonnewarmte invalt dan er weer uit ontsnapt. Onze dampkring gelijkt van nature op een broeikas, maar als het CO₂-gehalte in de lucht te hoog wordt, wordt dit natuurlijke effect zeer versterkt en loopt het uit de hand. In 1750 waren er in de lucht 280 deeltjes CO₂ per miljoen, in 2005 waren er dat 379. De jongste tien jaar is die toename zelfs sterker dan in de periode van 45 jaar daaraan voorafgaand. Ook methaangas (CH₄) en stikstofdioxide (N₂O), vooral te wijten aan de moderne landbouw, spelen mee: het ging van 715 deeltjes methaan per miljard in 1990 naar 1732 deeltjes in 2005; de hoeveelheid stikstofdioxide in de lucht steeg van 270 deeltjes per miljard in 1750 tot 319 deeltjes in 2005 .

Onderzoek van de neerslag van roet in ijsslagen, laat duidelijk zien dat het CO₂-gehalte in de atmosfeer fors steeg sinds 1750, toen de industriële revolutie uitbrak en fabrieken als paddenstoelen uit de grond schoten. Sinds die datum is de gemiddelde temperatuur op aarde, vergeleken bij de voorafgaande eeuwen, ook ongewoon snel beginnen te stijgen. Op een grafiek ziet die stijgende curve eruit als een golfstick, waaraan ze dan ook haar populaire naam ontleent. [Uiteraard spelen ook vulkaanuitbarstingen een

rol in roetvorming, maar zij hoeven niet meegerekend te worden omdat ze er altijd al geweest zijn, en wel op een regelmatig terugkerende manier.] En zo staat het nu als een paal boven water dat de mens de bruuske opwarming veroorzaakt: wat sinds 1750 is gebeurd, heeft zijn gelijke niet in de voorafgaande 10.000 jaar.

Naast CO₂, CH₄ en N₂O, de drie hoofdschuldigen, zijn er ook nog de uitstoot door vliegtuigen, de stoffen die de ozonlaag aantasten en de veranderde zonne-activiteit, maar dezen wegen niet op tegen het eerst genoemde drietal.

De meetmethoden zijn in de jongste tien jaren fel verbeterd, maar voor bepaalde regio's blijft het moeilijk om correcte metingen te doen. Vast staat nu wel dat de lucht en het oceaانwater steeds warmer worden, dat overal ter wereld sneeuw en ijs smelten en dat het zeeniveau stijgt. Een voor zichzelf sprekend voorbeeld is dat elf van de jongste twaalf jaren behoren tot de twaalf warmste jaren sinds het begin van de metingen in 1850. Er zijn ook metingen gebeurd in de middenlagen en in de hoogste lagen van de troposfeer, en ook die geven temperatuurstijgingen vergelijkbaar met die welke gemeten worden aan de grond. Hetzelfde geldt voor sinds 1961 uitgevoerde metingen van de zeewatertemperatuur tot op een diepte van 3000 meter: de oceanen blijken zelfs 80 pct. van het totaal aan supplementaire warmte in het klimaat, in zich te dragen.

Omdat warmere lucht meer waterdamp kan vasthouden, ziet men nu ook dat er meer waterdamp aanwezig is in de dampkring. Tegelijk is het zeeniveau gestegen: een stijging van 1,1 mm per jaar tussen 1961 en 2003, en 3,1 mm per jaar tussen 1993 en 2003 [dat is dus een stijging van

ongeveer 7 cm in de jongste 40 jaar], vooral ingevolge de verwarming en de afsmelting van de ijskappen (het afbreken van ijsschotsen en het dunner worden van de ijslaag) en de gletsjers. Aan de polen stijgt de temperatuur nu twee keer zo snel als elders ter wereld. De poolkap krimpt met zo'n 3 pct. per jaar: gedurende de zomer is dat zelfs 9 pct. Het Noordelijke permaforstgebied (dat is: daar waar het eeuwig vriest) krimpt met 7 pct. per jaar, en in de zomer zelfs met 15 pct., en die inkrimping gebeurt steeds sneller.

De Sahel, het Middellands-Zeegebied, Zuid-Afrika en Zuidelijk Azië drogen uit. Sinds 1960 is de windsterkte toegenomen in de beide hemisferen. Sinds 1970 zijn intensievere en langere perioden van droogte gemeten, samen met de hogere temperaturen zowel ter land als ter zee, vooral in de tropen en de subtropen, wat gepaard gaat met heviger neerslag. In de jongste vijftig jaar zijn er ook veranderingen gemeten in de temperatuurspieken: de koudepieken worden zeldzamer en de hittegolven stapelen zich op. Sinds 1970 zijn er meer en heviger tropische cyclonen. Al deze veranderingen zijn hoogst waarschijnlijk het gevolg van de menselijke activiteit.

Een eigen kleine bedenking hierbij: zolang de temperatuur stijgt, houden wij het waarschijnlijk nog wel een tijdje uit. Het gevaar lijkt mij pas groot te worden als (bijvoorbeeld door drastische menselijke ingrepen, maar gebeurlijk ook ingevolge natuurlijke, zelfregulatie, zoals reeds merkbaar in de stilvallende golfstroom) de temperatuur zou worden teruggebracht. Immers, als het weer kouder gaat worden, zal al het water dat nu in de (warme) atmosfeer wordt

vastgehouden, er weer uit vallen. En krijgen we dan niet een zondvloed?⁸⁸

Bij de inhuldiging van een nieuwe aartsbisschop

Zonde zijn overtredingen van de goddelijke liefdewet en derhalve daden of nalatigheden die uiteindelijk objectieve schade toebrengen aan personen. *Ens et bonum convertuntur*, zo zeiden de kerkvaders: *het goede valt samen met wat bestaat*. Het kwaad is derhalve een mankement of een tekort aan Zijn, een niet-Zijn. Liegen, bijvoorbeeld, is de waarheid die per definitie samenvalt met al wat is, verbergen achter onwaarheden en zodoende het bestaan zelf verduisteren.

De waarheid is één, de leugen meervoudig; een vraagstuk kent slechts één waar antwoord, het aantal foute antwoorden is oneindig. In tegenstelling tot de waarheid die kiest voor het ene daglicht of de openbaarheid waarbij hij tevens garen spint, zijn de methoden van verduistering talloos. Men liegt als men zwart zegt tegen wit, maar ook als men de waarheid verzwijgt. Een analfabeet die ziekten bestrijdt met gebeden is onschuldig, maar een arts die kwakzalft, liegt en pleegt — uiteindelijk — doodslag door schuldig verzuim. Het ethisch besef kan hier overigens de religieuze inspiratie missen.

88 26 april 2007.

Alle mensen zijn verschillend en in een samenleving is dat een troef: ieder munt uit in zijn job, elk heeft een specialiteit en een verantwoordelijkheid. Artsen moeten waken over de gezondheid; leraren brengen kennis bij; architecten zorgen voor stevige gebouwen. Specialisatie ontstaat precies waar niemand nog alles kan kennen en kunnen. Samenwerken is elkaars werk en verantwoordelijkheden respecteren.

De arts die er middeleeuwse praktijken op na houdt, verzaakt aan zijn plicht. Maar een even groot kwaad is zich andermans job en plichten toe te eigenen. Met een ziek kind bij een priester gaan om het te laten belezen, kan zijn dood betekenen en de opvoeding laat men niet over aan ongeletterden. Wie zich kennis en verantwoordelijkheid aanmeet over aangelegenheden waarvan hij geen verstand heeft, misleidt al wie hem vertrouwden en is derhalve een charlatan. Hij verduistert de waarheid en berokkent moedwillig kwaad.

In onze moderne democratieën schenkt het ontwikkelde en mondige volk, overeenkomstig de rede, gezag aan een zijns inziens waardige leider die dan opkomt voor het welzijn van allen. Reeds in het jaar 396 werd Augustinus op die manier tot bisschop verkozen te Hippo. In meer primitieve tijden stoelde autoriteit op bruut geweld en dreiging. Spreekrecht verwierf men toen niet door bekwaamheidsbewijzen: zoals ook alle andere rechten ontving iemand zijn spreekrecht en zijn autoriteit van hogerhand en meer bepaald van de tiran, aan wie hij dan uiteraard op zijn beurt lippendienst diende te bewijzen. 'Autoriteiten' hadden geen moeite met liegen aangezien niet de waarheid hen van hun voetstuk kon halen, doch enkel de macht, die de waarheid verkrachtte, waardoor het liegen heilige plicht

werd. Wie het lef hadden om alsnog voor de waarheid te kiezen, deelden in het lot van Giordano Bruno die in 1600 door de inquisitie levend werd verbrand. Pas in 1999 — ruim vier eeuwen nadat het heliocentrisme wetenschappelijk was bewezen — zegde een kerkvorst deze moord te betreuren.

De leer dat de aarde het centrum van de kosmos is omdat zich in het midden daarvan de hel bevindt die uiteraard het verste af staat van God en de hemel, was één van de talloze bizarre theorieën die mensen uitbroedden en geloofden. En de waanbeelden bleven komen en werden aangehangen tot zelfs in deze tijd: omdat ze in een zeker kraam pasten, ofwel uit pure onwetendheid.

Eén van de intussen ontmaskerde architecten van vervalste theorieën was de Oostenrijks-Hongaarse psychiater Sigmund Freud. Zijn wetenschappelijke artsenopleiding ten spijt, draaide de uitvinder van de psychoanalyse de experimentele methode om: in plaats van op grond van vaststellingen aan theorievorming te doen, schuwde Freud het niet om eerst zijn theorieën uit te denken en vervolgens gevalstudies te verzinnen die dan de eerste verzinsels moesten 'staven'.⁸⁹ Het bedrog werd pas relatief recent ontdekt, wat

89Verschillende auteurs over psychoanalyse hebben het inzake Freud over pseudowetenschap, illusies, mystificaties, charlatanisme en bedrog. Enkele tot de verbeelding sprekende titels waarnaar verwezen wordt in prof. Jacques Van Rillaers artikel, getiteld: *Verborgene winsten van de psychoanalyse* (<http://users.telenet.be/allemeesch/KlinPsy/publi/VerborgeneWinsten.htm>) luiden: *Les Illusions de la psychanalyse* (Jacques Van Rillaer, 1981); *Souvenirs d'Anna O. Une mystification centenaire* (Mikkel Borch-Jacobsen, Paris 1995); *De Weense kwakzalver. Honderd jaar Freud en de freudianen* (Han Israëls,

wil zeggen: toen Freud al lang internationale faam genoot, en blijkbaar speelt die faam de waarheid her en der nog steeds parten. Edoch, van vandaag geschoolde deskundigen mag worden verwacht dat zij de dieptepsychologie en de psychoanalyse uit die vervlogen tijd weten te relativiseren: harde positieve wetenschap is immers in de plaats gekomen en heeft de ingewikkelde verhaaltjes van weleer over ontwikkelingsstoornissen, wilskracht en wat al niet meer, naar sprookjesland verwezen. Precies zoals de astronomie de plaats innam die zich de godsdienst lange tijd onterecht toe-eigende, kwam de simpele mathematica van een zuivere genetica in de plaats van een hoogdravende maar onwelriekende dieptepsychologie.

Het wil wel vaker gebeuren dat mensen met macht, wetenschappelijkheid voorwenden en aldus schaamteloos het volk bedriegen dat immers in de wetenschap zijn nieuwe God aanbidt. Het gebrek aan terughoudendheid waarmee wetenschapslui — maar eerder nog politici die zich op de

Amsterdam 1999); *Mensonges freudiens. Histoire d'une désinformation séculaire* (Bénesteau J., Belgique 2002); *Bruno Bettelheim ou la fabrication d'un mythe*, alsook: *Freud and the question of pseudo-science en: Le Freud inconnu. L'invention de la psychanalyse* (Pollak R., Paris 2003, 1998 en 1998(1973)); *Was Freud a liar?* (Frank Cioffi, New York 1998 (1974)); *The experimental study of freudian theories* (Eysenck, H. & Wilson, G., London 1973); *Der Fall Freud. Die Geburt der Psychoanalyse aus der Lüge* (Israëls H., Hamburg 1993); *Folies à plusieurs* (Borch-Jacobsen M., Paris 2002); *Psychoanalytic politics. Freud's French Revolution* (Sherry Turkle, The MIT Press, 1978); *Anonymity, neutrality, and confidentiality in the actual methods of Sigmund Freud : A review of 43 cases, 1907-1939* (Lynn D. & Vaillant G., *American Journal of Psychiatry* 1998).

wetenschap beroepen — het milieuvraagstuk aankaarten en aanwenden — voor vooral het eigen heil — zegt al genoeg. Ook de wetenschap moet in bepaalde kringen niet langer de waarheid dienen maar wel de macht, en zo is een terugkeer te bespeuren naar het tijdperk der tirannen: zij die spreekrecht hebben, ontvangen dit niet langer van het volk, doch van de oppertiran — het gouden kalf. Waarheid is verworden tot wat geld in 't laatje brengt en liegen spreekt vanzelf omdat niet de waarheid in het geding is maar wel de macht.

Dankzij de genetica weten we nu dat het syndroom van Down te wijten is aan een fout op een bepaald gen, maar voor de ontdekking van Lejeune in 1959 sprak men over 'mongolisme' — een welhaast etnische classificatie op grond van onder meer schedelmetingen. In de voorgaande eeuwen werden kinderen met deze handicap door hun ouders in de steek gelaten of in krankzinnigengestichten opgesloten. Epileptici en dementerenden maar ook mensen van een vreemd ras werden soms levend verbrand, zoals op de heksenprocessen van Salem omstreeks 1700. De negerslavernij, die eeuwenlang tientallen miljoenen slachtoffers maakte, werd door sommigen gerechtvaardigd met het verhaal dat negers geen ziel hebben, wat dan ook hun zwarte huid verklaarde. Schrijven met de linker hand was tot voor kort nog verboden op katholieke scholen omdat de linker hand de *manu sinistra* heette, wat wil zeggen: *hand van de duivel*. Handicaps, ongeluk en tegenslag gelden in vele religies nog steeds als straf en als middel om eigen schulden uit te boeten, wat een moraal van "elk voor zich" goedpraat, en dat is het principe van de wraak die ook in de kern van het katholicisme zit: ofschoon Gods Zoon de vergeving predikt, eist de vader genoegdoening

voor het kwaad van Adam door het bloedoffer van het onschuldig Lam: *een oog voor een oog, een tand voor een tand.*

God schiep hen, man en vrouw, zo staat het in Genesis, maar moeten gelovigen dan andermaal hun ogen sluiten voor de wetenschap — dit keer de genetica — die naast mannen (XY) en vrouwen (XX) ook andere, zij het eerder uitzonderlijke combinaties toelaat van geslachtschromosomen, zoals: X, XYY, XXY, XXXY, XXXXY, XXYX en XXX? En wat doet men met de mensen die niet in het simplistische bijbelse plaatje passen? Moeten zij dan worden geaborteerd? Zal men hen opsluiten? Beschuldigen? Hun ouders beschuldigen of hun verre voorouders? Dit ware ethisch onaanvaardbaar doch dat is wat alsnog gebeurt. De arrogantie van de religie gaat soms zo ver dat zij gelooft te mogen overgaan tot de fysieke vermindering van weerlozen, zoals dat hier tot voor enkele generaties gangbaar was bij de castratie van koorknappen en zoals dat nu nog gebeurt in de clitoridectomie bij nog piepjonge meisjes. Psycho-sociale vermindering dan, is niet minder gruwelijk en zij wordt volop gepraktiseerd in discriminaties welke er paradoxaal genoeg in slagen om zich te legitimeren door zich op bepaalde 'vrijheden' te beroepen, waarvan de zogenaamde 'godsdienstvrijheid' niet de geringste is.

In de hedendaagse moraalfilosofieën worden morele en bij uitstek godsdienstige systemen ontmaskerd als georganiseerde methoden van psychosociale druk en controle, daar waar gedragsbeheersing alsnog ontoereikend blijft middels de burgerlijke wet. Van hogerhand opgelegde ethische regels en normen die worden bekrachtigd middels sociale uitsluiting en nog meer gesofisticeerde sancties, worden door de gelovigen geïnterioriseerd en na verloop van tijd

spontaan aan het eigen geweten toegeschreven, waardoor de tiran zelf onzichtbaar wordt: hij is gaan postvatten in het hart van elk van zijn slachtoffers die dan zichzelf als diens aanhangers gaan beschouwen en zelf staat hij dan voorgoed buiten schot. Dat duurt uiteraard slechts zolang die tiran zelf geen rivalen heeft, wat wil zeggen: totdat rivaliserende geloofssystemen tot co-existentie worden gedoemd. Ervan overtuigd dat ze het objectief goede verdedigen, doen de leden van rivaliserende geloofsgroepen niets anders dan elk de door hun eigen tiran opgelegde wetten verdedigen, wat op den duur tot oorlog leidt. Pas na verloop van tijd kan bij de meest verlichte geesten onder hen de waarheid dagen. Maar de hardnekkigheid van het geloof, gekoppeld aan de menselijke hardleersheid, mondt in de regel uit in uitzichtloze conflicten.

Om tal van redenen kunnen geloofssystemen worden geschuwd, maar anderzijds is het bestaan vaak dermate meedogenloos dat men gaat smeken om verlossers en profeten, welke mensen zijn die beschikken over de zeldzame gave om eenieder daarvan te overtuigen dat dit ellendige bestaan slechts illusoir en voorlopig is en dat wij niet ter dood zijn veroordeeld doch uitverkoren voor een eeuwig en een goddelijk hyperleven. De pijn en de wanhoop ingevolge de lugubere combinatie van een niets ontziend levenslot met een onontkoombaar besef daarvan, doet klaarblijkelijk bij velen onder ons een zekering in het hoofd springen, zodat wij tegen alle redelijkheid in gaan kiezen voor een houvast waarvoor wij bereid blijken met ons gezond verstand zelf te betalen. Als dan lieden met veel minder scrupules en die veeleer immuun blijken voor die door merg en been snijdende smart van het Zijn, op die kar gaan springen die naar nergens leidt, dan kan het narren-

feest pas goed beginnen. Wij kunnen monseigneurs met reusachtige, flikkerende mijters, met edelstenen bezette tiara's en met kromstaven uit ivoor, uitjouwen als het ons goed gaat, maar in tijden van doodsangst, oorlog en pest, zijn wij zelf het die deze tovenaars scheppen, aankleden, op een voetstuk plaatsen en smeken dat zij onze wanhoop verhullen onder hoogdravende gezangen, opgeblazen gebaren en nog veel meer allerzwaarigste wind. Eenmaal van zijn ouders beroofd, smeekt de mens weer kind te mogen worden en desnoods zal hij met zijn allerlaatste munten de duivel zelf betalen om die rol op zich te willen nemen en nog eenmaal de illusie van de onschuld te kunnen ondergaan alvorens de stugge dood te moeten smaken.

Hard zijn deze tijden, want ons lot is zonneklaar zoals nooit voorheen in de geschiedenis het geval was. We kunnen nu het leven zien dat — niettemin het onze dat wij zelf bestaan — een onverholen rimram blijkt van enkele mathematisch geordende verzen of structuren, genetica en DNA, eiwitketens, cellen, water, koolstof, stof en as. De formules die ons, die van louter stof nog zijn, tot leven wekken, blijken toverformules zonder meer, al waren wij sinds lang de tijd ontgroeid dat wij in tovenaars geloofden. Het leven is een licht dat aan is en dat uit zal gaan als 't op is — zo simpel als dat. Onze hoop werd uit ons merg gezogen door niets anders dan de eigen nieuwsgierigheid die zich gewis wist voor te doen als machtige wetenschap, verstand en geest, natuurbeheersing, kennis en geheugen, alle ingekleed in goudomzoomde en dieprode mantels, pelsen en fluwelen kussens zonder plooiën. Naakt staan wij in de vrieskou te beven, nu de zon voorgoed verging, de ijskap smolt, de zeeën een nieuwe zondvloed moeten baren, een ijstijd of een windhoos die alle talen ooit ge-

sproken door een rietje op zal zuigen en voorgoed zal doen verdwijnen in een kosmisch gat aan het plafond van het trompetterende firmament, alleen nog getooid met ezelsoren.

En zo komt het dat wij hen volgzzaam laten begaan, als de tijd is gekomen van hun komst, de allereerbiedwaardigste kanunniken en kardinalen, de aartshertogen naar wie lommerrijke lanen zijn genoemd, de pausen en de prinsbischoppen uit Venetië en uit Rome. In stoet trekken zij voorbij, schoorvoetend, schrijdend, en wij kijken toe, onze monden vallen open, quasi tandeloos, en wij gaan plaatsnemen op de voorste rij om al was het slechts één druppel van hun zegeningen te ontvangen. Hoog steken hun mijters boven alle hoofden uit, als waren zij torens die tot aan de zevende hemel reikten, lansen strijdend om 't rijk Gods, hun gebaren glijden traag als onweerswolken door de luchten, zij zwijgen in volstrekt alle talen en worden derhalve door niemand misverstaan.

Maar zeg mij dan slechts dit, als hij zijn intrede doet en toegejuicht wordt door het volk, of uitgefloten, of wat dan ook: is hij de Christus in zijn schamel kleed, een kroon van doornen op het hoofd, en zit zijn rug vol bloedige striemen van de geselingen, zweet hij bloed en tranen in Getsemane en zal hij gekruisigd worden samen met de moordenaars en rovers? Of is hij diegene die de Christus oppakken doet, van op zijn onaantastbare troon, en die Hem ver vandaar verjaagt, Hem aanmaant om nooit weer te komen, Hem eraan herinnerend dat Hij nu eenmaal de sleutels van het paradijs aan mannen van de wereld overhandigd heeft, en dat Hij zich maar aan de afspraken moet houden? Kijk slechts toe met aandacht, en zeg mij wie van

de twee gij daar ziet, en zeg mij ook waarom, en ik zal u geloven.⁹⁰

Bedenkingen bij Rudolf Steiner's Filosofie der vrijheid⁹¹

1. Synthese.

In zijn voorrede bij de nieuwe druk van 1918 geeft Steiner het richtsnoer in dit werk weer, in de vorm van twee vragen: (1°) welke antropologie kan ook de wetenschap gronden? (2°) Is de mens vrij? Zijn basisintuïtie houdt in dat de mens leeft middenin een reële wereld van de geest.

Bij de behandeling van de **VRIJHEID ALS KENNISPROBLEEM** komt eerst **het bewuste handelen van de mens** aan bod: vrijheid berust niet in het feit dat de mens zich bewust is van zijn handelingen, maar in het feit dat hij zich bewust is van de *oorzaken* van zijn handelingen. Onder die oorzaken moet men de driften strikt onderscheiden van de redenen. De mens is redelijk, hij denkt na, aldus Steiner: de oorsprong en de betekenis van dit denken moeten dan ook onderzocht worden. Toch is het denken, evenmin als het gemoed, de beweegreden voor het handelen. (Wat betreft de relatie tussen het gemoed en het denken: ons gemoed drijft

90 20 januari 2010.

91 Rudolf Steiner, *Filosofie der vrijheid. Grondtrekken van een moderne wereldbeschouwing. Resultaat van observaties op zielsgebied volgens natuurwetenschappelijke methode*, Negende druk, Servire, Katwijk, 1970.

op ons voorstellingsvermogen, want er is geen gevoel zonder voorstellingen).

Wat is nu **de diepere grond voor de wetenschapsdrang?** Met Goethe hebben wij een aardse en een goddelijke ziel in ons: dat onze begeerte het haalt op onze rijkdom, maakt ons ontevreden, en onder die ontevredenheid moet ook onze dorst naar kennis gesitueerd worden: we zijn niet tevreden met alleen maar waarnemingen, we willen die ook verklaren. Ons bewustzijn is tegelijk een bewustzijn van de discrepantie tussen ons 'ik' en de wereld en een besef van ons in-de-wereld-zijn. We streven er naar die tegenstelling te overbruggen, en we doen dat door te pogen de inhoud van de wereld tot onze gedachteninhoud te maken. Eén soort van deze pogingen zijn dualistisch, maar hier wordt geen brug tussen subject en object gevonden en strandt men, hetzij in extreem materialisme, hetzij in extreem spiritualisme (idealisme). Een andere poging is monistisch, en loochent de polariteit. Steiner nu, gelooft dat wij zelf de polariteit in de werkelijkheid veroorzaken, dat we onszelf van de natuur vervreemd hebben. En we kunnen die verloren natuur terugvinden in ons innerlijke, omdat we er daar mee verwant zijn. Dat natuurlijke innerlijke echter, transcendeert het loutere 'ik'.

Vervolgens behandelt Steiner **het denken in dienst van de wereldbeschouwing**: wanneer we botsende biljartballen waarnemen, doelt ons nadenken daarover op begripsvorming: de van mij onafhankelijke gebeurtenis wordt van mij afhankelijk als gedachte, binnen mijn denken. We zoeken naar de relatie tussen gebeurtenissen en begripsverbindingen, en dan rijst de vraag: wat winnen we er bij om tegenover de gebeurtenissen deze begrippen te plaatsen? Welnu, kennis is anticipatievermogen, het kunnen doen

van voorspellingen, los van de ervaring. Nu wordt ook het denken pas via de waarneming (van dit denken) gekend. Maar het waarnemen van het denken is, vergeleken bij de waarneming van de andere dingen, een soort uitzonderingstoestand. Terwijl nu in het voelen het subject betrokken is, is het denken onpersoonlijk: niet het denken houdt de denker bezig, doch het object van z'n denken, zodat, normaal gezien, het denken het niet-waargenomen element van ons geestesleven is; het denken kan immers niet tegelijk geschieden én waargenomen worden. In het denken over de wereld, is mijn denken zelf afwezig, maar in de beschouwing van mijn denken is niets afwezig. Schelling zegt dat wij de natuur pas zouden kunnen scheppen indien we die eerst zouden doorgronden, maar m.b.t. het denken is dit niet nodig: het denken wordt immers gecreëerd vanuit het niets, en we doorgronden onze gedachten pas achteraf. De spijsvertering kan geen object van de spijsvertering zijn, alleen het denken kan een object zijn van zichzelf. Terwijl alle dingen mij vreemd zijn omdat ik geen deel heb aan hun ontstaan, geldt dit niet voor het denken, want ik ben wél deelachtig aan het ontstaan van mijn gedachten. Daarom is het denken het meest oorspronkelijke uitgangspunt ter beschouwing van de wereld (waarbij ook Descartes' "ik denk dus ik ben" voorbeeldig is). Archimedes' hefboom kon de hele wereld opkrieken, als hij maar een steunpunt vond dat louter door zichzelf gedragen werd. Welnu, het denken is zo'n principe dat op zichzelf berust. Dan rijst de vraag of het denken iets anders buiten zichzelf kan begrijpen. Steiner drukt er op dat wij het denken eerst los van het subject moeten beschouwen, zonder een andere grond dan het denken zelf.

Vervolgens bespreekt Steiner **de wereld als waarneming** (dit is: als geheel van waargenomen dingen): het denken genereert begrippen, maar het concept 'begrip' is zelf niet uitdrukbaar. Wanneer wij geluid waarnemen, ontstaat een begripsvorming waarbij we tevens kunnen vragen naar de oorzaak van het (waargenomen) geluid. Het denken is derhalve onmogelijk waar het de waarneming niet eerst overstijgt, en dit in tegenstelling tot wat de zg. 'strengere objectieve wetenschap' voorhoudt, namelijk dat wij ons tot louter waarnemingen dienen te beperken. Analoog, is bewustzijn noodzakelijk zelfbewustzijn. Toch transcendeert het denken de subject-objecttegenstelling. Het denken is geen eigenschap van het subject, doch pas binnen het denken komt het subject tot ontstaan: het subject bestaat bij de gratie van het denken.

Hoe komt nu het externe in het bewustzijn binnen? De waarneming bevat steeds de waarneming van mezelf, als een constante tussen al het veranderende. We weten dat waarnemingen subjectief zijn. Voor Berkeley geldt dat in extreme mate: niets bestaat los van het bewustzijn, alleen God en de menselijke geesten bestaan, de waarneming wordt rechtstreeks door God veroorzaakt. Daartegenover staat Kant voor wie kennis niets meer is dan onze voorstelling van de wereld: alleen onze eigen veranderingen, niet de veranderende dingen 'an-Sich', kennen wij. De naïeve realist gelooft dat wat hij waarneemt ook echt bestaat; de wetenschap leert ons dat wij subjectief waarnemen (— wij reageren subjectief, want fysiek geconstitueerd, op prikkels). Pas de ziel groepeerde de afzonderlijke waarnemingen tot een object. Zo bestaat 'rood' enkel in de ziel, niet extern. Waarneming en zintuig vooronderstellen elkaar. En het kritisch idealisme van Kant beweert nu dat de weg van

de waarneming onderbroken wordt bij de overgang van het hersenproces naar de gewaarwording. Precies hier zit volgens Steiner de fout van Kant: Kant benoemt de ene waarneming als voorstelling, terwijl hij andere op een naïef-realistische manier aanvaardt... en dit terwijl hij zodoende het naïef-realisme gelooft te bestrijden! Kant kan het naïef-realisme dus pas bestrijden door er tegelijk zichzelf aan te bezondigen. Men schiet er niets mee op wanneer men de waarnemingen zintuiglijk gekleurd noemt, want ook het zintuig behoort tot het waargenomene. De relatie tussen waarneming en voorstelling kan aldus niet beschreven worden middels het kritisch idealisme.

Wat betreft **het kennen van de wereld**, kan een onderzoek van onze waarnemingsinhoud niet bewijzen dat onze waarnemingen voorstellingen zijn. Het naïef-realisme (NR) heeft niet te maken met de dingen zelf, maar met onze voorstellingen van de dingen. Het kritisch-realisme (KR) verwerpt die premissen doch aanvaardt de gevolgtrekkingen, wat ongeoorloofd is. Het KR gelooft dat over het ding op zich niets te zeggen valt, en ziet aldus twee soorten mensen: zij die in de droom geloven, en zij die zich van de droom bewust zijn. Maar volgens het KR zou ook de dromer gedroomd worden. Daaruit zijn twee houdingen mogelijk: ofwel is alles droom, de dromer inbegrepen, ofwel erkent men achter de droom een hogere realiteit (het transcendentiaal idealisme (TI) van Eduard von Hartmann). De twee missen echter een vaste basis. Want voor het TI kan de cruciale vraag niet luiden hoe de dingen in de droom samenhangen, maar wel hoe het 'ik' de voorstellingswereld dan produceert. De dromer zoekt de oorzaken van zijn droom immers niet in die droom zelf, maar in de echte wereld. Daarom moet eerst de echtheid van het 'ik'

ernstig genomen worden. Volgens Steiner is het gezochte vaste punt hier het denken. Terwijl het NR het denken beschouwt als overbodig voor het bestaan van de wereld, brengt de wereld het denken echter voort met eenzelfde noodzaak als deze waarmee het zaadje de plant voortbrengt. Zoals het zaadje samen met de aarde een plant voortbrengt, zo brengen de plant samen met het bewustzijn daarvan, het begrip van de plant voort. Nu kan ons verstand slechts afzonderlijke begrippen onderscheiden, niet het geheel, omdat onze zelfwaarneming ons subjectief inperkt. Het denken echter is universeel: elkeen participeert in het denken aan dezelfde begrippenwereld en dus aan de ene kosmos. Waarneming en begrip zijn de twee zijden van het gehele ding. Het lichaam is gegeven als object in de voorstelling naast andere objecten, maar ook als de actie die onmiddellijk gevolg geeft aan onze wil. De waarneming op zich geeft me geen inhoud: de inhoud komt van de begrippenwereld, van binnenuit, uit de intuïtie. De bronnen van de kennis zijn én de waarneming én de intuïtie. Een ding verklaren is het terugplaatsen in het verband waaruit het door onze constitutionele structuur is losgerukt: het denken herenigt wat de waarneming heeft gescheiden. Nu is er geen kleur zonder een oog; zowel de kleur als het oog kunnen worden waargenomen; de waarneming die het oog doet, is objectief, maar het verband dat gelegd wordt tussen de waargenomen kleur en het waargenomen oog is een relatie van louter begrippen die herinneringsbeelden en subjectieve voorstellingen geven. Het voorbijgaan aan dit verschil, brengt het idealisme mee.

De menselijke individualiteit. Subject en object zijn niet gescheiden maar behoren tot eenzelfde wereld. "Zou ik i.p.v. wereldkenner, werldschepper zijn, dan zouden sub-

ject en object in één scheppingsdaad ontstaan". Als wereldkenner vind ik het gemeenschappelijke van subject en object slechts in de begrippen. Het begrip is geen product van de waarneming, maar wordt *aan* de waarneming gevormd. Een voorstelling is een herinnering (zonder waarneming), een geïndividualiseerd begrip, staande tussen waarneming en begrip. De ervaring is de totaliteit van alles waarvan ik voorstellingen kan vormen. De individuele relatie met begrip en waarneming is het gevoel (lust en onlust). Het denken kent het algemene gebeuren van de kosmos, terwijl het voelen in betrekking staat tot onze individualiteit; het brengt de begrippen tot concreet leven.

Zijn er grenzen voor het kennen? Het denken voegt de dubbel lijkende realiteit van waarneming en begrip weer samen: de wereld is ons als tweeheid gegeven, doch wordt door het denken terug herenigd. Kants verkeerde opvatting van het 'kennen' mondt aldus uit in het dualisme: tegenover het waargenomen ding staat aldus (kunstmatig) het onkenbare ding op zich. Nu is het ding op zich geen begrip, het ziet alleen zo uit. De fout zit 'm hier: "Uit de rijke wereld der waarnemingen wordt afgezonderd: ligging en beweging. Deze worden op de uitgedachte wereld der atomen overgebracht. Vervolgens treedt er verwondering op, dat men uit dit zelfgewrochte en aan de waarnemingswereld ontleende principe, het concrete leven niet kan ontwikkelen". Maar de realiteit wordt pas bereikt als het 'ik' voor zichzelf waarneming en begrip met elkaar verbonden heeft d.m.v. het denken. "Het dualisme begaat de fout dat het de tegenstelling van subject en object, die slechts binnen het waarnemingsgebied betekenis heeft, op een zuiver uitgedacht wezen der dingen buiten dit gebied overdraagt". De dualist deelt waarneming en begrip in vie-

ren: (1) het object zelf; (2) het subjectief waarnemen van het object; (3) het subject; (4) het begrip dat het waarnemen betreft op het object. Maar de relatie tussen subject en object is reëel. De dualist splitst het kenproces dus in twee: (1) buiten het BWZ: het verwekken van het waarnemingsobject uit het ding op zich; (2) in het BWZ: verbinding van waarneming en begrip. Gevolg: voor de dualist blijft de realiteit onbereikbaar. "Voor de dualist ligt de band die de dingen onderling en objectief met onze individuele geest (als ding zelf) in eenheid verbindt, buiten het BWZ in een wezen-zelf, waarvan wij in ons BWZ eveneens slechts begripsmatig een representant kunnen hebben". M.a.w.: "de door het denken te vinden ideële principes komen de dualist te ijl voor, en hij zoekt nog naar realiteitsprincipes, waardoor zij kunnen worden gesteund". De naïeve realist erkent enkel wat kan waargenomen worden, ook de krachten waarmee de dingen onderling inwerken op elkaar moeten waargenomen kunnen worden (want voor hem is het begrip een hersenschim): hij verlangt naast het ideële bewijs van zijn denken, ook het reële bewijs van z'n zinnen. Vandaar het primitief openbaringsgeloof in een waarneembare God die wonderen verricht. Voor het NR is wetenschaps slechts beschrijving van de waarnemingsinhoud: "Het NR met zijn fundamentele stelling omtrent de werkelijkheid van al het waargenomene, wordt door de ervaring, welke leert dat de inhoud van de waarnemingen vergankelijk van aard is, weerlegd. De tulp die ik zie, is heden werkelijk; na een jaar zal deze tulp in het niets verdwenen zijn. Wat heeft standgehouden is de tulpensoort. Deze soort is echter voor het NR louter een *idee*, geen werkelijkheid. Zo verkeert het NR in de situatie dat zij haar werkelijkheden ziet verschijnen en verdwijnen,

terwijl het volgens haar opvatting onwerkelijke, in tegenstelling tot het werkelijke standhoudt". Zo'n onzichtbare realiteiten zijn: erfelijkheid, levensprincipe, ziel, God...Het NR ziet God antropomorf werkzaam (zoals een mens): "De onwaarneembare krachten, die vanuit de waarneembare dingen werken, zijn eigenlijk, vanuit het standpunt van het NR bezien, ten onrechte aangenomen hypothesen. En daar het geen andere realiteiten kent, rust het zijn hypothetische krachten met een waarnemingsinhoud uit. Het gebruikt derhalve een zijnsvorm (de bestaansvorm van de waarneming) op een gebied waar hem het middel, dat alleen tot een uitspraak over deze zijnsvorm bevoegd is, namelijk het zintuiglijke waarnemen, ontbreekt". Het NR spreekt zichzelf tegen, vandaar ontstaat het metafysisch realisme (MR): dit construeert naast de waarneembare nog een onwaarneembare realiteit die analoog aan de eerste denkt (dualisme). Het MR noemt elke relatie tussen waargenomen objecten een realiteit, maar de relatie is niet waarneembaar, enkel denkbaar. Geheel willekeurig wordt de ideële relatie gemaakt tot een relatie die overeenkomt met de waarneembare. De realiteit is dan de waarnemingsobjecten die oneindig evolueren ingevolge onwaarneembare krachten. Het MR is een tegenstrijdig mengsel van NR en KI (— de tegenstrijdig het van de "onwaarneembare waarneming"). Die tegenstrijdigheid kan pas overwonnen worden door te erkennen dat begrippen de relaties vormen tussen waargenomen dingen. De vraag naar de grenzen van het kennen bestaat aldus slechts voor het NR en voor het MR: voor haar is het externe absoluut, de inhoud van het subject is een beeld van het externe en de kennis berust op een overeenkomst tussen die twee.

Bij de beschouwing van de **VRIJHEID ALS REALITEIT**, worden eerst **de factoren van het leven** besproken. De filosofie van het gevoel wil verkeerdelijk het individuele beleven tot het universele maken, terwijl de filosofie van de wil (het theïsme) naïef-realistisch is omdat ze het kennen, het voelen en het willen niet verbindt.

De idee van de vrijheid. "Intuïtie is het zuiver in de geest verloopende bewuste beleven van een zuiver geestelijke inhoud (...) Slechts door een intuïtie kan het wezen van het denken worden begrepen". Zoals voetstappen sporen nalaten in het zand, zo laat het denken sporen na in de hersenen; net zomin als het zand iets bijdraagt tot de voetstappen, dragen de hersenen tot het denken bij. Onze organische gesteldheid heeft geen deel aan het wezen van het denken. De constitutie heeft alleen te maken met het ontstaan van het ik-BWZ vanuit dit denken. M.b.t. de wilshandeling moeten het motief (dat momenteel is en samenhangt met het begrip) en de drijfveer (die blijvend is en samenhangt met de menselijke constitutie) onderscheiden worden. Steiner onderscheidt (1) de subjectieve aanleg om bepaalde begrippen tot motieven te verheffen (= drijfveren), en (2) de begrippen die het karakter beïnvloeden en tot wilsuiting brengen (= doelstellingen). De drijfveren van de zedelijkheid kunnen de driften zijn, de gevoelens en de begrippen. Maar zowel de zedelijkheid op grond van autoriteit als deze op grond van gewetensplicht zijn onecht: echte zedelijkheid gebeurt op grond van inzicht, wat tegenstrijdig is aan het zedelijkheidsideaal van Kant, die de veralgemeenbaarheid van een daad als criterium voor zedelijkheid aanziet. Immers, aldus Steiner, valt volgens Kants criterium het onderscheid tussen goed en kwaad weg, b.v. waar allen het kwade willen. Steiners ethisch in-

dividualisme houdt in dat normen en wetten hun ontstaan danken aan natuurlijke individuele aandriften die algemene geldigheid verkrijgen. Zedelijkheid stoelt niet op wetenschap, maar verhoudt zich tot het menselijk handelen zoals natuurwetten zich verhouden tot een afzonderlijk verschijnsel. "Slechts wanneer ik mijn liefde tot een object volg, ben ik het zelf die handelt. Ik ga niet met mijn verstand te rade of mijn daad goed of slecht is, ik breng haar ten uitvoer omdat ik haar uit liefde doe". Daarentegen ontspringt de daad van een misdadiger niet uit een idee: "Dit is immers juist het karakteristiek van misdadige handelingen, dat ze bij de mens uit elementen die buiten de idee liggen, voortspruiten". "Een handeling wordt als een vrije daad aangevoeld, voor zover de beweegreden daarvan uit het ideële deel van mijn individuele wezen voortspruit. Elk ander deel van een handeling, hetzij uit natuurdwang hetzij onder dwang van een zedelijke norm, wordt als onvrij aangevoeld". Vrijheid is het in staat zijn zichzelf te volgen; ze sluit de zedenwet niet uit, doch in. "Zedelijk met elkaar in otsing komen is uitgesloten bij zedelijk vrije mensen". "Leven in de liefde tot de daad en laten leven met begrip voor het willen van een ander, is de fundamentele stelregel voor vrije mensen". Dit wijst op een vertrouwen in de overeenkomst van de intenties, de gezindheid of zielehouding. "In het waarnemingsobject 'mens' ligt de mogelijkheid besloten zich om te vormen, zoals in de plant de mogelijkheid tot groei. De plant middels ingeboren wetmatigheid, de mens middels zijn eigen hand". "De natuur vormt de mens tot louter natuurwezen, de maatschappij tot wezen dat volgens wetten ageert, een vrij wezen kan alleen de mens zelf van zichzelf maken". "De mens is er niet vanwege de zedelijkheid, maar de zedelijkheid is er

door de mens". "De vrije mens handelt zedelijk, omdat hij een zedelijk idee heeft; doch hij handelt niet opdat er zedelijkheid zou ontstaan".

Vrijheidsfilosofie en monisme. Het NR zoekt een autoriteit bij God via het geweten, en de zedenwetten worden zo bovennatuurlijke, op zichzelf staande realiteiten (= MR). Men zoekt de oorsprong van de zedelijkheid buiten zichzelf, waaruit een absolutisme: de zedelijke ontwikkeling van de mensheid is dan een proces om de lijdende God te verlossen: het medearbeiden om de weg van lijden en verlossing te bekorten. Volgens Steiner is dit geen vrijheid — vrijheid vindt men pas waar men aan zichzelf gehoorzaamt, in het monisme: "De mens is onvrij in de wereld der waarnemingen; hij brengt in zichzelf de vrije geest tot verwezenlijking". "Voor de monist is zedelijkheid een specifiek menselijke eigenschap en is vrijheid voor de mens de vorm om zedelijk te zijn".

Werelddoel en levensdoel. In de materie veroorzaakt het vorige het volgende, maar bij de mens kan een plan (een toekomst) een handeling voorafgaan. De NR projecteert z'n doelgerichtheid in de natuur ('schepper'). Het monisme wijst het doelgerichtheidsbegrip overal af (behalve bij de mens), want doelen moeten eerst gesteld worden.

De morele fantasie (Darwinisme en zedelijkheid). "De vrije geest handelt volgens impulsen, dat zijn intenties, die uit de totaliteit van zijn ideeënwereld door het denken zijn uitgekozen". De onvrije geest ageert volgens een autoriteit (b.v. een voorbeeld). Wetten zijn slechts als verboden in begrippen gesteld. Wat men concreet moet doen, kan men uitvinden via de morele fantasie en de morele techniek, "de natuurwetenschappelijke leer van de morele voorstel-

lingen". Zoals de evolutieleer een ontwikkeling is volgens natuurwetten, zo wordt in de zedelijke evolutie door de mens verricht wat de natuur op een lagere trap doet. De ethische norm is geen natuurwet doch moet geschapen worden. Pas daarna kan hij gekend worden. Net zoals het ontstaan van nieuwe diersoorten, ontstonden nieuwe zedelijke ideeën vanuit de morele fantasie. Het ethisch individualisme (EI) is de kroon op het werk van het zich eigen maken van de doorleefde openbaringsgodsdienst. Het EI is de vergeestelijkte evolutieleer overgebracht op het zedelijk leven. "Onvrij maakt de kerk mij wanneer ze zich tot heerser van mijn geweten maakt".

De waarde van het leven (pessimisme en optimisme). Twee opvattingen staan tegenover elkaar: (1) de wereld is de best denkbare (het optimisme van Shaftesbury en Leibniz); het leed is alleen een tekort aan goed; (2) alles is kommer en kwel; niet-zijn is beter dan zijn (het pessimisme van Schopenhauer en E. von Hartmann). Voor von Hartmann is het zedelijk leven het participeren aan de vernietiging van het bestaan: "God schiep de wereld om zich zo van z'n oneindige smart te bevrijden". Men moet de dwaasheid van het egoïsme inzien; het streven op zich verschaft vreugde. Tegen de voorstanders van een calculus van lust en onlust, brengt Hartmann in, dat lust en onlust slechts bestaan in zoverre ze gevoeld worden: het is geen kwestie van afwegen middels de rede. Luststreven kan geen blijvende bevrediging brengen. De volrijpe mens verleent zichzelf zijn waarde en zoekt geen lust of plichtsvulling; hij vindt vervulling in het realiseren van wat hij wil.

Individualiteit en soort. Uit deze tegenstelling distilleert Steiner een pleidooi voor vrouwenemancipatie. De mense-

lijke individualiteit stijgt boven het (wetenschappelijk te benaderen) soortbegrip uit. "Het zedelijk leven van de mensheid is de totaliteit van de scheppingen der morele fantasie door vrije individuele mensen. Tot dit resultaat leidt het monisme".

Tenslotte worden **de consequenties van het monisme** behandeld. Het monisme ziet alles als één. Het geeft een wereldverklaring op grond van de ervaring; de bron van het handelen is de morele fantasie; de mens maakt deel uit van de wereld. De realiteit zit in het samenkomen van waarneming en begrip in het denken (— de waarnemingen apart geven slechts een onsamenhangende chaos; de begrippen apart zijn loutere abstracties). Het proces van de werkelijkheid speelt zich in het denkende waarnemen af. Allen kennen wij dezelfde begrippen. "Het leven in de werkelijkheid, vervuld van de gedachteninhoud, is tevens het leven in God". "De door abstracte gevolgtrekkingen aangenomen God is slechts de mens, overgeplant naar een bovennatuurlijke wereld (...)". "De menselijke geest komt in werkelijkheid nooit uit boven de realiteit waarin wij leven. Dit heeft hij ook niet van node, daar alles wat hij ter verklaring van de werkelijkheid nodig heeft, in de wereld ligt". "Het monisme loochent het ideële niet, het ziet zelfs een waarnemingsinhoud waaraan het ideële ontbreekt niet voor werkelijkheid aan. Het vindt echter in het gehele gebied van het denken niets, dat zou kunnen noodzaken — door het loochenen van de objectieve geestelijke werkelijkheid van het denken — buiten het ervaringsgebied van het denken te treden". Het monisme loochent het transcendente.

In een eerste aanhangsel typeert Steiner zijn Filosofie der vrijheid als een 'gedachten-monisme'. In een tweede aan-

hangsel (de voorrede bij de eerste druk van dit werk) onderstreept hij dat we willen weten i.p.v. louter te geloven. “Dit werk vat derhalve de betrekking tussen de wetenschap en het leven niet op zodanige wijze op, dat de mens zich voor de idee heeft te stellen, , doch in die zin, dat hij de wereld van de idee veroverd om deze dienstbaar te maken aan zijn *menselijke* doelstellingen, die boven de louter wetenschappelijke uitstijgen. Men moet zich bij het beleven tegenover de *idee* kunnen plaatsen; *zo niet*, dan wordt men door de idee geknecht”.

2. Bedenkingen.

Wat betreft Steiners opvatting dat vrijheid niet berust in het zich bewust zijn van z'n handelingen, doch in het kennen van de oorzaken van z'n handelingen (waarbij hij een onderscheid maakt tussen driften en redenen), het volgende. Men kan zich afvragen of men de oorzaken van z'n handelingen uitputtend kan kennen in dit perspectief. Om te beginnen denkt men vaak dat men handelt overeenkomstig bepaalde redenen, terwijl deze redenen eigenlijk door onbewuste drijfveren onderbouwd worden. In de psychologie werden in verband daarmee proeven gedaan: men vraagde de koper van een Mariabeeldje waarom hij dit kocht, en de koper geeft een aantal redenen op. Maar nu blijkt dat het beeldje vaker verkocht wordt als het rechts in de vitrine staat en als er een spot op zit. Wordt i.p.v. een Mariabeeldje een duivelsbeeldje op die plek geplaatst, dan wordt dat duiveltje vaker verkocht dan het Mariabeeldje. En ook de kopers van de duiveltjes geven redenen op voor hun koop. De redenen blijken dus louter dekmantels voor een koopdrift die zich hoofdzakelijk blijkt te laten leiden door onbewuste mechanismen. De kwestie van drijfveren en motieven wordt terecht als een belangrijk vraagstuk aan-

zien, maar daaraan voorafgaand situeert zich dus nog het vraagstuk naar de (on)mogelijke gegrondheid van ons oordeel m.b.t. het onderscheiden van drijfveren en redenen. De ervaring leert dat wij ons vaak van redenen bedienen terwijl wij in feite door drijfveren waarvan wij ons vaak niet bewust zijn, gestuurd worden. Ofwel worden we gestuurd door redenen die niet de eigenlijke redenen zijn. Net zoals we b.v. in een droom (en ik zinspeel hiermee op een voorbeeld dat Steiner zelf geeft in de loop van zijn boek en m.b.t. een andere zaak) redenen genereren om niet toe te geven aan de drang om te plassen, terwijl de ware reden waarom we niet plassen daarin bestaat dat we in bed liggen — van die reden zijn we ons in de droom niet bewust, terwijl we, dromend, toch geloven dat we niet plassen omdat alle WC's in de droom bezet zijn. M.i. is het hier nodig om het concept “redenen” af te bakenen, b.v. als convocatie (waar een intersubjectief waarde criterium wordt aangenomen — meestal samenhangend met schaamte en fatsoen), of als zelfconvocatie t.o.v. een ‘Ueber-Ich’ (waar een gewetenscriterium aanvaard wordt), of t.o.v. zichzelf als ethisch handelende persoon. Het is duidelijk dat Steiner de eerste twee gevallen van de hand zou doen als onethisch, daar ze niet op de persoonlijke autonomie berusten, want hij staat een ethisch individualisme voor. Terecht, maar dan rijst de vraag hoe het derde criterium (waar de eigen vrijheid centraal staat) moet afgebakend worden. Mijn antwoord hierop luidt dat de enig mogelijke parameter voor het bepalen van de geldigheid van een criterium bestaat in de persoonlijke bereidheid zich borg te stellen voor z'n handelen, en dit middels z'n hele persoon (arbeid en leed), desnoods ‘tot het bittere einde’ (wat extreem voorbeeldig in het martelaarschap tot uiting

komt, maar meestal in minder opzichtige doch even veel-eisende toestanden van alledag voorkomt). Daarnaast zou ik de vrijheid niet bepalen m.b.t. de kennis van de oorzaken van z'n handelingen, doch m.b.t. de gevolgen ervan, meer bepaald: m.b.t. de bedoelingen ervan. Wanneer ik instem met mijn geslachtsdrift, en ik heb hierbij het op de wereld brengen van een kind op het oog, dan handel ik in vrijheid wanneer ik mij aan een natuurlijk programma onderwerp, ook al onderwerp ik me daarbij aan natuurlijke driften en doorgrond ik mijn handelen niet. Het willen van een kind hoeft bovendien niet redelijk te zijn, het kan een zaak van puur vertrouwen zijn, wanneer b.v. mijn vrouw naar een kind verlangt, en ik in vertrouwen berust in deze wens van mijn vrouw. M.a.w., waar Steiner het *kennen* naar voren schuift als cruciaal, zou ik het *handelen* in het algemeen beklemtonen: het handelen van de mens is vanzelfsprekend in grote mate een zich onderwerpen aan (natuurlijke of sociale) gebeurtenissen, waarbij dan toch de bereidheid om dat te doen doorslaggevend is voor het feit of het al dan niet gebeurt: het 'sturen' van wat anders blind gebeurt, of: het op zich nemen van verantwoordelijkheid voor gebeurtenissen, door deze te aanvaarden en te temmen binnen de eigen beschikkingsmacht. Vrijheid is derhalve m.i. niet zozeer in de eerste plaats een kennisprobleem, maar een ethische zaak, afhankelijk van een creatieve daad, dewelke zich laat omschrijven door het opnemen van verantwoordelijkheid voor dingen waarvoor men van nature niet verantwoordelijk is, maar waarbij men ook beseft dat men zich met schuld belaadt waar men zich daarvan niets zou aantrekken, en dit het gezegde indachtig dat "wie pretendeert te weten, schuldig is".

Met Steiner neem ik wel aan dat we zelf schuldig zijn aan de discrepantie tussen ‘mens’ en natuur, maar, alweer, kan ik mij niet beperken tot het denken als zijnde de ‘plaats’ bij uitstek waar zich de ware ver- of her-eniging der dingen zou voltrekken (— meer bepaald, in het eenworden van waarneming en begrip). Ik geloof meer bepaald niet dat het denken er zomaar is: het is iets dat men slechts met veel inspanningen verwerft en ontwikkelt. De wereld der begrippen zou voor iedereen dezelfde zijn, zegt Steiner, maar kan men dan hetzelfde ook niet zeggen over de wereld der materiële (of beter: waarneembare) dingen? Net zoals onze waarneming gekleurd is, is ook onze waarneming van de begrippen gekleurd. Pas waar wij tesamen met anderen de wereld der dingen goed leren kennen hebben, én waar we die op eenzelfde (goede) manier hebben leren waarderen, kunnen we zinvol met die anderen over “eenzelfde” wereld praten; zo ook m.b.t. de wereld van de begrippen: die eist een tol van allen die zich er enigszins thuis willen kunnen in voelen, en men kan niet over “eenzelfde” ideeënwereld redetwisten met anderen wanneer niet alle partijen zich die ideeën in zekere mate verworven hebben. De consensus over de materiële wereld groeit in de mate dat onze waarderingen en ons kennen (dat een vorm van waarderen is) zich ontwikkelen, en zo ook ons denken. Het veronderstellen van de aanwezigheid van een aparte zo-en-niet-anders-zijnde materiële wereld op zich, is weliswaar naïef-realisme, maar dezelfde fout begaat men m.i. waar men gaat geloven in een op zich staande ideeënwereld. Weliswaar, wanneer men de waargenomen wereld naast de ideeënwereld plaatst, ziet het er naar uit dat de eerste toch minder zeker is dan de tweede, maar m.i. komt dit alleen hierdoor, dat de tweede vaak reeds een

vereenvoudigd distillaat van de eerste is, in die zin dat ze zich veroorlooft om zomaar abstractie te maken van werkelijkheden waarmee de waargenomen wereld opgescheept blijft zitten. De gelijkvormigheid van alle gelijkzijdige driehoeken met elkaar, of van alle cirkels met elkaar, ziet er heel mooi uit, maar zegt in feite weinig, eenmaal 'gelijkvormigheid' als betekenisvol concept aanvaard werd binnen de wereld van de gedachten. Zo'n concepten vegen eigenlijk sommige problemen van incommensurabiliteit onder de mat, iets wat men m.b.t. de waargenomen wereld echter niet met eenzelfde ongebreidelde ongestraft kan doen. Wellicht schuilt er binnen de ideeënwereld een dynamiek dewelke ons toelaat om voorspellingen te doen m.b.t. de ervaringswereld, maar precies omdat het nooit gaat om absolute voorspelbaarheid, kunnen we beter aannemen dat daar waar onze voorspellingen samenvallen met wat wij nadien waarnemen, dit veeleer het gevolg is van een bijzonder soort 'toeval', hetwelke voortspuit uit het buiten onze gezichtseinder om verbonden zijn van de waargenomen en de gedachte werelden. We zitten m.a.w. 'ergens' in de omgeving van de waarheid, maar vaste sporen hebben we niet, en als voorspelbaarheid feitelijk lijkt, kunnen we alleen van geluk spreken, en moeten we goed blijven beseffen dat we niet eens weten hoe dit komt, zodat we ons eigenlijk niet hoeven te verwonderen wanneer plotseling weer het onvoorspelde opduikt. Met de constructie van een overkoepelende theorie kunnen we dan onszelf voorliegen dat we dan toch weer 'dichter' bij de waarheid zitten, maar in feite doet men aldus niets anders dan één geval of één soort van gevallen accapareren dewelke men voordien over het hoofd zag. Men vergeet hierbij vaak dat het opduiken van niet voorspelbare gebeurte-

nissen wellicht (of: zeer zeker) nooit zal kunnen uitgeschakeld worden, al lijkt het zo dat men zo doende binnen bepaalde contexten het optreden van het onvoorspelde kan reduceren. Wanneer we hier te veel belang hechten aan de waarschijnlijkheidsrekening, dreigen we, net als de fysicisten doen die zich beroepen op de informatietheorie waarin zij een relevant model ter beschrijving van de menselijke activiteiten menen te mogen zien — dan dreigen we het primordiale karakter van het kwalitatieve inzake onze kennis en ons handelen uit het oog te verliezen. Ik herhaal het voorbeeld uit mijn ethica: stel dat als je op knop A drukt, je een kans van 1 op 2 hebt dat de wereld ontploft, terwijl je met een druk op knop B een kans van ‘slechts’ 1 op 20 hebt, dan gaat het niet op zich te verlustigen in het feit dat men toch ook over zo’n knop B beschikt die minder risicovol is; wanneer alles op het spel staat, kan geen enkel risico geduld worden, en gaat het ook niet op om knoppen te ontwikkelen waar het risico slechts 1 op 30 of zelfs slechts 1 op 300 zou zijn. Wanneer iemand je vraagt om even op zijn tas te passen, dan kan je die tas niet één seconde alleen laten, ook al is het risico dat ze dan verdwijnt, nog zo klein, want je moet verantwoording afleggen tegenover die persoon, die zich op u vertrouwd heeft, het gaat niet op om dan tegen die persoon te zeggen dat je de tas een ogenblik hebt achtergelaten omdat de kans dat ze verdween uiterst miniem was, want daar gaat het nu eenmaal niet om! Daarom zal m.i. niet de kennis kunnen dienen als cruciale hefboom die in zichzelf z’n steunpunt zou vinden, maar veeleer de liefde (waartoe o.m. de liefde tot de kennis behoort, maar die staat dan in functie van de liefde tot de medemens en tot God, anders kan ze niet betekenisvol zijn), die wél absoluut kan zijn,

omdat wij beperkt zijn. (Ik kan iemand iets geven omdat mijn bezit beperkt is; indien ik alles zou bezitten, dan kon ik niets geven aan een ander, o.m. omdat ik ook die ander zou bezitten; hoe beperkter mijn bezit, hoe waarachtiger elke gift; doordat de mens absoluut beperkt is, zwak en sterfelijk, eindig, kan hij ook ‘alles’ geven — vandaar ook: “Van wie veel gegeven is, zal veel worden gevraagd”).

Het herstellen van de eenheid gebeurt derhalve niet louter binnen het denken, maar is een zaak die zich doorheen alle vrije menselijke keuzeactiviteiten heen moet ontwikkelen “in het zweet des aanschijns”, het is geen vanzelfsprekend gegeven dat ons zou in de schoot vallen als we er onze ogen maar voor openen, maar een moeizaam te verwerken goed, iets dat ons heetste hartebloed opeist (zoals A. Van Scheltema dichtte: “Niets schoons werd ooit geboren waarvoor een mens niet zijn heetste hartebloed gegeven heeft” — ook het schone van de werkelijkheid zelf wordt niet zomaar geboren, maar moet worden veroverd). Wie gelooft in de rechtvaardigheid (of beter: in de gerechtigheid)(en daartoe moeten zeker allen zich rekenen die geloven in de kennis, omdat zij fundamenteel berust op het rechtvaardigheidsprincipe), moet ook inzien dat geen goed verwezenlijkt wordt tenzij middels het zich schikken naar dat goed. De bezitter moet zichzelf in bezit geven vooraleer hij kan bezitten, en dat is hetzelfde met alle mogelijke andere handelingen dewelke niet op het goede gericht zijn, en die aldus geconfronteerd worden met hun eigen contra-productiviteit, zoals bij uitstek Macchiavelli aantoonde waar hij in “Il Principe” de spot drijft met diegene aan wie hij dit werkje opdraagt (en dit in tegenstelling tot de gevestigde interpretaties — getuige het gebruik van het woord ‘macchiavellist’ in de gevestigde betekenis). De handelin-

gen die op het goede gericht zijn, bij uitstek het beminnen, kennen deze contraproductiviteit niet, in tegendeel. In dit opzicht moet m.i. ook Kant opgevat worden m.b.t. het grondvesten van zijn criterium voor het ethisch handelen (dat van de veralgemeenbaarheid van een handeling), dat volgens mij door Steiner vanuit een wanbegrip ten onrechte bekritiseerd wordt (niettemin Steiners kritiek op Kants metafysica tot op zekere hoogte wél stand houdt). Indien er technieken zouden bestaan die ons de toegang zouden verlenen tot een vermeende geesteswereld (en die technieken bestaan, alleen is het zeer de vraag welke de waarde van die geesteswereld dan wel kan zijn), dan zijn deze vergelijkbaar met de werking van medicijnen of drugs, m.a.w.: de pijnstillersmentaliteit, dewelke triomfeert bij de gratie van de blindheid voor het absolute goed dat door zijn bewaker die de pijn is, beschermd wordt. (Ook Steiner brengt op een bepaald moment deze pijnstillersmentaliteit ter sprake, namelijk waar hij het heeft over de kwalitatieve ervaring van lust en onlust dewelke niet kwantificeerbaar is, maar daar doet hij het terecht — het is immers klaar in te zien dat het lustcriterium niet fundamenteel is). Daarentegen lijkt het mij dat deze zaken heden ten dage in alle mogelijke bochten gewrongen aangewend worden om de eigenlijk onontkoombare gerechtigheid van de wereld te ontvluchten, zoals b.v. het geval is waar mensen zich tot ‘psychologen’ of ‘psychotherapeuten’ wenden om hun schuldgevoelens af te kopen. Want waar sprake is van schuldgevoelens, is ook sprake van schuld, net zoals er sprake is van pijn, waar er sprake is van pijngevoelens. Net als fantoompijnen zijn fantoomschulden reëel, alleen kennen we in die gevallen de ware oorzaak daarvan niet. Het reduceren van pijn tot een gevoel mondt uit in het

(zelf)bedrog van het nemen van pijnstillers, net zoals het reduceren van schuld tot schuldgevoelens, bedrog inhoudt. Dit alles slechts om duidelijk te maken dat wij ons op allerlei wijze kunnen onttrekken aan onze ware menselijke verantwoordelijkheid door naast onze zinnen en onze zintuigen, ook ons verstand te verdoven met intellectuele complexen die weliswaar op het vlak van het denken comfort schenken, doch die ons uiteindelijk geen stap verder brengen m.b.t. het volbrengen van onze menselijke plicht.

De zaak van de autonomie die Steiner aansnijdt (ik ben pas vrij als ik autonoom handel, niet als ik vanuit plicht of vanuit geweten handel, de vrije geest wil zichzelf verwerklijken en ziet daarin z'n hoogste bevrediging) is m.i. niet zo eenvoudig als daar wordt voorgesteld. Vandaag de dag zien en horen wij weliswaar niets anders dan raadgevingen in de zin van: "je moet je zin doen, je niets aantrekken van anderen en gewoon je zin doen" etc., maar noopt het niet tot nadenken zich de vraag te stellen op welke grond of vanuit welke aandrang steeds meer mensen klaarblijkelijk de behoefte voelen om aan elkaar dergelijke 'raadgevingen' te doen? Het is een vorm van gesofisticeerde 'samenzwering' vanuit de anonimiteit, de onpersoonlijkheid, die ook de onverantwoordelijkheid is. De gewetensvolle vader daarentegen "hanteert de roede", zoals de bijbel zegt. Men moet zich maar eens trachten te verplaatsen in de huid van een hongerlijdende zwarte vluchteling in Midden Afrika die zijn laatste ogenblikken meemaakt, en aan wie plotse-ling beelden zouden getoond worden van enkele Belgen die onderling ernstig discussiëren over de kracht van het denken en over technieken om het te beheersen. Het zou hen al even absurd voorkomen als een discussie over hoe men z'n vork en z'n mes dient vast te houden aan tafel,

geloof ik. Natuurlijk erken ik ook het gelijk van Steiner (wat later door Hannah Arendt, die onderzoek deed naar de psychè van haar folteraars in de concentratiekampen, herhaald werd) waar hij zegt: “Dit is immers juist het karakteristieke van misdadige handelingen, dat ze bij de mens uit elementen die buiten de idee liggen, voortspruiten” (Steiner, *FdV*, p.112), m.a.w.: de afwezigheid van gedachten als oorzaak van het kwaad. Maar wordt hier de conclusie dat het denken *in se* goed is, niet voorbarig getrokken als men in acht neemt dat ook kwade voorstellingen en gedachten het kwaad kunnen veroorzaken? Weliswaar heeft Steiner, waar hij zegt dat de daad van de misdadiger niet uit een idee ontspringt, uitsluitend de “goede gedachten” voor ogen — het ‘door-dachte’, m.a.w. Edoch, dan moet ook worden verwezen naar de kritiek die elders in het boek dan weer de zijne is, namelijk die m.b.t. de “schranderheidsmoraal”, zodat het doordachte weliswaar het kwade vaak voorkomt, maar tegelijk geenszins een waarborg voor het goede vormt. Maffioso zijn vaak intelligente lieden, geniale kenners van de menselijke psychè, zij denken na, maar overduidelijk kan Steiner dit soort van denken niet bedoelen, niet het “rekenende denken” van Heidegger, maar het “goede denken”, het “zijnsdenken”. De ideeënwereld kan worden ontgonnen, maar ook worden misbruikt, net zoals alle goederen ter wereld kunnen worden misbruikt, en de specifieke aanwending van de menselijke middelen, heeft m.i. niet zozeer te maken met het denken als dusdanig, maar veeleer met het geloof, in de betekenis van het “zich borg stellen voor” — een betekenis die Steiner blijkbaar niet gevat heeft, zie zijn slot hoofdstukken waar hij zegt: “wij willen niet langer geloven zonder meer, wij willen weten” (p.184). Ik denk dat

het jammer is dat aan Steiner deze betekenis van ‘geloven (in)’ ontgaat, want elders heeft hij het duidelijk over het daaraan sterk verwante criterium van de liefde bij het stellen van een daad in vrijheid.

Aansluitend kan de grondslag van Steiners veroordeling van de schrandheidsmoraal tevens worden aangewend ter ondermijning van zijn eigen “ethisch individualisme”, precies omdat hij, het denken centraal stellend, de ethische vrijheid op de kennis baseert. Want daar geldt dan ook wat sommigen onder de Ouden zegden, namelijk dat niemand wetens en willens het kwade doet en dat slechts een tekort aan kennis dit kwade veroorzaakt. Want waar kan men een essentieel verschil aanwijzen tussen de schrandheidsmoraal die Steiner veroordeelt waar ze refereert naar autoriteit of geïnterioriseerde autoriteit (geweten en plicht), en deze die zich laat leiden door de kennis? Is zij immers niet van de kennis afhankelijk en mist zij derhalve ook niet de autonomie — het criterium bij uitstek in het ethisch individualisme? Steiner zou antwoorden dat wij met ons denken samenvallen, aangezien alleen in het denken zich de ware werkelijkheid situeert, en dus ook het ware ‘ik’, in zoverre daar nog van een ‘ik’ sprake kan zijn, maar waarheen dan met lieden die niet denken, niet kunnen denken, mensen die over onvoldoende of verkeerde informatie beschikken, mensen die een lot als dat van Olivier Twist deelden en een slechte opvoeding kregen? Steiner was een uiterst begaafd mens die zich bovendien heeft kunnen ontwikkelen, en het komt mij voor dat hij zijn talent (zijn denkkracht) als al te vanzelfsprekend heeft ervaren, wat overigens niet verwonderlijk is, en hem bijgevolg dan ook niet echt kan worden kwalijk genomen. Maar m.i. lijkt zijn leer daar dan toch onder te lijden.

De beide vragen die het richtsnoer vormen voor de *FdV* zijn bijzonder problematisch. Waarom moet de wetenschap op de antropologie worden gebaseerd? En: hoe anders kan de vraag naar het al dan niet vrij zijn van de mens beantwoord worden tenzij via het definiëren van het begrip van de vrijheid zelf? Maar, inderdaad, de vragen zijn belangrijker dan de antwoorden, en elk nieuw concept vraagt in de eerste plaats om zijn definitie; elk oordeel vraagt er ook om, gegrond te worden; het vooropstellen van een voor elkeen toegankelijke ideeënwereld klinkt wel heel democratisch maar krijgt makkelijk een bijmaakje vanaf het ogenblik dat diegenen die ondanks alles blind blijken voor bepaalde intuïties, te horen zouden kunnen krijgen dat zij de hand in eigen boezem moeten steken. Kortom: geen leer kan zichzelf geheim houden zonder terecht in discredit te komen, aangezien datgene wat zich niet tot convocatie bereid weet, zich aan het beginsel van de gerechtigheid onttrekt, hoe goed de bedoelingen ook mogen zijn. Ik onthou mij vooralsnog van het uiten van dergelijke beschuldigingen tegenover Steiner, maar vrees wel voor problemen m.b.t. het beloofde werk over de geestelijke wereld waarover hij heel even spreekt.

Steiner stelt bij het begin de vraag naar de oorsprong van het denken: wij stellen ons niet met de waarnemingen tevreden, zegt hij: wij willen die ook verklaren, dus datgene wat ze veroorzaakt, kennen. Ik geloof echter dat waarneming reeds een vorm van verklaring is, dat de waarneming aan de gewaarwording voorafgaat (zie mijn bedenking bij het natuurconcept van Whitehead), en dat waarneming en verklaring deel uitmaken van een probleemoplossende activiteit, waardoor ze met het tot oplossing gebracht worden van het probleem mettertijd ook irrelevant worden en ver-

dwijnen, zodat ook het denken als middel moet worden gezien, hetwelke met het bereiken van z'n doel zal hebben afgedaan. Al mag men hier het denken niet verwarren met het bewustzijn dat eerder aan de ziel dan aan het lichaam moet worden toegeschreven: Afasiepatiënten kunnen vaak niet meer in woorden denken, maar hun bewustzijn zelf is aantoonbaar helder en ongeschonden. Ik geloof persoonlijk dat de gebieden die wij momenteel benoemen als bewustzijn, denken, voelen e.d. meer, zich in de toekomst heel sterk zullen gaan differentiëren o.i.v. aan de gang zijnde experimenten met het beïnvloeden van bewustzijns-toestanden via het controleren van chemische en andere processen, en via neurofysiologisch onderzoek. De ziel mag m.i. niet met het denken worden verward, en ook niet met het gevoel. Binnen het denken werden al in de middeleeuwen de *notitia* en de *cogitatio* onderscheiden. Lust en onlust spelen zich net als vreugde en verdriet binnen ons bewustzijn af, maar zijn onderling onvergelijkbaar. Net zoals b.v. de vele geurgewaarwordingen dewelke vaak in staat zijn om bij ons de prilste herinneringen op te roepen, meestal geen namen dragen, zo ook is het gesteld met de eindeloze variëteit aan mogelijke zielsroerselen. Terwijl we geen namen geven aan geuren omdat het reukzintuig bij de mens afsterft, hopen we te mogen hopen dat de onbenoemdheid van de vele zielstoestanden aan het nog niet helemaal geboren zijn van de ziel te wijten is. Met de literatuur, de oude Griekse tragedies in de eerste plaats, werden fundamentele zielstoestanden in kaart gebracht en kunnen ze a.h.w. met één woord (*Oedipus*, b.v.) aangeduid worden. In de literatuur en in de kunst in het algemeen is die eindeloze zoektocht naar het in kaart brengen van wezenlijke trekken van de menselijke ziel nog maar pas be-

gonnen, nog onontgonnen, onontdekt, nog in de kinderschoenen staande. De in de psychologie aangebrachte onderscheidingen van driften en drijfveren, en motieven en redenen, gaan eigenlijk niet verder dan het Griekse onderscheid tussen twee vormen van “willen”, het *boulomai* en het *ethelo*, die respectievelijk duiden op het redelijk overleg en het gepassioneerd worden. Als ik mij niet vergis bestaan in het latijn enkel de verba *velle* voor *willen* en *nolle* voor *niet willen*. Het “geloven” dat wij vandaag kennen stamt van het Hebreeuwse *anumah*, dat eigenlijk *trouw* betekent, waarvoor geen woord was in het Grieks, behalve *pistis* (geloof), het latijnse *credere* (*geloven*) duidt zoals ons werkwoord al meer op het aanvaarden van iets zonder het te zien, wat weliswaar een zeker vertrouwen veronderstelt, maar toch verre van dezelfde religieuze gevoelswaarde heeft, denk maar aan het gebruik van de term “krediet” in het alles behalve barmhartige bankwezen.

Misschien kan hier ingegaan worden op de vergelijking die Steiner in een later hoofdstuk (5) maakt ter verduidelijking van de situering van het concept ‘begrip’ in zijn filosofie, namelijk waar hij zegt dat het begrip natuurlijkerwijze uit de mens voortkomt zoals de plant voortkomt uit het zaadje, en dus ook tot het natuurlijke behoort. Meteen moet hier ook worden ingegaan op zijn stelling (waarmee ik het overigens roerend eens ben) dat geen bewustzijn zonder zelfbewustzijn kan bestaan. Want hoe zit het dan met de natuurlijkheid van dat bewustzijn waar tegelijk het zelfbewustzijn de kop opsteekt? Geven dergelijke ideeën geen voer aan het fysicalisme dat, eens dit het levensprincipe “als natuurlijk voortpruitende uit het dode ding” zou hebben ontdekt, nog slechts één stap hoeft te doen om unieke wezens te fabrikeren die zich over zichzelf zullen

verwonderen? Welnu, omdat ik redenen geloof te kunnen aanbrengen die én de menselijke fabricage van het levensbeginsel én deze van het (zelf)bewustzijn naar een sprookjesland verwijzen, bekijk ik Steiners voorstelling van zaken m.b.t. het ontstaan van het begrip dan ook met argusogen. Men belandt hier onwillekeurig bij het probleem van de genese van de taal en tevens bij de ethiologie, waar o.m. taal en gedrag van dieren worden bekeken. Maar, die weg opgaande, lijkt het onderscheid tussen communicatie en interactie te vervagen, of beter: lijkt dit fundamentele onderscheid met opzet vervaagd te worden door een al te technische (een te fysicalistische) aanpak van de zaak zelf, waardoor het probleem niet verhelderd doch vertroebeld wordt, zodat ik niet geneigd ben om heil te zien in die louter materiële benaderingen. De wijze van benaderen zelf zal m.i. van doorslaggevende betekenis zijn voor het resultaat van het onderzoek, en precies daarin moet dan ook de vrije, creatieve menselijke act gesitueerd worden. Als men een mens met een microscoop onderzoekt, vindt men alleen maar stof en cellen, nimmer een mens; een goede roman is een veel doeltreffendere benadering van de mens. Zo ook kan het bewustzijn niet benaderd worden middels concepten die betrekking hebben op kwalitatief anderssoortige verschijnselen, en valt m.i. het anders mooi ogende voorbeeld van Steiner voor mijn part in het water. Daarmee samenhangend (met die monistische ‘drang’ om alles tot eenzelfde beginsel te reduceren — het is eigenlijk een (micro)reductionisme zoals een ander -, moet m.i. ook Steiners afwijzende houding t.o.v. een transcendentie begrepen worden, wat m.i. de geloofwaardigheid van zijn hele systeem keldert. Het “ik ben een god in het diepst van mijn gedachten” dat men her en der tussen de regels leest,

kan weliswaar aan een (door Steiner zelf overigens afge-
wezen) mystiek herinneren en religieus aandoen, maar de
pantheïstische kleur die het geheel aldus krijgt, nijgt uit-
eindelijk naar vervlakking en uitdoving. Het menselijke
streven naar eenheid, hereniging, zo men wil, is geen pad
van koninklijke verrukking doch een smalle weg waarbij
diegenen die de moed hebben hem te betreden, een kroon
van doornen zullen dragen, omdat de liefde en het geluk
dat de vrucht daarvan is, sinds de inmenging van Lucifer,
niet langer met de lust gepaard gaan, doch zich noodzake-
lijk als een lijdensweg voltrekken, en dit alle geschrijf van
zgn. “mystici” ten spijt! Men hale zich maar voor de geest,
onze Afrikaanse hongerlijder van enkele paragrafen hoger,
aan wie men beelden toont van een mysticus in zalige
trance. Mijn gezond verstand zegt mij dat ik alleen daarom
al dergelijke lieden (die als mystici geëerd worden) als
clowns mag bestempelen. Waarmee ik vanzelfsprekend
geen afbreuk wil doen aan de waarde van het gebed, net
zomin als ik afbreuk wil doen aan de waarde van het eet-
maal of aan die van de slaap.

Wat betreft de centraal gestelde autonomie, ook in het
ethisch individualisme, heb ik de indruk dat Steiner deze
te veel voorstelt als een mogelijkheid die voor het grijpen
ligt, en niet als een moeizame opdracht, een soort noodlot
haast, maar dan niet in de negatieve betekenis, waartoe wij
krachtens de erfzonde veroordeeld zijn. Het is m.i. niet zo
dat men zomaar autonoom kan handelen wanneer men dat
verkiest te doen; autonomie moet daarentegen worden ver-
overd en verworven, en met dit proces hangen alle regis-
ters van het menselijke zijn en handelen samen. Toch is de
menselijke autonomie zinloos wanneer ze niet op haar
beurt een fundamentele heteronomie erkent, een afhanke-

lijkheid inzake haar heil, van een goddelijke genade. Het is met die menselijke autonomie, die tenslotte toch het geluk beoogt, gesteld zoals met het lot van de enkeling die weliswaar de autonomie beoogt, maar dit uiteindelijk doet omwille van het geluk, hetwelke hij slechts kan ontvangen middels het vertrouwen (het Hebreeuwse *anumah*)- hetwelke zijn heteronomie impliceert: niemand kan het geluk bekomen waar dit niet de zegen van de ander krijgt. In de menselijke liefde wil men door de ander worden bemind. In de goddelijke liefde kan men de ander beminnen zonder daarvoor iets terug te krijgen, omdat men zich reeds in de liefde van God geborgen weet.

Het natuurlijke terugvinden kan, zegt Steiner, want we zijn er innerlijk mee verwant. De wijze waarop Steiner over de natuur spreekt verraadt m.i. een soort van verering voor deze natuur, in die zin dat Steiner daarvan op de een of andere manier heil lijkt te verwachten. M.i. is de natuur op zich onbewogen, en een louter geheugen van alle fysieke en fysische activiteit, een soort bewaarplaats van middels handelingen bekrachtigde intenties, dat garant staat voor het terecht komen van alle bedoelingen. Van het natuurlijke hebben wij pas iets te verwachten in de mate dat wij ons ermee bekleeden, en in de mate dat dit Gods kled (of zelfs: zijn lichaam) is. Voor het treffen van de roos met de pijl is een enorme beheersing nodig, oefening en talent, zintuiglijke perfectie, lichaamsbeheersing en concentratie. Wat wij vanzelfsprekend achten, namelijk dat de beste schutter wint, ontleent deze vanzelfsprekendheid enkel aan de gratie van de absolute perfectie waarmee de natuur ons het winnen van de beste garandeert. Het komt ons voor dat wij recht hebben op deze natuurlijke onfeilbaarheid, en het zou ons verschrikkelijk in de war brengen wanneer deze

het liet afweten, wat b.v. in een droom het geval kan zijn. Maar meermaals in de geschiedenis van de filosofie werd aangeduid dat het onderscheid tussen werkelijkheid en droom pas middels Gods tussenkomst reëel kan zijn. Slaagt men er in de zaken in zekere zin binnenste buiten te draaien, en het wonder van wat wij zo vanzelfsprekend achtten in de natuurlijke gang van zaken, te zien, dan worden wij een ogenblik lang deelachtig aan het mysterie van de goddelijkheid in de natuur. Een goddelijkheid die niet gelegen is in een of andere wonderbaarlijke “afwijking” van datgene wat wij vanzelfsprekend achten, doch gelegen is in het nimmer afwijken van Gods trouw, waarvan wij in de zgn. “natuurwetten” een afspiegeling mogen waarnemen. De natuur betekent orde in de chaos, en aldus de absolute en noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde tot het zich voltrekken van wat gerechtigd is.

In die zin is de wetenschap eigenlijk ook een activiteit dewelke de argwaan van de mens tegenover zijn Schepper tot uiting brengt. Aan de basis van de wetenschapsbeoefening ligt wezenlijk het wantrouwen dat feitelijk is sinds de zondeval en dat de mens door de duivel werd aangepraat. Hij, de mens, verwerft zo doende kennis, goddelijke kennis, maar hij slaagt daarin nooit ten volle en is tot een eeuwige onrust, een eeuwig zoeken gedoemd. Alleen het vertrouwen, hetwelke zich kan manifesteren in de liefde, en hetwelke impliceert dat hij, de mens, gaat handelen volgens de liefde, alle reeds verworven kennis omtrent de natuur ten spijt — alleen dat vertrouwen kan hem uit deze benarde toestand van verdoemenis redden. Het wordt hem niettemin hoe langer hoe moeilijker; hoe rijker hij zich weet aan kennis, hoe goddelijker hij zich weet, hoe moeilijker het wordt om zijn vermeende autonomie weer prijs

te geven en te kiezen voor de weg van de liefde. Stelselmatig heeft hij het trekpaard vervangen door de bulldozer, de huwelijkstrouw door het contract, de vriendschap door het geconsumeerde vermaak, de familie door het TV-scherm, zijn krachtige lichaam door de auto en vele andere automaten; zijn natuurlijke gaven worden overbodig in het licht van zijn techniek en hij tekent of schildert niet meer, doch neemt foto's en maakt films, ook zijn levensgeschiedenissen worden door zelfgemaakte sprookjes vervangen, zijn eigen authentieke verhalen acht hij onwerkelijker dan deze van de televisieseries en het gaat zo ver dat het wel lijkt of men pas bestaat als men bestaat op het scherm. In *The Picture of Dorian Gray* laat Oscar Wilde een van zijn helden zeggen: "Treur om Julia van Shakespeare, want zij is echter dan dat lief van jou dat zich zelfmoord heeft". Zo ver zijn wij gekomen dat we meer bewondering koesteren voor onze eigen afbeeldingen van de schoonheid, dan voor de schoonheid zoals we die in de natuur zelf aantreffen, getuige vele feiten, waarbij men b.v. ziet dat voor een schilderij van Van Gogh miljarden worden neergeteld, terwijl precies datgene waar dat schilderij wil naar verwijzen, genadeloos en zonder scrupules om zeep geholpen wordt.

Het voelen is persoonlijk, zegt Steiner, het denken niet, het denken is universeel. M.i. is dit onderscheid niet wezenlijk. Waar aan het denken enige universaliteit kan toegeschreven worden, is dat veeleer omdat de instrumenten van het denken een zekere universaliteit verworven hebben krachtens hun geldigheid op grond van conventies: de woorden waarmee wij denken, en dewelke mededeelzaam, uitspreekbaar, onthoudbaar, opschrijfbaar zijn, bezitten wij tesamen, en ook alle dingen die met deze woorden zijn gezegd, alle gebeurtenissen die middels deze woorden wer-

den beschreven of afgebeeld in de taal. Ook alle gevoelens die de mensheid heeft doorleefd zijn in deze zin universeel waar ze tot afbeeldingen middels de instrumenten van het denken zijn geworden. Vele woorden beschrijven of creëren één gevoel dat wij herkennen en dat aldus zijn universaliteit laat zien. Maar ook is het zo, dat elk nieuw kunstwerk iets heel nieuws toevoegt aan de wereld, en dat wij het herkennen betekent geenszins dat het er al was, dit is alleen misleidend. Zoals wij het vanzelfsprekend vinden dat een technisch apparaat functioneert, en onvanzelfsprekend wanneer het dat niet doet, zoals wij het bewijs van de stelling van Pythagoras vanzelfsprekend vinden als wij het lezen, terwijl we het zelf misschien nooit hadden kunnen vinden, zo vinden wij gemakkelijk elk kunstwerk vanzelfsprekend en des te vanzelfsprekender in de mate het dat eigenlijk niét is. Want wat als het vanzelfsprekendste overkomt, is precies datgene waar het meest voor gewrocht en gevochten is; alleen het storende, het mislukte, het onvolmaakte, het ongeslaagde heeft geen vanzelfsprekendheid. Comfort is vanzelfsprekend, geluk deert niet, de lach is probleemloos, welvaart achten wij een gewone zaak, wij verwonderen ons het minst over precies die dingen waarin de meeste krachten schuilen. Elk sterfgeval onderbreekt ons gewone leven, maar over het leven zelf verwonderen wij ons niet, dat laten wij ons welgevallen, alsof we er altijd al recht op hadden — en men kan hier verwijzen naar de terechtwijzing van Job. Kortom: de universaliteit die aan het denken toegeschreven wordt, is m.i. ‘slechts’ een maaksel, geen objectiviteit, niet iets extern. Net zoals wij overal ten lande begrepen worden wanneer wij om water vragen als wij onze dorst willen laven, net zo worden wij overal begrepen wanneer we een optelsommetje maken,

een redenering produceren of een verhaal vertellen, en de rationaliteit waaraan wij dit toeschrijven is evenmin als de taal zelf, iets dat buiten deze wereld zou staan. Het verschilt van de stof, inderdaad, maar deze wereld is niet van stof. Wij zitten, zoals Steiner zegt, middenin een reële wereld van de geest, maar de stof, of breder nog: de hele natuur, is letterlijk de incarnatie van Gods trouw waardoor wij de garantie hebben dat al onze bedoelingen terecht komen. Het bestaan van die “drager van de wereld” is een wonder op zich, het getuigt van een persoonlijke aanwezigheid dewelke zich onmiddellijk bij onze wereld betrokken weet.

“Niet het denken houdt de denker bezig doch wel het object van het denken”, zegt Steiner, en hij wil dit als een uitzonderingstoestand verhalen: het denken is het niet waargenomen element van ons geestesleven, het kan niet tegelijk geschieden en waargenomen worden. In de beschouwing van de wereld is mijn denken afwezig. En het denken scheppen we uit het niets, zonder het te doorgronden (in tegenstelling tot de wereld die we pas zouden kunnen scheppen indien we hem eerst zouden doorgronden — met een verwijzing van Steiner naar Schelling). Het spijsverteren kan geen object zijn van het spijsverteren, het denken daarentegen kan wel object van het denken zijn. Vandaar zijn de dingen mij vreemd omdat ik geen deel heb aan hun ontstaan, terwijl ik wel deel heb aan mijn denken, zodat ik ook deel krijg aan alles wat ik mij middels mijn denken heb eigen gemaakt, aldus Steiner. Maar is dit wel zo?

Is het zo, dat men het denken kan denken? Wij geloven dit, maar waar we dit geloven te kunnen, krijgen we ook paradoxen, omdat we dan onvermijdelijk objectniveaus en metaniveaus door elkaar gaan haspelen. Het denken waar-

over wij nadenken, is niet hetzelfde denken als het denken dat wij effectief denken. Het nadenken over het denken is pas mogelijk waar wij het denken dat object is van ons nadenken, eerst tot stilstand hebben gebracht, en dan rijst de vraag of een tot stilstand gebracht denken nog langer het wezenlijke van het denken bevat. Want het denken is in wezen de verinnerlijking van de dialoog, en een dialoog is een levend gebeuren, dat nooit af is, dat wezenlijk in groei is, altijd in wording is, altijd aanvulbaar en verrijkbaar blijft. Het denken dat aan het nadenken onderworpen wordt heeft daarentegen een zekere doodsheid over zich: het is een afbeelding van dat denken, b.v. in de vorm van een tekst of in de vorm van een herinnering. Maar alle activiteit ontbreekt er aan. Doordat het nog langer als denken beschouwd wordt, wordt het ermee geïdentificeerd, en gaan we een verkeerd zicht op het denken krijgen, als ware het denken iets dat men zich kon verwerven, iets dat men kon bezitten of objectiveren. Het denken beschouwen als mogelijk object van een denkactiviteit, betekent aldus het reduceren van dat denken tot een afkooksel van zichzelf. Weliswaar kan men een gedachtengang volgen, b.v. in een wiskundig bewijs, maar dan doet men wezenlijk iets anders dan denken. In de neergeschreven gedachtengang zit immers reeds de doelgerichtheid dewelke bij de activiteit van het denken wezenlijk is, en die door het denken wordt ontdekt. Het metadenken verhoudt zich tot het denken, zoals het bewandelen van een weg zich verhoudt tot het zoeken van een weg. Het denken is wezenlijk deze zoekende activiteit; het volgen van een weg is louter het waarnemen van de herinnering van een ander. De afstand tussen het bewijzen van een stelling (waarvan de essentie gelegen is in het creëren van die stelling zelf) en het lezen

van een bewijs, lijkt gering, doch is onoverbrugbaar. Het bezichtigen van het Gentse Altaarstuk van Van Eyck, kan gevolgd worden door de uitspraak: "Ik heb het gezien", maar deze uitspraak is een flagrante leugen, omdat men niet kan zien wat men niet kent. Men neme de proef op de som, en men tracht zich te herinneren wat men dan gezien heeft, men tracht het na te tekenen of te schilderen uit z'n hoofd. Het resultaat is mager, vaak weet men na enkele minuten niet meer hoeveel panelen er waren, welke figuren er afgebeeld zijn, welke de kleur van de mantels was. Men heeft helemaal niets gezien tenzij een schim. De bezichtiger ziet niets, hij wordt gedurende een korte tijdspanne door het werk gehypnotiseerd; zijn ogen zijn de zijne niet meer terwijl hij toekijkt; ze behoren toe aan Van Eyck, en het is Van Eyck die met zijn ogen kijkt en niemand anders. De bezichtiger die de St. Baafskerk verlaten heeft, kan zich alleen herinneren wat hij zelf met zijn eigen woorden heeft benoemd, luidop of innerlijk, of wat de gids hem heeft verteld, maar iets anders kan hij zich niet meer voor de geest roepen. Dat hij gedurende de bezichtiging het gehele werk in al zijn grootsheid toch gelooft gezien te hebben, komt allen hierdoor, dat Van Eyck het kon zien. De duizelingwekkende rijkdom van de wereld kunnen wij vatten, omdat we deze niet kennen. Ook niet deze van de natuur, deze van het leven. Ook het denken dat een levend proces is, kunnen wij niet aan het denken onderwerpen, en waar we dat toch geloven te doen, vergissen we ons per definitie. In het gesprek delen we aan elkaar dingen mee, vaak zijn dat slechts herinneringen van anderen, dode dingen — zodat er niet echt gesproken of gedacht wordt. Wij rijden zoals treintjes over bestaande sporen die al talloze keren bereden werden. Alleen de ethische dialoog is echt,

de dialoog waarin de woorden van de partners door wederzijds vertrouwen worden onderbouwd, de dialoog waarin woorden geschonken worden, beloften gedaan worden, waar men zich borg stelt en daartoe woorden benut. Het denken is functioneel, en zo ook kan het metadenken een zekere functionaliteit hebben. Maar er is een bewustzijn dat van dat denken verschilt, dat daar achter ligt, als een bredere en vastere laag, en dat is het ethisch bewustzijn, dat creatief is, doelgericht, eenmalig en eeuwig.

Staat het denken, zoals Steiner gelooft, boven object en subject? In het licht van het voorgaande geloof ik te kunnen stellen dat het nu duidelijk is dat het denken zich niet boven het subject en object verheft, terwijl het daarvan wel verschilt, maar in een andere zin: het subject transcendeert het denken, en niet andersom. Wel kunnen we het denken en het (ethisch) bewustzijn onderscheiden, en dan kunnen we zeggen dat, op zijn beurt, het subject door het bewustzijn overstegen wordt (er in baadt). Maar m.i. gaat het daar om het goddelijke bewustzijn of Zijn, dat zich overigens ook in de natuur aan ons manifesteert. De hereinigende activiteit waarover Steiner spreekt en die hij aan het denken toeschrijft, zie ik niet in dat denken plaatsgrijpen, doch in het ethische handelen, in de liefde. Hereenmaking via het denken is gedoemd tot onvoltooibaarheid wegens het fundamentele wantrouwen waarmee het in gang werd gezet. Het kan niet worden opgegeven weliswaar, omdat gemaakte schuld nu eenmaal dient ingelost te worden; maar net als het inlossen van schuld niets kan bijbrengen aan de eigen rijkdom, net zo kan het denken ons niet rijker maken aan ware kennis. De beoefening van wetenschap is derhalve misschien nog het best te omschrijven als het ondergaan van een straf dewelke, nutteloos op zich,

toch ondergaan moet worden, wil men het vertrouwen herstellen en het werk voortzetten.⁹²

Brave New World

Vreemd dat de horror van het fenomeen 'kinderen op bestelling' pas tot ons doordringt wanneer die 'bestelling' een gehandicapte betreft, zoals in het geval van Sharon Duchesneau. In het artikel *Handicap op bestelling* in de rubriek *Commentaar* in *Tertio* van 17 april 2006 citeert B. Claerhout critici zoals F. Connor van de *Family Research Council* die in dit verband spreekt van "*een nieuwe stap in de richting van een horrorverhaal*" en J. Winterson van *The Guardian* die spreekt van "*genetisch imperialisme*" en die de oratorisch bedoelde maar verraderlijke vraag opwerpt "*of de medische wereld ouders moet steunen die hun kind zoiets willen aandoen*". Zij verdedigt de menselijke evenwaardigheid van gehandicapten maar merkt op dat we dan toch niet "*om het simpele feit heen kunnen dat het beter is met vijf zintuigen door het leven te gaan, dan met vier (...)*", zoniet "*moeten we dan ook maar ons hele morele bestel hierzien*". Heel terecht wijst Claerhout erop dat het hier gaat om "*de vraag of we met onze kinderen onbeperkt kunnen doen wat we willen*", of dus om het gevaar van "*een afglijding naar een Brave New World (...)*". Want schuilt de horror van het hele verhaal niet in de morele kwestie dat wij de waarde van een mens afhankelijk achten van zijn of haar fysieke heelheid?

92 Tekst d.d. 7 september 1997.

God schiep de mens in heelheid voor de heelheid van het paradijs, maar dat verloren wij, en tot ons, zondaren, zegt Christus daarom: *"Het is beter voor u verminkt of kreupel door het leven te gaan, dan met twee handen of twee voeten in het eeuwige vuur geworpen te worden"* (Mat. 18:8). Christus verheerlijkt de handicap evenmin als zijn eigen lijdensweg, maar stelt wel duidelijk waar de prioriteiten liggen: de heelheid van ons lichaam is *van geen enkel belang meer* waar de ziel vergeten wordt. De horror is dat in ons seculariserende normdenken die prioriteiten dreigen te verwateren, want de fysieke doofheid van een mens is niets vergeleken bij zijn doofheid voor Gods woord.

Tot een dergelijke verwereldsing trachtte de duivel ook Christus zelf te verleiden toen hij Hem uitdaagde om stenen in brood te veranderen teneinde zo de honger uit de wereld te helpen. Christus ging daar niet op in, en in zijn *De gebroeders Karamazov* laat Dostojevski Hem daarom een tweede keer veroordelen. Emmanuel Levinas verdedigde Christus' houding later bij monde van Rabbi Akiba, die antwoordt dat aldus niet scherper kan worden uitgedrukt hoe onmogelijk het is voor God om de menselijke verantwoordelijkheid op Zich te nemen.

Meteen wordt aldus ook de zin van het leed, als goddelijke genade, duidelijk. God staat de duivel toe dat hij de mens kwelt omdat het beter is te lijden dan te kwellen, terwijl het leed hoedanook de mogelijkheidsvoorwaarde vormt voor het zich manifesteren van de onvoorwaardelijke menselijke liefde, zoals het boek *Job* leert. Dat menselijke 'bewijs' van goede wil wordt immers vereist sinds de zondeval waar wij zo nodig — doch helaas ten koste van de trouw — onze vrijheid wilden 'bewijzen'.

Verwijzend naar *Rom. 8, 28*, stelt de *Katechismus van de Katholieke Kerk* in par. 312, en verwijzend naar St. Catharina van Siena, St. Thomas More en Juliana van Norwich, "dat God in zijn almachtige voorzienigheid iets goeds kan laten voortkomen uit de gevolgen van een kwaad", meer zelfs: "uit het grootste morele kwaad (...) het allergrootste goed". Dat de zin van het lijden heden door velen wordt betwist, vooral in het licht van de uitroeiingskampen, doet ons vergeten wat de slachtoffers zelf, die het eerste spreekrecht hebben, getuigen: de gruwel ligt niet in de fysieke kwelling, maar in de miskennis van de menselijke waardigheid. Dit grootste oordeel indachtig, moet men zich rekenschap geven van het feit dat onze veroordeling van gehandicapten in de huidige abortuswet, de menselijke waardigheid van alle naar *onze* maatstaven 'onvolmaakten' vertrappelt. De materiële onzichtbaarheid van deze nieuwe concentratiekampen, waarin de mensheid zichzelf veroordeelt, maakt elke aanklacht onmogelijk, en zo verwijzen zij naar het opschrift op Dante's hellepoort: "*Laat varen alle hoop gij die hier binnentreedt*".

De veroordeling van 'gehandicapten op bestelling' mag geen argument zijn voor het goedpraten van genieën, diva's of atleten 'op bestelling'. Dat gevaar is namelijk heel reëel waar men menselijke maatstaven overbenadrukt. Verder dienen wij goed te beseffen dat een kind nooit mensenwerk is, doch goddelijke schepping: mensen *kunnen* geen mensen maken, laat staan gehandicapten. Waar men dat niettemin suggereert, is sprake van een vergissing ingevolge hoogmoed. De menselijke persoon als goddelijk schepsel ontstaat pas bij de ontvangenis, wat impliceert dat ouders met bijvoorbeeld een doof kind 'op bestelling' wel verantwoordelijk zijn voor het feit dat *hun* kind doof

is, maar niet verantwoordelijk *kunnen* zijn voor de *doofheid* van dat kind. Zij zijn schuldig krachtens de verkiezing van hun eigen maatstaven boven die van God, net zoals Abram en Saraï, Adam en Eva, en allen die God wantrouwen, hoe goed ook hun eigen bedoelingen mogen zijn. Hun zonde bestaat in de voorwaardelijkheid van hun ouderliefde, en dus in de bejegening van de naaste als middel in plaats van als doel.

Menselijke normen betreffen slechts het kwantitatieve — eigenschappen en kenmerken — terwijl Gods Liefde voor een wezen tegelijk Zijn schepping ervan is. Een gesecculariseerde maatschappij verkiest lust zonder leed, terwijl het leed aan het leven — dat de mogelijkhedenvoorwaarde is voor de lust — inherent is. De verwerping van (en vandaar ook de strijd tegen) deze feitelijkheid (— echter niet onze wil om onze medemens uit zijn lijden te verlossen) blijkt onafwendbaar contraproductief (— denk aan een maatschappij met een verouderde bevolking). Voor wie een maatschappij zonder gehandicapten volmaakter acht, rest slechts het alternatief van de moord: hij laat gehandicapten niet geboren worden, hij vermoordt zieken en ouderlingen.

Maar een 'ongelovige maatschappij' zal ook de gelovigen tot moord aanzetten, bijvoorbeeld door diegenen die abortus weigeren persoonlijk verantwoordelijk te stellen voor de handicap van hun kind, wat inhoudt: het ontnemen van rechten aan gehandicapten. Want een maatschappij die de geboorte van gehandicapten verbiedt, acht zich niet langer verplicht tegenover hen. De 'ongelovige maatschappij' zal de gehandicapte niet langer beschouwen als een door de natuur benadeelde, maar als een door zijn ouders verminkte.

Het aanhangen van menselijke normen (volgens welke doofheid, kreupelheid en leed in het algemeen verwerpelijk zijn) zal er zo toe leiden dat mensen beschuldigd worden van het leed dat voordien aan de duivel werd toegeschreven. Anders verwoord: waar menselijke normen in de plaats worden gesteld van goddelijke wetten, verbeteren we Gods schepping niet, maar betichten we elkaar van het auteurschap van *alle* kwaad (— wat, zoveel is duidelijk, iets heel anders is dan het op zich nemen van verantwoordelijkheid).

Het angstwekkende is dat het hier niet langer gaat om *menselijk* kwaad (waarvan Christus de schuld op zich nam), maar om het *objectieve* kwaad, het kwaad van de duivel. Dit is duidelijk hoogmoed: waar de mens in de zondeval gelijk wilde zijn aan zijn Schepper, wil hij hier zijn Schepper overtroeven. Misschien is dit kwaad onvergeeflijk; het is zondig tegen de H. Geest omdat het intern contradictorisch is. Mogen we niet besluiten dat *elk* menselijk normdenken ter vervanging van de goddelijke wet verwerpelijk is?⁹³

De nachtmerrie van de ontkerstening

Verdeelt men de wereld in een gekerstende en een ongekerstende helft, dan verkrijgt men meteen het ontwikkelde en het onderontwikkelde stuk. Waar de sterre niet bleef stille staan, deed de tijd dat. De bloei van wetenschap en techniek is een vrucht van het christendom.

93 Tekst d.d. 16.06.2006.

Deze vaststelling is allerm minst toeval. Onze welvaart reveleert de zege van de geest over de materie. Deze triomf grondt in het persoonlijke meesterschap van de wil over het lichaam: de christelijke zelfbeheersing.

In de machtige middeleeuwen wist de scholasticus Thomas van Aquino een hechte band te smeden tussen rede en geloof. Zoals Max Wildiers het beschrijft in zijn magistrale *Kosmologie in de westerse cultuur*, rustten deze eeuwen in de zekerheid van de waarheid. Maar de hoogmoed der Verlichting sloeg die rust aan diggelen: onherroepelijk doemde het atheïsme op, als een losgeslagen paard.

Waar we de teugels verliezen, dreigt de nachtmerrie. De dieptepsychologie herkent haar als de onafwendbare tegendoelmatigheid. Carl Gustav Jung wees in dat verband op de overeenkomst tussen de keurslijven van droom en mythe. Maar die heeft de gruwel heden van zich afgeworpen: de nachtmerrie is ontwaakt, het verhaal werd geschiedenis. Sophocles' *Oedipus Rex*, de bijbelse *Toren van Babel* en onze eigen *De tuinman en de dood* benen voortaan door de wereld der wakkeren. Gelaten kijkt Ivan Illich toe hoe het spook van de contraproductiviteit het maatschappelijke leven corrumpeert: auto's beroven ons van de tijd die ze ons beloven, en hetzelfde doen alle andere welvaartsproducten — opvoeding en gezondheidszorg inclusief.

Maar de nachtmerrie zou haar naam niet verdienen indien zij met haar prooi ooit vrede nam. Na zijn verrijzenis in de wereld der dingen, palmt het spook van de tegendoelmatigheid nu ook het denken in. Want wat is er anders aan de hand wanneer onze theorieën over de werkelijkheid zich van ons vervreemden op het ogenblik dat zij sluitend worden?

In zijn *Ruimte voor Vrijheid* schildert Gerard Bodifée het denken als een brug tussen mens en werkelijkheid. Het Verlichtingsdenken bood ons de bewegingsleer van Newton, met in haar verlengde de thermodynamica. Dit determinisme ruimde dan plaats voor het ongedroomde verklaaringsvermogen van de kwantummechanica: zij bouwt een brug die tot de overkant reikt. Alleen blijkt plots het opstapje verdwenen: we staan voor een nieuwe en fatale bres, dit keer tussen mens en theorie. De bouwmeesters zelf van de kwantumtheorie zijn niet in staat haar te begrijpen. Haar formules zijn sluitend, haar berekeningen kloppen. Maar wat moet men zich voorstellen bij die ultieme bouwstenen van de werkelijkheid die tegelijk zowel deeltjes zijn als golven? Onze theorie is nog minder voorstelbaar dan een dertiendimensionele ruimte.

De kennis kreeg vleugels maar de vogel is gaan vliegen. "God is als een schuwe duif", zo zeggen de dichters, en Jesaja 29, vers 14 weerklinkt: "(...) de wijsheid van zijn wijzen zal tenietgaan en het verstand van zijn verstandigen zal schuilgaan". Een reis van duizenden jaren deed de wetenschap belanden bij de plaats van het vertrek: het raadsel, het orakel. De Pythia inhaleerde zwaveldampen, opstijgend uit een diepe aardkloof, kwam in trance en zag de toekomst. Maar haar verwoording daarvan zou raadselachtig blijven. Wij vingden een glimp op van de grondeloze diepte van de werkelijkheid. Verlamd aanhoren wij met Job de Heer vanuit een storm:

"Waar waart gij, toen Ik de aarde grondvestte?

Vertel het, indien gij inzicht hebt!

Wie heeft haar afmetingen bepaald? Gij weet het immers!

*Of wie heeft over haar het meetsnoer gespannen?
Waarop zijn haar pijlers neergelaten,
of wie heeft haar hoeksteen gelegd,
terwijl de morgensterren tezamen juichten,
en al de zonen Gods jubelden?"*

Intussen gaan geruchten dat het christendom zijn tijd nu heeft gehad. Zo hebben progressieve politici beslist, de twee voorbije millennia met minachting overschouwend. Vernieuwing is de boodschap: de secularisering zal worden voortgezet. Met geheven hoofd en zichtbare tevredenheid, verlaat een minister een schoonheidssalon en rept zich naar het souper. Daar dept een tweede met z'n servet een weinig slagroom van z'n kraag en spoelt vervolgens de mond met een onvolprezen Bourgogne. De gedachten van een derde zijn reeds bij het jointje van die avond.

Het kaf is de vrucht van de goddeloosheid. Zoals geschreven staat, zal straks de wereld opnieuw worden verdeeld.⁹⁴

Godsdienst en zedenleer

In de huidige discussie over pluralisme in scholen wordt de onderlinge 'verwisselbaarheid' van de vakken godsdienst en zedenleer vanzelfsprekend geacht. Dat maakt de discussie oneigenlijk, want deze vakken hebben wezenlijk niets gemeen. Waarom niet?

94 Tekst d.d. 15 november 2000.

Geen ernstig mens blijft ongeraakt als iemand zegt dat de pijn van een ander hem niet raakt: wij zijn even gevoelig voor die ongevoeligheid als voor pijn. Dat komt door ons besef van lotsverbondenheid. Dat besef is er, niettemin wij ons lot niet *kennen*, en wij bovendien niet allen in hetzelfde lot *geloven*.

Waarin een mens gelooft, kan men pas zien aan wat hij *doet*, want onze inzet beslist mee over ons lot. Men kan het beste wensen voor allen, maar niemand kan in de plaats van een ander kiezen, geloven of handelen.

Zo is de werkelijkheid van onze taal een vrucht van wie het goddelijk gebod tot waarheid onderhouden, want zonder waarheid ware taal zinloos en ten dode opgeschreven. Zo beschadigen leugenaars een werkelijkheid die hen niet toebehoort, als parasieten. Hen rechten schenken over de werkelijkheid van de taal ware suïcidaal. Toch moet men hen dulden en zelfs helpen, want eenieder wordt uitgenodigd om tot inzicht te komen.

Niet alleen voor de taal, maar voor elke werkelijkheid geldt dat hij gedragen wordt door gehoorzaamheid aan goddelijke geboden: zijn bestaan wordt zonder meer ingeluid door Gods Wet. Werkelijkheden waaraan de dragende waarden onttrokken worden, vervallen of verkeren in hun tegendeel door contraproductiviteit, zoals de filosoof Ivan Illich rijkelijk illustreerde.

Dat alles geldt in het bijzonder voor de morele realiteit. Zoals Antoon Vergote schrijft, gaat de Wet van God vooraf aan het bewustzijn van moraliteit en dus aan het bestaan van goed en kwaad. Vergote (1999: 268) citeert Paulus: *"Ik heb de zonde alleen leren kennen door de Wet. Ik zou*

van de begeerte geen weet hebben, als de Wet niet zei: 'U zult niet begeren'".

Vergote: *"God heeft de Wet gegeven als instantie van leven, want zonder de Wet zou de mens in moreel en religieus opzicht slechts een dode zijn in een levend lichaam (...) door de Wet wordt de zonde als zonde herkend".*

Zo blijkt het goede niets anders dan de trouw aan de wetgever, het kwaad de ontrouw.

Nu kennen sommigen aan elkeen de vrijheid toe om zelf z'n morele wetten op te stellen.

Jammer genoeg kan men het belachelijke van deze stelling niet omzeilen. Want de *waarde* van het oordeel dat zij uitspreekt is duidelijk *nihil*: het gaat hier namelijk om ander-mans autonomie m.b.t. zichzelf. In feite wordt aldus niets anders beweerd dan dat elkeen mag denken wat hij zelf wil. Alsjeblieft!

Het oordeel dat elkeen z'n eigen morele wetten mag opstellen, impliceert bovendien dat wie dat doet, goed handelt als hij trouw is aan zichzelf. Maar hoe zou hij dan 'ontrouw' kunnen zijn?! Want die 'eigen wetten' overtreden, kan niemand, aangezien elkeen handelt overeenkomstig zijn geloof.

Het concept 'eigen morele wetten voor eigen gebruik' is een miskleun. Wie z'n eigen regeltjes-voor-zichzelf opstelt, doet er goed aan om dat stil te houden, net zoals wie zichzelf betaalt, zichzelf geheimen toefluistert of zichzelf beetneemt. Wat zo'n mensen ook moge bezielen: zeker is alvast dat dit met godsdienst niets te maken heeft.⁹⁵

95Tekst d.d. 14/15.01.'02.

Het kwaad

Het artikel van Herman Siebens in Tertio nr. 124 geeft wel een mooie synthese van het denken over het kwaad, maar is tegelijk ook een ontgoochelend lauwe en kritiekloze weergave van wat de conclusie van de Nexus-conferentie wordt genoemd, met name "*dat de essentie van het kwaad uiteindelijk in het lijden van de mens ligt*". Die conclusie is immers ronduit anti-christelijk. De vereenzelving van het kwaad met het leed impliceert de identificatie van het goede met het genot, en dat heet *sentiëntisme* of *moreel extensionisme*. Deze aberratie ligt aan de grondslag van dierenbevrijdingsbewegingen die, behalve een misplaatst lof voor het dier, een moordende relativering van de menselijke waarde beogen. Dat blijkt trouwens uit het feit dat het leeuwenaandeel van de argumentatie ter verdediging van het recht op abortus, zelfdoding en euthanasie, van sentiëntistische makelij is. Dat dit in 1996 nog door kardinaal J. Ratzinger streng veroordeelde relativisme verlamende absolutistische trekken krijgt, wordt hier eens te meer duidelijk.

Godsdienstvrijheid, een contradictie?

Heel wat sciëntisten maken zich sterk met het argument dat alle niet-sciëntistische uitgangspunten ter verklaring der dingen elkaar onderling tegenspreken, terwijl binnen het sciëntisme zelf eensgezindheid zou bestaan. Men hoeft geen logicus te zijn om in te zien dat dit argument geen

hout snijdt, omdat eender welke strekking er kon mee uitpakken. Jehovahgetuigen, bijvoorbeeld, kunnen aanbrenge dat alle andere strekkingen elkaar tegenspreken, terwijl er binnen de eigen strekking der Getuigen eensgezindheid is. Dat het argument niettemin hardnekkig stand houdt, volgt wellicht mede uit het oogverblindende karakter van de wereld van wetenschap en techniek, maar dat doet niets af van het feit dat het nu eenmaal geen hout snijdt.

Dit schijnargument duikt ook elders op, in andere contexten en in eigen versies. Aanleiding tot een gelijkaardig 'gezichtsbedrog' geeft het onder één noemer brengen van verschillende geloofsovertuigingen, waarbij echter a priori arbitrair bepaald werd wat als een 'geloof' zal worden beschouwd en wat niet. Waar het sciëntisme de scepter zwaait, zal dit specifieke geloof — dat het sciëntisme tenslotte is — de 'ene' wetenschap beschouwen als een categorie apart naast de vele geloofsovertuigingen. En zolang er maar niet geraakt wordt aan de suprematie van het sciëntisme, zal het de vele religies naast elkaar dulden. In de ogen van de sciëntist zijn dat tenslotte onschuldige want primitieve, onwaarachtige voorstellingen van de werkelijkheid en het genoemde schijnargument voedt de illusie dat ze alleen al door hun veelheid onschadelijk worden gemaakt.

Het hoeft geen betoog dat bijvoorbeeld in een streng katholieke samenleving zoals de middeleeuwse Westerse er een was, de visie van de kerk zich zal verheffen boven al de rest die, ofwel zal verketterd worden, ofwel zal geduld worden en eventueel opgenomen onder haar mantel. De kerk bezat toen immers het ene, ware geloof en zowel de eerste astronomen als de Albigenzen en de Muzelmannen

werden als ketters beschouwd en bij gelegenheid op de brandstapel geworpen. De wetenschap als zodanig werd pas erkend in de mate dat ze binnen het kerkelijke kraam paste en dat ze daar van dienst kon zijn.

Het is geen sinecure om uit te maken in hoeverre het onder eenzelfde noemer brengen van bepaalde visies op de werkelijkheid al dan niet gerechtvaardigd kan heten, maar het staat hoe dan ook vast dat zulks geen 'neutrale' ingreep kan zijn, omdat de ingreep op zich noodzakelijkerwijze gekleurd is en omdat zij veronderstelt dat diegene die ingrijpt — hij die indeelt en catalogueert — zich verheft boven de door hem behandelde categorieën. Zelfs het veelal geopperde relativisme kan onmogelijk ontsnappen aan het neutraliteitsprobleem wegens een ander en verwant, onderliggend probleem, met name dat van de onafwendbare zelfreferentie, waardoor de zogenaamde gelijkwaardigheid van de godsdiensten of van de levensbeschouwingen — waarop tenslotte de vrijheid ter beoefening daarvan steunt — gedoemd is om geheel ondergeschikt te blijven aan het specifieke relativisme dat krachtens dit oordeel zichzelf onafwendbaar verabsoluteert.

De paradox is hier wel dat het relativisme pas mogelijk wordt door de onderliggende en volstrekt verkapte overtuiging dat er zoiets als een van de mens onafhankelijke of absolute en dus op zichzelf staande Waarheid bestaat, wat in feite niets anders verraadt dan een verholen Godsgeloof — waarover men zodoende profeteert. Een relativisme dat tevens zichzelf in vraag stelde, hief zichzelf immers onvermijdelijk op en zou terstond zijn ware gelaat tonen: dat van de contradictie, dat van de oneigenlijkheid, de onmogelijkheid, de onwaarachtigheid. De stelling van de gelijkwaardigheid van alle mogelijke levensovertuigingen,

godsdiensten en wat al niet meer, wankelt omdat zij zich op de keper beschouwd niet bewust is van de draagwijdte van haar — feitelijk onmogelijke want contradictoire — inhoud, en de vrijheden welke op deze stelling steunen zijn uiteraard in precies hetzelfde bedje ziek.

Het hier te berde gebrachte probleem kan op nog een andere manier worden verklaard, met name in de verheldering van de verhouding tussen waarheden en waarden. Om te beginnen staan deze twee categorieën niet naast elkaar, maar daarentegen omvat de laatst genoemde, de eerstgenoemde. De waarheid immers is een waarde, terwijl men over waarden niet meer op een relevante manier kan zeggen dat ze al dan niet waar zijn — precies zoals men dat niet kan beweren over het goede en het schone. Zowel het ware als het goede als het schone zijn waardevol, maar waarden zijn noch waar noch goed noch schoon omdat zij een benaming vormen welke geacht wordt aan de grondslag te liggen van de drie genoemde categorieën.

De waarheid kan weliswaar worden geverifieerd, maar de daartoe gehanteerde verificatiemethode is niet zomaar voorhanden: zij wordt door welbepaalde personen gekozen uit een geheel van mogelijkheden, en voor die keuze zijn deze personen dan ook persoonlijk verantwoordelijk, in die zin dat zij moeten kunnen uitleggen waarom zij kozen voor welbepaald dié meters veeleer dan voor heel andere maatstaven. Het maken van een keuze uit verschillende mogelijkheden is niets anders dan een waardering, een toekenning van waarde, en in dit geval een toekenning van méér waarde aan die ene (meet)methode boven de andere. Op die manier is waarheid nooit absoluut of op zichzelf staand, maar is hij daarentegen afhankelijk van specifieke waarderingen, die menselijke ingrepen of daden zijn.

Waarheden rusten op waarden en waar die waarden verschillen, zullen ook de daaruit resulterende waarheden onderling verschillen. Het gelijkwaardig verklaren van verschillende levensbeschouwingen of godsdiensten, is derhalve gelijk aan het oordeel dat verschillende waarheden evenwaardig zijn. En het is nu duidelijk dat dit oordeel hoogst contradictorisch is, aangezien waarheden rusten op waarden en nimmer andersom. Andermaal luidt hier de conclusie dat in oordelen van het genoemde kaliber de taal een loopje neemt met de spreker, in die zin dat men in feite niet meer goed weet wát men vertelt als men zo'n zaken vertelt.

Dat — geheel in strijd met de elementaire logica — alsnog volhard wordt in dit kwaad, heeft vanzelfsprekend eigen beweegredenen van een heel andere origine. Zoals reeds aangehaald, dulden bij uitstek politici uiteenlopende levensopvattingen en godsdiensten naast elkaar, maar ze doen dat uitsluitend omdat het lastiger voor hen is om ze níet te dulden — ze doen het vast en zeker níet vanuit een vermeende verlichte visie. Zoals gezegd wordt de veelheid vaak geduld omwille van zijn ogenschijnlijke onschadelijkheid, want versnippering is krachteloosheid en onder de politieke tolerantie schuilt vaak niets anders dan het *divide et impera*: het principe van verdeel en heers. De zaken gaan er uiteraard enigszins anders uitzien als één der 'snippers' op den duur het monopolie gaat verwerven op de markt. In dat geval hebben regeringen er alle belang bij om te vriend te maken die ze niet verslaan kunnen: *If you can't beat them, join them!* — aldus werd het christendom tot staatsgodsdienst in het Romeinse Rijk, aldus verenigen zich de burgerlijke met de godsdienstige wetten in de 'sharia', aldus wordt Montesquieu onderuit gehaald met zijn

principe van de scheiding van de drie machten, dat onze vrijheid schraagt.

Godsdienstvrijheid is een welkom goed, op voorwaarde dat zij niet op de vrije markt versjacherd wordt en dat monopolievorming wettelijk kan worden verhinderd. Om precies dezelfde redenen dient de democratie zichzelf te beschermen — zowel tegen de tirannie van de meerderheid als tegen de mogelijkheid van een democratisch verkozen dictator. De democratie spreekt zichzelf nimmer tegen als ze zich tegen deze gevaren wapent, omdat dergelijke deviaties onomkeerbaar zijn, tenzij middels oorlog en geweld, en omdat zij de democratie zelf de das omdoen. Het top-punt van vrijheid is nimmer het vermogen om de eigen vrijheid te vernietigen, zoals ook euthanasie niets te maken heeft met macht over het eigen leven en de eigen dood — wat men ons dienaangaande ook wil aanpraten. Vrijheid houdt op waar zij de vrijheid van de ander belemmert, en tot die ander behoort men ook zelf. Vrijheid dient nimmer koopwaar te zijn op een markt, maar dient als heilig principe gewaarborgd te blijven en beschermd tegen aanslagen, omdat zonder vrijheid geen keuzevrijheid en geen waardering meer mogelijk is — en bijgevolg ook geen werkelijkheid. Een samenleving zonder vrijheid is een maatschappij van de dwang en is dus een politiek zonder vertrouwen in de menselijke persoon. De dwingeland erkent geen personen, hij reduceert hen tot dingen die tot elke prijs gehoorzaamheid bieden aan zijn wil. Een dwingeland kan een tiran zijn, een koning of een keizer, maar gevaarlijker wordt het wellicht nog waar hij ophoudt een persoon te zijn. Een dwingeland is dan een niet-persoon, het ontbreken van een persoon: hij is een systeem.

Godsdienstvrijheid op zich kan een systeem zijn, zoals elke andere regelgeving die naar de letter der wet kijkt terwijl ze de geest ervan in de wind slaat. De geest van de wet verbiedt hoe dan ook dat zij zichzelf zou ondermijnen. Maar het is misschien wel eigen aan tijden van corruptie, leugen, waardenloosheid en ontbinding, dat de geest al lang verloren is gegaan en dat de letters een eigen bestaan leiden en aan het dansen slaan. Andermaal: mijn vrijheid eindigt waar zij de vrijheid van een ander in de weg staat, en dat geldt ook voor de vrijheid van godsdienst. De democratie hoort, zichzelf respecterend, de verkiezing van een dictator te verhinderen, ook als die ogenschijnlijk democratisch verloopt, en zo ook hoort zij de godsdienstvrijheid in te perken waar die zichzelf, bijvoorbeeld door monopolievorming, de das dreigt om te doen. Deze vrijheden rusten immers op absolute waarden — en in het gekersten-de Westen zijn dat willens nillens waarden van christelijke makelij. Men dient er eens en voorgoed aan te herinneren dat de essentie van het christendom rust in de breuk die het maakt met het wraakprincipe, dat het principe van de vergelding is, hetwelke elke persoonlijke vrijheid a priori fnuikt omdat de keten van schuld en boete sowieso nooit ophouden zal. Uit de christelijke waarden zijn ook de waarheden ontsproten die wij vandaag nog als vanzelfsprekend huldigen, wat hier wil zeggen: zonder ons nog van hun oorsprong bewust te zijn. Het verband tussen, enerzijds, onze vooralsnog op handen gedragen wetenschappen en de daarmee samenhangende technologieën en, anderzijds, de onmiskenbaar revolutionaire ethische principes ons aangeleerd door Jezus Christus, is in de loop der eeuwen en onder de invloed van allerlei machten verdonkeremaand geworden, maar dit verband blijft dwin-

gend en onmiskenbaar. Op de dag dat die eigen, bijzondere ethische principes veronachtzaamd worden, zal in eenzelfde beweging ook alles wat daarop gebouwd is in het niet verdwijnen: mét die bijzondere waarderings zullen ook de waarheden vergaan, de wetenschappen en de technologieën, en zij zullen verkeren in hun tegengelen en de weg bereiden naar de hel.⁹⁶

Conditioneren of opvoeden?

Het tijdperk van de reductionistische, mechanicistische conditioneringspsychologie van Skinner is gelukkig voorbij, maar het gevaar is niet geheel geweken: soms onnadenkend, soms op grond van desinformatie of ook wel vanuit een of ander fanatisme, *blijven* sommigen de techniek van de conditionering toepassen in de opvoeding van ouder wordende kinderen, zonder het inhumane, het rampzalige en het criminele van het gebruik van manipulatie-technieken in te zien.

Afgezien van het feit dat in de conditionering normaliter de individuele wensen van de opvoedeling centraal staan en niet het algemeen belang, is conditioneren iemands vrijheid beperken, wat slechts toelaatbaar is in omstandigheden waarin de vrijheid van personen — bijvoorbeeld kinderen — een bedreiging zou vormen, bijvoorbeeld voor hun eigen veiligheid ofwel voor die van anderen. De vrijheid van kinderen dient uiteraard sowieso te worden ingeperkt omdat hen vaak nog het inzicht ontbreekt om daar-

96 Tekst d.d. 22 december 2008.

van geheel zelfstandig gebruik te maken: de weg naar zelfstandigheid is dan ook per definitie een proces van groeiend inzicht dat bevrijdt van onkunde, onwetendheid en nog andere tekorten welke precies in de opvoeding overwonnen moeten worden. Aanvankelijk 'dwingt' men het kind om te eten, te slapen, weg te blijven bij het kookfornuis of uit de buurt van trappen en andere gevaren. Geleidelijk leert het kind de reden van al die beperkingen kennen en eenmaal het die begrijpt, zal het normaliter spontaan zichzelf leren beperken.

Conditioneren is een vorm van vrijheidsbeperking, en ze onderscheidt zich hierin van de dwang, dat ze reeds gebruik maakt van primitief en amoreel begrip: conditionering doet een beroep op al dan niet met gezagsargumenten omklede dreiging (van straf) of belofte (van beloning), wat vanzelfsprekend de tussenkomst van derden vereist. Opvoeders nemen in de plaats van het kind de (ethische, te verantwoorden) beslissingen terwijl zij dat kind dat terzake (al dan niet terecht) voor moreel onbekwaam gehouden wordt, slechts de simpele 'keuze' laten van door beloning en straf geconditioneerde gehoorzaamheid of de verantwoording door louter verwijzing naar het gezag.

Het is overduidelijk zo dat het conditioneren van kinderen die niettemin in staat zijn tot het maken van keuzen op grond van begrip, een stap achterwaarts zou betekenen in het ganse opvoedingsproces. Kinderen verdragen zo'n regressie doorgaans niettemin zeer goed op voorwaarde dat hiervoor geldige redenen voorhanden zijn, bijvoorbeeld wanneer zij deel uitmaken van een heterogene groep waarvan nog niet alle leden eenzelfde stadium van ontwikkeling hebben bereikt. Groepsregels dienen immers strak te zijn van zodra de veiligheid van al was het slechts één in-

zittende door een al te grote vrijheid in het gedrang zou komen. Blijft echter een geldig excuus achterwege, dan hebben 'opvoedelingen' alle redenen om zich door hun 'opvoeders' beledigd te voelen en dan zullen zij het gezag in kwestie ook weigeren te erkennen — terecht, want van opvoeding is hier geen sprake meer: tenzij uit noodzaak, is conditionering enkel passend voor dieren.

Behalve inhumaan en immoreel, is ongepaste conditionering uiteraard ook volstrekt inefficiënt in functie van de beoogde volwassenheid. Kinderen die onterecht aan (mensonwaardige) manipulatietechnieken worden onderworpen, ontwikkelen natuurlijkerwijze spontaan afweermechanismen hiertegen, aangezien zij anders worden opgehadeld met onnoemelijke frustraties. Evenals de manipulatietechnieken zelf, zijn deze afweersystemen, die louter bedoeld zijn als verdedigingsmechanismen, gespeend van alle morele overwegingen: ze worden beschouwd als "goed" als zij in staat zijn om aan de beoogde doelen te beantwoorden, welke de voorrang krijgen op vele andere zaken, omdat de persoonlijke integriteit die hier in het geding is, nu eenmaal van het grootste belang is voor het functioneren van de persoonlijkheid als zodanig. Derden die niet op de hoogte zijn van al dat achterliggende, zijn uiteraard niet in staat om een relevant en correct oordeel te vellen over een gebeurlijk deviant gedrag dat aan dergelijke zaken gerelateerd is: zij begrijpen het niet en zij kunnen het ook niet veranderen zolang zij de gronden ervan niet bevroeden. Zelfs in het geval van goed begrepen gedragsstoornissen veroorzaakt door onverantwoorde manipulaties, blijft het, gezien het beschadigde vertrouwen, zelfs voor vaklui uiterst lastig om alsnog een vorm van "genezing" te bekomen.

Uiteindelijk staat in het hele mens-zijn, en dus ook in het ganse opvoedingsproject, die ene vraag van de *vrijheid* centraal — en dat is de kwestie van de *menselijke waardigheid*: opteert men ervoor om, vanuit het maximale *wantrouwen*, de geringste menselijke handeling te *controleren* — en dit in een *poging* om aldus alles naar *wens* te doen verlopen? Of ziet men in dat die *big brother*-strategie geen hout kan snijden, alleen al omdat dergelijke pogingen tot mislukken gedoemd zijn wegens de zopas aangehaalde "verdedigingsmechanismen" die *a priori* een volstrekt amoreel karakter hebben en die, in een sneeuwbaaleffect, in uiterst complexe en tenslotte volstrekt chaotische, krankzinnige regelgevingen moeten verzanden, en in de reeds door velen gedeelde Orwelliaanse én Kafkaëske realiteit? Afgezien van het voorspelbare mislukken van zo'n poging, blijft de vraag naar wat wenselijk is volstrekt onbeantwoord omdat absolute morele kaders ontbreken wegens, onder meer, onze fundamentele onwetendheid met betrekking tot de toekomst en tot de (menselijke) mogelijkheden.

Het alternatief is uiteraard dat van het *vertrouwen*, met name het vertrouwen in de menselijkheid van de ander, met alle nooit te elimineren risico's vandien. Een houding van angst daarentegen, voedt de zucht naar zekerheid en de nood aan vormen van verzekering die echter vals zijn omdat ze niet alleen het gevreesde buitensluiten maar tevens het betrachte. Het beeld van de bewoner van de versterkte, beveiligde en ommuurde burcht die echter, andermaal uit veiligheidsoverwegingen, zelf met een looper andermans huis naar binnen wil kunnen dringen, is dat van de ultieme psychopaat, die helaas steeds vaker opduikt omdat uitgerekend zijn ziekte hem toelaat om in een steeds hardere wereld alvast *organisch* te overleven. Hij

onderscheidt zich niet wezenlijk van moordenaars of kannibalen. Maar wat is nog de waarde van een ontmenselijkt leven dat slechts een louter overleven is, een bestaan ten koste van precies datgene in functie waarvan alles groeit en bloeit?⁹⁷

Mensenrechten en menswaardigheid

De *Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens* bestaat 60 jaar op 10 december 2008. Dertig mensenrechten worden daarin opgesomd vanuit de overweging dat de erkenning van deze rechten noodzakelijk is en garant staat voor een betere samenleving. Met het trio "liberté, égalité, fraternité" wordt de kern van de zaak weergegeven: alle mensen zijn gelijkwaardig en vrij en ze moeten die gelijkwaardigheid en die vrijheid ook kunnen afdwingen — wat dan inderdaad moet kunnen dankzij de broederlijkheid welke haar neerslag vindt in de genoemde verklaring, die als het ware een bijzondere wettekst op zich is. En de verklaring klinkt mooi, maar er zit misschien wel een addertje onder het gras, want die 'broederlijkheid' rijmt helemaal niet op de 'dwang' van het 'afdwingen' en de genoemde rechten kunnen niet zonder de plichten of de verplichtingen die slechts onrechtstreeks aan bod komen in deze tekst. Bovendien zijn heel wat zaken waarover de verklaring spreekt, zoals het 'verstand' en het 'geweten' waarmee we allen begiftigd zouden zijn, een beetje zweverig, om niet te zeggen onduidelijk, terwijl men toch weet dat op

97 Tekst d.d. 18.12.2008

drijfzand geen torens kunnen worden gebouwd. Maar wat misschien nog de meeste vragen oproept: althans op het eerste gezicht, lijkt het erop dat de mensenrechtenverklaring een binnenste buiten gedraaide versie is van de christelijke plichtenleer, en als het daar inderdaad op gelijk, dan rijst de vraag of die twee onderling gelijkwaardig zijn of daarentegen juist fors verschillend.

Om ons tot die laatste kwestie te beperken, kan inderdaad gezegd worden dat de centrale figuur in de mensenrechtenverklaring niet langer de met plichten beladen mens uit de christelijke leerstellingen is, doch de rechthebbende en, meer bepaald, het potentiële slachtoffer van een schending van zijn rechten. In het christendom gaat het om persoonlijke plichten, ingegeven door een persoonlijk geweten: de actor is de vrije persoon die al dan niet zijn geweten volgt. In het nieuwe burgerdom daarentegen gaat het om rechten waarvoor de staat garant staat: de actor is daar dan ook de staat, in de persoon van de rechter, die desnoods met geweld de toepassing van de wet of dus de rechten die in het geding zijn, afdwingt.

In dit "binnenste buiten draaien" van meer bepaald die wetten die uit de mensenrechtenverklaring spreken en die sterk moreel gekleurd zijn, gaat het inderdaad niet zomaar om een accentverschuiving doch om een wezenlijke verandering: in het geding is namelijk de vervanging van persoonlijke verantwoordelijkheid door afdwingbare wetstoe-passing. De bedelaar van weleer verdwijnt uit het straatbeeld van zodra de wet aan eenieder een inkomensgarantie biedt. Op dezelfde manier beweert het ter sprake zijnde manifest er voor te zorgen dat niemand nog om respect of om vrijheid zal hoeven te bedelen omdat deze noden bij wet zullen worden gelenigd. Edoch, ergens duikt dan van-

zelfsprekend die vervelende vraag op — vervelend omdat zij onoverkomelijk beledigend kon klinken — de vraag of dingen zoals "afgedwongen respect" en "door de wet gewaarborgde vrijheid" niet veeleer ondingen zijn, en dus de vraag of de ganse mensenrechtenbeweging geen slag in het water is of, erger nog, een verhuizing van de regen naar den drop.

Ergens beseffen de opstellers van de mensenrechten natuurlijk wel dat ook zij een ideaal nastreven waarvan de verwezenlijking onmogelijk verzekerd kan worden. Dat achter een overheveling van de individuele of de persoonlijke plichten naar afdwingbare rechten, een miskennis van het persoonlijke geweten schuilgaat en dus een fundamenteel *wantrouwen* in de menselijke persoon die aldus fel in diskrediet wordt gebracht, zou niet mogen opwegen tegen wat de hier besproken kentering in objectief opzicht kon bewerkstelligen, met name het *onmogelijk* maken van allerlei onrechten en onvrijheden. Maar dan rijst zeker en vast andermaal de vraag of deze stap menswaardig is als hij dan toch de menselijke waardigheid in diskrediet brengt. Kan het menselijk leven dan niet langer worden beschouwd als een leerschool van al de 'inzittenden' naar meer volkomenheid toe, en moet het zo nodig gedetermineerd worden tot een perfecte inpasbaarheid in de wereld, wat uiteindelijk wil zeggen dat het beroofd wordt, niet alleen van de vrijheid om fouten te maken maar tevens van de vrijheid om de eigen beperkingen te overwinnen? Want in een wereld die het kwaad onmogelijk maakt, bestaat er uiteraard geen keuzevrijheid meer, en zal bijgevolg ook het goede — dat slechts in vrijheid kan bestaan — geheel onmogelijk zijn.⁹⁸

98 Tekst d.d. 9 december 2008.

Democratische verkiezingen

“Hoeveel professoren zijn er nodig voor de beslissing of een student mag overgaan naar een hoger jaar? Tien? Twintig? Dertig? En professoren, zo mag men aannemen, zijn bijzonder geleerde en bekwame mensen: op hun beurt doorstonden zij talloze selectieproeven!”

Zijn toon leek me een beetje agressief, en dat maakte me nieuwsgierig. Hij vervolgde:

“Hoeveel examens moet een student succesrijk afleggen om te kunnen overgaan naar een volgend jaar? Twintig? Dertig? Veertig?”

“De selectie kan inderdaad niet streng genoeg zijn”, zo beaamde ik: “mensen dienen hun vak te kennen, anders liep alles in de kortste keren in het honderd!”

“Nu de verkiezingen samenvallen met de blokperiode, zullen er meer studenten aan denken”, zei hij: “om een democratisch land met miljoenen inwoners te mogen besturen, dient men helemaal niet gestudeerd te hebben. Geen professoren komen er aan te pas. De beslissing is aan Jan met de pet: u en ik hebben het voor het zeggen.”

“En is dat geen grote eer?”, antwoordde ik.

“Probeer eens het voorstel in te dienen om toekomstige artsen, ingenieurs of musici democratisch te laten kiezen!”, zo ging hij door: “Geen scholing meer voor deze kandidaten, geen examens en geen professoren.”

“Dan zou het nationaal orkest alleen nog lawaai voortbrengen”, moest ik toegeven: “onze gebouwen zouden instorten en er zou ons geen lang leven beschoren zijn.”

“Precies”, antwoordde hij: “Maar dan is het democratische bestuur van miljoenen mensen blijkbaar een veel minder belangrijke job!”

“Ben je dan niet blij dat je mag kiezen”, vroeg ik hem.

“Ik voel me echt onbekwaam om te oordelen over wie het land mag besturen”, zo maakte hij me bewust van mijn eigen twijfel: “Bewindslieden dienen zovóél capaciteiten te hebben, allemaal zaken die ik zelf niet beheers, om niet te zeggen dat ik van de meeste van die kundigheden gewoon geen flauw idee heb. En gesteld dat ik er iets van af wist: ik heb nooit iemand van die kandidaten ontmoet! Laat staan dat ik hen examens zou afgenomen hebben! En toch moeten *wij* onze leiders aanduiden!”

Ik moest bekennen dat ik zijn twijfel deelde, en samen vermoedden wij zelfs dat veruit de meesten onder ons, ‘kiezers’, met hetzelfde netelige probleem kampten. En of dat onze kieswet niet een beetje verdacht maakte?

“Wij hebben immers niet alleen het *recht* om onze leiders aan te duiden”, zo verklaarde hij zich nader: “het is bovendien onze *plicht*!”

“Dat is nu eenmaal de wet”, zei ik.

Daarop reageerde hij wat verontwaardigd: “Mag men mensen beheppen met verantwoordelijkheden die zij naar hun eigen zeggen niet aankunnen? Mag men mensen verplichten om te gokken?”

“Gokken op zich is volstrekt immoreel om verschillende redenen”, zo moest ik toegeven, “en des te meer wanneer daarbij gewichtige dingen op het spel staan. Anderen *verplichten* om te gokken is nog vele keren immoreler.”

“Is onze kieswet dan niet immoreel?”, waarschuwde hij.

“Iemand kan goede redenen hebben om een bepaalde gok te wagen”, antwoordde ik.

“Tja”, zei hij: “mogelijkerwijze hebben zelfs elk van de gokkers hun eigen goede redenen. Maar de zaak is dat men zelfs geen wiskundige hoeft te zijn om te kunnen bewijzen waarom het resultaat van miljoenen verschillende, beargumenteerde gokjes, zelf niets meer met argumenten kan te maken hebben! Een democratische verkiezingsuitslag is gewoon... een gokresultaat.”

“Dat is misschien wel zo”, antwoordde ik. Maar hij bleek nog niet uitverteld.

“Bij een examen of bij een sportwedstrijd, leggen de kandidaten een proef af en daarna worden zij beoordeeld”, zo ging hij verder: “In de democratische politiek gaat het er net andersom aan toe: kandidaten worden beoordeeld en pas daarna leggen zij hun proef af!”

“Misschien heb je wel gelijk”, zei ik.

“Het doet een beetje denken aan de perversie van prestatie en bekendheid in de media”, zei hij: “Dat maakt de macht ook zo corrupt. Waar ooit de leider een bekend gezicht werd, wordt nu het bekende gezicht een leider.”

Ik knikte.

“Die omkering is blijkbaar overal ingeslopen”, zo maakte hij zich kennelijk ongerust: “Ooit werd het goede gegeerd, maar nu wordt het gegeerde als een goed beschouwd, ook al houdt het helemaal niets in.”

“Wat bedoel je precies?”, vroeg ik, want ik wilde hem nu ook niet afschepen.

“Kijk naar die moderne kunst”, zei hij: “Ze hebben weer een Karel Appel verkocht voor ik weet niet meer hoeveel miljoen. Een zeer gegeerd werk, en precies daarom is het zo goed!”

“Ik ben geen communist”, zo vervolgde hij na een poosje, “maar zou je hier om minder niet direct denken aan de middel-doel-omkering van Marx?”

Hij was dus wél een communist.

“Je bedoelt toch niet”, zo probeerde ik, “dat onze democratie...?”

“Bijlange niet!”, antwoordde hij bitsig, alsof ik hem van iets had willen betichten: “Ik ben een democraat in hart en nieren!”

Hij was dus een crypto-communist.

“Wellicht heb je gelijk”, zei ik: “het gaat kennelijk niet om argumenten en om verstand, in een democratie. Het gaat wellicht veeleer om het hart en om de nieren. Maar wat is daar nu op tegen?”

En toen bekeek hij me eens alsof ik van een andere planeet was, en hij verdween.

Sint-Maarten

Sint-Maarten, Martinus van Tours, de stichter van de eerste kloosterorden, was net als de Samaritaan uit de Evangelien, een barmhartige man. Volgens de legende die zelfs door ‘ongelovigen’ nog jaarlijks wordt herdacht, was hij te

paard op weg, toen hij met zijn zwaard een lap van zijn eigen mantel sneed om daarmee de naaktheid van een anonieme bedelaar te bedekken — in de letterlijke maar vooral ook in de geestelijke zin. Barmhartigheid werd bijgevolg perfect omschreven als het beschermen van de naaste tegen de wrede natuur, maar ook als het onttrekken van zijn tekorten aan het oog van een vaak vijandige mensenwereld. De heilige Martinus beschermt de kleinen zowel tegen de kou als tegen de spot. Terecht wordt de goedheid van deze man sinds het prille Christendom aan de allereerste kinderen tot een voorbeeld voor het leven gesteld. Zijn moraal werd zo vanzelfsprekend dat een ouder die over de eigen kroost kwaad zou gaan spreken, alras en terecht voor gestoord werd aanzien.

Niettemin blijkt er nu plots een kandidaat-kardinaal — tussen haakjes: een kardinaal wordt gekleed in de kleur van bloed opdat wij allen goed zouden weten dat hij desnoods zijn bloed liet vloeien om te getuigen van het geloof in de barmhartigheid —, een bisschop die het klaarspeelt om uitgerekend aan de roddelpers te gaan vertellen dat zo-wat tien percent van Gods kinderen, welke hij beweert te hoeden in de naam van de Heer, “abnormalen” zijn. Geheel in tegenstelling tot wat Sint-Maarten ons voordeed, weigert hij niet alleen diegenen die worden bespot met de mantel der barmhartigheid te bedekken maar, op de koop toe, gebruikt hij zijn zwaard om hen de resterende lompen van het lijf te scheuren.

Is dit gedrag een beaming van wat er in de Evangeliën staat? Is dit de ethiek van de barmhartige Samaritaan? Of van Sint-Maarten die zelfs het kleinste kind kent en bemint? Is dit een heldendaad?

Of is het eerder een gedrag zoals men het terugvindt bij iemand zoals keizer Nero, die zichzelf vereerde en die, om dat doel te dienen, ten aanschouwe van een op sensatie belust publiek, mensen voor de leeuwen wierp?

De wrede Nero, zo kunt u nu zeggen, wist niet beter: hij veroordeelde alleen mensen met een in die tijd abnormaal gedrag. En trouwens, Nero: dat is toch tweeduizend jaar geleden!

Goed, neem dan een man van onze tijd en uit de eigen regio: Hitler heeft met zijn uitroeiingskampen de wrede keizer Nero prompt in zijn schaduw gesteld. Hoeveel onschuldigen heeft Hitler vergast? Waren het er geen vele duizendtallen? Joden, homo's, zigeuners, noem maar op.

Edoch — al is het alweer geen excuus — wellicht net zoals Nero, hield Hitler waarschijnlijk nog een beetje van zijn *eigen* volk. En dat kan bezwaarlijk nog gezegd worden van een bisschop die schapen uit de eigen kudde voor de leeuwen gooit. Steekt zo'n bisschop niet zowel Nero als Hitler naar de kroon?

Heeft de arme man zich dan versproken?

De zaak is dat hij zijn woorden, gezien enige tegenwind, eerst heeft ontkend; maar toen ook die haring niet bakte, heeft hij ze opnieuw bevestigd, om ten slotte te benadrukken dat ze perfect uitdrukken wat hij denkt...

Zonder de laatst genoemde manoeuvres, zou men voorwaar denken dat dit geen gewone bisschop kon zijn; een heuse ambitieuze bisschop moest dat zijn; een man die meer had in zijn mars; een grootinquisiteur teweeg.

Zonder de laatst genoemde manoeuvres dus, want de gedupeerden hebben geen klacht ingediend; zij hebben de

man gespaard. Met de mantel der barmhartigheid zijn ze de kleine Nero tegemoet getreden, geheel naar het voorbeeld van Sint-Maarten. En is dat geen mooie legende?⁹⁹

Evolutietheorie en Intelligent Design

Sinds Darwin woedt er een hevige strijd tussen de zogenaamde evolutionisten en de voorstanders van de scheppingsgedachte. De strijd is reëel, en mondt nu uit in echte processen, bijvoorbeeld in de USA — processen handelend over de vraag welke van de twee leerstellingen aan kinderen op school moet, of mag, onderwezen worden. De zaak is alleen dat, niettemin die strijd reëel is, de beide strijdende partijen dat manifest niét zijn. Die partijen hebben weliswaar elk een vlag waaronder ze strijden, maar het probleem is dat eigenlijk geen van die beide vlaggen een lading dekt.

De vlaggen — die van de "intelligent design"-groep en die van de "evolutie"-groep, zoals we ze hier voor het gemak maar noemen, — staan namelijk voor *meningen*. Meer bepaald: ze staan voor meningen welke mensen zoals u en ik zich vormen op grond van wat wij (menen te) weten (en niet (menen te) weten), geloven (en niet geloven), betrachten (en verafschuwen), omtrent de ultieme oorsprong van het bestaan — een oorsprong die verondersteld wordt aan het bestaan van elk van ons vooraf te gaan. En het zijn meer bepaald 'meningen' welke resulteren uit het beantwoorden van een volstrekt onzinnige vraag, namelijk deze:

99 Tekst d.d. 14.04.2007.

"Is ons bestaan het resultaat, ofwel van Gods schepping, ofwel van een natuurlijke evolutie?"

U begrijpt waarom die vraag hier volstrekt onzinnig werd genoemd. Zij klink namelijk net zoals deze vraag: "Is de aarde bolvormig, of is zij omgeven door een meters dikke dampkring?"

Om te beginnen is de aarde geen bol en is de dampkring weliswaar meters, maar ook veeleer vele kilometers dik. Vervolgens hoeven de beide standpunten, gesteld dat tenminste één ervan correct kon zijn, elkaar niet uit te sluiten. Ten derde werden eventueel andere mogelijkheden over het hoofd gezien. Ten vierde... en zo kan men nog een tijdje doorgaan.

Edoch, indien deze laatste vraag gesteld werd aan een bevolking die weinig of niets afwist van aardrijkskunde, dan was het niet ondenkbaar dat een deel van die bevolking zich zou bekennen tot de ene theorie, en een ander deel tot de andere. En dan verkreeg men alras twee vlaggen: de ene verdedigend dat de aarde bol is, de andere vasthoudend aan de overtuiging dat de aarde een metersdikke dampkring heeft en, bovendien: de ene zich een forse tegenstander van de andere wanend.

Twee vlaggen, twee groepen mensen, en ongetwijfeld ook processen over welke van de twee theorieën op school aan kinderen moet, of mag, onderwezen worden.

De processen zouden weliswaar reëel zijn, maar de strijdende partijen waren dat uiteraard in geen geval. Weliswaar zouden deze partijen bestaan uit echte mensen, met echte meningen en met echte bekommernissen om het welzijn van hun schoolgaande kroost. Maar datgene wat

hen tegen elkaar had opgezet, en waaraan ze dus hun bestaan als verdedigers van een welbepaalde vlag te danken hadden, ware volstrekt absurd.

Wat wij beleven in de vaak hoog oplaaierende discussies waaraan zelfs professoren aan universiteiten deelnemen, is slechts een zoveelste gestalte van een, laat ons zeggen, Kafkaëske werkelijkheid die ons steeds meer in zijn greep krijgt: de toren van Babel.

U kent het verhaal van de toren van Babel: de mensen willen een toren bouwen die tot aan de hemel reikt. Maar de bouw ervan verloopt niet van een leien dakje: God ruikt onraad en sticht onenigheid onder de bouwvakkers door hun onderlinge communicatie te verstoren: ze gaan allemaal andere talen spreken, verstaan elkaar niet meer, en al gauw loopt alles in het honderd.

Een andere versie van het Babel-verhaal illustreert een meer realistische uitleg van wat ook wel 'tegendoelmatigheid' wordt genoemd: de bouw van de toren strandt, gewoon omdat hij te hoog wordt. Men moet zich immers realiseren dat, van de begane grond tot aan de top, zich een mensenketting heeft gevormd. Die mensen geven de bouwmaterialen aan elkaar door om ze aldus tot bij de top te brengen. Maar de toren is zo hoog dat deze bouwvakkers niet elke avond terug kunnen naar beneden om huiswaarts te gaan — zo'n reis nam immers telkens weer een ganse dag in beslag. Zij resideren dus daar waar zij werken. En ze hebben zelf ook materiaal nodig om daar te kunnen verblijven: eten en drinken, kledij, huishoudspullen en wat al niet meer. Zo komt het op den duur dat het materiaal, dat bestemd is om de top nog wat hoger te maken, nooit meer bij die top geraakt omdat het onderweg al

werd verbruikt. De toren groeit niet meer, hoezeer men zich ook inspant: alle verdere arbeid is volstrekt nutteloos. Meer zelfs: de toren slurpt alle arbeidskrachten op, zodat elders, waar arbeid wél zin zou hebben en zelfs noodzakelijk is, alle werk blijft liggen.

Wat is er dan absurd aan de vraag of de mens hetzij geschapen is, hetzij ('slechts') de resultante van een (al dan niet 'domme') evolutie? Want onvermijdelijk zien de deelnemers aan de 'discussie' het absurde van hun onderneming ofwel helemaal niet in, ofwel zien ze het wél in, terwijl ze zich nochtans verplicht weten om deel te nemen 'teneinde erger te voorkomen'.

Uiteraard is de gestelde, tweelobbige vraag, die de mensen lijkt te verdelen in voor- en tegenstanders van dit en dat, bijzonder misleidend. Om te beginnen: gesteld dat men ook wist waarover men het had bij het hanteren van de naam van God en het scheppingsbegrip, alsook bij het spreken over 'evolutie' en 'toeval', dan moet vooreerst gezegd worden dat de beide 'lobben' in de vraag elkaar allerminst hoeven uit te sluiten. Waarom immers zou God niet in staat mogen geacht worden om een proces van evolutie te scheppen? Elk van ons apart evolueert toch ook meestal onmiskenbaar van één bevruchte eicel tot een bijzonder geordend organisme?

En verder: hoe ooit kon een evolutietheorie raken aan het scheppingsbegrip, als wij weten dat deze theorie zich beperkt tot pogingen om te verklaren dat het ene uit het andere voortkomt, en dit geheel volgens het aan ons, mensen, eigen oorzakelijkheidsdenken? Immers, het redeneren en 'begrijpen' in termen van oorzaak en gevolg kan zich per definitie op geen enkele zinnige wijze bezighouden

met het vraagstuk naar de *ultieme* oorsprong van alles. Het kan dat gewoon niet, omdat zo'n ultieme oorsprong weliswaar een gevolg kan hebben, doch *per definitie* nimmer zelf een gevolg van weer een andere oorzaak kan zijn! Let op: die vraag *kan* niet gesteld worden, eenvoudigweg omdat de *definitie zelf* dit verbiedt!

De vraag is en blijft sinds oudsher onbeantwoord en ook onbeantwoordbaar, en daar blijven de ene na de andere van alle grote denkers die de geschiedenis heeft voortgebracht, op hameren: dit probleem ligt geheel *buiten* het werkkerrein van het oorzakelijkheidsdenken.

Welnu, precies om dit probleem te duiden, werd sinds oudsher het scheppingsbegrip ingevoerd. Andermaal *per definitie* verwijst dit begrip naar een verklaringsfactor die aan ons denken zelf ontsnapt, maar die zich in de gedaante van die factor alsnog voordoet teneinde het oorzakelijkheidsdenken enigszins tegemoet te komen. Die factor is niets anders dan een vraag, en het onderwerp van die vraag is geen probleem, is niets iets dat wij kunnen objectiveren: het is iets waarvan we zelf deel uitmaken, iets waar we middenin zitten, maar ook dat is nog veel te zwak uitgedrukt.

Er zal intussen weliswaar veel nutteloos gepraat in de ether gestuurd zijn, maar de oorspronkelijke zorg van gelovigen kan geen andere zijn dan deze, tenminste als die welgemeend was: laten we ons ervoor hoeden dat wij gaan geloven dat de wetenschap ooit in staat zou zijn om dit *mysterie* op te lossen! Immers, indien men die onzin zou gaan geloven, zou dat meteen betekenen dat de mens als zodanig de bijzonder arrogante overtuiging was toegedaan dat het leven dat hem te beurt valt, als het ware in zijn bin-

nenzak zat. Zo'n overtuiging verraadt niet alleen een schromelijk onvermogen om echt na te denken, maar veel erger nog dan dat, etaleert ze bovendien het ontbreken van elk kritisch vermogen met betrekking tot de eigen meningen, theorieën en veronderstellingen. Een korte blik op de ideeëngeschiedenis volstaat om in te zien waar zulks kan toe leiden.¹⁰⁰

De hoofddoek en het kalf

De mijnheer van de bank heeft het gezegd: “Wij nemen geen hoofddoeken in dienst, een beetje respect voor onze rituelen alsjeblieft!”

Ik weet niet of hij het op die manier gezegd heeft, maar het was wel iets in die zin. Hij droeg een maatpak, een wit hemd en een das. Zonder twijfel een merk-maatpak, een merk-hemd en een merk-das, en dat allemaal wellicht uit de ‘nieuwe collectie’. De mijnheer verdient wellicht een pak geld, maar de kosten die hij moet maken voor zijn dagelijkse verkleedpartij zijn ongetwijfeld navenant. De obligate deodoranten, de implantaten, de plastische chirurgie. De verplichtingen van de echtgenote waarmee hij zich dient te vertonen op de obligate samenkomsten. Het verplichte salon dat wel ingericht dient te zijn om er de beste klanten te ontvangen, en de wagen die moet passen bij dit alles. De eventuele kroost dan van deze hedendaagse ‘mensen van de wereld’: we weten dat ook zij dienen te

100 Tekst d.d. 16 maart 2007. Zie ook de paragraaf 16 van *Mithrasgijzeling* en de tekst *Over de vraag naar het ontstaan*.

passen in het hele prentje. Want een prentje is het. Echt is anders.

De tijd dat het ten strengste verboden was om scheten te laten, komt gestaag terug, ook al weet men nu met wetenschappelijke zekerheid hoe ongezond het is om zijn winden op te houden. De tijd dat dames hoeden moesten dragen in de kerk lijkt, evenals de kerk, voorbij, maar een nieuwe kerk legt hen nu het blote hoofd op.

Ik kom zelden of nooit in banken binnen. De laatste keer is zeker vijftien jaar geleden. Maar ik herinner me dat ik een ogenblik dacht dat ik de verkeerde deur had genomen: ik waande me in een kerk — wat zeg ik? Een kathedraal. Deuren op de maat van reuzen, glanzend marmer, een onbestemde geur die een heel klein beetje nog aan wierook denken deed, offerblokken, communiebanken, biechtstoelen, priesters, en vooral: die stilte waarin je de minste voetstap, het geringste kuchje kon ontwaren. En alle bezoekers in hun beste pak, een beetje paranoïde om zich heen kijkend, nooit lopend, altijd schrijdend.

God is er nog steeds onzichtbaar, doch Hij is niet meer dezelfde als weleer. Hier voel je je pas religieus als je rekening tijdig wordt gespijzigd. Heb je niets meer, dan schaam je je om de tempel te betreden. Het kalf drinkt dagelijks je heetste hartenbloed, want water en bloed moet je zweten om er blijven bij te horen; vroeg opstaan voor dat steeds meer eisend toilet; en in je luttele vrije uren is het shoppen geblazen, met vrouw en kroost, want ook zij dienen zich te conformeren.

Kortom, de mijnheer van de bank heeft het allerminst gemakkelijk. Het is dus begrijpelijk dat hij ook aan anderen het gemak niet gunt. De mijnheer moet zich in allerlei

moeilijke bochten wringen, en van zijn ondergeschikten eist hij nu hetzelfde. De mijnheer doet niet meer wat hij wil, hij moet nu eenmaal gehoorzamen aan het kalf, dat immers van goud is, en geen spotternijen duldt. Neen, mevrouw, zegt de mijnheer: het kalf is nu de nieuwe god, en het kalf verfoeit die hoofddoeken; weg dus met dat laken, en maak dat je bij de kapper bent voor een moderne snit met pieken en wat blauw, een koppel valse wimpers en wat lippenrood. Wie niet gehoorzaamt – ik kan het ook niet helpen – komt bij het kalf in ongena, en je weet wat dat betekent? Juist, stempelen, smeken, de OCMW. En denk eens goed na: wie zal je nog groeten, als jij weigert om voor het kalf te buigen? Heb je kinderen, mevrouw?¹⁰¹

Binnenstebuiten

Ergens ver weg, in een hypocriet land, plachten, althans tot voor kort, de mensen hun rolluiken en overgordijnen na valavond open te laten. Zij die zich niet aan die ongeschreven wet hielden, werden er gewis van verdacht iets te verbergen te hebben. Uit angst om niet oké te worden bevonden, woonden de Hollanders omzeggens op straat.

De tijden zijn veranderd, zeg je? Inderdaad, de oude plagen zitten enigszins anders verpakt. Maar de angst om niet oké bevonden te worden, neemt heden dramatische vormen aan. BV's doen het ons voor op de buis: aan jan en alleman bazuinen zij uit wie ze zijn, waar ze wonen, hoe ze leven en met wie, wat ze denken en eten, hoeveel uren zij

101 Tekst d.d. 18 juni 2006.

wel slapen. Je kan het zo gek niet bedenken of ze schotel-
len het je voor. En de kijkers volgen: in de waan ‘open’ te
zijn, kruiden zij de dis met een aan hun idolen gelijkaardi-
ge, totaal complexloze ‘biecht’.

Maar schijn bedriegt. Is het je al opgevallen dat loketbe-
dienden in banken en kantoren, telefonisten en andere ver-
tegenwoordigers van de macht, je tutoyeren dat het een
lieve lust is? Het strenge naambordje van weleer, waarop
te lezen stond: “Dr. J.F.C.M. Van Togenbirger de Waele-
kens”, is nu vervangen door een met bloemen versierd
kaartje, waarop prompt te lezen staat: “Jaap”. Maar de aap
komt uit de mouw op het ogenblik dat men probeert om de
echte naam van de betrokkene te achterhalen: eensklaps is
men niet meer welkom. Want wat stelt u zich wel voor,
mevrouw, mijnheer! U beeldt zich toch niet in dat u het
recht heeft om mijn naam te kennen? Hoe onnoemelijk be-
lachelijk maakt u zich!

Hetzelfde geldt voor die bonte ‘biechtpartijen’: gordijnen
van leugens en verkapte beledigingen, excuses, alibi’s en
intriges — dat is alles wat de praatbarakken ons ophangen.
Eén keer heb ik hen beluisterd, vijf minuten lang. Als ze
ooit nog wat kwijt willen aan mijn adres, dan dienen zij
aangetekend te schrijven, en er op te letten dat alle regels
van het protocol in acht genomen worden.

Kennelijk kent niemand nog de La Fontaine, en zijn “De
vos en de raaf”. En aan welke haard vindt men nog de
spreuk te lezen dat zwijgen goud is? Of dat niet wat de
mond ingaat, doch wat eruit komt, de mens bevuilt? de La
Fontaine’s fabel is te simpel voor deze tijd, die volumineu-
ze postmodernistische uiteenzettingen verkiest, over het

wapen van de biecht inzake de werking van de macht...
doch die helaas niet meer leest.

En zo vervoegt de massa der volkomen teugellozen de blinkende tafels waaraan niet gegeten wordt doch gespuwd, in overvloed. Deze kermis duurt totdat alle zielen zijn uitgebraakt en alleen nog lege hulzen resten. Met niets meer zeggende ogen staren ze elkaar alleen nog aan. Wa-rempel binnenstebuiten gekeerd.

Onherbergzaamheid of onvoorwaardelijkheid

De 'natuur' heeft geen hart, zij is daarentegen bikkelhard en gevoelloos, want blijkbaar vaardigt ze wetten uit die geen rekening houden met wie van haar afhankelijk zijn — zo wordt al te vaak beweerd. Maar hier moet eerlijkheidshalve direct worden aan toegevoegd dat we vooralsnog onwetend blijven omtrent ons eigenste lot en dat van de hele wereld in het geval dat de natuur nu eens niét volgens koele en onveranderlijke wetten verliep. Waarmee vanzelfsprekend niet gezegd is dat we dat lot nù wél zouden kennen. We weten beslist niet of we in de beste van alle mogelijke werelden leven maar wat als een paaltje boven water staat, is: dat deze wereld niet één van de vele mogelijke is doch de feitelijke zelf en alleen al die eigenschap maakt hem heel bijzonder. Tevens weten we dat de wetten volgens welke de dingen hun gang gaan — tenminste daar waar we geloven die te kennen — bijzonder betrouwbaar blijken te zijn, en dat is toch ook niet niks. Dat

het 'in theorie' — en dat wil hier zeggen: in de een of andere 'mogelijke' wereld — ook anders had gekund, klinkt op zich al enigszins vreemd: we weten immers dat het betrouwbare sowieso samenhangt met het werkelijke of het feitelijke, het actuele, terwijl het mogelijke of het fantastische veeleer verband houdt met het irreële of de droom. Feitelijkheid is zekerheid en is op zich al een eigenschap van uitmuntendheid, zeker wanneer die wordt beschouwd naast wat er allemaal voor mogelijk wordt gehouden. Tussen de praxis en de theoria gaapt een enorme kloof en zo ook stammen, enerzijds, wat is en, anderzijds, wat voor mogelijk gehouden wordt in 's mensens hoofden, elk uit heel andere werelden: het eerste uit de bestaande wereld, die de enige is; het laatste uit het volstrekt onwerkelijke. En wat zijn oorsprong heeft in iets dat niet bestaat — het moet nu eens en voorgoed worden gezegd — bestaat ook zèlf niet, laat daarover geen enkel misverstand zijn. Hoe gangbaar, modieus of schijnbaar verstandig het ook is om te spreken in termen van voorwaardelijkheid: het verhaaltje van 'als' en 'dan' is zonder meer gemene nonsens; het behoort tot het vocabularium van ontevreden en gefrustreerden die wel genoopt zijn om hun toevlucht te gaan zoeken in droom en spel. Maar misschien is dat uiteindelijk eenieders vocabularium.

Het 'voorwaardelijkheidsdenken' is een van de meest hardnekkige ziekten van de moderne geest. Het is een uit de hand gelopen denken, een denken dat zich op die manier met het fantastische heeft bekleed en dat voor echt aanziet wat dit volstrekt niet kan zijn. 'Als', 'gesteld dat' en 'veronderstel dat' brengen niets minder dan de waanzin zelf in onze hoofden naar binnen. En wat echt ergerlijk is: zij doen dat met een ongeoorloofd gemak. Immers, vangt ie-

mand zijn betoog aan met de woorden: "Stel eens dat het zo was dat...", wat eigenlijk betekent: "Wat ik nu ga zeggen, is helemaal onbestaande", dan volgen er geen protesten bij de vleet van mensen die niet willen voor de aap gehouden worden, welnee, in tegendeel: deze onwoorden blijken elkeen al te hebben betoverd vooraleer ze helemaal zijn uitgesproken! Het "Stel eens..." hypnotiseert en bioloogteert de mens even massaal als het "Er was eens", omdat deze beide zaken exact hetzelfde betekenen, namelijk: "Dames en heren, uw aandacht alstublieft, want hier volgt... nonsens!"

Op de keper beschouwd heeft elke vorm van denken wezenlijk een veronderstellend karakter: denken *is* veronderstellen en daarom ook is het 'denkende wezen' dat zich mens noemt, een wezen dat in zekere zin onvermijdelijk in de waanzin leeft en dat het van zijn dromen moet hebben: in deze tijd evenzeer als in de oudheid. Denken is pogen om de werkelijkheid te projecteren op het witte doek van de eigen geest, met de bedoeling om aan de hand van die projectie iets van haar samenhang en werking te kunnen bespeuren. Wie nadenkt wil bijvoorbeeld weten hoe iets tot stand is kunnen komen, om dan verder te kunnen becijferen wat er zal van worden, hetgeen 'anticipatie' heet: men wil wat zal gebeuren een stap voor zijn, zodat men het bijvoorbeeld kan voorkomen of naar zijn hand zetten. Het beheersen van de werkelijkheid gebeurt zodoende via de onwerkelijkheid, via een droom van louter woorden, en daarom ook door een vorm van bezwering: de werkelijkheid bezweren is deze onder zijn macht brengen, wat wil zeggen: onder de macht van zijn woorden.

Woorden, gebaren, tekens: teneinde af te rekenen met een mogelijke simplificatie, moet eerst worden opgemerkt dat

tekens geen zaken zijn die *naast* de werkelijkheid staan zoals schaduwen of zoals afbeeldingen daarvan; tekens zijn nooit geheel abstract. Edoch, ook in hun volstrekt onstoffelijke hoedanigheid maken de tekens en de betekenissen zelf deel uit van de werkelijkheid. Maar wat meer is: als over werkelijke zaken gezegd wordt dat zij een ziel of een wezen hebben, dan wijst dit slechts op hun zin, hun betekenis, welke door specifieke tekens wordt gedragen. Aldus beschouwd zal het niet langer verwonderen dat middels een welbepaald gebruik van tekens — bijvoorbeeld woorden — de werkelijkheid zelf kan worden bezworen of aan de macht van de betekenaars kan worden onderworpen.

'Betekenaars' in het meervoud, wat inhoudt dat het geheel onvermijdelijk is dat aan dezelfde werkelijkheden verschillende betekenissen kunnen en zullen worden toegekend door verschillende betekenaars, en ziedaar de bron van alle conflicten die ooit zijn ontstaan en die ooit nog zullen worden — een bron die even kwistig is als de menselijk geest met zijn verbeelding. Twee hongerige mensen zien een appel hangen aan een boom, en elk voor zich verbeelden ze zich hoe ze hem plukken en opeten. Het probleem is dat er twee magen zijn en slechts één appel. Er zijn twee verbeeldingen waarin telkens dezelfde appel zit maar een verschillende maag. De twee verschillende verbeeldingen behoren aan twee verschillende magen toe, omdat zij als het ware elk uit de eigen (lege) maag ontspringen, maar tevens is er die ene appel die de twee magen prikkelt terwijl hij slechts één maag vullen kan.

Elk van de twee hongerigen is de appel reeds aan het opeten vooraleer hij geplukt is, en zij doen dat in hun verbeelding, die er blijkbaar geen rekening wil mee houden

dat er slechts één werkelijkheid is voor hen beiden. Eén werkelijkheid voor eenieder. Sinds oudsher zeggen de wijzen dan ook dat elkeen zijn eigen droom heeft, en dat er zoveel droomwerelden zijn als er slapers zijn, terwijl de wereld van de wakkeren voor iedereen dezelfde is, één en volstrekt ondeelbaar. Oorlog breekt uit bij de vaststelling van de ondeelbaarheid van de echte wereld: het is een paniek die een innerlijk conflict naar buiten katapulteert. Het innerlijke conflict ontstaat bij de verschrikking van de kloof tussen de private verbeelding en de aan allen gemeenschappelijke werkelijkheid. De verschrikking komt voort uit de dreiging van het soevereiniteitsverlies wanneer bijvoorbeeld de particuliere doch echte honger, de stap naar de echte doch gemeenschappelijke werkelijkheid onafwendbaar maakt op straffe van leed en dood door versterving. De oorlog buiten is een projectie van de oorlog binnen.

"De slapenden hebben elk hun eigen wereld maar de wereld van de wakkeren is aan allen gemeenschappelijk": dit is de wijsheid van de Ouden, maar ook zij kan het conflict niet voorkomen. Over wat de échte wereld dan is, de wereld die elkeen wel als vanzelfsprekend móet erkennen, wordt men het niet eens omdat uiteindelijk niéts vanzelf spreekt bij afwezigheid van een buikspreker. De buikspreker kan de materialist zijn, diegene die het vanzelfsprekend *acht* dat de échte wereld geen andere is dan de wereld van de stof. De buikspreker kan ook de katholiek zijn die, met Augustinus en andere symbolisten, in alles de hand van God waarneemt. Zoveel ideologieën als er zijn, zoveel buiksprekers zijn er ook, zoveel interpretaties van de ene werkelijkheid. En hierover nochtans zijn allen het ondanks alle meningsverschillen blijkbaar eens: dàt er

slechts één werkelijkheid is en zijn kan. Er wordt niet gevochten om de eigen fantasie; er wordt gevochten om de werkelijkheid in de mal van de eigen fantasie te gieten.

Verbeeldingskracht kan sterk zijn en soms ook sterk genoeg om te bevatten dat ze nooit sterk genoeg zal kunnen zijn om zich de werkelijkheid voor te stellen. Het is geen verzinsel dat de graad van fanatisme waarmee wereldbeelden worden verdedigd, recht evenredig is met de onmogelijkheid van die wereldbeelden zelf. Bovendien blijkt de mogelijkheid van een wereldbeeld tevens omgekeerd evenredig met zijn succes. Men kan daaruit moeilijk een andere conclusie trekken dan deze, dat mensen de onzin aanbidden, of dan toch de droom, en dat zij uitgerekend dié dromen verkiezen welke in de 'werkelijkheid' het minste zichtbaar zijn en alleronmogelijkst lijken. Het is geen verzinsel dat mensen uit de werkelijkheid wég willen.

Vooraf in grootsteden groeit het aantal van die mensen die zich volkomen uit eigen wilsbeweging losmaken van alle 'vreemde' interpretaties die aan de ene werkelijkheid worden gegeven die tenslotte ook de hunne is. Zij wensen geen televisie meer te kijken, geen radio meer te luisteren en geen krant meer te lezen, geen telefoongesprekken meer te voeren. Maar meer nog dan de overigen toch door de leugen besmette informatie, stoten ze ook alle louter fysieke *formatie* van zich af, instinctief wetende dat ook deze is besmet met de bacterie van de misvorming: zij maken zich los van brievenbus, water-, gas- en elektriciteitsleiding, auto, huis en alles waar door de band elk 'wel-denkend' mens naar op zoek lijkt. In een welvarend land deed men een tijdlang de volgende proef: de gemeenschap adopteerde zwervers, verschaften hen gratis een appartement met alles erop en eraan — warm water en maaltijden

inclusief — en dit zonder enige verplichting: niemand hoefde te werken of zich aan bijzondere regels te houden. Een enkele uitzondering niet te na gesproken, bedankten na een relatief korte periode allen voor het feest, en zij keerden terug naar het leven op straat: het bestaan in een kartonnen doos in de stationsbuurt of onder een autostradebrug.

De conclusie van het 'onderzoek' luidt dat deze mensen gehecht zijn aan hun vrijheid. Dat kan weliswaar heel vreemd klinken in de oren van de meesten onder ons, en wellicht stelt menigeen zich voor dat zwervers nu eenmaal zo geboren zijn, dat ze een bepaald extra gen hebben of er, integendeel, eentje missen, ofwel dat ze gewoon wat ziek zijn in hun hoofd. Niettemin zijn er onder de zwervers altijd grote mensen geweest. De filosoof Demostenes was een zwerver die in alle onverstoortbaarheid aan de grote wereldheerser Alexander antwoordde, toen die hem vroeg wat hij voor hem kon doen: "Ga uit mijn zon!". Ook Christus, de Zoon van God zelf, was een zwerver; allen die Hem willen navolgen, worden er nog steeds toe opgeroepen iedereen achter te laten, alles te verkopen, de opbrengst aan de armen te schenken en vervolgens... alleen nog maar te zwerven. Sint-Franciscus was een zwerver, de straks heilige pater Damiaan verliet vrijwillig zijn thuis en zwierf rond in wat wij steevast 'het onherbergzame' zouden noemen.

Misschien is het wel andersom. Misschien is het zogenaamde 'onherbergzame' wel de enige, echte thuis omdat het daar om mensen draait, terwijl datgene waarvan wij geloven dat het ons onderdak biedt, alleen maar een grove leugen was. Want wat baten een job, geld, rijkdom, verzekeringen allerhande, reisjes en versnaperingen, als men die

per definitie niet delen kan omdat ze zich noodzakelijk bevinden in een wereld van slechts "elk voor zich"? "Jeder für sich und Gott gegen alle", zo luidt de slagzin die Werner Herzog's "Kaspar Hauser" begeleidt. In die andere wereld is er geen werk, geen geld ook en er zijn ook geen reisesjes; tegen niets is men er verzekerd en men moet zijn schamele maaltijden met anderen delen. 'Moeten'? Of 'kunnen'? En zeg nu welke wereld dan gecultiveerd is!

Milieuleugentjes om bestwil?

Ik herinner me van in mijn lagere schooltijd een buurjongen die zijn nul op zijn wiskundehuistaak aanvocht met het argument dat hij zeven uren lang aan het opgegeven vraagstuk had zitten zwoegen. Een golf van hilariteit volgde uiteraard op deze dappere en kostelijke apologie.

Hilariteit is ook wat kon resulteren uit de publicatie van een recente open brief van 11 februari 2010, waarin een commissie van "55 vooraanstaande Nederlandse klimaatwetenschappers" iedereen wil aansporen tot het verder verlenen van krediet aan zogenaamde wetenschapslui met hun rapporten aangaande het milieu, en dit omdat na de veel te laat toegegeven flaters van het IPCC inzake onder meer de afsmelting van de Himalayagletsjers, het gezag van de geleerden — naar hun eigen zeggen — een flinke deuk kreeg.

In dat rapport worden voornamelijk twee zaken gezegd: vooreerst dat het IPCC in het vervolg haar fouten wat ruiterlijker zou moeten toegeven, maar vooral ook wordt in

het rond gezwaaid met overvloedig cijfermateriaal inzake het aantal deskundigen dat aan de onderzoeksresultaten heeft bijgedragen!¹⁰² Blijkbaar snappen die zich wetenschappelijk achtende kringen evenmin als mijn buurjongen van toentertijd, dat dit laatste argument hun kredietwaardigheid slechts verder kan ondermijnen.

Naar de tekst van die open brief wordt ook verwezen van op een heel andere webstek welke wordt beheerd door wetenschappers die zich "de groene rekenkamer" noemen en die eerlijke info beloven te brengen inzake 't milieu. Over de open brief van de "55 vooraanstaande Nederlandse klimatologen" zeggen zij (namelijk: www.klimaatgek.nl) spottend dat zij niet wisten dat Nederland er zo'n aantal van had! In die weliswaar indrukwekkende lijst worden inderdaad slechts 3 personen vernoemd die meteorologie of klimatologie studeerden; er zijn ook 15 mensen die iets studeerden dat verwant kon zijn met de klimaatwetenschap, iets zoals natuurkunde of geografie... maar verder worden blijkbaar zonder omzien een aantal economen, po-

102 Open brief Nederlandse onderzoekers over IPCC en over fouten in Klimaatrapport 2007: <http://www.sense.nl/news/5753> . Daarin wordt gezegd dat aan het IPCC-rapport van 2007 zo'n 144 landen samenwerken, 44 schrijfteams ook, 450 hoofdauteurs geselecteerd op basis van hun expertise, 4 Technical Support Units van elk 5 à 10 medewerkers. En verder: het rapport telt 3000 bladzijden en daarin wordt verwezen naar 18.000 bronnen. Een bijzonder strenge procedure van evaluatie en re-evaluatie staat garant voor de kwaliteit: "Bij het laatste rapport gaven 2.500 referten samen ca. 90.000 (beargumenteerde) commentaarpunten op de 44 hoofdstukken", zo luidt het in die open brief.

liticologen, rechtsgeleerden en zelfs gezondheidskundigen als "vooraanstaande klimatologen" opgevoerd.¹⁰³

Nog op "klimatosoof" wordt een urgente brief gepubliceerd van prof. em. dr. ir. Arthur Rörsch aan de president van de KNAW, prof. R. Dijkgraaf te Amsterdam, waarin deze stelt dat de klimatologen die heden de staat van ons klimaat onderzoeken, aanhangers zijn van de AGW theorie (Anthropogenic Global Warming) en dat zij derhalve niet onafhankelijk en dus onwetenschappelijk bezig zijn.¹⁰⁴

*

Er zijn steeds meer plaatsen waar de heisa omtrent het milieu, maar ook en vooral de zogenaamde wetenschappelijke benadering daarvan in dure rapporten, stevig wordt bevraagd. In dat verband hadden we een vraaggesprek met Omsk Van Togenbirger de Waelekens.

- Omsk Van Togenbirger, wat is er nu eigenlijk aan de hand met onze dure wetenschappelijke milieurapporten, dat men ze met zoveel argwaan bekijkt?

- Tja, dat is intussen een bijzonder complexe materie aan het worden... zo complex, dat ik vrees dat op uw vraag geen eenduidig antwoord meer kan gegeven worden...

- In welke zin?

- In meer dan één zin. Vergelijk het hele zaakje voor mijn part maar al met bijvoorbeeld religie. Een algemene vraag over religie en over wat er aan de hand kon zijn met het geloof, als er tenminste zoiets bestond, kan allang geen

103 <http://www.klimatosoof.nl/node/1087>.

104 <http://www.klimatosoof.nl/node/1084> en

<http://www.klimatosoof.nl/klimafiles/images/BriefKNAW.pdf>

hout meer snijden, nietwaar? Met dat onderwerp zijn zoveel zaken gemoeid, zoveel belangen, betekenissen, waarheden en leugens... dat het één grote kom spaghetti geworden is. Spaghetti mét saus, en dat alles bovendien lichtelijk verduft, begrijpt u?

- Kunt u de zaak wat concreter schetsen?

- De zorgen omtrent het milieu bestaan natuurlijk allang. Plato maakte zich luidens zijn geschriften al zorgen over de houtkap in en rond Athene, in zijn tijd, en dat is 24 eeuwen geleden: hij vreesde voor een algehele ontbossing met fatale gevolgen. Dat probleem kennen we hier trouwens ook al sinds die tijd, kijk maar naar het kaal gekapte Schotland: waar eens de Caledonische wouden groeiden, zijn nu enkel nog rotsen en meren te vinden. In de middeleeuwen waren onze straten open riolen en de pest woedde altijd wel ergens. En ten tijde van de industriële revolutie tierden de longziekten welig onder alle Europese proletariërs. In bijna alle gevallen verhinderde het kortetermijndenken dat die problemen werden aangepakt.

- Het kortetermijndenken is de grote boosdoener?

- Voor een stuk wel, zo blijkt. De mensen doen maar op, nietwaar: ze kappen hout, voor de scheepsbouw, voor de hoogovens of voor de industriële aanmaak van lucifers, en daar gaan ze dan mee door totdat al het hout op is. Dan verhuizen ze naar een nog beboste streek, en daar herbegint de kap. Dat gaat zo door totdat ook daar al het hout weg is. En is er geen hout meer... dan doet men gewoon iets anders, ziet ge?

- Men denkt niet genoeg vooruit?

Wat direct rendeert, is goed — dat is de enige, simpele regel. Er zijn nooit controle-organismen geweest, en als men ergens afstapt van het onmiddellijke winstprincipe, dan is het omdat men daar welhaast fysiek toe gedwongen wordt, bijvoorbeeld omdat men niet meer vrij kan ademen. Denk aan het smogalarm, het fijn stof, de benzeen- en loodvergiftiging die bij steeds meer kinderen in grootsteden achterlijkheid veroorzaken. Of ongevallen met kerncentrales, radio-actieve besmetting, vergiftiging door insecticiden of door voedingssupplementen. Eén mens op twee sterft aan kanker, zo dringend is het nu. Maar blijkbaar schrikt ook dat nog niet genoeg af...

- Wat is er dan wel aan te doen?

- Natuurlijkerwijze wordt het menselijk gedrag niet bijgepast door overleg maar veeleer door het leed en door de doodsdreiging. De mens heeft lange tijd geleefd van de jacht en van de pluk. Hij had honger en die honger moest direct bevredigd worden of anders ging hij dood. Pas relatief laat in onze cultuurgeschiedenis kwam de teelt van vruchten en van vee. Het land bewerken vergt immers geduld: er verloopt welhaast een gans jaar tussen het bewerken van het land en de oogst. Ook de veehouderij vergt tijd en geduld. We moeten leren regelen: met de vrije markt of door een vorm van planeconomie van staatswege. De westerse economie is concurrentieel en concurrentie kan tot op zekere hoogte wel een motor zijn tot productverbetering. Men gelooft namelijk te mogen verwachten dat het beste ook zal zegevieren op de markt: wie succes wil, moet kwaliteit maken. Maar dat blijkt toch niet helemaal zo te zijn. Het is gewoon te simpel, ziet u?

- Te simpel?

- Het blijkt een vergissing te denken dat het beste ook het meest gegeerde is. Slechts een kleine minderheid van mensen zoeken wat het beste voor hen is; een meerderheid zoekt helemaal niet.

- U bedoelt dat het redelijke handelen niet de regel is?

- Inderdaad, en dat is gewoon een feit: wij denken niet na, we dromen veel liever weg in allerlei sprookjes. Een koppel wil een auto kopen, maar hij noch zij hebben verstand van motoren. Ze hebben alleen verstand van kleuren. Ze kopen dus een *blauwe* auto...

- Moeten de mensen dan beter geïnformeerd worden?

- Informatie is er in principe te over. Iedereen wéét dat roken ongezond is, maar die info brengt het percentage rokers niet omlaag. Dat geldt ook voor zaken zoals overdreven snelheid. En het geldt uiteraard ook voor nog andere milieuzaken naast drugsconsumptie en onveilig gedrag.

- Wat kon dan nog een oplossing bieden?

- Waar inzicht ontbreekt, rest alleen nog dwang, een of andere vorm van dwang. Maar die komt er ook spontaan, zij het onvoldoende. Denk aan de snelheidsdrempels op de weg. Die verhogen de veiligheid, maar ze doen dat níet omdat ze de autobestuurders doen nadenken over het gevaar dat zwakke weggebruikers lopen, want zo werkt het menselijk geweten blijkbaar niet. Het zijn meestal de kosten voor het vernieuwen van de schokbrekers die automobilisten afschrikken.

- Wie niet horen wil, moet voelen?

- Neen: afschrikken is beter dan straffen; men moet anticiperen op het kwaad, eventueel door met sancties te drei-

gen. Dat is inderdaad een vorm van onmiddellijke vrijheidsbeperking. Maar wie redelijk handelt en de argumentatie volgt die schuilt achter de wet, die ziet ook in dat die schijnbare beperkingen op langere termijn ieders vrijheid ten goede komen. Maar dat is uiteindelijk... politiek.

- Politiek?

- Kijk naar de oorsprong van de milieubewegingen hier, de Europese groene partijen: hadden zij dan geen welbepaalde politieke kleur? Zij waren uitgesproken links, want anti-kapitalistisch. Is niet het kapitalisme met zijn winstprincipe en zijn teugelloze markt een grote oorzaak van de vervuiling? Overproductie, afvalbergen, niet duurzame producten die dan immers gauw vervangen moeten worden zodat de fabrieken kunnen blijven draaien... In de wegwerpmaatschappij is tenslotte de grootst mogelijke verspilling het stompzinnige maar ultieme statussymbool...

- Kwatongen beweren nu dat de milieupartijen verkapte communisten met verborgen agenda's herbergden.

- Het is een feit dat het milieuvraagstuk zich niet op de vrije markt zal oplossen: zonder planning en overleg staat men nergens. En de zaak bestrijkt zowat àlle domeinen van het maatschappelijke leven, want ze hebben allemaal met het milieu te maken. We hebben de industriële revolutie gehad, de massaproductie, de fabrieks-ellende die daaruit voortkwam en tenslotte de sociale wetten. Maar die sociale wetten blijken nu reeds onbetaalbaar... ten gevolge van de vrije markt zelf!

- Andermaal: is dit een pleidooi voor meer communisme?

- Het Westen heeft zijn mooiste kans voor meer redelijkheid in het bestuur jammerlijk gemist of, erger nog, ver-

schalkt! Het milieuvraagstuk heeft namelijk zowat elk redelijk schepsel wakker geschud met de boodschap dat alleen een eengemaakte wereldregering de aarde nog van haar ondergang kon redden. En dan duikt plotseling Halgoor op, die de ganse beweging naar zijn hand zet, of liever: naar de hand van het kapitalistische Westen!

- Heeft die man dan geen goed werk gedaan? Bewustmaking?

- Die bewustmaking is gebeurd in de afgelopen decennia, dat was een langdurige investering die bijzonder veel idealisme heeft gevraagd van talloze, zichzelf wegcijferende, edelmoedige en nadenkende mensen. Wat Halgoor deed, was: de oogst van andermans akker binnenrijven.

- Hoe dan?

- Via Halgoor heeft het kapitalistische Westen de ganse milieukwestie naar haar hand gezet. Want zie wat er gebeurd is: in het jaar 2009 is de kapitalistische economie ingestort. Het gouden kalf is gelijk een kaartenhuisje in elkaar gezakt. Maar in de eigen westerse landen moesten de armen wel opdraaien voor de verliezen van de rijken: de regering schonk het geld van de eerlijke werkmens prompt aan de banken. En op wereldschaal dreigt een gelijkaardige roof.

- Hoezo?

- Herinner u de conferentie van Kopenhagen: waarop liep zij spaak? Wat bleek daar? China en India wilden niet volgen, zo luidde het. Maar was dat de waarheid? In het geheel niet! De waarheid is, dat het kapitalistische westen al vele jaren lang met lede ogen moet toezien hoe China en India zich met nooit geziene snelheid en kracht ontplooiën

tot dé naties van de toekomst — een toekomst die reeds werkelijkheid geworden is. In China rijzen steden uit de grond die New York herleiden tot een boerendorp! En hoe kan het westen dit nog stoppen? Onmogelijk is het, er valt immers niet te concurreren met een natie die niét verspilt, die niét ten onder gaat door drugs en door geweld, maar die gezond is en een grote bloei beleeft. Zo'n groei kan men niet stoppen... tenzij men er iets op vindt om de groei als zodanig te doen stoppen. En daar is het dat Halgoor de milieukwestie naar zijn hand zette: de goed gesubsidieerde man heeft namelijk berekend dat de wereld zal vergaan als wij niet met zijn allen onmiddellijk ophouden met groeien, China en India inclus! Wat zeg ik? China en Indië éérst!

- Dat klinkt straf, mijnheer Van Togenbirger. Maar is het ook waar?

- Ha, wat is waarheid? Mao zei ooit dat de waarheid komt uit de loop van een geweer, ziet u. De vraag is dus deze: wie is de sterkste op het wereldtoneel? En hoe anders komt men dat te weten dan middels een wedstrijd, een krachtmeting?

- U ziet de toekomst zwart.

- Niemand kent de toekomst en daarom ook is hij altijd duister. Men kan niet in de toekomst kijken én optimistisch zijn.

- Kunnen wij dan iets doen?

- Ik vrees van niet. Tevens valt te vrezen dat de mening dat men wél iets zou kunnen doen, niet ongevaarlijk is. En het zijn niet de westerlingen die deze mening delen: het zijn de planeconomen en de elitaristen die zo oordelen. Met in

hun kielzog alle niets vermoedende idealisten, van welke strekking ook.

- Waarin ziet u dan dat gevaar?

- Vooral in de menselijke arrogantie, in de overmoed, de zelfoverschatting, de hoogmoed, waarvan men terecht zegt dat zij de grootste zonde is. Een schip moet een stuurman hebben, dat is waar. Maar moeder Aarde is geen schip. Want in tegenstelling tot een schip, is onze Aarde geen maaksel van onze handen. Veeleer het tegendeel is het geval: de Aarde is onze moeder. Wij moeten dus niet denken dat wij haar moeten besturen. Het omgekeerde is immers waar: de Aarde, die onze moeder is, bestuurt ons. En begrijpt u nu waarom men over al die dingen niet lichtzinnig mag doen en ook niet mag liegen?¹⁰⁵

Tijd is krediet

Het kwam al eerder en zelfs al meer dan eens aan bod: de tijd gaat vandaag veel sneller dan gisteren, de beweging van de tijd verloopt — trouwens net zoals de valbeweging — allerm minst met een eenparige snelheid; de tijd verloopt versneld. Dit is weliswaar moeilijk voorstelbaar, maar laten we eerst nogmaals stilstaan bij de tijd als zodanig.

In de filosofie wordt algemeen gesteld dat het tijdsbegrip noodzakelijk verbonden is met het begrip van de oorzake-lijkheid. Dat betekent dat we ons de tijd pas kunnen voorstellen in termen van oorzake-lijkheid. De oorzaak immers

105 Tekst d.d. 14 februari 2010.

is wat aan het gevolg daarvan voorafgaat en het gevolg volgt op zijn oorzaak. Dat is wat de filosofie hierover zegt. Maar gaat men daar niet wat slordig te werk en vergeet men zodoende niet enkele bijzonderheden?

Er ligt immers nog een dieper begrip aan de grondslag van het denken in termen van oorzakelijkheid, een begrip dat over het hoofd wordt gezien, en dat is het begrip van de wil: de oorzakelijkheid, en bijgevolg ook de tijd, zijn pas voorstelbaar in termen van de (persoonlijke) wil. De wil — of de onwil, de vrees — is immers wat voorafgaat aan de handeling — of aan de gebeurtenis, welke een afgeleide is van de handeling — en de fysieke daad volgt op de wilsact, die in feite een 'geestelijke' daad is. Want gesteld dat de wil niet voorafging aan de handeling, dan zou die wil ook niet kunnen bestaan: indien de wil ook op de handeling kon volgen, dan zou hij niet langer de wil zijn aangezien hij dan helemaal niet in staat was om de handeling te sturen.

De aandachtige lezer zal hier meteen opmerken dat aan de grond van het wilsbegrip, het begrip van de geest moet liggen, aangezien het binnen de ruimte van de geest moet zijn, dat zich een wilsact voltrekt, die immers nog steeds geen fysieke daad is. In het fysicalisme zal weliswaar ook de wilsact fysiek worden genoemd — bijvoorbeeld als een gebeurtenis of een beweging in de hersenen die bepaalde bewegingen van de spieren veroorzaakt — maar anderzijds kan die gebeurtenis in de hersenen ook worden beschouwd als een eerste fase van die fysieke daad welke, in zijn geheel, door de niet-fysieke wil veroorzaakt wordt.

Teneinde nu onmiddellijk te antwoorden op een voor de hand liggende tegenwerping vanuit fysicalistische hoek,

moeten we onder de geest niet een of ander onstoffelijk beginsel verstaan, maar wel een noodzakelijk product van het maatschappelijke bestel, precies zoals de eigen identiteit dat is. In twee woorden: een maatschappij kan pas functioneren als haar leden verantwoordelijkheid dragen, en dat is pas mogelijk als zij zich gedragen als 'redelijke' of 'consequente' personen of als personen die in staat zijn om hun daden te rechtvaardigen in relatie tot de wet. Maar de wet kan het gedrag pas sturen als mag verondersteld worden dat dit gedrag op zijn beurt gestuurd kan worden door de betrokkenen die noodzakelijk willende personen zijn. Dat de wil geestelijk van aard is, betekent zodoende dat hij een verplichting is, en in die zin is hij dus niet fysiek van aard.

Uit het bovenstaande volgt dat de tijd pas kan bestaan als eerst de geest bestaat. En over de geest hebben we zopas gezegd dat hij in feite de pijler is waarop een maatschappij rust, aangezien een samenleving slechts kan bestaan als haar leden het bestaan van hun eigen wil of geest aanvaarden. Het zijn zodoende de burgers die hun eigen persoonlijke geest en wil *stichten* of *maken*, en zij doen dat op straffe van de tenietgang van hun burgerschap of van de maatschappij. De wil en de geest zijn een 'afsprake' of, beter nog, een 'belofte' welke het bestaan van een maatschappij grondvest. Nog eenvoudiger: zowel het bestaan van de maatschappij als het bestaan van de persoonlijke geest, de wil of de convoceerbaarheid, berusten op afspraken of op (sanctioneerbare) beloften.

Bijzonder vreemd is de conclusie die hier op een weliswaar zeer dwingende manier uit volgt. Immers, als de tijd enkel bestaat bij de gratie van de geest, en deze laatste is niets anders dan een belofte, dan bestaat de tijd zelf bij de

gratie van een belofte. Maar als dit inderdaad klopt, dan moet het bestaan van de tijd ergens samenhangen met zoiets als trouw. En voor de tijd waarover wij al dan niet beschikken, zijn we dan persoonlijk verantwoordelijk. Is dan onze tijd — in metafysische zin — niet gelijk aan het krediet dat we (vooralsnog) genieten?¹⁰⁶

Het tanen van de Noord-Atlantische drift

In 1752 werd Thor, de god van de donder, getemd door Benjamin Franklin (1706-1790), die dan namelijk de bliksemafleider uitvond. Deze Amerikaanse wetenschapper was van meer markten thuis: hij hielp bij het ontwerp van de eerste luchtballon en de zeppelin, hij schreef over stormen, over de dreiging van de overbevolking en over nog andere moreel gekleurde onderwerpen. Ook bracht hij een onderwerp ter sprake dat ons nu grote klimatologische zorgen zou moeten baren, met name de Golfstroom en zijn temperende invloed op het weer in, onder meer, West-Europa. Ofschoon New York op dezelfde breedtegraad ligt als het warme Rome, is het daar 's winters veel kouder dan in Brussel: de Golfstroom is voor ons, West-Europeanen, een chauffage in de winter. Of dan toch voorlopig nog.

De stroom uit de Golf van Mexico — kortweg de Golfstroom — is in feite een transportband van water die aan de oppervlakte warm water uit de Golf naar onze streken aanvoert. De warme stroming passeert hier en, eenmaal in de koude ijszee aangekomen, duikt het water naar de diep-

106 Tekst d.d. 6 februari 2010.

te en keert het, als diepere laag, in tegengestelde richting naar de Golf terug. Daar warmt het water weer op, komt naar boven, en de cyclus herbegint. De Golfstroom brengt ons warmte en voert de koude af.

De beweging van de waterband (vroeger "het kanaal van Bahama" genoemd of, ook nog, de "Floridastroom") wordt niet alleen door temperatuursverschillen op gang gehouden; ook het wisselend soortelijk gewicht van het water in-gevolge zijn wisselend zoutgehalte (dat nu door een snelle afsmelting aan de noordpool sterk daalt), is een essentieel onderdeel van die machtige motor. En een machtige motor is dit natuurfenomeen wel, want de stroming verplaatst zo'n honderd keer meer water dan alle rivieren ter wereld samen; haar vermogen evenaart dat van een paar miljoen moderne kerncentrales.

Om nu een ingewikkeld en lang verhaal kort te maken: het afsmelten van het poolijs doet volgens sommige klimatologyen deze massale watercirculatie... *stilvallen!* En wat ons bedreigt als we niet langer zullen genieten van die gigantische aanvoer van tropisch water, zijn winters zoals ze die momenteel ook in Siberië hebben. Een feit is alvast dat metingen uitwijzen dat sinds de millenniumwende de kracht van de Golfstroom al met zowat één derde is afgenomen...

Voor alle duidelijkheid: in Siberië bedraagt het temperatuursverschil tussen de zomer en de winter tot 100° Celsius; in de zomer wordt het in bijvoorbeeld Ojmjakom tot 30°C. warm, in de winter kan het vriezen tot -70°C. De plaats is slechts leefbaar door de aanwezigheid van een natuurlijke warmwaterbron. In Irkutsk, dat evenals Vlaanderen op 50 graden Noorderbreedte ligt, is het vorstrecord

-50°C, het januarigemiddelde -15°C. Maar wij hebben geen vulkanen en dus geen geisers met stomend water, en ook geen olie of gas...

Edoch, dit ganse schrikbarende verhaal kan ook vrijwel helemaal weggerelativeerd worden. Zoals onze Golfstroom, zijn er immers meer zeestromingen, over de ganse aarde verspreid. Bovendien zijn er ook luchtstromingen. Het zijn immers die transportbanden in het water en ook in de lucht die zeedieren, trekvogels maar ook de vroegere zeilscheepvaarders en de ballonvaarders benutten voor hun periodieke migraties en wereldreizen. Soms worden onvoorstelbare afstanden afgelegd in bijzonder korte tijdsperiodes, doch dat blijkt niet te danken aan alleen maar mankracht, vleugels of vinnen: vogels en vissen laten zich als het ware drijven op die snelwegen in het water en in de lucht, zoals ook ervaren ballonvaarders en schippers dat ooit deden: ze zoeken de juiste hoogten of stromingen op, en verder verloopt de verplaatsing geheel moeiteloos en met snelheden die anders alleen sterk gemotoriseerde vliegtuigen of atoomduikboten halen. Nu is het nagaan van de werking van één zo'n stroming al een heel karwei: het is een alfabet aan kennis en aan kunde, waarvan tot heden alleen de A goed is gekend. Het op elkaar inwerken van de talloze stromingen over de aarde, alsmede de ontelbare wisselwerkingen van die stromingen met nog eens talloze andere krachten die het reilen en zeilen op, onder en boven het aardoppervlak mee bepalen, is gewoonweg een volstrekte onmogelijkheid en het zal dat zeer waarschijnlijk ook altijd blijven. De Golfstroom neemt af in kracht, maar blijkbaar doet hij dat zonder dat de temperatuur daar voelbaar door getroffen wordt, en hoe dat dan mogelijk is, wéét men gewoon niet. Of is het nu toch uit-

zonderlijk aan het winteren? Ja, ook de geslonken zonne-activiteit kon hier voor een stuk wel mee te maken hebben. Of wat dacht u van een zogenaamde "kleine ijstijd", zoals onmiskenbaar te zien op de nu bijna vijfhonderd jaar oude winterlandschappen van Pieter Brueghel de Oude? Wie zal het zeggen!¹⁰⁷

In beweging blijven

Aanvankelijk wordt een *do* gespeeld, vervolgens een *re*. En nu die twee noten na elkaar weerklinken, lijkt het wel alsof de *do* overgaat in een *re*, alsof de *do* in een *re* is veranderd, of nog: alsof de *re* uit de *do* is voortgekomen. De *do* lijkt het ei, de *re* het kuiken; het ei is in het kuiken gevaren.

De vraag die hier rijst, luidt of die verandering dan een zinsbegoocheling is. Is de *re* uit de *do* voortgekomen? Werd het ei daadwerkelijk een kuiken? Of zien wij hier slechts de plaatjes van een film zo rap naeen verschijnen dat wij onterecht besluiten dat één plaatje in beweging is

107 Tekst d.d. 13 februari 2010. Bronnen: Google Earth; http://nl.wikipedia.org/wiki/Pieter_Bruegel_de_Oude ; [http://nl.wikipedia.org/wiki/Geiser_\(bron\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Geiser_(bron)) ; <http://en.wikipedia.org/wiki/Irkutsk> ; <http://nl.wikipedia.org/wiki/Ojmjakon> ; <http://nl.wikipedia.org/wiki/Siberi%C3%AB> ; <http://nl.wikipedia.org/wiki/Golfstroom> ; http://nl.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Franklin ; [http://nl.wikipedia.org/wiki/Waterstof_\(element\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Waterstof_(element)) ; en andere.

terwijl in feite vele beelden niets anders doen dan stilstaan, het ene na het andere weliswaar?

De vraag is niet zo onbelangrijk als zij lijkt. Van nature denken wij in termen van oorzaken en gevolgen, wellicht omdat wij zelf tot oorzaak van de een of andere beweging kunnen zijn. We willen iets, vervolgens brengen we dat 'te weeg' — 'op weg' of 'in beweging'. We schoppen tegen een bal aan die dan aan het rollen gaat, en als wij die bal tegen een tweede bal aan zien botsen, hebben wij de indruk dat de eerste tegen de tweede aan *schopt*. Het lijkt alsof de eerste, de beweging van de tweede veroorzaakt. Vreemd, want ballen kunnen willen noch handelen.

Bij de aanvang der moderne tijden viel David Hume, een filosoof, deze manier van denken aan. We spreken wel van oorzaak en gevolg, zei hij, maar op de keper beschouwd zijn wijzelf het die dit oorzakelijk verband bedenken. Als het regent en de straat wordt nat, dan zijn dit slechts twee zaken, de ene na de andere, en niets meer dan dat. Zien wij ze al te dikwijls na elkaar gebeuren, dan worden wij er zo gewoon aan dat wij dan maar de ene met de andere verbinden. Uiteraard gebeurt dat enkel in ons hoofd; over wat buiten ons plaatsgrijpt, blijven wij het raden hebben.

Bisschop Berkeley geloofde dat oorzakelijkheid een kostelijke illusie was: alleen God kan oorzaak zijn, zei hij. God veroorzaakt immers op elk ogenblik opnieuw de wereld zoals wij hem ook beleven. Als God niet telkens weer seconde na seconde alles schiep, dan viel het allemaal stil op staande voet. God is dan wellicht zoals de maker van de prentjes van een film.

Alhoewel Berkeley de meest ongelooflijke van het tweetal lijkt, is Hume diegene met wie er wat mis moet zijn ge-

gaan toen die uit zijn ei opdook, want de filosoof bleek zich geen rekenschap te geven van het feit dat aan het kunnen bedenken van oorzakelijkheid, het bestaan daarvan vooraf moet gaan. Hoe anders immers kan men de idee van een moeder die een kind baart in zijn hoofd halen dan door zelf die moeder of dat kind te zijn geweest? De idee van oorzakelijkheid halen wij slechts uit het écht bestaan daarvan, mijn beste Hume, tenzij natuurlijk God bestaat en niets of niemand anders iets kan willen, zoals Berkeley het zich klaarblijkelijk in zijn hoofd haalde. Maar misschien ook verstaan wij deze denkers niet, en moeten wij onze les opnieuw gaan leren.

Er wordt een *do* gespeeld en dan een *re*, vervolgens nog een *mi*. Drie noten op een rij, de ene na de andere. Het lijkt alsof één klank van vorm verandert, maar dat doet ze niet. Het is wél diegene die de noten zingt, die de spanning van zijn stembanden verandert. Niet zomaar verschillende standen van stembanden laten achtereenvolgens navenant verschillende klanken klinken: het is voorwaar de zanger die dat doet. Of, veeleer nog, de toondichter die deze frase schreef. Of neen: het is de melodie zélf die hem te binnen schoot, die in beweging was. Hij schreef ze op als losse noten die, eenmaal gezongen, in onze oren weer bewegend klonken. De beweging was er zodoende altijd, de opdeling in fragmenten was een zeer tijdelijk gebeuren.

Het is beslist niet zo dat de dingen veranderen; het is veeleer zo dat de verandering zelf bestaat. Al wat verandert, bedient zich van wat stilstaat, zoals al wat leeft zich van de dode stof bedient.

In beweging blijven is derhalve de boodschap: zolang men in beweging blijft, maakt men immers van de beweging

deel uit, maar van zodra men stilvalt, houdt niet alleen de beweging op maar valt men ook zelf stil. Of zo voelt dat tenminste aan. Onlangs viel te lezen in de krant dat een chirurg tijdens een operatie slachtoffer werd van een hartinfarct, maar hij maakte zijn werk af alvorens zelf onder het mes te gaan: wellicht kan men niet beter illustreren dan met dit voorbeeld, wat "in beweging blijven" is.

Filosofen zeggen het veelvuldig en ook geestelijken doen dat, therapeuten, zieleknijpers en artiesten: dat men nu en dan eens bij de dingen stil moet staan, dat men de 'sleur', zoals men onterecht de goede gang van zaken noemt, voor heel even moet leren onderbreken en een pauze inlassen, een kwartiertje om te plassen en wat bij te praten, een vakantiedag om weer op adem en op krachten te kunnen komen, een reisje naar het buitenland ofwel een blitse city-trip. Ongelijk hebben zij voorwaar: men moet het ijzer immers smeden wijl het warm is, als men wacht en draalt verliest men dra zijn hele hebben en houden, en dat wisten ze heel lang geleden al, in de tijd van Hephaistos zelf kregen de mensen dat van hun goden te horen.

Overigens leert de ondervinding ons dat zij die stilvallen dat vaak genoeg voor eeuwig en drie dagen doen. De generaties schuiven op, ieder wordt een dagje ouder en hoe dikwijls zien wij niet hoe daar, in alle huizen van het land, terwijl de nieuwelingen te berge rijzen, de rest gaat vergrijzen en terzijde op een bank stilvalt. Men hoort alleen nog wat gegrom: "Doe wel en zie niet om!" Maar geen kat geeft nog gehoor aan dat oudemensenkoor.

In beweging moet men blijven zoals een melodie die zich bedient van vele op zichzelf stilstaande noten. Zingen moet men derhalve doen, of dansen, of de rijdansen ver-

voegen en in de beweging zelf verdwijnen zoals vluchten regenwulpen doen of scholen vissen, mieren die aan 't werk zijn, bijen, bomen die het land begroeien, stromen die door Vlaanderen vloeien, wolken die naar hogere regionen drijven. Zo moet men in beweging blijven.¹⁰⁸

Stenen en mensen

Toen wij daar in die oude, koude kerk stonden, bij het koor, waar op de muur geschilderd nog een paar heiligen staan in bijna helemaal weggesleten kleuren, zegde hij dat hij niet begrijpen kon hoe mensen daaraan ooit geloof geschonken hadden. Hij wees nu naar een plaasteren beeld van ongeveer een meter hoog, voorstellende een rechtopstaande man die zijn hoofd onder zijn arm droeg.

- Een kopie, zei hij: het origineel prijkt in de gevel van de Notre Dame. Het is Saint-Denis, Sint-Dionysius: de eerste bisschop van Parijs — in de derde eeuw de Gallische stad Lutetia. Samen met twee gezellen werd de missionaris daar door heidenen in een oven geworpen, maar omdat het vuur weigerde hen te verbranden, onthoofdde men hen dan maar op Montmartre — de 'martelaarsberg'. De heilige wilde echter in Saint-Denis begraven worden en trok er daarom onmiddellijk heen, met zijn hoofd in zijn handen. Ik hoor mijn eigen grootvader nog zeggen dat hij het nu niet meer zou moeten proberen, in dat drukke verkeer.

108 Tekst d.d. 23 januari 2010.

Het beeld bleef me bij, de verschoten binnenmuren, de gebroken ruiten van de eens zo betoverende glasramen, heden tochtgaten en roestig schroot, en ik bedacht dat de beelden, en ook de doeken die daar als het ware halfstok aan hun eikenhouten kaders bengelden in de ijsskoude adem van januari, ooit heel anders waren geweest. Nu waren ze 'dood', zoveel was zeker, maar toentertijd werden zij verzorgd, gezalfd, ze stonden in een warme kerk, omgeven door gelovigen die de legende van hun patroonheilige aan elkaar vertelden, jaar na jaar, en er was het licht van honderd kaarsen, gewijde gezangen weerklonken onder het gebinte van de torens, de kerk was dagelijks overvol, zij werd eigenlijk bewoond: door de talloze gelovigen, maar vooreerst ook door al die hemellieden. Uiteraard waren zij nu begraven onder de arduinen vloer, maar aan de wanden stond nog hun gestalte, alsof zij bezig waren in hun dagelijkse doen, in de fleur van hun dagen, predikend, ofwel op het toppunt van hun getuigenis, terwijl ze afgeslacht werden zoals het Lam Gods zelf.

Ooit zat daar op de voorste rij mijnheer Bach, zei hij: onze koorleider, die wekelijks nieuwe muziek maakte voor de zangers en de muzikanten. Het orgel speelde samen met de strijkers, de houtblazers en het koper; allemaal instrumenten van de hoogste kwaliteit, met engelengeduld gemaakt door de vaklieden van deze stad. De muziek bracht de tafereelen telkens weer tot leven, het koor sprak in de plaats van Dionysius terwijl het zong, het orgel overtuigde ons ervan dat het de stem was van de heilige die sprak, de fijnbesnaarde strijkers beaamden elk van zijn heldhaftige frasen. En door vertellende glasramen scheen elke morgen weer een nieuwe zon die een eeuwige zondag schiep. Zoals het zonlicht de stenen warm maakte en de ganse duiste-

re aarde omdoopte tot een feest van licht, zo ook wekten de muziek en de gezangen, de heiligen uit de doden op.

Stenen dienen te worden aangekleed, zo docht het mij: beelden komen pas tot leven als zij worden bekeken en als iemand hun geschiedenis vertelt aan anderen die toehoren. Het gaat er met beelden trouwens helemaal niet anders dan met mensen aan toe, want ook wij zouden dood blijven als wij niet baadden in de weelde van de taal. Gezangen en legenden, gebeden en relieken, glasramen, wierook, kaarsen en schilderijen: zij verhullen de waarheid niet, doch zij brengen hem tot spreken door het dode aan te kleden, leven daaruit los te weken en stemmen met smeken tot spreken te bewegen.

- Stenen verschillen hierin warempel niet van mensen, zo liet ik me ontgaan. Hij keek geschrokken op, vroeg me wat ik dan bedoelde, maar omdat hij alweer verder praatte, hield ik mijn antwoord stil, misschien tot een andere keer.¹⁰⁹

De massa en de mensheid

Mao zei dat de macht komt uit de loop van een geweer en als dat klopt, is macht te danken aan geweld of aan de dreiging daarvan. Dat is dan zo omdat het leven uiterst kwetsbaar is: het vraagt miljoenen jaren van ontwikkeling om een levend wezen en uiteindelijk ook een mens ter wereld te brengen, maar al wie of wat leeft, is van vlees en

109 Tekst d.d. 22 januari 2010.

bloed; een simpele slag van een stok, kan doden. Ons leven hangt af van toevalligheden, gunsten en genaden; het is onzeker en in de regel nooit vrij van dreigingen.

Wie macht wil uitoefenen over een ander, kan dit doen door die ander schrik aan te jagen, en dat weet elkeen reeds uit de ervaringen van zijn kindertijd. Wat echter niet zo makkelijk tot het besef doordringt, is dat het meest efficiënte voorwerp van de angst, de angstige zelf is: macht over anderen wordt vooral bereikt door die anderen bang te maken... *voor zichzelf*.

Het klinkt paradoxaal maar het is allerminst een tegenspraak: pas als iemand een ander bang kan maken voor zichzelf, kan hij bij die ander de vertrouwenspositie inpalmen die voordien natuurlijkerwijze aan diens *eigen* persoon toekwam. In wat andere bewoordingen gaat de ander dan zichzelf wantrouwen omdat hij zichzelf is gaan vrezen. Voortaan zal hij dan niet langer bij zichzelf te rade gaan, maar wel bij de indringer die hem belooft hem te zullen beschermen tegen zijn eigen zelf waarin hij immers niet langer kan vertrouwen omdat die indringer het in diskrediet bracht. Zodoende dringt die indringer binnen tot in de kern van de persoonlijkheid van zijn slachtoffer, waar hij zonder enige tegenstand het roer overneemt.

De hellepreken uit de kerk zijn mooie voorbeelden van hoe macht op de beschreven manier verworven wordt. Een in een kerkgebouw verzamelde mensenmassa krijgt een donderpreek te horen, bij voorkeur over seks. Het argument ten spijt dat zonder seks binnen de kortste keren alle leven van de aardbol zou verdwijnen, weet de prediker de massa zodanig met woorden te bewerken, dat niemand er-

aan denkt te protesteren als de 'herder' seks gelijkstelt aan doodzonde.

De prediker valt de natuur van de mens zelf aan. Wat zeg ik? Hij valt de natuur van het leven als zodanig aan, doet het leven twijfelen aan zichzelf en zo ook alle gelovigen. Meteen benut hij ook nog eens de kuddegeest die protest — vanwege de enkeling — bijzonder bemoeilijkt en feitelijk onmogelijk maakt.

Op die wijze wordt de massa gedwongen tot zelfverraad: in het openbaar veroordeelt de prediker hen allen, en allen houden ze hun mond, waardoor zij op hun beurt openlijk zichzelf veroordelen. Voortaan zal wie weerstand durft te bieden aan die openbare 'uitspraak', door de massa zelf op passende wijze worden bestraft.

Het inpalmen van een ander is weliswaar onmogelijk als die ander niet eerst zichzelf verraadt. Maar van zodra hij dat doet, is hij uiteraard verloren. Het ondermijnen van de persoonlijke autonomie is dan ook de eerste en de belangrijkste taak van de machtswellusteling.

Het zelfverraad nu, wordt in de hand gewerkt door, enerzijds, de kuddegeest en, anderzijds, de massamanipulatie van de machtswellusteling. Teneinde aan het zelfverraad te kunnen ontsnappen, moet men derhalve aan de kuddegeest kunnen weerstaan. Aangezien nu de kudde gestuurd wordt door de machtswellusteling, moet al wie aan de kuddegeest effectief wil kunnen weerstaan, eerst kennis hebben van de middelen waarmee de machtswellusteling de kudde manipuleert en, vervolgens, in staat zijn om daartegen in het geweer te komen en, meer bepaald, met betere middelen.

Meestal verloopt het verwerven van macht relatief gemakkelijk als vooraf diegene die op macht aast, de durf heeft om naar voren te treden en het woord te nemen, of zich als gezagsvol leider te profileren. In de praktijk wordt aan de opbouw van iemands gezag door machtige instituten gedurende vele jaren, zo niet eeuwen, gewerkt. Maar dat iemands gezag feitelijk al van lang voor zijn geboorte wordt gevormd, betekent meteen dat deze gezagvoerder niet het eigen gezag voert, doch dat van wéér een ander. Zo dankt een pastoor zijn gezag aan een kerk die zijn eigen leeftijd met bijvoorbeeld tweeduizend jaar overschrijdt; het gezag dat de pastoor uitoefent, is derhalve niet het zijne, het behoort toe aan het instituut waarvan hij een gewillig instrument geworden is.

Instituten regeren enkelingen en de macht die via hen over massa's mensen uitgeoefend wordt, wordt niet langer door mensen uitgeoefend doch door instituten. Instituten worden door mensen bemand, maar het zijn zelf geen mensen. Instellingen zijn oorspronkelijk bedoeld als *middelen* voor mensen, maar omdat die middelen de mensen over het hoofd zijn gegroeid, zijn ze de mensen zelf gaan beheersen, en dat is dan het aloude verhaal van de golem: de die naar die zijn meester naar zijn hand zet. Instituten zijn klonters van reglementen en regels, geboden en verboden, echter niet gesproken door een persoonlijke mond, maar gefabriceerd door lieden die zich middels hun golem willen 'opwerken'. De golem is iets dat eruit ziet zoals een persoon, maar het is dat allerminst. De golem is een marionet die gemanipuleerd wordt door een samenzwering van lieden die op de massa pogen te parasiteren. Samenzweringen zijn geen personen en ze overtreffen het persoonlijke ook niet, omdat zij ageren zoals bendes dat doen. Het

zijn 'kleine' bendes die de meer omvangrijke en logge bendes — de massa's — beheersen. Personen hebben in dit spel volstrekt geen plaats, zij worden uitgerangeerd.

Mensen zijn kwetsbaar en daarom ook onzeker. Potentaten maken hiervan misbruik: ze doen mensen aan zichzelf twijfelen, ze maken mensen bang voor zichzelf, en zo zorgen ze ervoor dat mensen het eigen oordeel opschorten en voortaan bij de potentaten te rade gaan. Op die wijze besturen machthebbers de massa, en ook zichzelf gaan samenscholen zodat ze in bende opereren, wat wil zeggen: geheel onpersoonlijk. Aldus regeren kerkvorsten gelovigen en politici burgers, maar zo ook ontnemen zogenaamde 'pedagogen' de natuurlijke moeders en vaders hun taak en hetzelfde doen allerlei anderssoortige 'wetenschappers', die zoals elkeen weet de hogepriesters zijn van de nieuwe tijd. Mensen verliezen hun autonomie, zij worden afhankelijk gemaakt en vervolgens tot slaaf van systemen of tot onderdeel van machinaties die hen niet ontzien.

Op de valreep van de totale overgave van de mens aan de onmens — 'het systeem' — werd aan de alarmbel getrokken door filosofen, kunstenaars en andere revolutionairen: de dreiging van bijvoorbeeld George Orwell's *Big brother* uit zijn 1984 werd zo reëel, dat bewegingen ontstonden die een heel andere koers wilden varen, richting meer autonomie. Die koers werd uiteraard bijzonder bedreigend geacht door en voor machthebbers, die immers bij de gratie van de heteronomie van de massamens bestaan, en zo moesten alle aanhangers van de tegenbeweging gebrandmerkt worden als maatschappelijk gevaarlijk. Zodoende kwam de maatschappij tegenover het individu te staan, alsof het om twee tegengestelde krachten ging die welhaast per definitie elkaars voorbestaan in de weg stonden. Er ontstond een

troebele mist die het maken van een onderscheid tussen de uitersten van, enerzijds, het onpersoonlijke, diabolische systeem of de golem en, anderzijds, de zogenaamde mensheid, quasi helemaal onmogelijk maakte.

In acht genomen het feit dat onze fysieke kwetsbaarheid garant staat voor de uitholling van het persoonlijke en de vorming van bendes, massa's en onpersoonlijke systemen, lijkt het er sterk op dat de mensheid zich nimmer in de stoffelijke wereld kan vestigen, en dat alle samenscholingen die daar aanspraak op maken, hooguit samenzweringen kunnen zijn.¹¹⁰

De ziel

Vertonen velen onder ons dan niet de neiging om de wereld te vervangen door het internet ofwel door nog een andere fictieve constructie? Komt het leven van sommigen niet in functie te staan van het foto-album of de video? Primeren de afbeeldingen niet op de mensen zelf welke zij afbeelden zodat het leven plaats moet maken voor het acteren of voor de pose? En waarom dan? Waarom laten sinds oudsher farao's, koningen, keizers en pausen zich beeldhouwen ten voeten uit of schilderen en portretteren?

Een paus die zich naar buiten begeeft, moet op zijn kleren letten, op zijn hoed, zijn kraag en op zijn ganse houding, op zijn woorden ook, want elk van zijn stappen wordt nauwkeurig vastgelegd, elk gesproken woord gewogen en

110 Tekst d.d. 7 maart 2010.

van commentaar voorzien, geen van zijn blikken ontsnapt aan die van talloze miljoenen. Alles wat hij doet, is toneel; zijn bestaan lijkt herleid tot de materiële schijn daarvan.

Schrijvers transformeren zichzelf in lettertekens, zinnen, paragrafen, hoofdstukken en boeken: zij leven niet meer echt, alsof ze het licht van de zon en de wind die met de takken speelt, misprezen. Tekenaars en beeldhouwers zetten al hun bewegingen om in beelden, componisten maken van hun allerlaatste ademteugen klanken en acteurs verwisselen het eigen bloed voor rollen onder de spots op scène of op het witte doek. Daartoe ook dient een mens, zo leggen zij geduldig uit: om zichzelf te transformeren middels die processen of ook middels zijn arbeid, want enkel zo kan men zichzelf verheffen, aan de anderen ten geschenke geven maar vooral voortleven als het einde is gekomen.

Op dat voortleven na de dood richt zich alle aandacht, alsof dit bestaan onecht was, voorlopig en een spel. Het begint pas op het ogenblik dat het definitief beëindigd werd, zo geloven velen terwijl het nog aan de gang is, en daarom laten zij zich afbeelden in steen, op doek, op video, ofwel veranderen zij zichzelf met noeste arbeid in een geheel van lettertekens, vormen, klanken die de tijd trotseren.

Een exponent van deze dan toch ontegenzeggelijke manie waarin men alles wil omvormen tot iets dat de zaak zelf overleeft, een essentie die het omhulsel te boven gaat, een ziel, een distillaat, vindt men in *Het parfum* van Patrick Süskind,¹¹¹ waarin een gek de ziel der dingen identificeert met slechts hun geuren: als hij die geur eerst uit de dingen

111 Patrick Süskind, *Das Parfum*, 1985.

haalt, zijn ze voorgoed gered; hun omhulsel wordt dan bijzaak.

Want in de optiek van de moordenaar uit de genoemde roman, worden zijn slachtoffers niet vermoord doch gered. Al wie onwetend blijven omtrent die ultieme 'waarheid' — dat onze ziel samenvalt met onze lichaamsgeur — zullen nooit in staat zijn om de edelste bedoelingen en handelingen te begrijpen: zij zien een moordenaar waar een messias aan het werk is, iemand die het leven in een elixir voorgoed bewaren wil en aan de zo vergankelijke stof onttrekt.

Maar streven wij allen niet wezenlijk hetzelfde na als wij de dingen identificeren met, bijvoorbeeld, alleen maar hun vorm, en als wij aldus geloven mensen te vereeuwigen door afgietsels van hen te maken? Afgietsels van hun lichaam, van hun genen en zelfs van hun geest? Want waarom anders leren wij afbeeldingen te maken, beschrijvingen en reportages? Waarom neigen we ertoe om het levenloos geschreven woord zoveel hoger te achten dan de gesproken taal en dan het leven zelf, zoals dat bij uitstek blijkt uit de veronachtzaming van de rechten der papierlozen? Waarom anders werken wij, elk op zijn wijze en met zijn eigen talenten, dan om onszelf tot de vermeende essentie te herleiden?

In de wereld van Süskind's moordenaar is die essentie niets dan geur. Een krankzinnige en verfoeilijke kijk, kortzichtig, ziek en misdadig — zo oordeelt elk van ons onmiddellijk. Maar wat dan wordt in onze huidige wereld als de essentie der dingen aanzien? Wat is datgene waartoe elkeen wordt herleid en waartoe men ook elkaar herleidt, klaarblijkelijk geheel vanzelfsprekend? Wat is het distillaat

waarin alles en iedereen wordt omgezet? Wat anders dan...
geld?¹¹²

Mirakels en geloof

Ter gelegenheid van de heiligverklaring van pater Damiiaan van Tremelo, wordt her en der weer over mirakels gesproken omdat een heiligverklaring, trouwens evenals een zaligverklaring, een mirakel vergt door toedoen van de heilige in kwestie. Met betrekking tot het mirakel dat het licht op groen zette voor de heiligverklaring van Damiaan, werd in oktober 2009 door een Vlaamse televisiezender een reportage uitgezonden over het mirakel in kwestie en daarbij werden ook enkele kritische vragen gesteld die beslist niet bevorderlijk zijn geweest voor het geloof in wonderen. Maar betrokken priesters antwoorden daarop dat de term 'mirakel' afkomstig is van het Latijnse 'mirum', wat verwijst naar al wat wonderbaarlijk is en niet zozeer naar wat perse de natuurwetten zou tarten.

Met de term 'natuurwet' komen we overigens in een vaarwater terecht dat in feite veel chaotischer kolkt dan het beekje van alle wonderen tezamen. Natuurwetten bestaan immers niet: zoals de ongelovige David Hume het nauwkeurig becijferde en verklaarde, zijn die wetten niets meer dan afgeleiden uit de zogenaamde "wet der gewoonte": wie gewoon is te zien dat op aarde alle stenen vallen, die leidt daaruit de valwet af, en daarmee is principieel alles over natuurwetten klaar en duidelijk gezegd. Op de keper

112 Tekst d.d. 11 maart 2010.

beschouwd, zo merkt Hume op, is de overgang van onze ervaring (dat stenen vallen) naar de zogenaamde wet (die de valwet is), feitelijk ongeoorloofd want niet helemaal correct. Het is niet omdat ik tot op heden elke morgen wakker ben geworden en ben opgestaan, dat ik dit tot een wet mocht uitroepen en mocht besluiten dat ik elke ochtend wakker worden zal. Sowieso zit er op zijn minst een zekere speling op die zogenaamde natuurwetten, en vaak worden zij door verborgen variabelen vroeg of laat onderuit gehaald.

Een wonder is uiteraard geen onmogelijkheid, aangezien het zich tenminste nu en dan toch voor iedereen zichtbaar blijkt voor te doen en in feite doet het zich voortdurend voor, zoals er geregeld wel iemand is die de lotto wint of zoals tallozen 'toevallig' op dezelfde dag verjaren. Dat deze 'toevalligheden' zich voordoen, verschijnt vanuit het globaliserende standpunt van de kansrekening zelfs als een noodzaak en op die manier is het ook wegens de beperktheid en wegens het voorlopigheidskarakter van onze kennis noodzakelijk dat er speling zit op alles wat wij voor waar en voor onmogelijk houden.

Verwondering is overigens ver te zoeken waar onze geest er niet voor open staat: daar zal die immers evengoed wegblijven als de beelden en de geluiden wegblijven uit blinde ogen en uit dove oren. Want aan een tekort aan zonlicht is het zeker niet te wijten dat de blinde niet kan zien, en een tekort aan geluiden maakt ook niet dat doven niet horen kunnen. En verder gebeurt het ook veelvuldig dat, op klaarlichte dag, ogen die gezond zijn, niets hebben gezien, of dat oren die horen kunnen, van een ganse uiteenzetting niets lijken te hebben vernomen, alleen omdat die ogen niet *keken* en die oren niet *luisterden*. Het kijken en het

luisteren onderscheiden zich van het zien en het horen hierin, dat zij naast het licht en het zien, naast de geluiden en het horen, ook nog de *aandacht* hebben, welke de wakkerheid is van de persoon met betrekking tot datgene wat aan hem zintuiglijk of anderszins verschijnt.

Sommigen onder ons kunnen zich nog de tijd herinneren dat er geen televisie bestond. Toen de eerste toestellen in omloop kwamen, sloegen zij alle mensen zonder uitzondering met verbazing of verwondering. Maar vandaag is er geen kind meer dat zich afvraagt hoe het mogelijk is dat wij beelden zien van mensen in een ander land. Hetzelfde geldt voor de telefoon, de auto, en uiteindelijk voor elk van onze uitvindingen. Maar uitvindingen zijn geen menselijke maakfels: de elektriciteit heeft een eeuwigheid op ons gewacht in de bliksems van het ontij om door ons geïncanaliseerd en gebruikt te kunnen worden; hij was altijd een mogelijkheid, die zich door toedoen van omzeggens één man (in dit geval: Benjamin Franklin) opeens realiseerde en dan een verworvenheid was voorgoed. Op dezelfde wijze was er steeds de ether en de mogelijkheid om daar beelden doorheen te sturen, en alles wat zich ooit realiseert, heeft uiteraard steeds al als mogelijkheid bestaan. De verwondering is er altijd wel, heel in het begin, maar zij verdwijnt, om nooit meer weer te keren, wellicht ingevolge een arrogantie waarin de ondankbare mens geneigd is om alles wat goed is, toe te schrijven aan zichzelf.

En zo hebben wij uiteindelijk mirakels meer dan nodig: nieuwe prikkels die ons heel even doen opkijken, die onze aandacht wakker maken voor een ogenblik en die ons voor dat moment bevrijden uit de kerker van zelfvoldaanheid, van ondankbaarheid en zelfs van solipsisme waarmee we onszelf van het licht van de grote dag beroven. Mirakels

zijn welbeschouwd niets anders dan tekenen van genade en zij bieden ons zelfs de mogelijkheid om niet slechts datgene wat zij een ogenblik belichten, maar principieel al het goede van het leven, weer in het licht van hun nieuwheid te zien.¹¹³

'Ouderen' en 'jongeren'

Wie vijftig wordt en werkloos is, wordt door de arbeidsbemiddelingsdienst opgeroepen voor een re-evaluatie of een heroriëntatie: wij worden oud, maar we blijven optimist, zo zegt een instructrice het aan de opgeroepen voor: we gaan dus eens kijken wat we allemaal nog wél kunnen! Op het internet heten vijftigplussers ronduit senioren en vijftig is ook de leeftijd waarop het aanvaardbaar begint te worden om op rust te gaan. Ofschoon zestigers dan weer aangemoedigd worden om aan de slag te blijven, maar dat komt doordat gepensioneerden uit een andere kas worden betaald dan werklozen — een kas waarvan de bodem in zicht is geraakt nadat politici jarenlang met die gelden op de beurs hebben gespeeld. Als het maar geld in 't laatje brengt, dan scandeert men zelfs dat het leven pas met vijftenzestig begint, of zelfs met zeventig, en de clerus blijft hardnekkig volhouden dat het ware leven aanvangt na de dood. Groot lijkt dus het optimisme van sommigen, al blijkt het daar bij nader onderzoek veeleer om verholen hebzucht te gaan. Waar elkeen lijkt te scanderen dat het leven pas met zeventig begint, daar denken ze allen tegelijk

113 Tekst d.d. 18.10.2009.

dat vijftig oud is, en wie het nog niet is, die wil zelfs geen veertig zijn. Andermaal tegelijkertijd wil iedereen wel honderd worden.

Maar de grootste onzin inzake leeftijden hoort men uit de mond van meestal jonge mensen, al zijn er ook wel ouderen die zich hier aan vergrijpen, waar zij zonder nadenken beweren dat er in de maatschappij twee groepen bestaan, met name jongeren en ouderen. Twee groepen, eventueel aangevuld met overgangsgroepen, zoals de kaste van de 'middelbare leeftijd' en die van de 'hoogbejaarden'. En zij die dit beweren, behoren op het ogenblik dat zij die bewering doen dan meestal tot de groep die zij als de 'jongeren' beschouwen, ook al zijn ze vijfendertig. Het ontgaat hen blijkbaar dat de tijd nimmer te stoppen is, dat het stilstaan van de leeftijden een illusie is voor wie er van houden zichzelf te bedriegen en dat wie zich vandaag bij de jongeren rekenen, door anderen reeds als hopeloos oud worden afgeschreven en door hen ook worden afgevoerd.

Niemand *is* ofwel jong, ofwel oud: elkeen begint bij nul en eindigt op de leeftijd van het eigen overlijden. In die tussentijd veroudert men — de enen al sneller dan de anderen — ook al zegt men dat men groeit en bloeit. De lichamelijke groei komt eerst, zo geloven sommigen, en de geestelijke groei komt pas als de lichamelijke aftakeling al een tijdje aan de gang is. Edoch, wetende dat de geest een puur lichamenlijk gebeuren is, kan men alras vermoeden dat niet de geestelijke top doch het toppunt van bijvoorbeeld een carrière wat later komt dan in de bloeitijd van zijn leven. Zoals trouwens ook de oogst met al zijn vruchten intreedt in de oogstmaand — augustus — als de dagen reeds geruime tijd korter aan het worden zijn.

Wij geloven dat wij een welbepaalde leeftijd kunnen hebben, maar uiteraard is dit een illusie zoals een andere: er zijn geen leeftijden die dan, bijvoorbeeld, om het jaar zouden veranderen; er bestaan geen mensen die jaarlijks ouder worden, er zijn er zelfs geen die ouder worden met de dag: het ouder worden daarentegen is het proces van het leven zelf en indien dit proces, al was het maar één fractie van een seconde, zou stoppen, dan hield men ook voorgoed met leven op. Leven *is* verouderen omdat het leven zich niet afspeelt in een vermeend 'nu', een 'heden', een 'vandaag', 'dit jaar' of 'deze tijd', doch immer tegelijk zichzelf nalopen en verliezen moet: wie of wat ook leeft, verlangt naar het ogenblik dat komt en, eenmaal dat moment er is, glijdt het door de vingers gelijk zand of water. Verdwaasd kijkt men dan op wat was, terug en, eenmaal weer tot relatieve rust gekomen, blik men dan opnieuw vooruit en de beweging herbegint. De beweging die doet denken aan de klimbeweging die een made maakt wanneer zij zich verplaatst: zij trekt haar achterste tot bij haar kop, haar staart raakt haar kop en zo vormt zij met haar lijf een lus; vervolgens werpt zij haar kop weer voor zich uit en vormt haar lijf een lijn: lus, lijn, lus, lijn, lus... totdat zij eensklaps verdwijnt in de bek van een mus.

Is het de bek van de mus die wij schuwen als wij maar liever jong wilden blijven, of is het de aftakeling van de oude dag? Vrezen wij voor de dood zelf of maakt het langzame sterven dat eraan voorafgaat, de oude dag zo weinig benijdenswaardig — althans in de ogen van velen? Hoe dan ook *is* leven sterven, om de reeds genoemde reden: het leven is een proces dat met het ouder worden samenvalt. Wie wil leven, wil ook sterven — andermaal omdat de twee geheel en al ononderscheidbaar zijn. Alleen het per-

spectief op de zaak zorgt voor hetzij de vrees, hetzij 't verlangen dat ons nooit neutrale bewustzijn begeleidt: wij willen leven waar wij naar morgen verlangen en wij vrezende de dood waar wij daarentegen terug willen naar wat gisteren was en vooral naar wie wijzelf gisteren waren.

Dat laatste te willen is weliswaar waanzin: niemand immers kan bij zijn volle verstand in de richting van het verleden willen gaan. Maar die waanzin, helaas, is zeer weids verbreid, en dat bewijzen alleen al de fortuinen die worden gemaakt door beloftes van eeuwige jeugd en reeds door allerlei producten die de nostalgie koesteren en voeden. Retro, antiek, musea, noem maar op: alle modes en trends keren om de haverklap terug, en dat lijkt wel vooral het geval met de muziek waarmee men immers zijn gevoelens van het moment associeert: muziek die speelde toen men jong was en verliefd, lijkt ons weer jong en verliefd te maken als wij ze in onze oude dagen opnieuw horen weerklinken, en dan kopen wij die plaatjes, cd's of wat het intussen ook mogen zijn, in de stille doch waanzinnige hoop dat wij aldus ook onze jeugd herwinnen.

Driewerf helaas, want de tijd kent slechts één enkele richting. En toch is en blijft dat een zeer goede zaak — andermaal: omdat leven en sterven in wezen hetzelfde zijn. Oud worden is het lot van al wie bestaan omdat bestaan per definitie oud worden is: men wil steeds langer bestaan en hoe langer men heeft bestaan, des te ouder is men ook geworden. De term 'jongeren' kan in dit licht dan alleen nog maar betekenen: mensen die door de band nog veel meer tijd met oud worden zullen spenderen dan diegenen die het al zijn.¹¹⁴

114 Tekst d.d. 2 augustus 2009.

Superspastische 'politiek'

Een grappentapper op Tv heeft opgehoest dat het een schande is dat men voetballers laat rondlopen met de rugnummers 88 en 18 omdat de achtste letter van het alfabet de letter *H* is en de eerste, de letter *A*. Voor wie het nog niet zou begrijpen: iemand kon wel eens op het gekke idee komen om de cijfers van het getal dat kan herkend worden in de rugnummers 88 en 18, te interpreteren als rangnummers van letters in het alfabet, en dan bekwam hij immers respectievelijk de lettergroepen *HH* en *AH*. Uiteraard zegt dit u nog steeds niets, maar stel bovendien eens dat deze rare snuiter vervolgens deze lettergroepen ging interpreteren als groepen van *initialen*. Terecht zult u nu opmerken dat het hier gaat om de initialen van mogelijkervijze vele miljoenen woorden? Precies, maar zeg nu zelf: sluit dit dan de mogelijkheid uit dat onze zonderling in de initialengroep *HH*, de eerste *H* wel eens zou kunnen interpreteren als de eerste letter van het Duitse woord *Heil* terwijl hij bovendien de tweede *H* wel eens kon lezen als de beginletter van *Hitler* — waaronder dan *Adolf Hitler* dient te worden verstaan, onder wiens verantwoordelijkheid in de tweede wereldoorlog een massa mensen in concentratiekampen werden afgeslacht? En daar hebben we dan onze getallen 18 en 88! Wat ver gezocht, zult u misschien zeggen, maar de gevoeligheden zijn hier niet gering en wie wordt nu graag voorgesteld als sympathisant van een massamoordenaar? Voorwaar maken in de eerste plaats alle populistten zich hier raprap uit de voeten — onze politici op kop. U raadt het nooit, maar een der ministers staat al met een wetsvoorstel klaar om de getallen 88 en 18 uit het straatbeeld te bannen!

Ongelooflijk inderdaad, maar het is niettemin weer waar: ik had er geen idee van wat er allemaal kon schuilen in onschuldige cijfers, maar voortaan zal ik ze moeten blokken, al die getallen waar een fikse geldboete aan vast hangt of misschien wel een gevangenisstraf, als men ze per ongeluk gebruikt en overigens met de meest onschuldige bedoelingen. Onze onderwijzer gaf ons toentertijd als voorbeeld van belachelijk bijgeloof het verhaal mee van de ontbrekende kamer 13 in elk serieus hotel en flatgebouwen blijken vaker zelfs een dertiende verdieping te missen. Sommige mensen verhuizen als hun huisnummer 13 is, en als ze op de dertiende worden geboren, betalen velen zich naar het schijnt ook blauw om alsnog op de twaalfde of op de veertiende ingeschreven te kunnen worden. Heel wat minder mensen — maar er zijn er wél — weigeren een dertiende maand kindergeld te ontvangen en angstvallig proberen sommigen alles wat in cijfers omgezet en bij elkaar opgeteld 13 oplevert, te bannen uit hun bestaan en uit dat van hun geliefden.

Krijgen we nu hetzelfde met de getallen 18 en 88 en ook met alles wat daar op gelijk? Want uiteraard zijn veel méér letters de initialen van verdachte namen, slogans en symbolen waarmee men cijfertjes kan vormen! Neem nu het getal 413, om maar iets te noemen. Dat getal kan gelezen worden als een groep van twee getallen, namelijk het getal 4 en het getal 13. Als we deze getallen interpreteren als rangnummers van letters uit het alfabet, dan komen we uit bij de vierde en de dertiende letter, zijnde de *D* en de *M*, en die vormen samen de lettergroep *DM*. U merkt het vanzelfsprekend onmiddellijk: deze lettergroep kan worden beschouwd als een koppel initialen, meer bepaald initialen van de woorden *Dag* en *Mao*, wat allemaal samen

resulteert in de groet aan Mao — andermaal een massamoordenaar. U ziet direct dat ook *813*, gelezen als *HM*, uit den boze is, want dit kan men lezen als *Heil Mao*. Het valt overigens sterk te betwijfelen, ten eerste, of er überhaupt letters bestaan welke niét in de een of andere taal het initiaal vormen van een woord dat *dag* of *heil* betekent en, ten tweede, of er wel letters bestaan die niét kunnen gelezen worden als het initiaal van een of andere dictator of massamoordenaar. Ik betwijfel dat omdat, helaas, de menselijke geschiedenis wellicht veel meer massamoordenaars telt dan er letters zijn in 't alfabet. Kortom: om te ontsnappen aan de woede van het volk, dient men alle mogelijke cijfers en getallen te verbieden, wat wil zeggen dat deze symbolen, samen met wat ze allemaal mogelijk maken — de wiskunde, de fysica, de boekhouderij en noem maar op — in een reusachtige papiermand dienen te verdwijnen.

Of doen we dat niet? Maken we abstractie van Mao, van Stalin en van al die andere monsters... en maken we een uitzondering voor alleen maar *88* en *18*? Wel, dan zal de ganse wereldbevolking, zijnde miljarden mensen, die geen benul hadden van die krankzinnige interpretaties van welbepaalde cijfers en getallen, voortaan de symboliek der neonazi's moeten aanleren op school. Inderdaad, een ongedroomde reclamecampagne! Maar het is niet de eerste keer dat het populisme en die andere ondeugden politici tot volstrekt tegendoelmatig gedrag brengen. Herinner u de gratis reclame die terroristen nog voortdurend door de media aangeboden krijgen: zendtijden, onbetaalbaar zelfs voor de machtigsten der aarde en kijkcijfers die in één oogwenk alle records verpulveren.

Alle records van het belachelijke worden ook verpulverd door de heisa rond de rugnummers van die arme voetbal-

spelers. In deze bizarre tijden is het gezond verstand dat ooit het bezit was van elkeen, gewis een grote zeldzaamheid geworden. Men begrijpt soms niet hoe het komt dat de wereld nog steeds draait. Maar wellicht verschuilt zich de reden voor dat wonder in het feit dat men hem nu eenmaal geen halt meer kan toeroepen. Begint het woordje *halt* immers niet met de geduchte letter *H*?¹¹⁵

Het kwaad en de dubbele negatie

Het ware kwaad heeft het bijzonder lugubere kenmerk dat er een gigantisch taboe op rust om het als zodanig te erkennen. Zo bijvoorbeeld jaagt Roman Polanski's *Rosemary's baby* ons zoveel angst aan omdat de achtervolging door het kwaad noodlottig wordt van zodra elke poging om die te benoemen en vervolgens af te kunnen wenden, als waanzin — 'achtervolgingswaanzin' — van de hand gedaan wordt. Sinds de vroegste beschavingen lopen helden zoals Oedipus, die hun noodlot willen ontvluchten, het alleen maar in de armen.

Het ware kwaad is dat kwaad dat niet als zodanig benoemd kan worden: het kwaad zelf legt haar verraders meteen het zwijgen op want elk kwaad heeft het karakter van een al dan niet verkapte samenzwering. Het ware kwaad kan niet als kwaad worden benoemd omdat al wie zich aan die benoeming wagen, zich tevens schuldig maken aan de veroordeling ervan, terwijl al wie het kwaad veroordelen, dit tevens met zichzelf doen omdat niemand

115 Tekst d.d. 10.02.2009.

helemaal vrij is van het boze. De erfzonde verwijst precies naar het kwaad als kluwen, als infectie, als mega-epidemie die geen mens ontziet. De ene besmet de andere zoals de ene moet zwijgen voor de andere.

Op die manier geraakt ook niemand van het kwaad verlost en moeten allen die het wagen om tegen het boze op te staan, daaraan op hun beurt geofferd worden. Om diezelfde reden zal een messias of iemand die ons allen van het kwaad bevrijden kon, noodzakelijk onschuldig zijn gelijk een lam. Alleen zo immers wordt de boze verschalkt: hij doodt het lam, doet dat gezien de onschuld van het lam volstrekt ten onrechte, en komt zo in het krijt te staan bij al diegenen voor wiens heil het lam optrad. Een oog voor een oog en een tand voor een tand, zo zegt het de wet: bloed in ruil voor bloed.

Het ware kwaad is dat kwaad dat niet bestrijdbaar is — niet omdat het onherkenbaar was, maar wel omdat het niet aan 't licht gebracht kan worden. Wie het kwaad zien, die moeten de ogen er voor sluiten; ofschoon zij ziende zijn, moeten zij zichzelf verblinden. Het kwaad ontnemt ons daarom letterlijk het licht uit de ogen. Ze hebben ogen en ze kunnen niet zien, zo luidt het in de Schrift: ze hebben oren en ze horen niet. Wie het kwaad zien, die worden blind; die het horen, worden doof; die het kwaad verrichten, moeten sterven. Maar tevens kan ook niemand God zien en in leven blijven.

Maar het kwaad bestaat ook bij de gratie van een satanische spiegeling of een verdubbeling die het zodoende een betoverende macht geeft, precies zoals een blik zich in de ogen van een ander spiegelt, ziet, gezien wordt, weet dat z'n 'zien' gezien wordt en zo eindeloos verder. Want de

leugen zelf dient zich als waarheid voor te doen en zo liegt zij tweevoudig. Een eerste keer liegt zij door een leugen te vertellen. Maar die leugen maakte uiteraard niet de minste kans op succes indien zij zich niet tevens voor de waarheid zelf uitgaf.

Het kwaad manifesteert zich daarom in de dubbele negatie die wij kennen uit het spel van wiskunde en logica. Edoch terwijl in 't spel de dubbele negatie een ontkenning is welke zichzelf ontkent en aldus opheft, doet zij dat in de ernstige werkelijkheid allerminst. Het kwaad bestaat in de wereld op dezelfde manier waarop de hond er is die zijn tanden in onze kuiten plant, of de kanker die het kind, ofschoon pas in de lente van zijn leven, het leven weer ontnemt. Het kwaad is niet zomaar een tekort aan het goede, zoals de dappere Aurelius Augustinus dat zo graag wilde geloven: het is een realiteit, zo gigantisch als de duivel, die misschien wel een persoon is, trouwens net zoals de Waarheid.

Het ware kwaad verbergt zich omdat het niet verborgen kwaad slechts een vergissing zijn kan of een ziekte, een ongerijmdheid, toe te schrijven aan bijvoorbeeld slaapgebrek, onwetendheid of nog een andere overmacht. Het ware kwaad wéét van zichzelf dat het niet goed is: de leugen weet van zichzelf ook dat ze liegt, de blindheid dat ze niets ziet en de doofheid dat zij nimmer horen kan. En toch verkiest het kwaad de leugen, de blindheid, de doofheid, de onwetendheid, kortom de duisternis boven het licht, omdat het kwaad geen licht verdraagt, geen openbaarheid en geen waarheid. Het licht zou immers die tweede component van 't kwaad zonder welke het niet zijn kan, weg doen smelten. Het zou beletten dat de leugen zich voor waarheid uitgaf, het zou haar aldus ontkrachten. De

leugen zou haar kracht verliezen en een farce worden, een grotesk toneel; zij zou haar publiek niet langer bedriegen doch enkel aan het lachen brengen.

Waar de boze heerst, wordt om die reden 't licht geschuwd. Alles wat verduistert en verdonkeremaant, wordt daar gezocht en geprezen met dezelfde intensiteit waarmee hongerigen naar voedsel zoeken. Verdovende middelen maar ook en vooral de verdoving van het spel dat ons de uiterst bedrieglijke indruk geeft dat wij ons aan de werkelijkheid zelf konden onttrekken. De benaming 'hasjasjins' of 'assasijnen' staat zowel voor 'hasjrokers' als voor 'huurdoders' en het Franse 'assassin' betekent ook 'publieke moordenaar': hasj is namelijk een middel dat genoeg verdooft om zonder scrupules te kunnen moorden. Hasj is gedeeltelijk door geld vervangbaar en Stanley Milgram bewees in 1963 dat, als zij dat maar straffeloos konden doen, vier vijfden van alle mensen bereid zijn om anderen te doden met het oog op winst.

Een leven in waarheid zoekt naar voedsel maar verdoving en vergif gaan hand in hand met leugens en met kwaad. Dat het bemachtigen van voedsel om te kunnen leven, afhankelijk werd gemaakt van het bezit van geld, betekent niets minder dan dat de boze zich tussen de mens en zijn God in heeft geplaatst, precies zoals de maan doet als zij de zon verduistert. De duivel eist van de mens zijn tol en hij haalt dat 'recht' uit het bedrog dat hij jegens hem pleegt en dat een soort van 'recht van de sterkste' is, want heerschappijen en machten kunnen meer dan wat in het vermogen van een mens gelegen is. De bevrediging van natuurlijke behoeften werd afhankelijk gemaakt van de eer gebracht aan een keizer, die zich van de natuurlijke middelen welke die behoeften moeten bevredigen, meester heeft ge-

maakt. Het dankgebed tot God volstaat niet voor een mens die zich wil voeden met de vruchten van de aarde: hij moet eerst knielen voor de heerser van de wereld die zich de schepper waant en die zijn tol eist. De wereldheerser kent zichzelf het recht toe om het leven te ontnemen aan al wie weigert om hem de eer te brengen die alleen aan God toekomt.

Het ware kwaad schuilt hierin dat het niet aan het licht gebracht kan worden: de mens gaat knielen voor de potentat die immers, als hij dat maar wil, zijn leven kan beëindigen met één zwaai van zijn zwaard. Geen mens kan zich veroorloven om niét te buigen voor Napoleon omdat hij die weerspanning met zijn leven zelf bekopen zou. Geen mens is immers opgewassen tegen het geweld van een gans leger omdat het leven zelf zo weerloos is en broos, zoals trouwens alle dingen die van waarde zijn. Het kwaad haalt al zijn macht uit onze afhankelijkheid van het broze leven dat het zó vernietigen kan en zál, als wij de boze tegenstaan. Vandaar de dwang tot samenzwering, waaraan wellicht niemand zonder kleerscheuren ontsnapt. Ook op het verzaken aan het kwaad blijkt een soms hoge prijs te staan; niet-collaborateurs moeten het ontgelden.

Het kwaad verbergt zich op gesofistikeerde manieren; vaak heerst het reeds vooraleer zijn aanwezigheid werd bespeurd. Het maakt zijn entree bijvoorbeeld met de spot die eerst wordt gedreven met mensen met welbepaalde kenmerken waarover zij geen meesterschap hebben. Als men vervolgens de bespotten kenmerken zelf blijkt te vertonen, is men reeds door zichzelf veroordeeld. Bij de vaststelling dat er kwaad opzet in het spel is, heeft het kwaad reeds toegeslagen. De ogen merken het onthoofde lichaam pas op vanuit de onder de guillotine rollende kop. Zo zijn

er pubers die hun zwangerschap voor iedereen verborgen houden totdat zij uiteindelijk misschien een ongeluk be-
gaan — tegen zichzelf of tegen hun kind — omdat zij
moeten vrezen voor de eigen familie die immers altijd al
de spot dreef met dergelijke situaties als zij zich élders
voordeden; het kwaad heeft hen immers blind gemaakt en
angstig. Om dezelfde reden linken gezagsdragers van de
kerk het kindermisbruik binnen het eigen instituut liever
aan homofilie zonder meer, dan dat zij zouden moeten toe-
geven dat sowieso een meerderheid van de celibataire cle-
rus een homofiele aanleg heeft — mensen met een hetero-
fiele aanleg verkiezen immers geheel vanzelfsprekend het
huwelijk boven het kloosterleven. Het kwaad is altijd lis-
tig.

Het ware kwaad verbergt zich en het kan ook niet ter spra-
ke komen omdat reeds zijn verslaggevers betrokkenen zijn
en nimmer vrij te pleiten van partijdigheid. Want wie het
kwaad verslaan, die doen onthullingen: zij stropen het
boze de kleren van het lijf, terwijl het boze zich kan wre-
ken aangezien er principieel geen mensen bestaan die hun
naaktheid niet onttrekken willen aan het (boze) oog. Het
kwaad verbergt zich en het onverborgene is het goede, het
is het niet bezwaarde, datgene dat niet door een geweten
wordt geplaagd. En raken ook hier de uitersten niet aan el-
kaar?

*

Als gezegd wordt dat iets waar is, dan worden niet één
doch twee stellingen geponereerd: de eerste stelling zegt dat
iets waar is, maar er is ook nog een tweede, namelijk deze
die zegt dat *de eerste stelling zelf* waar is. Die tweede stel-
ling is niet overbodig: zij moet garanderen dat er niet gelo-

gen wordt, dat diegene die de uitspraken doet, te goeder trouw is. Als iemand zegt dat iets waar is en hij is niét te goeder trouw, dan kan men antwoorden dat wat hij zegt, niet noodzakelijk waar is. Het zou weliswaar zo kunnen zijn dat wat hij zegt, ook klopt, maar als dat zo is, dan is dit zeker niet een gevolg van de goede trouw van de betrokkene; leugenaars verdraaien de waarheid immers niet per definitie doch enkel en alleen wanneer het in hun kraam past. Indien leugenaars de waarheid altijd verdraaiden, dan zou het volstaan dat men wist dat zij logen opdat men ook in staat zou zijn om de waarheid te kennen. Maar vaak kénnen leugenaars de waarheid niet eens ofwel stellen zij er geen belang in: ze zeggen wat hen goed uitkomt en daarmee is de kous ook af.

Als dus gezegd wordt dat iets waar is, dan kan de negatie hiervan op verschillende zaken slaan. Ofwel betekent zij dat het niet waar is dat door iemand gezegd werd dat iets waar is. Ofwel betekent zij dat door iemand gezegd werd dat iets onwaar is. Tenslotte kan zij ook nog betekenen dat men niet wéét of door iemand gezegd werd dat iets waar is. Maar hiermee is echter nog steeds geen uitsluitel gegeven omtrent het feit of dit alles telkenmale al dan niet door een leugenaar werd gezegd. Van zodra men zich op de zogenaamde meta-niveaus begeeft, bevindt men zich op drijfzand en is het einde zoek.

Voor het kwaad moet men de ogen sluiten, en soms gaat dat zo ver dat van een echte blindheid sprake is. In *De nieuwe kleren van de keizer* zien alle betrokkenen dingen die er niét zijn omdat zij zich met de leugenaars compromitteerden, en dingen die er wél zijn, zien zij niét. Om dezelfde reden applaudisseren in *De avonturen van Tijn Uilenspiegel en Lamme Goedzak*, de hovelingen voor een

leeg doek. Maar wat ons in de wereld van de kunst soms overduidelijk lijkt, is evengoed daarbuiten aanwezig in het alledaagse en het schijnbaar vanzelfsprekende. Omwille van papieren geld wordt brand gesticht en wordt vermoord. De waarheden worden voortgebracht door wie de toon aangeven, en dat zijn diegenen die men het ergste vrezen moet; zij die geen kwaad doen daarentegen, worden helemaal niet opgemerkt.

Iedereen weet dat, als twee mensen in het bijzijn van een hond met een bal naar elkaar gooien, de hond dan opspringt naar de bal. Spelen zij hetzelfde spel, maar zónder bal, en doen zij dus alsóf ze gooien met een bal, dan blijft de hond opspringen alsof er nog steeds een bal was. De regel luidt: als baasje de bal ziet, dan is die bal er ook en dan zal de hond daar naar handelen of hem ook zien. En uit het feit dat ook honden zich aan die regel houden, blijkt dat hij in het kuddebeest zit ingebakken: kuddegeest is geen cultuurproduct maar een primitieve, dierlijke wet, zoals ook die van het zelfbehoud.

Kuddegeest houdt niet op bij een oppervlakkige en ondoordachte volgzaamheid. Zoals blijkt uit proeven waarin ook dieren worden betrokken, blijkt het volgzame individu niet eens in staat om de realiteit waar te nemen zoals die is: de kuddemens heeft een leider nodig om die waarnemingen in zijn plaats te doen. De kuddemens kan niet vaststellen of het regent, hij wacht totdat een daartoe bevoegd individu een oordeel velt en hij handelt dan volgens dat oordeel van die ander. Maar als reeds op het vlak van zogenaamd louter objectieve waarnemingen, de zaken zo onbeslist blijken te zijn, hoeveel te meer zal dat dan niet het geval zijn inzake bijvoorbeeld morele waarnemingen

en oordelen die immers ver van de direct zintuiglijke waarnemingen af staan.

Of iets al dan niet moreel goed is, kan worden uitgemaakt door het geweten, zo zegt men. Maar in de vergelijkende cultuurwetenschap wordt aangetoond dat het geweten gevormd wordt door de cultuur waarvan men deel uitmaakt: het geweten blijkt het geheel van de geïnterioriseerde leefregels uit de cultuur. De oordelen waarvan wij dachten dat ze afkomstig waren uit het diepste van onze ziel en die wij toeschreven aan de faculteit van ons geweten, blijken wetten waaraan wij ons hebben onderworpen onder aanhoudende sociale druk.

Als de leider van een groep, 'goed' is in moreel opzicht, dan zal in principe ook de ganse groep die toch zijn voorbeeld volgt, goed zijn. Maar is de leider van een groep een 'boze', dan zal zijn voorbeeld ook zijn volgelingen besmetten. Edoch, het moet nu duidelijk wezen dat deze stellingen heel gammel dreigen te worden in het licht van de reeds gedane vaststellingen: een boze leider met boze wetten zou het zogenaamde goede via de pervertering van de normen, eveneens perverteren: kan goed, kwaad worden en omgekeerd? Of bestaat er alsnog een objectiviteit welke verbiedt dat de wet van de dubbele negatie uit de logica ook in de werkelijkheid van toepassing kan zijn? Verbiedt het kwaad met andere woorden dan niet zichzelf?

In de logica slaat de dubbele negatie echt nergens op, aanzien aldaar alle uitspraken *a priori* gedesubjectiveerd werden, wat wil zeggen: ontdaan van diegene die ze doet. De logicus doet immers alsof uitspraken een bestaan hadden op zichzelf: dat ware uiteraard nonsens, maar de logicus blijkt nu eenmaal blind voor deze vanzelfsprekend-

heid. Van op zichzelf staande oordelen kon men probleemloos de negatie maken — "Het regent" werd dan zonder meer "het regent niet". Maar van zodra men ook diegene die de uitspraak doet, in acht moet nemen, blijkt men met tenminste twee waarheidsniveaus geconfronteerd te worden. Neemt men die in rekening, dan gaat het immers om een uitspraak welke expliciet luidt dat *Jan zegt dat het regent*, en de ontkenning daarvan luidt niet dat *Jan zegt dat het niet regent*, maar wel dat *Jan niet zegt dat het regent*, en dat is iets heel anders. De negatie van de uitspraak "het regent" is met andere woorden de uitspraak dat we helemaal niet wéten of het al dan niet regent. Immers, niemand blijkt uitsluitel te hebben gegeven over het feit of het al dan niet regent, en we hebben er dus het raden naar. Maar in geen geval kunnen we besluiten dat de ontkenning zou betekenen dat het niét regende. De logica is simplistisch, ze is een spel en ze heeft uit zichzelf geen enkele band met de werkelijkheid, precies omdat het subject dat de uitspraken met de werkelijkheid verbindt, ontbreekt.

Ook in het kwaad verbergt zich uitgerekend dit subject dat hetzij waarheid spreekt, hetzij liegt. De leugen kan gedijen bij de gratie van de onzichtbaarheid van de leugenaar. Valt zijn verkapping weg, dan wordt de leugen krachteloos, want zij verandert in een grap. Het beste verbergt zich het subject nog in de kudde, in het napraten van wat een leider voorzegt, in het blinde navolgen van een norm welke als heilzaam of als alleenzaligmakend voorgehouden wordt. De hypocrisie van het kwaad openbaart zich in de goddeloosheid die in de verkrachting van de waarheid schuilt: in het lelijke toneel waarin de spelers voorhouden de waarheid te proclameren, terwijl zij slechts de machthebber napraten teneinde zichzelf veilig te stellen. Desnoods

doen zij dat op de koop toe ten koste van mensen die zich met het eigen bloed borg stellen voor de waarheid, of voor God, wat sinds oudsher het martelaarschap wordt genoemd. Het goede kan immers in deze wereld niet overleven zonder de losprijs van het bloed dat de boze sinds oudsher opeist. Het christendom is daarom een bijzonder bloederige en in zekere zin ook bloeddorstige religie waartoe niet alleen zaken zoals het lijden en de dood behoren maar ook het vampirisme, het martelaarschap en het kanibalisme. Het christendom is immers een bijzonder organische religie, in die zin dat zij mens en God, precies zoals moeder en kind, met levend bloed en vlees verbindt.

De levende band, het leven zelf en het organische, ontbreken nu volkomen in het kwaad. Het kwaad gedijt zoals gezegd bij de gratie van een subjectloosheid welke de dubbele negatie een satanisch spel kan laten spelen dat de werkelijkheid verwringt. Het kwaad zal noodgedwongen het leven door namaak vervangen, zoals het ook God vervangt door de mammon: het spontane spel van de natuurlijke geboden en verboden welke ontspruiten aan de noodzaak, wordt opgeblazen en vervangen door een regelgeving of een wetboek, ontsproten aan het verstand van een of andere potentiaat, of misschien veeleer aan diens onverstand. Een ziellose machine acht zich de meerdere van een levend organisme en de machine legt het organisme wetten op, ze houdt het in de ban. De golem overheerst zijn schepper, de mens wordt door zijn instrumenten in gebruik genomen, middel en doel worden onderling verwisseld en zo worden tevens alle waarden in diezelfde beweging geperverteerd.

Niet langer zijn nood bepaalt waarop iemand recht heeft, maar wel zijn bezit, hoe paradoxaal het ook klinkt: bezit

geeft recht op nog meer bezit; nood kan slechts leiden tot nog meer nood. Zo zal de hongerige, zijn hoge nood ten spijt, spijs en drank moeten derven, vaak tot de dood volgt, terwijl de rijke, ofschoon die geen enkele nood heeft aan voedsel of aan drank, het recht krijgt om het voedsel in te palmen (en als hij dat wenst zelfs te vernietigen) — het voedsel dat de noodlijdende in leven houden kon. Het ontbreken van het levende en het organische leidt ertoe dat de nood niet langer wordt gelenigd, doch recht naar de dood van de noodlijdende leidt. Aan de hongerige wordt het goede voedsel onthouden, en wie verzadigd zijn, verbrassen wat toekwam aan de doden. Het natuurlijke signaal van de noodlijdende wordt niet langer beantwoord door het natuurlijke medelijden, maar het ontlokt aan de geperverteerden van de huidige heersende cultuur, een afkeer in plaats van een empathie, terwijl spilzucht en verbrassing niet langer de afkeer wekken maar daarentegen een vreemd soort van aantrekkingskracht uitoefenen. Maar het is een aantrekkingskracht die na een grondige analyse een verkapte vorm van jaloezie blijkt te zijn. In een systeem dat geënt is op de hebzucht en op het egoïsme, manifesteert men zich tenslotte niet anders dan middels een maximaal verteer.

Op die wijze is het kwaad ook uitermate destructief, en die vernietigingskracht kan dit keer niet meer worden ingetoomd omdat elke organische feedback ontbreekt: op de hebzucht staat geen grens, de hebzuchtige bezit nooit genoeg en derhalve kunnen de wedstrijden waarbij men om het meest verteert, nooit een halt worden toegeroepen. De fuif van de ene kost duizend euro, een volgende overtroeft hem met een fuif van tweeduizend euro en een derde ziet zich genoodzaakt om weer een groter bedrag uit te geven

want in een wereld van hebzucht en concurrentie is verliezen taboe. De illusie van het onbeperkte en het oneindige volgt uit de onverzadigbaarheid die eigen is aan de illusies of de leugens die de zuchten of de zonden tenslotte zijn. Zij nemen van bij het prilste begin de mens op sleeptouw, niet naar een of andere hoge bestemming, doch steeds verder weg van zijn doel, dat ten slotte sowieso in een of andere vorm van bevrediging ligt. Bevredigd kunnen de zuchten immers niet worden: zuchten zorgen voor steeds grotere hiaten en het jojo-effect dat ze op gang brengen, gaat door totdat het organisme, dat verondersteld wordt om dit alles maar te kunnen blijven dragen, crasht. Het organisme van het individu, het organisme van de mensheid, het organisme van het levende en het organisme van de totaliteit. Het kwaad vernietigt en blijkbaar houdt het met deze werkzaamheid niet op zolang er nog dingen recht staan.

Vergat men dan dat het goede niet vanzelfsprekend is, dat het gemaakt moet worden en dat het grote en blijvende inspanningen vraagt om het in stand te houden?¹¹⁶

Stof en as

*"De vierde engel blies op zijn bazuin. Een derde deel van de zon, van de maan en van de sterren werd getroffen, waardoor dat deel verduisterd werd. Een derde deel van de dag en ook van de nacht was er dus geen licht."*¹¹⁷

116 Tekst d.d. 2 mei 2010.

117 *Openbaring* 8,12.

In de oudste tijden, lang nog voordat de uilen spraken, ging in de darmen van de aarde, de aarde zelf aan het koken: de stenen smolten tot een hete brij. De brij kolkte en omdat de aarde haar eigen brouwsel niet meer kon inhouden, spuwde zij het uit door vele monden, hemelwaarts. Maar ook de hemelen weigerden het spuwsel en het viel weer neer: gloeiende lava overdekte de aarde, stroomde, stolde en vormde bergen. Op één van die bergen — Vesuvius, nabij Napels — zetten zich per schip voorbijtrekkende Osken en daarna ook Etrusken neer en zij stichtten Pompeï, een stad bestemd voor de eeuwigheid.

Dat gebeurde omstreeks 700 jaar voor Christus. Pompeï groeide zeven eeuwen lang totdat in 79 na Christus de Vesuvius weer in barensood verkeerde. De kleine Plinius, een neef van de geleerde Plinius, was ooggetuige en beschreef de ramp.¹¹⁸

Uiterekend daags na de feestdag van Vulcanus (in het Grieks: Hephaistos; bij het Etrusken: Sethklans), de god van het vuur aan wie de vulkaan zijn naam ontleent, en dat was op 24 augustus van het jaar 79 om één uur 's middags, vestigde de moeder van Plinius' oomzegger in de haven van Misenum waar Plinius commandant was van de vloot, zijn aandacht op een grote wolk in de gedaante van een

118 De ooggetuige Plinius Minor beschreef de uitbarsting op vraag van de geschiedschrijver Tacitus, die wilde weten hoe Plinius (Minor) zijn oom, die een geleerde was, omkwam, samen met tallozen in meerdere omliggende steden (*Plinius Minor, Epistula VI 16*), en ook wilde hij weten hoe Plinius Minor zelf die periode doorstond (*Plinius Minor, Epistula VI 20*). Een versie van de tekst van deze brieven, vertaald naar het Nederlands, vindt men hier: http://satura-lanx.telenet.be/Vita%20Romana/04_Vita%20Romana_Pompei/04_2C.htm .

parasolpijnboom, die verscheen boven het gebergte van Pompeï. Hij wilde het verschijnsel bestuderen, toen hij net een brief ontving met een dringende vraag om hulp vanwege Rectina, de vrouw van ene Cascus, die op die onheilspellende plaats verbleef en die nog slechts via de zee weg kon van daar.

Oom Plinius liet zijn onderzoek voor wat het was en stak van wal met grote schepen richting Pompeï, om er de noodlijdenden te redden. Hete as viel neer op de schepen die de haven naderden welke moeilijk bereikbaar leek en zij zetten koers naar Stabiae waar Plinius' vriend Pomponianus woonde. Plinius trachtte de bange Pomponianus gerust te stellen terwijl grote vuurzeeën verzezen tegen de nachtlucht welke hij toeschreef aan brandende villa's. Maar terwijl Plinius sliep, viel er zoveel as dat men hem moest wekken om weg te vluchten en men moest kussens vastbinden op het hoofd tegen de vallende puimstenen. De aarde beefde en op die plaats wilde het geen dag worden. Een felle tegenwind maakte de afvaart onmogelijk en oom Plinius, die al aan asthma leed, werd in zijn slaap door de zwarte rook bevangen en stierf.

Intussen was de neef van wijlen de geleerde Plinius in Misenum gebleven met zijn moeder, en daar waren al dagen lang ongewoon zware aardshokken. Die bewuste ochtend noopte instortingsgevaar hen de stad te verlaten. Ze vertrokken en werden gevolgd door een grote menigte. De zee trok zich terug, het ongewoon brede strand lag vol met zeedieren. Over de zee zag men het licht van vuur en lava in de duisternis. Alras verdween Misenum in een rode wolk. Er viel as en een zwarte nevel doemde op achter de grote vluchtende mensenzee. Het werd pikdonker, weklachten weerklonken, sommigen dachten dat het einde

van de wereld aanbrak en dat het nooit meer dag zou worden. Er viel meer as. Later verscheen uiteindelijk een loodkleurige zon. Bij de terugkeer huiswaarts — naar Misenum — leek alles met grauwe sneeuw overdekt.

Vulkanen houden er blijkbaar van hun feestdag te vieren: op 27 augustus van het jaar 1883, barstte de Krakatau uit, een vulkaan in de zee-engte tussen Java en Sumatra, en dit veroorzaakte een klap die zelfs 600 km verderop te horen was. De vorige uitbarsting dateerde van 535, en uit beschrijvingen daarvan blijkt dat die zo groot was dat ze het toenmalige Indonesische eiland in twee deelde, waardoor Java en Sumatra ontstonden. Maar ook uit de uitbarsting uit 1883 ontstonden nieuwe eilandjes. We hebben daar beschrijvingen van in onze eigen taal omdat toentertijd de streek door de Nederlanders gekoloniseerd werd. Uit de ooggetuigenverslagen blijkt de immensiteit van de uitbarsting, welke gevolgd werd door een tsunami die nog veel krachtiger blijkt dan deze die in 2004 aan bijna 300.000 mensen het leven kostte.

Bij de uitbarsting van de Krakatau in 1883 viel er bijzonder veel puin, en de beschrijvingen van neerkomende gloeiende asse, doen aan de ramp van Pompeï denken. Het begon al in mei en van het anders zo prachtige, groene eiland, bleef al gauw slechts een verbrande berg over, geheel ontbladerd en grauw...

"Toen kwam de uitbarsting van 26 Augustus, zoo ontzettend in haar verschrikkelijke gevolgen. De slachtoffers kunnen bij tien duizenden geteld worden, en de materiele schade is zoo groot, dat zelfs een benaderende schatting nog niet gemaakt kan worden. Alleen in het district Ban-

tam zijn 21.538 personen omgekomen of vermist, terwijl de schade op ruim 6 miljoen gulden wordt geschat."¹¹⁹

's Maandags trad de duisternis in, viel er as uit de hemel en werd het koud. De as viel tot in Cherbon, op 85 uur van de vulkaan vandaan. Alras bleek dat de uitbarsting een ramp was, vooral ook door de daarop volgende tsunami die in de straat van Java 12 tot 27 meter hoge vloedgolven veroorzaakte, Te Batavia rees de zee 5 meter, en de golf plantte zich voort tot op de Afrikaanse en de Amerikaanse kusten. Ganse dorpen werden weggevaagd, koraaleilanden opgetild en kilometers landinwaarts weer neergezet, duizenden lijken en kadavers verwekten een vreselijke stank. En ook waren er hemeltermgende taferelen:

*"Een moeder is met levensgevaar met haar kind, een knaapje van een jaar of drie, aan den vloed ontkomen. Zij drukt het krampachtig aan haar hart, terwijl zij radeloos haar man in zijn pogingen, om iets van zijn have te behouden, voor haar oogen met het woedende element ziet worstelen, en eindelijk in den poel reddeloos ziet verzinken. Ten minste is mijn lieveling gered, denkt de moeder; maar als zij het kussen wil, bemerkt zij, dat zij het in haar angst heeft doodgedrukt."*¹²⁰

Bij de historische uitbarsting in 1669 van de Siciliaanse Etna (na de Stromboli de actiefste vulkaan van Europa en met zijn 3323 meter tevens de op één na de hoogste van Europa), stroomde de lava tot in de stad Catania.

Op de scheur tussen de Amerikaanse en de Europees-Afrikaanse tektonische plaat, ligt IJsland, een vulkanisch ei-

119 <http://www.houwie.net/krakatau0.html> , en:
<http://www.houwie.net/krakatau/krakatau1.html>

120 <http://www.houwie.net/krakatau/krakatau2.html> .

land overdekt met 60 miljoen jaar oude gesteenten. Het 'maanlandschap' aldaar getuigt ervan dat het eiland in feite één grote vulkaan is: geen groen op IJsland, wel warmwaterbronnen, de zogenaamde geisers, gletsjers, besneeuwde bergtoppen, watervallen en... actieve vulkanen.

De vulkanen op IJsland zijn van het langdurig spuwende type, wat wil zeggen dat zij maanden en soms jaren aan een stuk actief kunnen blijven, en in het verleden barstten zij vaker gezamenlijk uit. Bij de uitbarsting van de Laki in 1783 overdekte de lava een oppervlakte van meer dan 500 vierkante kilometer en de gassen en de zure regen, die zelfs de huid irriteerde, maakten IJsland steriel en er kwam hongersnood: een vierde van alle IJslanders stierven, 10.000 mensen in totaal, alsook een groot deel van het vee. In Engeland kwamen 23.000 mensen om.

IJsland is één grote vulkaan met meer dan honderd kraters, onophoudelijk spuiten geisers alom hete waterdamp de lucht in en vullen zich daar waterbekkens, ganse meren, met warm water. Na een rust van 187 jaar, is de Eyjafjallajökull op 20 maart laatst leden weer actief geworden en er valt weinig goeds te voorspellen, wetende dat zijn vorige uitbarsting, in 1821, zomaar eventjes 13 maanden aanhield. Bovendien is de kans volgens sommige geologen vrij groot dat deze vulkaan ook zijn buur zal aansteken... die zowat tien keer krachtiger is.

In één dag tijd — van 14 tot 15 april 2010 — vormde zich boven de Eyjafjallajökull [eigenlijk de Guðnasteinn¹²¹] een aswolk met de oppervlakte van Engeland (ongeveer

121 De Eyjafjallajökull is een gletsjer die bovenop de 1666 meter hoge vulkaan Guðnasteinn ligt. (zie: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Eyjafjallaj%C3%B6kull>)

130.000 vierkante kilometer). Wetende dat het aardoppervlak (land én zee) zo'n 500 miljoen vierkante kilometer bedraagt, volstaat het althans in theorie dat onze vulkaan 10 jaar ononderbroken rook uitblaast opdat het overal pik-edonker zou worden. Maar voor zijn buur, die immers tien keer krachtiger is, ware één jaar ruimschoots voldoende om de eeuwige duisternis te bewerkstelligen.

*"Hij opende die put, waaruit rook opsteeg als uit een grote oven. De zon en de hemel werden verduisterd door de rook uit de put."*¹²²¹²³

Wordt 2010 een jaar zonder zomer?

Alvast in Noord-Europa kan men opmerken dat, de opwarming van de aarde ten spijt, de lentebloei van 2010 een flink stuk later kwam dan gewoonlijk. Voor Europa zou het trouwens geen primeur in de geschreven geschiedenis wezen mocht er in 2010 van een zomer helemaal geen sprake zijn. De uitbarsting van de IJslandse vulkaan Laki van juni 1783 tot februari 1784 deed wereldwijd de temperatuur met gemiddeld 1° Celsius dalen, en wie zal zeggen of de periode van grote koude ten tijde van de schilders die naar de naam van Brueghel luisterden, ook niet aan een boertje van moeder aarde was te wijten?

Het is hoe dan ook een feit dat de slechts enkele minuten durende schaduw in gevolge een volledige zonsverduistering, ter plekke voor een plotselinge afkoeling kan zorgen

122 Openbaring 9,2.

123 Tekst d.d. 17 april 2010.

die meerdere graden Celsius bedraagt. Het temperatuurverschil tussen dag en nacht is uiteraard aan de zon te wijten. En het verschil tussen zomer en winter is helemaal niet toe te schrijven aan het schommelen van de afstand van de aarde tot de zon: de zomer wordt door niets anders gemaakt dan door de rechtere invalshoek van de zonnestralen, de wisselende afstand tot de zon ten spijt. Het broeikas effect dat wij kennen uit de milieurapporten van de jongste jaren illustreert hoe serres opwarmen door invallende zonnestralen en niet door de temperatuur van de lucht. Ook gewone wolkenvelden kunnen in de zomer soms voor tijdelijke verkoelingen van wel tien graden verantwoordelijk zijn. Dit alles slechts om te zeggen hoe invloedrijk de zonnestralen zelf zijn inzake opwarming; stralingswarmte blijkt heel bijzonder.

Het kost niet eens zo heel veel tijd om te becijferen hoeveel calorieën een aswolk van een bepaalde grootte en dichtheid aan onze planeet onttrekt waar zij de zonnestralen verhindert om door te dringen tot het land of tot de zee. Zonder in details te treden kan niettemin met zekerheid worden gezegd dat een hardnekkige vulkaanuitbarsting die een tijdlang aanhoudt, volstaat om de temperatuur plaatselijk zo fel te doen dalen dat een ijsselijke winter en/of een echt kille zomer daarvan het gevolg zijn. Uiteraard zal een aan aswolken te wijten zomerloos jaar altijd in de schaduw staan van andere en veel ergere gevolgen zoals aardbevingen, overstromingen, zwavelvergiftiging, veesterfte, misoogsten en hongersnood, die in het verleden herhaaldelijk vele honderdduizenden slachtoffers maakten. Wordt 2010 voor ons een zomerloos jaar? Alleen de wind weet het.¹²⁴

124 Tekst d.d. 10 mei 2010.

Van Togenbirger's 'atheïsme'

Wij zien dingen die er helemaal niet zijn en tegelijk zijn er ook dingen die we helemaal niet zien. Omdat we kudde-dieren zijn, kijken we meestal selectief en, meer bepaald, op de manier waarop de leider ons dat voordoet. De ervaring leert dat de meesten onder ons zich daarvan niet of nauwelijks bewust zijn en dat zij dit eigenlijk niet kunnen geloven, ofschoon deze werkelijkheid zich voortdurend voor onze eigen ogen afspeelt. Als het klaar is buiten, maar de leider zegt dat het donker is, dan praten wij hem meestal na, en beamen wij zijn oordeel: jazeker, het is donker! Vertel dat aan willekeurig zeven mensen en zes onder hen zullen vol onbegrip de schouders ophalen. Edoch, tweeduizend jaar lang hebben leiders tot het volk gezegd tijdens de ontelbare ceremonies ter gelegenheid waarvan zij hun doden begroeven: en nu leven zij voor eeuwig! Even zoveel keren hebben tallozen dit ook blindelings geloofd.

Duizenden jaren lang hebben zogenaamde geestelijken aan de volkeren verteld dat er na de dood een hemel was, een vagevuur en een hel. Ofschoon tallozen met de allerbeste bedoelingen aan hun nazaten beloofden terug te zullen keren daar vandaan om hen over dat andere land eindelijk wat inlichtingen te verschaffen, is niemand ooit van daar met nieuws over de brug gekomen. Nochtans hebben tallozen aan de waarheid van de verzinsels van die geestelijken geen ogenblik getwijfeld, bewijze het feit dat de handel in aflaten één der bloeiendste ooit geweest is. Met de opbrengst daarvan kocht de kerk zowat alle aardse bezittingen op en nadat zij op bijna alles de hand had gelegd, hield zij nog steeds niet met schrapen op: zij belaadde ter-

stond alle zielen met vrachten schuld die nooit ofte nimmer konden worden ingelost — niet tijdens het eigen leven van de beschuldigen en beslist ook niet tijdens dat van hun nazaten — het ging immers om een 'erfschuld' — en aldus werd de zogenaamde 'erfzonde' geboren. Napoleon ontnam de kerk haar wereldse bezittingen in ruil voor haar betaalde dienst aan de staat tot in de eeuwen der eeuwen, en lang nadat de bisschop van het ijdele Rome zichzelf had uitgeroepen tot paus over alle anderen, schonk Benito Mussolini hem met het Vaticaan de macht van een wereldlijk leider. Ik stond erbij en ik keek er naar, zo kunnen wij met een gerust hart zingen, en er was geen vuiltje aan de lucht.

De leider bepaalt wat waar is en wat niet, hij zegt wat wij zien en niet zien, wat goed is en kwaad, schoon en lelijk. Ten aanschouwe van elkeen die ziende ogen in zijn kop heeft, worden vandaag in de meest gerenommeerde musea hoopjes vuilnis tentoon gesteld die slechts de superrijken in staat zijn op te kopen, en zij doen het nog ook; aan afval en aan drollen hangen prijskaartjes van ettelijke miljoenen dollars. Uiteraard is dit zuiver machtsvertoon, durf maar eens te zeggen dat ge er niets van begrijpt, gij klein sukkelartje op den dop dat zeven dagen heeft moeten vasten om een ticket beet te krijgen van de grote expositie, en dat daar nu rondrentelt met kapotte schoenen over het glanzende marmer van de tempels van de mammon waarin het amper durft te kuchen omdat die zwakheid van met fijn stof gevulde longen door de echo's onder duizelingwekkende plafonds onverbiddeijk wordt uitvergroott ten gehore van elkeen.

Speel met een bal en uw hond zal achter de bal aan lopen; speel met een ingebeeide bal, en dat raakt uw hond zijn

koude kleren niet: hij ziet wat gij hem zegt dat er te zien is. Het kuddebeest verlaat zich op wat zijn leider hem vertelt en nimmer op wat de ogen die hij van zijn Schepper kreeg hem tonen. Deze blindheid is derhalve geen cultureel verschijnsel, zij zit in de natuur zelf ingebakken, net zoals de ogen die dienen om mee te zien. Wij zien dingen die er helemaal niet zijn maar tegelijk zijn er ook dingen die we helemaal niet zien.

Er zijn namelijk dingen die wij niet kunnen zien omdat we ze niet begrijpen. We zien immers slechts datgene wat we begrijpen kunnen en verder dan ons begrip kan ook onze blik niet reiken. Analfabeten die geen flauw idee hebben van het bestaan van de schrift, missen niet alleen het vermogen om te lezen: zij hebben er ook geen flauw idee van dat er in de boeken iets geschreven staat. De boeken van de grote bibliotheek zijn in hun ogen, zoals een groot schrijver het eens zei, louter dingetjes waarmee in de leesaal een te korte tafelpoot kon worden ondersteund. Toen, inmiddels lang geleden, een 'wilde' uit de Afrikaanse brousse door een 'psycholoog' naar een westerse stad werd gehaald om zijn reacties te kunnen observeren, bleek het enige wat hem tot verwondering had gebracht, een met fruit beladen camion te zijn: de man verstond niet hoe het dan mogelijk was om zoveel fruit ineens zomaar te verplaatsen. Het fruit kende hij, en zag hij ook; voor al het overige bleek hij gewoon blind omdat hij het niet kende. Om dezelfde reden moeten blindgeborenen nadat de geneeskunst hun ogen gezond gemaakt heeft, eerst leren zien want anders blijven zij ziende blind. Mussen zijn rotsbewoners en als zij hun nesten bouwen in de holten van de stenen gevels van onze huizen, zien zij allerminst huizen, zij zien rotsen. Een oude Indische leer zegt dat de leeuwin voor haar welpen een

moeder is, voor de mens een bedreiging en voor de hyena een prooi. Voor de lava die uit een vulkaan vloeit, is zij helemaal niets, en zo ook is het leven voor het levenloze zonder enige betekenis, terwijl daarentegen het levende al het levenloze in zich integreert: zoals huizen uit bakstenen bestaan, bestaan onze cellen uit zowat alle levenloze elementen uit de tabel van Mendeljev.

We zien slechts tot waar we kunnen kijken, en over wat we niet zien omdat we het ook niet kunnen zien, neigen we te zeggen dat het ook niet bestaat. Alsof alleen datgene wat paste in ons kraam, recht had op bestaan. Alsof onze eigen onwetendheid de maatstaf was voor wat aan de Schepper van hemel en aarde al dan niet geoorloofd was te maken. Deze blindheid — vergezeld dan nog van de waan het wél te zien en te weten — die groteske arrogantie is paradoxaal genoeg de bron van alle 'religie'. Dixit O. Van Togenbirger. Maar daarmee is lang niet alles gezegd...

*

- Omsk Van Togenbirger, uw 'atheïsme' verdient gezien de specificatie die gij daar aan toevoegt eigenlijk een heel andere naam?

- *Words, words, words!*

- Shakespeare.

- Heb ik nooit gelezen. Hier en daar iets, ja. Mijn wereld is armer dan hij had kunnen zijn, precies omdat ik veel van Shakespeare mis, maar het is nu eenmaal zo gelopen, het loopt voor iedereen anders, dat is uiteindelijk wellicht geen slechte zaak. Bovendien las ik misschien auteurs die Shakespeare eigenlijk in hun schaduw stellen, want wie

zal het zeggen? De leider zegt wel dat Shakespeare de grootste is, maar dat verhaal kennen we intussen al...

- Overdrijft u nu niet een beetje?

- Ach wat! Neem nu die *words, words, words*: mijn ongeletterde buurman geeft dit vrij vertaald heel wat poëtischer weer, hoor.

- Nee toch?

- *Allemaal dikke zjiever!* zegt hij. En wees nu eerlijk: klinkt dit dan niet veel dichtelijker?

- Alle gekheid op een stokje, maar... om bij de zaak te blijven: wat is er nu van uw atheïsme en wat denkt gij dan over God?

- Ach. Om te beginnen kan ik pas een consequent antwoord geven als ik wat zopas gezegd werd, niet tegen spreek.

- "We zien slechts wat we kennen en wat we niet kennen, kunnen we ook niet zien"?

- Inderdaad. Maar ik zou niet zo direct over een God beginnen: dat begrip is eigenlijk een windei, er zit niets in, of er zit om het even wat in, zoals de vergelijkende cultuurwetenschap ons dat onder de ogen brengt.

- Verklaar u nader!

- Wel, het is denk ik niet nodig om over God te praten. Laten we eens gewoon verder bouwen op wat we al hadden.

- "Wij zien dingen die er helemaal niet zijn en tegelijk zijn er ook dingen die we helemaal niet zien"?

- En vooral dat laatste belangt ons hier aan, en niet alleen inzake de dingen, maar veeleer inzake de *wezens* die deze wereld bevolken.

- Over wat voor wezens hebt u het dan?

- Kijk eens hier, mijn beste... en schenk mij nog wat bier, ten langen leste is dat een geestrijke drank: een wezen, en let nu heel goed op, want dat geldt voor alle wezens... een wezen kan slechts die wezens kennen en ook zien, die aan hemzelf omzeggens ondergeschikt zijn. Denk aan wat wij eerder zegden: wat wij niet verstaan, kunnen we ook niet waarnemen. Wezens die meer ontwikkeld zijn dan mieren, kunnen door mieren niet worden begrepen en derhalve is het voor mieren ook alsof die meer ontwikkelde wezens eigenlijk helemaal niet bestaan. Een amoebe heeft er geen idee van wat een kat mag wezen; zij is veel te simpel om daarvan ook maar iets te vatten. Een mier staat al wat dichter bij een kat, maar veel begrip hebben mieren niet van katten. Beesten die andere beesten overtreffen, worden door hen hooguit zeer vervormd waargenomen. Ik vermoed dat apen die naar mensen kijken, apen zien. Zij zien ons als apen die misschien wel veel te korte armen hebben naar hun eigen maatstaven. En ge ziet al waar ik naartoe wil?

- Nog niet, neen. Of bedoelt gij dat sommige mensen geen mensen zijn?

- Tja, zo zoudt ge het op de keper beschouwd wel kunnen zeggen.

- Versta ik het goed? Gij zegt dat sommige mensen eigenlijk geen mensen zijn?!

- Gesteld dat er wezens bestonden die meer ontwikkeld waren dan ons, mensen, dan zouden wij niet in staat zijn om hen waar te nemen, aangezien wij slechts datgene kunnen zien wat wij ook eerst kunnen begrijpen.

- Maar is het niet een tikkeltje overdreven om te stellen dat hier mensen rondliepen die eigenlijk tot een hogere diersoort behoorden terwijl wij daar blind voor bleven omdat we dit sowieso niet konden vatten?

- Ha, ziet ge wel! Het wil er niet zo makkelijk in, niet-waar? Denk nu maar eerst eens terug aan de ongelooflijke vaststelling die we eerder hebben gedaan: er zijn dingen die wij niet kunnen zien omdat we nu eenmaal slechts datgene kunnen zien dat we ook eerst kennen en begrijpen. Ik geef nog een klein voorbeeldje dat misschien een beetje bevattelijker kan maken dat het met die waarheid een en al ernst is. En laat ik nog zwijgen over de computers, en het over onze televisie hebben, meer bepaald de vroegere draadloze televisie die, zoals sommigen zeggen, opnieuw in de plaats zal komen van de kabel-Tv, die eigenlijk een stap achterwaarts was om redenen van winstbejag. Maar wat er ook van zij: de overdracht van geluiden en van beelden doorheen de zogenaamde ether, is een gebeurtenis die sinds het begin der tijden mogelijk is geweest, maar die zich pas ook echt realiseerde toen grote geleerden de eerste Tv-beelden máákten. De mogelijkheid om elektriciteit te benutten was er sinds de bliksem bestond, maar wij bleven daar blind voor totdat — andermaal — één zeer uitzonderlijk man de bliksem begreep en temde. De stoffen waaruit een ontploffingsmotor bestaan, zijn er altijd al geweest, maar de motor zelf volgde op zijn begrip, en zo ging het met alle dingen en zo zal het ook in de toekomst

blijven gaan: de dingen komen onze wereld niet naar binnen totdat wij ze eerst begrijpen.

- Wat niet belet dat we er gebruik van maken?

- Uiteraard, en dat geldt zelfs voor bijna alle dingen, ons eigen leven inclusief: we verstaan niet hoe we dan kunnen leven, maar toch doen we het, toch leven we. Ge ziet: dit kan slechts waar zijn als iemand verstaat hoe we dat kunnen doen.

- Leven?

- Jazeker. Het merendeel onder ons heeft er geen benul van hoe een telefoon werkt, en toch kunnen zelfs kleine kinderen van de telefoon gebruik maken. Telefoneren, autorijden, maar ook maatschappelijk functioneren, een taal spreken, dingen voelen en verstaan en, uiteindelijk, leven: niemand weet hoe het werkt maar iedereen doet het.

- Er bestaat noodzakelijk ergens een groot, goddelijk brein dat het eerst allemaal bedacht heeft?

- O, o, o! Nu loopt ge wel wat van stapel, hoor! Ha, ik zal de laatste zijn om die *Intelligent Design* te gaan verdedigen. Wie daarin geloven, trappen trouwens in die verraderlijke val waarvoor Aurelius Augustinus al gewaarschuwd heeft, intussen meer dan anderhalf millennium geleden.

- En dat is?

- Wij maken huizen, karren, schepen... uit voorhanden zijnde grondstoffen, en we transponeren dat gebeuren verkeerdelijk op de natuurlijke dingen, op de grondstoffen en op het leven zelf, terwijl het leven veel meer is dan een loutere samenstelling of een metselwerk. Wat leeft, is daarentegen niet geconstrueerd zoals een huis dat is: elk

levend wezen is gegroeid, het is geboren uit een moederwezen, het is niet gemaakt maar wel geschapen. En wat dat ook moge betekenen: 'scheppen' is vooral iets heel anders dan 'maken'; het is tot ontstaan gebracht worden vanuit 'niets'. Iets maken is iets samenstellen uit bestaande onderdelen. Het is iets dat er reeds is, naar zijn hand zetten, zoals men een oude beek omleidt, bijvoorbeeld om daarmee de Augiasstallen uit te spoelen.

- Een levend wezen is geen machine?

- Uiteraard niet. De constructie van een telefoon volgt op zijn begrip, en eens die op de markt is, kan elkeen hem naar willekeur gebruiken. De uitvinder is dan eigenlijk overbodig geworden; hij heeft zichzelf overbodig gemaakt, zoals ook de goede leermeester doet. Maar dat geldt vanzelfsprekend niet voor de 'geschapen' dingen, die immers geen samenstellingen, geen constructies zijn. We weten allen welke stoffen een boom allemaal bevat, maar hem namaken dat kunnen we niet; een boom is immers geen maakwerk, hij is gegroeid uit een moederboom, zijn oorsprong ligt uiteindelijk in het begin der tijden, we zeggen dat hij 'geschapen' is, 'gemaakt uit niets'.

*

- Omsk Van Togenbirger, verstaan wij u nog goed? Want wat is er dan van God, als gij zegt niet te geloven in het *Intelligent Design*, terwijl ge Augustinus citeert en benadrukt dat er zaken zijn, en ook wezens, die wij niet kunnen zien?

- Opgelet nu: die zaken en die wezens zijn er noodzakelijk! Ik heb ze niet uitgevonden of bedacht, prent dat vooral goed in uw hoofd! Hun noodzaak volgt gewoon uit het

feit dat onze kennis helemaal niet zo ver reikt, terwijl het grotesk ware om te geloven dat alles wat wij niet begrijpen kunnen, ook niet kon bestaan!

- Precies.

- Daarom en om geen andere reden is het bestaan van ons onbekende zaken en wezens een noodzaak. Het spreekt vanzelf dat er meer is dan wat wij begrijpen kunnen, en dat is trouwens ook de motor van het zoeken van elke positieve wetenschapper: indien hij geloofde dat hij al alles had ontdekt, dan zou hij met zoeken immers allang opgehouden hebben. Het is precies omdat hij ervan overtuigd is dat er nog dingen bestaan waarvan hij nauwelijks benul heeft, dat hij ze zoekt... en uiteindelijk ook vindt. Als ge het mij vraagt, is dat een zoeken en een vinden zonder einde. Men kan zelfs niet zeggen of men op die weg hetzij vooruitgaat, hetzij gewoon stilstaat in de illusie dat men vordert, gewoon omdat het om een onuitputtelijke ontdekking gaat, ziet u?

- En wat betreft dan die ons onbekende wezens... kunnen wij ons daarvan een voorstelling maken?

- Jazeker, zij het dat die tamelijk abstract moet blijven. We zien slechts tot waar we zelf kunnen begrijpen, en zodoende kunnen we zelfs onszelf niet zien zoals we zijn... ofschoon we daardoor niet worden gehinderd in ons bestaan: we blijven geheel onverminderd bestaan. We zegden dat ook volstrekte leken inzake techniek kunnen autorijden en telefoneren: we hoeven niet te begrijpen wie of wat we zijn om te kunnen zijn; we hoeven niet te doorgronden wat we doen om 'mee' te kunnen doen: participeren blijkt wonder genoeg geheel gratis en moeiteloos mogelijk. Gesteld dat er wezens waren die wij *als zodanig* niet in staat waren

te zien omdat wij ze ook niet konden vatten, dan zouden zij er misschien wel uitzien zoals al onze andere medemensen. Denk eraan: gedomesticeerde honden beschouwen waarschijnlijk ook ons, mensen, als soortgenoten. Vandaar kan men misschien wel stellen dat de *Übermensch* — om eens een lelijk woord te gebruiken — er in onze ogen net zoals ieder ander uitziet.

- En dat zou dan tegelijk het verborgen karakter van zijn bestaan verklaren?

- Zo men wil, ja. We zouden dan ook niet geneigd zijn om een andere, hogere diersoort te onderscheiden wanneer we het over die 'supermensen' hadden, om maar iets te zeggen, veeleer zouden we het hebben over een aftakking binnen de eigen soort.

- Onze huidige geleerden?

- Ach, loop niet zozeer van stapel! Dat heb ik helemaal niet gezegd! Het kan trouwens ook niet zo simplistisch zijn, begrijpt u? Misschien zitten de superwezens, als die er zijn, wel verspreid onder ons allen, en vormen zij een of ander 'team' veeleer dan dat ze een persoon waren; groepen zonder een afgegrensde identiteit. We kennen de categorieën 'dingen' en 'personen', en al heel wat filosofen hebben het gehad over de 'menschheid', bijvoorbeeld als het 'lichaam van Christus': dat toont aan dat ergens het vermoeden leeft dat er nog hogere categorieën bestaan... terwijl wij niet in staat blijken om ze op het spoor te komen...

- Hoe zoudt gij dan besluiten?

- Och, conclusies trekken is voorbarig nu. We kunnen enkel zeggen dat het gekende en het bestaande nimmer samenvallen, ook en vooral met betrekking tot de levende

wezens. De middeleeuwse 'uitvinding' van de engelen is alleen daarom al helemaal niet zo vergezocht. Maar dan belanden we in een nieuw verhaal...

- Wordt vervolgd?

- Zoals heel wat beesten heeft wellicht ook deze zaak een staart...¹²⁵

Indoctrinatie, misleiding en psychopolitiek

1. Hersenspoeling in het communisme

Niet langer dan vierenvijftig jaar geleden — in 1955 — maakt de New Yorkse professor Charles Strickley de inhoud van een bijzonder boek wereldkundig. Het ging om een Russisch handboek dat zou gebruikt worden op ondergrondse communistische scholen — een leerboek over praktijken van hersenspoeling en psychopolitiek.¹²⁶ Het boek bevat een strategie om de geestelijke gezondheidszorg aan te wenden als dekmantel voor politieke overreding en psychosociale of zelfs fysieke uitschakeling van politieke tegenstanders. De verantwoording luidt dat het rationalistische communisme de beste staatsvorm is, het westerse kapitalisme de meest verziekte. De staat is zoals een lichaam: dat functioneert pas gezond als alle organen

125 Tekst d.d. 12 juni 2010.

126 De vertaling van dit zogenaamde Sovjet handboek droeg de titel: "Brainwashing: A Synthesis of the Russian Textbook on Psychopolitics". Naar verluidt werd het verspreid als openbare waarschuwing (voor de wrede heden van het communisme)...

en cellen samenwerken. Tegenwerkende delen maken op den duur het ganse lichaam ziek; daarom ook zijn alle middelen die hen in het gareel kunnen dwingen, gerechtvaardigd. De "operante conditionering" van Pavlov geldt als basis voor de tactiek van de hersenspoeling. Als voorbeeld vertelt het bevreemdende handboek hoe de Kozakken een wild paard plegen te temmen: om zijn wil te breken en gehoorzaamheid af te dwingen, slaan zij een fles vodka aan scherven tegen zijn kop zodat de alcohol inbrandt in de ogen van het dier. Voortaan zal het gehoorzamen als een lammetje.

Psychopolitiek doelt op de onderwerping van andermans gedachten en strevingen en op de verovering van de vijand middels zogenaamde geestelijke gezondheidszorg. Die moet in de cultuur van de vijand een maximale chaos creëren. Lavreti Pavlovitsj Beria verklaarde in een toespraak aan de Amerikaanse studenten van de Lenin Universiteit in 1936, geheel overeenkomstig het Sovjet handboek:

"IJver tot op het punt dat elk psychologieleraar, onder de dekmantel van het vak 'psychologie', bewust of onbewust, de communistische doctrine onderwijst. (...) IJver totdat alle dokters en psychiaters hetzij bewuste psychopolitici zijn geworden, hetzij onbewust onze doelen dienen. (...) Op die manier kunnen onze vijanden gelijk insecten verdelgd worden (...) Leiders kunnen gedwardsboomd worden door hun families met drugs te verzieken. Jullie kunnen hen dan van de kaart vegen door hen krankzinnig te verklaren. En werken ze teveel tegen, dan laten onze technologieën het toe hen tot krankzinnigheid te brengen."¹²⁷

127<http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/voll14/scientology/brain-wash-intro.shtml> : *"You must work until every*

Tegenstanders moeten in diskrediet worden gebracht en aangezet worden tot zelfmoord — wie door een arts tot krankzinnige gestigmatiseerd wordt, verliest alras alle krediet. De loyaliteit aan zichzelf wordt vernietigd door iemands zelfvertrouwen te kelderen; de familie-eenheid kan vernietigd worden door de familieleden onderling financieel onafhankelijk te maken, door het huwelijk te degraderen en scheidingen te vergemakkelijken; de loyaliteit van vrienden en omgeving wordt vernietigd door hen te beschuldigen van het verspreiden van geruchten; de loyaliteit aan de kapitalistische staat wordt vernietigd door intolerantie tegenover de jeugd, die zich dan zal keren tegen die staat.

"Door allerlei drugs makkelijk verkrijgbaar te maken, door aan tieners alcohol te verschaffen, door onbeschoft gedrag aan te moedigen, door hen te prikkelen met pornografische literatuur en door bepaalde seksuele praktijken bij hen aan te prijzen via de voorlichtingsbureaus, kan de psychopoliticus een attitude van chaos, ijdelheid en waardeloosheid creëren, waarin dan het communisme opduikt als dé oplossing die de jeugd op elk gebied de volledige vrijheid schenkt."¹²⁸

teacher of psychology unknowingly or knowingly teaches only Communist doctrine under the guise of "psychology". (...) You must labour until every doctor and psychiatrist is either a psychopolitician or an unwitting assistant to our aims. (...) With it you can erase our enemies as insects. (...) You can cripple the efficiency of leaders by striking insanity into their families through the use of drugs. You can wipe them away with testimony as to their insanity. By our technologies you can even bring about insanity itself when they seem too resistive."

128<http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/vol14/scientology/brain-wash-2.shtml> : "By making readily available drugs of

Psychopolitici zijn werkzaam op universiteiten, bijvoorbeeld als psychologiedocenten, en zij moeten aan hun studenten de communistische leerstellingen aanbieden zonder dat zij dit beseffen, namelijk onder het mom van moderne wetenschappelijke principes die leren dat mensen dieren zijn. De macht van de religie moet gebroken worden en religiositeit moet als neurotisch gedrag worden bestempeld en religieuze families moeten aldus in diskrediet worden gebracht. Bekwame gezondheidszorgers moeten belasterd worden als onbekwaam en uitgerangeerd worden; psychopolitici moeten hun plaats innemen.

"Van al wie proberen om de psychotherapie te ontmaskeren als een psychopolitieke activiteit, kan men nog het beste de geestelijke gezondheid ter discussie stellen. (...) Psychopolitici moeten moord en geweld vermijden, tenzij binnen de muren van het krankzinnigengesticht en jegens personen wiens krankzinnigheid bewezen werd. (...) Hoe gewelddadiger een zieke behandeld wordt, des te hopelozener zal zijn krankzinnigheid uitschijnen. De maatschappij moet zodanig worden bewerkt dat elke opstandeling voor de rechter kan worden gebracht en dan toegewezen kan worden aan een psychopoliticus, die hem vervolgens met een electroshocktherapie tot volstrekte volgzzaamheid kan brengen voor de rest van zijn dagen."¹²⁹

various kinds, by giving the teen-ager alcohol, by praising his wildness, by stimulating him with sex literature and advertising to him or her practices as taught at the sexpol, the psychopolitical operator can create the necessary attitude of chaos, idleness and worthlessness into which can then be cast the solution which will give the teen-ager complete freedom everywhere — Communism."

129<http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/voll4/scientol>

"Tegelijk moet men het volk voorliegen dat het aantal gekken onrustwekkend stijgt. Zo wordt een noodsituatie geschapen waarin de psychopoliticus kan optreden als de reddende engel, en na verloop van tijd verwerft hij zodoende een leidende positie."¹³⁰

Handlangers in de sector van de geestelijke gezondheidszorg kunnen worden aangezet tot (heimelijk registreerbare) seksuele perversiteiten, welke dan als chantage materiaal worden gebruikt om hen tot het uitvoeren van bevelen aan te zetten.

"Omdat de psychopoliticus aldus de zeggenschap verkrijgt over krankzinnigen waarvan velen misdadige trekken vertonen, kan hij hen eventueel in zijn plannen betrekken. Die gekken zullen immers blindelings alle destructief werk verrichten dat hen wordt opgedragen, als zij maar op de juiste manier straffen en implantaten krijgen toegediend.

[ogy/brain-wash-4.shtml](#) : *"Should anyone attempt to expose psychotherapy as a psychopolitical activity, the best defence is calling into question the sanity of the attacker. (...)*

Psychopolitics should avoid murder and violence, unless it is done in the safety of the institution, on persons who have been proven to be insane. (...) The more violent the treatment, the more hopeless insanity will seem to be. The society should be worked up to the level where every recalcitrant young man can be brought into court and assigned to a psychopolitical operative, be given electric shocks, and reduced into unimaginative docility for the remainder of his days. (...)

130<http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/vol14/scientol>

[ogy/brain-wash-5.shtml](#) : *"The society, at the same time, must be educated into the belief of increasing insanity within its ranks. This creates an emergency, and places the psychopolitician in a saviour role, and places him, at length, in charge of the society."*

Zo wordt het ook echt kinderspel om de jeugd van het betrokken land te bederven, de leiders te belasteren en de rechtbanken in te nemen."¹³¹

Het monopolie van de kerk over de geestelijke gezondheidszorg moet worden gebroken; zij moet in diskrediet worden gebracht. En verder:

"Schrijvers die het aandurven om aan het licht te brengen dat de maatschappij onder het juk ligt van complete geestelijke controle en dwang, moeten worden aangezet tot schande of tot zelfmoord, zodat hun werk in diskrediet wordt gebracht. (...) De verspreiding van de communistische sociale orde verloopt overal voortreffelijk. De verspreiding van het communisme heeft overigens nooit geweld of strijd gevegd, ze is gebeurd door de verovering van de geesten. In de psychopolitiek werd die verovering tot in de details verfijnd. (...) Het doel wettigt de middelen. Het degraderen van een volk is minder wreed dan haar vernietiging met atoombommen, want voor een dier dat slechts eenmaal leeft, is elk leven zoeter dan de dood".¹³²

131 <http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/vol14/scientology/brain-wash-5.shtml> : *"In that the psychopolitician has under his control the insane of that nation, most of them have criminal tendencies, and as he can, as his movement goes forward, recruit for his ranks the criminals themselves, he has unlimited numbers of human beings to employ on whatever project he may see fit. In that the insane will execute destructive projects without question, if given the proper amount of punishment and implantation, the degradation of the country's youth, the defamation of its leaders, the suborning of its courts becomes childishly easy."*

132 <http://www.hiddenmysteries.org/themagazine/vol14/scientol>

Huiveringwekkend, maar volgens het handboek zelf zou de methode tienduizenden keren beproefd worden zijn. Enerzijds lijkt de ontdekking van politieke gevangenkampen de geloofwaardigheid van die zaak te ondersteunen. Anderzijds ziet het er naar uit dat politici — ongeacht hun kleur — niet om leugens verlegen zitten als het gaat om oorlogspropaganda.

2. Hersenspoeling in het kapitalisme

Uiteraard bezitten de communisten allerminst het monopolie over propagandatechnieken. Zo kreeg ook de *CIA*, de Amerikaanse inlichtingendienst, vrij spel in psychiatrische ziekenhuizen en in gevangenissen om mensen aan verregaande proeven inzake hersenspoeling te onderwerpen. Meerdere keren werden zelfs onwetende burgers, waaronder Amerikaanse militairen, als proefpersonen gebruikt.

Onder de dekmantel van terrorismebestrijding en dus in het teken van de algemene veiligheid en vrijheid, dreigen de burgerlijke vrijheden heden ten dage danig ingeperkt te worden dat in het westen staten dreigen te ontstaan die op politiestaten gaan gelijken. De burgers zijn zich vaak allerminst bewust van het feit dat er met hun privacy gelachen

ogy/brain-wash-5.shtml : "Authors of literature which seek to demonstrate the picture of a society under complete mental control and duress should be helped toward infamy or suicide to discredit their works. (...) An extension of the Communist social order is everywhere victorious. The spread of Communism has never been by force of battle, but by conquest of the mind. In Psychopolitics we have refined this conquest to its last degree. (...) The end thoroughly justifies the means. The degradation of populaces is less inhuman than their destruction by atomic fission, for to an animal who lives only once, and life is sweeter than death."

wordt door de huidige autoriteiten. Zeer onlangs nog (namelijk in juli 2009) zag het Nederlandse gerecht zich genoodzaakt om de veiligheidsdiensten aldaar op de vingers te tikken omdat zij systematisch de communicaties van journalisten afluisteren. En in het Belgische parlement werd enkele jaren geleden tijdens het vernieuwen van de vloerbekleding nog een uitgebreide installatie van afluisterapparatuur gevonden... van Amerikaanse makelij.

De reclamewereld kennen wij inmiddels, maar niet alleen de reclame hypnotiseert burgers en zet ze aan tot het gewenste gedrag: ook de zogenaamde wetenschappelijke berichtgevingen en het onderwijs zijn feller dan ooit voordien gekleurd met religieuze, antireligieuze of politieke boodschappen. In een wereld waar het goede vereenzelvigd wordt met datgene wat winst oplevert, zijn bedrog en hypocrisie de regel en het huwelijk tussen die twee resulteert in opgedrongen werkelijkheidspercepties die elkeen die zich poogt te informeren, alleen maar doen duizelen. Reclame en propaganda verbergen zich in shows, in soaps en in andere zogenaamde ontspanningsprogramma's, en regelen aldus het burgerlijke gedrag tot in de kleinste details. Via de media wordt bepaald wie geloofwaardig en kredietwaardig zijn en wie niet, en zij maken of breken personen, organisaties, culturen, normen, waarden, wetten en staten zonder dat er ook maar één kanonschot dient te worden gelost.

3. Het geloof in eigen leugens

De leugens die onder de heerschappij van het gouden kalf voor waarheden doorgaan, zijn niet te tellen; zij beheersen alle sectoren van het maatschappelijke leven — de gezondheidszorg, het onderwijs, het verkeerswezen en de ad-

ministratie inclus, zoals vooral Ivan Illich dat indertijd overtuigend en bijzonder gedocumenteerd heeft aangetoond. Maar sinds korte tijd heeft de leugen zozeer aan kracht gewonnen, dat zij de werkelijkheid zelf dol heeft doen draaien. De twee polen — het kapitalisme en het communisme — hebben elkaar zozeer belogen door het voorwenden van het tegendeel van hun wezen aan elkaar, dat ze eensklaps in elkaar zijn overgegaan: de aloude communistische staten, zoals bij uitstek China, zijn door de voorwending van een westers, kapitalistisch imago, nu ook echt kapitalistisch geworden, terwijl heel wat westerse staten die een kapitaalcracht hebben voorgewend die zij helemaal niet bezaten, door de mand vielen en via een noodgedwongen protectionisme, feitelijk communistisch werden want volkomen beheerst door de staat.

Het lijstje van de hersenspoelers is ellenlang, maar wat meer is: aan dat lijstje kan nooit een einde komen omdat uiteindelijk niets of niemand niét op dat lijstje staat. Religies indoctrineren, en niet alleen 'sekten' doen dat, zoals de eigen religie haar concurrenten noemt. Maar ook de zelfverklaarde atheïsten hangen een vorm aan van geloof: de ijver en het fanatisme waarmee zij het niet bestaan van God propageren, laat daar geen enkele twijfel over bestaan. Oorlog in naam van de vrede en in naam van God; het pakt tussen de wereldlijke en de geestelijke heerser verpersoonlijkt in de keizer; massa-indoctrinatie onder de noemer van opvoeding; inquisitie en vervolgingen waaraan alle geheime diensten ooit een voorbeeld konden nemen; de veroordeling van de waarheid zelf in de terechthellingen van wetenschappers en in de volgehouden negatie van experimenteel bewezen stellingen; het goedpraten en aanmoedigen van racisme, verdrukking en slavernij.

Deze indoctrinaties zijn zo verregaand dat wie ze ondergaan nog nauwelijks beseffen dat hun geloofsijver en hun godvrezendheid jegens goden of afgoden van dezelfde makelij zijn als de angst die zij in zekere tijden ook hebben voor een tiran.

Staten eisen van hun soldaten dat ze — in tijden van oorlog — doden in hun naam, en soldaten vinden ook dat dit hun heilige plicht is: jonge vaders uit land *A* — en ingevolge de vrouwenemancipatie nu ook moeders — trekken naar het front en mikken daar met scherp op jonge vaders uit land *B*, door wie zij op hun beurt worden onder vuur genomen. Die vaders proberen elkaars kinderen vaderloos te maken of tot wezen, en zij geloven dat dit hun heilige plicht is en dus een daad waar zij trots op moeten zijn. Mijn eigen grootvader die nog aan het front vocht in de Tweede Wereldoorlog, vertelde me dat hij altijd boven de hoofden mikte: "Ik had zelf kinderen", zegde hij, "ik wilde ook niet dat mijn kinderen hun vader alleen van zijn graf zouden gekend hebben". Zeventig miljoen doden zijn er in die Tweede Wereldoorlog gevallen. Zeventig miljoen kogels uit plichtsbesef die tot eer strekken? Naar mijn bescheiden mening kunnen die afgrijselijke moordpartijen helemaal niets met plicht en trots te maken hebben; zij kunnen alleen maar het gevolg zijn van de meest verschrikkelijke indoctrinaties en hersenspoelingen. Ter herinnering: de straf op desertie is de dood met de kogel. De strijdliederen van weleer behoren tot ons culturele patriomonium, zegt u? Zij zijn niets meer dan een dun laagje vernis bovenop de meest beestachtige conditionering die maar denkbaar is. Geef ons dan maar de liederen van Bertolt Brecht: *Erst das Fressen, dann die Moral*. Zij zijn

bruut, zegt u? Inderdaad, maar zij zijn tenminste nog de meest brute *waarheid*.

Men zegt dat de oorlog het verlengstuk is van de economie. De economie is wreed en berust op de principes van wraak en hebzucht, concurrentie en dus onderlinge tégenwerking in plaats van samenwerking. Moord is in de economie verboden, maar het vernietigen van andermans levensmiddelen is dan weer wél toestaan en wordt zelfs aanbevolen, het is een plicht voor wie wil slagen of rijk worden. Geen geld betekent geen brood op de plank, en dat is honger of dus de bedelstaf — is dit niet altijd de fysieke dood, dan is het alvast de maatschappelijke doodsteek en die leidt niet zelden tot de zelfmoord omdat mensen nu eenmaal groepsdieren zijn, niet van brood alleen leven, of een leven dat slechts een dierlijk overleven is, categoriek weigeren. Maar er is meer: de economie is namelijk het verlengstuk van de natuur, en zo komt het dat de oorlog uit de natuurlijke orde der dingen voortvloeit zoals water uit zijn bron. Van die oorlog maken de indoctrinatie, de hersenspoeling en de misleiding alom, gewoon deel uit en deze feitelijkheid verplicht al wie zijn leven lief is, om tot datzelfde kwaad jegens anderen zijn toevlucht te nemen.

Tenzij men uiteindelijk tot het inzicht kan komen dat alle mensen er bijzonder veel baat zouden bij hebben als zij ophielden met elkander te bestrijden en als zij gingen samenwerken, één groot blok gingen vormen en als mensheid gingen opereren. En is dat niet de bedoeling, uitgerend van... het communisme? Is het dan niet die absolute noodzaak van intermenselijke samenwerking en van de stichting van één grote mensengemeenschap, die hier en daar wat pressie en wat dwang rechtvaardigt teneinde de logge massa mee te krijgen op dat ene, grote schip dat ten-

slotte haar grootste heil tegemoet zal varen? Of is ook dat een leugen, en misschien wel de ultieme leugen, namelijk dat de mens in staat zou zijn om de natuur te overstijgen terwijl hij er voor zijn bestaan tegelijk toch compleet afhankelijk van is? Wie zal het zeggen!¹³³

Wat is er van de overbevolking?

1.

Een *volk* is een verzameling van individuen van eenzelfde soort. Van een gebied zegt men dat het *bevolkt* is als er een volk woonachtig is. *Overbevolkt* wordt een gebied genoemd dat zijn bevolking niet meer kan dragen.

In de natuur heerst zelfregulatie: de natuur regelt zichzelf uit pure noodzaak, en ze doet dat ook inzake de bevolking van leefgebieden. Op een stuk weiland kunnen een beperkt aantal koeien grazen en het aantal van de kudde groeit zolang er gras in overschot is. Van zodra er een tekort ontstaat, sterft het teveel aan koeien af door honger. En met de menselijke bevolking van leefgebieden gaat het er niet anders aan toe. Tenminste zolang men niet aan planning doet, wat betekent dat men de natuur een handje 'helpt'.

Waar een leefgebied met mensen verzadigd is, kan men denken aan emigratie of aan intensivering van de landbouw. Zijn echter die uitwegen uitgeput of onmogelijk, dan rest een volk nog slechts de zelfbeperking. Opnieuw zijn hier meer mogelijkheden.

133 Tekst d.d. 29 juli 2009.

Afgezien van de methode van de 'zelfbeheersing'¹³⁴ met het oog op de geboortebeperving, kan de zelfbeperving slechts bestaan in het doden van het overschot aan individuen. In principe is hier geen wezenlijk verschil met het recht van de sterkste dat zich natuurlijkerwijze doorzet waar geen plaats (meer) is voor iedereen. Het enige wat men nog doen kan, is de methode van doden 'verfijnen'. Dat kan betekenen dat de destructie gecamoufleerd wordt; het kan zelfs zo ver gaan dat men ook van die nood een 'deugd' tracht te maken. Edoch, dit spel kan pas doorgaan op voorwaarde dat men ook gelooft dat men de natuur een handje helpen kán.

De vernietiging van individuen binnen een volk en door datzelfde volk, gebeurt met het oog op de bestrijding van tekorten, zo argumenteert men: het is om de hongersnood voor te zijn, dat men zijn aantal inperkt. En als men dan toch individuen moet doden, waarom dan zou men de gezonden doden en de zieken in leven houden, als het de zieken zijn die door onnut en zorgbehoevendheid drukken op het volk? Doodt men de zieken, dan moet men bovendien heel wat minder slachtoffers maken om tot het gewenste resultaat te komen.¹³⁵

134Het begrip 'zelfbeheersing' wordt hier bedoeld in de zeer ruime betekenis van op anticonceptie gericht gedrag.

135Toen de Nazi's in Duitsland aan de macht kwamen, werden honderdduizenden gehandicapt en onder dwang gesteriliseerd. Later stierven zij in de kampen de zogenaamde genadedood. In *De mens voorbij* legt Gie van den Berghe uit hoe deze "moderste aller genociden" begonnen is met de radicale Verlichting waarin na de dood van God, de mens zijn eigen schepper wordt: nu Darwin's 'survival of the fittest' niet langer waar is, en de 'minderwaardigen' zich evengoed voortplanten als de sterken, moet de mens zelf gaan snoeien in zijn soort.

Maar de 'verfijning' is hiermee nog lang niet voltooid. Men hoeft immers helemaal geen burgers te doden, als men nu eenmaal de beschikking heeft over individuen die nog geen burgerrechten genieten omwille van het feit dat zij nog niet geboren zijn. En met betrekking tot de vraag hoe men dan moet selecteren, dringt de argumentatie van zo-even zich weer op: waarom gezonde vruchten doden als men voor hetzelfde geld de zieke wegwerken kan? Vangt men dan immers niet twee vliegen in één klap?

Deze methode lijkt bovendien veel meer greep toe te laten op de bevolkingsplanning dan de verschillende methoden van vruchtbaarheidsbeperking, zoals die bijvoorbeeld decennialang in Zuid-Amerikaanse landen werden toegepast. Zonder het medeweten van de bevolking werden via het dagelijks voedsel alom vruchtbaarheidsbeperkende middelen toegediend, maar op die manier gebeurt de selectie blind en verliest men het voordeel van de gelijktijdige 'opruiming' van de zieken. Wordt echter het beperken van de vruchtbaarheid aan de betrokkenen zelf overgelaten, dan kan worden vastgesteld dat de meest verstandige en solidaire, en dus ook de meest nuttige mensen, bereid blijken om de groei van hun gezin in te tomen. De meest zelfzuchtige individuen laten het probleem der overbevolking niet aan hun hart komen, tenminste als zij zich sowieso al niet veel vaker dan de doorsnee-burger 'per abuis' voortplanten.

Een wereld met minder mensen maar dan mensen van hogere kwaliteit – dat was het resultaat van de beschreven ingreep. De ingreep bestreed armen, zieken, misdadigers en ongewensten in het algemeen – niet door hen te doden maar door te verhinderen dat zij ooit het levenslicht zouden aanschouwen. Een ingreep welke volgens de nieuwe technologen niets meer was dan het ernstig nemen van

planning en overleg in functie van optimale resultaten. Andermaal: dit alles, gesteld dat de mens inderdaad in staat wás om de natuur een handje toe te steken.

Gezien de geschiedenis van de menselijke bemoeienissen met de natuur, blijkt het allerminst overbodig om de vanzelfsprekendheid daarvan in vraag te stellen. Niet zozeer omdat menselijke ingrepen uiteindelijk tegendoelmatig blijken (zoals in het voorbeeld van de gezondheidszorg met haar paradoxaal resultaat van steeds meer zieken) maar veeleer omwille van de volstreekte afwezigheid van absolute waarden welke dan de navenante, even vanzelfsprekende doelstellingen zouden kúnnen funderen.

Is een wereld met mensen die een tikkeltje gezonder lijken dan voorheen, een verbeterde wereld? Het lijkt er alvast op dat men zo'n wereld verkrijgt door alle zieken, armen en immorelen uit te moorden, maar de bijhorende (immorele, zieke of van grote armoede getuigende) moordpartijen mag men dan uiteraard niet tussen haakjes plaatsen of beschouwen als een eenmalige opruiming of 'grote kuis'. De waanzinnige Adolf Hitler had zo'n propere wereld voor ogen, welke echter per definitie wordt ontsierd door de verbrandingsovens in de talloze concentratiekampen.

Een propere wereld, maar het ongeluk kan nooit worden buitengesloten omdat absolute veiligheid niet bestaat en microben kunnen niet verboden worden zich te delen en zich aan te passen: alleen al om die reden blijft er almaar meer 'schroot' aanspoelen. En wat gedaan met onze oude dag? Want gelooft men dan al dat aan zogenaamd 'onvolkomenen' de toegang tot het leven kan ontnomen worden – zelfs de allervolmaaksten, of althans diegenen die zich in dat geval wanen, worden oud, takelen af, krijgen een ge-

heugen als een zeef en breken botten bij de vleet; zij worden langdurig en ongeneeslijk ziek en bedlegerig, ze kosten fortuinen aan de staat en gaan tenslotte toch dood, en wel zonder één enkele uitzondering.¹³⁶

Een wereld met opruimsystemen voor de onvolmaakten welke niet door voeding, supplementaire voeding, opvoeding of heropvoeding kunnen verbeterd worden, huldigt niet de mensen die er deel van uitmaken, maar huldigt zichzelf als wereld.

Niet het zieke individu wordt daar verzorgd, maar wel de gezondheidsscore van de totaliteit waaraan het zieke individu uiteindelijk moet opgeofferd worden om ze te kunnen blijven halen en verbeteren.¹³⁷ Zo'n wereld is niet mense-

136 Men moet inderdaad Adolf Hitler heten om te kunnen geloven dat men zelfs de dood overwint door na zijn overlijden zijn lijk te laten overgieten met benzine en het dan in brand te laten steken. De verassing krijgt nu overigens de totale chemische vernietiging van het stoffelijke overschot tot concurrent, en wel onder de uitvlucht dat men aldus heel wat brandstof bespaart – een argument dat scoort in de nieuwe milieureligie, maar ook een *vals* argument wegens het feit dat de olie nodig om het eigen lijk te verbranden zelfs niet het honderdduizendste deel bedraagt van de olie die men in zijn ganse leven heeft verbruikt. Indien dergelijke 'besparingsargumenten' in de 'zuinigheidsreligie' waartoe de milieugodsdienst voor een groot stuk te herleiden is, ook hout sneden, dan was het beste helemaal niét te leven – het beste ware dan de dood voor allen.

137 De schijn is belangrijker geworden dan de werkelijkheid – tot die jammerlijke perversie is ook dit euvel te herleiden. In dit geval weet de schijn zich wel bijzonder geslaagd te camoufleren: zij laat blijkbaar vele geloven dat er een evenredig verband bestaat tussen de 'gezondheid' van het volk en die van

lijk, hij is hooguit 'wereldlijk', al vergeet hij dan meteen dat hij ook áls wereld gedoemd is tot een vlugge ondergang, alleen al omdat het dwarsbomen van de natuurlijke diversificatie zich wreken moet.

Dat cijfers en gemiddelden hoog aangeschreven worden door een niet gering deel van allerlei 'deskundigen', is een zeer betreuenswaardige realiteit. Het inzicht lijkt vaak volkomen te ontbreken dat beslissingen welke het resultaat zijn van een stemming, ten langten leste niet voortspruiten uit argumenten doch uit de blinde macht van de meerderheid¹³⁸ die, zoals de geschiedenis bewijst, het slechts zelden bij het rechte eind heeft. Niet de meerderheid doch de uitzondering doet uitvindingen, brengt inzicht en spreekt recht. De massa is laks, de uitzondering daarentegen moet

de enkelingen die daar deel van uitmaken en ze doet dit door te verdoezelen dat een volk pas in overdrachtelijke zin een gezondheid kan hebben, met andere woorden: door de onvergelykbaarheid van beider 'gezondheden' impliciet te miskennen.

138 Elkaar onderling tegensprekende standpunten tot stand gekomen op grond van argumenten, kunnen slechts de volstrekte waardeeloosheid van die argumenten aan het licht brengen. Rest dan nog slechts te beslissen op grond van het meerderheidsprincipe, wat hetzelfde is als het 'recht' van de sterkste. Er bestaat geen enkel verband tussen de argumenten en de stemming: de stemming zelf miskent en vernietigt zodoende de betekenis van de argumenten en aldus ook de zin van de rede. Het stilzwijgende akkoord met deze gang van zaken die nefast is voor alle redelijk overleg, haalt haar kracht uit het feit dat reeds de zogenaamde redelijke argumenten *de facto* strijdig zijn met de eigenlijke beweegredenen, wat betekent dat zij eigenlijk dekmantels zijn, en dus schijn, en derhalve niet waard om ernstig te worden genomen.

niet alleen arbeiden en presteren, maar dient zich bovendien op te offeren teneinde mét het offer van zijn eigen vlees en bloed zijn gelijk plausibel te maken, want de massa verstaat geen waarheid en huldigt helemaal geen waarden, zij gehoorzaamt haar leider blindelings. Die leider blijkt bovendien de meest gevreesde onder allen te zijn, de tiran der tirannen: hij is niet supermenselijk, maar wild en gewetenloos.

De manier waarop de alleenheerschappij van welbepaalde statistieken de mensen door de strot geramd wordt, is een staaltje van dwingelandij. In bepaalde westerse landen wordt anno 2010 aan in verwachting zijnde moeders een gratis prenataal onderzoek van het kind aangeboden, waarna de resultaten daarvan aan de ouders worden bekend gemaakt. Het opmerkelijke daaraan is dat de resultaten de vorm hebben van percenten, en dat ze derhalve geheel onduidelijk zijn en een zwevend en welhaast onwerkelijk bestaan leiden: "Mevrouw, mijnheer: uw kind heeft 70 procent kans om een hersenaandoening te ontwikkelen". Zij slepen de ouders van het ongeboren leven in een gelijkaardige irreële cijfersfeer mee en ze betoveren en bezweren hen. Ten slotte zetten zij een flink percentage van hen onder grote druk om over te gaan tot het doden van hun nog ongeboren kinderen. Dat wordt dan immers de enige manier geacht om te ontsnappen aan de dreiging van een onbeschrijflijk noodlot.

In een volgende fase zal ontegenzeggelijk die dwang tot het doden van de eigen ongeboren kroost nog worden versterkt door de ouders te beheppen met een bijzonder lastige en uiteindelijk volstrekt *onmogelijke* keuze welke bovendien aan schuld zal gekoppeld worden. Vooreerst is de keuze voor of tegen het leven van het nog ongeboren kind

onmogelijk omdat een mens niet over het leven van een ander mens beslissen kán en mág. Dat hij daarentegen beslissen móét, wordt hem aangepraat door anderen die zich gezondheidszorgers laten noemen terwijl zij feitelijk aan onwetende ouders zeggen dat dezen verantwoordelijk zullen zijn voor de handicap van hun kind in geval zij het laten geboren worden, en dit van zodra zij uit medische bron vernemen dat de *kans* op fysieke 'afwijkingen' een vastgelegde norm overschrijdt. Die beschuldiging zal dan beklonken worden door de beslissing van de ouders te verbinden met de financiële last voor de gebeurlijk gehandicapte die zodoende feitelijk door de maatschappij verworpen wordt. Het is ook duidelijk dat zo'n beschuldiging met een beboeting onmiddellijk zal leiden tot een verplichting tot abortering van de 'zorgbehoevende' omdat slechts weinigen financieel in staat zullen blijken om de vereiste zorgen van de 'waarschijnlijk hulpbehoevende' zelf te bekostigen.¹³⁹

139 Het gevreesde toekomstbeeld inzake 'gezinsplanning' is allerminst imaginair: afgezien van het feit dat het reeds werd en wordt in de praktijk gebracht, steken analoge problemen vandaag de kop op in bijvoorbeeld de maatschappelijke solidariteit (het pensioenstelsel, de ziekte- en invaliditeitsverzekering, de werkloosheidsproblematiek...) en in het verzekeringswezen. Ziekenfondsen, welke per definitie hun bestaansrecht halen uit het principe van de solidariteit met zieken, zoeken zich te onttrekken aan de plicht om uitgerekend diegenen in te schrijven die een relatief grote kans hebben om ziek te worden, en zij bedienen zich, behalve van de schending van de privacy, ook nog van de nieuwste gentechologie om hun klanten te selecteren. Hetzelfde doen verzekeringsmaatschappijen, en vandaag worden naast het pensioenstelsel ook de zorgen voor ouderen geprivatiseerd -

De waarden of onwaarden die impliciet vervat zitten in de geschetste handelwijze zijn bijzonder zorgwekkend. Natuurlijke sterkte en gezondheid of fysieke volmaaktheid – wat dat ook moge inhouden – worden vereisten voor de toetreding tot de wereld, wat feitelijk absurd is aangezien aldus de bestaansreden van de wereld zelf wordt opgeheven, want het recht van de sterkste kan opperbest zonder de wereld bestaan. Nog zorgwekkender echter is het feit dat de waarde van de staat of de wereld hoger wordt geacht dan die van de persoon, zodat de laatste in dienst van de eerste staat en niet andersom. Het menselijke burgerschap overstijgt aldus in geen enkele zin het lidmaatschap van, bijvoorbeeld, individuele mieren van hun kolonie: de mens valt dan samen met zijn functie binnen de staat, wat betekent dat hij perfect vervangbaar is. Ook schenkt de mens zichzelf zodoende de goddelijke status aangezien hijzelf het is die maatschappelijke functies creëert – welke dan 'nog slechts' ingevuld dienen te worden door vakbekwame exemplaren van een principieel eindeloos vermenigvuldigbare soort. De rol wordt dan belangrijker dan de persoon er achter en het (beheersbare) rollenspel of het spel *tout court* verheft zich boven de werkelijkheid van de ernst welke per definitie onbeheersbaar is want grondeeloos, oneindig en principieel volstrekt onkenbaar.

2.

uiteraard met het oog op winst – wat de belofte inhoudt dat wie het niet betalen kan, geen recht op zorg meer krijgen zal. *De natuurlijke nood* wordt met andere woorden vervangen door *een welbepaald recht* – een voor het kapitalisme typerende perversering, nodig voor haar chantage.

Te geloven dat de mens de natuur haar gang maar moet laten gaan en dat zijn ingrijpen nefast is voor de algemene gang van zaken, is tot spijt van wie het benijdt een bijzonder kostelijke illusie. Maar meer nog dan dat verkapt zowel die overtuiging als haar tegendeel (namelijk het geloof dat de mens wél moet ingrijpen in de natuurlijke gang van zaken) een andere en dieper liggende stellingname, met name het geloof dat de mens geheel *buiten* de natuur stond, om niet te zeggen er *boven*. De discussie over het al dan niet ingrijpen in het natuurlijke verloop der gebeurtenissen – waartoe de bevolkingsaanwas behoort – is een discussie welke gevoerd wordt tussen gelijkgezinden: mensen die het er over eens zijn dat zij boven de natuur staan en dat zij principieel *in staat zijn* om de natuur hetzij haar gang te laten gaan, hetzij te gaan sturen. Zij zijn het er duidelijk over eens dat wat zij doen, of eventueel niet doen, iets bovennatuurlijks is. Zij zijn het er onderling over eens dat zij goden zijn.

Acht de mens zichzelf dan een god in het diepst van zijn gedachten, dan zal hij toch tamelijk rap uit die groteske droom worden weggerukt door bijvoorbeeld een ontstoken tand, laten we zeggen mét abces. We kunnen aan onszelf de illusie verschaffen dat we boven onze zintuigen en zo ook boven de wereld staan, door de vingers in onze oren te stoppen wanneer een bom ontploft of door onze ogen te sluiten voor wat we zien. Edoch, die *onwil* die aan de grondslag ligt van de illusie van onze vrijheid en verhevenheid wordt alras overschaduwd door een fatale *onkunde* wanneer nu eens níet door ons eigen toedoen ons het licht uit onze ogen wordt weggeroofd of het geluid uit onze oren. Samen met die vermeende vrijheid, onafhankelijkheid en verhevenheid, berust eveneens ons ganse den-

ken op de genoemde onwil of negatie, en bezitten wij slechts de illusie van een geest. Wij kunnen de natuur niet sturen maar we kunnen haar ook niet haar gang laten gaan, heel eenvoudig omdat we zelf van de natuur in geen enkel opzicht onderscheiden zijn: alles wat we zijn, is ons gegeven en is derhalve in geen enkele zin van het natuurlijke verschillend.

De aanpak van het probleem van de overbevolking is in geen enkel wezenlijk opzicht onderscheiden van de aanpak van elk ander probleem, tenzij dan in het eigenaardige gegeven dat hier de mens in feite op een zeer nadrukkelijke manier zijn eigen probleem geworden is. De mens moet zichzelf beginnen te doden om te kunnen overleven. Het gevecht dat zich met hoge urgentie aanbiedt, is dat tussen het individu en de massa; het is de strijd tussen de ene en zijn vele evenbeelden. Maar in zekere zin is het ook het zich in de wereld openbarende conflict tussen het subject en het object in de strikt filosofische betekenis van de termen.

Het subject kent zijn object reeds in zijn eigen lichaam waarvan het zich distantieert: bij René Descartes wordt het *cogito*, het *je pense*, het subject in de gedaante van het denken, gekoppeld aan het bestaan, en niet het lichaam, dat duidelijk tot de uitgebreidheid of tot het object behoort: *cogito ergo sum; je pense donc je suis; ik denk dus ik besta*. In de duizenden jaren oudere filosofie van de Indiërs, zoals beschreven in de Veda's, worden eveneens subject en object onderling onderscheiden maar, ofschoon lang voor Descartes' tijd, behoort daar ook het denken tot de uitgebreidheid of tot het object, terwijl het subject louter Zijn is, hetwelk eigenlijk, *à la limite*, samenvalt met het Niets. Het lijkt erop dat het subject dat tot zelfbewust-

zijn wil komen en dat daarin God wil ontmoeten en zich met Hem verenigen en zo de volmaaktheid wil bereiken, alles waarvan het ook maar enigszins kon verschillen, van zich wil afstoten om uiteindelijk nog slechts de essentie over te houden. Dit gebeurt via meditatie en contemplatie waar men zich van de gedachten bevrijdt als van vreemde aandoeningen. Maar hetzelfde proces voltrekt zich ook in het sociale leven, waar men de vervuilende hebzucht ruilt voor het zuiverende wegschenken. Ten slotte ziet men het eveneens aan het werk in het fysieke leven waar het zuiverende vasten de plaats inneemt van het zich overgeven aan spijs en drank. Anorexie kan gezien worden als een streving die in een vergelijkbare geest wortelt welke tegendraads is aan die van het zich voeden, het naar zich toe trekken, het verzamelen, de zelfzucht en uiteindelijk ook het natuurlijke leven. Niet de dood is de bedoeling achter dit 'zelfvernietigende' gedrag, maar precies het tegendeel, namelijk het zich ontdoen van alles wat het zuivere zijn van het zelf in de weg kan staan, en daartoe behoort in de eerste plaats het eigen lichaam dat de aandacht van het wezenlijke afleidt en dat de mens naar de wereld en naar het wereldse toetrekt. De bedoeling van dit zich trachten te ontdoen van het (vermeende) object, is niet de dood doch het bereiken van een super-leven, een goddelijk bestaan, en dit vanuit een onvrede met het aardse zijn dat problematisch is en onstandvastig, geplaagd door ziekten en ook eindig. Het object, dat het subject verleidt, uitput en ten slotte diep ontgoochelt, gaat na de grote ontgoocheling die wezenlijk een ommezwaai teweeg brengt, afstotend werken. Herinner u de gang van de rups, de pomp, het ritme van de stap, de golfslag van het water in de branding – de hartslag van het zijn.

Heel anders dan in de oude oosterse filosofieën, wordt in het westerse denken dat onder meer door de wetenschappelijke bedrijvigheid maar ook door het christendom werd bevrucht, het object niet zomaar afgestoten maar daarentegen bemind en begeerd. De wereld is onderzoeksobject en tevens is hij, in de natuur, één van de drie grote manifestaties van God zelf, naast de openbaringen in de heilige schrift en in de ziel. We hebben niet een lichaam, maar we vallen ermee samen, we *zijn* ons lichaam zelf, en wel in die mate dat het einde van dat lichaam ook het einde is van ons bestaan zonder meer. Een nieuw leven komt er niet spontaan en ook de geest leeft niet door zoals een essentie die van overvloedige ballast is ontdaan: leven na de dood doen wij pas een tweede keer door een verrijzenis uit die dood welke ons door een verlosser is bereid die ons is voorgegaan. En zelfs in dat vernieuwde, eeuwige leven, zijn wij niet zonder lichaam: we zullen een verheerlijkt lichaam hebben maar niettemin een lichaam. In het Westerse denken is de gedachte gerijpt dat subject en object onderling onverbreekelijk vervlochten zijn, dat subject en object geen aparte werkelijkheden zijn maar dat ze slechts bestaan in onze begrippen waarmee wij, op een zeer vereenvoudigde manier, iets van ons bestaan proberen te vatten.

Het conflict dat zich ontvouwt in wat wij het probleem van de overbevolking noemen, zal onvermijdelijk te maken hebben met onder meer het probleem van subject en object, al zou het bijzonder delicaat zijn om hier omtrent verregaande uitspraken te doen. Maar het heeft uiteraard ook zeer te maken met de nieuwste wetenschappelijke vondsten in de genetica waar de studie van het DNA er alvast geen twijfel laat over bestaan dat lichaam en ziel, als zij al

niet samenvallen, dan toch zoals elkaars dubbelgangers zijn.

De genen of de genencombinaties die de ogen blauw maken en de benen lang, maar die tevens vorm geven aan het karakter en die de scherpte van de geest bepalen, zijn niet alleen werkzaam binnen eenzelfde individu: zij verspreiden zich welhaast zoals bomscherven in het rond en zij bepalen in geen tijd de eigenschappen van tallozen mee. Ha, wie zegde daar dat het leven eindigde met de dood? We zijn zopas terug van de begrafenisplechtigheid van tante Sylvia, ze was stokoud en al jaren aan het zicht van elkeen onttrokken omdat zij was ondergebracht in een instelling ver van haar geboorteplaats vandaan. In de kerk stond de urne met haar as, we konden haar derhalve niet meer voor een allerlaatste keer zien. Edoch, daar vervoegde iemand de rouwstoet, iemand die ik nooit eerder zag doch die ik geloofde te herkennen; een jonge vrouw nog, rijzig van gestalte, ingetogen, gekleed in het zwart, de lange zwarte vlechten opgebonden in de nek. Ik herinnerde mij haar van toen ikzelf een kind was: het was op een hete zomerdag en ik liep mee in een rouwstoet aan de hand van moeder; voor ons uit liep zij, gekleed in het zwart, rijzig, ingetogen, de lange zwarte vlechten opgebonden in de nek: tante Sylvia in haar jonge jaren. Verast is ze nu, maar daar is ze terug, en meer dan eens, zo stel ik nu vast, want wat verderop in de stoet loopt een tweede deerne, een nicht van de eerste, en ook zij gelijkt sprekend op tante Sylvia, alleen zijn nu de dikke vlechten blond. En waar zit nu de ziel die na de dood van 't lichaam verder leeft? Of is het dan het lichaam zelf dat na de dood van het lichaam verder leeft? Eén keer, twee keer, duizend keer? En is het dan uiteinde-

lijk niet slechts één lichaam waarvan wij allen evenbeelden zijn, of tenminste één *DNA*, één soort, één ziel?

En nu is het omtrent het zich voortzetten van die ene soort dat bevolkingsdeskundigen aan de alarmbel zijn gaan trekken. De dood van de individuen wordt immers al te gul gecompenseerd door hun verrijzenissen, die op hun beurt niet eeuwig zijn doch weer nieuwe verrijzenissen noodzakelijk maken, en dan weer nieuwe zonder ophouden, alsof wij bang waren ons niet genoeg te zullen vermenigvuldigen en zo ons eeuwig leven in 't gedrang te brengen. Welnu, zo zeggen de bevolkingsdeskundigen: als wij ons zo ijverig voortplanten uit angst te zullen vergaan, dan zouden wij tenminste tot het besef moeten komen dat zo'n maximale voortplanting een paniecreactie is die net het tegendeel bewerkt van wat wij beogen. Om ons voortbestaan te kunnen garanderen, moeten we immers onze procreatie intomen!

De natuurlijke remedie tegen honger is eten: de honger wordt gestild door te eten. Als andere dieren in de buurt zijn, hebben dieren de neiging om met eten door te gaan, ook als zij allang verzadigd zijn. Ze hebben angst dat anderen het voedsel dat zij zelf nodig hebben, zullen opeten, en dus eten zij het zelf op terwijl zij het (nog) niet nodig hebben, zo kunnen ze hun rivalen tenminste verzwakken. De beste (doch jammer genoeg vaak vergeten) stimulans om verzwakte mensen te doen eten, bestaat erin hen te laten tafelen in het gezelschap van anderen, want "zien eten doet eten": de natuur laat ook voor de mens geen uitzondering toe. Het is moeilijk en praktisch onmogelijk om een rem te zetten op natuurlijke aandriften of zelfs om deze met de rede binnen levensnoodzakelijke perken te dwingen. En dat is niet alleen moeilijk, het is bovendien 'onre-

delijk', omdat ten langen leste alle ware argumenten teruggaan op waarden, die op hun beurt gevestigd zijn in de waarheden van het leven en de dood zoals deze diep in ons aller vlees gekerfd zijn. Zelfs als wij, mensen, redelijkerwijze moeten aannemen dat wij op een welbepaalde manier moeten handelen – in dit geval met betrekking tot bevolkingsplanning – dan zullen wij ons waarschijnlijk wel akkoord verklaren, maar of wij ook zullen hândelen overeenkomstig die redelijke inzichten, blijft altijd zeer de vraag. Het lijkt er sterk op dat er, ergens in de hersenen, tussen het redelijke inzicht en de daad, een wachter staat die de spontane link van het ene naar het andere met een bijzondere beslistheid verhindert. Die wachter is uiteraard het wantrouwen waarmee alle wezens zich natuurlijkerwijze wapenen tegen invloeden die van meer intelligente wezens afkomstig zijn, die hen alleen maar willen verschalken. Het zal niemand verwonderen dat de angst om verschalkt te worden wel bijzonder groot zal zijn waar men gevraagd wordt om de overlevingskansen van het volk te helpen optimaliseren door zijn groei te gaan beknotten.

3.

Over de draagkracht van het leefgebied van de aarde met betrekking tot het bevolkingsaantal hebben we het reeds uitgebreid gehad in "Overbevolking?"¹⁴⁰

De conclusie aldaar luidt dat niet zozeer het aantal mensen, doch de vervuiling en het verbruik van een kleine minderheid van superverspillers drastisch naar beneden moet. Het zijn niet de miljarden armen in de derde wereld die voor overbevolking zorgen, maar wel het paar miljoen rijken in het kapitalistische systeem, dat immers geen al-

140 Jan Bauwens, *Overbevolking*, 2009.

ternatief biedt om zich te manifesteren naast het kampioenschap der verspilling.

Een geringer aantal aardbewoners met elk een grotere levenskwaliteit – dat is het doel van de geboortebeperkers die, *nota bene*, zelf behoren tot de superrijken. Zij vergeten dat hun exuberante rijkdommen exclusief te danken zijn aan de afmattende dwangarbeid van massa's superarmen, zoals reeds Frederik van Eeden dat heeft aangestipt. In een toespraak gehouden in 1899 en getiteld: "Waarvoor werkt gij?", zegt deze beroemde Nederlandse schrijver en psychiater dat wij geloven geld te willen, doch dat geld een middel is, terwijl ook alles wat wij met geld kunnen kopen, slechts middelen zijn. Wat we uiteindelijk nastreven, is bevrediging of vrede, eeuwigdurende blijdschap. Maar de rijke leeglopers hebben de werkende klasse in hun macht, alleen omdat de armen op de rijken willen gelijken. De armen begeren en lenen dus het geld van de rijken; ze maken schulden waarop de rijken woekerwinsten maken. De rijken weten dat het enig echte bezit, grondbezit is, en zij betalen arbeiders een hongerloon, wat veel te weinig is om grond te kunnen kopen. Uit die impasse kunnen de armen zich pas bevrijden als zij ophouden met werken voor de rijken, als zij in plaats daarvan gaan werken voor elkander en zodoende onafhankelijk worden van de geldhandel – aldus Frederik van Eeden. Maar meer dan honderd jaar na van Eeden zijn toespraak¹⁴¹, zijn we ken-

141 Frederik van Eeden schreef toen in de geest van het motto: "Arbeiders aller landen verenigt u"; toen Marx stierf, was van Eeden drieëntwintig, bij de dood van Engels was hij vijfendertig; Marx en Engels publiceerden het "Communistisch manifest" te Brussel twaalf jaar voor van Eeden zijn geboorte, in 1848.

nelijk van de regen in den drop beland, en wel omdat wij ons door het gouden kalf hebben laten blijven verblinden. Het ideaal van "een geringer aantal aardbewoners met elk een grotere levenskwaliteit" is een van de allerlelijkste uitwassen van dit gigantische onverstand waarin geluk domweg met verbruik, koopkracht of geld wordt geïdentificeerd, terwijl men vergeten blijkt te zijn dat deze middelen op zich geen enkele inhoud hebben: los van de specifieke sociale uitbuitingsstructuren hebben zij zelfs geen middelwaarde meer.

De zich in het kapitalisme opdringende reductie van de levende aarde tot een te consumeren 'product' is verantwoordelijk voor de wanbeschrijving van de bevolkingsdruk in termen van verbruik per kop. Teneinde alle bezit zoveel mogelijk naar zich toe te trekken, hebben de rijken die dit begrippenapparaat lanceerden, de schuld proberen af te schuiven op aantallen mensen in plaats van op buitensporig verspillende individuen. Maar aantallen mensen kunnen niet schuldig zijn, en zeker niet aan een bestaan waar ze niet zelf hebben om gevraagd; individuen daarentegen kunnen wel schuldig zijn, meer bepaald als zij meer verbruiken dan redelijk is, en zeker en vast als ingevolge hun overdadige verbruik de fundamentele levensnoden van anderen onbevredigd moeten blijven. Met hun in een ethisch kleedje verpakte roep om de bevolking te beperken, eisen de rijken feitelijk de legalisering van een handelwijze waarbij zij zich het recht toe-eigenen op het leven van de arme massa, meer bepaald door de energie die voor het overleven van deze mensenmenigte noodzakelijk is, zelf op te souperen. En zij doen dat nota bene niet omdat zij deze energie nodig zouden hebben om te leven, maar om zich in een nog meer onbeperkte mate luxe en genot te

kunnen verschaffen. De rijken zijn nu ook letterlijk kannibalen geworden; kannibalen die bovendien willen doorgaan voor 'redders van de planeet'.

Het zogenaamde probleem van de overbevolking is derhalve geen zaak van een teveel aan mensen en ook geen zaak van een te groot energieverbruik per kop, want met dat laatste wordt een *gemiddeld* energieverbruik per kop bedoeld en, zoals hoger reeds ter sprake gebracht, brengt het uitdrukken van feiten in termen van gemiddelden en percenten geen aarde aan de dijk omdat het ons in werelden doet belanden die volstrekt irreal zijn. De taal liet immers net zo goed toe om in plaats van over een gemiddeld verbruik per kop, te spreken over een gemiddelde kop per verbruikseenheid. Maar er bestaat niet zoiets als een gemiddelde mens: als we honderd mensen tellen, waarvan er vijftig groot zijn en de andere vijftig zijn klein, dan zeggen de statistici dat in die groep de gemiddelde mens een gemiddelde lengte heeft, en hoe moet men er dan aan beginnen als men kleren moet kopen voor die honderd? Alles wat men kopen kan, is de totale hoeveelheid benodigde stof, maar met het snijden ervan kan men nimmer beginnen.

Over "een gemiddelde kop per verbruikseenheid" heeft men het impliciet als men concludeert dat er mensen teveel rondlopen op onze planeet, want dan bekokstooft men dat het maximaal verbruik vast ligt en dat er voor de gemiddelde kop te weinig energie voorradig is. Vervolgens beweert men dat de eliminatie van een deel van de koppen zou resulteren in een bevredigende hoeveelheid energie per gemiddelde kop. Zeer zeker zou dat kloppen indien alle koppen evenveel energie verbruikten, maar in werkelijkheid zijn de individuele verschillen zoals gezegd bij-

zonder groot en verbruiken rijke westerlingen meer dan het honderdvoudige van eenvoudige Indiërs. Bovendien zijn niet de Indiërs maar wel de westerlingen ontevreden met de hoeveelheid energie die zij te verbruiken hebben. Uiteraard moet de reden daarvoor gezocht worden in de denk- en doe-systemen waarvan zij deel uitmaken. Andermaal: iedereen verbruikt wel wat, maar in het kapitalisme valt bestaan zowat met verbruiken samen en manifesteert men zich enkel nog als kampioen der verspilling.

Het kapitalistische systeem determineert de ganse ethiek van alle ingezetenen, of tenminste van dezen die zich niet tegen dat systeem verzetten: de begrippen 'voldoende' en 'genoeg' zijn daar vreemde eenden in de bijt, omdat het systeem essentieel gekenmerkt wordt door de onverzadigbaarheid die ook de lust en het genot kenmerken die daar als lokazen fungeren. Het schone aan *the American dream* is uiteraard de vrijheid, en die is kostbaarder dan men geneigd is te denken als men er zelf geen gebrek aan heeft. Maar er is geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid, en dat laatste is plicht of gebondenheid, en zo blijkt uiteindelijk alles zijn prijs te hebben. De verleiding bestaat erin de vrijheden opzichtig te etaleren en tegelijk de plichten te onttrekken aan het oog. Men zou nu kunnen denken dat wie verleid werden, op tijd en stond wel hun les wel zullen leren, maar dat blijkt een al te optimistische verwachting: in werkelijkheid blijkt op de verleiding niet zo heel vaak een ontzuivering te volgen, maar meermaals een verslaving, en zo rijdt men zich te pletter in een systeem waaraan tenslotte elk zelfcorrigerend vermogen ontbreekt. Wie zijn lusten wil botvieren, moet dat in alle vrijheid kunnen doen, zo zegt het systeem, want dat is tenslotte verbruik, en verbruik moet aangemoedigd worden want de econo-

mie moet draaien en zij moet groeien, onbeperkt. Eenmaal de gevreesde "grenzen aan de groei" opdoemen, is het liedje uit. En het systeem dicteert: niet het verbruik moet worden teruggeschroefd maar wel de mensen; het verteer moet verzekerd worden en daarom moet het aantal mensen worden teruggeschroefd. En niet de doorjagers worden geliquideerd, maar de armen, de niet-verslaafden, want hun massa staat het grenzeloze genot van de enkelingen in de weg. Het gouden kalf is er tenslotte bij de gratie van zijn aanbidders.

Er zijn grenzen aan de groei, zoals het Bariloche-rapport voor de club van Rome dat heeft verduidelijkt in een geschrift d.d. 1978: de toren van Babel houdt op met groeien van zodra alle aangevoerde grondstoffen voor het onderhoud alleen moeten worden benut. En vanaf dat ogenblik kan de toren tot niets meer dienen, hij wordt volstrekt nutteloos en hij bestaat nog slechts omwille van zichzelf. Maar gesteld dat zulks de mensheid overkomt, wat is dan nog het probleem? Bestaan wij immers niet omwille van ons bestaan zelf, dat niets anders dan zijn eigen doel kan zijn?

Zullen de grenzen zichzelf niet vaststellen? Zal een gebeurlijke verdere aangroei van de bevolking ons niet nopen tot een spaarzamer verbruik van grondstoffen en energie? Zal het natuurprobleem dat zich aldus aandient ons morele bewustzijn niet wekken? Want ontegenzeggelijk is het bevolkingsprobleem allereerst ethisch van aard. Technologisch en wetenschappelijk gezien kunnen onze mogelijkheden weliswaar verder worden uitgediept, maar de kern van het hele vraagstuk is en blijft de vraag naar een waardige verdeelsleutel voor het goed van het bestaan. En die zaak is niet alleen met passen en meten op te lossen.

4.

Anno 2010 blokletterden enkele kranten dat zeven uur slaap aan iedereen aangeraden wordt, want zeven uur slaap is het gezondste. Zij halen die zekerheid uit een grootschalig onderzoek waarin werd vastgesteld dat wie slechts zeven uur slapen, gemiddeld langer leven dan wie acht uur onder de dekens liggen. Blijkbaar ziet men het onzinnige van zijn beweringen niet in: als er al een overeenkomst mocht blijken tussen zijn levensverwachting en het aantal uren dat iemand slaapt, dan kan die nooit gemeen worden, omdat één en dezelfde persoon niet zijn leven een aantal keren opnieuw kan leven, telkens met een ander aantal slaapuren per etmaal. En daarbij werd nog niet eens gerept van de uitsluiting van talloze andere factoren (ontelbare miljarden!) bij de bepaling van de levensverwachting. Begaat men echter de supplementaire slordigheid om te geloven dat aan dit euvel kon worden verholpen door een groot aantal personen in het onderzoek te betrekken en bij hen dan de verhoudingen tussen de levenslengte en het aantal uren slaap onderling te vergelijken, dan getuigt de conclusie die men feitelijk trok van een volslagen gebrek aan wetenschappelijk inzicht: de causale relatie tussen levenslengte en aantal uren slaap is op zich al inductief, maar de *richting* van die relatie kan middels de voorhanden zijnde gegevens onmogelijk worden bepaald. In twee woorden kan men voor hetzelfde geld beweren dat mensen die lang leven, gezonder zijn dan anderen en dat zich dat ook veruitwendigt in het feit dat zij met heel wat minder slaap voort kunnen. Zo zegt men dat mensen die aan sport doen, gezonder zijn: is het de sport die hen gezond maakt, of doen zij aan sport precies omdat zij zo gezond zijn? Angstige mensen hebben vaker hartziekten, maar is het de

angst die het hart ziek maakt, of krijgt men daarentegen angstgevoelens als het hart niet naar behoren functioneert? Willen wij niet graag geloven dat het overwinnen van angsten kon volstaan om een ziek hart gezond te maken en dat elke dag een uurtje beweging of zelfs een uur vroeger uit de veren, ons leven met een jaar of zeven kon verlengen? En verblinden deze wensen ons dan niet, zodat wij de kar daar voor het paard gaan spannen?

Zowat een halve eeuw geleden stonden enkele Belgische parlementairen op het punt om een bijzonder wetsvoorstel in te dienen, met name het verbod op rode auto's. Er was namelijk statistisch vastgesteld dat rode auto's vaker in verkeersongevallen betrokken zijn. Blijkbaar geloofden deze politici dat het verbieden van de kleur rood het ongevallencijfer zou doen dalen. Dit toont aan dat statistische rapporten en de zogezegd wetenschappelijke gefundeerde aanbevelingen die op grond daarvan de ether in gaan, met een grote korrel zout moeten worden genomen. En dan werd nog met geen woord gerept over de hardnekkige fouten en onwaarheden die de tand des tijds beter tarten dan de wijsheid zelf. Zo werd in het midden van de voorgaande eeuw bij het registreren van het ijzergehalte van spinazie in de mineralentabellen, een komma per abuis één rang opgeschoven, wat deze groente op slag beroemd maakte. Toen kort daarop de kommafout ontdekt werd, was echter de Popeye-campagne al gelanceerd, met het gevolg dat bijna een eeuw later men nog steeds kinderen met spinazie vol wil proppen, terwijl deze groente feitelijk zoveel oxaalzuur bevat dat ze de opname van kalk verhindert, wat

voor baby's nefast kan zijn.¹⁴² Eenmaal een leugen vleugels heeft gekregen, is zij nog moeilijk in te halen.

Hetzelfde gebeurt misschien wel waar sommigen beweren dat de aarde met mensen overbevolkt is: *wensen* wie dat beweren alleen maar dat dit het geval was? Dan hadden zij immers een reden om anderen om te brengen. Willen zij feitelijk niet meer plaats voor zichzelf alleen, en wie hen daarbij in de weg staan, gewoon verjagen? Er is immers helemaal geen teveel aan mensen; wel is het zo dat de som van alle energieverbruik een veel te groot getal is. Edoch, om dat getal naar beneden te halen, hoeven helemaal geen mensen te sneuvelen: het volstaat dat de superverbuikers op de vingers worden getikt. Kregen de verspillers – en dat zijn bij uitstek de voorstanders van de bevolkingsinperking – hun zin, dan ware dat een gigantisch onrecht vergelijkbaar met het onrecht dat geschiedde ten tijde van de inquisitie, of het onrecht van de slavenhandel.

Overigens staat de waarheid van de jongste 'wetenschappelijke' bevindingen inzake de opwarming van de aarde ook niet als een paaltje boven water. Reeds kort na de algemene zogeheten 'bewustmakingscampagne', stonden enkele wiskundigen op om aan te klagen dat men hier wel heel ver ging met zijn zogenaamde wetenschappelijke uitlatingen over de stijging van de gemiddelde temperatuur van de aarde. De gemiddelde temperatuur van de aarde kan niet eens worden gemeten, zo waarschuwden zij: hoe in Gods naam kon men dan ooit vaststellen dat dit gemiddelde steeg?¹⁴³ De hele campagne bleek gebouwd op drijf-

142 Cf.: van Aaken, Ernst, *Programmiert für 100 Lebensjahre. Wege zur Gesundheit und Leistungsfähigkeit*, Pohl-Verlag, Celle, 1975: 135-136.

143 In het artikel: "*Does a Global Temperature Exist?*" d.d. juni

zand en bij nader toezien zou het opwarmings-item niets anders blijken te zijn dan een zoveelste ordinaire politieke stunt. De campagne zou aangestuurd worden door communistische ideologen die – terecht – het gebrek aan duurzaamheid bij de kapitalistische producten aanklaagden, en die dan later geschaakt werden door het kapitalistische deel van de wereld dat er de Aziaten mee op de knieën probeerde te krijgen. Op de milieuconferentie te Kopenhagen in 2009 wenste het Westen immers dat (bij uitstek Oosterse) ontwikkelingslanden hun ontwikkeling zouden staken in naam van het milieu; zij duldden immers geen inhaalbeweging vanwege de achtergestelde gebieden die nu aan dezelfde maatregelen werden onderworpen als de rijke landen...

De waarheid wordt verdraaid, en dat is ook wat de Amerikaanse economiste J.R. Kasun aanklaagt in haar geschriften die zich fel kanten tegen wat zij de mythe van de overbevolking noemt.¹⁴⁴ Mensen worden gedwongen gesteriliseerd (zo bijvoorbeeld in Peru) of genoodzaakt tot abortus (in China), en ook het Westen moedigt abortus aan naast

2006 bewijzen Christopher Esseks (wiskundige, van de *University of Western Ontario*), Ross McKittrick (Econoom van de *University of Guelph*) en Bjarne Andresen (van het *Niels Bohr Institute of Copenhagen*) dat er noch fysische, noch wiskundige, noch proefondervindelijke gronden bestaan om inzake het vraagstuk van de vermeende opwarming op een zinnige manier te spreken over een "globale temperatuur van de aarde" en zo is het ook onzinnig om uitspraken te doen over enige verandering daarin. Als er al zoiets zou bestaan als de "globale aardtemperatuur", dan ware die zelfs niet bij benadering vast te stellen, aldus het team van onderzoekers.

144 J.R. Kasun, *The War against Population: The Economics and Ideology of World Population Control*, Ignatius, 1988.

allerlei vormen van anticonceptie. Dat terwijl in de driehoek Gent-Antwerpen-Brussel – een onooglijk stipje op de werldebol – de ganse werldebvolking rustig kan picknicken. De bevolkingsaangroei neemt ook snel af, schrijft Kasun. Er wordt duchtig gelogen omtrent de overbevolking. Gewezen vice-president Al Gore schrijft de opwarming van de aarde aan de overbevolking toe, wat de wetenschappelijke bevindingen van de NASA (Leibzig, 1995) volkomen tegenspreekt. Ook de armoede heeft geen uitstaans met de 'overbevolking'; armoede wordt veroorzaakt door wanbeleid. Bepaalde regimes (zoals in Ethiopië) verkopen hun voedsel om met de opbrengst wapens te kunnen kopen. Er is overigens meer honger en ook meer oorlog in het vijf keer dunner bevolkte Afrika dan in Europa; er is minder honger in het vijf keer dichter bevolkte Taiwan dan in de rest van China; hetzelfde geldt voor het dichtbevolkte Korea en Maleisië. Landen die daarentegen aan geboortebeperving doen, zoals Ecuador, Uruguay en Bulgarije kampen met economische recessie – aldus Kasun. Maar waarom dan die leugens? Dr. Kasun neemt geen blad voor de mond: "De wereldwijde beweging die geboortebeperving promoot, is een machtige organisatie. Ze werkt samen met de UN, de nationale regeringen, allerlei stichtingen en 'niet gouvernementele organisaties'. Ze investeert vele miljarden dollars in onderzoek. Zij zetelt in werkgroepen voor gezinsplanning, in internationale financiële instellingen zoals de Wereldbank, in kantoren voor buitenlandse betrekkingen en ontwikkelingssamenwerking en in onderzoekscentra zoals het World Watch Institute. Haar ideologie domineert de programma's op scholen en op universiteiten. Maar haar macht berust alleen op de uiteindelijk onwetendheid van het publiek"...

Anno 2010 worden in het Westen wetenschappelijke bevindingen in de doofpot gestopt van zodra zij de zogenaamde politieke belangen wel eens in de weg zouden kunnen staan, en dat is niet alleen het geval inzake de kwestie van de overbevolking. Bij de ramp in Tsjernobyl in mei 1986 hebben onder meer Belgische politici de bevolking voorgelogen over het radio-actieve besmettingsgevaar van de overdrijvende stofwolken uit de verwoeste atoomcentrale. Zij dwongen onder meer de weerman om over deze levensgevaarlijke toestand het televisiepubliek voor te liegen.¹⁴⁵ De link met de enorme stijging van het aantal gevallen van lymfeklierkanker in Europa in de daarop volgende decennia werd – zoals gewoonlijk – onbewezen geacht door dezelfde verantwoordelijken. Nog anno 2010 worden de onderzoeksresultaten over de invloed van genetisch gemanipuleerde gewassen op het milieu en op de volksgezondheid door Westerse politici van tafel geveegd en de betrokken wetenschappers worden het zwijgen opgelegd, zoals zij getuigden in een televisie-uitzending.¹⁴⁶ Nu bekend raakt dat België het wereldrecord op zijn naam heeft inzake het voorkomen van borstkanker, kan men niet anders dan toegeven dat de zogenaamde preventieve aanpak daar misschien wel voor iets tussen zit: de jaarlijkse doorlichting van de borsten met röntgenstralen zou mede verantwoordelijk kunnen zijn voor een toename met enkele procenten van de gevreesde ziekte. Tevens zou de curatieve bestraling van vermeende tumoren wel eens

145 De weerman van de *VRT* – toen nog de *BRT* – werd door de toenmalige politiek verantwoordelijke gedwongen om zijn weerbericht te vervalsen. Op het einde van zijn leven heeft de weerman deze feiten voor het televisiepubliek opgebiecht.

146 Het betreft getuigenissen in het *VRT*-programma *Terzake* d.d. 16 augustus 2010.

kankerverwekkender kunnen zijn dan altijd werd verwacht. Eveneens inzake borstkanker wordt nu gedacht aan een verband met bepaalde, gedurende vele jaren massaal voorgeschreven medicijnen die het behoud van de vrouwelijkheid ook na de menopauze moesten garanderen. Deze enkele voorbeelden, bovendien beperkt tot enkele recente voorvallen op het gebied van de volksgezondheid, tonen dat de informatie van overheidswege niet noodzakelijk met de waarheid strookt.¹⁴⁷ En als men liegt of zwijgt over het milieu en over de volksgezondheid, die toch iedereen aanbelangen, waarom dan zou men de waarheid vertellen over het bevolkingsaantal en over de draagkracht van de planeet? Het lijkt daarentegen veel waarschijnlijker dat vanaf een welbepaalde limiet, de bevolkingsdruk de greep van de huidige machthebbers of politici op het volk, aantast, en dat dit de reden is waarom zij een verdere toename van de bevolking vrezen. Het zou best wel eens zo kunnen zijn dat vanaf een bepaalde waarde van de bevolkingsdruk, de klassieke politieke machtsuitoefening gewoon niet meer werkt, zoals ook een klomp samengeperste aarde uiteen valt als zijn massa te groot wordt. Worden de aarde, de natuur en de mens zelf – trouwens samen met de rest van het dieren- en het plantenrijk en met de bodemschatten – niet steeds vaker en drastischer in de schaduw gesteld van een volkomen geprivatiseerde wereld waarin men eerst burger is en dan pas mens? Een wereld waarin het dierenrijk herleid werd tot louter vee en de plantenweelde tot onkruid? En hoe kon in zo'n wereld ooit plaats

147 Voor een grootscheeps kritisch onderzoek met betrekking tot de door het winstbejag verrotte medische sector sinds de jaren '60 en '70 van de voorgaande eeuw, cf.: Ivan Illich, *Grenzen aan de geneeskunde*.

zijn voor mensen die niet vooreerst telbare en beheersbare burgers waren met elk een eigen nummer en gedoemd om bij de dragen tot de macht van het getal van het Beest?¹⁴⁸

De kerk en het celibaat

seks en voortplanting

Er wordt heel wat gepraat en geschreven over seks en seks wordt uiteraard ook duchtig bedreven, maar op de keper beschouwd weet eigenlijk geen mens wat seksualiteit precies is. Principieel iedereen ondergaat zijn geslachtelijkheid zoals men zijn leven zelf ondergaat en ook zijn dood, maar doorgronden doet men die zaken allerminst, ze blijven mysterieus en duister.

Louter technisch kon men seks als voortplanting definiëren, meer bepaald als voortplanting middels twee verschillende geslachten (de zogenaamde *geslachtelijke voortplanting*), want sommige planten kan men 'afleggen' en er bestaan ook diertjes die zich delen om zich aldus te vermenvuldigen (de *ongeslachtelijke voortplanting*). Welnu, als men dát beschouwt als seks, dan is de term *homoseksualiteit* een *contradictio in terminis*: het kan geen seksualiteit zijn want er is geen voortplanting mee gemeoid. Sommige clerici benadrukken dit dan ook voortdurend: seks is voortplanting en het mag want het kan ook niets anders zijn dan dat...

De verliefden

148 Tekst d.d. augustus 2010.

Tegenover die definitie dat seks voortplanting is, staat nu dat vrijwel geen normaal mens zal trouwen, laat staan verliefd worden met de bedoeling kinderen te verwekken, en dit alleen al omdat verliefd worden niet iets is wat men beslist te doen. Dit kan vreemd klinken daar wij danig gewoon geworden zijn, enerzijds aan de verwisseling van drijfveren met redenen en, anderzijds, aan het identificeren van een geordend historisch proces met de noodzaak ervan.

Dat laatste toont zich in onze neiging om causale verbanden te induceren in louter opeenvolgende gebeurtenissen — een denkfout waarop onder meer de grote wijsgeer David Hume heeft gewezen. Indien mensen zouden vrijen met de bedoeling kinderen te verwekken, dan waren voorbehoedsmiddelen uiteraard overbodig en ook zou het aantal abortussen dan fors slinken. Eveneens zou in dat geval de zogenaamde homoseksualiteit vanzelfsprekend helemaal niet bestaan, evenmin als de seksualiteit met onvruchtbaren — van nature of door ziekte onvruchtbaren, nog niet vruchtbaren of dus kinderen en niet meer vruchtbaren of bejaarden, en bij uitstek bejaarde vrouwen.

Maar wie beweren dat mensen seks hebben om kinderen te verwekken, miskennen niet alleen het bestaan van allerlei vormen van seks waarbij voortplanting uitgesloten is. Zoals gezegd verwisselen zij tevens redenen, of redelijke argumenten, met drijfveren, beweegredenen of motieven, en zij doen dat wel zodanig dat hun redenen daardoor tot drogredenen verworden, wat wil zeggen dat zij worden gemotiveerd door drijfveren die zij niet redelijk verstaan, terwijl zij tegelijk redelijke argumenten genereren die uiteindelijk geen hout snijden maar die zij aanwenden als een

soort van beveiligende dekmantel die er voor zorgt dat de blinde of redeloze lusten zich kunnen botvieren.

Evenwel mag hier niet voorbijgegaan worden aan een bijkomende realiteit waarvan vandaag vermoedelijk nog niet zo heel veel wordt begrepen, en dat is wat men zou kunnen aanduiden als een objectieve, natuurlijke redelijkheid welke dan uiteraard het menselijke begrip te boven ging. Zo'n veronderstelde realiteit zou dan het vermoeden voeden dat de natuur altijd 'redenen' te over had om schepselen met specifieke aandriften op te zadelen, daar deze immers in dienst stonden van die hogere, natuurlijke 'rede' die overigens ook de menselijke redenen in haar schaduw zou stellen.¹⁴⁹ Kortom: er wordt door de band niet gevrijd of getrouwd om kinderen te verwekken, terwijl men aan seks en aan de instelling van het huwelijk wél die bedoeling toeschrijft. En zo ook *ondergaat* men de verliefdheid, zeker in zijn jeugd, precies zoals men zijn eigen bestaan en zijn dood moet ondergaan.

Op zich is dat reeds mysterieus, denk maar aan de overtuiging van de verliefde dat hij de ander om zichzelf bemint, terwijl wij heel goed weten dat die ander eigenlijk om het even wie had kunnen zijn. Geliefden blijken soms bijzonder verwisselbaar, terwijl zij nochtans overtuigd aan elkan-

149 In wezen gaat de natuurlijke 'redelijkheid' aan de menselijke vooraf, wat inhoudt dat het niet zozeer de natuur is die nadenkt, doch veeleer ons verstand dat 'natuurlijk selecteert'. Denken immers is anticiperen, het is een (onvolmaakte) vorm van natuurlijke selectie, het is logische mogelijkheden op een rijtje zetten en ze toetsen aan (opgeslagen) ervaringen om de ongeldige te elimineren en de geldige over te houden. De natuur doet hetzelfde, maar dan niet in gedachten anticiperend op de werkelijkheid, doch in de werkelijkheid zelf.

der de volstrekte uniciteit toedichten. Weliswaar is elke mens uniek, in die zin dat een persoon als persoon — bijvoorbeeld een overleden geliefde — nooit door een ander kan worden vervangen. Maar tegelijk kan men zeggen over ongeacht welk koppel dat, indien zij elkaar nooit hadden ontmoet, zij hoogst waarschijnlijk wel een ander hadden gevonden. Alle koppels kunnen best geloven dat zij verliefd zijn op de unieke persoon van de ander, maar alvast de statistieken blijken dat geloof hoe dan ook geen kracht te willen bijzetten, aangezien maar bitter weinig prinsessen met schooiers huwen, hetero's met homo's of zwaar mentaal of fysiek gehandicapten met 'gezonde' mensen. Het ziet er dan veeleer naar uit dat de verliefdheid niet zozeer de persoon betreft doch een welbepaald *natuurlijk type*, en het zijn dan ook niet de personen die elkaar uitkiezen, doch die natuurlijke typen, die welbepaalde eigenschappen, die haast onkenbare scheikundige processen die zich voltrekken... *ondanks* de betrokken personen. Al te vaak immers ziet men koppels uiteen vallen van zodra de natuur haar werk heeft verricht en zich de personen áchter de typen met elkaar op een soms ontzuchtende wijze geconfronteerd weten.

Als dus verliefdheid iets te maken heeft met voortplanting, dan moeten we stellen dat dit, alvast vanuit het menselijke perspectief, vermoedelijk geheel toevallig zo zal zijn, want indien verliefdheid niét leidt tot voortplanting, maar bijvoorbeeld wel tot een gewisse dood, bijvoorbeeld als zij bij onwetenden daaromtrent zou leiden tot een vrijpartij met hiv-besmetting, dan zou zij helemaal niet ophouden te bestaan, en ze zou ook niet anders worden beleefd. De verliefdheid trekt zich er vaak zelfs niets van aan of zij zal leiden tot sociale aanvaarding ofwel tot sociale verwer-

ping: de band van de tweeheid lijkt vaak krachtiger dan het deel uitmaken van een grote groep. En schijnbare verliefdheid blijkt ook te kunnen leiden tot verkrachting en zelfs tot moord, al spreekt men dan uiteraard niet langer van verliefdheid en van liefde, maar van (egoïstische) lust, van genotzucht en van moordlust. Dit gehele gebied blijkt bijzonder donker en mistig.

Seksualiteit en scheikunde, huichelarij en ethiek

Als men het nu heeft over homoseksualiteit, dan is het wel duidelijk dat men het niet heeft over seks in de zin van voortplanting; wel bedoelt men dan het gebied dat zich geheel wars van de procreatie ontwikkelt, vaak eerst als verliefdheid en eventueel ook als liefde, en verliefdheid is het ondergaan van iets, het is een betoverd worden of een zich laten betoveren, al dan niet met gekende wenselijke of onwenselijke gevolgen. De gebeurlijke overgang van verliefdheid naar liefde is dan een stap welke apart kon worden besproken.

Men moet hier vooraf toch wel de nadruk leggen op het feit dat de ethische uitleggingen die hieromtrent vaak worden verkocht, meestal bijzonder huichelachtig of ongehoofwaardig blijken, en laten we het houden bij slechts een enkel maar wellicht genoeglijk overtuigend voorbeeld.

Toen in de jaren zestig en zeventig de geslachtsziekten overwonnen werden met een simpele pil of een spuit antibiotica, ontstond de ethiek van de vrije liefde. Het vreemde daaraan was nu dat de argumenten voor de vrije liefde niet verwezen naar die pillen, maar daarentegen naar een wereld van mysterie en mystiek!

Men gelooft dit niet natuurlijk, maar kijk: enkele decennia later steekt aids de kop op en wat ziet men? Prompt ontstaat een nieuwe seksuele ethiek, meer bepaald wordt nu het huwelijk weer gepropageerd. Andermaal spreekt die propaganda helemaal niet over het ontoereikend geworden zijn van de antibiotica — welnee: zij heeft het enkel over idealen van trouw, over het gezin en over nog veel hoogdravender mystiek.

Er is dus iets bijzonder huichelachtig inherent aan deze zaken: verliefdheid, seksueel genot en voortplanting blijken soms in verband te staan met elkaar, maar wij weten niet hoe dan wel en die verbanden blijken bovendien door ons niet anders dan als toevallig te moeten worden omschreven. Zoals men er niet voor kiest of men een man is of een vrouw, zo ook is men seksueel bepaald. De fysieke of de chemische rollen die de natuur door blinde doch feilloze selectie blijkt te hebben toegekend aan mannen, vrouwen, seksuele typen en zo meer, komen niet of niet noodzakelijk overeen met de bestaande sociale of maatschappelijke rollen van verschillende individuen, en het rollenspel zal afhankelijk van de wisselende context mee veranderen.

Het onderverdelen van mensen in seksuele typen (homo, hetero...) lijkt overigens nogal lomp, het doet denken aan die allang achterhaalde typologieën van Kretschmer en anderen in het begin van de voorgaande eeuw.

Seksualiteit en maatschappij: het recht van de sterkste versus de wet van de naastenliefde

Op zich (i.e. biologisch) al zo complex, wordt de zaak echter nog ontelbare keren complexer als zij gaat raken aan andere gebieden, zoals het sociale leven. We moeten

ons hier noodgedwongen beperken tot een enkel voorbeeld: de verstoting van homo's.

Vooreerst gebeurt deze discriminatie niet omdat men zou inzien dat homoseks minderwaardig was aan heteroseks maar, heel wat simpeler dan dat, bestaat de neiging om homo's achter te stellen omdat zij nu eenmaal een minderheid vormen. Om dezelfde reden kregen linkshandigen slaag op de kneukels, en niet omdat ze schreven met de hand van de duivel (de *manu sinistra*). Opnieuw om dezelfde reden moeten allochtonen het ontgelden. En ook de praktijk van abortus oogst succes om geen andere reden dan omdat een foetus zich niet kan verweren. Om dezelfde reden maken terroristen winst — van zodra namelijk het Stockholmsyndroom gaat spelen waarbij gijzelaars gaan sympathiseren met hun gijzelnemers: omdat zij angst hebben voor die criminelen, sluiten ze zich bij hen aan. Tegen dat recht van de sterkste reageert nu het christendom. En hier zijn we vermoedelijk beland bij een mogelijke verklaring waarom er zoveel homo's onder de clerus te tellen zijn.

Van nature wordt de minderheid der homo's (tot de dood toe) vervolgd in een heterowereld en die vervolging is wel veel fataler dan velen denken. Het mechanisme dat daar voor zorgt, gaat als volgt.

Homo's vormen een minderheid en worden daarom ge-laakt. Maar homoseksualiteit is relatief onzichtbaar. Ze wordt echter wel zichtbaar bij tekenen van sympathie: wie een homo helpt, wordt er op zijn beurt van verdacht een homo te zijn. Iedereen schuwt het dus om homo's te helpen. Wie echter een homo vervolgt, verstevigt zijn positie als hetero.

Dit lijkt debiel, maar men moet goed weten dat de ruime meerderheid van de bevolking niet veel hoger scoort dan iemand met de ontwikkelingsleeftijd van een (jong) kind.¹⁵⁰ Bovendien werd inmiddels aangetoond dat de vervolging van minderheden een activiteit is welke vooral beoefend wordt door lui die van die minderheden zelf deel uitmaken, meer bepaald wanneer zij de eigenschappen die hen tot de bewuste minderheidsgroepen doen behoren, voor de buitenwereld willen verborgen houden. Het mag worden opgemerkt dat het aan het licht brengen van deze waarheid uiteraard een gedragsverandering teweeg zal brengen bij de betrokkenen, al dan niet gevolgd door een wijziging van de onderliggende attitude.

Het christendom reageert tegen het blinde recht van de sterkste (en dus ook tegen de blinde voortplantingsdrang, paradoxaal genoeg) en zou dan in de plaats de naastenliefde moeten stellen, wat hier dus die 'verlieftheid' is die niet doelt op vermenigvuldiging of op eventueel andere natuurlijke 'voordelen' maar die louter 'gratuit' is — een graag gebruikte term onder christenen.

De verborgen afspraak

Maar tegelijk neemt het christendom als kerk nog een ander voordeel te baat: zij verenigt homo's terwijl zij voorhoudt dat dezen niet ongehuwd zijn omdat zij homo zouden zijn, doch om een heel andere reden, namelijk omdat zij de seksualiteit waarmee zij anders een gezin hadden gesticht, sublimeren, vergeestelijken en als het ware omtoveren in een liefde voor de hele mensheid of voor de maat-

150 Zie het onderzoek van Yerkes in 1921, USA, bij 160.000 volwassen Amerikaanse rekruten in het leger. Bron: Gie van den Berghe, *De mens voorbij*, pag. 233.

schappij: de liefdadigheid volgt als het ware uit zelfopoffering om niet te zeggen zelfcastratie.

En pas op dit moment heeft dan de rest van de maatschappij (de heteroclan, de meerderheid) een reden om die homo's niét aan te vallen. Zij worden gespaard omdat zij winstgevend zijn: ze verzorgen de ouderen, de zieken, de kinderen en op die manier nemen ze vele soms vervelende en verlieslatende taken van hetero's op zich. Hieraan moet ter vervollediging nog worden toegevoegd dat niet alleen homo's geneigd zijn om de clerus te gaan vervoegen, maar ook heel wat andere menstypen die vaak om heel uiteenlopende redenen niet direct geïnteresseerd zijn in het stichten van een eigen gezin. Bovendien bestaan er naast de kerk nog andere organisaties waar om gelijkaardige redenen homo's relatief sterk vertegenwoordigd zijn, zoals bijvoorbeeld het leger en, meer bepaald, de marine. Het zal voor elkeen duidelijk zijn dat bijvoorbeeld een vaak maandenlang verblijf op zee, ver van huis en vaak ook in groot levensgevaar, niet de aangewezen job kan zijn voor jonge vaders.

Heel ongenueanceerd uitgedrukt, is de kerk zodoende het resultaat van een gesloten handeltje tussen hetero's en homo's waarbij men voor elkaar graag wat door de vingers ziet omdat de twee partijen daar garen bij spinnen zoals de oude Hollanders het zegden. Vandaag echter is er sociale zekerheid en dies meer, wat liefdadigheid zowat overbodig maakt, en dus ook de kerk verliest alvast voor de buitenstaanders haar zin en haar recht van bestaan. Wellicht is het om die reden dat buitenstaanders er niet langer voor terugschrikken om de clerus aan te vallen, want dat is tenslotte wat vandaag gebeurt. De wantoestanden binnen de

kerk waarover men nu bericht, bestonden vroeger immers evenzeer — uiteraard.

Zelfveroordeling?

Nog een woord over de discriminatie van homo's door de kerk — uiterekend die organisatie die als geen andere homo's groepeert. De afkeuring van homoseksueel gedrag door de kerk is immers makkelijk te begrijpen in het kader van wat zij voorwendt jegens de rest van de maatschappij, namelijk de gelofte van het celibaat, welke rechtstreeks volgt uit het geloof dat men zijn seksualiteit kan sublimeren of transformeren in liefdadigheid: de liefde van de geestelijke verdwijnt niet in het niets, maar zij richt zich voortaan niet langer op een echtgeno(o)t(e) doch op God zelf die krachtens de leer van het christendom met de naaste wordt geïdentificeerd.

Maar hieraan dient onmiddellijk een correctie te worden toegevoegd: de afkeuring van homoseksualiteit en van promiscue gedrag in het algemeen door de kerk, mag echter slechts de clerici als zodanig betreffen, daar alleen zijzelf het zijn die in de genoemde sublimatie voorhouden te geloven. Daarentegen: over de seksualiteitsbeleving van de homo's die niet tot de clerus behoren, mag de kerk uiteraard niet oordelen omdat leken geen geloften hebben afgelegd. Nog veel minder mag zij oordelen over deze dingen waar het mensen betreft die niet tot het katholieke geloof behoren.

Vervolgens moet de sublimatie van de seksualiteit een richtsnoer blijven en dat is, met andere woorden, niet zomaar een verplichting doch een ideaal. Niet het niet bereiken van het ideaal kan dan als zijnde zondig worden bestempeld, maar wel het niet langer nastreven ervan en, an-

dermaal, alleen op voorwaarde dat men tegelijk zelf en vrijwillig voorhoudt dit ideaal na te streven want alleen dan verkeert men met zichzelf in tegenspraak.

Waar daarentegen de kerk de homoseksualiteit (dood)zondig noemt, veroordeelt zij onvermijdelijk en meteen alle homo's zelf, terwijl die veroordeling, krachtens het sociaal karakter van de kerk, eveneens een maatschappelijk karakter heeft en in feite neerkomt op excommunicatie. Het betreft dan meer bepaald niet slechts het buitensluiten van mensen uit de kerkgemeenschap: omdat de kerk ernaar streeft iederéén te bekeren, worden zodoende mensen principieel uitgesloten uit de maatschappij zonder meer. Omdat wij ons mens-zijn exclusief danken aan onze intersubjectiviteit, houdt sociale uitsluiting niets anders in dan regelrechte moord. De moordenaar in kwestie beseft dat hijzelf ongestraft zal blijven omdat bij dit type van moord de fysieke doodslag achterwege blijft of wordt overgelaten aan het slachtoffer, wat de misdaad des te wreedaardiger maakt. Wanneer nu de clerus de discriminatie van homo's aldus bevordert met de verborgen bedoeling om zelf buiten schot te blijven, kan het wezen, het bestaansrecht en de ware aard van de kerk terecht in vraag worden gesteld.

De zaak anders bekeken

Het onderwerp werd hiermee vanzelfsprekend allesbehalve afdoende behandeld, en meer vragen rijzen. Zo bijvoorbeeld de kwestie of en in hoeverre het zich aansluiten van homo's en andere menstypen bij de kerk een geplande activiteit is. Vervolgens ook de vraag of die al dan niet bewuste organisatie van de maatschappij dan wel zo'n slechte zaak is en of er daarvoor dan betere alternatieven bestaan.

Onmiskenbaar is er maatschappelijke organisatie van bovenaf — denk maar aan de beruchte woorden: "Houdt gij ze dom, wij houden ze arm". Maar tegelijk komt die organisatie heel waarschijnlijk tegemoet aan een lacune, aan een nood aan ordening en meer bepaald: een nood aan ontwikkeling en aan welstand. Het volk zoekt met andere woorden wel naar leiding maar die blijkt niet altijd naar behoren te worden ingevuld. De democratie lijkt het best mogelijke regime om wantoestanden ingevolge dictaturen te voorkomen, maar tegelijk kan zij zelf verworden tot een dictatuur van de massa die, zoals hoger vermeld, maar al te dikwijls geen bijster verstandige antwoorden te bieden heeft op de grote uitdagingen van deze tijd. Zij lijdt in feite een beetje aan hetzelfde euvel als de vrije markt, die voortdurend wordt geconfronteerd met de gevaren van de middel-doelomkering, de vraag- en aanbodomkering en de contraproductiviteit in het algemeen — allemaal deviaties welke te wijten zijn aan een tekort aan die leiding die daarentegen in de dictaturen al te nadrukkelijk aanwezig is en al te machtig.

Het menselijke handelen, op persoonlijk en maatschappelijk vlak, technisch, wetenschappelijk, religieus en noem maar op... is en blijft een fantastische improvisatie; onze wereld blijkt een compositie die soms aan een kunstwerk denken doet, maar soms ook aan een machine. Het is hoe dan ook niet altijd feest voor iedereen en hoe om te gaan met de medemens, de wereld en het leven, is een vraag die in het licht staat van antwoorden op grote levensvragen — antwoorden die, bijzonder halsstarrig, hetzij afwezig blijven, hetzij zeer ambigu zijn. Wat er te doen valt en te laten, is zoals al het andere aan evolutie onderhevig. Naast het brede terrein van nauwkeurig gereguleerde doel-

stellingen en acties, bestaat er altijd ook een marge waarin de dingen minder vast liggen, als het ware vloeibaarder zijn en ook onzekerder. Daar zijn geen voorschriften voor elk van onze handelingen; daar wordt van ons gevergd dat wij zelf keuzen maken, en die vaak ongemakkelijke situatie is tegelijk de vrijheid — het summum van al 't menselijke waar vele anderen die in zekerheden geloven te leven, in wezen naar verlangen.

En zo komt het allemaal zo lang als het breed is, zoals men dat in de volksmond zegt: kritiek op bestaande gebeurtenissen, toestanden en organisaties kan terecht zijn, maar het blijft een louter theoretische aangelegenheid, die alleen daarom al maar weinig recht van spreken heeft. De beste stuurder staan altijd aan wal, woorden kunnen afschrikwekkend of enthousiasmerend zijn, maar zij missen spierkracht, zij kunnen geen huizen bouwen, hun greep op de stoffelijke werkelijkheid blijft vaak zeer beperkt. Theorieën missen daarom ook ervaring, wat ze *a priori* geheel waardeloos maakt. En misschien is ook de huidige kritiek van woorden op het instituut van de aloude kerk in die zin veeleer onvruchtbaar en ook onterecht. Dat de kerk overigens alleen in het 'beschaafde' westen blijkt te wankelen terwijl zij het in nog onontwikkelde gebieden bijzonder goed doet en zij aldaar zelfs groeit, doet tevens het vermoeden rijzen dat haar verzwakking wel eens het gevolg zou kunnen zijn van het feit dat de meer ontwikkelde staten essentiële functies van haar overnamen, en dan vooral sociale functies die alles te maken hebben met caritas, liefdadigheid of noem het sociale zekerheid.

Staten met een uitgebreid ontwikkelde sociale zekerheid, hebben de behoefte aan de liefdadigheid, die anders kerken kunnen bieden, niet meer nodig. Eenmaal het vangnet

van de menslievendheid vervangen werd door een systeem dat burgers welhaast machinaal verzekert tegen honger, kou en zelfs tegen onwetendheid, verliest de religie een groot stuk van haar aantrekkingskracht. Het voordeel van die 'afschaffing' der armoede, om het zo maar te zeggen, ligt hierin dat men bij niemand nog moet gaan bedelen om in leven te kunnen blijven. Het nadeel echter is dat men op den duur niet meer geven kán omdat alle behoeften automatisch worden bevredigd door de staat: de vrije menselijke interactie werd vervangen door een strikt gereguleerde en haast machinale activiteit tussen enerzijds het staatsapparaat en anderzijds de burgers. De ziel dreigt volledig te vervluchtigen in een wereld waarin, samen met allerlei belemmeringen, ook de vrijheid werd weggewerkt.

Menstypen die hun liefde niet natuurlijkerwijze aan een gezin schenken, worden in die omstandigheden ook niet langer gestimuleerd tot de transformatie van hun zorginstincten in de richting van de behoeftige medemens, die in een verzorgingsstaat immers niet meer bestaat — alvast theoretisch — omdat hij wordt opgevangen door beroepsverzorgers die voor hun werk worden betaald, wat wil zeggen dat zij zullen staken als hun loon uitblijft. Het gouden kalf dreigt daar met andere woorden elke plaats in te zullen nemen waar voorheen een mens aan 't werk was die handelde vanuit het binnenste van zijn ziel: hij hielp omdat hij er nood aan had te helpen — omdat hij er nood aan had om mens te zijn — terwijl hij van nature niet bestemd was om die zorg aan een eigen gezin te geven. Een verschuiving dreigt dan op te treden van het levend organische, dat te maken heeft met menselijke klieren, zorg en ziel, naar het institutionele, dat aanvankelijk door plichten geregeerd werd maar dat nu steeds afhankelijker wordt

van geld, dat op zijn beurt niet langer verwijst naar zorg en ziel, maar veeleer naar een principieel onbevredigbare hebzucht: de nood om te helpen wordt dan vervangen door de weigering van hulp van zodra de geldelijke vergoeding of de sanctionering achterblijft, wat concreet betekent dat hulp niet langer wordt beschouwd als een genade — waarbij men blij mag zijn dat men iemand helpen kán — maar als een last — waarbij men 'vergoed' wordt, met name voor het (materiële) nadeel dat men al helpende gebeurlijk ondervindt. En als het loon uitblijft, dan staakt men die hulp, wat betekent dat men geconditioneerd werd — in niet mis te verstane termen: afgericht, zoals een dier.

Want dat is wat geld met het volk doet: het africhten, zoals het vee wordt afgericht. En africhting lijkt ons alvast een heel wat groter kwaad dan opvoeding. Opvoeding is het bijbrengen van begrip of inzicht, met name in de noodzaak van de dingen, en uitgerekend dat is vrijheid, zou Spinoza zeggen. Edoch, beter nog dan africhting en opvoeding is liefde, meer bepaald dan naastenliefde. En als de caritas nu kon gewonnen worden op een degelijk bewerkt veld van aanvankelijk ongeordende aandriften en relatief blinde verlangens: wat kon er dan op tegen zijn om haar te telen? Het dunkt ons dat geen patriarch haar niet te baat zou nemen als hem die kans geboden werd. En was het niet de kerk die aan de wereld een dergelijk compromis aanbood doorheen de tijden? Wie zal het zeggen!¹⁵¹

151 Tekst d.d. 10 november 2010.

Het recht is voor de doden. Over overbevolking, agressie en depressie

De gedachte dat de overbevolking op aarde reeds een feit geworden is, tast ons persoonlijk op een bijzonder dramatische wijze aan. Het teveel aan individuen van eenzelfde soort, maakt dat men agressie ontwikkelt die zich dan richt, ofwel tegen anderen, ofwel tegen zichzelf. In het laatste geval voelt men zich overbodig en verglijdt men in depressies; in het eerste geval concurreert men of voert men oorlog. Het veiligheidsgevoel verdwijnt, men bewa-pent zich, men gaat elkaar wantrouwen.

Concurrentie is in het beste geval wedijver middels goede zaken: prestaties en producten, nuttige en kunstzinnige dingen. Het ware, het schone en het goede putten zich onder de zachte druk der competitie uit, die aldus zeer positief wordt aangewend en elkeen ten goede komt. Minder fraai wordt concurrentie waar de prestaties en de producten niet langer waar, schoon en goed zijn, doch vernietigend: de constructieve strijd wordt vervangen door destructie-ijver, gericht op het ombrengen van de tegenstander totdat een monopolie ontstaat en een dictatuur. Alle ruimte voor vrijheid en vooruitgang wordt gefnuikt.

Autodestructie ontstaat waar men de strijd met anderen niet aangaat omdat men er niet in geloven kan — vaak omdat men het geweld zonder meer verwerpt en men de dood verkiest boven een leven in mensonwaardige omstandigheden. Maar om exact dezelfde reden gaan anderen dan weer de oorlog aan: zij werpen zich liever in de strijd en gebeurlijk in de armen van de dood dan een tirannie te moeten gedogen.

Depressie ontstaat waar agressie zich noch in strijdvaardigheid, noch in zelfvernietiging om kan vormen. Alle voorradige energie wordt gefnuikt en men wordt als het ware in zijn eigen sop gestoomd. De krachten slinken en ook de spanning van het zich klaar houden voor de actie verliest haar elasticiteit en instorting is dan nog slechts een kwestie van tijd.

Menselijke personen kunnen niet bestaan zonder een minimum aan veiligheid, maar er zijn methoden van belaging die volstrekt ontsnappen aan het oog en aan de arm der wet en die in staat zijn om op termijn ongeacht wie feilloos te kelderden door de uitputting welke zij bij hun slachtoffers veroorzaken. De dreiging en het gevoelen van onveiligheid zijn momenteel nog even onbestraffbaar als eertijds het aftappen van elektriciteit. Elektriciteit werd in het wetboek niet als een materiële zaak omschreven, terwijl ontvreembare zaken materieel dienden te zijn. Evenzo blijven vandaag dreigingen en onveiligheidsgevoelens zweven in een zekere mist, een niveau van de werkelijkheid dat vooralsnog moeilijk definieerbaar is. Handelingen zoals het pesten, onttrekken zich alsnog aan de categorieën waaraan wij gewend zijn en zij blijken, alvast in de vorm van de spot, even moeilijk te omschrijven als de humor. Een kloppjacht op meer gesofisticeerde vormen van belaging zou bovendien onvermijdelijk meteen resulteren in een onwelkome verenging van onze culturele bewegingsvrijheid, en uitmonden in een overgereguleerde en steriele politiestaat. De toegestane vrijheid wordt zowel voor goede dingen benut als voor het kwaad en intenties zijn en blijven vaak geheel onzichtbare zaken.

Maar hoe men het ook draait of keert: depressie, de kwaal van onze tijd die op haar beurt een dan niet meer te stop-

pen trein van andere kwalen op gang trekt, is de druk die uitgaat van een veel te dicht geworden populatie. Depressie is daarom gelijk het gif waarmee vissen elkaar om trachten te brengen als het aquarium waarin zij leven al te klein wordt voor hun aantal. Depressie komt uit het verlorenheidsgevoel dat ook uit al te grote eenzaamheid ontstaat omdat overbevolking en eenzaamheid op bijzondere manieren onderling vervlochten zijn. Een overbevolkt gebied creëert immers heel spontaan een systeem van klassen, en dat zijn een soort van verdiepingen, gebouwd op de begane grond waarop niet allen meer kunnen staan, zodat alleen de bovenste lagen nog zonlicht kunnen genieten terwijl de onderste in 't donker moeten leven en onder het gewicht van alle hogere lagen. En dat gebeurt niet zo doorzichtig: de werkelijkheid der verdrukking verbergt zich meestal achter allerlei oogverblindende scenario's.

Neem nu de giframp in Hongarije, waar een megacontainer met afval van giftig aluminium is gebarsten en in de Donau loopt. Het doet denken aan Bhopal en aanverwanten. In rijke landen zijn dergelijke rampen welhaast uitgesloten, bij ons zijn er immers die strenge milieuwetten die ginds ontbreken. Wie rap rijk wil worden, start zijn giftige zaakjes op in streken waar de armoe aan de inwoners geen keuze laat, en zij lokken zo industriëlen zonder scrupules om, tenminste op (heel) korte termijn, niet met de bedelstaf te hoeven zeulen. Maar de boemerang keert terug; de eerst geheel abstract aandoende verdrukking die slechts een zaak van wetten lijkt en schikkingen met dure woorden die geen werkmens verstaat, kruipt alras in drinkwater en lucht en zo ook in de longen en de botten van de lieden die daar hun krotten hebben liggen. De rijken blijven op het droge uiteraard, zij sturen 'hulp' naar het getroffen ge-

bied en halen dan verdronken kalveren uit vieze sloten die zij als een heldenbuit aan heel de wereld tonen.

De agressie zit in het verbergen van de hele mensenhandel achter die milieuschandalen, want zo listig wordt de schuld geschoven in de schoenen van de armen zelf die immers helemaal geen andere keuze hadden dan zichzelf ten prooi te gooien aan vergif door eigen wetten te verzwakken zodat een weinig werk het land in kwam en met het werk een kleine boterham — een wijle uitstel van executie. De schuld in de schoenen van de slachtoffers, en de eer aan de boosdoeners die immers ter hulp snellen na de ramp, zoals het weldenkende lieden past. Onmogelijk dat daar op den duur geen depressie van komt, van een dergelijke agressie. Maar even onmogelijk is het dat zich een dergelijk onrecht niet wreekt. Niet meer in deze wereld, uiteraard, die immers aan de duivel toebehoort: het recht is voor de doden.¹⁵²

Gerechtigheid

Als God in deze wereld het goede beloonde en het kwade bestrafte, dan zouden wie in luxe, jeugd en gezondheid leefden, als door God beloonden moeten worden beschouwd, en de armen, de andersvaliden en alle andere 'sukkelaars' (want dat zijn zij in de ogen van een oppervlakkige, wereldse wereld) als door God bestraffen. In sommige geloofssystemen mag die opvatting dan al populair zijn — aan het Evangelie is zij volstrekt vreemd en

152 Tekst d.d. september-oktober 2010.

zelfs compleet tegengesteld. Jezus zegt dat men moet investeren in het immateriële, dat men zich van geld en rijkdom moet ontdoen, dat men elkanders lasten moet dragen. Zoals Damiaan van Molokaï dat deed, overigens geheel naar het voorbeeld van Jezus Christus, wiens fysieke maar ook psycho-sociale marteling en dood het werk was van het kwaad en niet dat van God, die aldus alleen maar het lijden verhief tot een weg naar de verrijzenis uit al het vergankelijke. En een heilsweg is zowaar iets heel anders dan een straf: het is bij uitstek leed dat (alvast persoonlijk) onverdiend doch dapper wordt gedragen. Ook reeds in het Oude Testament komt deze thematiek aan bod, bijvoorbeeld in het boek *Job*: Job's geloof wordt door God zelf beproefd die immers toelaat dat de duivel zelf hem martelt. Want pas in de beproeving wordt de liefde gewogen en komt zij ook echt tot bestaan. Trouw is immers makkelijk zolang men daar alleen maar bij te winnen heeft. Indien de mens op deze wereld loon ontving naar werken, dan waren de verrijzenis en het hiernamaals helemaal niet nodig. En een katholieke aartsbisschop zou toch wel moeten weten dat het uitgerekend de opstanding van het vlees is welke zin geeft aan zijn geloof. Misschien is het wel een vorm van immanente gerechtigheid wanneer dit niét zo blijkt te zijn.¹⁵³

153 Tekst d.d. 15 oktober 2010.

Overbevolking: mensheid, kwaliteit en kwantiteit

Stel eens dat gij samen met uw man of vrouw een huishouden hebt met acht jonge kinderen en hun vier grootouders, allen samen veertien in getal. Bovendien is moeder waarschijnlijk in verwachting van een nummer vijftien. Op een dag komt er een verzekeraar langs voor het updaten van de polis, en die begint te tellen, van één tot veertien, en dan andermaal, en ook nog een derde keer, en dan zegt hij: "Veertien, beste mensen, dat is in feite voor de polis al te veel, ziet u. Maar geen nood, er is een marge en ik zal het voor een keertje door de vingers zien. Maar nu zit ge wel aan het plafond natuurlijk: wilt ge er nog eentje bij, dan zult ge eerst wel moeten wachten totdat er eerst twee van jullie dood gaan". Wedden dat gij die verzekeraar onmiddellijk de bons zoudt geven?

Toegegeven, het voorbeeld is wat ver gezocht, maar in het wereldbevolkingsprobleem is dit wel degelijk aan de orde: de botsing tussen, enerzijds, de warme mens en, anderzijds, de kille kwantiteit. Een vergissing is het immers om te denken dat die kwantiteit betrekking kon hebben op elk van de individuen afzonderlijk en dus op een of andere mens als zodanig: een kwantiteit betreft een groep, een aantal, en een aantal is geen mens. Als iemand zegt dat een aantal te groot is of te klein, dan zegt hij in feite helemaal niets over de dingen of de personen die geteld worden. Hun aantal is een kenmerk dat van elk van de getelde personen even ver af staat als bijvoorbeeld hun bloeddruk. Niemand hoeft zich beledigd te voelen als een dokter zegt: "Meneer, mevrouw, uw bloeddruk is te hoog", want of-

schoon zijn bloeddruk een persoon in grote mate kan beïnvloeden, blijft de kloof tussen een mens en zijn fysieke eigenschappen feitelijk onoverbrugbaar, zeker als het gaat om kwaaltjes: niemand vindt dat zij passen bij zichzelf of bij zijn beminden, en ook zijn ergste vijanden wenst men ze vaak niet toe. Maar een dokter weet dat hij het nu eenmaal over iemands gezondheid moet hebben: een kwaliteit, die hij vervolgens nog eens moet kwantificeren om die vast te kunnen stellen: hij moet er een getal op plakken, wil hij die kennen en, eventueel, verbeteren.

Men wordt weliswaar geen beter mens als men zijn bloeddruk verbetert door bijvoorbeeld minder zout te eten, maar gezonder wordt men wel; blijft men teveel zout eten tegen het advies in van de arts, dan gedraagt men zich nalatig. Een goed mens zal dus toestaan dat men hem op zijn gezondheid punten geeft. Hij zal met andere woorden erkennen dat de mogelijkheid om mens te zijn, afhangt van op 't eerste gezicht nogal banale zaken. Het zou niet mogen dat het leven ziek kan worden door toevallig voorbijtrekkende bacteriën of dat de dood zijn intrede kan doen ten gevolge van een blikseminslag bij heldere hemel, maar het is voorsnog helemaal niet anders: wij zijn van vlees en bloed en de mens moet warempel wachten op de verrijzenis van het vlees om te ontkomen aan de greep van dat soort van kwaad, dat sinds vele duizenden jaren het erfkwaad wordt genoemd. Elkeen van ons dient trouwens zijn afhankelijkheid van externe zaken ook voortdurend te belijden door regelmatig te eten en te drinken, door te ademen, aandachtig te zijn, te leren en te werken. Op de keper beschouwd zijn wij niets anders dan één ononderbroken en meervoudige belijdenis van onze heteronomie. En wie het waagt om ook maar één van die belijdenissen te onderbreken, die

onderbreekt zichzelf of, erger nog, die breekt zichzelf af, en wel voorgoed.

Sommigen drukken dit uit door te zeggen dat het leven niet gemaakt is voor de dood, dat het niet gemaakt kán zijn om na een korte wijl voorgoed te sterven, en daarom geloven zij ook in de verrijzenis, in de opstanding van het vlees en in het verheerlijkt lichaam dat zich voor altijd losgemaakt zal hebben van de stof, zodat dan het verhoopte zal in vervulling gaan. Dan zou het leven niet langer moeten onderdoen voor die banaliteiten die het immers kunnen en zullen blijven wegmaaien zolang het van de stof afhankelijk is. De belediging die wij voelen als wij voor ziekte en dood de duimen moeten leggen, vooral als zij ons worden aangedaan door mensen, is in feite een verschijningsvorm van ons verrijzenisgeloof: onze ziel wil voor de stof niet plooiën omdat zij weet dat zij die bij de gratie van de Christus eenmaal overwinnen zal.

Alleen wanhoop rest als dit vooruitzicht ons ontnomen wordt, want dan dienen wij ons bij onze vergankelijkheid neer te leggen, en dus ook bij de overmacht van ziekte en van dood, wat uiterst pijnlijk wordt als die ons niet door ongelukken of toevalligheden doch gewild door mensen worden aangedaan, omdat wij daar de duimen moeten leggen voor het brute recht van de sterkste. Dan zou het leven dat verlangt naar het Ware, het Goede en het Schone, in de handen blijken van alleen maar leugenaars en moordenaars, en wie kon zich ooit met die rechteloosheid verzoenen zonder zijn menswaardigheid zelf op te geven? Zonder die hoop op de opstanding van het vlees, die reeds gewild wordt door ons protest vanbinnen tegen onrecht en banaliteit, kunnen wij geen mens zijn en vallen wij volstrekt samen met de slechte punten die wij halen als men

bijvoorbeeld onze gezondheid meet. En vallen wij als onze tijd gekomen is ook samen met het ronde nulletje van de dood.

De bevolkingsdruk is nu een eigenschap zoals de bloeddruk, en even ver staan ze beiden af van de mensen of de personen die eraan onderhevig zijn, terwijl zij het hen tegelijk dan toch mogelijk of onmogelijk kunnen maken om te functioneren naar behoren. Op zich is er niets mis met het meten van die druk in functie van dat functioneren, alleen is er geen vaste maatstaf die dicteert hoe groot die druk dan wel moet zijn. Onze bloeddruk mag best klimmen als wij hardlopen of zwemmen en in dat bijzondere geval van grote lichamelijke inspanning moét hij dat ook doen; hij mag best dalen als wij neerliggen of slapen en ook verschilt hij fel van mens tot mens, bijvoorbeeld afhankelijk van onze lichaamslengte of van ons gewicht. Waarmee gezegd is dat vaste normen niet bestaan, terwijl gemiddelden uiteindelijk van weinig waarde zijn.

Wellicht is de bevolkingsdruk in precies hetzelfde bedje als de bloeddruk ziek, alleen heeft men in het geval van de bevolkingsdruk nog veel en veel minder benen om op te staan, aangezien men niet een zeer groot aantal werelden tot zijn beschikking heeft, elk met een andere bevolkingsdruk, waarbij men dan zou kunnen meten welke druk een demografisch infarct — of iets in die zin — waarschijnlijk maakte. Wat men echter wél weet — per definitie — is dat bevolkingsdruk een zaak is van de draagkracht van de aarde, wat betekent dat men zich daar afvraagt hoeveel mensen zij kan voeden en van energie voorzien. Maar het vraagstuk wordt plotseling heel wat ingewikkelder als men ook rekening moet houden met het feit dat alle mensen elk eigen manieren hebben om te eten en te verteren: de ene

mens leeft in Bombay en verbruikt omzeggens niets tenzij een handvol rijst per dag; de andere is een rijke inwoner van het Vaticaan die welhaast dagelijks in een privé-jet rond de wereld reist, die er een ganse hofhouding op nahoudt en wiens veiligheid en gezondheid door gespecialiseerde ploegen van lijfwachten en lijfartsen in de gaten wordt gehouden. Uiteraard kon onze aarde veel meer schooiers huisvesten dan pausen: reeds van een paar miljoen van deze laatste soort zou zij als 't ware moeten kotsen, terwijl zij ettelijke miljarden paria's verteren kon alsof het waterdruppels waren.

Een objectieve maatstaf om te oordelen of er al dan niet teveel mensen op de wereld zijn, moeten wij missen, en wel omdat dit oordeel zelf veel meer omvat dan enkel maar het aantal van de aardbewoners. Wie namelijk oordeelt dat er nu al teveel mensen zijn, die geeft ook impliciet te kennen dat de huidige bevolkingsdruk alleen wegwerkbaar is door op de een of andere manier het aantal mensen in te perken. En zeer zeker is een dergelijke benadering volstrekt oneigenlijk omdat het aantal mensen slechts één enkele factor is in die bevolkingsdruk, naast vele andere, zoals daar onder meer vooral zijn: de grote interindividuele en interculturele verschillen in nood, verbruik, verspilling en efficiëntie. Houden we het hier bij een enkel voorbeeld. In de wetenschap dat meer dan 90 percent van alle menselijke krachten vandaag worden besteed aan bewapening en aan destructie, kon men gerust zeggen dat een verandering op dit — ethische — vlak misschien wel de beste ingreep was om de bevolkingsdruk te doen dalen. Dit zou alvast een veel groter effect hebben

dan pakweg het wegmaaien van de helft van ons. Ja, het is een paradox die ons begrip wel op de proef kon stellen.¹⁵⁴

Commotie rond een aartsbisschop

*Sie gehen daher wie ein Schemen
und machen ihnen viel vergebliche Unruhe;
sie sammeln und wissen nicht,
wie es kriegten wird.*¹⁵⁵

De commotie rond aartsbisschop Léonard is een steekspel waarvan men zich kan afvragen of het dan niet typerend is voor het schipperen in de mediatieke vaarwateren. Een even wanstaltig precedent van een strategie welke men eigenlijk niet langer met 'schipperen' kon bestempelen, leverden de media in het evolutionisme-creationismedebat in het VRT1-programma *De zevende dag* van 2 oktober 2005, alwaar enkele woordvoerders van vooraanstaande katholieke instellingen openbaar verklaarden niet te erkennen dat God de 'eerste oorzaak' of de schepper is, en dit in weerwil van de katholieke geloofsbelijdenis, die immers start met de woorden: "*Ik geloof in God, de almachtige Vader, schepper van hemel en aarde...*".

Meer bepaald werd bij die gelegenheid, in een gesprek met sciëntist Johan Braeckman, de scheppingsleer geloofchend door de toenmalige rector-theoloog van de K.U.L. — een

154 Tekst d.d. 19 oktober 2010.

155 Johannes Brahms, *Ein Deutsches Requiem*.

universiteit onder het patronaat van toenmalig aartsbischop en kardinaal, Godfried Danneels. Men moet opmerken dat een kardinaal zich in het rood kleedt ten teken van zijn principiële bereidheid om het eigen bloed te vergieten voor het geloof. Maar de katholieke gezagsdragers zetten toen hun gelovigen zonder meer te kijk, daar zij hen zodoende en zo geheel onvoorbereid confronteerden met het 'nieuwigheidje' dat het betreffende, allereerste, katholieke geloofspunt 'allang' uit de tijd was! Uiteraard zat het probleem toen in de onbekwaamheid van die vooraanstaande katholieken om hun geloof nog langer te verdedigen tegenover gestudeerde atheïsten: zij kozen voor de gemakkelijke doodsteek aan het katholieke christendom, en dit ten aanschouwe van gans televisiekijkend Vlaanderen.

Edoch, wanneer vandaag een nieuwbakken aartsbisschop de verloochenden van weleer soelaas wil bieden, blijkt het gros van hen zich helaas al te hebben verzoend met die vreemdsoortige contradictie: het geloof in een schepper die dat slechts symbolisch is, aangezien het kleinste kind u zal vertellen dat alles begon met de 'big bang'.

Het was ter gelegenheid van een huistaak 'verhandeling' op het college dat de klaspater mij op zijn kamer ontbood alwaar ik een onzachte uitbrander te verwerken kreeg inzake onze geloofsbelijdenis. In het bewuste opstel stond namelijk dat ons hiernamaals uiteraard geen letterlijkheid kon zijn, terwijl de jezuiet mij er attent op maakte dat wij wel degelijk de opstanding van het vlees belijden. Dat is alles waar ons geloof om draait, verklaarde hij op scherpe toon: zonder dat verliest het katholicisme zijn reden van bestaan! Een lange tijd nog heb ik nagedacht over die kwestie en, inderdaad: een geloof zonder een hiernamaals kan gewoon niet katholiek meer zijn: wij belijden wel de-

gelijk de opstanding en wel — wat anders immers? — de opstanding *van het vlees*.

Men kan niet half geloven, zoals men ook niet half kan leven, en de katholieke leer, die niet alleen de Openbaring van de profeten en van Christus is, maar tevens de lering van de heiligen die na Hem kwamen, laat er geen enkele twijfel over bestaan: wij zijn verworpenen ingevolge onze eigen schuld, die echter door de menswording van God wordt opgeheven — als wij tenminste bereid zijn om in Hem te geloven. Dan wordt de dood teniet gedaan in de verrijzenis.

Men hoeft overigens geen theoloog te zijn om het zo jammerlijke menselijke lot te kunnen vaststellen: wij worden geboren, wij lijden en wij moeten sterven, en dat geldt voor ieder van ons. De conclusie is verder rap getrokken dat wij die miserie toch niet zonder enige reden kunnen hebben verdiend, en dat er bijgevolg ooit iets heel grondig moet zijn misgegaan waarvan wij de gevolgen dragen: een grote zonde, ja, een erfzonde weegt op ons bestaan. En een uitweg wordt ons voorgehouden door God zelf: een smal en moeilijk pad — de enige terugweg naar het herstel van de oorspronkelijke staat.

In de zogenaamde heilsgeschiedenis is onze aardse wereld helemaal geen experimenteerterrein voor wetenschappers en geleerden die het leed beloven weg te nemen, en uiteindelijk ook de dood, om tenslotte van de armzalige mens een enige god te maken. Welnee, de wereld die des duivels is, kan voor ons slechts een beproeving zijn: de pijn zal ons niet verwonden en niet doden, maar uiterekend het te dragen kruis kan vervolmaken en voor eeuwig laten leven.

Is het dan niet de taak van een katholieke bisschop dat hij deze onveranderlijke waarheid predikt, zodat gelovigen hem ook horen kunnen uit zijn mond? Of moet hij dan gaan liegen omdat de waarheid hard is en men het vandaag nu eenmaal verkiest om kleffe leugens voor de waarheid te gaan houden? Mogelijkerwijze zijn de inzichten veranderd sinds de dood van Jezus Christus, maar als Hij verrezen is, dan is alvast dit uitzicht sinds zijn verrijzenis noodzakelijk hetzelfde. Niets immers in de ganse wereld kon ooit tippen aan die extase van het leven zelf dat zich met Christus' kracht verheft boven een weggekwijnde dood. En omdat ook bewijzen uiteindelijk op ervaringen berusten, kunnen ervaringen hun bewijzen gerust missen.¹⁵⁶

Wat is er van de Kerk en 't Christendom?

Ziet het er niet naar uit dat vandaag alweer de christenen vervolgd worden, zoals zij al zo dikwijls zijn vervolgd in de loop van een geschiedenis van twee millennia? Waarom anders immers focust men in 't dagelijkse nieuws herhaaldelijk op die schandalen ergens in een klooster, zestig jaar geleden, waar een non een onuitlegbare wasdrang zou hebben gehad, althans volgens één nu stokoud 'slachtoffer' dat beweert door haar tot tweemaal toe te zijn afgedroogd? Of die zaak van ergens een pastoor aan 't andere eind van de wereld die naar men zegt beschuldigd wordt van ongepaste aanrakingen? Zij bestaan, weliswaar: de genoemde gevallen, en nog veel erger, en geen ervan mag worden ge-

156 Tekst d.d. 3 november 2010.

banaliseerd. Maar in nog veel en veel grotere aantallen bestaan zij ook buiten de kerk, omdat zondaren en misdadigers nu eenmaal geen eigen geloofsbelijdenissen hebben, evenmin trouwens als helden en filantropen. Waar immers vinden criminelen een beter schuiloord dan in het huis van God zelf dat zich dan toch makkelijk boven elke verdenking kan verheffen? Of vergat men dan de verhaaltjes over prinsen die zich voordeden in de gedaante van kikkers of net andersom: wolven die hun poten dopen in een zak met meel en die ook honig eten om de stem zoetjes te doen klinken en aldus mensen met gebrek aan argwaan om de tuin te leiden? Of heeft Onze-Lieve-Heer verhinderd dat men Hem met een kwade list beschuldigen kon, bespotten, martelen en tenslotte doden? Ook de Schepper zelf bleek niet listiger te willen zijn dan de slang in de tuin van Eden, en aan geen der martelaren werd een geringer troost geboden dan die van de verrijzenis. Slachtoffers van boze listen zijn allerminst misdadigers en dat zij principieel vertrouwen stellen in elkeen, kan hen alleen maar sieren. Neen, men moet de heer des huizes niet beschuldigen voor de inbraken op zijn adres! Waar men aan het slachtoffer de schuld geeft voor het kwaad dat hem of haar wordt aangedaan, draait zich gewis de rechtspraak binnenstebuiten!

Het is een bekende maar ook al te vaak over het hoofd geziene paradox dat slachtoffers vaker worden beschuldigd van wat hen door misdadigers werd aangedaan, zoals zij ook alras worden verguisd wanneer de bliksem hun huizen aan de vlammen voert of als een zondvloed of nog een andere natuurramp hen kon treffen. De achterliggende gedachte dat God zijn getrouwen niet zal straffen, is bijzonder primitief en eigenlijk zeer vreemd aan 't christendom te noemen. Het christendom immers kent een andere logi-

ca, waarin met name leed en straf niet altijd samenvallen, en de Zoon Gods zelf demonstreerde er het wezen van in de gestalte van de bedelaar die Hij ook wilde zijn: het Lam dat wordt geofferd om de zonden van de wereld weg te nemen.

Ja, bij uitstek in Christus zelf wordt het slachtoffer beschuldigd en gestraft teneinde de dáder te kunnen verlossen: vatte wie het vatten kan! In de persoon van de Oud-Testamentische Job, wordt Gods getrouwe op de proef gesteld, want zo ook heet het leed dat hem werd aangedaan en dat hij alvast niet als straf verdiende. Edoch, toont het voorbeeld van Christus zelf niet dat leed niet altijd straf hoeft te zijn, en dat de lasten die men voor elkander draagt, het bewijs uitmaken van een grote naastenliefde en daarom ook de weg tot het geluk en dat zij derhalve allerm minst lastig zijn doch daarentegen grote zoetheid in zich bergen?

En wordt nu evenzo de Kerk niet tot het Lam Gods zelf, daar toch geschreven staat dat zij het Lichaam is van de Verrezen Heer? En is de Heer zelf nu niet teruggekomen in zijn Kerk die, nu de tijden zich voleindigd hebben, haar identificatie met zijn goddelijke Persoon voltooiën moet door ook in 't leed en in de dood in zijn allerheiligste voetsporen te treden die toch uitmondten in de Verrijzenis?¹⁵⁷

157 Tekst d.d. Driekoningen 2011.

Over het referendum en over het buiten kieperen van vreemdelingen

Sinds de zeventiger jaren en dus lang voor de tijd dat fabrieken vol hingen met camera's of dat er sprake was van meldpunten voor pesten, schminkte de Duitse undercoverjournalist Günter Wallraff zich totdat hij er zoals een echte Turk uitzag, om vervolgens te gaan solliciteren in de Duitse industrie die toen veel gastarbeiders tewerk stelde. *Ganz unten* (1985), in het Nederlands verschenen als *Ik, Ali*, onthulde mensonterend misbruik van ondergeschikten van buitenlandse origine en vervulde eenieder met grote verontwaardiging. Gastarbeiders verdienen onze dankbaarheid maar zij bleken door sommigen als minder nog dan als honden te worden behandeld.

Ook vandaag nog mogen gastarbeiders wat betreft het onrecht dat zij nog steeds te verduren hebben, rekenen op de steun van deze bijzondere mensenrechtenactivist, die uiteraard geleerd en genuanceerd genoeg is om in te zien dat religieuze eisen die vloeken met de mensenrechten niet van de immigranten zelf afkomstig zijn doch vanwege moslimextremisten die er echter wel blijken in te slagen om steeds meer druk op hen uit te oefenen. Dat blijkt onder meer uit een interview van 5 november 2010 dat Wallraff gaf aan Ursula Rüssmann voor de Frankfurter Rundschau naar aanleiding van de zaak Sakineh Aschtiani.

Deze Iraanse werd conform het moslimrecht (en volgens velen op de koop toe onterecht) veroordeeld op beschuldiging van ontucht en zij zou ook omgebracht worden, aanvankelijk door steniging, later door ophanging, zoals geopperd werd. In het genoemde interview zegt Wallraff dat

het hem grote zorgen baart dat ook gewone moslimverenigingen zich niet uitspraken tégen die middeleeuwse praktijken. De leden van die verenigingen, aldus Wallraff, komen zich bij hem beklagen dat ze onder druk staan. En ook Wallraff zelf getuigt van die pressie: toen hij in Keulen opkwam voor de bouw van een moskee en hij dan ook werd uitgenodigd om te zetelen in een raad van de moskee, prepareerde hij voor die gelegenheid een tekst ter voorlezing uit Salman Rushdie's *Duivelsverzen*. De vereniging stemde toe, maar de oversten in Turkije staken daar direct een stokje voor.¹⁵⁸

Er is uiteraard moed nodig om zich uit te spreken tegen onrecht, ook al gaat het om onrecht waarvan men zelf het slachtoffer is. De reden daarvoor ligt in het feit dat men zich niet tegen de boosdoener te verzetten durft omdat die het wel eens allemaal nog veel erger kon maken. Vaak spreekt men in dat verband over het Stockholm-syndroom: niet onterecht, want ook hier zijn de slachtoffers in wezen gijzelaars die hun verzet misschien wel met hun leven moesten bekopen. De vrees van deze gegijzelden is, gezien de bewezen boosaardigheid van de fundamentalisten, allerm minst ongegrond. En men kan zich dan in alle ernst de vraag stellen of de moslim in de straat er niet heimelijk op hoopt dat zijn gastland het extremisme harder aan gaat pakken in plaats van het te tolereren, zogezegd in de naam der godsdienstvrijheid.

Onlangs spraken de Zwitsers zich in een referendum afwijzend uit inzake de bouw van minaretten in hun land. Er

158 FR-Interview mit Günter Wallraff: „Islamische Hardliner gewinnen an Einfluss". Zie: <http://www.fr-online.de/politik/-islamische-hardliner-gewinnen-an-einfluss-/-/1472596/4808462/-/index.html> .

was fel wat tegenstand, ook vanwege 'rasechte' Zwitsers, maar gezien de feitelijkheid van de hoger genoemde 'druk' kan men de vraag stellen of die eis om minaretten dan van de Zwitserse moslims zelf afkomstig was ofwel van extremisten die hen gijzelen en die er heel andere bedoelingen op na houden dan de vrije beoefening van godsdienst. Te meer daar die extremisten in eigen land bijzonder fel tégen de vrijheid van godsdienst gekant blijken — zo fel dat zij andersgelovigen gewoon stenigen.

Dat het merendeel der Zwitsers de misdadigers van vreemde origine het land uitgezet willen zien, is nog een heel andere kwestie die slechts ten dele aan de eerste kon verwant zijn. Het hanteren van verschillende strafmaten voor autochtoon en allochtoon spreekt het gelijkheidsbeginsel tegen en suggereert dat allochtonie misdadig zou zijn, wat uiteraard absurd is. Gelet op wat het werk van Wallraff aan het licht bracht, ware een omgekeerde maatregel veel rechtvaardiger: een beetje begrip voor weliswaar illegaal gedrag dat echter deels kon volgen uit het doorstane onrecht.

Bovendien is er de vraag of een referendum wel geschikt is om veroordelingen uit te spreken. Een volksraadpleging lijkt weliswaar het tegendeel te zijn van een dictatuur, maar volgens sommigen is het slechts een andere vorm daarvan: een dictatuur van de massa. In een gezonde democratie regeren niet zonder redenen afgevaardigden van het volk en zij nemen principieel ook geen beslissingen zonder een voorafgaand wetenschappelijk onderzoek en een onderbouwd publiek debat. En dit los van het feit dat

daar van een voor de democratie onmisbare scheiding der machten al helemaal geen sprake meer kan zijn.¹⁵⁹

Allochtonie, werkloosheid, criminaliteit en politiek

Uit een Nederlands onderzoek zou zijn gebleken dat de criminaliteit groter is onder allochtonen dan onder autochtonen; nieuw onderzoek van Belgische makelij beweert dan weer de Hollanders te corrigeren en zegt dat niet de allochtonie doch de werkloosheid de schuldige is en dat men eigenlijk moest zeggen dat in een stad de criminaliteit groter wordt naarmate de werkloosheid toeneemt. Het eerste onderzoek schoof de zwarte piet naar de allochtonen toe, maar het tweede onderzoek, dat beweert dit recht te zetten, doet evenzeer aan demonisering: het schuift de schuld in de schoenen der werklozen.

Met statistieken moet men altijd heel goed oppassen. Intussen bijna een halve eeuw geleden planden enkele Belgische politici het om een nieuwe wet voor te leggen aan het parlement: auto's met een rode kleur zouden worden verboden. Er was immers een bijzonder statistisch verband vastgesteld: rode auto's zijn vaker in verkeersongevallen betrokken. Deze politici geloofden werkelijk dat een verbod op de kleur rood het aantal ongevallen zou doen dalen.

159 Tekst d.d. 29 november 2010.

Ook bij het zoeken naar de oorzaken van criminaliteit, speelt blijkbaar de misleidende invloed van de statistiek, die echt tot absurde conclusies en beslissingen kan leiden. Het is overigens zeer de vraag of die dure statistische onderzoeken die in handen van onbekwamen dan nog tot heel foute conclusies leiden, niet beter vervangen werden door een portie gezond verstand.

In dit geval kon het zogenaamde gezond verstand wel eens menen te weten dat, ingevolge (jeugd)werkloosheid, een overschot aan ongekanaliseerde energie bij jongeren sowieso zal zorgen voor, op zijn minst, minder productieve activiteiten. Dit omdat werk de kanalisering is van energie, mede gestuurd door derden, vooral daar waar mensen niet zelfstandig kunnen werken. Maar omdat de verregaande specialisatie van vrijwel elke job vandaag de volledig autonome arbeid zo goed als onmogelijk maakt, ligt de verantwoordelijkheid voor wantoestanden die uit de werkloosheid zouden voortvloeien, niet bij de enkelingen doch bij de maatschappij die immers verplicht is om de nodige sturing aan te bieden daar waar zij verantwoordelijk is voor de verregaande specialisatie en de navenante heteronomie van haar werkende burgers.

Maar ook het zogenaamde 'gezond verstand' brengt vaak geen soelaas, want het aantal verborgen factoren is in dergelijke complexe kwesties meestal veel hoger dan het aantal zichtbare. Bekijken we nogmaals de conclusie uit het onderzoek: in een stad is de criminaliteit hoger naarmate de werkloosheid hoger is. Er zijn dus meer criminelen waar meer werklozen zijn, zo zegt het onderzoek.

De conclusie dat werklozen misdadigers zijn, is gauw getrokken, maar zij snijdt helemaal geen hout en het is zelfs

andersom: werkloosheid is immers helemaal geen misdaad, het is daarentegen een gevolg van een misdaad. Werkloosheid is een resultaat van ongelijkheid of van onrechtvaardigheid en werklozen zijn slachtoffers van onrechtvaardige werkverdelers, ook wel werkgevers genaamd. Werklozen ondergaan hier zelfs een dubbel onrecht: een eerste keer daar waar hen een job onthouden wordt; een tweede keer daar waar de schuld voor deze 'straf' hen op de koop toe in de schoenen wordt geschoven.

De conclusie van dat statistisch onderzoek kon bijgevolg veeleer als volgt luiden: er zijn meer criminelen in een stad met onrechtvaardige werkgevers. Het staat dan iedereen nog vrij om daaruit al dan niet te concluderen dat die criminelen wellicht de onrechtvaardige werkgevers of politici zijn.¹⁶⁰

Op naar een Gestapo-jeugd?

We vernamen al dat voortaan winkeliers zullen functioneren als registreerders van wanbetalers, maar de jongste maatregel van de minister gaat werkelijk alle perken te buiten: Turtelboom zadelt de jeugd op met een plicht om vermoedelijk extremistische jongeren bij de overheid te melden teneinde zodoende de terreur te kunnen bestrijden. Blijkbaar beseft zij niet eens dat zij aldus de jeugd terroriseert op een manier waarop terroristen nooit ofte nimmer in staat zullen zijn dat te doen. Zij initieert onbetaalde kinderarbeid en meer bepaald met taken die in de regel voor

160 Tekst d.d. 6 december 2010.

specialisten zijn bestemd. Aldus stalt zij slechts een paniekreactie uit en een verregaande onbekwaamheid om de veiligheid van de burgers te waarborgen.

De terreur van een verklikingsmaatschappij is ons welbekend uit de communistische landen — de ontwrichte Roemeense samenleving is daar een jong en nog lang niet geheeld voorbeeld van — maar zij bestaat evenzeer in het zogenaamde vrije westen. De *Big brother who is watching you* perverteert het handelen immers grondig, daar daden welke positieve doelstellingen beogen, door voortdurende registratie-angst worden omgebogen tot vermijdingsgedrag door anticipatie en, meer nog dan dat, tot pogingen om verborgen registreerders te misleiden. Menselijke interacties verliezen op die manier hun transparantie en zij worden aldus niet slechts gecompliceerd maar bovendien volledig leeggemaakt van hun eigen inhoud, wat betekent dat de voor het leven zo broodnodige communicatie feitelijk uitvalt ingevolge een alles overheersend wantrouwen.

Vandaag kunnen wij nog duidelijk inzien dat de oorsprong van dat letterlijk moordende maar ook suïcidale wantrouwen gelegen is bij onbekwame bewindvoerders, maar morgen zal de vertrouwensbreuk danig huis gehouden hebben dat gevreesd mag worden dat de brokken niet langer te lijmen zullen zijn. Alleen simplisten kunnen niet vatten dat er geen *goodies* en *baddies* bestaan en dat ethische kwesties het louter persoonlijke ver te boven gaan: daden en bij uitstek daden met een morele lading zijn geen acties maar het zijn per definitie interacties, handelingen van personen jegens elkaar in complexe maatschappelijke contexten die getekend worden door economische, ideologische en nog anderssoortige invloedssferen. Een minister dient die zaken te studeren, te kennen en vervolgens te be-

heersen — daartoe is zij verkozen en daartoe krijgt zij ook de middelen. Onbekwamen laten aanblijven in bestuursfuncties is nefast voor allen, het falen op dat niveau moet zonder uitstel worden berecht.¹⁶¹

Kanker en de tijd

Kanker is de naam die wij geven aan allerlei ziekten welke gekenmerkt worden door het optreden van gezwellen die maar blijven woekeren, gebeurlijk tot de dood. Een kankergezwell doet denken aan een parasiet die zich vet vreet ten koste van zijn gastheer: de gastheer mergelt uit terwijl de ongenode gast steeds dikker wordt en zich op de koop toe vermenigvuldigt. Edoch, zeer in tegenstelling tot een parasiet, is een kanker niet zozeer iets dat wij er in ons lichaam bij krijgen, maar veeleer is het iets dat ons ontbreekt. In die zin lijkt een kanker dan ook op het wezenlijke van het kwaad zoals bepaald door Augustinus: het kwaad heeft geen eigen identiteit, zo zegt de heilige: het is niets anders dan een tekort aan het goede. En kijk, kanker lijkt inderdaad geen indringer van buitenaf: het is immers een woekering van eigen lichaamcellen. En de oorzaak van die ongeremde groei ligt binnenin onszelf, in de kern van ons bestaan, in de kernen van de lichaamcellen die immers de breinen van de cellen zijn. Een gezwell lijkt een teveel maar is in feite een tekort binnen het celbrein, het is een tekort aan orde in de kern van de cel die dan niet langer naar behoren wordt bestuurd. Een eigen lichaamscel

161 Tekst d.d. 1 januari 2011.

verwordt tot een kankercel van zodra zij haar verstand verliest. Zij blijkt dan vergeten wat haar eigen taak is in het grotere geheel van weefsels, van organen en tenslotte van het lichaam, en zij denkt nog slechts aan zichzelf, aan haar eigen groei en bloei. Een eigen lichaamscel verandert in een kankercel wanneer zij egoïstisch wordt of egocentrisch, wanneer zij niet meer weet dat zij in functie staat van wat haar allemaal omringt, wanneer zij blind werd voor het feit dat zij in dienst staat van iets anders en iets hogers. In feite is een kankercel een cel waarvan de groei horizontaal geworden is, een cel die nog slechts in de breedte groeit, die niets meer opbouwen kan dat groter is dan tot waar zij zelf kan reiken. Ofschoon zij zich heel gretig deelt, is een kankercel eigenlijk een asociale cel, een cel die geen gezag gehoorzaamt. Men zou ook kunnen spreken van een ketterse cel, een goddeloze cel, een cel die god noch gebod kent. En als er voor kanker al een behandeling voorhanden is, dan bestaat die enkel in het doden van al die eigenzinnige cellen, want iets anders dan ze uit te roeien valt er met gek geworden cellen vooralsnog niet te doen.

Uiteraard worden onze lichaamscellen niet zómaar gek, blind, egocentrisch, asociaal of goddeloos: als zij aldus gaan disfunctioneren, dan komt dat alleen doordat er op hen een aanslag werd gepleegd vanbuitenuit. Weliswaar is het kwaad een tekort aan goede dingen, zoals Aurelius Augustinus het zegde, maar de heilige was geen geneesheer en ook geen man van de wetenschap. Zijn theorieën hadden weinig voeling met de werkelijkheid van het leven, waarin het ene wezen ten prooi kan vallen aan het andere, alleen al omdat het zwakker is, terwijl het andere honger heeft en de enige natuurwet die is van de sterkste. Kanker

wordt veroorzaakt door welbepaalde stoffen waarvan wij vermoeden dat zij kanker veroorzaken en die wij daarom ook kankerveroorzakers noemen — carcinogenen. Als kanker al een tekort was aan goede zaken, dan ontbrak het in de lichaamscellen van mensen, dieren of planten met kanker, feitelijk aan 'bestrijders' van carcinogenen, wat voor stoffen dat ook mogen zijn. Gebeurlijk beschikken wij wel over carcinogenenbestrijders, maar worden die op hun beurt verzwakt of zelfs omgebracht door nog andere vijanden, en zo kan die strijd wel eeuwig doorgaan en aldus verworden tot een pure woordenstrijd. Of het kwaad dan een bestaande vijand is ofwel gewoon een tekort aan goeds, is een vraag die dan evenmin hout kan snijden als die aloude kwestie van de kip en het ei.

Wat men wél over kanker kan zeggen, is dat het een ziekte is waarvan de kans om ze te krijgen, toeneemt met het ouder worden. Dat men het daarom heeft over een ouderdomskwaal, is echter niet zo vanzelfsprekend, in acht genomen het feit dat de krijgkansen van élke kwaal mettertijd slechts kunnen toenemen. Wie slechts één dag heeft geleefd, had een kans die 365 keer kleiner was dan wie een jaar oud werd — om kanker te krijgen. Maar zijn kans om ongeacht welke andere ziekte te krijgen was evenééns 365 keer geringer, en zo ook zijn kans om te verongelucken met de trein, zijn kans om het groot lot te winnen of zijn kans om een zondvloed, een zonsverduistering of gewoon een volle maan mee te maken. Als zij niet nul zijn, dan kunnen onze kansen mettertijd alleen maar toenemen, wat zij dan ook mogen betreffen — zo leren ons de meest eenvoudige berekeningen die men zich maar indenken kan. Zelfs voor doden kan de kans om te verrijzen alleen maar rijzen mettertijd, en exact hetzelfde geldt voor al die-

genen die nog niet hebben bestaan. Als de tijd maar eindeloos blijft doorgaan, dan zal ooit alles gebeurd zijn wat men maar voor mogelijk kon houden, en zelfs het onmogelijke ontsnapte dan misschien niet aan die dans. En is dat niet waar allen naar verlangen die ooit kanker kregen bij zichzelf of bij hun naaste getrouwen: dat zich ooit het eens onmogelijke alsnog realiseren zal? Het verdwijnen aller kwalen is gewis een kwestie van alleen maar tijd.¹⁶²

Ethiek?

Het geeft te denken dat vooraanstaande ethici zich niet bewust blijken te zijn van het feit dat zij discrimineren en tot geweld aanzetten wanneer zij publiekelijk de sterilisatie van uitgerekend de *armen* aanprijzen als oplossing voor het probleem der overbevolking, waarbij zij dan ook nog eens de methodes van omkoping en afpersing aanbevelen, als zij suggereren dat die 1000 euro die voor noodhulp op Haïti is bestemd maar beter kan gegeven worden aan elke Haïtiaanse vrouw die zich wil laten steriliseren.¹⁶³

162 Tekst d.d. 8 maart 2011.

163) Etienne Vermeersch, in het vrt-programma *Terzake* d.d. 8 maart 2011, stelt voor dat het geld bestemd voor de noodhulp aan Haïti, besteed zou worden aan de 'vrijwillige' sterilisatie van arme Haïtiaanse vrouwen aan wie dan ter compensatie 1000 euro zou aangeboden worden. In feite wordt zodoende een aalmoes gesuggereerd in de plaats van de sociale zekerheid waar ook de armen recht op hebben. Volgens de antikapitalist wijlen Jaap Kruithof is het overbevolkingsprobleem vooral een derde wereldprobleem omdat daar de sociale zekerheid en

Armen hebben honger en zij happen daarom vaker gretig toe om een eigen nier te verkopen, om voor een hen onbekende rijkard een kind ter wereld te brengen of om gevaarlijk werk te doen in radioactieve installaties, in de prostitutie of in milieus van drugshandel en misdaad. De autosterilisatie tegen betaling past in exact hetzelfde plaatje en is daarom vanwege de aanbieder bijzonder immoreel.

Als deze aanbieder die uiteraard geen arme drommel zijn kan, zijn actie bovendien beschouwt als een stap in de goede richting inzake de overbevolkingsproblematiek, dan slaat hij de bal ook hier helemaal mis. Een simpele berekening volstaat immers om vast te stellen dat het verteer van een rijke westerling het duizendvoudige bedraagt van dat van een arme Haïtiaan, terwijl de overbevolking precies vanwege de verspilling zo problematisch is geworden, en die verspilling moet men nu eenmaal niet gaan zoeken bij kinderen met waterbuikjes die in plaats van school te lopen, dag in dag uit vijsjes en ijzerdraadjes sorteren op onze gigantische, stinkende vuilnisbelten.

De 'redenering' welke de genoemde, gruwelijke ingrepen wil rechtvaardigen en ingang wil doen vinden, en dan nog via democratische kanalen, getuigt niet alleen van een schromelijk tekort aan empathie: zij verraadt zonder meer een criminele inborst, en zij vindt haar gelijke enkel in de uitlatingen waarmee Hitler een onnadenkende massa intimideerde. Zoals dat verwijt aan het adres van het christendom, dat er zozegzegd voor zorgt dat de beste krachten aan het front moeten sneuvelen om het leven te redden van thuisblijvende zieken en andere lastposten.

vooral dan het pensioen ontbreekt.

Er bestaat een bijzonder gevaarlijke kaste van 'wereldverbeteraars'. Volgens hun logica kan wat zichzelf 'mensonwaardig' achten, worden geëlimineerd, eenvoudigweg door alle naar hun maatstaven 'mensonwaardige mensen' te elimineren. Met concentratiekampen zal dat dit keer misschien niet meer lukken, maar wel met abortering en met euthanasie, en nog het liefst met sterilisatie, welke men immers van de armen af kan dwingen zoals men ook de slavenarbeid van hen af kan dwingen... met name middels geld — het geld vervangt de zweep van weleer. Het lijkt moreel verantwoord maar het is dat evenmin als het stilzwijgen van zogenaamde ethici over nog heel wat zaken die om een stem ten hemel schreeuwen.¹⁶⁴

De macht van de lach

Op de eerste rij zitten politici die hier de commissie tegen kindermisbruik in de kerk hebben opgericht. Op de eerste rij bij de plechtigheid van de zaligverklaring. De zaligverklaring van de man die het kindermisbruik binnenskerks en uit de handen van het gerecht wilde houden. Zij zitten op de eerste rij, overigens geflankeerd door een ander staatshoofd dat voor gelijkaardige feiten wordt vervolgd en dat vooralsnog moet wachten op zijn zaligverklaring. Trouwens net zoals vadertje Stalin, met miljoenen doden op zijn geweten, wiens gebalsemde lijk nog dagelijks door tallozen wordt bezocht: men zegt dat hij als sint het tanende geloof wel eens uit het slop zou kunnen halen. En voor

164 Tekst d.d. 9 maart 2011.

de slechte verstanders nog dit. Met betrekking tot de zaligverklaarde gaat het overigens niet over valse beschuldigingen of insinuaties: in de Verenigde Staten hebben de slachtoffers van kindermisbruik het Vaticaan jaren geleden wegens verdoezeling van kindermisbruik voor de rechter gedaagd en gelijk gekregen, de kerk heeft miljarden dollars aan schadeclaims betaald, er is geen twijfel mogelijk.

Zo tart de plechtigheid van de dag werkelijk alle verbeelding en hier en daar vraagt men zich af hoe dit dan mogelijk is. Maar kijk, een reporter steekt de micro onder de neus van vier, vijf bezoekers uit de miljoenenmassa die daar samentroeft in een onwereldse extase, en allen zeggen ze hetzelfde: "Sancto subito voor deze paus, want hij is sympathiek, hij lacht!" Vraagt dan de reporter of ze de huidige paus niet zien zitten. "Die hoeven wij niet, hij is immers een zuurpruim!", zo klinkt prompt de motivatie.

En ja, ook Stalin had een brede lach, en ook dat staats-hoofd op de eerste rij daar lacht zijn tanden bloot.

We hoeven alvast niet langer te wachten op het tweede wonder, de heiligverklaring kan zo meteen van start gaan.¹⁶⁵

Quod est veritas?

Van de hand van de Russische kunstschilder Nikolai Ge bestaat er een schilderij uit 1890 met daarop afgebeeld Christus voor Pilatus. Christus heeft zopas gezegd dat Hij

165 Tekst d.d. 3 mei 2011.

komt om te getuigen van de Waarheid (Joh. 18, 37), waarop een gesticulerende Pilatus antwoordt: "Quod Est Veritas?" — "Wat Is (de) Waarheid?" (Joh. 18, 38).

De waarheid is een zaak die uitgesproken wordt, ze behoort tot de uitgesproken dingen. Ook leugens behoren tot de uitgesproken dingen maar met die twee zaken zijn niet alle uitgesproken dingen genoemd, er zijn immers ook nog de bevelen, de vragen, de aanzoeken en zo meer. Die laatste uitspraken zijn noch waar noch onwaar want het zijn veeleer daden en van daden kan men niet op een betekenisvolle manier zeggen dat ze waar of onwaar zijn. Maar misschien zijn ook ware en onware uitspraken daden?

Waarheden en leugens zijn niet zozeer uitspraken die al dan niet in overeenstemming zijn met datgene waarover iets gezegd wordt. Immers, werd de waarheid zo gedefinieerd, dan ging men ervan uit dat de toestand waarvan sprake, op zichzelf bestond en dus onafhankelijk van een waarnemer. Maar dat is nimmer het geval. Vandaar moeten de waarneming en de waarnemer betrokken worden in de definitie van de waarheid, en zij klinkt dan veeleer als volgt. Wie de waarheid spreekt, vertelt aan een ander datgene waarvan hij zélf gelooft dat het werkelijk is — behoudens wanneer hij zich vergist; wie daarentegen liegt, vertelt aan een ander iets anders dan datgene waarvan hij zelf gelooft dat het werkelijk is — al kan hij ook per vergissing en dus ongewild de waarheid spreken. En deze definitie relateert de waarheid, die steeds een uitgesproken zaak is, aan het vertrouwen dat men al dan niet kan hebben in diegene die de uitspraak doet.

Als men de waarheid (van een ander) moet vernemen — en dat is per definitie het geval aangezien de waarheid

steeds een uitspraak is — dan k nt men hem uiteraard ook niet en dan rest slechts het vertrouwen in die ander. De waarheid brengt aldus onafwendbaar het vertrouwen mee, en zo ook de onzekerheid. Waarheid en zekerheid kunnen derhalve nooit samengaan. De waarheid is een uitspraak en dus een mededeling — per definitie door een derde, in wie men zijn vertrouwen dient te stellen. Edoch, als de waarheid uitspraken betreft over dingen die men onmogelijk zelf kan waarnemen, dan geeft zij samen met de onafwendbare onzekerheid ook kennis die men niet uit zichzelf kan opdoen.

Over datgene waarvan ik geloof dat ik het zelf kan vaststellen, hoef ik geen uitspraken te doen omdat ik het rechtstreeks kan ervaren. Als het regent, dan ervaar ik dat en dan hoef ik niet nog eens tot mezelf te zeggen dat het regent. Die ware uitspraak is pas nodig als ik aan een ander die dit niet zelf kan ervaren, wil mededelen dat het regent. Zolang er geen derden zijn aan wie de waarheid medegedeeld moet worden — derden die per definitie niet zelf kunnen ervaren dat het bijvoorbeeld regent — is de waarheid een volstrekt overbodige zaak. De waarheid betreft derhalve altijd de ervaringen van een ander, ervaringen welke worden medegedeeld.

Als ik de waarheid zoek, dan houdt dat in dat ik geïnteresseerd ben in ervaringen die ik zelf moet missen. Door over ervaringen die ik zelf moet missen, in uitspraken te vernemen, kan ik mij een idee vormen over die ervaringen bij anderen, en dus ook over die anderen. De waarheid is dan iets dat mij met die anderen, die hem spreken, verbindt.

Zeggen dat de waarheid een uitspraak is die in overeenstemming is met de realiteit, is beweren dat uitspraken

buiten de realiteit staan. Het zogenaamde congruentiecriterium ter bepaling van wat waarheid is, is derhalve onzinnig. Waar immers zou men moeten gaan staan om vast te kunnen stellen of een reële zaak al dan niet overeenkomt met een zaak die buiten de realiteit stond? Andermaal: de waarheid is geen zaak van congruentie; de waarheid is een zaak van verbinding of van eenmaking van personen.

Als Christus van zichzelf zegt dat Hij de waarheid *is*, dan zegt Hij derhalve dat Hij de verbinding is tussen verschillende personen, de eenmaking van personen. Hij zegt dan van zichzelf dat Hij een (ware) uitspraak is die door een ander wordt gedaan. Zo wordt duidelijk wat het betekent dat het Woord Vlees geworden is: Jezus is het Woord (of de Naam) van God (de Vader). Om het met een analogie te zeggen: zoals een mens zijn woorden spreekt, zo spreekt God zijn schepselen.

Bekijken we andermaal het schilderij van Nikolai Ge, dan zien we een wereldse machthebber die geheel blind blijkt voor de Waarheid. Omdat hij in de Waarheid geen kwaad kan vinden, levert hij die over aan de massa welke hij vertegenwoordigt: zij immers kiest voor het bedrog, zij wil de Waarheid dood. Derhalve is de leugen datgene wat alle samenhang ontbindt. De waarheid is het leven, de leugen is de dood.¹⁶⁶

166 Tekst d.d. 14 mei 2011.

Rijk en dom

Het internet, Google, tik in: om het even welke componist, om het even welk van zijn werken, om het even welke uitvoering: in luttele seconden — in *fracties* van seconden — zijn daar klank en beeld, zit je in de schouwburg op de beste plaats, beveel je het orkest om van start te gaan, een beetje luider te spelen, op te houden... Op het moment dat je het zelf wil — na welgeteld zeven seconden luistergenot (je hebt er je geliefkoosde fragment uitgepikt), heb je de operazaal alweer verlaten en loop je in New York rond, in de Metropolitan, zij het voor amper twee seconden, want plotseling heb je zin om een gedicht van Michelangelo te lezen: klik en daar is het, je leest een strofe en dan zoek je in de encyclopedie nog op hoe oud de kunstenaar is geworden. Daarna ga je een koffie drinken en je eet iets, gezeten voor de televisie. Je zapt van ergens de nieuwsberichten op een zender in de Verenigde Staten naar Italië, waar de paus aan het spreken is, je voegt twee klontjes suiker aan je koffie toe, je bekijkt het weerbericht en de hoofdpunten van het nieuws, je zet de televisie uit, je drinkt je koffie op en je gaat plassen. In luttele minuten heb je een wereldreis gemaakt en ben je op de hoogte, niet alleen van wat er tot zonet allemaal gebeurde, maar ook nog over wat er te gebeuren staat. Bovendien komt wat je intussen snel achter je kiezen hebt gestoken, uit zowat alle werelddelen: koffie uit Ethiopië met chocolade uit cacao-bonen uit Zuid-Amerika, een rijstwafel uit Azië en straks nog een Australische appel. Van de poolkappen heb je slechts een poster tegen de muur van je vertrek — een foto genomen vanuit een satelliet die je — van op Google Earth — zelfs een rechtstreekse blik gunt. Je hebt zopas

een studierichting die je ligt, gekozen uit een honderdtal universiteiten en hogescholen, en straks laat je je genetisch materiaal scannen, zuiver uit nieuwsgierigheid. En zo kan men nog een tijdje doorgaan.

Overvloed steekt de ogen uit van wie ooit tekorten moesten lijden, maar overvloed leidt ook tot zappen: erop en erover, hooguit een enkele seconde blijven stilstaan bij een muziekwerk of een boek, nooit de tijd nemen om een volzin tot het einde toe te lezen — over een boek zwijgen we nog. Een klassiek muziekwerk moet meerdere malen beluisterd worden opdat het gehoord zou zijn. Hoe uitgebreider de keuze uit symfonieën, opera's en liedcycli, hoe geringer het aantal ervan dat ooit een mens zal kennen, het lijkt ineens wel alsof alle kunstwerken louter geschreven werden en worden om ergens op een harddisk te staan, en verder niets meer.

En zo krijgt men vanzelfsprekend het soort van publiek dat, bijvoorbeeld, op donderdag 27 mei 2010, middenin de finaleweek van de Koningin Elisabethwedstrijd, als de uitvoering van het derde pianoconcerto van Sergeï Prokofiev nog niet half gespeeld is, al aan het applaudisseren gaat.¹⁶⁷

Opstanding

- Het leven is eindig en de dood ook, zei hij.
- Wablieft? antwoordde ik.

167 Tekst d.d. 27 mei 2010.

- Jazeker, zei hij zonder aarzeling: het leven vliegt voorbij maar de dood snelt nog veel rapper, aangezien een dode zich helemaal niet meer bewust is van de tijd.
- Dat begrijp ik niet, zei ik.
- Het ogenblik zelf van onze dood zal ook het ogenblik zijn van onze opstanding, want van de tijd tussenin hebben wij helemaal geen benul, zo verklaarde hij zich nader.
- Is dat evangelie? vroeg ik. Ik herinnerde mij ineens de titel van een boek van Frederik van Eeden: Pauls ontwaken, over de dood van zijn zoon Paul.
- Alleen tijdens het leven ervaren wij de tijd, die in wezen wachten is, zo ging hij door.
- Leven is wachten? zo probeerde ik.
- Inderdaad, zei hij.
- En wat is wachten? vroeg ik.
- Wachten is vooruit willen maar door een externe kracht in die opzet gehinderd worden. En klinkt dat niet te Spinozistisch?
- Nu ge het zegt, ja...
- Die kracht kan ons niet helemaal tegenhouden, maar ze remt ons wel af tot die traagheid waarop we recht hebben.
- Recht?
- Ja, we hebben nog een klein beetje krediet, dat is het leven.
- Vreemd, antwoordde ik.
- Het netelige van de hele zaak, zo ging hij door, is dat wij tegelijk vooruit willen én willen halt houden.

- Hoezo? vroeg ik verwonderd.
- Wie wacht, wil vooruit, maar hij wordt tegengehouden door de traagheid van de tijd die zijn eigen gangetje heeft: de tijd is zoals een loodzware wagon die in een eigen slak-kentempo eindeloze afstanden aflegt, en niemand kan die wagon doen stoppen, niemand kan hem een duwtje geven. Zo wachten wij, terwijl we veel sneller vooruit willen dan we doen.
- Maar we willen tegelijk ook halt houden?
- Tegelijk schrikt de eindigheid van ons leven ons af, en dus willen wij stilstaan, we willen de tijd stopzetten en in het heden blijven vertoeven omdat wij het einde vrezen.
- Dat lijkt mij inderdaad een bijzonder netelige zaak, zo moest ik toegeven: twee dingen willen die elkaar uitsluiten, en dan nog tegelijk!
- Inderdaad, zei hij, maar het is niet anders. Wellicht is het uit die spanning dat de voortgang van de tijd ontstaat.
- Uit de spanning tussen willen en niet willen?
- Uit de spanning tussen, enerzijds, zo snel mogelijk vooruit willen en, anderzijds, willen stilstaan. Wachten is vooruit willen, maar wie het einde vrezen, die willen blijven staan.
- Wie wacht, verlangt dus naar het einde? zo redeneerde ik.
- Wij wachten bij de tandarts, maar wij wachten niet naar het einde, wij wachten alleen maar naar het einde van de pijn. Helaas is het leven een opeenvolging van allerlei pijnen, en zo blijven wij maar wachten, zo blijven wij verlan-

gen naar steeds weer een ander einde. Maar op een keer belanden we dus bij het laatste einde...

- Het laatste einde?

- Ja, het einde waarop geen nieuw begin meer volgt, tenzij het begin van de eeuwigheid.

- Sta mij toe, zei ik, dat ik het eerst allemaal eens op een rijtje zet, want ik ben de kluts al kwijt.

- Doe gerust, zei hij, we hebben alle tijd!

- Het leven gaat snel voorbij, maar de dood gaat nog sneller voorbij.

- Uiteraard, want als we dood zijn, is er geen besef meer van de tijd.

- Als ons leven om is, dan belanden we dus meteen bij het ogenblik van onze opstanding?

- Alsof er helemaal geen dood was, zei hij.

- Maar die is er dus wél? vroeg ik hem.

- Zeer zeker, zei hij: zo zeker als het is dat wij momenteel leven, zo zeker is het ook dat wij op een keertje niet meer zullen leven.

- Wie sterft, belandt meteen op het ogenblik van de opstanding, zei ik.

- Juist.

- Maar wat als er helemaal geen opstanding is? Blijft dan de dood niet eeuwig voortduren?

- Niet te vlug, zei hij. Er is immers geen tijdsbesef meer in de dood; er is geen duur en dus is er ook geen eeuwige duur.

- Maar stel dat er geen opstanding is? zo wierp ik andermaal op. Dan is de dood het einde toch?
- Het einde van wat? zei hij. Het begrip van iemands einde heeft pas zin gezien van het standpunt van wie nog niet aan zijn einde is. Eenmaal wij ons einde bereikt hebben, bestaan we immers niet meer.
- Dat klinkt logisch maar ik begrijp het niet, zei ik. Maar antwoord nu eens op mijn vraag: stel dat er geen opstanding is!
- Maar die is er wél, zei hij.
- Maar neen, zei ik: dat is toch fantasie? Het zou in strijd zijn met alle natuurwetten!
- Inderdaad, zei hij. Maar ook ons huidige leven is met al die natuurwetten die wij kennen in regelrechte tegenspraak!
- Is dat zo? vroeg ik hem in alle ernst.
- Wat is dit? vroeg hij en hij toonde mij een ei.
- Dat is een ei, zei ik.
- En wat gebeurt er met een ei, gesteld dat het leeft en bebroed wordt?
- Daar komt een kuiken uit, zei ik.
- Precies, en kan iemand verklaren hoe dat komt? vroeg hij.
- Er bestaat een ganse wetenschap, zo begon ik, maar hij onderbrak mij.

- Dat is niet verklaren, zegde hij: het is *beschrijven* wat de embryologie doet; zij beschrijft wat zij waarneemt, maar dan ook niets meer.
- Akkoord, zo moest ik toegeven, maar dat is toch helemaal niet hetzelfde als... de opstanding?
- Stel dat er een opstanding plaats heeft, zei hij, en iemand begint die te beschrijven: de wetenschap van de opstanding, de resurrectiologie. Welnu, zou dat een verklaring zijn? Ook niet, inderdaad. Wij geven alleen beschrijvingen en wij wennen aan onze beschrijvingen en derhalve ook aan wat wij allemaal beschrijven, maar begrijpen of verklaren doen wij niet. Wij houden onze beschrijvingen voor verklaringen, maar dat is dan ook alles. En de opstanding ligt voor ons nog in de toekomst, zij werd door ons nog niet beschreven. Maar wel door anderen. De opstanding werd ons voorspeld!
- Voorspeld?
- Voorspeld! herhaalde hij. Iemand kan u voorspellen dat er uit dit ei een kuiken zal komen, toch?
- Iemand die dat weet, zei ik: iemand die het al eens gezien heeft, hoe dat werkt, of iemand die het gehoord heeft van iemand die het al eens gezien heeft, maar er moet eerst iemand zijn, al was het slechts één persoon, die het al eens gezien heeft, toch? En is er ooit al iemand opgestaan?
- Christus, zei hij. Christus is opgestaan en dus kan Hij de opstanding beschrijven of voorspellen. Onder meer Hij.
- Stel dat Christus níet is opgestaan, zei ik.
- Dat hadden wij geen hoop, zo gaf hij toe. Maar Hij is verrezen! De Heer is verrezen!

- Alleluja, antwoordde ik. Het is dus daarom dat zoveel mensen verregaand historisch onderzoek doen naar die zaak. Maar kijk naar wat zij vonden: weinig of niets, toch?

- Er is geen enkele reden om het geloof te verwerpen, zei hij. Het is immers niet fantastischer dan het leven zelf. Die zogenaamde onverklaarbaarheid van het onzichtbare geldt evenzeer voor al het zichtbare!

- Daar zit iets in, zo moest ik toegeven, maar ik heb toch liever één vogel in de hand dan tien in de lucht.

- Eén vogel in de hand? lachte hij.

- Een gespijste bankrekening, antwoordde ik.

- Geld is niets anders dan een wapen waarmee ge anderen bedreigt, zei hij: het is een chantagemiddel. Met geld dwingt ge bijvoorbeeld gastvrijheid af als ge op reis gaat, op hotel. Gastvrijheid van mensen die ze u niet kunnen weigeren omdat zij het geld nodig hebben om te eten. Ze ontvangen u en ze bedienen u, en ze wensen u het allerbeste, zo wil het protocol het. Maar ze doen dat alleen maar om het geld dat gij in de hand hebt en dat zij nodig hebben om te eten. Probeer maar eens om zonder geld te gaan logeren in een hotel: voor nog minder dan een dier zal men u dan houden! In de gevangenis zult gij belanden! Het zal rap uit zijn met die allerbeste wensen en die hele poespas! Het is puur toneel, bedrog! Eén vogel in de hand? Een schijnvogel is het; wat gij daar in de hand houdt is immers niet meer dan wind!

Het kwam mij ineens voor dat hij misschien wel eens gelijk kon hebben, maar wat dan? Wat waren daarvan de consequenties?

- Stel dat gij gelijk hebt, zei ik.

- Dat heb ik zeker en vast, antwoordde hij.
 - Maar of ge het ook zult krijgen, is een heel ander paar mouwen, niet?
 - Per definitie zal ik het in deze wereld zeker niet meer krijgen, antwoordde hij onmiddellijk: deze wereld is des duivels, alles is begoocheling, wat ik u zopas verteld heb over die illusie van gastvrijheid, kunt ge doortrekken op elk gebied.
 - Hoe kan iemand dan weten dat gij, of eender wie die een geloof verkondigt, de waarheid spreekt?
 - Door het getuigenis, zei hij.
 - Het getuigenis?
 - Christus vertelde een aantal zaken en Hij stond persoonlijk borg voor de waarheid, Hij betaalde er een tol voor, hij betaalde met zijn eigen leven.
 - Dat lijkt mij toch een beetje griezelig.
 - Het is niet anders, zei hij: een zaak is zoveel waard als ge er wilt voor geven. Voor de meest waardevolle zaak betaalt ge met uw eigen leven, en dat is evangelie.
 - En wat krijgt ge daarvoor dan in de plaats?
 - Het is geen ruil hé, zei hij.
 - Neen... Maar wat is dan die meest waardevolle zaak?
- Hij keek mij aan, kennelijk bijzonder teleurgesteld, of was het met plaatsvervangende teleurstelling?¹⁶⁸

168 Tekst d.d. 2 september 2011.

Het cultuurbegrip van Stephanos¹⁶⁹

SOCRATES: Een prachtig vertoog over cultuur was dat, Stephanos: een intellectueel avontuur, ja, zo zou ik het noemen. Het is alleen maar jammer dat het niet klopt!

STEPHANOS: Klopt het niet? Wel dan, Socrates: ik zou geen wetenschapsman zijn, mocht ik niet open staan voor kritiek: falsificeer mijn theorie!

SOCRATES: Als ik het goed begrijp, definieer jij de klasse van de cultuurobjecten als de klasse van de vormen die door de mens bepaald zijn?

STEPHANOS: Inderdaad: het gaat om objecten die niet kunnen bestaan zonder de mens, die bovendien niet louter bepaald worden door het biologische in de mens, en de vorm als zodanig moet bepaald zijn door de mens!

SOCRATES: En wat bedoel jij ook weer met "vormen"?

STEPHANOS: Een vorm is een verzameling van toestanden van een energetisch of materieel substraat, en deze toestanden worden met elkaar geïdentificeerd en van andere onderscheiden door een informatiesysteem.

SOCRATES: En de mens?

STEPHANOS: De mens is zo'n informatiesysteem.

SOCRATES: En de werkelijkheid?

169 Deze tekst vormt een kritiek op Etienne Vermeersch, *An Analysis of the Concept of Culture*, in: Ed. Bernardi Bernardo, *The Concept and Dynamics of Culture*, World Anthropologie, Mouton, The Hague, 1977.

STEPHANOS: Alles wat is, is materie en energie. Analyseer je om het even wat, dan kom je uiteindelijk bij energetisch-materiële substraten. Zoiets als geest bestaat niet.

SOCRATES: En wat is dan een informatiesysteem?

STEPHANOS: Dat is een systeem dat vormen detecteert. Het is een soort verruiming van het stofwisselingssysteem, iets dat ons in staat stelt om efficiënter te handelen. Door onze kennis kunnen wij bijvoorbeeld anticiperen, wat ons de energieverspilling van de "trial and error" in vele gevallen bespaart.

SOCRATES: Een mens bestaat, volgens jou, dus uit niets anders dan uit materie en energie?

STEPHANOS: Dat heb je goed begrepen.

SOCRATES: Waarin onderscheidt een mens zich dan van de natuur?

STEPHANOS: Aan een mens is er niets onnatuurlijks, niets geestelijks: een mens behoort volledig tot de natuur. Hij onderscheidt zich van het niet-menselijke door zijn specifieke eigenschappen: hij is een hoog ontwikkeld informatiesysteem.

SOCRATES: Je zegt dat de natuur van de mens ontdekt werd op het moment dat men het over cultuur ging hebben: de mensen verschillen onderling wat betreft de cultuur waarin ze leven, maar ze blijven iets gemeenschappelijks hebben, en dat is dan hun natuur.

STEPHANOS: Inderdaad. Zoals je weet, zijn het de sofisten die tot dit besluit komen. Ze beweren dat de verschillende culturen evenwaardig zijn, en dat er geen absolute

waarden bestaan. Maar daar ben jij het niet mee eens, niet-waar?

SOCRATES: Dat klopt, Stephanos. Maar stel eens dat ik gelijk zou hebben, en dat er inderdaad absolute waarden zouden bestaan: zou het voor jou dan niet onmogelijk worden om nog langer het onderscheid tussen natuur en cultuur te handhaven?

STEPHANOS: Wat bedoel je?

SOCRATES: Neem bij voorbeeld de taal van de bijen: die valt niet onder jouw definitie van cultuur?

STEPHANOS: Bijen zijn geen mensen: hun gedrag wordt bepaald door een ingeboren releaser mechanisme: bepaalde prikkels lokken specifieke gedragspatronen uit; daar staan die beesten geen moment bij stil. De hele ethologie illustreert trouwens deze mechaniceit, die door natuurlijke selectie en niet door reflectie tot stand gekomen is!

SOCRATES: Juist. Jouw onderscheid tussen natuur en cultuur steunt dus op jouw onderscheid tussen mens en dier?

STEPHANOS: De mens is een redelijk dier. De rede is het criterium voor het mens-zijn.

SOCRATES: Cultuurobjecten zijn dus objecten die door de rede bepaald zijn?

STEPHANOS: Zo zou je het kunnen zeggen, ja.

SOCRATES: Maar die rede dan: is zij geen produkt van de natuur?

STEPHANOS: Onmiskkenbaar.

SOCRATES: En toch hou je vol dat ze dingen voortbrengt die essentieel verschillen van de natuur?

STEPHANOS: Ze brengt cultuur voort, en ik maak het onderscheid tussen natuur en cultuur...

SOCRATES: Omdat je anders niet meer zou kunnen spreken over de rede?

STEPHANOS: Kijk eens, je moet twee soorten rede onderscheiden: kennis-rede en doe-rede. Als jij bijvoorbeeld beweert dat niemand vrijwillig slecht is, dat slechtheid enkel het gevolg is van een gebrek aan inzicht, dan heb je het verkeerd, want iemand kan voldoende inzicht hebben en tegelijk iets doen dat in tegenspraak is met zijn kennis-rede, want een mens wordt ook door passies bepaald!

SOCRATES: Dat is een andere discussie. Maar als jij dit onderscheid wil maken, dan versta ik hier onder rede: kennis-rede.

STEPHANOS: De maximale rationaliteit is een streefdoel.

SOCRATES: Je houdt dus vol dat er zoiets bestaat als "maximale rationaliteit"?

STEPHANOS: Uitspraken zijn redelijk als ze maximaal verifieerbaar zijn: als ze niet falsifieerbaar zijn, en bovendien waarschijnlijk.

SOCRATES: Goed. Maar kan je dan nog volhouden dat er een essentieel verschil bestaat tussen handelingen die gesteld worden op grond van de rede, en handelingen die het gevolg zijn van ingeboren releaser mechanismen?

STEPHANOS: Wil je dat ik er een tekeningetje bij maak? Kom me toch niet vertellen dat je het verschil niet ziet tussen een mechanisch gestuurde handeling en een handeling die het gevolg is van redelijk overleg!

SOCRATES: Eerlijk gezegd, mijn beste, zie ik alleen maar een gradueel verschil, geen essentieel verschil.

STEPHANOS: Je acht de rede gewoon een verlengstuk van...

SOCRATES: Van de natuurlijke selectie, ja!

STEPHANOS: Nu ben je me wel wat uitleg verschuldigd!

SOCRATES: Laat ik eerst een onderscheid invoeren dat de zaak duidelijker zal maken: wat jij "natuurlijke selectie" noemt, noem ik hier "selectie door de groep". En daarnaast voer ik een ander begrip in: "selectie door het individu". Ziehier waartoe dit onderscheid moet dienen.

Bekijken we eens het verleden door de bril van Darwin: de evolutie. We zien dat er allerlei dieren zijn, die elk op een eigen manier reageren op bepaalde prikkels. Diegenen die "ongepast" reageren, worden weggeselecteerd. Diegenen die "correct" reageren, worden behouden. Dat proces herhaalt zich steeds weer, zodat we na verloop van vele duizenden jaren dieren hebben die SCHIJNBAAR "verstandig" reageren op prikkels uit de omgeving. Maar eigenlijk is die "verstandigheid" er niet bij deze dieren, althans niet bij de afzonderlijke individuen: ze doen immers gewoon wat hun ingeboren is, en, indien al die andere dieren die intussen weggeselecteerd zijn, er nog waren, dan zouden we merken hoe bijna alle dieren "onverstandig" reageren, behalve die enkele soorten, die er effectief nog zijn. We zouden het gedrag van deze laatsten dan niet meer "verstandig" noemen, maar: "toevallig correct".

STEPHANOS: Dat is niks nieuws, Socrates. Dat is Darwin in levenden lijve. Maar vertel me nu eens wat dit te maken heeft met redelijkheid?!

SOCRATES: Dat was ik net van plan. Een mens is een dier dat individueel beschikt over hetzelfde vermogen waarover een hele brede gamma van dieren beschikt. Als er op een prikkel duizend antwoorden mogelijk zijn, en je hebt duizend dieren die elk op een verschillende manier reageren, dan is er eentje bij dat correct reageert. De andere negenhonderd negenennegentig worden gestraft met de dood. Voor zo één correcte reactie moeten dus duizend dieren "vergoekt" worden. Welnu, een menselijk individu beschikt over hetzelfde vermogen waarover die duizend dieren allemaal samen beschikken: wanneer hij een prikkel krijgt waarop duizend antwoorden mogelijk zijn, dan hoeft hij geen duizend soortgenoten te vergokken, want hij kan anticiperen: hij kan zich in z'n eentje alle mogelijke antwoorden op die situatie voorstellen, en hij kan zich ook de afloop ervan voorstellen, zodat hij precies dat antwoord kan selecteren en ten uitvoer brengen, dat gewenst is. Zie je het verschil: het gedrag van dieren WORDT geselecteerd door de natuur, doordat deze dieren ZELF geselecteerd worden, want ze zijn elk onverbreekelijk met hun gedrag verbonden. Maar mensen kunnen van hun gedrag afstand nemen, en bij gevolg kunnen ze hun gedrag zelf selecteren. Een mens kan afstand nemen van zijn gedrag, omdat hij alle mogelijke reacties op de prikkel eerst kan laten gebeuren in zijn hoofd, waar hij een afbeelding van de werkelijkheid heeft, en ook een afbeelding van het mechanisme waarmee de natuur selecteert.

STEPHANOS: Dan is de rede volgens jou...

SOCRATES: Denken is niet iets dat wij ZELF doen, zoals we vaak geloven, neen: denken is het zich voltrekken van een selectieproces in ons hoofd, en dat proces verloopt volledig autonoom, het is immers onderworpen aan de zelf-

de objectieve werkelijkheid! Waar wij in ons denken verschillen, komt dat niet doordat dit proces bij jou anders zou verlopen dan bij mij, maar doordat wij anders geïnformeerd zijn: we hebben elk ervaringen in een eigen volgorde, intensiteit, ordening...

STEPHANOS: Maar daarmee ben ik het helemaal eens, Socrates.

SOCRATES: Toch? Welnu, beweer je dan niet dat de werking van onze hersenen niet wezenlijk verschilt van de werking van onze maag?

STEPHANOS: Het zijn beide organische werkingen, ja.

SOCRATES: Maar welke grond heb je dan nog, Stephanos, om culturele vormen te onderscheiden van natuurlijke? Een drol behoort tot de natuur, zeg je, maar een huis behoort tot de cultuur: de drol is een product van het spijsverteringsstelsel, het huis is een product van het spierstelsel.

STEPHANOS: En van je hersenen, van je hele denken.

SOCRATES: Ja, maar je hebt ook hersenen nodig om te eten, nietwaar?

STEPHANOS: Je wordt door de natuur gedwongen om te eten.

SOCRATES: De natuur dwingt je ook om een huis te bouwen!

STEPHANOS: De natuur dwingt je bij voorbeeld niet om een roman te schrijven.

SOCRATES: Er is altijd een reden waarom je die roman schrijft, of niet?

STEPHANOS: Juist...

SOCRATES: En de ultieme reden, die ligt toch niet in de zelfvernietiging, geloof ik?

STEPHANOS: Zeker niet.

SOCRATES: Dus ligt ze in de zelfinstandhouding, want de laatste reden-bepalende factor is de natuur: datgene waarvan je afhankelijk bent en waarmee je verplicht bent rekening te houden indien je jezelf wil handhaven?

STEPHANOS: Oké, dan noem je het maar een gradueel verschil...

SOCRATES: En wat doe je dan met de taal van de bijen? Is er ook een gradueel verschil tussen de excrementen van de bijen en hun dansen?

STEPHANOS: In die zin wel, ja. Je zou ook kunnen spreken van de cultuur van de bijen, inderdaad...

SOCRATES: Dan zijn cultuurvormen geen vormen die door de mens bepaald worden? De rede is dus geen criterium voor het definiëren van het cultuurbegrip?

STEPHANOS: Als je stelt dat de rede een natuurlijk proces is dat zich afspeelt in de menselijke hersenen, en als je bovendien stelt dat zo'n proces niet verschilt van een "selectieproces door de groep", zoals jij het noemt, dan verschillen culturele vormen inderdaad enkel gradueel van natuurlijke vormen...

SOCRATES: Jazeker, maar als je een verschil maakt, zij het dan een gradueel verschil, welk criterium hanteer je dan?

STEPHANOS: Kijk eens, Socrates: kan jij ontkennen dat er een essentieel verschil bestaat tussen mechanische handelingen en bewuste handelingen? Ons bewustzijn en ons zelfbewustzijn zijn toch feiten, en zijn het ook geen feiten, en ik verwijs naar de ethologie, dat lagere diersoorten klakkeloos reageren?

SOCRATES: Goed, vriend, maar als jij het bewustzijn als criterium aanwendt, vind je dan ook niet dat je, naast materiële en energetische substraten, de geest invoert? Doe je dat niet, en acht je het bewustzijn materieel-energetisch van aard, dan blijf je opgescheept zitten met jouw "gradueel criterium", en met die taal van de bijen, en dan moet je je definitie hoe dan ook herzien, nietwaar?¹⁷⁰

Elders zijn

Achter de 'officiële' theorie dat bij dementie de hersenen afsterven ten gevolge waarvan de geest wordt vernietigd, gaat de opvatting schuil dat de geest slechts een bijverschijnsel is van de stof, en meer bepaald: dat hij niets anders is dan de werking van onze hersenen. Maar het feit dat bij het afsterven van de hersenmassa ook de geestelijke functies verdwijnen, bewijst de juistheid van die verborgen theorie in geen geval. Het kan immers evenzeer zo zijn dat de hersenwerking alleen maar de *verbinding* vormt tussen de in dat geval twee verschillende 'dingen' van lichaam en geest, en dan zou een beschadiging van de hersenen de geest als zodanig intact laten terwijl dan de band

170 Tekst d.d. 1993.

van de geest met het lichaam — en dus met de buitenwereld — zou worden verstoord. Die verstoring zou dan meebrengen dat, enerzijds, zintuiglijk opgedane informatie niet langer tot de geest doordrong terwijl, anderzijds, ook de fysieke uitvoering van wilsbesluiten bemoeilijkt werd. Deze andere opvatting is nu niet slechts een logische mogelijkheid: zij wordt ook bijzonder plausibel in het licht van de observaties die men kan doen bij Alzheimerpatiënten.

Het is niet zo dat Alzheimer-patiënten die aan afasie gaan lijden — wat wil zeggen dat zij de woorden niet meer vinden om zich uit te drukken, of dat zij de woorden die zij horen niet meer correct herkennen — het is niet zo dat deze afasiepatiënten helemaal geen gedachten meer zouden hebben en derhalve dat zij met een leeg hoofd zouden rondlopen en dat ze zich niet langer bewust zouden zijn van het feit dat ze leven. Het is helemaal niet zo dat deze zieken onbewust bestaan zoals men vaak ook veronderstelt dat comapatiënten zouden bestaan. Het snijdt veeleer hout om afasievaarders te gaan vergelijken met mensen die verlamd zijn: zij kunnen wel nog *willen* bewegen, maar zij zijn niet meer in staat om die wil in bewegingen om te zetten. Op een vergelijkbare manier willen afasiepatiënten wel nog communiceren, maar zij vinden de woorden daartoe niet langer omdat de schakel tussen gedachten en woorden mank loopt. Ja, er is een essentieel verschil tussen, enerzijds, gedachten en, anderzijds, woorden, zoals er ook een wezenlijk onderscheid bestaat tussen, enerzijds, het stoffelijke lichaam en, anderzijds, de onstoffelijke geest.

En toch zijn de twee — geest en stof — zeer zeker innig onderling verbonden en de sterkte van hun band kan mis-

schien wel het beste worden vergeleken met de *in deze wereld* onlosmakelijke band tussen materie en vorm. Er bestaat *in deze wereld* namelijk geen materie zonder vorm terwijl er evenmin vorm zonder materie is. *In deze wereld* wel te verstaan, want in onze gedachten kunnen wij vormen koesteren los van elk substraat, of kunnen wij aan materialen denken zonder dat wij een welbepaalde vorm op het oog hebben. Zo ook kunnen we aan iemand denken die afwezig is en ook aan een persoon die niet langer leeft, wat betekent dat hij niet langer bestaat *in deze wereld*. Een substraat om met een overleden persoon te communiceren is er weliswaar niet en zo blijft die persoon dan ook afwezig *in deze wereld*. Maar te beweren dat hij niet langer bestaat, is uiteraard een brug te ver.

In zijn *Hersenschimmen* laat de Nederlandse schrijver Bernlef een Alzheimerpatiënt een toespraak houden voor een publiek dat er niet is. De zieke spreekt alsof hij toehoorders heeft, en hij gelooft ze zelf ook te zien, terwijl ze er niet zijn. Hij kan dat doen omdat hij zich op dat ogenblik niet bewust is van het feit dat zij er helemaal niet zijn, want mocht hij ook zien dat ze er niet zijn, hij zou hen zeker en vast niet toespreken. In feite handelt hij zoals iemand die droomt, of eerder nog: zoals iemand die slaapwandelt. Gedurende de droom blijft het lichaam vrijwel onbeweeglijk, ook als wij dromen dat we bijvoorbeeld lopen, en dat komt doordat de band tussen onze hersenen en onze spieren werd verbroken: wie slaapt en droomt, heeft in feite zichzelf als het ware verlamd. Bij de slaapwandelaar is die verlamming gebrekkig of onvolledig. Bij de Alzheimerzieke kon men spreken over een verbroken schakel tussen de gedachten en de zintuigen.

Wie een toespraak geeft voor een onbestaand publiek, krijgt niet die informatie binnen dat niemand aanwezig is omdat hij helemaal géén informatie binnenkrijgt op dat moment. Zo ziet een blinde niet dat het nacht is omdat hij sowieso niet ziet, en wat hij in zijn gedachten heeft, is geen nachtzwarte duisternis en een volstreckte afwezigheid van licht doch veeleer een klare blauwe hemel. De man die een toespraak wil houden voor een publiek en die niet langer in staat is om zich ervan te vergewissen of er een publiek aanwezig is, mist de informatie dat er niemand is, als er niemand is terwijl hij gelooft of zelfs maar hoopt of vreest dat er iemand is, maar hij mist evenzeer de informatie dat er iemand is, als er iemand is terwijl hij gelooft of hoopt of vreest dat er niemand is. Is hij zich niet bewust van het feit dat hij geen informatie uit de buitenwereld binnen krijgt, dan droomt hij, zoals ook wij allen onze werkelijkheid bedromen, maar hij droomt dan wel onge-reemd terwijl gezonde mensen vrijwel ononderbroken feed-back krijgen van hun zintuigen. Overigens duiden wij de gebeurlijke korte onderbrekingen van die feed-back bij gezonde doch vermoeide mensen aan met de onschuldige term 'verstrooidheid'. Men zou kunnen zeggen dat de zieke die een onbestaand publiek toespreekt, gewoon langdurig verstrooid is, eventueel zonder hoop op een terugkeer uit zijn verstrooidheid *naar deze wereld*.

Wie uit de psychische afwezigheid van een demente mens de conclusie trekt dat deze zieke *nergens* meer is, die redeneert even kort door de bocht als de peuter die immers gelooft dat zijn moeder weg is van zodra zij uit zijn gezichtsveld is verdwenen. Kleuters denken dat de wereld verdwijnt als zij met de handen de eigen ogen bedekken. En leugenaars geloven dat zij met hun eigen woorden de

waarheid kunnen veranderen of dat zij hem dan toch een beetje kunnen bijvijlen. Maar er zit veel waarheid in die laatste overtuiging, gelet op het feit dat een groot stuk van onze werkelijkheid interpretatie is. Het gaat zelfs zo ver dat de leugen als zodanig bij machte is om het mensdom in zijn greep te houden en om een negatieve werkelijkheid van slechts schijn en toneel — althans tijdelijk — te laten zegevieren over het ware leven en de natuur.

Waar bijvoorbeeld de werkelijkheid van het geld, die de wraak tegenwoordig stelt, regeert, worden gastvrijheid, liefde en de leniging van alle andere noden gekocht en verkocht, echter irreëel en in schijnvormen. De toerist op hotel kan middels de bedrieglijk zachte dwang van het geld zijn gastheer ertoe brengen hem onderdak te geven en hem te voeden, terwijl hij daar zonder geld ongetwijfeld geen voet in huis kon zetten. Het geven en het nemen in eer en dankbaarheid werden gefnuikt door de ersatz van het kopen en het verkopen met het wapen achter de hand en het al dan niet gevoed worden is niet langer een zaak van noden maar van rechten die middels geld worden afgekocht of die bij gebrek aan geld aan de noodlijdende worden onthouden.

De waarheid wordt aldus verdraaid door een leugen die alles bepalend dreigt te worden, terwijl er slechts één waarheid is en de interpretatie ervan slechts een spel kan zijn. Maar de waarheid verdwijnt helemaal niet als wij hem loochenen, de moeder die buiten het gezichtsveld van de peuter valt, is helemaal niet in rook opgegaan en de in deze wereld afwezige psyche betekent helemaal niet dat de mens in kwestie nergens meer is. Wijzelf zijn toch ook nog altijd ergens en wij denken toch ook nog steeds aan bepaalde dingen wanneer wij een tijdlang hebben opgehou-

den met praten? Of beleven wij dan echt helemaal niets meer als wij onbeweeglijk neerliggen en slapen en in dromen verzonken zijn? Of is een ander dan niets meer dan alleen datgene wat wij van hem of haar kunnen voelen, horen en zien? Hoe aanmatigend zou het zijn om zulks zelfs maar te veronderstellen, zo hoor ik u morrelen, maar waarom dan neemt men wél aan dat een demente een mens is geheel zonder geest?

Er zal nog veel water door de zee vloeien vooraleer men eindelijk aanvaardt wat allang geschreven staat: wat uit stof is, is en blijft stof, en wat uit geest is, is geest. De geest en de stof hebben elk een eigen oorsprong en de wondere schepping van het leven verenigt die twee, zoals ook materie en vorm op wondere wijze zijn verenigd in de schepping van de 'levenloze' dingen. Zo ook zijn de ruimte en de tijd onderling onlosmakelijk verstrengeld, en ook de materie en de golf in de kleinste partikels, en nog ontelbare andere zaken die behoren tot het zichtbare of tot het onzichtbare. Wij mogen alvast nimmer zeggen dat al wat wij zelf niet zien, ook niet kan bestaan, want wij zien slechts wat wij mogen zien, ons zien is warempel gerantsoeneerd zoals ook de dingen die wij mogen eten en drinken, want de inhoud van de menselijke maag is zeer beperkt zoals ook de inhoud van de menselijke geest.¹⁷¹

171 Tekst d.d. 8 september 2011.

Niet mee met de tijd

Het is gangbaar om te zeggen dat de jeugd het voortouw neemt en dat men met het ouder worden onherroepelijk achterop gaat hinken en niet meer mee kan met zijn tijd. De daar achter liggende opvatting houdt in dat de tijd vergelijkbaar is met een karavaan die almaar voort raast en die alleen door jonge en snelvoetige mensen bij te houden is. Ouderen komen achterop te liggen zoals een peloton dat hopeloos in de mist verdwijnt — de mist van het verleden: vijftigplussers zijn niet meer bij de tijd, zestigers zijn reddeloos, zeventigers zijn afgeschreven en tachtigers zijn allang niet meer van deze wereld. De conclusie luidt dat de wereld aan de jongeren is, die immers de toekomst vertegenwoordigen, en oud worden heeft reeds de betekenis van het in levenden lijve wegdeemsteren, het vergaan tot een schaduw van zichzelf of, erger nog, het wegwijnen in de vergeetput.

Het beeld van de vergeetput lijkt wel overdreven maar het is dat allerminst. Vergeetputten hebben echt bestaan en voor wie er in belandden, was er geen genade. Men werd letterlijk door iedereen aan zijn lot overgelaten en vergeten. Wie het begrip 'vergeetput' leert kennen, probeert zich allicht een keertje in te denken wat het wezen moet om moederziel alleen in zo'n put te belanden tot men door de dood zelf uit zijn lijden wordt verlost. Want zo erg is het leed der verstotelingen, dat zij op den duur de dood met open armen als hun ultieme verlosser ontvangen.

Er zijn vergeetputten van steen, gegraven in de diepten van de kerkers, maar er zijn ook vergeetputten van woorden, of beter nog: van onwoorden of van een zwijgen dat

een doodzwijgen is. Maar de allerergste vergeetputten zijn misschien wel de monumenten, daar deze zelfs vergeetachtigen dwingen te herinneren aan hen die niet vergeten willen worden en die er ook fortuinen aan besteden om zich aan andermans herinneringen op te dringen. Zo worden alom ten lande maar ook op allerlei feestdagen het hele jaar door, koningen, kardinalen, prins-bisschoppen, pausen, edellieden en presidenten herdacht door heel plichtbewuste mensen die er niet bij stilstaan dat er aldus geen plaatsen en geen dagen meer overschieten waarop zij hun bloedeigen grootouders en ouders kunnen gedenken.

Maar het beeld van de voortrazende tijd die alleen jongeren in staat zijn te volgen terwijl ouderen achterop moeten blijven, is allesbehalve waarheidsgetrouw. Meer nog: iedereen weet heel goed dat het in werkelijkheid helemaal niet de ouderen zijn die achterop hinken en die van de jongeren te leren hebben — dat ware immers de wereld op zijn kop! Sinds oudsher zijn het de jongeren die door de ouderen worden geschoold om bij de tijd te kunnen zijn! De afzichtelijkheid van een op zijn kop gezette wereld toont zich misschien nog het beste in de perverse ijver van de oudere die zich jonger wil voordoen dan hij is. Het zijn inderdaad de jongeren die de ouderen moeten navolgen en wie het anders verkiezen te doen, verheerlijken de onwetendheid en lopen hun eigen ongeluk in de armen.

De hedendaagse neiging — of is het een dwang — om de kinderen baas te laten en als voorbeeld te stellen, is zeer zeker verwant aan de opvatting dat de pure natuur het beste voor ons allen is en dat de beschaving niets dan leugens brengt. Daar is iets van, want onze 'beschaving', als zij die naam nog waard is, heeft met onverdroten corruptie en met noest bedrog zichzelf in diskrediet gebracht. En zeer

waarschijnlijk ligt de oorzaak van die jammerlijke aberraties in de verwisseling van interne door externe drijfveren onder de druk van het gouden kalf: het goede dat men doet vanwege een daartoe bewegende liefde, werd de weg versperd door regelgevingen van buitenaf die zich verbinden met beloning en met straf. Conditionering heeft de mens van zijn eigen ziel beroofd, of beter: wie zijn doen en laten aan externe voorwaarden heeft laten koppelen, die heeft zijn ziel verkocht — het kostbaarste wat een mens bezit omdat hij daarmee samenvalt en omdat er niets meer van hem rest dan dode stof waar zij verkwanseld is. Zo'n lege huls heeft monumenten nodig, uiteraard, want iets anders heeft zij niet meer. Een mens die niet meer is, heeft bezit nodig om dat gat van on-zijn mee op te vullen, alleen is er dan niemand meer om zich die goederen toe te eigenen, daar een zielloze er slechts door bezeten worden kan. Daarentegen behoeft een mens mét een ziel helemaal niet te nemen, doch te geven.

Het offer is het wezen zelf van het levende bestaan, en dat houdt heel eenvoudig in dat niets kan leven zonder 't eigen leven door te geven. Wie leeft, wil van nature al het leven dat hij in zich draagt, verspreiden, en dit gehoorzaam aan de wet dat het leven zich vermeedert waar het zich uitdeelt, en dit zeer in tegenstelling tot het dode. In het dodenrijk bestaat geen vruchtbaarheid en daarom ook willen allen die dood zijn, nemen en bezitten — geheel vruchteloos helaas.

Maar dat niets kan leven zonder 't eigen leven door te geven, betekent ook dat niemand leven kan zonder zijn leven eerst uit de handen van een ander te ontvangen. Jongeren dienen alles wat zij zijn, van ouderen te krijgen die het op hun beurt ontvingen van hun voorzaten. Voeding in de eer-

ste plaats, maar uiteraard ook opvoeding: kennis, levenskunst, tactiek, techniek, methode en geschiedenis. En alleen die jongeren die bij de ouderen in de leer gegaan zijn, zijn ook bij de tijd; de ongeschoolden daarentegen (en men kan zich uiteraard evenzeer buiten de schoolmuren scholen) leven in een onbeschaafd verleden. En tot die groep behoren uiteraard diegenen die geloven dat zij mee zijn met de tijd alleen maar omdat zij jong zijn. Zij vergissen zich in niet geringe mate, want in feite zijn ze — zij het veelal niet door eigen schuld — exemplaren in een steeds gulziger om zich heen grijpend museum van de menselijke soort dat zich op een onverwachte en haast surrealistische manier steeds zichtbaarder met de huidige samenleving vermengt.¹⁷²

De job en de ziel

In een Delhaizewinkel in het Antwerpse ontstond ter hoogte van de kassa's een dezer enige ophef naar aanleiding van de luidruchtige en merkwaardige uitlatingen van een klant die net zijn boodschappen had gedaan en aan wie men wilde aanleren om zelf de eigen waren in te scannen. Dat is namelijk een proces dat al aan de gang is in de grotere magazijnen en ook de kleinere supermarkten blijken nu dat voorbeeld te zullen volgen. Het is namelijk de bedoeling dat de klant het gekochte product zelf intikt of scant, betaalt en andermaal scant teneinde de afdeling te kunnen verlaten. "Dat is de eerste maar meteen ook de

172 Tekst d.d. 21 september 2011.

laatste keer dat ik dit traject heb afgelegd!", riep de klant in kwestie: "de volgende keer ga ik terug langs de kassa!" En dan, nog luider: "Begrijpen jullie dan niet dat ze jullie hier buiten willen? Meer automatisme, minder jobs!" Tenslotte met klinkende stem, hoorbaar doorheen gans het gebouw waar intussen al een belangstellende stilte was gaan heersen: "Jullie denken toch niet dat ik hier kassier kom spelen? En dan nog voor niks zeker! Jullie laten je eigen job afpakken!"¹⁷³

De klant in kwestie was een van onze minst bekende doch tevens een van onze grootste bekende Vlamingen. Wat eerst komisch leek, was bij nader toezien werkelijk tragisch, want de opmerking liet niets aan de verbeelding over, het was de naakte waarheid, iedereen kende die maar tegelijk werd zij ook door iedereen verzwegen. En waar de commercie de waarheid verraadde, verraadde de artiest op zijn beurt nu de leugen.

Automatisering is een proces dat al aan de gang is sinds de alleroudste tijden maar sinds de industriële revolutie heeft zij een wel heel snelle vlucht genomen en sinds de nieuwste technologieën is er echt geen houden meer aan. Op zich geen probleem, het is immers de bedoeling dat door het automatiseren van handelingen die aandacht vereisen, die aandacht vrijgemaakt kan worden voor andere en belangrijker zaken. Wie aandacht zegt, zegt mensen, en wie volhoudt dat bijvoorbeeld het intikken van cijfercodes een interessante bezigheid is voor de mens, is uiteraard niet goed snik. Maar stilaan lijkt mét de automatisering een wel heel onverwachte bijwerking te dagen aan de horizon,

173 Zie het oeuvre van de Vlaamse dramaturg en romancier Dirk Biddeloo.

want in plaats van de nagestreefde bevrijding van allerlei vervelende technische taken, valt ons iets heel anders ten deel: straks blijkt de hele mensheid van bij het ochtendkrieken tot een stuk in de nacht voor een scherm te zitten, aan een klavier, om daar niets anders meer te dóen dan codes in te tikken!

Het verband lijkt spoorloos omdat het resultaat zo radicaal in tegenspraak is met het nagestreefde, maar wie niet blind is, zal tegen wil en dank moeten vaststellen dat, enerzijds, de ver doorgedreven automatisering van alle menselijke handelingen en, anderzijds, het spenderen van tijd aan de bediening van de automaat bij uitstek die de pc tenslotte is, twee zaken zijn die parallel evolueren. Om het enigszins anders uit te drukken: het proces van automatisering lijkt alleen maar de aandacht te bevrijden van allerlei taken, terwijl die aandacht in werkelijkheid opnieuw wordt opgeëist, maar dan wel met dubbele kracht en bovendien voor taken die nog vervelender zijn dan de reeds geautomatiseerde. Komt daar nog bij dat zowel onze lichamelijke als onze psycho-sociale conditie helemaal niet voorbereid is en ook niet voorbereid kán worden op die plotselinge en ingrijpende transformaties van onze agenda.

De illustratie bij uitstek van het laatst genoemde probleem is het opduiken van de zogenaamde beschavingsziekten ingevolge de zittende beroepen. Stress, hoge bloeddruk en infarcten allerhande zouden immers wegblijven indien de kantoorbediende die van zijn baas een uitbrander krijgt, de kans had om zich fysiek af te reageren zoals dat het geval was in de oertijd bij vechtpartijen en in de jacht. Wij kunnen weliswaar ons gedrag aanpassen aan het proces van automatisering, maar onze constitutie blijft wat ze is want ze ligt verankerd in ons vlees zelf dat, in dit geval, gaat

hunkeren naar sport teneinde dit levensbelangrijke tekort enigszins te kunnen compenseren.

En zo zijn we uiteraard weer beland bij het begin, want kijk: was het niet de bedoeling van machines dat ze ons bevrijdden van het werk van onze handen en van de arbeid van ons hele lijf — het werk dat wij gedoemd zijn te verrichten in het zweet van ons aanschijn sinds wij in dit trandental vertoeven? Voor dat labeur immers zijn wij gemaakt zoals we nu eenmaal gemaakt zijn: met pezen en met spieren die bloed nodig hebben en zuurstof, beweging en ritme, cadans, dag en nacht, zomer en winter en al het werk dat hoort bij de getijden, de opgang en de ondergang, het komen en het gaan, het eeuwigdurend rad. Hoe komisch wordt de mens niet die weigert om te zweten en die gelooft dat het veel beter is als hij zijn pezen en zijn spieren niet langer moet aanspreken? Wat voor een afschuwelijke vergissing begaan wij niet waar wij geloven een slag thuis te halen als wij in een luie zetel kunnen blijven liggen met de voeten in de hoogte, bier drinkend in plaats van water, en de prikkelende rook van tabak verkiezend boven de zuurstof van de heldere lucht? En willen wij meer eten dan wij in onze dagelijkse arbeid verbranden kunnen, dan zal men dat aan ons figuur ook weldra kunnen zien, en ongemakken allerhande zullen ons de vrede ontnemen die de handenarbeid ons anders had geschonken.

De automaat die de mens bedoeld had als zijn knecht, is baas geworden over hem en op die wijze heeft zich andermaal de vloek herhaald waarvan de oudste legenden verhalen: de mens heeft zijn Schepper God willen overtroeven door voor zichzelf schepselen te fabriceren die hem met hun arbeid eren moesten maar die schepselen, helaas,

worden naar zijn eigen voorbeeld ongehoorzaam aan hun maker en op hun beurt onderwerpen zij hem aan zich. Warempeel, in de machine die de mens verknecht, openbaart zich de wrok van God. En de code tot welke de mens alle dingen wil herleiden teneinde hen eens en voorgoed te kunnen bezitten, keert zich tegen hem. De mens wordt nu gedecodeerd, vervolgens wordt hij herleid tot zijn code, tenslotte wordt hij nietig verklaard want in het licht van de heerschappij van de code is hij niet langer uniek, is hij reproduceerbaar, maakbaar, construeerbaar uit het niets.

"Help!", zo roepen ineens enkele nog niet geheel afgestompte creaturen: "Help! Waar is mijn ziel?!"¹⁷⁴

Geweldloos verzet?

Mahatma Gandhi of de 'Grote Ziel' Gandhi, was een Indiaas politicus die leefde van 1869 tot 1948. Hij staat bekend als charismatisch leider en voorbeeldige figuur in het geweldloos verzet of de 'satyagraha' als bijzonder wapen in de revolutie. In het essay getiteld "Light for the future: On the Political Uses of a Dying Body"¹⁷⁵ noemt de Roemeens-Amerikaanse filosoof Costica Bradatan hem de man die tegenover de wrede 'kunst van het doden', de vreedzaam geachte 'kunst van het sterven' in de vorm van de hongerstaking heeft geperfectioneerd. Maar de vraag

174 Tekst d.d. 2 oktober 2011.

175 Costica Bradatan, "Light for the future: On the Political Uses of a Dying Body", d.d. 23 mei 2011, in: <http://dissentmagazine.org/online.php?id=479>

rijst of die nieuwe vorm van vreedzaam geacht verzet in werkelijkheid wel vreedzaam is.

Plato zegde dat het beter is om kwaad te ondergaan dan om het te doen, maar in het geval van vreedzaam verzet in de vorm van hongerstaking, gaat het wel degelijk om een kwaad, met name een kwaad dat men zichzelf aandoet. En aangezien Gandhi een voorbeeldfunctie waarnam, kon men ook zeggen dat hij anderen tot hongerstaking aanzette en derhalve tot het plegen van geweld tegen zichzelf. Zo wordt hier niet het geweld geopponeerd aan de gewelddoosheid maar veeleer worden twee vormen van geweld misschien wel al te onkritisch tegenover elkaar geplaatst: het geweld tegen derden en dat tegen zichzelf dat, indien het gebruikt werd door iemand met een voorbeeldfunctie, eveneens als een geweld tegen derden beschouwd kon worden. In wezen gaat het hier eigenlijk over de oppositie van het geweld van de moord aan dat van de zelfmoord of over het vraagstuk van het recht op zelfmoord.

Zelfmoord is verwerpelijk in het licht van het christendom, maar ook op zuiver logische gronden moet zelfmoord verworpen worden als strijdig met het gezond verstand, en de redenen zijn telkenmale overtuigend. In christelijk perspectief vloekt de zelfmoord met het christelijke gebod zichzelf te beminnen. Dat gebod kan worden afgeleid uit drie premissen, met name het gebod van Christus aan zijn apostelen om anderen te beminnen zoals Hij hen heeft bemind, het goddelijke gebod zijn naaste te beminnen zoals zichzelf en het feit dat de godheid nimmer met zichzelf in tegenspraak kan zijn. Uit deze drie premissen volgt uiteraard en met dwingende kracht de logische conclusie dat men zichzelf moet beminnen, zodat de zelf-

moord in de christelijke opvatting ongeoorloofd en gewelddadig is.

Maar ook geheel los van het christendom snijdt de verdediging van de hongerstaking, en bij uitstek die van de zelfmoord, geen hout. Sommigen trachten het kwaad dat men zichzelf aandoet, uit te leggen met de stelling dat men zichzelf kan haten terwijl men anderen bemint. Dit is echter een onmogelijkheid om de eenvoudige reden dat het beminnen van een ander niets anders kan betekenen dan dat men zich jegens die ander opstelt zoals tegenover zichzelf. En indien het mogelijk was dat men zichzelf zou haten én de ander beminnen, dan verdween vanzelfsprekend het onderscheid tussen liefde en haat.

De heden wijdverspreide mening dat zelfmoord een menselijk recht zou zijn, verwant aan het recht op zelfbeschikking, heeft zijn wortels in de misvatting dat de mens zichzelf zou bezitten en derhalve vrij zou zijn om met zichzelf te doen wat hij maar wilde. Een bijzonder surrealistische misvatting uiteraard om te stellen dat een mens met zichzelf mag doen wat hij maar wil, alleen al omdat een mens met zichzelf niet eens kan doen wat hij wil: zijn dood maar ook reeds zijn eigen leven heeft hij tegen heug en meug te ondergaan. Alle beperkingen die ons ten deel vallen, maar ook alle vrijheden die wij genieten, worden alerminst door onszelf bepaald. Alle gekregen mogelijkheden zijn niets dan genaden en het gebruik van geweld staat lijnrecht daartegenover. De mens bezit zichzelf evenmin als hij een ander bezit. Waar iemand gelooft dat hij een ander bezit, miskent hij die ander en berokkent hij hem aldus kwaad, en hetzelfde is het geval waar hij gelooft zichzelf te bezitten: daar miskent hij zichzelf, daar houdt hij zichzelf voor een ander dan hij werkelijk is.

In het berokkenen van kwaad aan zichzelf ter gelegenheid van bijvoorbeeld een hongerstaking, wordt in wezen een tweevoudige chantage gepleegd. Vooreerst gebruikt men zichzelf en berokkent men kwaad aan het eigen lichaam. Maar tegelijk instrumentaliseert men anderen door hen op een gesofisticeerde manier van hun vrijheid te beroven. Men dwingt hen immers om keuzes te maken die zij nimmer uit zichzelf zouden maken maar die zij niet laten kunnen omdat die keuzes door de gijzelnemers op een fatale manier aan door hen bepaalde voorwaarden verbonden worden. De hongerstaker laat anderen geloven dat zij het zijn die hem tot de hongerdood kunnen dwingen én ook dwingen, terwijl het op de keper beschouwd net andersom is en het de hongerstaker zelf is die dwang uitoefent op die anderen.

Rest de vraag wat er in feite gebeurt waar men zijn dood of die van een ander aanwendt voor politieke doeleinden. Een schitterende anatomie daarvan vindt men in het hoger genoemde artikel van Costica Bradatan.¹⁷⁶

Over de ambigüiteit van getuigenis en martelaarschap

1.

176 Tekst d.d. 9 oktober 2011.

"De prijs van het graan is uw geld; de prijs van een stuk land is uw zilver; de prijs van een parel is uw grond; maar de prijs van de naastenliefde zijt gijzelf".¹⁷⁷

Aldus Etienne Gilson over Augustinus' leer van de *caritas* die gefundeerd is op de menselijke gelijkwaardigheid en die daarom eenmakend is en ook mateloos, zodat zij resulteert in paradoxen: "pas door zijn ziel te verliezen, wordt zij gered"¹⁷⁸ en "uw Schepper eist alles van u".¹⁷⁹ God is de *caritas* of het mateloze offer van zichzelf en wie dit hoogste goed bezit (dit is: het wegschenken van zichzelf), bezit alles, want iets is zoveel waard als gij ervoor moet betalen, en het meest waardevolle is derhalve datgene waarvoor ge met uw eigen leven betaalt.

Een openbaring, maar geen makkelijke, en dat bewijst het feit dat zelfs de meest prominente hedendaagse filosofen daarmee worstelen, zoals bijvoorbeeld Costica Bradatan in zijn essay: *A light for the Future: On the Political Uses of a Dying Body*.¹⁸⁰ Een complex probleem, want dat het meest waardevolle datgene is waarvoor men met zichzelf betaalt, betekent uiteraard geenszins dat men dat sublieme ook voor zichzelf zou kunnen opeisen met die munt van het eigen leven. Alleen wie de logica met de voeten treden, kunnen geloven dat zij de gegeven implicatie zomaar kunnen omdraaien. Voor wie inzicht hebben, is het evident dat men het allerhoogste nooit zal bereiken als men niet eerst bereid is om daarvoor te betalen met die allerhoogste prijs

177 Etienne Gilson, *Introduction à l'étude de Saint-Augustin*, Paris, Vrin, 1929, pp. 173v. Context: de naastenliefde steunt op de menselijke gelijkwaardigheid, en zij maakt daarom één.

178 "Perdre son âme c' est le sauver".

179 *Totum exigit te, qui fecit te*".

180 Zie: <http://www.dissentmagazine.org/online.php?id=479>

van zichzelf: nooit heeft een mens iets schoons gemaakt waarvoor hij niet zijn heetste hartebloed gegeven heeft, zei Adema Van Scheltema. Maar te geloven dat het betalen van die prijs volstond om in het bezit te komen van het hoogste goed, ware wel bijzonder naïef. Edoch, er is nog een veel belangrijker punt in deze discussie – het punt waar het ons hier eigenlijk om te doen is.

De kern van de zaak is dat de betaling waarvan hier sprake – namelijk de betaling van de allerhoogste prijs of dus de betaling met het eigen leven – allerminst kan bestaan in het *doden* van zichzelf. Hoe dit gegeven zal belicht worden in het werk van de hoger genoemde wijsgeer, valt nog af te wachten, want de schrijver werkt momenteel nog aan een beloftevol boek over de martelaren-filosofen.

Alvast is het zo dat het betalen van de allerhoogste prijs nimmer kan bestaan uit het *doden* van zichzelf, want wie zichzelf doodt, vernietigt zijn betaalmiddel en kan daarmee uiteraard helemaal niet meer betalen. Wat dan van hem overschiet, is nog slechts een stoffelijk overschot waarmee alleen nog aasgieren hun voordeel kunnen doen. “Betalen met *zichzelf*” kan derhalve nimmer betekenen: “betalen met de eigen *dood*”; het kan daarentegen vanzelfsprekend slechts betekenen: “betalen met het eigen *leven*”. En dat eigen leven mag niet worden gedood maar moet uiteraard worden geleefd. De munt waarmee men betaalt mag bij de betaling niet ontwaard worden, terwijl uitgerend dát toch het geval is als men het betaalmiddel van zijn eigen leven bij de betaling zelf ombrengt.

Meer nog: indien het voor het bereiken van het hoogste goed volstond om zichzelf in brand te steken, dan konden ook een stuk hout, een stuk steenkool of een berg afval het

koninkrijk der hemelen verwerven en misschien nog rapper dan een mens dit kon, want wat men ook zegt over de brandbaarheid van mensenvlees: er zijn beslist heel wat dingen die nog véél beter branden dan vlees.

In een 'Intermezzo' in het genoemde artikel heeft Costica Bradatan het een poos over de beeldspraak van het vuur, want vuur spreekt tot de verbeelding, het geeft warmte en licht op het soms duistere pad van de mensheid, en daarom ook wordt het vuur vaak met de hoop geassocieerd. Maar andermaal ontwaardt een mens ook hier zichzelf als hij gaat branden op de manier waarop een tak brandt of een stuk steenkool of een berg afval, want de mens heeft een heel eigen manier van verbranding, hij heeft een veel hoger en ook een veel waardevoller vuur waarmee hij zijn levenskrachten, die veel meer zijn dan louter brandstof, transformeert in licht, dat geen gewoon licht is maar vooral inzicht, en warmte, die menselijke warmte is of liefde. Een mens die zich overgeeft aan de vlammen, reduceert zichzelf tot brandhout, terwijl hij met de gift van zijn menselijk lichaam – dat ondoorgrondelijk wonder van de goddelijke schepping – zo oneindig veel meer had kunnen doen.

Wat een verspilling! – dat is wel het minste wat men er kan op zeggen als iemand zichzelf verbrandt. Wat een vergissing! – dat is het minste wat men kan zeggen als iemand die zichzelf doodt, gelooft dat hij zijn leven heeft gegeven. Door te doden immers kan iemand nimmer getuigenis afleggen van iets dat het leven overtreft of overstijgt, want doden is misprijzen en te geloven dat het de moordenaars waren die ons het rijk Gods zouden openbaren, ware wel wat teveel gevraagd.

Fakirs die zichzelf kwellen op nagelbedden, bewijzen niet dat zij onaantastbaar zijn of bovenmenselijk: de natuurwetten gelden voor alle levende wezens en dus ook voor hen, en waar zij dat ontkennen, dragen zij daarvan de gevolgen zoals ieder ander. Ook profeten die verhalen over paradijzen die al het aardse in hun schaduw stellen, liegen als zij daarmee niet bedoelen dat men dit aardse eerst verdienen moet teneinde daarvan te kunnen genieten.

Daarom ook zal de mens zijn brood vooralsnog eten in het zweet zijns aanschijns en zo snijdt het wel degelijk hout om te beweren dat wij onze stoffelijkheid niet mogen loochenen en dat wij onze lichamelijke eerst moeten erkennen teneinde die dan gebeurlijk te kunnen overstijgen. Er zijn geen resultaten mogelijk zonder de overeenkomstige inspanningen die zij vergen; er is geen geluk zonder de onverdroten arbeid, geen vrede en geen rust zonder eerst de rusteloze zorgen en de niet aflatende ijver. En reeds inzake het louter fysieke van ons menselijk bestaan, geldt dat wij ons zonder zweet en tranen niet handhaven kunnen, zoals uit het omvangrijke werk van dokter Kris Vansteenbrugge zo overduidelijk blijkt, en dat daar waar wij geloven het gemak te mogen kiezen, alleen ziekte en dood hun opwachting maken, als ware onze rust voorgoed vervloekt.

Tegenover de vele fantastische culturen die op ontelbare manieren het onmogelijke in het vaandel voeren onder allerlei modieuze namen en slogans, staat de eerder realistische en ook wetenschappelijk gegrondveste gezondheids-cultuur¹⁸¹ met haar ijzeren wet dat alleen training en afzien

181 Zie: Kris Vansteenbrugge, *Kanker en hartinfarct moeten niet zijn*, e.a. werken.

het lichaam sterk en gezond kunnen houden en hetzelfde geldt voor de vorming van het karakter en van de geest. Wie geen slappeling wil zijn, mag geen misprijzen hebben voor een zekere dosis drill omdat de biologie nu eenmaal gehoorzaamt aan primitieve wetten die geen mededogen kennen en waaraan al wie leven hoe dan ook gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Wie zijn denkkraft bij wil schaven, dient zich aan soms slopende geheugentraining te onderwerpen en moet zich talloze, soms oervervelende lessen moeizaam eigen maken en ook beschikken over parate kennis, en hetzelfde geldt voor allerlei kundigheden, vaardigheden en ook kunsten. Achter de makkelijk in de hand liggende computer schuilen gesofistikeerde wiskundige formules, bekomen middels ontelbare jaren van noeste arbeid, zweet en tranen, competitie, ongezien leed en engelgeduld. Kortom: de hemel wordt niet en nooit in een handomdraai bereikt en alleen indien dat wél zo was, konden de hongerstaker en, rapper nog, de zich tot een toorts omtoverende held er in een wip geraken. Alleen aasgieren hebben baat bij deze soms wel heel vergeeflijke menselijke drama's, en misschien spreekt Bradatan in dat verband dan ook over het *politieke gebruik* dat wordt gemaakt van het stoffelijke overschot van dan toch de slachtoffers bij uitstek van verschrikkelijke wantoestanden. Door hen tot held uit te roepen, kan de misdaad die hen de dood injoeg, jammer genoeg niet ongedaan worden gemaakt, en misschien geldt dat zelfs in zekere zin ook voor de kruisdood van de Heer.

2.

Iets is voor iemand zoveel waard als hij bereid is om daarvoor neer tellen, en zo is het meest waardevolle ook het meest kostbare of datgene wat het grootste offer vergt.

Omdat niemand ooit meer kan betalen dan met zijn eigen leven, is het meest waardevolle voor een mens dan ook het equivalent van zijn leven zelf. Het eigen leven is met andere woorden het meest waardevolle voor een mens en de naastenliefde maakt dat ook het leven van de naasten wordt bemind alsof dit het eigen leven zelf was. In feite is het dankzij de naastenliefde dat mensen een zekere vorm van onsterfelijkheid bereiken, aangezien het leven dat wordt weggeschonken aan een ander nimmer meer ontvreemdbaar is of dus gered. Het bewijs voor iemands onsterfelijkheid ligt in feite in zijn bereidheid zelf tot naastenliefde, waarvan hij getuigenis aflegt door een dagelijkse, christelijk charitatieve levenswijze. Het getuigenis op zijn beurt maakt dat de dingen waarvan men aanvankelijk het bestaan slechts kon vermoeden, tot werkelijkheid worden: door getuigenis af te leggen of dus door te leven voor bepaalde zaken, brengt iemand deze zaken in de werkelijkheid naar binnen. Voordien waren zij slechts ideeën, mogelijkheden of kansen. Gezondheid is een kapitaal dat slechts wordt aangeboord door training, en dat is gehoorzaamheid aan koele natuurkundige wetten. Zo ook is menselijk geluk een kans die men niet realiseren kan dan door haar te ontplooien binnen de geëigende kanalen en die houden uiteraard veel meer in dan het pad des doods en de vlammen die in één ogenblik alles wat wij zijn tot as herleiden.

Alles wat bestaat, vergaat. Alle dingen en ook alle wezens hebben een eigen wijze van vergaan en van verbranding en dit vergaan is meteen hun leven en hun bestaan omdat het leven nu eenmaal een langzaam sterven is. Het voor een mens geschikte opbranden of offeren van zijn leven gebeurt door onzichtbare vlammen, evenwel in een heus ver-

brandingsproces middels zuurstof en brandstoffen in de juiste proporties. Dat proces wordt in goede banen geleid door geschikte menselijke activiteiten en zo geven het goede en het gezonde elkaar in zekere zin de hand waar de specifiek menselijke verbranding 'afvalstoffen' oplevert die zich heel duidelijk onderscheiden van alleen maar excrementen zoals urine en zweet: wij, mensen, brengen immers ook cultuur voort, schoonheid, waarheid en nog andere zaken als we hard ons best doen. Gezondheid is een van die allerbelangrijkste voortbrengselen van een cultuur die aardt in waarheid en die met zorg tot stand gebracht werd, steunend op ondervinding en op vele eeuwen mythisch en ook wetenschappelijk zoeken.

De van gezondheid blakende atleten – mannen en vrouwen – die in het oude Hellas deelnamen aan de Spelen welke ter ere van de mythische godheden gehouden werden, getuigen allen van een zeer ontwikkelde cultuur en zij stralen die ook uit, zij duikelen niet de dood in of de oorlog die het leven zo abrupt beëindigt, maar zij scheppen kunst en zij veranderen zelfs zichzelf in kunstwerken waar zij zich aan de regels van de wedloop onderwerpen, het speerwerpen, het worstelen. Zij hielden wedstrijden in dichtkunst en in de welsprekendheid en zij eerden ook hún oude poëten door zich hun welluidende verzen eigen te maken ten bate van het nageslacht en ze zodoende te vereeuwigen. En in die verzen wikkelden zij hun inzichten aangaande het mysterie van het leven, in de mythen dichtten zij wat eigenlijk geen mens kan vatten tot een groot verhaal dat vol beloften is en dus vol leven. En de menige helden in die sagen sterven nooit zómaar: als zij de dood ontmoeten, gebeurt dat immer tegen wil en dank en enkel en alleen omdat het kostbare leven waarvan zij de ultieme getuigen

zijn, niet wijken wilde voor de obstakels van wie het tegenstaan.

Iets is voor iemand zoveel waard als hij bereid is om daarvoor neer tellen, en zo komt het ook dat wij bereid zijn om voor ons leven, dat immers álles voor ons is, ook álles neer te tellen: waar het om het leven gaat, daar geven wij het leven, misschien wel net zoals men in de wraak een oog neemt voor een oog en een tand voor een tand. Het leven schenkt zich aan nieuw leven en als dat nieuwe leven eenmaal opgestaan is en zich op eigen benen een weg baant door de wereld, legt het oude met een gerust hart zijn kopke neer en sterft. Maar niet voordien. Vandaar dat waar een man zichzelf vernietigt uit protest, hij daarmee misschien aangeeft dat hij eerst een kind gebarnd heeft – weliswaar een geesteskind: het sterven zelf in alle overgave bevestigt immers heel waarschijnlijk de geboorte van dat kind dat wellicht precies daardoor tot leven komt – wie zal het zeggen?¹⁸²

Het wezen van de vrolijkheid

Is het niet zo dat het ons van kindsbeen af wordt aangeleerd om altijd maar te glimlachen, belangstelling te tonen voor alles en nog wat, ons nimmer pessimistisch uit te laten en nooit op te houden met het smeden van plannen voor later? Wij worden geboren, geheel wars van ook maar iemands vrije wil, het bloed en de pijn verdwijnen alras onder blinkende suikerbollen in witte kant en het ge-

182 Tekst d.d. 14 oktober 2011.

wassen kind krijgt een klinkende naam. Hoe schoon dat gezichtje in de reine lakens, de toekomst lonkt, het verleden wordt vergeten, alle inspanningen die nu zullen worden geveerd om het nieuwe wezen groot te brengen, worden verontschuldigd door de ronkende beloften.

Maar als de kleine opgroeit, herinnert men zich alras de simpele doch bijzonder logische spreuk: "kleine kinderen, kleine zorgen; grote kinderen, grote zorgen" en die neemt men er dan maar bij, nu men immers al zo ver gevorderd is. Edoch, niet zoveel later is de volgroeide al over zijn toppunt heen en na de opgang gaat het uiteraard bergafwaarts: alles wat heeft moeten groeien, rijpen of ontwikkelen, krimpt nu weer, of wordt warempel rot, of geraakt verstrikt in veel te lastige parketten.

Bergaf gaat het dus en dat uitgerekend in een steeds sneller tempo, want eenmaal de wagen aan het rollen is, is er geen houden meer aan, en dat blijft duren tot recht in het graf, want dat, zo zeggen de stoute tongen, dát is onze werkelijke toekomst en geen andere. En vergeet nu alle beloftevolle sprookjes: zij waren de producten van moeder natuur die bijzonder egoïstisch is en die zich slechts bekommert om haar eigen telgen; de toekomstsprookjes dienden alleen om de noeste arbeid in gang te trekken, zoals ook sinds mensenheugenis de liederen dat doen: hun ritme maakt dat wij in de tred blijven en niet talmen, dat wij hun cadans helemaal tot de onze maken en zodoende voortdoen en niet ophouden voor al onze krachten zijn uitgeput.

Zoet bedrog dat nadien smaakt zoals zand in de mond, zo schrijft een of andere profeet, maar de mens heeft geen klagen want met de dieren is het warempel nog erger ge-

steld. De koeien geven melk tot zij helemaal leeg gemolken zijn, de paarden trekken karren tot ze niet meer kunnen, de varkens vreten zich vet op hun plekje van geen halve vierkante meter. En als de koeien geen melk meer geven, de paarden oud en versleten zijn en de varkens dik gegeten, dan hopen ongetwijfeld ook zij op die ultieme beloning die ze zijn gaan vermoeden door de schouderklopjes die ze kregen, nu en dan, van vriendelijke boeren en boerinnen. Helaas, driewerf helaas: als beloning worden ze geslacht en door hun verzorgers opgegeten, en is dat geen nog veel ondenkbaarder lot dan het onze?

Ja, op den duur zou men zelfs moeten geloven dat men het beter echt ernstig neemt met de spreuk dat de mens een wolf is voor zijn medemens, want is het alles welbeschouwd niet al te optimistisch om niet eens te vrezen dat wij misschien wel eenzelfde lot delen als onze beesten? En wie nog twijfelt, moet maar eens goed de maatschappij beschouwen met de vele klassen of zijn het kasten? Hebben schoothondjes en raspaarden het dan niet beter dan het door vooraanstaande professoren genaamde 'overschot' aan mensen die langs de grootsteden in barakken 'gisten', want leven kan men dat dikwijls nog bezwaarlijk noemen. Wordt het werkvolk dan niet eerst voor de zwaarste karren gespannen om levenslang andermans lasten te trekken, ter nauwernood overlevend en al vroeg uitkijkend naar het beloofde pensioen, dat echter door een onbegrijpelijke storing in die grote en complexe wereld van de banken eensklaps in de mist gaat?

Dan zijn er nog diegenen die niet werken omdat zij een been missen of een arm of nog iets anders, of gewoon omdat zij niet sterk genoeg meer zijn en niet langer stressbestendig. Op een dag doen ze wat de affiches en de recla-

mespots op televisie van hen vragen en gaan ze op controle bij een arts die dan, ofschoon zij zich altijd perfect gezond hebben gevoeld, het ineens heeft over een of andere kwade kanker die dringend moet behandeld worden want anders gaan zij heel rap dood. En worden zij behandeld, ja! Met allerlei vergiften en met radio-actieve stralen die maken dat ze al vanaf de eerste dag der therapie veroordeeld zijn tot een volstrekt gehorizontaliseerde rest van hun bestaan, want hoop is er niet meer met kwade kankers, al mogen zij ook dan niet onbehandeld blijven. En wie zegt dat de wolf die de mens is voor zijn medemens, hem niet gewoon om zeep behandelt met eerst die kankersmoes waar hij wordt in gelokt met televisiepropaganda? Is er immers geen sprake van overbevolking en verspreken populaire professoren zich dan niet als zij het hebben over gedwongen sterilisatie voor de armlastigen, abortus voor de nuttelozen en het 'recht' op euthanasie voor wie de zware karren niet langer trekken kunnen?

Ja, vlucht maar weg; ga in een bos wonen, ver vandaan van de beschaafde wereld, dan komen ze u halen en dan steken ze u voor altijd vast. Dan wordt gij volgepropt met pillen die u leiden naar een slaap die altijd dieper wordt en waar gij op den duur ook zult naar verlangen, elke dag wat meer, totdat ge daar belanden zult alwaar gij ook belanden moet. Geen sterveling immers heeft zijn naam gestolen. O, wrede lot.¹⁸³

183 Tekst d.d. 19 oktober 2011.

*Over het ware lot van de mens — Een
interview met Omsk Van Togenbirger-De
Waelekens*

1.

- Omsk Van Togenbirger, wij lazen daar zopas een wel bijzonder pessimistisch stukje over 's mensen wrede lot dat niet moet onderdoen voor dat der dieren, een stukje dat ons onze laatste moed ontnemen zou... hadden wij tenminste niet geleerd om alles met een flinke korrel zout te nemen...¹⁸⁴

O.V.T.: — Een flinke korrel zout, jaja, een korrel zóut!

- U bent het daar dus niet mee eens?

O.V.T.: — Met wat door sommigen gezegd wordt over ons lot? En wat zeggen zij dan wel?

- Wel, zij zeggen dat het leven ons recht naar het graf leidt en dat daar onze enige toekomst ligt, daar in dat donkere koude gat!

O.V.T.: — Men kan natuurlijk ook verbrand worden of opgegeten worden en verteerd, door een wild dier bijvoorbeeld, of ook nog: door een kannibaal. Maar dat is nu eenmaal de kringloop van het vlees, als ik het zo mag noemen; daar is uiteraard niks wreeds aan!

- Is er niks wreeds aan kannibalisme?

O.V.T.: — Alle dieren en planten nemen andere dieren en planten tot dagelijks voedsel want anders gaan zij dood en dan is de aarde morgen helemaal onbewoond. Maar als

184 Zie het artikel: *Het wezen van de vrolijkheid*.

een exemplaar van de mensensoort wordt opgegeten: o wee! Kijk maar eens naar wat er gebeurt als een mens wordt opgegeten door een beer, en dan nog een exemplaar dat hij op het punt stond om af te schieten. Nota bene: niet een beer die een mens ging aanvallen ergens in een zoo, welnee: een beer in zijn eigen territorium in het poolijs!

- En is dat dan niet wreed?

O.V.T.: — De natuur kent geen recht, geen wreedheid en geen goedheid: wat natuurlijkerwijze gebeurt, geschiedt uit noodzaak en zoals het in de aard der dingen ligt. Doet de maan er goed aan dat zij rond de aarde draait? Zij kan het gewoon niet helpen, zij is aan krachten onderhevig, krachten die resulteren in een beweging die wij wel de hare noemen maar die zij in geen geval veroorzaakt. De maan is overigens geen aparte entiteit, zij maakt deel uit van het geheel der dingen, en dat maakt op zijn beurt deel uit van het geheel zonder meer, waartoe niet alleen de dingen behoren maar ook hun afspiegelingen in ons bewustzijn.

- Ons lot is dus niet wreed?

O.V.T.: — Ons lot is ons lot. Wreedheid is geen eigenschap van gebeurtenissen, wreedheid kan alleen een eigenschap zijn van personen, meer bepaald waar dezen specifieke daden stellen. Gebeurtenissen zijn geen daden. Men zegt toch ook niet dat bepaalde kleuren luid zijn of dat geluiden geel zijn of moedig? Zo snijdt het evenmin hout om te spreken over wreedheid betreffende het lot.

- Maar vindt u het dan niet jammer dat ons leven onherroepelijk uitmondt in de dood?

O.V.T.: — Het woordje 'jammer' is een samentrekking van 'ja' en 'maar', en dat zijn ad-hoc-redeneringen, ik hou daar niet zo van, zij doen mij altijd denken aan verweerde kinderen die koste wat het kost hun zinnetje doordrijven. Geef hen iets, en ze willen meer. Op den duur zijn ze er zozeer aan gewoon geworden om te krijgen, dat ze gaan geloven dat ze recht hebben op cadeaus en dan beginnen ze godbetert ook nog eisen te stellen! Ze hebben nooit genoeg! Geef hen een snoepje en ze willen meer en ze willen ook blijven snoepen tot ze er ziek van worden en niet meer kunnen. Honger die met een portie voedsel bevredigd wil worden, kennen zij niet meer; wat zij hebben is een zucht, en zuchten zijn geheel onbevredigbaar, ze leiden ons naar de ondergang en de vernietiging! En hoe ontstaat een zucht? Vanuit de idee van de oneindigheid! De idee dat er altijd meer en beter mogelijk is en dat iets nooit zal op raken. En dat is dan weer een idee die groeit op de bodem van het egoïsme. Welnu: het ego is een illusie, net zoals de oneindigheidsidee en net zoals die zuchten, die verslavingen. Het zijn allemaal tekenen van ziekte als ge 't mij vraagt. De mens is een ziek dier, hij gelooft dat hij een engel is... wat zeg ik? Een god!

- Maar hij is van stof en as?

O.V.T.: — Precies!

- En is dat dan niet jammer?

O.V.T.: — Maar nu draait gij in een kringetje, mijn beste: op die vraag heb ik zopas nog een antwoord gegeven.

- Inderdaad, verontschuldig me, het is wellicht de wet der gewoonte. Maar toch blijf ik het jammer vinden.

O.V.T.: — De wet der gewoonte, zoals ge zegt.

- Er is dus geen eeuwigheid mogelijk? Een eeuwig leven, een einde der tijden, een hemel en een hel?

O.V.T.: — Dat heb ik niet gezegd! Verdraai mijn woorden niet! Ik had het heel duidelijk over de kringloop van het vlees, geloof ik!

- Wij zijn dus meer dan vlees?

O.V.T.: — Maar uiteraard! Dat is toch evident! Zijn de woorden die gij spreekt van vlees?

- Welneen, natuurlijk niet, maar zij komen wel uit een mond van vlees.

O.V.T.: — Kijk, dat is nu een voorbeeld van de oppervlakkigheid die alles naar de haaien helpt! Het zijn niet de woorden die ontspringen uit een mond van vlees, het zijn de klanken die gevormd worden door stembanden van vlees, de klanken, de geluiden! Ook dieren maken geluiden, ook de wind maakt geluiden! Woorden zijn veel meer toch dan geluiden?

- Maar geen woorden zonder geluiden, geen geluiden zonder vlees?

O.V.T.: — Dat ontken ik niet! Maar dat betekent toch zeker niet dat de woorden voortkomen uit de geluiden?

- Maar het omgekeerde is evenmin het geval?

O.V.T.: — De geluiden worden voortgebracht ten behoeve van de woorden, maar ze hebben elk een eigen oorsprong: de stof komt voort uit de stof en zij kan ook niets anders voortbrengen dan stof, en de geest komt voort uit geest!

2.

O.v.T. — Het is overigens ook een misvatting vanjewelste dat de bouwstenen het gebouw veroorzaken, dat de atomen waaruit een molecule bestaat, verantwoordelijk zijn voor de molecule of dat de maatschappij gevormd wordt door de burgers.

- Is dat dan niet zo?

O.v.T. — Er moet eerst een maatschappij zijn, nietwaar, en pas dan kunt ge spreken van burgers. De maatschappij maakt de burgers. En op haar beurt wordt de maatschappij gemaakt door afspraken onder mensen, door wetten die van kracht worden: die wetten stichten zowel de maatschappij als het burgerschap. En een gebouw bestaat wel uit bouwstenen en uit niets anders dan bouwstenen, maar het zijn niet die stenen die er voor zorgen dat het gebouw is wat het is: het is de architect die dat doet. Spreekt men over atomen als de bouwstenen van moleculen, dan kan men ook hier zeggen dat het zeker niet de atomen zijn die de moleculen hebben gemaakt, ook al bestaan moleculen uit niets anders dan atomen. Hoe zouden atomen ook verantwoordelijk kunnen zijn voor die grotere moleculen die hen hoe dan ook flink overtreffen, zowel in grootte als in eigenschappen als in complexiteit? De atomen kunnen het niet helpen dat zij onderdelen van een molecule zijn, net zomin als de stenen het helpen kunnen dat zij bouwstenen vormen van een of andere building. De building op zijn beurt kan het toch ook niet helpen dat hij het handelscentrum is, of de moskee, of het stadhuis? En toch is het stadhuis dat welbepaalde gebouw, ziet u?

- De geest, bedoelt u?

O.v.T. — Maar met de dingen die van geest zijn, bestaan er exact dezelfde problemen! Een zin bestaat uit woorden,

nietwaar? Maar zijn het de woorden die de zin vormen? Uiteraard niet! De woorden worden in dienst gesteld van wat de zin uiteindelijk betekent, maar dat is dan ook alles wat zij doen! Hoe zouden zij ook iets kunnen maken dat henzelf qua betekenis verre overtreft? Zinnen kunnen woorden maken, dat is waar, maar woorden maken in geen geval zinnen.

- Ik begrijp het niet helemaal, vrees ik.

O.v.T. — Stel nu dat het woord stoel nog niet bestaat. Dan zal de zin die zegt: "een stoel is een ding dat bedoeld is om op te gaan zitten", het woord 'stoel' definiëren, of dus maken. Het omgekeerde kan vanzelfsprekend niet, tenzij in het triviale geval waarbij een woord al een zin is, zoals in het bevel: "Loop!"

- De stof komt voort uit stof, de geest uit geest, zo zegt u?

O.v.T. — Uiteraard. Maar het is nog niet zo simpel, hoor. Het stadhuis is een idee, het gebouw is dat uiteraard ook, maar datgene wat we ermee bedoelen is van steen. En ook 'steen' is een begrip, terwijl wat we ermee bedoelen van stof is.

- Maar ook stof is een begrip?

O.v.T. — Zeer juist gezien!

- Maar datgene wat we met 'stof' bedoelen, is van stof?

O.v.T. — En daar raken we inderdaad aan een heel bijzonder punt, want u ziet het zelf al wel: het wezen van de dingen, of ze nu van stof zijn of van geest, is nooit ofte nimmer stoffelijk!

- Neen dan?

O.v.T: — Welnee! Want als iemand u vraagt om een ding te definiëren, dan vraagt hij naar de *functie* van dat ding, en dat is datgene wat ge met dat ding kunt doen, datgene waartoe het kan dienen, voor u of voor een ander. En een functie is een volstrekt geestelijke zaak, het is de *betekenis* van een ding, zijn *zin*.

- Een stoel is een ding om op te zitten, een huis is een ding om in te wonen, een appel is een ding om op te eten...

O.v.T: — Maar gij zijt een bijzonder goed verstaander! De dingen vallen samen met hun betekenis, en ga het maar na: het doet er niet toe uit welke stof ze bestaan, de stof waaruit ze bestaan is vervangbaar door een andere, en zo ook zijn zijzelf als stoffelijk exemplaar geheel vervangbaar. En kunt ge dan niet gerust zeggen dat stoffelijke dingen illusies zijn? Want in feite zijn ze allemaal wezenlijk betekenissen, ze vallen samen met hun zin.

- Nu gij het zegt, warempel, ja...

O.v.T: — Aan hen die u komen vertellen dat er slechts stof bestaat en dat alles verder zinloos is, kunt ge voortaan uitleggen dat het tegendeel het geval is. Ja, exact het tegendeel. Want alle dingen zijn in wezen hun zin en dat wil zeggen: hadden zij geen zin, dan konden zij ook niet bestaan!

- Heb je van je leven!¹⁸⁵

185 Tekst d.d. 20 oktober 2011.

Het hiernamaals

Ik geloof dat ik nog een kind was toen ik op een keer vernam van oma die na vele maanden uit haar coma was opgestaan, dat zij alles wat intussen was gebeurd, gehoord had en gezien. Ik geloof dat de dokter had gesproken over haar hersenen die niet meer werkten, maar heel zeker weet ik het ook niet meer. Hoe dan ook stond men op het punt om definitief de stekker uit te trekken toen, zoals zij achteraf vertelde, een grote angst voor 't sterven haar beving, zodat ze erin slaagde om met een korte, heftige beweging onze aandacht te trekken. En dat was het begin van haar genezing, want men probeerde nu allerlei zaken op haar uit en binnen de paar dagen was zij weer de oude.

Wij spraken van een mirakel omdat het niet zo vaak gebeurt dat mensen terugkeren uit de dood, maar ik bleef mij vooral afvragen waarom men daar niet langer bleef bij stilstaan. Mijn grootmoeder was tenslotte volgens wat de dokters allemaal zegden, dood geweest en hoe kon zij ons gezien hebben of gehoord gedurende die vele maanden, als haar hersenen helemaal niet meer werkten? Ik stelde de vraag aan allen van wie ik enig antwoord mocht verwachten, maar blijkbaar zag niemand graten in dit vreemd verhaal en zo bleef ik maar zitten met dan toch wel een mysterie. Tenslotte beantwoordde ik zelf de vraag die ik mij zo dringend meende te moeten blijven stellen: oma's hersenen werkten niet meer en toch kon zij ons zien en horen, heel eenvoudig omdat men voor het doen van waarnemingen en voor het voortbrengen van gedachten helemaal geen hersenen nodig heeft!

Dit antwoord leek mij vanzelfsprekend, geheel logisch en het werd ook door niemand weerlegd. Ik was nog een kind toen ik het voorschotelde aan al diegenen die mij het antwoord schuldig bleven op de vraag hoe de vork daar dan wel aan de steel zat, en daarom ook nam men mij die vraag niet kwalijk én nam men mij nimmer ernstig. Later zult ge er wel over leren, zegde men: de hersenen zijn de zetel der gedachten en zonder zintuigen kan niemand horen of zien! Toen kort daarop mijn grootje sprak over de vele vlinders die te zien zijn in het najaar, wisten wij dat zij niet langer zien kon dat het bla'ren waren en zij werd blind, en ik stelde haar ook daarover vragen. Ik vroeg haar of het nu voor haar eeuwig nacht bleef, en daarop gaf zij een antwoord dat mijn eerdere veronderstellingen alleen maar kracht bijzette: er is geen donkernis, mijn jongen, zo zegde zij: er is een hel blauw licht alom, zoals gij ook kunt zien als ge naar de luchten van augustus kijkt, als er helemaal geen wolken zijn en ook geen lijnen van vliegtuigen, geen vogels en geen kruinen van bomen, alleen een smetteloos hemels blauw. En 't is nu warempel alsof ik voor immer op mijn rug lig in het zomerse hooi, de blik gericht op het Mariablauwe firmament!

Toen ik dit vernam, wist ik: het licht komt niet van buiten maar van binnen, en wat van buiten op ons af komt, remt het licht alleen maar af. En zo gaat het ook met al onze andere zintuiglijke gewaarwordingen en gedachten: ze komen in hun volle glorie uit onszelf en alle dingen die onze zintuigen aandoen, zijn alleen maar remmen. Onze zintuigen en onze hersenen: het zijn allerm minst producenten van gedachten en van indrukken; het zijn daarentegen een soort van zeven, filters die niet alles doorlaten en die de volheid van gedachten en van impressies afremmen. En zo

ook zou ons ganse lichaam niet vooreerst de zetel van ons leven zijn, maar wel iets dat ons het leven, dat geheel spontaan en gratis door de grote kosmos stroomt, voor het leeuwendeel ontnemt. Wij brengen helemaal niets voort, doch wij houden veeleer allerlei realiteiten tegen; onze ogen doen ons naar specifieke dingen kijken en zo verliezen wij het zicht op het geheel; onze gedachten spinnen ons in een of andere intrige in, zodat wij het heldere, zuivere denken van de gecontempleerde in zijn zaligheid moeten missen. Het iets berooft ons van het niets dat immers het nirwana is.

Toen ik enkele jaren ouder was, kreeg ik van Plato de allegorie te lezen van de grot: wij krijgen via onze zintuigen slechts schaduwen te zien die wij echter voor de werkelijkheid zelve houden; mochten wij ons van die beperkingen ontdoen, dan zouden wij de waarheid zien, maar die is danig anders dat wij uit angst maar snel naar de ons vertrouwde schaduwen zouden terugrijpen, zo luidt beknopt 't verhaal. En ik bedacht dat het waar moest zijn wat de mystiekers uit de middeleeuwen schreven, toen nog met ganzenveer op perkament: dat men veel meer zien kan met gesloten ogen en dat men helderhorend wordt als men de gehoorgang vult met was. Dat men veel zuiverder kan denken als men de gevoelens bant en ook de gedachten en dat het vasten meer kracht kan geven dan ossenwit of paardenvlees. Maar om de een of andere reden liep het uitgerekend daar ook fout.

Ik geloof dat ik geen dertien jaar was toen ik weigerde om nog vlees te eten: niet uit empathie met de beesten of om een steentje bij te dragen aan het indijken der voedselschaarste, maar enkel en alleen omdat de mystici uit 't Oosten, vlees bedorven voedsel noemden, vulsel dat de

geest traag maakt en dat alleen de laagste driften voeden kon. Het duurde dan ook geen jaar voor ik graatmager werd en licht in 't hoofd, want ik was nog in volle groei, zoals men dat zegt, en alras kon ik niet langer op mijn benen staan en zag ik meermaals hoe alles zwart werd voor mijn ogen. Maar dat die mystici ook maar enige schuld kon treffen, ging er bij mij niet in, en toen ik uiteindelijk bedlegerig werd en met een infuus gevoed moest worden, drong het langzaam tot mij door dat het niet waar kon zijn, dat verhaal over het zuivere voedsel.

Een tekort aan vlees betekent tevens een tekort aan bouwstenen voor de hemoglobine, zo legde mij een dokter uit, met engelengeduld gezeten bij mijn sponde die net niet mijn doodsbed werd, en de hemoglobine zorgt voor het transport van zuurstof in het bloed. Wie vlees derft, moet derhalve heel geleidelijk verstikken. Wie te weinig eet, heeft bouwstenen tekort voor het herstel der weefsels. En missen de hersenen suikers, dan gaan de hersencellen onherroepelijk dood. Het resultaat is allerm minst een verlichte geest, het is daarentegen achterlijkheid. En gelooft ge dit niet, zo voegde de goede dokter er aan toe, dan zal ik u eens meenemen naar die gestichten waar kinderen worden ondergebracht uit kansarme gezinnen waar niet genoeg te eten was. Zij zijn allerm minst verlicht, zij hebben leerstoornissen en gedragsproblemen die nooit meer te verhelpen zijn. Zonde ware het indien gij, die niets tekort hoeft te komen, uit zuivere onwetendheid alsnog zoudt kiezen voor dat wrede lot.

Uiteraard veranderde ik onmiddellijk mijn eetpatroon, en ik herzag ook mijn ideeën over het lichaam en de ziel. Voortaan nam ik aan dat het inderdaad de hersenen zijn die gedachten produceren en dat zonder de zintuiglijke in-

drukken, wij geen informatie over de buitenwereld kunnen krijgen. Ik aanvaardde nederig dat een mens niets meer is dan een ingewikkelde machine en dat wij ook vervangbaar zijn, exemplaren van een soort waarvan het wezen vastligt in de genen welke in principe eindeloos vermenigvuldigbaar zijn. Ik nam aan dat wat wij bestempelen als onze geest, een kostelijke illusie is, een fantoom, een droom, een waan. En dat al wat leeft, genoeg heeft aan het bevredigen van zijn noden: het laven van de dorst, het stillen van de honger en uiteraard ook het bevredigen van de nieuwsgierigheid, de informatiedorst. Ik geloofde voortaan dat de mens een soort was zoals elke andere, voortgekomen uit de aapachtigen, die op hun beurt afstammen van uiteindelijk eencelligen en die volstrekt ongestuurd dan door het toeval ontwikkeld zijn tot die nooit gedroomde gamma aan monstertjes die samen het planten- en het dierenrijk vormen. Op een dag zullen de soorten die elkander fokken, elkaar volledig vernietigd hebben, ofwel zal een of andere ramp een einde maken aan het leven op de aarde, zonder dat dit nog in ook maar één geheugen herinnerd zal worden.

Ik werd atheïst, materialist, bewonderaar van de wetenschap, en ik studeerde geneeskunde vanuit de nu grijpte overtuiging dat het verminderen of het wegnemen van leed de allergrootste kunst of kunde was die een mens zich ooit kon eigen maken. Mijn grootmoeder stierf, haar hersenen stierven samen met de rest van haar oude en versleten lichaam en er bleef geen geest van haar hier hangen dan een beeltenis in mijn geheugen die mettertijd ook onherroepelijk vervaagde. Ik trouwde met Adinda, een beeldschone vrouw, en zij schonk mij tien kinderen. De jaren gleden weg alsof het slechts seconden waren, Adinda werd grijs

en zij vertelde me dat ik mijn rug begon te krommen en niet veel later zaten wij samen op een serviceflat met uitzicht op de Schelde in het dorp waar ik ooit huisarts was. Adinda stierf, van haar bleef helemaal geen geest of ziel in leven en nog diezelfde maand stierf ook ikzelf.

Het was avond toen ik stierf, schielijk zoals men dat zegt, het was nog niet helemaal donker in de kamer waar ik dood zat in een zetel, naast het tafeltje waarop in een plastic lijstje het portret stond van mijn vrouw. Aanvankelijk beseftte ik het niet, ik dacht dat ik nog leefde, maar er was geen hartslag meer, elk geruis dat men onbewust kan waarnemen in de eigen oren, had opgehouden en ook het ritme van de ademhaling leek gewis voorgoed geweken uit mijn lijf. Het deed wat vreemd aan daar ik dit nooit voordien ervaren had en ik ook nooit had kunnen denken dat het op een dag gedaan kon zijn, want over datgene wat op elk ogenblik opnieuw gebeurt, denkt men dat het ook elk ogenblik opnieuw gebeuren zal. Het moment dat de levensfuncties uitvallen, heeft men altijd enigszins gevreesd maar nooit geloofde men dat het er ook echt komen zou, men hoopte tegen alle logica in dat het nog zo ver weg was dat het wel nooit dichtbij kón komen, laat staan dat het voorbij zou zijn. En uitgerekend dát was nu kennelijk het geval: het uur van mijn dood was niet langer iets dat ik moest vrezen omdat het al voorbij was, mijn sterven had zich voltrokken zonder dat ik er erg in had en ik moest ze nu beamen, die woorden uit de bijbel die ons vertellen dat de dood komt als een dief des nachts.

Het is makkelijk, zo bedacht ik ineens, dat ik niet meer hoef te ademen, ik voel geen enkele nood meer aan lucht, ik heb geen dorst meer en ook geen drang om iets te eten, mijn lichaam is in rust, elke beweging, elke spanning is er-

uit geweken en toch voel ik me niet gevangen in mijn stoel. En toen begon het tot me door te dringen: mijn hersenen zijn dood, zij krijgen nu geen zuurstof meer en ook geen suikers, zij kunnen geen gedachten meer voortbrengen en ook mijn zintuigen werken niet langer. Toch kan ik alles zien en horen wat rondom mij gebeurt. Het tikken van de klok, het voorbijschuiven van een vrachtschip op de grote stroom, het wegzinken van de rode zon achter de wolken en de geluiden in de gang van naderende stappen.

Toen mijn kinderen arriveerden, was de rigor mortis al ingetreden. Geen van hen raakte mij nog aan, hoewel ik hun aanrakingen net zo goed had kunnen voelen als ik hen nu zag en hoorde dat ze helemaal niets zegden. Ze hadden kunnen spreken tot mij en misschien voelden zij daar ook een ogenblik de sterke behoefte toe, ik zou het trouwens allemaal gehoord hebben en verstaan en in gedachten zou ik hen wel een antwoord hebben gegeven. Maar dat antwoord zouden ze niet horen kunnen, want al wie oren heeft, beschouwt de woorden die niet langs zijn oren tot hem kwamen als ongesproken en zodoende ook als onbestaande. Mijn kinderen leken daarom zoals schimmen in de avond, met terneergeslagen ogen passeerden ze langs het rolbed waar men mij had opgelegd en dan gingen zij weer weg, er klaarblijkelijk rotsvast van overtuigd dat ik er niet langer was. En uitgerekend dat had ik hen ook geleerd: dat een stoffelijk overschot niets menselijks meer bevat en dat de dood het einde is, heel simpel. En nu wist ik, te laat helaas, dat het tegendeel waar was, ik kon het hen immers niet meer zeggen.

Ik probeerde wel nog om te roepen, maar mijn mond was stijf en koud, al slaagde ik erin om de afstand tussen mijn boven- en mijn ondertanden met een paar millimeters te

vergroten. Een geluid uitbrengen kon ik helaas niet meer, al zag ik doorheen mijn wimpers dat toen ik daar aan dacht, mijn borst een weinig golfde. Ik herinnerde me wat ooit mijn grootmoeder had verteld over de tijd toen zij in coma lag en door een grote wilsinspanning erin geslaagd was om een plotse heftige beweging te maken en zo de aandacht van de omstaanders te trekken, met succes. En ik deed het haar na! Ik slaagde erin om met de grootste krachtinspanning een kleine zenuwschok doorheen mijn rechterhand te jagen, wat in een beweging resulteerde die op zich vrijwel onzichtbaar was doch die volstond om mijn hele arm naar beneden te laten glijden zodat die, weliswaar al stijf, terzijde langs het bed ging hangen en daar gelijk de slinger van een koekoeksklok heen en weer ging bengelen. Edoch, het kwam blijkbaar niet bij de omstaanders op dat ik het was die dit gebaar van leven vanuit de dood veroorzaakt had als een beleefd doch hoogst dringend verzoek om tenminste één poging tot reanimatie te ondernemen. Een van mijn schoondochters greep de arm — ik kon haar handen duidelijk voelen — en legde hem terug op 't bed zoals men ook een kussen teruglegt dat uit een zetel gleeed. Toen zij dat deed, wrong ik wat tegen, en dat deed ik met de allerlaatste kracht die ik in mij had, maar ook dat leek zij noch iemand van de anderen op te merken, ze zullen zeker hebben gedacht dat het gewoon de intredende stijfheid was die tegenwong.

Waar is nu Adinda? zo dacht ik ineens, mij voor het eerst realiserend dat ook zij moest zijn waar ik nu was, en ik keek aandachtig rond, probeerde ook haar naam te roepen maar andermaal gaf mijn lichaam helemaal geen gehoor meer aan mijn wil. Ik keek aandachtig in de kleine kamer rond, de zon was nog steeds niet ondergegaan, het vracht-

schip op de Schelde bevond zich nog op exact dezelfde plaats, en ik realiseerde mij ineens dat ik nog in mijn zetel zat, het portret van mijn dode vrouw op het nabije tafeltje, en dat de komst van mijn kinderen in deze kamer slechts een verwachting was die nog helemaal niet was ingelost. Want toen ik opkeek naar de wandklok en aandachtig luisterde, merkte ik dat het steeds weer dezelfde tik was die zich daar herhaalde, de secondewijzer schoot welgeteld één enkel streepje vooruit om onmiddellijk daarop naar de voorgaande seconde terug te springen, en op die wijze stond de tijd nu stil, of net nog niet helemaal stil, zodat men niet zeggen kon dat het bestaan van een dode zich buiten de tijd afspeelt terwijl het ook niet waar was dat hij verder leefde. En hoezeer ik ook geduld oefende en wachtte: de tijd ging nu niet meer vooruit. En ik bedacht dat ik in een andere seconde gevangen zat dan mijn vrouw, die weken eerder was gestorven. Ik bedacht dat geen van de miljarden wezens die ooit op aarde hebben geleefd, exact gelijktijdig met een ander sterven kon en dat er derhalve een ontelbaar aantal hiernamaalsen waren, eentje voor ieder wezen dat geleefd had en gestorven was en elk van ons was in zijn eigen hemel of hel, moederziel alleen.¹⁸⁶

Het vat der Danaïden en onze wrede wereld

Iedereen weet intussen wel dat de Griekse mythologie al-lerminst een verzameling van verzinsels is. Wat de genen zijn voor een soort, dat zijn de memen voor een cultuur, en

186 Tekst d.d. 22 oktober 2011.

de Griekse mythologie vormt dan de memetische code van de mensheid. In twee woorden wil dat zeggen dat het patroon van alles wat het mensdom ooit zal overkomen in zijn meest elementaire vorm reeds in de mythen wordt verhaald.

De Griekse mythen, zo beweren sommigen, geven een bijzonder pessimistische kijk op het bestaan. Bij nader toezien echter blijkt dat oordeel overhaast: qua wreedheid blijkt de werkelijkheid de mythen aardig bij te benen.

In de mythe over de Danaïden¹⁸⁷ wordt verteld hoe negen- enveertig van Danaos' vijftig dochters ertoe kwamen om hun echtgenoten te vermoorden. In de onderwereld beland, werden ze daarvoor gestraft met de onuitvoerbare opdracht om een bodemloos vat met water te vullen.

Menig grafisch kunstenaar heeft het vat der Danaïden uitgebeeld. Op elk van die taferelen ziet men hoe jonge vrouwen met kruiken geladen water aandragen en het dan uitgieten in een reusachtig vat dat lekt. Het water loopt onderaan uit het reuzenvat en vormt aldus de beek waaruit zij het eeuwig putten.

De aandachtige toeschouwer van dergelijke, vaak idyllische taferelen zal zich misschien wel de bedenking maken dat de aard van de opdracht waarmee de moordlustige Danaïden in de Tartaros werden gestraft, in wezen niet verschilt van de taken die aan álle mensen worden toebedeeld tijdens hun verblijf op aarde. Opdrachten waarvan het einde zoek is, vindt men immers makkelijk terug in alle obli-

187 Voor de volledige en oorspronkelijke geschiedenis van de Danaïden, zie: Kris Vansteenbrugge, *Uit het schuim van de zee. De Griekse Mythologie in 136 verhalen*, uitgeverij Zookie 2011: <http://www.bloggen.be/dzeus/archief.php?ID=1422198>

gate menselijke bezigheden, die er immers op gericht zijn om het leven te bestendigen. Het harde labeur van het zaaien en maaien herneemt telkenjare en kan nimmer beëindigd worden dan op straffe van de hongerdood. Wij leven nooit voor eens en voor altijd, wij moeten elke dag opnieuw voedsel tot ons nemen om in leven te kunnen blijven en op die manier huren we als het ware ons bestaan dat niet het onze blijkt en dat wij evenmin middels een koop tot het onze konden maken. Eten om te kunnen leven is in feite dweilen met de kraan open, en dat doen wij ook als wij dagelijks fysiek strijden tegen de aftakeling die ons hoe dan ook op zekere dag zal hebben ingehaald.

De Danaïden in de Tartaros zijn er op de keper beschouwd zelfs helemaal niet slechter aan toe dan wij, tijdens ons verblijf op aarde. Als men de schilderachtige decors in oenschouw neemt – het geliefkoosd biotoop waarin zij door de vele schilders worden geplaatst – dan zou men hun bezigheid zelfs gaan benijden: dat hun taak onvoltooi-baar is, wil ten langen leste alleen maar zeggen dat hij tenminste niet wordt afgebroken door de dood. Dat het allemaal blijft duren, blijkt in aardse ogen allerminst een foltering: de onvoltooibaarheid van de opdracht constitueert daarentegen het eeuwig leven zonder meer, en wat kan men dan nog meer verlangen?¹⁸⁸

188 Tekst d.d. 17 december 2011.

Kerstdag 2011

De "struggle for life" met zijn "recht van de sterkste" heerst in het ganse dierenrijk waartoe ook de mens behoort, die net zoals alle andere dieren moet eten om in leven te kunnen blijven. Voor de slechte verstaander: niet één diersoort, en dus ook niet de mens, kan zich met stenen voeden of met zand of alleen maar met water. Ook de mens dient ander leven op te eten en per definitie is de opgegetene zwakker dan zijn opeter want slechts wie zich niet verweren kunnen, laten zich verorberen.

Het kannibalisme bij mensen is — enkele uitzonderlijke culturen niet te na gesproken — uit de tijd. Maar dat men zijn soortgenoten niet verorbert, volgt slechts schijnbaar uit het feit dat men dit nu al te wreedaardig vindt. Of bant men dan wreedheden zoals de verkeersslachtingen, de oorlog en de honger? Van honger alleen komen vandaag nog dagelijks twintigduizend kinderen om. Neen, de eigenlijke reden waarom mensen hun soortgenoten niet langer koken, braden of inpekelen, blijkt veeleer economisch van aard. Een varkentje biedt immers evenveel eiwitten als een mens, terwijl een levende mens die men voor zich laat werken, vaak dagelijks de waarde van zijn eigen vlees in het laatje brengt. Logischerwijze zou men zich uitsluitend nog met onproductieven mogen voeden. En men stelt ook vast dat zij vandaag naar de slachtbank worden gebracht.

Dat de opgegetene per definitie zwakker is dan zijn opeter, geldt weliswaar voor het individu maar beslist niet voor de soort: een beer zal evenmin aarzelen om een ongewapende man te verslinden, als een gewapende man zal aarzelen om een beer neer te schieten. Mensen eten vandaag volop vis-

sen, vogels, varkens en vele andere soorten, maar vanzelfsprekend is het uitgerekend om die en geen andere reden gewoon onmogelijk dat de mens alle andere soorten zou overleven. In het kannibalisme — het opeten van soortgenoten — toont zich nog het best van al dat het enkelingen zijn die tegenover enkelingen staan en niet soorten tegenover soorten.

Al moet hier volledigheidshalve wel aan toegevoegd worden dat een soort, en bij uitstek de mensensoort, blijkt te bestaan uit verschillende sociale lagen of kasten die zich — anders dan klassen — vrij rechteloos tegenover elkaar gedragen. In India bijvoorbeeld is er de kaste van de zogenaamde 'onaanraakbaren', en ook hier in het Westen lijkt zich een heel nieuwe groep te vormen, welke zichzelf heeft gedoopt met de naam 'indignados'. Niet toevallig op Kerstavond heeft de Katholieke Kerk zich hier te lande bij monde van haar aartsbisschop achter deze groep van verontwaardigden geschaard.

Anders dan de onaanraakbaren — evenals prinses spelballen van het lot — hebben de indignados zelf beslist om een groep apart te gaan vormen. Zij vertonen dan ook veel gelijkenis met de groep van de Christenen die, exact tweeduizend jaar geleden bij monde van hun stichter die toen de leeftijd van twaalf jaar bereikte en optrad voor de Schriftgeleerden in de tempel, zijn verontwaardiging uitten over het feitelijke ongeloof achter alle woorden, wetten en machten van die tijd. De net niet politieke tegenbeweging welke deze uitzonderlijk verstandige man teweeg bracht, echoot door tot in deze tijd, wellicht ook omdat zoals nooit voordien vandaag alom verwaande Herodessen, Nero's en andere mensenmoordenaars zich dronken dansen rond het beeld van de mammon. Eenmaal volwassen, richtte Jezus

zich tot de religieuze gezagsdragers van zijn tijd, de witgekalkte graven of de handelaars in de tempel van zijn Vader.

Het lijkt er vandaag wel heel sterk op dat in deze vreselijke tijden de koopwaar waarop keizer en paus zijn gaan bieden, het volk zelf is, en dat zijn wij. O, gouden kalf! De keizer zwaait met zijn sociale zekerheid, die naderhand een luchtbel blijkt; de paus scandeert de caritas, het vernis over het machtsmisbruik. En de Mens staat nu geheel verweesd terzijde, zonder vader of moeder, zonder dak of bed. Op Kerstdag.¹⁸⁹

Nieuwjaar 2012

Toen eind 2011 de Noord-Koreaanse dictator stierf, leek gans het volk gedompeld in een diepe rouw. De nieuwslezeres kon het bericht niet over haar lippen krijgen en stortte voor het oog van de camera in van verdriet. En zo ook jammerden alle burgers: tijdens de begrafenisplechtigheid moesten ze zowaar door gewapende soldaten tegen zichzelf worden beschermd. Dit deed denken aan de dood van koning Boudewijn in 1993. Het riep ook herinneringen op aan de gijzeling in Stockholm in augustus 1973. De mensen die daar na een bankoverval gedurende vijf dagen werden vastgehouden, gingen sympathiseren met hun gijzelnemers en dit opmerkelijk psychologisch gedrag kreeg de naam 'Stockholm-syndroom'.

189 Tekst d.d. 5 december 2011.

Mensen vereren diegenen die macht hebben over hun leven, en zo ontstond wellicht de godsdienst. Niet de goeden worden vereerd, niet de zachtaardigen en zij die geven, niet de ouders van wie men verwacht dat zij alles voor hun kinderen doen. Neen, alle eer gaat exclusief naar hen die een bedreiging vormen, naar diegenen uit wiens handen men moet eten en die bijgevolg ook de macht bezitten om ons van honger om te laten komen. Eer en roem bedelen wij toe aan wie de loop van het geweer op ons richten omdat, zoals Mao in zijn 'rode boekje' schreef, alle macht komt uit de loop van een geweer. En omdat wij ook de massa moeten vrezen, volgen wij de massa, ongeacht in welke richting zij zich begeeft.

Hysterie betekent zoveel als tot paniek leidende twijfel en dit geleerd klinkende woord kennen wij nog uit de theorie van Sigmund Freud (1856-1939), een der stichters van de dieptepsychologie — de psychologie van het onbewuste en het onderbewuste — en van de psycho-analyse. In zijn case-studies voerde Freud enkele hysterische dames ten tonele, patiënten die niet in staat bleken om verantwoordelijk te zijn voor de eigen keuzes en die op een ziekelijke manier naar afhankelijkheid streefden en naar een vorm van veiligheid die de gezonde vrijheid in de weg staat. Massahysterie is de twijfel die opduikt wanneer wij ons bevinden in een (al dan niet lijfelijk aanwezige) menigte: de druk van de massa maakt dat wij ons onzeker voelen, dat wij in het volk kopje onder willen gaan, dat we het te allen prijze vermijden om op te vallen en dat we de meerderheid nadoen en zelfs na-apen, wat in feite inhoudt dat wij onze eigen identiteit of persoonlijkheid prijsgeven om aldus het vege lijf te redden. Massahysterie is de geestesziekte die maakt dat wij wenen als alle anderen wenen, dat

wij juichen als ook alle anderen dat doen, dat wij 'love' en 'peace' scanderen samen met de massa, maar evengoed dat wij met anderen mee aan het moorden gaan in oorlogstijd. Men zal het met Nieuwjaar niet graag horen, maar het is massahysterie die er voor zorgt dat wij op Sint-Sylvester vuurwerk afsteken en dat wij op de eerste januari aan iedereen het beste wensen. Het is de angst om er niet meer bij te horen die maakt dat wij op nieuwjaarsdag gezellig feesten.

Een paradox warempel als men vast moet stellen dat gezellig feesten een direct gevolg van angst kan zijn, en dat zegt heel wat over de aard van het sociale wezen dat de mens is — het kuddedier met andere woorden. Op school werden wij ooit als 'asociaal' bestempeld toen wij weigerden om mee te doen met de klas wanneer zij lachte met een achterblijver. Sociaal gedrag kan inderdaad bijzonder moordend zijn en dat men het asociaal-zijn steeds vaker identificeert met psychopathie zonder meer, toont slechts aan hoe groot het taboe is dat rust op een mogelijke ontmaskering van het ware karakter van de kuddegeest. Kuddegeest verheft de groep boven het individu en legt zodoende mét de persoonlijkheid ook alle menselijkheid het zwijgen op. Waar een kudde tegenover een andere kudde staat, is er oorlog. Waar zij staat tegenover een eigen lid, sluit zij het uit en doodt zij het op die manier te langen leste evenzeer. Elk lid moet derhalve de eigen kudde vrezen, meer nog dan het vrezen moet voor vreemden uit wiens handen het tenslotte niet moet eten. Het zich schikken naar de normen van de groep verloopt derhalve onder een nog veel grotere dwang dan het ten strijde trekken naar het front. Geen gedrag is zo oneigenlijk als het gedrag dat wij vertonen als wij feesten. Geen gedrag is zo onpersoonlijk

en zo onmenselijk als het gedrag dat door de kudde afgedwongen wordt. Feestvieren is bezwijken onder groepsdruk, het is het mens-zijn opofferen aan het deel uitmaken van een bende — dat laatste wordt ook wel eens bestempeld als 'banditisme'.

Uiteraard is de maatschappij en het lidmaatschap ervan een mes dat aan twee kanten snijden kan: samen vieren kan ook menselijk en persoonlijk zijn van kleur als het in vrijheid plaatsheeft, wat wil zeggen bewust, want vrijheid vereist bewustzijn en pas onwetendheid kan tot verknechting leiden. Het is alleen soms zeer de vraag of mensen weten wat ze doen als zij zich bezatten en als zij brassen aan een al te uitgesponnen dis terwijl vaak achter de eigen feestgevel op straat, daklozen verkleumen in de sneeuw. Vijftigduizend telt ons landje er vandaag en het zijn allen mensen die door medemensen uitgesloten zijn, personen die om de een of andere reden weggeduwd worden uit de groep om in de kou op straat, heel vaak na vele jaren strijd, tenslotte om te komen. En is een groep die dit met enkelingen doet geen bende? Is hier de benaming 'banditisme' echt te ver gezocht? Moet men niet zeggen dat dit sociaal gedrag echt psychopathisch is en werkelijk waanzinnig? En dat de feestvarkens steeds vaker hun naam hebben verdiend?

Steeds groter wordt de groep van mensen die zich tegen deze boosheid keren, verontwaardigd zijn en indignados heten. Zonder twijfel en geheel terecht zullen zij over Nieuwjaar zeggen dat dit het kapitalistische feest bij uitstek is, en derhalve het feest van de verspilling. Want op een andere manier dan middels maximale verspilling kan zich de winnaar van de moordende concurrentie in het systeem van geld en macht niet manifesteren. Tegen het licht

van deze waarheid krijgt het spetterendste vuurwerk dan ook een schijn van duisternis. Verspilling immers is ook ontvreemding van middelen bij noodlijdenden, en is derhalve doodslag, want wat de ene teveel heeft, is uitgerekend wat een ander mist. De kloppen van het buskruit van het nieuwjaarsvuurwerk gaan daarom jaar na jaar steeds meer gelijkenis vertonen met de kloppen van oorlogsbommen en granaten. Maar laten wij hopen dat dit vreselijke scenario slechts het kwalijke gevolg is van een misvallen portie oesters!¹⁹⁰

*Paranormale heiligen*¹⁹¹

De eeuwen waarop wij heden drijven, zijn veel te wreed om nog een fantastiek te kunnen dulden die hen naar de kroon steekt. Verzinsels klinken oervervelend als zij voor de werkelijkheid moeten onderdoen. Elkeen weet dat heden talloze luchtspiegelingen zich verkopen als de waarheid. Maar veel minder bekend zijn die facetten van het echte leven die onterecht doch bijzonder hardnekkig voor fabels blijven doorgaan. Dat is heel jammer want aldus blijven zich de diepten van de wereld aan ons oog onttrekken, terwijl wij al tijden balen van een oppervlakkigheid die ons versmacht. Het jongste boek van Ludo Noens bewandelt daar nog onontdekte paden welke ons om die reden desoriënteren. De lezer van *Paranormale heiligen* be-

190 Tekst d.d. 30 december 2011.

191 Ludo Noens, *Paranormale heiligen*, Zilverspoor/Books of Fantasy, november 2011.

gint achteloos aan de lectuur van wat in wezen een deur is op een zolderkamer waar wij nooit eerder kwamen. Daar liggen kostbaarheden uit een ver verleden, maar er is ook een venstertje waarvan het vergezicht ons kippenvel bezorgt. Vaarwel nu, valse rust waarin wij ons vermeiden, onbewust van de wankelheid der hedendaagse zekerheden! Wij weten toch al lang dat oordelen die niet uit twijfel zijn ontstaan, geen waarde kunnen hebben? En welke grote dichter noemde ooit de zekerheid het deel der dwazen? Of was het de pythia die aldus sprak in raadsels? Noens ontsluit ons wat nochtans in het daglicht lag: de grootste kerk ooit leeft van haar heiligen sinds twee millennia, en allen hebben die zich onderscheiden door mirakels. Geheel onterecht belanden ze maar al te vaak tezamen met de Hollywoodproducties die ons het strot uitkomen, na consummatie bij het afval.

Het mystieke lichaam van Christus, zoals de kerk ook heet, geeft zeer te denken als vandaag bij het betrachten van een kortgeding inzake machtsmisbruik aldaar, blijkt dat dit in feite niet bestaat in onze stoffelijke wereld. Zoals de Handelingen der Apostelen het zeggen, gaat het in het strijdperk van de wereld ook helemaal niet om mensen, doch om onderling strijdende Machten, waaronder Engelscharen worden verstaan. En hier bevinden wij ons in een laag van de realiteit die weliswaar onstoffelijk is maar daarom niet minder echt, want goed en kwaad zijn krachten die de stof eronder houden eenmaal zij tekeer gaan. De ruimte en de tijd hebben in zich dimensies die wij met het mensenbrein niet vatten kunnen terwijl zij toch geheel ongedroomd zijn daar zij ons bestaan zelf schragen. Dat moest ons in feite daarvan kunnen verzekeren dat deze

voor ons onbereikbare ideeën, in andere en hogere geesten worden bespiegeld en gedacht.

Pas in het licht van de heilige strijd tussen goed en kwaad die ons een leven lang geboeid houdt en misschien nog langer, krijgt de idee van een Verlosser en van een door Hem gebaande weg naar heiligheid gestalte. Pas in die geheel immateriële context krijgen alle dingen vorm en worden zij ook onderworpen aan een oordeel dat van koning Salomon kon zijn. True is what works, zo zeggen de pragmatisch aangelegde filosofen en misschien beseffen zij nog niet hoezeer zij hiermee hard maken dat enkel in het licht van de geheel onstoffelijke werken, daden, engelen of geesten, alle atomen van het stoffelijke heelal bestaan. Enkel in het licht van de geest bestaat de wereld, zoals ook enkel in het licht van onze droom zijn beelden kunnen verschijnen. Uiterekend dat wat voor de materialist bizar lijkt of verzonnen, dwingt hem zichzelf als een verzinsel te gaan zien, en zal hem zo uitnodigen tot een verruiming. Welbepaalde waarnemingen passen misschien niet in het kraam van welbepaalde breinen, maar men kan ze niet eeuwig ongestraft tussen haakjes blijven zetten — op den duur komt men warempel haakjes tekort. Misschien verdienen sommige theorieën, vertelsels of verdrongen herinneringen het wel om eens te worden herbekeken. Is het overigens niet opmerkelijk dat paranormale eigenaardigheden, alle kritiek ten spijt, bijzondere, zich voortdurend herhalende, gemeenschappelijke kenmerken vertonen? En wordt het mysterie van het biologische leven, anders dan het wonder van de geest, dan opgelost door de loutere beschrijvingen van zijn processen waartoe de wetenschappen tenslotte in essentie te herleiden zijn?

In ruim tweehonderd gevleugelde bladzijden neemt Ludo Noens ons mee doorheen een nog recente geschiedenis van elf excentrieke mensenlevens die helemaal niet zonder reden geboekstaafd staan als wonderbaarlijk en waarvan talloze getuigenissen ons wijzen op een surplus dat wij vergaten terwijl wij het ook dagelijks nog missen. Catharina van Siena, de bloedheilige genaamd, herinnert ons aan de ernst van het mysterie van de transsubstantiatie dat de kern uitmaakt van de mis en van het christelijk geloof, dat niet alleen een zaak is van de geest maar ook een diep verhaal van echt vleeselijk lijden en van offervaardig bloed waarmee de Heiland onze zielen afkocht en ze redde van het eeuwig hellevuur. In dat verband getuigt ook menig een over de jongeman die sprak vanuit 't hiernamaals tot 'de rattenvanger van Turijn' en zijn omgeving. Hildegard von Bingen, Lydwina van Schiedam, Theresa van Avila: wat is deze maagden overkomen en wat bezielde hen, wat maakte dat wij ook vandaag nog wereldwijd hun namen eren? En dan zijn er de bizarre geschiedenissen van 'de stuip-trekkers van Saint-Médard' of die over de patroonheilige der parochiepriesters, het heilig pastoorke van Ars dat met de duivel vocht. De wonderen rond Catherine Labouré, de moord op Maria Goretti, het zonnewonder van Fatima dat in 1917 vele duizenden mensen hebben gezien en de heilige uit onze tijd, pater Pio, van wie nu nog getuigen zeggen dat hij op meer plaatsen tegelijk aanwezig was.

"In onze samenleving is het sacrale fundamenteel aangestast" — met die kerngedachte van theoloog Gabriël Spijlers, begint Ludo Noens zijn gedurfd maar overtuigend boek, en het is zijn verdienste dat hij erin slaagt om de lezer via de weg van het verhaal opnieuw ontvankelijk te maken voor wat het doodgewone dat soms echt dodelijk

is, verre overstijgt, zodat een zin voor het sacrale wordt herboren. Noens is een rasverteller, soms wordt men door hem op het verkeerde been gezet, ofwel heeft men slechts die indruk, maar zeker is dat hij de grens tussen het feitelijke en de fantasie weet weg te spoelen. De lezer mag dan pootje baden aan een strand, de grens tussen de vaste grond en 't zo beweeglijk water van een uitgestrekte oceaan waarvan de bodem diep genoeg is om alles wat ooit 't licht aanschouwde te herbergen, aan 't oog van bijna elk wezen onttrokken. Een boek, tenslotte ook, om van te snoepen!¹⁹²

*Lucifer, le génie du mal*¹⁹³

Een blikopener is een wonderbaarlijk instrument maar je moet wel weten hoe hij werkt, anders kon je met het instrument en de sardines bij de hand warempel omkomen van honger. Je moet weten hoe precies het mechaniekje werkt, want alles daaraan heeft zijn functie; geen haak, geen tandwielkje is overbodig.

Hetzelfde geldt voor alle werktuigen waarmee wij onze handelingen kracht bijzetten: trektangen en hamers, gemotoriseerde voertuigen en mixers, medicijnen, fabrieken,

192 Tekst d.d. 10 januari 2012.

193 *Le génie du mal* is de titel van het marmeren beeld van Guillaume Geefs dat sinds 1848 in de Luikse kathedraal prijkt. Dat beeld vervangt l'Ange du mal uit 1842 van Joseph Geefs, de jongere broer van Guillaume, een beeld dat toentertijd "te naakt" werd bevonden.

economieën, religies, ideologieën, wetenschappen en ga zo maar lustig door.

Edoch, geen door mensen gemaakte mechaniek, hoe complex ook, kan de door God geschapen 'mechaniek' van de simpelste levende wezens evenaren. Geen echt geschapen kat die muizen vangt, werd ooit door mensen nagemaakt; geen honingbij, geen amoebe, geen bacterie en geen virus. Zelfs niet het voedsel dat ons de dode dieren en planten verschaffen, kunnen wij maken: geen eiwit, geen suikerboon, geen graantje tarwe, geen korrel rijst.

Er zijn wel geleerden in labs die het proberen, en nu en dan ontdekken ze dat je een beestje kan doen manken door het een pootje af te breken. Dat je een hond kan doen bijten als je die met voedsel africht. Dat, zoals door Dickens werd beschreven, je een kind onder dwang kan doen werken, stelen, branden en zelfs moorden. Een kind, een ben-de en een ganse klasse, een halve maatschappij.

Levende wezens, laat staan mensen, mogen niemands instrumenten zijn, maar er zijn geen criminelen die een boodschap hebben aan ethiek en zo moet men op den duur van zijn gelijken 't ergste vrezen: de mens als werktuig van een sluwe slechterik; de medemens als instrument van een corrupte politiek; de wetenschapper als handlanger van een oorlogsmechaniek in handen van een waanzinnige.

Misdadigers dienen wel eerst te weten hoe het beestje werkt vooraleer ze het naar hun pijpen kunnen doen dansen. Geen nood, want ook geleerden die al die hendeltjes weten te bedienen, kunnen op hun beurt in het gespan worden gezet. Theoretisch kan de ganse maatschappij, en waarom ook niet de hele wereld, draaien zoals de duivel zelf dat wil als hij zijn zaak maar goed beheert, want alle

wezens hebben honger en bijna alle wezens spreken het woord van wie ze het brood eten. En volstaat de honger niet als dwang, dan zijn er nog die vele andere noden waarvan wij ons nauwelijks bewust zijn omdat ze nooit onbevredigd bleven. En vergeten we niet de talloze aangekweekte noden die, ofschoon geheel overbodig, onecht en zelfs schadelijk, ons vaker folteren met een dorst die de natuurlijke overtreft.

Maar wie zegt dat die gevreesde griezeltostand niet het geval is? Wie durft te beweren dat het niet de duivel is die aan de touwtjes trekt sinds het begin van de wereld? Dat staat aldus alvast in Genesis beschreven: de gevallen mens is ten prooi aan de gevallen engel die door zijn zonde én die van de mens, over hem en over zijn ganse wereld heerst.

Dat dit geen fabeltje is, verzekeren ons veel recentere en ook goed bewaarde teksten die het leven van de Verlosser zelf beschrijven. Op een keer wordt Jezus meegenomen door de satan naar een hoge berg met panorama op de hele wereld. Kniel voor mij, zo probeert de duivel Christus te verleiden, en ik schenk u alles wat gij ziet! Christus verzaakt aan die bekoring, zoals we allen weten, maar wat aan de aandacht van menigeen ontsnapt in dit verhaal, is wel het feit dat de Zoon Gods niet tornt aan de bewering van de gevallen engel dat hij het is — de satan — die over de rijkdommen van de wereld heerst.

Kniel voor mij, dan geef ik u toegang tot de wereld: betekent dit niet dat al wie níet knielen, bij de duivel in ongenade zullen vallen en dreigen afgeslacht te worden zoals het onschuldig Lam door wiens bloed wij worden verlost? En betekent dit niet dat onze wereldse rijkdom ook het ul-

tieme bewijs zal zijn van onze schuld aan deze slachtingen? Wonderwel zouden al die puzzelstukjes passen als inderdaad bleek dat aan het hoofd van de wereld een monster stond met een engelentronie. Maar wie zal ontkennen dat onze wereld van manipulatie of handlangerij aaneen hangt? Moet hij niet ziende blind zijn die beweert dat recht en orde heersen onder de zon, de maan en alle sterren?¹⁹⁴

Onze toekomst

Mocht een mens op voorhand weten wat hem in zijn leven allemaal te wachten staat, dan zou hij er misschien niet eens willen aan beginnen. Dit antwoord gaf mij een hoogbejaarde man toen ik hem vroeg wat hij dan dacht over mensen die beweren dat zij in de toekomst kunnen kijken. Het is de regel dat wij niet in de toekomst kunnen kijken, zo zei hij, en niet het zintuig ontbreekt ons daartoe, aangezien er mensen blijken te bestaan die het wél kunnen. Wat ons ontbreekt, is veeleer de moed — of veeleer nog: de angst om de moed te zullen verliezen.

Blijkbaar putten wij moed uit de illusies die wij ons maken: we verbloemen de dingen teneinde er niet door afgeschrikt te worden, net zoals wij onze spijsen kruiden om ze door te kunnen slikken. Maar in die optiek gaat het er wel op lijken dat wij van de zinsbegoochelingen leven: we kijken naar ons bestaan met de ogen dicht, voortdurend zijn we met onze gedachten hetzij bij wat verleden tijd geworden is, hetzij bij wat nog allemaal te gebeuren staat.

194 Tekst d.d. 13 januari 2012.

Het verleden immers kunnen we straffeloos vervormen zolang het bij gedachten blijft die vooralsnog niemand zien kan en van de toekomst wordt het ons klaarblijkelijk gegund dat wij er het beste van verwachten.

Volgens de heilige Augustinus nu, is het bestaan van de tijd zelf te danken aan het bestaan van onze herinneringen en verwachtingen. Als die theorie ook met de werkelijkheid strookt, dan houdt zij in dat onze toekomst net zoals ons verleden voor onszelf een open boek is, aangezien wijzelf het zijn die de tijd met onze herinneringen en verwachtingen maken. Eenvoudiger kan het warempel niet.

Toch moet men twee keer nadenken als men dergelijke zeer kort door de bocht gereden 'raisons' krijgt voorgeschoteld op een bovendien nog nuchtere maag. De kern van de zaak lijkt te zijn dat de tijd niet op zichzelf bestaat en hij deelt dat lot overigens ook met de rest van de wereld: de wereld staat niet op zichzelf, hij vormt slechts de ene helft van een tweespan, die andere helft neemt ons bewustzijn voor zijn rekening. En zo is het ook gesteld met de tijd die van onze wereld deel uitmaakt: hij is er pas in relatie tot ons besef ervan, en dat zijn dan meer bepaald onze herinneringen en onze verwachtingen.

Met herinneringen en verwachtingen scheppen we dus zelf de tijd: het verleden en de toekomst. Maar als dát waar is — als wij zelf en niemand anders de scheppers van onze eigen toekomst zijn — dan is het uitgesloten dat we onze toekomst helemaal niet zouden kennen.

En soms is twee keer nadenken nog te weinig en dringt zich een derde onderzoek op, een tegenexpertise van de tegenexpertise als het ware. Maar wat was alweer het probleem? Ja, wat in godsnaam was nu het probleem? En

kijk, daar hebben we misschien wel het begin van een verklaring van het feit dat het dan tóch mogelijk, zonet zeer waarschijnlijk is, dat de vergetelheid, welke door ons als een tekort wordt ervaren, een wel bijzonder constructieve rol blijkt te spelen in wat wij bestempelen als onze tijd. Want is het niet doordat wij vergeten, doordat we eigenlijk de draad verliezen, dat wij begoocheld kunnen worden door wat op de keper beschouwd onze bloedeigen verzin-sels zijn? Immers, indien wij bekwaam waren om onze zelfgemaakte leugens bij de teugels vast te houden, dan zouden wij er zeker nooit door beetgenomen worden. Maar nu wij daarentegen door een klaarblijkelijk gebrek aan memorie uit het oog verloren waar precies wij onze strikken spanden, is het eind eraan verloren en strikken wij onszelf ermee. Onze leugens gaan met ons op hol, en aldus hebben wij op den duur het raden naar wat de door de eigen verwachtingen gebouwde toekomst allemaal voor verrassingen in petto heeft.

We kruiden onze spijzen om ze door te kunnen slikken: is dat geen sarcasme van de allerhoogste plank? Want betekent dit niet dat wij eigenlijk alleen maar onze kruiden lusten en de smaakstoffen, de toevoegselen die op zich geheel onvoedzaam zijn en overbodig, terwijl datgene wat we eigenlijk nodig hebben, de krachtgevende voeding, alleen maar onze weerzin wekt? Als nu iets analoogs met ons leven het geval is, dan wil dat zeggen dat wij 't eigenlijke leven diep verachten terwijl alleen de zelfgebrouwde leugens waarmee we ons bestaan omkleden, ons verleiden kunnen om dat bestaan tenminste niet abrupt en eigenhandig af te breken.

Het weze herhaald in nog duidelijker bewoordingen: het is de illusie die het leven waard maakt om geleefd te worden.

Het is wat onwaar is en onwerkelijk, dat aan de realiteit zijn inhoud geeft. Het is het gebrek — in dit geval: het gebrek aan geheugen — dat ervoor zorgt dat wij onze illusies kunnen koesteren. We luisteren naar de leugens die we zelf vertellen en we kunnen ze ook zelf geloven dankzij het tekort dat ons vergeten doet dat ze van onszelf afkomstig zijn. Zo nemen wij onszelf in 't ootje en evenzo halen we onszelf uit 't slop, door in de vallen die we zelf mieken te trappen.

Dat wij, uiteindelijk, niet in de toekomst kunnen kijken, is derhalve een bijzonder kostelijke grap. Wij zien de toekomst, doch de toekomst werd door ons gebrouwd; hij is een donkere bril die ons het zicht beneemt op 't heden, die ons van 't heden redt precies zoals een reuzenhaai ons de verdrinkingsdood bespaart door direct toe te happen als wij overboord gaan. Ja, wij konden in de toekomst kijken indien wij dat maar wensten. Edoch, wij houden meer van de onwetendheid die, ofschoon zij helemaal niets om het lijf heeft, precies daardoor kan worden aangekleed met wat wij ook maar wensen.

Op die manier, gewis, komen wij tegemoet aan onze grootste vrees: de schrik om zonder moed te vallen. Want paradoxaal genoeg is het de moed die ons in leven houdt — de moed die wij uit alles wat onwaar is, putten, en uit alles wat niet eens echt kan bestaan. Op die manier gelijken wij op kaarsen die slechts licht geven dankzij de vlammen welke hen verteren: we leven bij de gratie van ons dagelijkse sterven, en op een dag zijn wij voorgoed vergaan — een dag die als een enig resterende waarheid voor een

korte wijl in onze toekomst ligt, en dan voor eeuwig in 't verleden.¹⁹⁵

Erosie

Waren er slechts twee mensen, dan zouden zij zich zeer verschillend voelen. Dat gevoel maar ook het verschil zelf verdwijnt naarmate het aantal soortgenoten toeneemt: hoe meer soortgenoten wij hebben, des te beter gelijken wij op elkaar. En hoe meer wij op elkaar gelijken, des te minder uniek zijn wij. Zeven miljard, een zeven met daarachter negen nullen, zoveel soortgenoten heeft nu elke enkeling, en dat gigantische aantal poogt elk van die zeven miljard enkelingen te verpletteren.

Elke enkeling verzet zich tegen het verpletterd worden door het grote aantal van zijn soortgenoten. Hij doet dat door op een veilige afstand van hen te blijven, door een territorium af te bakenen voor hem alleen, door muren op te trekken rond de plek grond die hij bezit of huurt, of ook nog door gewoon zijn soortgenoten uit te moorden. Dat laatste heeft vanzelfsprekend heel wat voeten in de aarde, want vooraleer men aan het moorden kan, moet men eerst de ander demoniseren, men moet hem eerst tot vijand maken en afschilderen als een bedreiging, een gevaar voor het eigen bestaan.

De 'goodies' en de 'baddies' vormen de twee delen waarin een cel zich opsplijst eenmaal zij groot genoeg geworden

195 Tekst d.d. 19 januari 2012.

is en weer naar ademruimte hunkert. Elke helft beschouwt uiteraard zichzelf als de goede en de ander als de slechte en er volgt een strijd die ervoor zorgt dat ze beiden sterker worden, groter ook, té groot voor de beschikbare ruimte en dan herbegint het spel: de helften delen andermaal, de kwarten verheffen zich, vechten, groeien, delen, en dan is het de beurt aan de achtsten, tweeëndertigsten, vierenzestigsten, honderdachtentwintigsten. Alle machten van twee staan in de rij, hun reeks vormt de geest van de simpele fysieke deling die een verschijning van erosie is en tegelijk een beginsel van de eros die vermenigvuldigt om de louterre lust ervan.

Eens zullen de mensen zo talrijk zijn dat elk onderling verschil geheel weggewist zal zijn. Dan zal men zeggen: "Wij!" Als majesteitsmeervoud, uiteraard, want allen zullen één zijn, de ene zal niet meer zijn dan een spiegel van de ander. En zo ook zullen materiële spiegels overbodig zijn daar men zich in elkander spiegelen zal: "Hoe gaat het met mij vandaag? Ligt mijn haar goed? Wat zal ik aantrekken voor de mis?" Ook conversaties zullen niet meer hoeven, uiteraard. Men zal nog slechts spreken, misschien wel zingen, als uit één en dezelfde mond vol tanden, want verstomming zal ons slaan, wij majesteit, mensdom, gigantisch schepsel vergelijkbaar met een mierenhoop of met een wespenzwerm, een kolonie insecten, bijzonder broederlijk voor elkaar doch wee diegene die er naar durft te wijzen!

De aarde werd gekoloniseerd, zo zal men terecht zeggen. Het mensdom heeft alle andere insecten verorberd. Insecten, ook planten uiteraard, vissen, vogels, zoogdieren, konijnen. Ook alle ertsen zijn verorberd en de planeet, dientengevolge, is helemaal hol. En dan komt de tijd van de

schaarste en de terugkeer. Honderdachtentwintig wordt weer vierenzestig, vierenzestig slinkt af tot tweeëndertig, uiteindelijk schieten er nog zestien over, nog acht, vier, twee, nog één. Maar de resterende één zal alsnog een spiegel van het mensdom zijn, de zeven met de negen nullen, capabel om bij het minste gevaar op verstikking, onmiddellijk weer aan het delen te gaan.

Elke lichaamscel heeft zeven miljard soortgenoten, bij meer doorvoede individuen zijn dat er wellicht meer dan twintig. En elk lichaam kan zich weerspiegelen in één enkele cel. Als verstikking dreigt en de dood waart rond, bevrijdt zich van het lichaam die ene cel die het allemaal weerspiegelt, en zij gaat haar weg en zoekt een plaats waar zij delen kan dat het een lieve lust is. Eén wordt twee en twee wordt vier, vier wordt acht, zestien, tweeëndertig, vierenzestig. De machten van twee, de simpele geest van de stoffelijke deling, de geest van de nieuwgeboren mens.

De machten van twee, de dingen die hij voortbrengt, de mens naar zijn beeld en zijn gelijkenis, in machten van twee, binair, als een spiegel, de machten van twee, de peecee, het zelf gebreide brein, het bijgebreide mensensbrein, in machten van twee, het web, het interweb. De splitsing, de eros, de onherroepelijke erosie.¹⁹⁶

196 Tekst d.d. 25 januari 2012.

Bij de duivel te biechten gaan?

Bij de duivel te biechten gaan, dat is alvast waarvoor een bisschop zich hoeden zal. En of hij dezer dagen met de duivel zelf te maken heeft, is een kwestie die zich oplost van zodra blijkt of die 'biechtvader' dan niet de afschaffing van de biecht beoogt. De biecht is, nota bene, het sacrament dat het mirakel van de vergeving herbergt — de kern van het christelijke geloof. Het kelderen van die geloofskern kán niemand meer beogen dan de duivel zelf. Wat voor de ene groep gelovigen een geloofskern is en een heilig geheim, zal voor een andere groep misschien botweg als samenzwering moeten bestempeld worden... en ook bestreden. Het principe van de vergeving dreigt hier als nooit voordien fataal te botsen met dat van de wraak, zoveel is zeker. Na de kruisiging van Christus en zijn verrijzenis in zijn mystieke lichaam, dat de kerk is, dreigt op zijn beurt dat mystieke lichaam aan de schandpaal terecht te komen. Zal dan, zoals eeuwig — in zonde — het kind uit de moeder geboren wordt, ook niet de Christus herrijzen — ter vergeving der zonden — tot in de eeuwen der eeuwen?¹⁹⁷

Imago of Waarheid

Verhalen zoals dat van de goede moordenaar indachtig, is een bisschop die biecht en die dan het boetekleed aantrekt misschien wel heiliger dan een kardinaal die weigert om onschuldig aan het kruis te hangen.

197 Tekst d.d. 6 juli 2010.

Onschuldig aan de schandpaal staan is wat de Christus deed, die alle kardinalen zeggen na te volgen, getuige de rode kleur van het gewaad en van de mijter welke het bloed symboliseert dat zij aldus bereid zeggen te zijn om voor de Heiland te vergieten.

Dat kan dan alvast hun eigen bloed niet wezen want onschuldig lijden in naam van het geloof — ook martelaarschap genoemd — is hoe dan ook niet besteed aan wie hun reputatie zo hoog achten. Want de reputatie, het imago, het beeld dat van hen wordt opgehangen in de media, de schone schijn achten zij hoog terwijl zij in de Waarheid, welke dan toch naar zijn eigen zeggen Christus zelf is, helemaal geen vertrouwen hebben.

Voor wie het niet volstaat dat *God* de waarheid kent, is er immers helemaal geen God — dat is de logica zelf. Van geloof kan hier geen sprake zijn en alle mooie woorden over dat geloof kunnen dan alleen nog maar imago zijn. Die meer geven om hun reputatie, geloven hoe dan ook niet meer dat, ongeacht hoezeer men er ook over liegt, de waarheid altijd zichzelf zal blijven.

Wat een contrast tussen, enerzijds, Christus die, om ons te redden, onze zonden op zich neemt en ze ook uitboet zonder klacht, geheel onschuldig en, anderzijds, een kerkvorst die met een zonde welke hij niet de zijne acht zelfs niet geassocieerd wil worden.

Kan zo iemand troost bieden aan wie onrecht moeten lijden? Wat immers moet een schare van verschoppelingen met het voorbeeld van een man die zich dankzij samenwerking met de beste advocaten kan omringen om zijn imago te vrijwaren van de smaad en de hoon die bij uitsteking het aangezicht van Christus sieren? Of verwacht hij dan

dat de volgelingen van het Lam in de rij zullen staan om door hem te worden opgeleid en gewijd?

Zoals de heilige geschriften zelf het zeggen en herhalen, is de pretentie van de eigen heiligheid misschien wel de grootste zonde. Maar de geschiedenis toont aan dat het verkondigen van de waarheid vaker met het eigen leven wordt betaald. Christus' martelaarschap werd voorafgegaan door dat van Socrates die aantoonde dat de pretentie van kennis erger is dan de onwetendheid, en de openbaring van die conclusie werd ook zijn dood. Talrijk zijn intussen de volgelingen van deze grote mensen, die men niet bepaald moet zoeken onder diegenen die bij de rechtbanken staan aan te schuiven met een geblutst blazoen onder de arm. In hen die aanschuiven voor een snee brood herkent men Christus heel wat beter.¹⁹⁸

Het hek van de dam?

Misbruik van en machtsmisbruik jegens kinderen kunnen nimmer worden geminimaliseerd: niet als het vergrijp geschiedt door de hand van een bisschop, maar evenmin als dit het werk is van 'clowns'.

Deze laatsten zijn er om kinderen te laten lachen, niet om hen te leren hoe zich met andermans leed te vermaken, en nog veel minder om hen te gebruiken in een hoog spel van wraak dat zich allerminst van humor bedient maar des te meer van spot.

198 Tekst d.d. 11 juli 2010.

Wie kinderen opleiden in leedvermaak, lang nog voor zij kunnen beseffen dat zij aldus leren proeven van de wraak, die gebruiken hen als circusdieren in een machtsspel dat hen ver te boven gaat. En die vertoning speelt zich niet af in de feesttent die daar staat om toeschouwers te beschermen tegen de warme zon, maar in een foor van een gans ander kaliber waarin alles draait om die andere, kille zon van macht en geld, waar men niet kraait om een soldaatje meer of minder. Een foor, versluierd door gesofistikeerde indoctrinatie nu, maar veel werkelijker dan het zeil van stof daar in de wind.

Een rechtsstaat die in dezer met monnikenijver de gangen nagaat van een kardinaal, doch die de andere kant opkijkt wanneer niet slechts verdenkingen doch daden van het ge-laakte soort door clowns worden gesteld, is aan bevraging toe.

Edoch, wij weten dat de macht van de media ontzaglijk is: zij is de macht van de massa, de wereldse macht, de macht van 'Legioen'. Wie weigeren om het vuur van de spot waarmee het slachtoffer wordt verteerd, mee aan te wak-keren, die maken zichzelf verdacht en worden mee omge-bracht want het geweld kent geen nuance en geen rede.

Kijk maar rond naar elders en naar ooit: waar dit gebeurt, verlaat zij met de stille trom het land — de vrede — en doet hij met veel ornaat zijn intrede — de oorlog — en komt hij altijd te laat — de tijd van bezinning en van in-keer die het tij moest keren. Daar is cultuur nog louter ver-tier, daar wachten de zotskappen, de dood lacht hier.¹⁹⁹

199 Tekst d.d. 18 juli 2010.

Het recht is voor de doden. Over overbevolking, agressie en depressie

De gedachte dat de overbevolking op aarde reeds een feit geworden is, tast ons persoonlijk op een bijzonder dramatische wijze aan. Het teveel aan individuen van eenzelfde soort, maakt dat men agressie ontwikkelt die zich dan richt, ofwel tegen anderen, ofwel tegen zichzelf. In het laatste geval voelt men zich overbodig en verglijdt men in depressies; in het eerste geval concurreert men of voert men oorlog. Het veiligheidsgevoel verdwijnt, men bewaapent zich, men gaat elkaar wantrouwen.

Concurrentie is in het beste geval wedijver middels goede zaken: prestaties en producten, nuttige en kunstzinnige dingen. Het ware, het schone en het goede putten zich onder de zachte druk der competitie uit, die aldus zeer positief wordt aangewend en elkeen ten goede komt. Minder fraai wordt concurrentie waar de prestaties en de producten niet langer waar, schoon en goed zijn, doch vernietigend: de constructieve strijd wordt vervangen door destructie-ijver, gericht op het ombrengen van de tegenstander totdat een monopolie ontstaat en een dictatuur. Alle ruimte voor vrijheid en vooruitgang wordt gefnuikt.

Autodestructie ontstaat waar men de strijd met anderen niet aangaat omdat men er niet in geloven kan — vaak omdat men het geweld zonder meer verwerpt en men de dood verkiest boven een leven in mensonwaardige omstandigheden. Maar om exact dezelfde reden gaan anderen dan weer de oorlog aan: zij werpen zich liever in de strijd en gebeurlijk in de armen van de dood dan een tirannie te moeten gedogen.

Depressie ontstaat waar agressie zich noch in strijdvaardigheid, noch in zelfvernietiging om kan vormen. Alle voorradige energie wordt gefnuikt en men wordt als het ware in zijn eigen sop gestoomd. De krachten slinken en ook de spanning van het zich klaar houden voor de actie verliest haar elasticiteit en instorting is dan nog slechts een kwestie van tijd.

Menselijke personen kunnen niet bestaan zonder een minimum aan veiligheid, maar er zijn methoden van belaging die volstrekt ontsnappen aan het oog en aan de arm der wet en die in staat zijn om op termijn ongeacht wie feilloos te kelderden door de uitputting welke zij bij hun slachtoffers veroorzaken. De dreiging en het gevoel van onveiligheid zijn momenteel nog even onstrafbaar als eertijds het aftappen van elektriciteit. Elektriciteit werd in het wetboek niet als een materiële zaak omschreven, terwijl ontvreembare zaken materieel dienden te zijn. Evenzo blijven vandaag dreigingen en onveiligheidsgevoelens zweven in een zekere mist, een niveau van de werkelijkheid dat vooralsnog moeilijk definieerbaar is. Handelingen zoals het pesten, onttrekken zich alsnog aan de categorieën waaraan wij gewend zijn en zij blijken, alvast in de vorm van de spot, even moeilijk te omschrijven als de humor. Een kloppacht op meer gesofisticeerde vormen van belaging zou bovendien onvermijdelijk meteen resulteren in een onwelkome verenging van onze culturele bewegingsvrijheid, en uitmonden in een overgereguleerde en steriele politiestaat. De toegestane vrijheid wordt zowel voor goede dingen benut als voor het kwaad en intenties zijn en blijven vaak geheel onzichtbare zaken.

Maar hoe men het ook draait of keert: depressie, de kwaal van onze tijd die op haar beurt een dan niet meer te stop-

pen trein van andere kwalen op gang trekt, is de druk die uitgaat van een veel te dicht geworden populatie. Depressie is daarom gelijk het gif waarmee vissen elkaar om trachten te brengen als het aquarium waarin zij leven al te klein wordt voor hun aantal. Depressie komt uit het verlorenheidsgevoel dat ook uit al te grote eenzaamheid ontstaat omdat overbevolking en eenzaamheid op bijzondere manieren onderling vervlochten zijn. Een overbevolkt gebied creëert immers heel spontaan een systeem van klassen, en dat zijn een soort van verdiepingen, gebouwd op de begane grond waarop niet allen meer kunnen staan, zodat alleen de bovenste lagen nog zonlicht kunnen genieten terwijl de onderste in 't donker moeten leven en onder het gewicht van alle hogere lagen. En dat gebeurt niet zo doorzichtig: de werkelijkheid der verdrukking verbergt zich meestal achter allerlei oogverblindende scenario's.

Neem nu de giframp in Hongarije, waar een megacontainer met afval van giftig aluminium is gebarsten en in de Donau loopt. Het doet denken aan Bhopal en aanverwanten. In rijke landen zijn dergelijke rampen welhaast uitgesloten, bij ons zijn er immers die strenge milieuwetten die ginds ontbreken. Wie rap rijk wil worden, start zijn giftige zaakjes op in streken waar de armoede aan de inwoners geen keuze laat, en zij lokken zo industriëlen zonder scrupules om, tenminste op (heel) korte termijn, niet met de bedelstaf te hoeven zeulen. Maar de boemerang keert terug; de eerst geheel abstract aandoende verdrukking die slechts een zaak van wetten lijkt en schikkingen met dure woorden die geen werkmens verstaat, kruipt alras in drinkwater en lucht en zo ook in de longen en de botten van de lieden die daar hun krotten hebben liggen. De rijken blijven op het droge uiteraard, zij sturen 'hulp' naar het getroffen ge-

bied en halen dan verdronken kalveren uit vieze sloten die zij als een heldenbuit aan heel de wereld tonen.

De agressie zit in het verbergen van de hele mensenhandel achter die milieuschandalen, want zo listig wordt de schuld geschoven in de schoenen van de armen zelf die immers helemaal geen andere keuze hadden dan zichzelf ten prooi te gooien aan vergif door eigen wetten te verzwakken zodat een weinig werk het land in kwam en met het werk een kleine boterham — een wijle uitstel van executie. De schuld in de schoenen van de slachtoffers, en de eer aan de boosdoeners die immers ter hulp snellen na de ramp, zoals het weldenkende lieden past. Onmogelijk dat daar op den duur geen depressie van komt, van een dergelijke agressie. Maar even onmogelijk is het dat zich een dergelijk onrecht niet wreekt. Niet meer in deze wereld, uiteraard, die immers aan de duivel toebehoort: het recht is voor de doden.²⁰⁰

René Coppitters, kwantumfysica, lichaam en ziel

In de natuurkunde van de zeer kleine deeltjes, ook kwantumfysica genoemd, stelt men dat er niet alleen deeltjes zijn maar ook anti-deeltjes. De deeltjes zijn stoffelijk, de antideeltjes zijn als het ware onstoffelijk — het zijn vormpjes of golfjes. Elk klein partikeltje bestaat uit een stofje plus een golfje, en daarbij blijkt het zo te zijn dat die twee altijd samen bestaan en elkaar ook in evenwicht houden:

200 Tekst d.d. september-oktober 2010.

als het stofje groter wordt, wordt het golfje kleiner, en omgekeerd wordt het stofje kleiner als het golfje groter wordt.

Die twee zijn nu zo onafscheidelijk als bijvoorbeeld materie en vorm dat zijn. Wij kunnen ons immers geen stoffelijk voorwerp voorstellen dat niet een welbepaalde vorm heeft en, ook andersom, is een bepaalde vorm niet uitdrukbaar zonder stof, of dus zonder een zeker substraat. Hoe abstract en onstoffelijk bijvoorbeeld woorden ook zijn: zij hebben papier en inkt nodig, ofwel een stem die de lucht doet trillen of nog iets anders, maar zonder een substraat van stof kunnen zij niet gehoord worden of gelezen, en bestaan ze bijgevolg ook niet, want hun essentie is louter betekenis terwijl er geen betekenis kan bestaan zonder een waarnemer daarvan.

Men ziet hier overigens direct dat voor het bestaan van de woorden een waarnemer noodzakelijk is, een lezer. En die lezer heeft zintuigen (oren, ogen, tastzin...) waarmee hij *in de stof* de vorm kan detecteren welke de betekenis en dus de essentie van de woorden draagt. Dat wezenlijke van de woorden — hun betekenis — is in die woorden ook ingelegd door een betekenisgever. Uiteindelijk wordt de betekenis van de woorden, maar ook die van de dingen, door de waarnemer ontdekt in zijn omgang met die woorden en die dingen in de werkelijkheid. De betekenis wordt ontdekt en niet uitgevonden, wat wil zeggen dat ze onafhankelijk van hem reeds in de werkelijkheid ligt verankerd. Uiteindelijk toont zich dat in de ervaring van de pijn die men willens nillens ondervindt als men aan de dingen een betekenis wil geven die zij wezenlijk niet hebben. Tevens kan men niet anders dan daaruit besluiten dat er betekenis onafhankelijk van de mens bestaat, of dat een betekenisge-

ver onafhankelijk van de mens de ultieme betekenissen heeft geschapen.

Nu zeggen kwantumfysici dat de definitieve werkelijkheid, de stoffelijke deeltjes, pas tot bestaan komen als zij eerst waargenomen worden. Voor dat ogenblik van waarneming zouden zij dus niet echt stoffelijk bestaan, het zouden slechts golven zijn of, wat wij ons beter kunnen voorstellen: bestaansmogelijkheden. Het lijkt er wel op dat die deeltjes zijn zoals personen die voor zichzelf nog niet beslist hebben wie ze zijn, en dat ze dit pas doen op het ogenblik dat iemand hen die vraag stelt wie ze dan wel zijn. Zolang zij die vraag nog niet hebben moeten beantwoorden, kunnen ze als het ware nog alle kanten op. Pas als ze die vraag moeten beantwoorden, moeten ze een beslissing nemen. Ze bevinden zich dus in een duisternis, en zolang ze zich in die duisternis bevinden, doet het er niet toe hoe ze eruit zien. Maar van zodra ze in het licht van een bewustzijn verschijnen, moeten ze erover beslissen hoe ze dan wel zullen verschijnen, want dan moeten ze een vorm aannemen. Ze zijn als het ware naakt, maar als het licht wordt opgestoken, moeten ze iets aantrekken, zoals ook Adam en Eva dat deden toen hun naaktheid in het bewustzijn aan het licht kwam: zij hulden zich gauw in een schort van vijgenbladeren.

De waarnemer, diegene in wiens bewustzijn de dingen verschijnen, is diegene die de dingen tot verschijnen dwingt door hen de vraag te stellen wie ze zijn. De dingen beantwoorden die vraag ook, ze blijven nimmer onbepaald of onbeslist, al kunnen ze wel talmen. De waarnemer dwingt in feite met het licht van zijn bewustzijn, de nog onbepaalde dingen om zich te identificeren, om zichzelf te kiezen en te worden. Hij is zoals een agent van de politie

op identiteitscontrole. Hij wil de dingen in een vakje steken of tenminste wil hij ze benoemen. En zijn bewustzijn dwingt omdat het een licht is, een schijnwerper, iets dat de dingen in een context dwingt. Waar licht gemaakt wordt, verschijnen immers vormen, en waar vormen worden waargenomen, moeten er ook stoffelijke werkelijkheden zijn, substraten, die deze vormen dragen, want op zichzelf kunnen vormen niet bestaan. Zolang er echter geen licht schijnt, kunnen de dingen zich in de duisternis verbergen zonder dat er nood bestaat om zich te tonen, en zo kunnen zij zich ophouden in een toestand van noch zijn noch niet-zijn, omdat zij in de duisternis daaromtrent niet hoeven te beslissen. In de duisternis zien de bestaande en de onbestaande dingen er immers eender uit.

Die onbeslistheid nu, wordt in de kwantummechanica 'superpositie' genoemd. Dat betekent zoveel als een positie boven de grond, het dus niet of nog niet met de beide voeten op de grond staan, het zweven tussen hemel en aarde ofwel het louter als mogelijkheid bestaan, als kans of als potentie. Daar komt verandering in van zodra een waarnemer verschijnt, die immers aan de dingen vraagt: wie zijt gij? En op dat ogenblik waarop het zwevende ding die vraag krijgt, wordt het ook gedwongen om te antwoorden en dus om zichzelf te bepalen. De superpositie of de mogelijke toestand van dat ding gaat dan over naar een positie of een feitelijke toestand, wat betekent dat het ding van louter een kans op bestaan overgaat naar zijn bestaan zelf.

Het deeltje en het antideeltje, het stofje en het golfje, de stof en de vorm, kunnen ook uitgedrukt worden als een persoon en zijn invloed, en op die manier kan misschien ook het statistisch karakter van de werkelijkheid in het licht worden geplaatst. In zijn boek, *Het dualistisch karak-*

*ter van schepping en evolutie*²⁰¹, vergelijkt René Coppiters de tweeheid van deeltje en antideeltje of van stof en golf met een belastinginspecteur. De man doet steekproeven bij bijvoorbeeld één percent van de belastingplichtigen, terwijl hij de andere negenenegentig percent ongemoeid laat. Edoch, precies omdat men helemaal niet weet wie allemaal aan zijn feitelijke controle zullen onderworpen worden, gedragen álle belastingplichtigen zich alsof zij tot die één percent zullen behoren. Hun gedrag wordt niet bepaald door de feitelijke aanwezigheid van de controleur maar wel door zijn invloed, die immers aanwezig is daar waar hij zelf afwezig is. En die belastingplichtigen gedragen zich alsof zij tot die één percent behoren omdat zij *zekerheid* willen: zolang ze niet gecontroleerd worden, speelt het geen rol of ze al dan niet taksen betaalden, en zo zijn alle niet gecontroleerden er eender aan toe, alsof het er helemaal niet toe deed of ze hun plichten nakwamen. Maar worden ze gecontroleerd, dan vallen ze als het ware uit hun superpositie, en ze worden hiertoe ook gedwongen door de belastinginspecteur — de waarnemer — en pas dan verschijnen ze hetzij als eerlijke mensen hetzij als oplichters. Ze zijn eerlijk of ze zijn dat niet, in het licht van die specifieke controle. De invloed van de inspecteur is iets geheel onstoffelijk dat niettemin het gedrag van de stof bepaalt, en meer zelfs: hij dwingt ook al diegenen die aan zijn invloed onderhevig zijn om te beslissen over het eigen lot door al dan niet te betalen. Die beslissing zou wel eens definitief kunnen zijn, met name als de betrokkenen bijvoorbeeld niet betaalden terwijl ze wel werden gecon-

201 René Coppiters, *Het dualistisch en complementair karakter van schepping en evolutie*. (Geschreven in 1961 te Moregem en uitgegeven in 1964 bij Universa te Wetteren).

troleerd. Waar zij niet betaalden terwijl zij tevens ontsnapten aan de controle, hebben ze alleen geluk gehad, wat hier betekent dat over hen vooralsnog geen recht werd gesproken. Vertaald naar die kwantumwereld bleven ze dan vooralsnog ongezien.

Er kan geen betekenis bestaan zonder een waarnemer daarvan, zo zegden wij hoger, omdat betekenis geheel onstoffelijk is. Wat de kwantummechanica in dit licht dan eigenlijk zegt, is dit: de essentie van alle dingen is niets anders dan hun betekenis. En nu is het wellicht nog een kleine stap naar het inzicht dat de essentie van de mens niet zijn stoffelijk en vergankelijk lichaam is maar wel zijn ziel...²⁰²

Allochtonie, werkloosheid, criminaliteit en politiek

Uit een Nederlands onderzoek zou zijn gebleken dat de criminaliteit groter is onder allochtonen dan onder autochtonen; nieuw onderzoek van Belgische makelij beweert dan weer de Hollanders te corrigeren en zegt dat niet de allochtonie doch de werkloosheid de schuldige is en dat men eigenlijk moest zeggen dat in een stad de criminaliteit groter wordt naarmate de werkloosheid toeneemt. Het eerste onderzoek schoof de zwarte piet naar de allochtonen toe, maar het tweede onderzoek, dat beweert dit recht te zetten, doet evenzeer aan demonisering: het schuift de schuld in de schoenen der werklozen.

202 Tekst d.d. 26 oktober 2010.

Met statistieken moet men altijd heel goed oppassen. In-tussen bijna een halve eeuw geleden planden enkele Belgische politici het om een nieuwe wet voor te leggen aan het parlement: auto's met een rode kleur zouden worden verboden. Er was immers een bijzonder statistisch verband vastgesteld: rode auto's zijn vaker in verkeersongevallen betrokken. Deze politici geloofden werkelijk dat een verbod op de kleur rood het aantal ongevallen zou doen dalen.

Ook bij het zoeken naar de oorzaken van criminaliteit, speelt blijkbaar de misleidende invloed van de statistiek, die echt tot absurde conclusies en beslissingen kan leiden. Het is overigens zeer de vraag of die dure statistische onderzoeken die in handen van onbekwamen dan nog tot heel foute conclusies leiden, niet beter vervangen werden door een portie gezond verstand.

In dit geval kon het zogenaamde gezond verstand wel eens menen te weten dat, ingevolge (jeugd)werkloosheid, een overschot aan ongekanaliseerde energie bij jongeren sowieso zal zorgen voor, op zijn minst, minder productieve activiteiten. Dit omdat werk de kanalisering is van energie, mede gestuurd door derden, vooral daar waar mensen niet zelfstandig kunnen werken. Maar omdat de verregaande specialisatie van vrijwel elke job vandaag de volledig autonome arbeid zo goed als onmogelijk maakt, ligt de verantwoordelijkheid voor wantoestanden die uit de werkloosheid zouden voortvloeien, niet bij de enkelingen doch bij de maatschappij die immers verplicht is om de nodige sturing aan te bieden daar waar zij verantwoordelijk is voor de verregaande specialisatie en de navenante heteronomie van haar werkende burgers.

Maar ook het zogenaamde 'gezond verstand' brengt vaak geen soelaas, want het aantal verborgen factoren is in dergelijke complexe kwesties meestal veel hoger dan het aantal zichtbare. Bekijken we nogmaals de conclusie uit het onderzoek: in een stad is de criminaliteit hoger naarmate de werkloosheid hoger is. Er zijn dus meer criminelen waar meer werklozen zijn, zo zegt het onderzoek.

De conclusie dat werklozen misdadigers zijn, is gauw getrokken, maar zij snijdt helemaal geen hout en het is zelfs andersom: werkloosheid is immers helemaal geen misdaad, het is daarentegen een gevolg van een misdaad. Werkloosheid is een resultaat van ongelijkheid of van onrechtvaardigheid en werklozen zijn slachtoffers van onrechtvaardige werkverdelers, ook wel werkgevers genaamd. Werklozen ondergaan hier zelfs een dubbel onrecht: een eerste keer daar waar hen een job onthouden wordt; een tweede keer daar waar de schuld voor deze 'straf' hen op de koop toe in de schoenen wordt geschoven.

De conclusie van dat statistisch onderzoek kon bijgevolg veeleer als volgt luiden: er zijn meer criminelen in een stad met onrechtvaardige werkgevers. Het staat dan iedereen nog vrij om daaruit al dan niet te concluderen dat die criminelen wellicht de onrechtvaardige werkgevers of politici zijn.²⁰³

203 Tekst d.d. 6 december 2010.

Waarom worden de Christenen vervolgd?

"Niemand kan twee heren dienen: hij zal de eerste haten en de tweede liefhebben, of hij zal juist toegewijd zijn aan de ene en de andere verachten. Jullie kunnen niet God dienen én de mammon"²⁰⁴ Ziedaar reeds een Evangelische uitspraak die geen twijfel over laat inzake het haaks op elkaar staan van, enerzijds, de wereldse of de duivelse en, anderzijds, de goddelijke machten. Men hoeft niet om vijanden gevraagd te hebben: het bestaan blijkt van die aard dat wie vrienden heeft, ook vijanden zal hebben, en houdt dat niet in dat de strijd inherent is aan het leven?

Alleen gaat het hier om een strijd die sterk verschillend is van de *struggle for life*, de natuurlijke strijd om het bestaan, die ook de dieren kennen. In het dierenrijk immers heerst het recht van de sterkste, en de strijd die daar gevoerd wordt, is onmenselijker nog dan die waarin men oog om oog en tand om tand vecht: de grotere dieren verorberen de kleinere zonder meer, en zij doen dat niet uit wraak, zij stellen zich daarbij geen vragen, zij doen het onnadenkend en gewoon omdat ze het ook kúnnen. De strijd die christenen voeren, is nu precies het gevecht tegen die natuurlijke strijd zelf; het is een zich afzetten tegen het recht van de sterkste, dat een zuiver egoïsme is, en een aanprijzen van het gelijkheidsbeginsel in het principe van de naastenliefde. In het christendom stelt het 'ik' zich krachtens de liefde ten dienste van de ander en dit geheel in contrast met de natuurlijke of dan toch dierlijke neiging om de ander uit te buiten of te doden, en hem dan al dan niet op te vreten.

204 Matteüs 6:24.

In tijden dat de wereld in de ban raakt van macht en rijkdom, welvaart en ook eigenwaan, welke niet verwonderlijk gepaard gaan met goddeloosheid en ook met vijandigheid tussen de mensen onderling — in zo'n tijden krijgt het christendom het altijd zwaar te verduren, precies omdat de christelijke principes deze van de mammon in de weg staan. Dat de aanbidding van een maximale welvaart met het christendom volstrekt onverenigbaar is en dat men derhalve dat liedje van het zogenaamde 'goede leven' mag vergeten als men Christus wenst te volgen, mag genoegzaam blijken uit het strijdig zijn van alle consequenties van, enerzijds, het machtsstreven en, anderzijds, een christelijk geïnspireerd bestaan.

Zo bijvoorbeeld kon Adolf Hitler de egoïstische massa naar zijn hand zetten wanneer hij propageerde dat in een christelijke maatschappij de beste krachten sneuvelen aan het front om het leven der onnuttige thuisblijvers te redden. De welvaartslogica van de tiran offert namelijk personen op aan de 'gezondheid' van een anonieme staat en voor hem zijn bijvoorbeeld zieken en ouderlingen niets minder dan staatsvijanden of rotte appels in de mand, gezwollen welke nu eenmaal weggesneden moeten worden als men de staat gezonder maken wil. In diezelfde logica bestaan er zaken zoals 'overbevolking' en kunnen mensen overtollig zijn of ongewenst door de staat aan wiens 'wil' men zich moet onderwerpen. Abortus voor de overtolligen of de onnuttigen en ook euthanasie voor wie geen winst meer zullen opleveren, spreken dan vanzelf. Mensen met ongewenst genetisch materiaal dienen zich onvruchtbaar te laten maken en wanbegrippen zoals 'levenskwaliteit' veroveren de markt: mensen gaan dan eisen stellen aan het leven, en voldoet het leven niet aan de gestelde wensen, dan

wordt het genadeloos afgebroken alsof het leven een middel in de handen van de levende was! Dat de eindwaarde van een welvaartsmaatschappij een volstrekte idiotie is, blijkt geen mens te storen.

En het ultieme doel van een welvaartsstaat is ook echt een absurditeit: welvaart immers wordt bereikt door concurrentie en de winnaars van dit economisch spel manifesteren zich niet anders dan door een exuberant verteer. Bezit zonder het verteer daarvan zou dat bezit immers banaliseren, en daarom ook manifesteert rijkdom zich noodzakelijk door groot verteer. Op die wijze is het einddoel van de welvaartsstaat noodzakelijk de maximale verspilling. Rijkdom leidt dan recht naar spilzucht en vervuiling — de voorboden van de dood.

Dat ons leven allerminst een middel is in onze handen, leert ons alleen het christendom: het leven is namelijk een geschenk, het komt uit de handen van een ander en wij participeren eraan zoals wij ook deelnemen aan een feest of aan een concert. Mensen zijn niet in staat om hun eigen leven te begrijpen, laat staan om het te maken, en derhalve bevinden wij ons binnen het leven in een gebied dat niet het onze is, dat wij niet kennen kunnen en dat we slechts binnen de voorgeschreven banen moeten houden, precies zoals een chauffeur een wagen veilig door 't verkeer kan loodsen zonder dat hij kennis van motoren heeft. Het is immers niet omdat wij in staat zijn om het leven te vernietigen, dat wij er ook macht zouden over hebben: die hebben we niet omdat we geen leven kunnen scheppen.

De bescherming van de zwaksten is in de ogen van een potentaat die streeft naar rijkdom en naar welvaart, een belemmering precies omdat althans op materieel gebied de

zwaksten ons de meeste zorgen baren. Maar andere werelden dan de materiële zien de machtswellustelingen niet, daar zij ook niet beseffen willen dat stoffelijke rijkdom niet het hoogste is, dat aan elk aards leven vroeg of laat een eind komt en dat bijgevolg de grootste wereldlijke macht gedoemd is om ooit op te houden zodat het dan zal zijn alsof hij nooit bestaan had. Zij die blind zijn voor die waarden die veel verder reiken dan bijvoorbeeld de betaalmiddelen waarmee men rechten afdwingt zolang die in een staat door mogelijk geweld worden gedekt, die kennen ook geen andere machten dan het ordinair geweld dat wel vernietigen maar nimmer scheppen kan. Zij die slechts het materiële willen kennen, loochenen het ware, het goede en het schone dat zelfs de dieren en de planten, ja de stenen vieren in het licht van onze zon.

Niemand kan twee heren dienen — niet God én de mammon — en dat die heren elkaars vijanden zijn, maakt ook dat zij elkaar belagen. Een wereldlijk bestaan dat streeft naar macht en rijkdom, staat het zielenleven in de weg en het geluk dat alleen mensen kunnen kennen als zij ook bereid zijn om het beste van zichzelf te geven. En het christendom dwarsboomt uiteraard die levenswijze die slechts leidt naar meer verspilling en vervuiling, ondergang en dood. Ja, het leven en de dood moeten elkander vrezen, en zo ook worden de christenen vervolgd door smulpapen en machtswellustelingen, terwijl die laatsten door de christenen dreigen te worden bekeerd.²⁰⁵

205 Tekst d.d. 7 januari 2011.

Het christendom of de dood

Neem het christendom weg, en er schiet alleen een wereld over vol met haat. Logisch, als je bedenkt dat het christendom de enige religie van de onvoorwaardelijke naastenliefde is. Er zijn religies die gelijken op het christendom, akkoord, en ook zij dragen hier en daar een vorm van caritas uit. Maar dat doen zij dan wel bijzonder selectief, wat betekent dat zij alleen maar de leden van de eigen godsdienst zonder voorwaarden kunnen, willen of mogen liefhebben.

Er bestaat dan zoiets als de 'sjacher' of de verantwoorde uitbuiting van wie niet tot de eigen groep behoren. Ofwel een 'heilige oorlog' waarin andersgelovigen mogen of zelfs moeten worden omgebracht. En naast de 'religies van het boek' heb je dan nog het boeddhisme dat zo vredig lijkt dat je op den duur zou gaan geloven dat het beter was dan het christendom. Of wat dacht je van een vleugje hindoeïsme?

Helaas zit er aan het reïncarnatiegeloof een bijzonder kwalijke weerhaak: mensen worden namelijk herboren totdat zij vrij van schuld geworden zijn, en zich van schuld bevrijden doet men door te boeten. In dat licht is het dragen van andermans lasten vanzelfsprekend uit den boze voor wie zijn naaste het allerbeste toewenst: de christelijke naastenliefde ontnemt hem de lasten die hem bevrijden. Zo groeit uit het geloof in karma en in wedergeboorte onvermijdelijk een kastenmaatschappij met, enerzijds, de onaanraakbaren en, anderzijds, de vooraanstaanden. De rijken mógen dan de armen niet eens helpen.

Zelfs het katholicisme werd besmet met die dan toch zo wereldse idee die gebaseerd is op 't betaalverkeer en de

ethiek van schuld en boete: een oog voor een oog en een tand voor een tand, de moraal van straf en van beloning, het goed en het kwaad in het licht van de regeltjes van de wet. Zo'n moraal zal uiteindelijk leiden tot het ideaal van de hebzucht of de verafgoding van de mammon, want pas de rijken kunnen middels hun exuberant verteer ook etaleren dat zij bij niemand in het krijt staan en derhalve schuldenvrij of 'heilig' zijn. Hebzucht, heiligheid en spilzucht gaan daar hand in hand en uiteraard regeert de verachting van de armen door de rijken.

Niet anders gaat het er aan toe in de leer van het humanisme, die wel mooi oogt en vooral verlicht, maar bij nader onderzoek schijnt daar allerminst de klaarte van een zonovergoten dag. Het humanisme immers drijft op het principe van de solidariteit en dat is een uitgebreid egoïsme, dat in elk banditisme het cement is van de groep — het is alvast iets heel anders dan de onvoorwaardelijke liefde.

De grenzen van systemen die berusten op berekening liggen altijd in de rekeningen zelf, die immers moeten kloppen en die daarom nooit gratis zijn. Gegroeid vanuit de christelijke caritas, verkeren vandaag die instellingen welker bestaansreden ligt in het tegemoet komen aan de hulpbehoevenden, prompt in hun tegendeel, en zij baten hospitalen uit en buiten zieken, ouderen, gehandicapten en zelfs kleine kinderen uit.

De Jezuïet Ivan Illich toonde reeds een halve eeuw geleden aan dat de geneeskunde in een op het winstprincipe geënte maatschappij onvermijdelijk winstgevend moet zijn en dat zij derhalve ziek zal maken omdat het tenslotte de zieken zijn die hun behandeling betalen en die aldus renderen. Ouderlingentehuizen worden vandaag geprivati-

seerd waar zij winstgevend zijn en armere bejaarden dreigen te worden gedumpt, net zoals zieken en gehandicapten die niet alleen een zorg met twee snelheden zien arriveren (pensioen- en hospitalisatieverzekeringen exclusief voor de rijken) maar tevens de dreiging van euthanasieklinieken. In de greep van een wild kapitalisme, moeten scholen, teneinde het eigen voortbestaan te kunnen verzekeren, hun leerlingen aanzien als klanten, aan wiens wensen zij tegemoet moeten komen, ook als die wensen niet zozeer de lastige opvoeding en het veeleisende onderwijs betekenen maar veeleer het gemak waarmee men zijn diploma haalt. Scholen krijgen bloed aan de handen, net zoals autokeuringsbedrijven die steekpenningen aanvaardden die immers in meer verkeersdoden resulteren.

De kille planning en de 'nuchtere' ordening van een goddeloze wereld is niet van gisteren, de hele geschiedenis staat er bol van. Maar dat volledige ontmenselijking het onafwendbare deel is van een ontgoddelijkte wereld, is een werkelijkheid die helaas niet méér kan doen verkillen in de mate dat de ontmenselijking reeds ingetreden is: de gevoeligheid voor het kwaad neemt immers af naarmate men daaraan deelachtig is geworden. Luguber wordt het wel voor wie nog weerstand bieden en zo ook wordt weerstand lastiger mettertijd, haast metterdag.

Adolf Hitler propageerde een hel van haat met de slogan dat in een christelijke maatschappij de beste krachten sneuvelen aan 't front om de thuisblijvende lafaards te beschermen. Dat waar de naastenliefde heerst, de sterksten sneuvelen om de zwaksten in leven te kunnen houden, is een zuivere oorlogslogica die makkelijk ingang vinden kan bij wie zelf niet tot nadenken in staat zijn. Het is een logica die veel belooft en die ook zuiver klinkt in oren van

simpelisten, maar de werkelijkheid is niet zo simpel en zo is die logica ook een logica van verderf en dood.

Lang voor de tijd van Hitler al, beraamden megalomane potentaten moordplannen onder de dekmantel van de gezondmaking en de versterking van de staat. Wij telen planten en ook dieren door bewuste en nauwkeurige selectie, zo klaagden zij de christelijke ethica via achterpoortjes aan: ten dienste van de welvaart selecteren wij flora en fauna doch wij vergeten zowaar de mens! Op het telen van een superras rust een volstrekt redeloos taboe! De concentratiekampen waar het 'afval' werd verbrand, blijken bij nader toezien slechts het topje van een ijsberg in een geschiedenis die bol staat van een waanzin voortgekomen uit een zich god wanende mens die telkenmale contraproductief blijkt te ageren.

Ontevredenheid is misschien wel de diepste oorzaak van het verderf dat heden, afgedekt met pracht en praal, zonder te verpozen om zich heen grijpt: de mens, ondankbaar met het geschenk van het leven, wil plaatsnemen waar de Schepper troont. Eva luistert naar de listige slang die haar en Adam de vergoddelijking belooft, als zij maar ontrouw worden aan hun Schepper, en zij happen toe, helaas. Zij eten van de kennis, en zij zien. En zo zien zij ook zichzelf zoals ze zijn: naakt, wat zeggen wil, tot een dier herleid — gedegradeerd.

Emancipatie is geen slechte zaak als men zich emancipeert van valse vaders, leiders die misleiders zijn, potentaten, dictators en megalomanen die alleen het eigen goed beogen. Hun onderdanen laten zij geloven dat zij hun kinderen zijn, maar ze eten hen op, zoals Kronos deed met zijn kroost — niet Jahweh. Van zijn echte vader emancipeert

men zich niet omdat men hem niet naar de kroon wil steken om dan aan hem gelijk te worden, daar men nu eenmaal aan zijn natuurlijke vader gelijk *is* want men komt voort uit hem. De drang om zich van zijn God te emanciperen kan daarom allerminst natuurlijk zijn: hij wordt ingegeven van terzijde door een vreemde die het helemaal niet goed bedoelen kán.

Neem die wat vreemde leefregel weg, die zegt dat men zijn vijand moet beminnen, en je zal zien: de wereld wordt herschapen in een hel. Je hoeft niet eens het kwaad in de vaan te dragen: de kracht, bijvoorbeeld, op de plaats waar het embleem van de liefde hoort te prijken, volstaat al om de vrede te verdrijven en dan neemt angst de plaats in van de hoop.

Wij zullen de staat versterken, zo scanderen de regeerders, en zij doden al wie overtollig is en lastig: ongeboren kinderen die immers nog geen burgerrechten genieten, met gehandicapte foetussen voorop, of dan toch vruchten waarvan de scanner als twijfelachtig bestempelde beelden toont die doen besluiten dat de slaagkansen onder het toegelaten percentage liggen, en wie niet luistert zal voortaan de 'brokken' zelf betalen.

De staat moet hard besparen, zo zeggen onze potentaten, want de banken bij wie het land in 't krijt staat, willen zich daarvan verzekeren dat zij de eeuwige intresten zullen kunnen blijven innen van de schuldenaren die zich burgers wanen. Dus moeten alle niet langer nuttige elementen worden opgeruimd: de ouderen *mogen* zich euthanaseren, alsook de gekken, én de kinderen, als zij dat wensen. Zo zeggen het de nieuwe regeerders, die immers heel goed weten dat de wil van dementerenden, krankzinnigen en

onvolwassenen labiel genoeg is om in een volstrekt onbeschermde omgeving tot niets minder dan tot de zelfdoding over te gaan. En zij stellen het voor alsof 't een recht was en een zege op de dood, als men zich zo stortte in het eigen graf. Er is geen derde weg naast het christendom en de dood.²⁰⁶

Vijfduizend jaar Egypte

In een museum in Palermo ligt een met hiërogliefen beschreven steen, genaamd 'de steen van Palermo', afkomstig uit een tempel in het Oud-Griekse Memphis. Die steen vertelt ons dat god de schepper, *Ptah* genaamd of ook nog *Peteh*, een pottenbakker was die de mens schiep uit klei, en de wereld uit zijn gedachten en zijn woorden. *Ptah* is de personificatie van het *verrezen land (Tathenen)* ofwel het *ondergelopen land (Tanen)*, waaronder uiteraard verstaan wordt: het vruchtbare gebied aan de monding van de Nijl die daar zeer sterk uitwaaiert in de zogenaamde Nijldelta. In dat gebied woont de geest (*ka*) van *Ptah*, het is het huis van de geest van *Ptah* of het *Hwt-ka-Ptah*, evenals die tempel zelf. Verbasterd naar het Grieks klinkt *Hwt-ka-Ptah* als *Αἰ γν πτοϛ* ofwel *Ae-gu-ptos, Egypte*.²⁰⁷

De geschreven geschiedenis van Egypte begint meer dan 5000 jaar terug in de tijd: in 3000 voor Christus werd

206 Tekst d.d. 7 februari 2011.

207 <http://nl.wikipedia.org/wiki/Egypte> .

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Ptah> .

http://nl.wikipedia.org/wiki/Steen_van_Palermo .

Egypte één land onder één koning, de farao. Niet minder dan 31 dynastieën volgden welhaast 3 millennia lang el-kander op totdat in de vierde eeuw voor Christus (in 332) Alexander de Grote het land onderbracht in zijn rijk. Dan volgde een bijna zeven eeuwen durende Grieks-Romeinse periode (tot 395 na Christus) en een Byzantijnse tijd (tot in de zevende eeuw). Amper zeven jaar na de dood (in 632) van de profeet Mohammed viel Egypte onder een islamitisch bestuur voor de duur van bijna duizend jaar, namelijk tot 1517. Dan lijfden de Turken Egypte in, in het Ottomaanse Rijk. In 1798 was het de beurt aan Napoleon die daar nog in datzelfde jaar door de Brit Horatio Nelson werd verjaagd. Enkele jaren later kwam Mohammed Ali in Egypte aan de macht met een dynastie die het uithield tot in 1952.

Gedurende die tijd (in 1869) groef Ferdinand de Lesseps aldaar het Suezkanaal, maar de toenmalige Egyptische vorst (Ismail) verkocht zijn aandelen daarin aan de Britten om zijn schulden te kunnen afbetalen, zodat de Engelsen er voet aan wal kregen. Ze onderdrukten opstanden van Egyptische militairen tegen buitenlanders en in 1882 plaatsten zij Egypte onder het Britse protectoraat. Ze reorganiseerden het Egyptische leger, verklaarden in 1922 Egypte onafhankelijk maar bleven er tot aan de Egyptische revolutie in 1952 [- de Britten gebruikten Egypte als uitvalsbasis in W.O.II; in 1947 trokken zij zich uit Suez terug].

Vijf verschillende Egyptische groepen dongen tussen 1922 en 1952 naar de macht: de Egyptische nationalist die de Britten weg wilden, de door de Britten geïnstalleerde koning Fouad, de Britten zelf, de communistische partij en

het moslimbroederschap (dat later illegaal werd omdat politieke partijen op religieuze basis werden verboden).

In 1952 wierp Nasser (met de medewerking van Sadat) de Britsgezinde koning Farouk (geweldloos) omver en ontstond de republiek Egypte met Ali Mohammed Naguib als eerste president. Na één jaar nam Nasser zijn plaats in: hij werd aldus de tweede Egyptische president, in 1970 opgevolgd door Sadat die lid was van het Islamitisch Congres én van de Arabisch-Socialistische Unie. Sadat regeerde tot hij in 1981 werd vermoord door Islamitische Jihadstrijders. Sadat had zich namelijk na de oktoberoorlog (Jom Kipoeroorlog) in 1973 met Israël (toen onder Begin) in Washington (in de aanwezigheid van president Carter) verzoend in de zogenaamde Camp-Davidakkoorden van 1978-'79 waarvoor de twee de Nobelprijs voor de Vrede ontvingen, en dat was kennelijk tegen de zin van de fundamentalistische Islamiëten. Zij sloten Sadats Egypte uit de Arabische liga buiten en ook in Egypte zelf verafschuwde men daarom Sadat, die daarop massaal aanhoudingen verrichtte, wat hem uiteindelijk het leven kostte.

Sadat werd opgevolgd door Mubarak in 1981. Mubarak wist Egypte opnieuw aanvaardbaar te maken voor de andere Arabieren (Egypte werd in 1989 weer toegelaten tot de Arabische Liga) en tegelijk hield hij zich aan de vredesafspraken met Israël (zoals vastgelegd in de Camp-Davidakkoorden). Tevens kreeg hij iets te zeggen in de VN. Sinds 1991 werkte Mubarak aan sociaal-economische hervormingen in de richting van meer privatisering, maar de oppositie die tegen al te sterke staatsinmenging is, was tot nog toe te zwak, en het Moslimbroederschap werd zoals gezegd bij wet verboden. Bij de eerste presidentsverkie-

zingen in 2005 haalde Mubarak 88 percent van de stemmen...²⁰⁸

In januari 2011 komt in Tunesië het verarmde volk in opstand en alras volgt Egypte. Te zien aan de vlaggen met daarop de beeltenis van Ché maar ook met islamitische symbolen, worden de opstandelingen die zichzelf aldus bevrijden, door het panislamisme geïnspireerd: een islam versterkt met communistische krachten. In Egypte kanten zij zich uiteraard tegen Mubarak die het moslimbroederschap niet al te gunstig gezind is en die tevens de invloed van de communistische landen wil bannen. Maar Mubarak is anderzijds ook diegene die de door fundamentalistische moslims verafschuwde vrede met Israël onderhoudt en als het ware garandeert. Is het daarom niet een tikkeltje onbegrijpelijk waarom Obama prompt Mubarak nu wil zien vertrekken en niet in september en ook niet morgen? Is de vrees van Amerika voor een herhaling van 9/11 dan groter dan de vrees voor oorlog in het Midden-Oosten? En gelooft Amerika dan niet meer dat de wereld één geheel is en dat de Midden-Oostenvrede dezelfde als de wereldvrede is? Of is het net andersom? Of is het juist daarom?²⁰⁹

208 http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_modern_Egypte.

http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_het_oude_Egypte

http://nl.wikipedia.org/wiki/Alexandria_et_Aegyptus .

http://nl.wikipedia.org/wiki/Vroeg-islamitisch_Egypte .

http://nl.wikipedia.org/wiki/Ottomaans_Egypte .

<http://en.wikipedia.org/wiki/Egypt> .

http://nl.wikipedia.org/wiki/Oude_Egypte .

209 Tekst d.d. 3 februari 2011.

Een eerste raadsel van de Sphinks: de straf van God, een vreemde contradictie

Zeer onlangs noemde de gouverneur van Tokio de aardbeving met de tsunami van vrijdag, 11 maart 2011, een straf van God. Hij is niet alleen met zijn helderziende oordeel, want naarmate aan de wereld steeds vaker een apocalyptisch karakter wordt toegeschreven, duiken deze profeten in steeds groteren getale op.

Het is wezenlijk immoreel om de gedupeerde andermaal te raken door hem te beschuldigen, meer bepaald door het kwaad dat hem zonder aanwijsbare reden overkomt, te benoemen als een straf. Paradoxaal genoeg blijkt het een menselijke neiging te zijn die verbonden is met uitgerkend het religieuze denken welke ons tot de natrappers der vertrapelden maakt. We kennen het verschijnsel mischien wel het best in het vooral Aziatische reïncarnatiegeloof, dat verbonden is met het begrip karma of schuld. Wie geboren wordt als arme drommel kan niet over toeval spreken: hij moet de schuld daarvoor zoeken in zijn eigen vorig bestaan. De opvatting is wezenlijk immoreel omdat zij de mens verhindert zijn naaste in nood bij te staan, daar hij hem aldus van een mogelijk herstel door boete zou beroven.

Het immorele geloof dat ongelukken goddelijke bestraffingen zijn, ook al zijn de gedupeerden kleine kinderen die nog van de duivel geen kwaad weten, vindt zijn oorsprong vreemd genoeg in een diep verlangen naar rechtvaardigheid. De mens kan als het ware niet verdragen dat hij onschuldig wordt gestraft en dat een God, zo wreed dat hij zulks toeliet, onze schepper was. Als ons een groot onge-

luk overkomt, dan vinden wij het blijkbaar minder erg dat dit een straf van God was voor begane zonden — ook al waren wij ons daarvan niet bewust — dan dat een onrecht ons te beurt kon vallen. De ontdekking dat wij buiten ons eigen besef zondigden, achten wij blijkbaar minder erg dan de ontdekking dat God onrechtvaardig was of dat Hij zelfs helemaal niet bestond. Beschuldig mij dan maar van het allerergste en straf mij met de dood, zo schreeuwt de religieuze mens, maar durf niet aan mijn God te raken!

Wij verlangen de bestraffing van het kwaad en de beloning van het goede, omdat wij naar rechtvaardigheid verlangen. Straffen dienen om het kwaad af te schrikken, beloningen moeten het goede aantrekken. Edoch, waar het rampen betreft, is het kwaad geheel onpersoonlijk en kán er van beoordelingen — laat staan van rechtvaardige beoordelingen — helemaal geen sprake zijn. De natuur is geen persoon, alleen in het primitieve denken dat klaarblijkelijk nog steeds diep in onze zielen huist, worden natuurkrachten gepersonifieerd, en hebben wij Thor, de god van de donder, of Neptunus, de god van de zee.

Andermaal: het vreemde is dat uitgerekend het rechtvaardigheidsverlangen de rechtvaardigheid zelf in de weg blijkt te staan, aangezien het geloof in de ramp als straf zijn oorsprong in dat rechtvaardigheidsverlangen vindt, terwijl het *in se* onrechtvaardig is om aan onschuldigen de blaam te geven. Maar het menselijk denken beukt wel vaker tegen de muur aan van de contradictie als het zijn perken te buiten wil gaan. En doet het dat niet waar het botst met feiten die geen oren hebben — laat staan oren naar redenen en argumenten?²¹⁰

210 Tekst d.d. maart 2011.

Een tweede raadsel van de Sphinks: Religie en goddeloosheid, tweemaal hetzelfde

Rampen worden beschouwd als goddelijke straffen opdat ook al de goede dingen als goddelijke beloningen zouden kunnen worden beschouwd. De mens kan blijkbaar niet zonder 'ouders'. Het kind staat ten opzichte van zijn ouders zoals de mens staat ten opzichte van zijn goden. Dat suggereren ons zelfs de tempels met poorten die ongetwijfeld voor reuzen zijn gemaakt. De mens blijft ook als volwassene ouders nodig hebben omdat hij de verantwoordelijkheid niet kan dragen voor zijn bestaan eenmaal hij zijn ouders moet missen. De oudere draagt natuurlijkerwijze verantwoordelijkheid of zorg voor zijn kinderen, maar hij kan — eveneens natuurlijkerwijze — niet zorgen voor zichzelf. Hij heeft dus religie nodig, ook ethisch: kinderen die voor hem gaan zorgen als hij oud is, doen dat als het ware onder toezicht van de goddelijke ouders (— en dat doen dieren niet die immers ook geen godsdienst beoefenen).

De mens beschikt blijkbaar over het bijzondere vermogen om schuld op zich te nemen; gaat er iets mis dan zal hij niet concluderen dat er geen beschermende God bestaat, hij zal wat fout gaat veeleer wijten aan zichzelf en als volgt besluiten: er bestaat een rechtvaardige God die mij nu straft, dus erken ik mijn schuld, ook al ken ik ze (nog) niet. De schuld die hij op zich neemt, is aldus feitelijk de tol waarmee hij de goddeloosheid afkoopt. Onze God kost met andere woorden precies zoveel als de schuld waarmee we onszelf moeten opzadelen als we Zijn bestaan erkennen. We betalen voor onze God met de aflossing van de schuld welke we op ons nemen wanneer we alles wat fout

gaat aan onze eigen zonden wijten [- en is dat bovendien niet exact wat ook Christus doet?]. In wezen betekent dit dat godsdienst niets anders is dan een verschijningsvorm van het menselijke vermogen om schuld op te nemen en in te lossen en dus het vermogen om de wereld te verbeteren. En zo is godsdienst eigenlijk hetzelfde als zelf voor God spelen — wat goddeloosheid is.²¹¹

Een derde raadsel van de Sphinks: het kwaad

De concentratiekampen van het Nazi-Duitsland zijn een verschrikking zonder weerga en zij blijven een smet op het ganse mensdom tot het einde der tijden. Tenminste, als zij niet in de schaduw worden gesteld van nog ergere zaken. Want dat erger dan onmogelijk is, mag men niet zeggen sinds het niet langer een geheim is dat de realiteit onze stoutste fantasie ver overtreffen kan.

Wij blijken inderdaad te lijden aan een tekort aan fantasie als het erop aan komt om de toekomst in beeld te brengen, en dan vooral de toekomst van het kwaad. De Vlaamse geschiedkundige en moraalfilosoof Gie van den Berghe wees erop dat wij het kwaad, dat zagezegd onze stoutste fantasie te boven gaat, misschien wel beter zouden begrijpen indien wij een poging ondernamen om het te gaan bekijken vanuit het oogpunt van de dader in plaats van te blijven focussen op de slachtoffers en hun leed.²¹²

211 Tekst d.d. 15 en 16 maart 2011.

212 Gie van den Berghe, *De mens voorbij*, Meulenhof/Manteau,

De zorg voor het slachtoffer van het kwaad is uiteraard primordiaal maar wie er door verblind worden, verliezen het volledige perspectief waartoe ook die daderspositie behoort. In het Nazi-Duitsland met zijn concentratiekampen was het misschien evenmin de bedoeling om te moorden als ten tijde van de katholieke inquisitie die immers het goede wilde redden door het kwaad te lijf te gaan en het met wortel en tak ook uit te roeien. Dwarsboomden immers de armoedzaaiers, de misvormden, de criminelen en nog vele andere soorten van sukkelaars de droom niet van de meest begoeden — die droom over een supermenseras, een held en zelfs een godmens? Stond de aarde niet de hemel in de weg?

Maar dat aldus het kwaad vermenigvuldigd werd, drong te laat door tot het besef. De zelfvergoddelijking volgde immers niet het voorbeeld van de nederige Christus, en dat mag spreken uit de zinnebeelden die ook in de kunst verschenen in tijden van de zogenaamde hubris of de overmoed.

Laten we er eens van uitgaan dat onze bedoelingen wel altijd goed zijn, zoals trouwens ook de Oude Grieken dat stelden bij monde van grote denkers zoals Socrates: geen mens doet opzettelijk kwaad om het kwaad, hij doet het altijd omwille van het goede daarin — ja, de mens doet kwaad, enkel en alleen omdat hij door een overvloed aan goeds wordt verblind! Een dief steelt niet omdat de diefstal laakbaar is; hij steelt omwille van de winst die daaruit voor zichzelf volgt. En de boze is dan als het ware diegene die al te gevoelig voor het goede blijkt: zijn prikkelbaarheid voor de goede dingen is danig groot dat hij het kwaad

over het hoofd ziet. De boze gelijkt op de genotzuchtige die zozeer hunkert naar genietingen dat hij niet langer ziet hoe ze hem ondermijnen: de drugsverslaafde die de schaduw van zijn lust kent in zijn eigen ondergang en de hongerige die zich voedt maar dan wel mateloos zodat hij in zijn maaltijd stikt; de vrek, van zijn bezit bezeten. Maar met de levende die hoe dan ook de schaduw van het leven in de dood ontmoeten zal, ontkomt wel niemand aan het kwaad dat als een keerzijde aan 't goede is verankerd.

Wij leven niet om dan zelf dood te gaan en evenzo is er geen mens die steelt om aan een ander kwaad te doen: wij leven om de lust van 't leven zelf, de dood ten spijt, en wellicht steelt de dief alleen omwille van het hebben, de diefstal met zijn blaam ten spijt. Alleen stappen wij niet zelf het leven in, terwijl een dief wel steelt op zijn initiatief. Een hongerige eet ook te veel omdat hij dat nu eenmaal wil, en zo gedragen allen zich die geen maat kennen of geen regelmaat. De goede maat, de juiste regelmaat, het evenwicht, de dosis blijken veel voornamer nog dan dat wat wij genieten; zozeer zelfs dat een kleine mate van vergif, een lekkernij kan zijn of zelfs een levenschenkend medicijn, terwijl een overmaat aan goeds kan ziek maken en doden.

Een vorm van mateloosheid die wij blijkbaar moeilijk onderkennen is de overdrijving in de vorm van het perfectionisme. Het perspectief dat deze mateloosheid biedt, spreekt over een slechts voorlopige wereld en over een nog onaffe mens. *Citius, altius, fortius*, zo klinkt de leuze van de moderne Spelen op de hoge Olympos, want de mens van morgen wil altijd sneller, hoger, sterker zijn dan die van het verleden; hij wil niet van gisteren zijn, hij wil zijn afkomst met de voeten treden door zijn doel heel ver

daar vandaan voorop te stellen, alsof hij redenen had om zich over zijn schamele komaf te schamen. Het is warempel daarom dat hij zo zijn best doet en zo hoog mikt: de vooruitgang is aan zijn kennelijk mateloze schaamte zelf te danken, die op die wijze wonderwel versmelt met eerzucht.

Men zegt dat het een kenmerk is van 't christendom: die wereld die nog groeiend is naar het punt Omega waaraan het allemaal moet opgeofferd worden zoals het lam aan onze zonden: de lusten van de wereld, het tijdverdrijf en het vermaak, de schoonheid der seizoenen en de liefde voor muziek. Het heden immers is voorlopig en het telt niet mee, het smelt als sneeuw voor onze ogen in het licht van wat moet komen, en zo ook herstelt de biecht 't verleden dat niet in de pas liep van het Eschaton, zodat wij alsnog opmarcheren kunnen naar de Troon waarop het Lam zal prijken dat daar dan voor eeuwig zal bezongen worden. Vandaag is daarom bijzaak, morgen pas komen wij echt tot leven; onze geboorte is een duistere vloek en pas de hergeboorte in de opstanding zal ons voorgoed verheffen uit de donkere krochten van de dood. En op die wijze laken wij het niet perfecte, verachten wij onszelf en streven wij naar wie wij niet zijn, wie wij worden willen, of tenminste wensen, want wat vertoeft in de sfeer der woorden staat meestal mijlenver van dat der daden.

De mateloosheid van 't perfectionisme is de grond van onze zelfverachting en zo ruilen wij het vlees en bloed van onze lijven voor een ijle streving ooit in verre en toekomstige visioenen die alleen op oude schilderijen leven, of althans versteend staan, en dan hopen wij dat wij het zijn die daar op prijken en dat op een dag die stenen tot ontdooiing zullen komen en dat ons hart — dit keer van supervlees —

opnieuw aan 't kloppen gaat. De mens, hij was een wezen, ontevreden met het leven en voor immer hunkerend naar een of ander bovenaards bestaan. Het loopt nog slecht af, zo zeg ik u, dat hunkeren naar watten wolken en dat kolken in een of andere Latijnse brij van toverwoorden; dat wetenschappelijk gedoe met pillen en pastilles, witte kieren en Achilleshielen. Het zal zich nog ten kwade richten, dat stichten van een nieuwe mens en het begraven van de oude, 'k zeg het u: hij zal nog niet met aarde zijn bedekt of daar, verrekt, zal hij al uit zijn grafstee opstaan zoals een ochtendmens bij 't krieken van de dag zijn bedsponde verlaat, zich opricht en aan 't werk gaat. Achtervolgen zal hij u, uw Adam, tot het einde van de tijden; nimmer rusten zult gij doen en vluchten totdat hij u inhaalt, ja, gewis: totdat de kannibaal zijn harpoenen naar u uitwerpt en u tot buit maakt, kookt of braadt of stooft met uien, look en bo-ter en u weer tot zich neemt, gij die tenslotte voortgekomen zijt uit hem.

Wij willen geen nieuwe mens, zo zal hij zeggen: wij willen blijven wie wij zijn en nimmer kijken om 't venijn daar in de staart. Wij willen dat de mens zichzelf bewaart! Geen zonen en geen dochters meer, die ons vermoorden met akkoorden welke enkel samenzweringen kunnen zijn. Wij willen daarentegen geheel kinderloos leven zoals ook de zaligen en de heiligen in de hemel. Wij willen voorgoed alle streven beëindigen want nu zijn wij eindelijk tevreden met wat en wie wij zijn!

Uiteraard kan dit niet. Uiteraard is dit de reinste onzin. Uiteraard zal niemand deze strofe zingen die nog bij zijn verstand is en ook bij zijn zinnen! Uiteraard! Tinnen soldaatjes ruilen wij alras voor echte strijders en zo trekken wij ten oorlog, ter bevechting van het kwaad. Het kwaad dat,

zoals hoger werd gezegd, en wel in strijd met Augustinus, helemaal geen tekort is aan het goede maar dat veroorzaakt wordt door een teveél aan goeds dat ons verblindt! Het kwaad is niets tenzij de overdaad, want onder de hemel van een goede God, dat wisten wij allang, kunnen er geen kwade dingen zijn: het goede is zo grenzeloos dat wij er somtijds in verdrinken. Precies zoals een man met eetlust in zijn al te rijke maaltijd stikt, een dorstige die zich aan frisser gerstenat laaft totdat hij doodgedronken neervalt als een blok op straat, een vrouw die door de liefde helemaal verblind, trouwt met de duivel of een koning Midas die al wat hij beroert, omzet in goud. Die overdaad, mijn beste lezer, willen wij: wij vinden pas in 't eindeloze snakken zelf voldoening voor ons reikhalzen en hunkeren. Wij kennen helemaal geen maat omdat we nu eenmaal van geen ophouden weten: ophouden is immers stoppen, sterfen en bijgevolg niet meer bestaan; het leven zelf is overtreffing van wat is of overmaat. Het leven zelf dat is de overvloed aan goeds, dat is het kwaad!²¹³

*Een vierde raadsel van de Sfinx:
schuldeloosheid als bewijs van schuld*

Er bestaat een extreem linkse organisatie die de slogan hanteert dat bezit diefstal is. Een beetje bij het haar getrokken, zo mag men wel zeggen en, in tegenstelling tot een mogelijke schijn, allerm minst christelijk. Immers, het christendom zegt wel dat men zijn bezittingen met de armen

213 Tekst d.d. 31 maart 2011.

moet delen, maar het zegt ook dat men niemands goed mag begeren, wat dus betekent dat daar wordt erkend dat men terecht aanspraak maakt op eigen bezittingen. Bezit is geen diefstal, maar in een christelijke en zelfs in een louter humanistische context kan ook worden gezegd dat wie te véél bezitten, verantwoordelijk zijn voor wie tekorten lijden, heel eenvoudig omdat onze rijkdommen beperkt zijn.

Voedsel en ook alle andere goederen ter bevrediging van de menselijke noden zijn niet onuitputtelijk voorhanden: zij dienen eerlijk te worden verdeeld. Waar bepaalde mensen teveel hebben terwijl anderen gebrek lijden, is de kans groot dat de verdeelsleutel oneerlijk is, en dan lijkt het er wel op dat daar de rijken de armen bestelen. Hoe dan ook getuigt een overdreven luxueus bestaan in een land waar armoe troef is, niet van veel tact, om het op zijn allertzachtst te zeggen. Omdat inmiddels de wereld één groot dorp werd en omdat zowat de helft van de wereldbevolking nog steeds gebrek lijdt, zit er aan luxe sowieso een geurtje.

Dat rijkelui vandaag beschuldigd kunnen worden van oneerlijkheid, is in een heel ander daglicht eigenlijk een wat paradoxale situatie, want het aantrekkelijke van de rijkdom schuilt voor een groot deel precies in het kunnen etaleren van zijn schuldeloosheid, aangezien het recht dan toch verhindert dat niemand in een overvloed kan leven terwijl hij schulden heeft. Het kapitalistische bestel draait op basis van concurrentie en een vrije markt, en geldelijke winst staat in de navenante economie zowat het allerehoogst aangeschreven. Wie winst maakt, kan uiteraard goed leven en hij onderscheidt zich op dat vlak dan ook van de verliezers; meer bepaald doet hij zich opvallen door een meer dan gewoon verteer en hij koopt statussym-

bolen waaraan men zien kan dat hij rijk is en dus helemaal geen schulden heeft, wat hem als het ware tot een 'heilige' maakt volgens de normen van het gouden kalf.

De burger die goed boert, wil ook graag laten zien dat hij geen schooier is, en dat kan hij alleen door de tering naar de nering te zetten. Hij wordt verplicht om uit te geven wat hij heeft verdiend, alvast wanneer hij mét zijn verdiensten, zijn schuldeloosheid aan anderen wil kenbaar maken. Edoch, omdat in het heersende bestel verdiensten feitelijk bijna uitsluitend in de gedaante van geld of andere bezittingen zichtbaar worden, zal wie verdiensten heeft tegelijk diegene zijn die men met de vinger wijst waar zijn medeburgers armoe lijden. Moet men dan niet besluiten dat het heersende bestel iets bijzonder bedrieglijk heeft? Iets dat zozeer onwaar is dat het zelfs het redelijke denken daarover corrumpeert?²¹⁴

Een vijfde raadsel van de sfinx: Pasen

We weten al dat een kapitalistische economie gebouwd is op een asociaal concurrentiemodel dat veel meer verliezers creëert dan winnaars en dat het 'geluk' reduceert tot een kwestie van sociale vergelijking. En winnaars willen vooral tonen dat zij geen schooiers zijn, met andere woorden: dat zij bij anderen geen schulden hebben. Maar omdat de rijkdom een te verdelen taart is, zijn diegenen die overvloed kennen verantwoordelijk voor het tekort van de armen. De conclusie luidt dat uitgerekend zij die zo nodig

214 Tekst d.d. 19 april 2011.

hun schuldeloosheid willen tonen, de eigenlijke schuldi-
gen zijn. De vraag rijst uiteraard of deze paradox alleen
betrekking heeft op louter financiële zaken, ofwel of ook
in bredere zin sprake kan zijn van schuld en schuldeloos-
heid.

Om te beginnen krijgt de evangelische waarschuwing:
"veroordeelt niet opdat gij niet veroordeeld wordt!", al
even weinig navolging als het gebod: "bemint uw vijan-
den!" Maar over het principe van de vergeving dat in het
christendom in de plaats zou treden van dat van de wraak,
hebben wij eerder kunnen betogen dat dit beschaafde be-
ginsel geenszins gratis is. Christelijke vergeving is im-
mers pas mogelijk in Christus' naam, en wel omdat de
Heiland reeds met zijn bloed in onze plaats betaalde voor
de menselijke zonden. De schuld wordt met andere woor-
den dus helemaal niet zomaar weggeveegd alsof ze er niet
was; het tegendeel is waar: vergeving geschiedt uitdrukke-
lijk in de naam van het Lam dat de wraak immers al on-
derging.

In één adem echter wordt het geslachteofferde Lam ge-
noemd met de onschuld, wat wil zeggen dat onrecht ge-
schiedt ten bate van de schuldigen. Maar dit is uiteraard
onmogelijk tenzij het allemaal uitgaat van ónschuldigen
die uit vrije wil de schuld van anderen op zich nemen, dra-
gen en betalen. Dat laatste doen uiteraard alleen zij die de
schuldigen nog meer beminnen dan zichzelf; zij die geen
onderscheid meer maken tussen zichzelf en hun beminden,
en zij doen het ook graag omdat zij hierdoor tegelijk aan
anderen de liefde die zij voelen, kunnen tonen.

Wie geloofden dat een veroordeelde die schuld aflost, ook
schuldig en misdadig ís, kunnen zich dus flink vergissen.

Immers, voor hetzelfde geld heeft wie aan 't kruis gaat hangen slechts hartstochtelijk de eigenlijke misdadigers lief. De veroordeling en de straf die in primitieve ogen enkel een teken waren van een wetsovertreding, blijken in werkelijkheid ook een signaal te kunnen zijn van een veel hoger staande wet die met die van schuld en boete helemaal geen uitstaans meer heeft. Is het dan onmogelijk dat in deze wereld de Messias die ons uitnodigde om Hem te volgen, intussen zoveel volgelingen heeft dat menig veroordeelde vandaag dat enkel is in schijn, terwijl hij wezenlijk een christen is die van die hogere wet getuigt door het Lam te volgen op dat moeilijke maar enig zaligmakende pad, dat echter geheel onzichtbaar blijven zal voor ogen die zich zonder schulden wanen?²¹⁵

De dood geeft geen uitleg

Een machtsinstelling die aan haar onderdanen begint uit te leggen wat ze allemaal aan het doen is en waarom, is een geheel verloren zaak. Men kan dit uit ondervinding weten of louter intuïtief, maar in feite is het niet anders mogelijk dan dat een gezag dat zich ertoe genoopt weet om zich tegenover haar volgelingen te verantwoorden, diep aangetast is in haar kern en in feite zichzelf zodoende alleen maar verder opheft. En hier vindt men dan ook de reden waarom bijvoorbeeld de religies als machtsinstellingen zo ongehoord hardnekkig zijn; zij leggen immers helemaal niets uit, ze lappen alle redelijke beschouwingen aan hun laar-

215 Tekst d.d. 20 april 2011.

zen en zij beperken zich ertoe om bevelen uit te delen en dat te blijven doen. Het uitdelen van bevelen is overigens ook de enig mogelijke bestaansreden van machtsinstellingen.

Het is niet minder dan een historische vergissing vanwege een welbepaald type van zich verlicht achtende geesten, dat zij de uitleggerij die zij met de rede vereenzelvigden, zijn gaan beschouwen als de grondslag van het denken zelf, alsof gedachten zich ook maar iets lieten gelegen zijn aan verantwoordingen of aan toehoorders. Maar bij uitstek figuren in de geest van Voltaire en met hem een ganse schare zichzelf als intellectuelen bestempelende 'encyclopedisten' werden mede door de aanslag die zij pleegden op gevestigde machten enkel bekrachtigd in de zielige blindheid van *la Raison* — die in feite niet meer voorstelt dan een abstrahering van de arrogante gesprekken van een rentenierende burgerij met grootheidswaan.

Elke uitleggerij baadt sowieso in een zweem van leugens wegens de enorme discrepantie tussen, enerzijds, redenen en, anderzijds, beweegredenen of motieven, drijfveren: de eersten verkappen de laatsten in ruil voor de eer die de redenen dankzij de beweegredenen geheel onterecht kunnen blijven opstrijken: *la Raison* wordt gekoesterd door wie tuk zijn op uitgelezen wijn en dure spijzen met exquisite gezellen en het is dan ook de fijnproeverij of het geheel rede-loze genot dat aan *la Raison* zijn *raison d' être* schenkt — de maag als behoeder der gedachten en, uiteraard, vice versa want het ene plezier is het andere waard.

Maar naast die paradox speelt uiteraard vooreerst de taal, waar omheen alle dingen draaien zoals de planeten cirkelen rond de zon. Het bevel immers heeft geen redenen te

geven — die zijn daar evenmin op hun plaats als argumenten dat waren ter staving van de schoonheid van de dingen. Anderzijds blijken redenen op hun beurt en noodzakelijk, uiteindelijk wél te moeten verwijzen naar de werkwoordsvorm die buiten zich geen diepere grond meer heeft, en dat is nu eenmaal het bevel dat men terugvindt in de stenen tafelen van wie heersen.

Wie beveelt, hoeft immers geen uitleg te geven aan zijn onderdanen, aangezien hij hen als geheel de zijne beschouwt, precies zoals de hersenen zonder meer het lichaam kunnen gebieden om bijvoorbeeld op de loop te gaan omdat het nu eenmaal de hersenen van dat lichaam zelf zijn. Uiteraard moet de heerser zijn onderdanen dan wel, zoals gezegd, effectief beschouwen als de zijne: zijn zorg voor hen moet dezelfde als zijn zelfzorg zijn en tussen hem en de zijnen moet altijd een volstrekt vertrouwen heersen. Valt dat eenmaal weg, dan is de eenheid zoek die ook de voorwaarde voor de samenwerking was en dan is er verder tot gehoorzaamheid geen enkele reden meer.

Alle uitleggerij is steeds en noodzakelijk een uitleggerij van feiten, terwijl feiten zaken zijn waaraan niemand kan ontkomen, wat hen dan ook op het talig niveau tot zuivere imperatieven maakt. Als het een feit is dat het regent, dan zeggen wij wel: "Het regent", alsof het ging om een daad van een instantie welke eventueel door een andere beïnvloedbaar was. Maar van beïnvloeding kan hier nimmer sprake zijn, alleen al omdat er geen instantie is die beïnvloed kon worden, en daarom is het feit dat het regent gelijk aan een bevel zonder meer: er valt niet aan te tornen want het is absoluut, het stamt uit een andere wereld die deze der gewone werkwoorden overstijgt.

Gewone werkwoorden worden bemand door individuele actoren zoals paarden worden bereden door ruiters: als men de naam van een ruiter roept, dan brengt die zijn paard tot stilstand en dan zal hij gebeurlijk rechtsomkeert maken. Maar bevelen worden niet op hun beurt door derden bestuurd omdat zij zelf het nu zijn die sturen. Waar wij bevelen ontvangen, zijn we immers zelf de paarden onder het juk der ruiters, en wat wij uitschreeuwden ten gehore van de andere paarden, zou ons toch niet baten want waren wij paarden dan spraken wij niet.

Waar instanties afgezakt zijn naar de uitleggerij, hebben zij hun onderdanen reeds voorgoed verloren, en het feit dat zij aan hen ook uitleggen wat zij doen en waarom dan wel, toont dit onmiddellijk aan. En in dat schuitje zitten nu eenmaal alle instellingen die zijn voortgekomen uit de Verlichting en uit het tijdperk van de rede: met de rede geloofden zij aanhangers te kunnen maken, en zo zijn zij reeds van bij hun prille begin ten prooi geweest aan het diepst mogelijke verval.

Dat machtsinstellingen mét macht zonder meer bevelen geven, betekent echter niet dat ze die activiteit niet kunnen verkappen: als zij niet van gisteren zijn, dan zullen ze dat ook doen, en niet in het minst onder de dekmantel van uitgerkend... uitleggingen allerhande! En het schoonste voorbeeld vinden we warempel hier bij ons, met name in ons gouden kalf, de Europese instellingen met aan het hoofd de banken. Europa functioneert ten langen leste als verzekeringsinstelling voor de banken: als een land, dat sowieso zichzelf moet lenen en eindeloos afbetaalt, in het failliet dreigt te belanden zodat de banken aan wie het zichzelf afbetaalt naar hun centen dreigen te zullen mogen fluiten, welnu, als de nood zo hoog wordt voor het kalf,

dan springen de andere landen bij — ziedaar de ultieme bedoeling van de Europese Unie. Zij is een samenzwering, niet van landen maar van banken en dus van een anoniem en alles beheersend kapitaal. Geld, aanvankelijk een betaalmiddel, is doel geworden en meer dan dat: geld beveelt, geld vaardigt de wetten uit, geld is God.

In het welhaast ondraaglijke licht van de trieste waarheid van onze dappere nieuwe wereld staan alle uitleggingen dan ook ten dienste van die ene leugen van het geld die al het andere verteert. Waarheden spreken niet langer vanzelf: zij worden het zwijgen opgelegd en andere waarheden worden met subsidies gepromoot. Dankzij subsidies worden nieuwe waarheden gescandeerd en dan herhaald, precies gelijk bevelen, immer zonder uitleg, en vraagt men uitleg, dan staat men nooit voor een muur van stilte doch wordt men steeds vergast op een orkaan van explicaties zonder einde.

Of dan toch mét een einde, want ook orkanen krijgen niet het laatste woord: na hen is er immers nog de dood. Want ook het feit bij uitstek waartegen geen verhaal is, is een imperatief. Is het niet hier dat alle andere machten hun mosterd halen?²¹⁶

216 Tekst d.d. 19 juni 2011.

Politiek georganiseerde afpersing

Wat betreft de schulden crisis in steeds meer landen, stellen sommigen als oplossing voor dat alle landen aan elkaar hun schulden gewoon kwijtschelden.

Edoch, het is niet jegens elkaar dat de landen schulden hebben, maar wel tegenover de (multinationale of van de landen onafhankelijke) banken.

De banken nu, dat zijn de rijken, de belangen van de rijken en hun rijkdom. De schulden crisis is er geen van de landen jegens elkaar: het gaat om de schulden van de armen jegens de rijken.

Ingevolge het zogenaamde Mattheuseffect, moeten rijken almaar rijker worden en armen almaar armer, en dat gebeurt bij uitstek in een systeem waarbij rijken voor zichzelf winstgevendende leningen aan armen 'toestaan'. Het werkwoord 'toestaan' staat hier tussen aanhalingstekens omdat de armen daar niet buiten kunnen: de rijken dwingen het van de armen af dat zij bij hen gaan lenen tegen woekerintresten.

Het resultaat is, uiteindelijk, dat de armen hun leningen bij de rijken niet meer kunnen afbetalen. Dat zien wij allang in het verhongerende, straatarme Afrika, waar zelfs geen straten zijn, en in het hele arme Zuiden, maar het breidt zich nu ook uit naar onze streken, naar het Noorden (Europa en Amerika).

De armste landen staan bij de banken in het krijt en dreigen failliet te gaan. Edoch, als zij failliet gaan, dan kunnen de banken fluiten naar hun geld. Dus zorgen de banken ervoor dat die landen niet failliet gaan: zij dwingen de politi-

ci tot een praktijk die zij bestempelen als een vorm van 'solidariteit', maar die in werkelijkheid *afgedwongen* wordt opdat zij zelf (de rijken) aan hun geld (hun rente) zouden geraken.

Het zijn inderdaad de rijken die Europa hebben gefabriceerd, wars van de wil van het volk, en geen enkele Euro-parlementariër werd dan ook in die functie door het volk verkozen. De Europese solidariteit *lijkt* een onderlinge solidariteit tussen armere en rijkere landen maar dat is slechts kwalijke schijn: zij is in wezen een mechanisme waarmee de rijken de schulden van failliete armen overhevelen op de schouders van andere armen (die vooralsnog niet failliet zijn), en dit enkel met het oog op hun eigen verrijking en de verdere verarming van de armen. Dit is niets meer en niets minder dan gemene afpersing.

Omdat de hebzucht een zucht is en omdat zuchten nooit bevredigd kunnen worden, zal de afpersing die heden de wereld in de ban heeft, nooit ophouden. Zij zal noodzakelijk uitmonden in de oorlog, die daarom door alle kenners ter zake gekenschetst wordt als het verlengstuk van de economie.²¹⁷

Belgische kindsoldaten, om de liefde Gods!

Kuddegeest is een mooi ding als het gaat om wilde dieren die daarmee zo goed als mogelijk het voortbestaan van de soort willen verzekeren, maar het is uiteindelijk exclusief

217 Tekst d.d. 28 juli 2011.

voor beesten omdat het blind is en zeker niet de heldhaftigheid tot motor heeft doch de bekrompen angst. Wie met de kudde meehollen, denken allang niet meer na: zij lopen omdat zij in paniek zijn en zij volgen slaafs de kuddeleider die met hen doet wat hij wil. Bange mensen immers beslissen niet zelf over wat zij doen; zij geven hun verantwoordelijkheid aan een ander af in ruil voor bescherming of, veel vaker nog, in ruil voor de illusie daarvan. De paradox is dat bangheid het eigen kleine ik betreft, terwijl de kudde allerminst om enkelingen geeft doch slechts het soortbehoud beoogt. De kudde benut met andere woorden het egoïsme van haar leden om zichzelf te handhaven als groep... ten koste van de enkelingen. De natuur rekent immers niet met personen doch met aantallen, en dat doen ook veldheren wanneer zij soldaten rekruteren, en predikers, wanneer zij volgelingen willen maken. De groep is enkel groter dan de enkeling waar gefocust wordt op kwantiteit maar kwalitatief is een kudde even ver verwijderd van een persoon als een steen verschillend is van een levend wezen.

Kudden, meutes of groepen bestaan bij de gratie van de angstvalligheid van al hun leden, om niet te zeggen dat zij hun bestaan uitsluitend aan de lafheid danken van al de enkelingen die er deel van uitmaken. Het is een bekend gegeven in de sociologie dat een leider zijn macht ook aan die zwakheid van zijn ondergeschikten dankt, en vooraleer hij hen tot willoze en volgzame instrumenten maakt, zal hij hen ook eerst breken. Een persoon breken is relatief gemakkelijk voor wie én de middelen hebben die dat mogelijk maken én het geweten missen die dat in de weg staat: het volstaat om het slachtoffer te brengen tot zelfverraad en exemplarisch is in dit verband de uitwerking op burgers

van een verblijf in *kamer 101* in Orwell's *1984*. De aldaar beschreven dystopie transformeert burgers in willoze instrumenten die blind gehoorzamen aan de leider nadat zij er eerst toe gebracht werden om onder de dreiging van het allerverschrikkelijkste, datgene wat hun het liefste is op aarde, teniet te doen. De totale overgave van het slachtoffer aan de folteraar wordt verzekerd door de wet van het lijfbehoud en slechts helden kunnen hieraan weerstaan — per definitie zullen helden derhalve allerminst in kudden te vinden zijn want helden volgen nimmer leiders, zij hebben zichzelf in de hand.

Christus was geen christen en Marx was geen marxist en op dezelfde wijze behoort een leider nimmer tot zijn kudde: men volgt hem niet na door in de kudde te gaan lopen doch door zélf het leiderschap op zich te nemen en meer bepaald het leiderschap over zichzelf. Een mens kan de natuur niet beheersen als hij niet eerst meester over zijn eigen natuur leert te zijn, precies zoals niemand zonder vijanden kan zijn als hij niet eerst de vijand die hij voor zichzelf is, onderwerpt. Zo hebben de natuurwetenschappen helemaal niet toevallig hoge toppen kunnen scheren uitgerekend in het gekerstende gedeelte van de wereld, want kerstening of christianisering vereist vooreerst de onderwerping van de eigenste natuur en meer bepaald de onderwerping van de eigen natuur aan de ziel die op haar beurt gehoorzaamt aan hogere, ethische wetten waaraan zij haar bestaan dankt. En verder dan dat kan een mens niet komen daar hij slechts een mens is en geen god, wat men ook moge zeggen over het diepste der gedachten.

De dingen verbergen zich bij voorkeur onder hun tegendeel en zelfs de meest primitieve natuur verwerft het meesterschap in die gedaante der verschalking — de mi-

micry of camouflage, de komedie, het toneel, de verkleedpartij, de goede manieren, het vernis of wat zichzelf de naam geeft van beschaving. Zo ook verbergt de lafheid zich bij voorkeur onder de in vele winden wapperende vlaggen van heldhaftigheid, terwijl helden zich door de band verbergen teneinde zich ongestoord te kunnen wijden aan de taak waarmee zij zich immers vereenzelvigen. Alleen wie van hun eigen werkzaamheden onderscheiden zijn, behoeven daarvoor op de koop toe ook nog een loon en van zodra zij dat hebben opgestreken, verlaten zij hun werk dat derhalve niet het hunne is — zij gehoorzamen aan wetten waarvan zij zelf de zin niet zien. Een mens is niet elders dan waar zijn hart is.

Of het nu gaat om bendes op lawaaierige motoren, een losgeslagen massa van supporters, geheim doende verenigingen van communisten, islamitische fundamentalisten, aanhangers van Opus Dei, sekteleiden, belegen logebroeders of nog andere megalomanen — het is eender: van zodra personen zich verdoven kopje onder in een kudde, bestaan zij als mens allang niet meer en kunnen zij ook niet langer menselijk handelen, zij hebben hun verantwoordelijkheid uit handen gegeven aan een vreemde en in wezen hebben zij zichzelf aldus vernederd tot de kwalijkste slavernij. In dergelijke kuddes gaan persoonlijkheden voorgoed ten onder, verzuipen door de versnippering de verantwoordelijkheid en mét de plicht tot verantwoording ook de redelijkheid, het gezond verstand en de morele gevoeligheden die de mensheid onderscheiden van de beesten en ook van de beestachtigheid die men als het ware ruiken kan waar uniformen opdagen en waar vlaggen waaien. Vaak is het zonde om de naam der beesten in dat kader te gebruiken.

Op 10 april 2013 komen berichten in het nieuws dat intussen een twaalftal kindsoldaten van hier ten lande zijn gesneuveld in het verre Syrië, hier ter plekke voor het moorden warm gemaakt door lieden die beweren dat het God zelf is die zij aldus dienen. De ouders van de jongeren van wie de hersenen werden bewerkt zoals hoger aangegeven, zijn in diepe wanhoop, maar de slavendrijvers zijn en blijven op vrije voet, zij wanen zich echt onaantastbaar, mede door de angst die zij inboezemen bij de massa sinds de elfde september 2001. Alle vernietiging verbergt zich immers achter een valse grootsheid daar zij een geweld laat zien dat ook het eigen leven nemen kan: het is niet een grootsheid die doet buigen maar de vrees voor het verlies van de enige echte grootsheid die deze van het leven is. Eén aardbeving volstaat om een heel volk te verzwelgen dat miljoenen jaren nodig had om uit de aarde op te staan, maar dat maakt een beving nog niet groot, zij brengt immers helemaal niets in de plaats van wat zij zomaar deed verdwijnen. De grootste sukkelaar bezit de macht zichzelf te doden maar één enkele cel tot leven roepen kan zelfs de meest geniale wetenschapper niet.

Het is geen kunst om mee te drijven met de stroom, zelfs niet als deze enkel de verdrinkingsdood belooft — zelfs wrakhout drijft. Zwemmen daarentegen, zich bewegen in een richting die men zelf kiest, is een heel andere prestatie. Soldaten worden gerekruteerd, hetzij onder lijfelijke dwang, hetzij door zogenaamde overreding, maar als de middelen waarmee men dan die redelijke strijd voert, ongelijk zijn, omdat een ongeschoold kind zich nu eenmaal niet verweren kan tegen een geoefend redenaar, dan wordt dit spel heel vals en laf gespeeld. Als dit geen moord met voorbedachten rade is, dan telt dit ondermaanse tranendal

geen moordenaars. Vergeten wij ook niet dat leiders die hun kudde horen te beschermen terwijl zij zelfs verzaken aan de plicht om de weerlozen onder hen te behoeden voor de boze wolf, dezelfde vreselijke misdaad delen, zoals onlangs nog werd gezegd over de bisschoppen die kindermoordenaars bedekten met wat zij in hun camouflagetaaltjes de mantel der liefde noemden.

De mantel der liefde is het ook waaronder diegenen zich verbergen die met de godsdienstvrijheid zwaaien wanneer het brigades betreft, eskaders die middels de terreur de rationaliteit verlammen en zo ook de fysieke kracht, en die er op die slinkse wijze zelfs in slagen om ongehinderd onder de vlag van een religie de haven van een beschaving in te varen: niet om die met ongekende vruchten te verrijken maar om ze gewoon op te blazen.

In feite gaat het om de mantel van angst, het kleed van lafheid en van zwijgen, want het is nimmermeer een kunst om machtigen te aanbidden, om de groten der aarde onder zijn vrienden te rekenen en om allerlei geschenken neer te leggen aan de voeten van wie rijker zijn: die gebaren camoufleren slechts de afgunst, de smeekbede om in de gunst te komen, desnoods tegen elke mogelijke prijs, van lui die handelen naar willekeur. Het spreekwoord van *If you can't beat them, join them*, is daarom slechts vanuit puur natuurlijk oogpunt redelijk te noemen, zoals ook het recht van de sterkste, waarvoor zij capituleren die deze spreuk op de lippen hebben.²¹⁸

218 Tekst d.d. 10 april 2013.

Het onvoorspelbare 'Kluizenaars Koninkrijk'

Wij weten dat de media in handen zijn van enkelingen die de machthebbers ter plekke dienen, maar wat ons vandaag op televisie wordt voorgeschoteld aan internationale politiek tart werkelijk elke beschrijving en inzake het probleem Korea is dat niet anders: wat wij te zien en te horen krijgen is misschien wel oorlogspropaganda, maar zeker weten doen wij dat nooit.

Om te beginnen zijn er geen twee noodlottig onderling rivaliserende Korea's, en het bewijs daarvan is dat Korea in 2006 met één en dezelfde ploeg van zes Noord-Koreanen en veertig Zuid-Koreanen verscheen op de Olympische Winterspelen van Turiijn.²¹⁹ Korea is één, van meet af aan, sinds vele duizenden jaren, maar ergens spinnen caesars garen bij het verdeel en heersprincipe en zij breken meer landen wereldwijd in twee. Wie herinnert zich bijvoorbeeld niet de tragedie van Noord- en Zuid-Vietnam? Het verdeelde Loas en Cambodja? De talloze conflicten in de landen van het Latijns-Amerikaanse continent en ga zo maar door? Bovendien zijn Koreanen allerminst schurken en de geschiedenis toont dat aan met overschot. Die geschiedenis in het kort overlopen is alles wat wij kunnen doen — de toekomst is koffiedik.

219 Dat de eenheid van een land met zekerheid blijkt uit het feit dat men samen deelneemt aan sportieve manifestaties staat buiten kijf. Zo bijvoorbeeld reden na de Turkse overwinning van een voetbalwedstrijd België-Turkije, de reeds vierde generatie Belgen van Turkse komaf met luid autogetoeter door de straten van Belgische steden om hun overwinning te vieren.

Het schiereiland dat België zes keer kan bevatten, is op zijn minst al achttienduizend jaar bewoond. De godmens Dangun stichtte er de cultuur en dit werd het wereldcentrum van de zijdehandel en van de goudsmederij waar lang vóór Gutenberg boeken van de persen rolden — vanaf 1443 in het Hangul, het Koreaanse alfabet bedacht door koning Sejong de Grote. Het Hangul is een fonetisch schrift (in fonogrammen of uitspraaktekens) en hoewel het 1000 A.X. al bestond in het Middellandse Zeegebied, was het in Azië bijzonder revolutionair vergeleken bij de Chinese karakters die pictogrammen en ideogrammen zijn: afbeeldingen, zoals ook in het Sumerische spijkerschrift en in de Egyptische hiërogliefen.

De geschiedenis leert ons dat Korea zijn naam dankt aan de Goryeodynastie (918-1392) tijdens welke het land (in 1231) door de Mongolen werd veroverd. In de zestiende eeuw viel Japan Korea meermaals aan. Ook ontdekkingsreizigers van bij ons voeren er herhaaldelijk heen doch zij keerden nimmer weder. Het allereerste nieuws uit Korea kwam van de Nederlandse zeevaarder Hendrik Hamel die er in 1666 ontsnapte na een gevangenschap van 13 jaar... en vandaag wordt deze man in Korea nog steeds als nationale held gevierd... omdat hij het land bekendheid gaf in het Westen! De schuchtere Koreanen sloten zich ook in de negentiende eeuw nog van de rest van de wereld af en zo kregen zij de naam van *Kluizenaars Koninkrijk*. Zij hebben zelfs een eigen tijdrekening.²²⁰

Het 'steekspel' begon in 1871 wanneer Korea in aanvaring kwam met het zich uitbreidende imperium van de V.S., maar dat was niks vergeleken bij het in het Oosten domi-

220 Zie ook de volgende voetnoot.

nante keizerrijk Japan dat in 1876 Korea dwong tot handelsbetrekkingen, waarna het oorlog voerde met achtereenvolgens China (1894-'95) en Rusland (1904-'05), en dan Korea definitief annexeerde in 1910. Dat bleef zo tot dat in 1945 de Tweede Wereldoorlog werd beslecht: op Hiroshima en op Nagasaki vielen atoombommen en Japan moest Korea aan de geallieerden afstaan, die (de band tussen Noord- en Zuid-Koreanen ten spijt) het schiereiland in 1948 onder elkaar verdeelden met een simpele streep op de kaart ter hoogte van de achtendertigste breedtegraad: het Zuiden ging naar de V.S. en verwesterde tot de Republiek Korea, het Noorden ging naar de U.S.S.R. (dat bij de Oostzeekust een klein stukje aan Rusland [Siberië] grenst terwijl het voor de rest door bergketens van China [Mantsjoerije] gescheiden wordt) en het werd de Democratische Volksrepubliek Korea — een dictatuur die zelfbedruipend wil zijn.

De Koreanen zijn getekend door het Japanse juk waaronder zij 35 jaar lang leefden en dat hun vele vrijheden ontnam, hun principe van gemeenschappelijk grondbezit verwierp, de boeren hun land ontnam en hun tevens verbood om handel te drijven. Op 1 mei 1919 hielden twee miljoen Koreanen een vreedzaam protest maar het werd door de Japanse overheersers neergeslagen met bruto geweld: er vielen 7500 doden en 16000 gewonden. Tien jaar later protesteerden de studenten maar er volgde opnieuw slechts wrede verdrukking: honderdduizenden Koreanen werden als dwangarbeiders gedeporteerd naar Japan — mijnwerkers en frontstrijders — en de Koreaanse vrouwen werden gedwongen tot prostitutiedienst in het Japanse leger. De Koreaanse regering in ballingschap verbleef in China waar

ze in 1941 de oorlog verklaarde aan Japan en met haar vrijheidsleger mee streed met de geallieerden.

Na de Tweede Wereldoorlog dan, in 1945-'49, streden tienduizenden Koreanen in de Chinese burgeroorlog mee aan de zijde van de (overwinnende) communist Mao en bij de terugkeer naar hun land brachten ze uiteraard die invloed mee. In het Zuiden werd Syngman Rhee president, in het Noorden Kim Il-sung.

De aanval in 1950 van Noord-Korea op het Zuiden werd in feite gepleegd door de aldaar geïnstalleerde communisten in conflict met het democratische Zuiden. Bij de wapenstilstand in 1953 had de Koreaanse Oorlog aan twee miljoen mensen het leven gekost maar het conflict duurt nog steeds voort. Toen in 1986 Michail Gorbatsjof met zijn glasnost en perestrojka het einde van de Sovjet-Unie inluidde, waarna de Oostbloklanden zich van de Sovjets afscheurden, in 1989 ook de Berlijnse muur werd gesloopt en in 1991 de Sovjet-Unie overging in het GOS (het gemeenbest van Onafhankelijke Staten waarin de ex-Sovjetstaten zich verenigden), verviel het geïsoleerde Noord-Korea in armoede terwijl in het verwesterde en democratische Zuiden de economie bloeide.

In de jaren zeventig daalde de prijs van de ertsen die Noord-Korea exporteerde, in de jaren tachtig moest dit land zijn internationale schulden vereffenen, in de jaren negentig dunde een hongersnood de bevolking fel uit. In 1994 overleed Kim Il-sung en er volgden drie jaren van nationale rouw vooraleer hij werd opgevolgd door zoon Kim Jong-il die met zijn vaders Juche of staatsideologie (onvoorwaardelijke trouw aan de leider en autarkie voor

het land) evenmin het tij kon keren en intussen stuurde het Zuiden voedselhulp naar het Noorden.²²¹

In 1991 werden de beide Korea's lid van de V.N., een jaar later voegden zij zich naar de afspraken van het Internationaal Atoomenergie Agentschap (waarbij de Amerikaanse kernwapens uit Zuid-Korea werden verwijderd) maar weer een jaar later schond Noord-Korea die al door inspectie te

221 In Noord-Korea wordt de Juche-kalender gebruikt: de jaartelling begint in 1912, het geboortejaar van Kim Il-sung. Heden zijn we daar dus in het jaar 102.

Bronnen:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Hendrik_Hamel

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Korea#Geschiedenis>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_de_Verenigde_Staten

http://nl.wikipedia.org/wiki/Koreaanse_Oorlog

http://nl.wikipedia.org/wiki/Olympische_Winterspelen_2006

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Cambodja>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Indochinese_Oorlogen

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Vietnamoorlog>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Cambodjaanse_Burgeroorlog

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Letter>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Ideogram>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Hanja>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Categorie:Koreaans_schrift

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Hangul>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Hunmin_Jeongeum

http://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Laos>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Poetin

http://nl.wikipedia.org/wiki/Gemenebest_van_Onafhankelijke_Staten

http://nl.wikipedia.org/wiki/Val_van_het_communisme_in_Oost-Europa

weigeren en het werd er alras door de CIA van verdacht een atoombom te hebben. In 1995 ruilde Noord-Korea zijn kernwapenfabrieken voor kernenergiefabrieken en dat was nodig want in dat decennium verhongerden 2 tot 3 miljoen Noord-Koreanen en het voedseltekort houdt nog steeds aan. Vluchtelingen die naar China trekken worden daar echter niet erkend en keren zij terug, dan wacht hen in hun land het werkkamp of de doodstraf, maar niettemin werden in 2007 nog een kwart miljoen Noord-Koreanen door Chinezen opgevangen. Het westen probeert het land uit zijn isolement te halen, onder meer door culturele mega-activiteiten zoals concerten.

Maar Noord-Korea blijkt iets onbetrouwbaars en onuitstaanbaars te hebben, er heerst feitelijke godsdienstvervolging en vooreerst christenenvervolging en bezitters van een bijbel worden opgesloten in concentratiekampen (bijvoorbeeld in Yodok en in Hoeryong) met dwangarbeid en marteling — één percent van de bevolking zou er opgesloten zitten maar de overheid ontkent het bestaan ervan. Er is geen internet, enkel een binnenlands intranet en minder dan de helft van de burgers hebben TV. Kenners spreken over helemaal geen communistisch systeem maar een paranoïde nazi-dictatuur geleid door de grootvader van de huidige leider... de overleden Kim Il-sung! Er is feitelijk kapitalisme en er is ook een grote zwarte markt.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Noord-Korea>

http://incubator.wikimedia.org/wiki/Wn/nl/Noord-Korea_meldt_kernproef

http://nl.wikipedia.org/wiki/Kim_Yong-il

http://nl.wikipedia.org/wiki/Choe_Yong-rim

http://nl.wikipedia.org/wiki/Korean_Central_Television

George W. Bush begon Noord-Korea te beschuldigen van terrorisme; hij rekende het land tot wat hij noemde "de as van het kwaad" en hij noemde een oorlog een reële optie. In 2005 gaf Noord-Korea toe kernwapens te hebben en het jaar daarop testte het lange-afstandsraketten (met de V.S. in bereik). Ondanks de waarschuwingen van de V.S. voerde Noord-Korea op 9 oktober 2006 een kernproef uit. In 2007 ruilde het zijn nucleaire activiteit met het westen voor aardolie en in 2008 werd een inspectieteam toegelaten. Toen in 2009 Noord-Korea een raket lanceerde met een satelliet, dreigde de V.S. met nieuwe sancties maar Noord-Korea zette de inspecteurs aan de deur en hervatte het kernprogramma. Op 25 mei 2009 volgde een tweede, nu veel krachtiger kernproef alsook tests met korte-afstandsraketten en de V.S. brachten hun troepen in hoge staat van paraatheid.

In 2010 doet een Noord-Koreaanse torpedo een Zuid-Koreaans oorlogsschip zinken en het belooft een kernoorlog in geval van sancties hiertegen, waarna Zuid-Korea aanklopt bij de Veiligheidsraad. Na een legeroefening van de V.S. (met achtduizend manschappen) dreigt Noord-Korea weer met kernbommen en het valt een Zuid-Koreaans eiland aan. In maart 2012 ruilt Noord-Korea zijn kernproeven voor 240 ton Amerikaans voedsel maar in december lanceert het weer een raket. Op 12 februari volgt een derde, opnieuw krachtigere (ondergrondse) kernproef waarna op 7 maart nieuwe sancties volgen en de grensovergang tussen Noord en Zuid gesloten wordt. Noord-Korea bedreigt de V.S. nu met een atoomaanval. Op 28 maart zet Noord-Korea zijn raketten startensklaar en op 9 april maant het Zuid-Korea aan de buitenlanders uit het land te

zetten. Japan richt zijn antiraketsysteem, de Zuid-Koreanen mogen weer in Noord-Korea werken.

Noord-Korea heeft met 1,2 miljoen soldaten en 5 miljoen paramilitairen (samen 5 percent van de bevolking) de vierde grootste strijdmacht ter wereld.²²²

Zendtijd voor criminelen? – Over televisie, vrije meningsuiting, sensatie, kijkcijfers en macht

Het is amper te geloven maar eigenlijk weten wij allang dat, eenmaal ten top gedreven, alle dingen in hun tegendeel verkeren. Dat is niet anders inzake de vrijheid en de vrije meningsuiting: de stoutste monden worden alras gesnoerd – vaak vanuit onverwachte hoek.

Zo berichten vrijwel alle Vlaamse kranten van 23 april 2013 over een VTM-interview van daags voordien met de zogenaamde sharia-wereldleider, sjeik Omar Bakri Mohammed. Nu is 'sjeik' de titel in Arabië gegeven aan personen met aanzien op wereldlijk of religieus vlak en in dit geval blijkt deze in 1958 geboren Syriër zijn sporen te hebben verdiend als 'terrorist'.

Omar Bakri Mohammed verbleef in Groot-Brittannië waar hij een afdeling van de soennitische pan-islamitische groep *Hizb ut-Tahrir (HUT)* vestigde. Het gaat om een in 1953 gestichte antisemitische beweging welke middels

222 Tekst d.d. 11 april 2013.

ideologische strijd een islamitische eenheidsstaat met moslimwetten wil heroprichten – het zogenaamde kalifaat. De vereniging met zetel in Jordanië telt twee miljoen leden en wordt vanuit Londen bestuurd.

Omdat niets zozeer verenigt als gemeenschappelijke vijanden, terwijl het kapitalisme en de democratie als vertegenwoordigers der goddeloosheid de grootste rivalen van de *HUT* zijn, wordt gezegd dat deze beweging zaken doet met het communisme... dat paradoxaal genoeg bekend staat als bastion der goddeloosheid. Alvast de vrije markt (het kapitalisme) en de vrije meningsuiting (de democratie en de mensenrechten) worden zowel door communisten als door panislamisten gevisieerd die beiden voorstander zijn van een sociaal model door een elite opgelegd, wat wil zeggen: het goede *voor* het volk maar nimmer *door* het volk, wat in de praktijk neerkomt op een dictatuur.

Uiteraard is het allemaal niet zo simpel als in twee woorden kan worden gezegd, maar het ideaal dat communisme en panislamisme nastreven, houdt in feite de (uiteraard dikwijls miskende) overtuiging in dat het volk uit zichzelf de waarheid niet bezit en tevens onbekwaam is om te handelen. En er is ook flink wat te zeggen voor die onderliggende kritiek op wat men misschien wel kan samenvatten als 'het westen'. De oppermacht van het gouden kalf – de ongeremde hebzucht, het egoïsme en de concurrentie – is immers mét de overproductie en de verspilling verantwoordelijk voor de vernietiging van de planeet, terwijl ook niemand kan ontkennen dat de mening van een meerderheid slechts zelden de waarheid benadert – het tegendeel blijkt en zo moeten progressieve mensen in de regel het spreken van de waarheid bekopen met hun leven omdat de massa waanideeën blijft aanbidden. Maar is dat laatste dan

niet het geval waar regimes vastroesten in een of andere ideologie of in een religie? En ligt de oplossing derhalve niet in het zoeken naar het goede evenwicht en in het houden van maat, in plaats van in het zich verliezen in ongeacht welk fanatisme?

Want zijn de beginselen voor een goed bestuur dan niet gefundeerd op de wil van de 'domme massa' waar het een theocratie betreft of een economie geleid door een horde van partijspecialisten, dan zijn ook bij de alternatieven niet geringe kanttekeningen te maken: een theocratie geleid door een of ander heilig geschrift dat *nota bene* danig vaag blijft dat de interpretatie van een priesterklasse nodig is, geeft uiteraard vrij spel aan volksverlakkers welke ogen als geleerde en goedmenende herders van hun kudde, en in een socialistisch bestuur zetelen misschien wel mensen die zichzelf voor goden houden, wat uiteraard gevaarlijk is omdat goden zich niet eens kunnen vergissen.

Sjeik Omar Bakri Mohammed maakte deel uit van de aan Al Qaeda gelinkte organisatie die op 7 juli 2005 in Londen zelfmoordaanslagen pleegde. Hijzelf behoorde uiteraard niet tot diegenen die zich opbliezen: hij vluchtte naar Tripoli in Libanon (niet het Tripoli of Taraboeloes dat de hoofdstad is van Libië); in die veilige haven was het dat hij een journalist van VTM ontving om zich hier in Vlaanderen andermaal via bedreigingen (cf. de 'waarschuwing': "België speelt met vuur!") in het centrum van de belangstelling te positioneren.

Dit ziekelijke gedrag zal sommigen herinneren aan de jammerlijke gebeurtenissen rond figuren zoals Kim De Gelder en Anders Breivik: lui die maatschappelijk niets te *bieden* hebben terwijl zij toch mee willen tellen, rest he-

laas niet veel anders meer om zich mee naar voren te werken dan de dreiging met het *ontnemen* van geluk aan de gemeenschap – bij uitstek door (massa)moord. En sommigen van die criminelen verwerven dankzij hun bangmakerij waarmee zij een schijnbare volksverering afdwingen, het statuut van religieus of wereldlijk leider.

Omar Bakri Mohammed is ook de man die de fatwa op Salman Rushdie heeft vernieuwd – hij heeft zowaar zijn bendeleden opgeroepen om de schrijver te blijven achtervolgen tot het einde van zijn dagen. De zoveel miljard westerlingen die hiervan kennis nemen, hoeven nu niet te denken dat het slechts die ene ongelukkige is die zij de dood injagen want mét Rushdie vervolgen zij tot de dood elkéén die vrij zijn mening uit over een terrorisme waarvan de wereld de draagwijdte nog niet heeft begrepen. Zolang allen de andere kant opkijken telkenmale als de duivel toeslaat, zolang ook blijft hij over allen heersen en is elk door de vingers zien van zijn wandaden voor hem niets minder dan een eerbetoon of een applaus.

Sjeik Omar is een zeer geleerd man: hij kreeg islam-onderricht, onder meer in de al-Kutaab scholen waar men de koran uit het hoofd leert en onderwezen wordt in de leer van de profeet en zijn volgelingen (Hadith), de islamfilosofie (Fiqh) en de biografie van Mohammed (Seerah). Hij studeerde aan het Shariah Instituut van de universiteit van Damaskus, aan de Imaam Uzaie Universiteit van Beirut in Libanon, aan de Al-Azhar Universiteit van Caïro in Egypte en ook nog in Saoedi-Arabië. Het zal de islam geen goed doen dat uitgerekend een figuur met zijn opleiding een weg opgaat die slechts afschuw kan wekken.

Maar haatpredikers die kinderen hersenspoelen en hen vervolgens engageren als frontsoldaten in een heuse oorlog – zoals toentertijd ook de anticommunistische preken van katholieke pastoors mensen naar het oostfront dreven – vinden geen bijval als zij niet tenminste een vorm van status kunnen bemachtigen naast deze die ze zich toe-eigenen door anderen angst aan te jagen, en dat gebeurt bij uitstek door zich te profileren via de media welke vreemde gezichten vertrouwd maakt zodat allen gaan denken dat zij goede mensen zijn of zelfs dat zij tot hun eigen familie behoren.

Vandaar ook moet het ondoordacht worden genoemd wanneer de media, belust op sensatie want afhankelijk van reclame-inkomsten en derhalve van kijkcijfers, zich geen verdere vragen stellen bij het feit dat interviews met misdadigers aan deze te wantrouwen lieden het aanzien geven van vertrouwelingen.

Het is zelfs niet ondoordacht wanneer de media aldus handelen, want zij doen dat allerminst zonder erbij na te denken, zij doen het daarentegen héél doordacht: zij weten als geen ander dat een massamoordenaar die levenslang gekregen heeft en thuishoort in een cel, op de buis op vrije voet, volhardend in het boze, de internationale wetten tartend en met de mensenrechten spelend, voor winst zal zorgen voor de zender die het klaarspeelt om bij hem te gast te zijn: kijkcijfers verzekerd, gigantische reclame-inkomsten van cola, chips en tandpasta en dus een rinkelende kassa.

Zijn media die zich hieraan bezondigen zonder meer schuldig aan het verstrekken van soms reusachtige faciliteiten aan misdadigers? Maken zij zich medeplichtig aan

die misdaden? Het is hoe dan ook onmogelijk dat zij niet beseffen wat zij doen want zij spinnen er aardig garen bij. Na de beruchte aanslagen op de Twin Towers, intussen bijna twaalf jaar geleden, kreeg superterrorist Bin Laden zoveel zendtijd ter beschikking als zelfs de allerrijkste wereldburgers in nog geen honderd jaar in staat waren te financieren. De kostprijs voor slechts de drukinkt die moest vloeien voor zijn portret doet toppolitici en mega-sterren duizelen. De aandacht die de crimineel ontving zou, uitgedrukt in tijd, miljoenen mensenlevens beslaan. Nieuwsgierigheid zal in dezer weliswaar een rol spelen, maar het is toch vooral de angst die mensen die zich immers niet langer helemaal veilig weten, doet uitkijken naar informatie over wie hen bedreigen. Angst wordt door onwetendheid gevoed en dat de media met het oog op winst desnoods desinformerende, willen wij in tijden van nood aan waarheid dan maar liever niet geloven.

Dat de greep van de terreur op de wereld mettertijd groter wordt, is wellicht te wijten aan de 'constructie' van de werkelijkheid zelf, die immers tot in zijn allerkleinste partikels twee componenten blijkt te hebben: het deeltje en zijn lading. Het deeltje is het zichtbare en tastbare aspect van iets, het is de massa die volume heeft, gewicht en kleur; de lading daarentegen kunnen wij niet zien, maar het effect ervan kan geen zinnig mens ontkennen. De belastingcontroleur heeft een massa en hij is zichtbaar maar hij houdt steekproeven en of hij derhalve ook echt langs komt, blijft in het ongewisse. Dat hij langs kán komen, zorgt ervoor dat elk voorzichtig mens handelt alsof hij dat inderdaad zal doen en derhalve is het niet zijn zichtbare en tastbare aanwezigheid die mensen ertoe aanzet om belastingen te betalen, maar wel de dreiging, de mogelijkheid dat hij

komt, de invloed welke van hem uitgaat precies doordat elkeen onwetend en derhalve ook onzeker blijft over zijn daadwerkelijke komst. De belastingcontroleur heeft naast zijn tastbare aanwezigheid dus ook een invloed of een lading welke bij de gratie der onwetendheid wat tastbaar is aan hem vermenigvuldigt. Ook al bezoekt hij slechts één mens op tien, dan zullen ook de negen die hem nooit te zien krijgen, hun plicht vervullen alsof hij hen daadwerkelijk bezocht.

Uitgerekend dat aspect van onze werkelijkheid, die lading of die dreiging is het welke ervoor zorgt dat de terreur, die immers uit onze onwetendheid zijn macht haalt, fors toeneemt omdat ook onze hele wereld minder tastbaar wordt, onvaster en onzekerder. De wereld houdt nooit op met groeien, enkelingen zijn gedoemd tot specialismen, over steeds meer dingen weten steeds meer mensen minder af, en zo ook neemt voor eenieder de onwetendheid en de onzekerheid toe. Onze onderlinge afhankelijkheid is gigantisch geworden en het vertrouwen dat noodzakelijk is voor de complexe samenwerking in een maatschappij is en blijft bijzonder broos. Terreur heeft het gemunt op de ondermijning van het intermenselijk vertrouwen omdat eenmaal het fundamentele weefsel is aangetast, het einde van de wereld niet lang meer op zich zal laten wachten. Het laffe en misdadige karakter van terreur alsook zijn vernietigende uitwerking worden nog altijd bijzonder schromelijk onderschat.

Wanneer vernietigende energieën zich niet langer richten op de materie, op het zichtbare of op de massa, maar veel-
eer doelen op de lading en de invloedssfeer der dingen, om niet te zeggen op de geest, is de destructie des te groter, omdat het is vanuit de geest dat de dingen bestaan, zich

bestendigen, groeien en zich vermenigvuldigen. Terreur doelt op het verdonkeremen van de waarheid en op het verspreiden van de leugen door de dreiging. Voor een dwingeland buigt men in het openbaar het hoofd, niet omdat men de crimineel wil eren maar omdat men hem vreest. Maar zodoende liegt men niet alleen jegens de boosdoener die men alleen maar wilde verschalken maar tevens laat men het ook voor zijn medemensen uitschijnen dat men de dwingeland bijtreedt, dat men zijn wandaden goedkeurt en dat men hem zijn steun verleent. En door die valse schijn vergroot men effectief de invloed van de dwingeland want voor derden lijkt het dan wel alsof hij vele aanhangers heeft en medewerkers. En wanneer ten slotte puntje bij paaltje komt, zullen al diegenen die aanvankelijk gedaan hebben alsóf zij de dictator eer betoonden, dat ook daadwerkelijk gaan doen: zij kunnen dan niet meer terug, zij zullen meewerken met hem, zijn blinde instrumenten worden en ook anderen aanzetten tot navolging, want allen zullen dan handelen uit angst, de ene aapt de andere na uit vrees om iets verkeerd te doen en om een fout te maken waarvoor men met zijn leven moet betalen.

Een wereld onder het juk van die gigantische leugen waarin criminelen regeren en waarin elkeen voortdurend welbewust moet liegen, is beslist de straf die elke maatschappij te wachten staat die toegeeft aan angst, aan dreiging en aan druk, die vrij spel geeft aan de leugen en die opgehouden heeft de leugen te veroordelen en de waarheid te vertellen. Het zou overigens niet de eerste keer zijn dat het Westen een dergelijke slavernij moest torsen; ten tijde van de concentratiekampen was de toestand immers eender en overall ter wereld waar nog dictaturen heersen, kan men

zich vergewissen van het jammerlijke van een dergelijk tooneel.

Vrije meningsuiting is daarom niet zomaar een recht en het is zeker geen recht dat men van zijn heersers moet ontvangen: het is daarentegen een plicht die elkeen heeft jegens zichzelf, jegens zijn kinderen en jegens alle wereldburgers van alle tijden. De trukendoos van de duivel wil helaas dat uitgerekend daar waar onze vrijheid wordt bedreigd, de dreiging zelf zich steeds vaker gaat beroepen op het goed dat zij naar het leven staat. Zo verrijzen steeds vaker entiteiten die het recht opeisen om te liegen, het recht om te bedriegen, het recht om te stelen en het recht om te doden, denk maar aan wat de reclame doet, denk aan het bedrog van drugs, de overdaad, de moordpartijen van het gouden kalf. Het recht van de sterkste is dan teruggekeerd – een recht dat geen recht kan zijn maar dat een onrecht is, een afwezigheid van recht, een signaal dat de beschaving op haar laatste benen loopt.

Moederkoren is een schimmel die de plaats inneemt van de graankorrels in de aren: het heeft de vorm van de graankorrel maar het verraadt zich door zijn zwarte kleur en in plaats van voedzaam is het giftig, het veroorzaakt hallucinaties. Bij tijden is het een plaag en mensen die er in vroegere eeuwen te grote hoeveelheden van naar binnen kregen, werden uitzinnig en belandden niet zelden op de brandstapel na de beschuldiging van hekserij. De schimmel doet het korenveld helemaal niet verdwijnen, hij heeft het nodig, hij teert erop en alles blijft eruit zien als voorheen – alleen *is* het voortaan niet langer als voorheen: gestaag verdwijnt het voedzame koren, de aren bergen steeds vaker de zwarte, giftige schimmel en men moet zich hoeden ervan te eten.

Op een gelijkaardige manier zal een maatschappij die ten onder gaat, er blijven uitzien als voorheen – althans voor een zekere tijd, zodat de ondergang de gelegenheid krijgt om zich te onttrekken aan het oog. Verantwoordelijke posities zullen worden ingenomen door onverantwoordelijke actoren. Vriendjespolitiek, corruptie, chantage en alle andere vormen van leugen zullen de vervalsingen opvoeren totdat aan de top van de kudde niet langer een herder zal staan doch een wolf. En de geschiedenis leert dat, eenmaal een dictatuur gevestigd, zij vaker stand houdt voor een bijzonder lange periode en zij niet wijkt dan door een wrede en bloeddorstige strijd.²²³

223 Tekst d.d. 23-24 april 2013. *Bronnen:*

http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=DMF20130423_00551616

http://en.wikipedia.org/wiki/Omar_Bakri_Muhammad#Return_to_Mideast

<http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Islamism>

http://en.wikipedia.org/wiki/Ba%27ath_Party

http://nl.wikipedia.org/wiki/Communistische_staat

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_communistische_partijen

http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=DMF20130423_00551616

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Tripoli_\(Libi%C3%AB\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Tripoli_(Libi%C3%AB))

http://www.google.be/#hl=nl&sclient=psy-ab&q=tripoli+lebanon&oq=tripoli+&gs_l=hp.1.2.0l4.1461.4656.0.7857.8.8.0.0.0.0.158.623.7j1.8.0..0.0...1c.1.9.psy-ab.QyA7zbn4nOg&pbx=1&bav=on.2.or.r.qf.&bvm=bv.45512109.d.d2k&fp=754620a765330f6a&biw=965&bih=425

Hoe men met de mensen de zot blijft houden

Op 17 april 2013 lezen wij in de krant dat coca-cola de strijd aanbindt met obesitas.²²⁴ Op 27 april blokletteren de nieuwsberichten dat de vakgroep psychiatrie van de Katholieke Universiteit Leuven het fysiek en psychisch geweld in de katholieke instellingen wetenschappelijk gaat onderzoeken.²²⁵ Doet dit alles niet een beetje denken aan die anecdote van de op heterdaad betrapte dief die meesmuilt dat hij net van plan was om het gestolen goed terug te leggen? Overigens wordt over de buit die hij intussen thuis heeft opgeslagen met geen woord meer gerept, trouwens evenmin als over zijn volstrekt ongewijzigde agenda.

Het seksueel misbruik door clerici is jammerlijk verjaard ofwel door procedurefouten even jammerlijk onvervolgbaar en derhalve onbestraffbaar geworden en de slachtoffers moeten er maar leren mee leven dat de bisschop in kwestie via de ambassade van het Vaticaan ontsnapt is aan het gerecht terwijl zijn overste die de zaak toedekte om het gezicht te redden van het instituut, bij de recente pausverkiezing godbetert voor het oog van de hele wereld eervol schitterde op het balkon. In de volksmond heet het dat men de zot houdt met de mensen. Men lapt de waarheid aan zijn laars.

224 http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=DMF20130417_00544086

225 <http://www.gva.be/nieuws/binnenland/aid1376041/adriaenssens-wil-onderzoek-geweld-in-katholieke-instellingen.aspx>

Terwijl katholieken de vranke mond vol hebben van de bestrijding van psychisch en fysiek geweld gepleegd in eigen instituten, houdt de aartsbisschop die deze instituten vertegenwoordigt, er niet mee op de wetenschap te logenstraffen en tegelijk tegen te spreken wat zijn medewerkers bevelen te doen: hij wijst de homo's met de vinger — zij zijn immers ziek en minderwaardig, zij dienen te leven zoals wassen beelden en doen zij dat niet dan wacht hen het vuur van de hel.

Of die veroordeling dan psychisch of fysiek gewelddadig is? Zoals iedereen weet die kennis neemt van de zelfmoordcijfers ter zake, maakt elk invloedrijk persoon die dergelijke veroordelingen uit, zich zonder meer schuldig aan massamoord.

Dat deze volstrekt gewetenloze schurken ongestraft blijven, is één zaak, maar vooreerst is er de vraag wanneer de maatschappij eindelijk zal ophouden om hun voor wat zij aanrichten op de koop toe grote wedden uit te keren. In de volksmond heet het dat men met de mensen de vloer aanveegt.²²⁶

Hoe de vrijzinnigen de neutraliteit verminken

Op 2 mei verscheen via een link in de kranten een open brief ("Open brief/ petitie De burger is vrij. Aan het loket

226 Tekst d.d. 27 april 2013. Zie verder:
<http://www.bloggen.be/mithrasgijzeling/>

noch God noch partij"), gedateerd op 30 april, van de hand van Jurgen Slembrouck van de Vrijzinnige Dienst van de Universiteit Antwerpen, mede ondertekend door een aantal anderen.

Terzijde gelaten de spelfouten (de derde persoon enkelvoud van het werkwoord 'dringen' mist een 't') welke doen vermoeden dat de auteurs hun geschrift niet herlezen hebben, alsook het eenzijdig karakter van de reactiemogelijkheden op een petitie, die immers evenmin als een betoging neutraal is omdat zij enkel het aantal van de gelijkgestemden verzamelt terwijl zowel het aantal van de terzake andersdenkenden alsmede hun argumenten in het ongewisse blijven, kan over de tekst zelf (<http://neutraliteit.blogspot.be/>) het volgende worden opgemerkt.

Dit pleidooi voor de ideologische onherkenbaarheid van overheidsambtenaren tijdens hun diensturen, is om te beginnen alles behalve neutraal: het is het product van een agent van de vrijzinnigheid, welke een ideologie is zoals een andere. De neiging van de vrijzinnigheid om zich boven alle andere ideologieën te positioneren, deelt zij met een vrijwel ontelbaar aantal andere ideologieën, overigens samen met een jammerlijk onvermogen tot zelfrelativering dat in de huidige precare politieke constellatie best gemist kan worden. Zij vormt een etatisme dat herinnert aan de theocratieën uit de middeleeuwen. Alleen al haar gekleurd karakter maakt het pleidooi ongeloofwaardig, maar afgezien daarvan zijn er nog andere bezwaren. Voor dit opzet volstaat het ons tot het volgende te beperken.

Reeds de allereerste zin etaleert de aanleiding tot dit geschrift: de Gentenaren staan op het punt om in hun stad het

hoofddoekenverbod op te heffen. En om meer dan één reden hebben zij gelijk, want zo'n verbod is het equivalent van de erkenning door allen van de hoofddoek als ideologisch symbool, waardoor hij als kledingstuk wordt ontstolen aan alwie deze ideologie niet delen. Het verbod geeft met andere woorden toe aan het beladen van tot heden doodgewone gebruiksvoorwerpen en dingen met een ideologische vracht, wat feitelijk elkeen verplicht om zich voortdurend daaromtrent te gaan informeren, wil men immers niet bestempeld worden als aanhanger van overtuigingen waarvan men zelfs het bestaan niet kent. Toegeven aan de druk tot ideologische belading van neutrale dingen (!) is de neutraliteit verminken in plaats van haar te waarborgen.

Verder is de 'uitleg' in het geschrift in filosofisch opzicht bijzonder oppervlakkig, eenzijdig en ontgoochelend. Bedenkingen hierbij worden gereserveerd voor een verhaal apart.²²⁷

227 Tekst d.d. 2 mei 2013.

Struisvogelpolitiek: de verlokking van de zekerheid is die van de dood. Enkele beschouwingen bij de hardnekkige neiging tot minimalisering van het gevaar bij de Wetteraars in de week na de giframp van 4 mei 2013

Vaak danken godsdiensten hun succes aan het feit dat zij mensen daarvan overtuigen zekerheid te kunnen bieden op punten waar men tegenover zichzelf in alle eerlijkheid moet bekennen in het ongewisse te verkeren. Niemand weet wat er met hem of haar na de dood gebeuren zal aangezien behalve Odysseus, Aeneas, Herakles, Orpheus en Theseus niemand ooit uit de onderwereld wederkeerde.²²⁸ In de religies daarentegen verschijnt menige heilige na zijn of haar dood aan de stervelingen met waarschuwingen of met goede raad en men kan de sinten ook aanroepen om gunsten te bekomen. Niet de waarheid maar daarentegen het bedrog maakt het geloof in leven na de dood aantrekkelijk, althans voor hen die weigeren het leed te dragen dat elke waarheid vergezelt want, zoals Prediker het zegt: "in veel wijsheid is veel verdriet, en die wetenschap vermeerdert, vermeerdert smart".²²⁹ In het onvermogen om rechtstreeks zichzelf te beliegen, koopt de mens zijn zoete leugens van zijn naaste die dan met de last van het liegen zijn brood verdient. Priesters klaren de klus in onze plaats: zij

228 Vansteenbrugge, Kris, *Uit het schuim van de zee. De Griekse mythologie in 136 verhalen*:

<http://www.bloggen.be/dzeus/archief.php?ID=1535828> .

229 Prediker 1: 18.

bezweren de harde werkelijkheid, verjagen haar en voortdurend houden zij de wacht waar zij weer op kan duiken, het is een nimmer eindigende strijd en om die reden eerbiedigen wij onze herders ook, zij behoeden ons — niet voor de leugen doch voor de koude douche die de waarheid aanrichten kon in onze ziel als zij niet met illusies werd omfloerst. Priesters, maar ook andersoortige winkeliers zoals verzekeraars, bankiers en politici.

Geen politicus kan het zich veroorloven om de vragen van zijn kiezers te beantwoorden met: "Ik weet het niet". Net zoals goden dienen ook politici alwetend te zijn en wie die goddelijke alwetendheid durven te beproeven, zullen zoals Tantalus gekweld worden tot in de eeuwigheid.²³⁰ De politicus verhoudt zich in dat opzicht tot zijn kiezer zoals de vader tot zijn kind: papa dient op alle vragen een antwoord klaar te hebben, hij twijfelt nooit, hij kan alle problemen oplossen, het kwaad bezweren, het kind beschermen voor boosdoeners en voor elk ander onheil. Een vader immers die daartoe niet in staat is, waarborgt geen toekomst en verdient derhalve ook geen kroost.

Alleen zijn priesters en politici geen vaders en in tegenstelling tot de echte vaders die het eigen leven offeren voor hen die dat nu eenmaal verder moeten zetten en die dan aan dat moedige offer de titel van het vaderschap ontnemen, zijn wereldlijke leiders van een kudde daarentegen dikwijls enkel uit op eigenbelang en winst *ten koste van* diegenen die hen volgen. Overigens doen ook de volgelingen dat vaak veeleer in (schuldige) naïviteit dan in (on-

230 Tantalus zette zijn door hem geslachte zoon voor als maaltijd aan de goden teneinde aldus uit te kunnen testen of zij inderdaad alwetend waren.

schuldige) kinderlijkheid. De goede herder laat zijn kudde achter en begeeft zich in het onherbergzame om één verloren schaap te redden terwijl de politicus het van de meerderheid moet hebben die bovendien maar al te vaak bedrog verkiest en het dan ook krijgt, precies ten koste van het goede. En voor wie graag zouden geloven dat kwade wil die stelling schraagt, dient opgemerkt dat die kwaadaardige perversie allang doorgedrongen is tot in ons onderwijs: op leraarsvergaderingen worden leerkrachten schaamteloos door schooldirecties aangemaand om gul te quoteren met het oog op het behoud van het leerlingenaantal dat immers borg staat voor de tewerkstelling van het personeel. Deze lui geringschatten de kinderen die hun zijn toevertrouwd, zij gaan er immers van uit dat kinderen het gemak zoeken en ze zijn ook bereid om dat te bieden ten koste van wat goed is voor hen omdat zij hen niet beschouwen als ultieme levensdoelen doch als klanten aan wie wat te verdienen valt.²³¹

Leiders mogen geen zwakheden tonen en als zij desondanks zoals elk ander sterven, dan dient hun dood als een verrijzenis te worden opgevat, zo immers leven zij verder in hun kudde. Dat klopt ook voor fysieke ouders en voor al wie het goed menen met diegenen aan wie zij het beste van zichzelf hebben gegeven. Maar het is uiteraard een gemene leugen van wie aan hun kinderen dat voedsel hebben voorgezet waarvoor zij zelf de neus ophaalden.

De illusie van zekerheid heeft jammer genoeg doch geheel overeenkomstig de wet van de rechtvaardigheid de bijzonder hoge prijs die zij met elk bedrog gemeen heeft. Zeker-

231 Zie ook: *Herodes en ons onderwijs*:

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2093441>

heid stelt het gemoed gerust en verlost ons van de lastige waakzaamheid maar meteen ontnemt ze ons onze veiligheid. Het gaat om een illusie die ons leven in gevaar brengt en die ten langen leste doodt terwijl wij het ongetwijfeld anders willen. Het bedrog der zekerheid is een dure drug waarvoor men niet zelden met zijn leven zelf betaalt terwijl de enige zekerheid die is van de dood. Zelfs het louter fysieke leven is een onophoudelijk streven naar evenwicht terwijl het perfect bereiken van die homeostase het levenseinde inluit. Wij bestaan bij de gratie van een onmogelijk evenwicht dat niettemin het doel moet zijn van elk verlangen en bewegen en wie zekerheid verkopen, die hebben voor wie de waarheid zoeken niets te bieden omdat waarheid en zekerheid elkaar nu eenmaal bannen. In het niet kunnen aanvaarden van de waarheid of dus in de moedwillige keuze voor het bedrog geeft men zich over aan de leunders met het zogenaamde Onbetwifelbare.

Altijd is het dodelijk voor de ziel om hen die zekerheid te koop aanbieden toe te laten in het eigen leven maar soms ook is het dodelijk zonder meer om dat te doen. Er zijn religies die zelfmoordaanslagen aanprijzen en die aan wie ze ook voltrekken, de zekerheid bieden van een riant beloning in een hiernamaals, terwijl geen toeschouwer van die jammerlijke gebeurtenissen iets anders observeren kan dan vernieling en dood. *Een welbepaald geloof wordt vereist teneinde aanspraak te kunnen maken op een welbepaalde zekerheid:* waar in Gods naam is de logica gebleven in die zin? Profeten pretenderen zekerheid te bieden maar ook bepaalde lieden die geloven in de wetenschap, doen dat wanneer zij de grenzen van hun kennen en hun kunnen uit het oog verliezen. Politici liegen uit zelfbehoud: hun machtsvertoon is nodig voor de continuering van hun in-

vloed bij het volk, dat bevestigt dat hetgeen zij voorliegen de waarheid is en zo koesteren zij elkaars bedrog, welhaast met dezelfde perfectie waarmee verliefden zich verblinden.

Jammer genoeg voor wie het anders wensen doch andermaal geheel overeenkomstig de rechtvaardigheid, houden de wetten der natuur geen rekening met onze dromen: de valwet zorgt ervoor dat het glas dat men ter hand neemt, valt en versplintert van zodra men het weer loslaat en gebeurt dat niet, dan kan men er donder op zeggen dat men droomt. De wetten die het samenspel van de atomen, van de moleculen en van alle stoffen in de kosmos regelen, hebben eenzelfde rigiditeit; zij zijn nog meer onvermurwbaar dan de schimmen in de onderwereld en hun oversten, Hades en Persephone, die bij het aanhoren van de lier van Orpheus die afdaalde in het graf van zijn Euridicè om haar terug te halen, weenden en besloten om aan de ongelukkige nog een kans te geven, welke hij helaas verspeelde. Zullen de natuurwetten voor de struisvogels een uitzondering maken?

Bij de giframp van Bhopal kwam veertig ton cyanide vrij, bij de giframp in Wetteren was de hoeveelheid gif nog groter. In Bhopal kregen in de daarop volgende jaren zowat een half miljoen mensen kanker door besmetting van de lucht, het water en de bodem en vijftienduizend van hen stierven.²³²

Helaas treedt bij zo'n grote rampspoed steeds weer een verdwazing op omdat onze hersenen veel te licht zijn om dat kolossale ongeluk te dragen. Dat was bijvoorbeeld ook

232 Zie: *In mei legt elke terrorist een bom*:
<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2218890>

het geval in Tsjernobyl toen zich daar een nucleaire ramp voltrok: ondanks de enorme wetenschappelijke expertise van Rusland, een van de meest vooraanstaande atoommogendheden in de wereld, werd pas tien dagen na het ongeluk besloten tot de evacuatie van honderdvijfendertigduizend omwonenden in een straal van dertig kilometer. Vele duizenden mensen en dieren in heel West-Europa stierven in de eerste dagen en weken na de aanvang van de catastrofe en een onschatbaar aantal kregen en krijgen nog steeds kanker.²³³

Mensen zijn onderhevig aan psychische, sociale en nog andere druk en onfeilbaarheid is niet van deze wereld, wat uiteraard vergeeflijk is, en zo kon er ook bij de ramp in Wetteren een dode vallen: een man die stierf door blauwzuurdampen die zich bij de bluswerken hadden gevormd, die in het rioolwater terecht kwamen en die her en der uit de putten opstegen, de huizen naar binnen drongen en tekeer gingen zoals een sluipmoordenaar. Onvoorzien en onvoorspelbaar wegens de aanwezigheid van nog een totaal vergeten rioleringsnetwerk uit vervlogen eeuwen. Entropie is chaos: men weet niet door welke kanalen de gemeente ondertunneld wordt en hoe het gas rondwaren zal, op welke plekken het de bodem zal doordringen, de planten zal besmetten en het water zal vergiftigen voor mens en dier. In de buurt van enkele waterputten te Schellebelle, op kilometers van de ramp vandaan, vonden passanten kadavers van katten en van vogels. De meettoestellen die pas dagen na de ramp werden besteld in het buitenland, maten her en der verschillende waarden; in de riolering, in de bodem, in het regenwater dat werd opgevangen. Waarden die tot acht keer de dodelijke dosis bedroegen en regenwater waarvan

233 Ibidem.

werd gezegd dat het 'lichtjes' gecontamineerd was, wat dat ook mocht betekenen. Vakkundige rapporten die vandaag elkeen op het internet kan vinden, waarschuwen ervoor dat kleine kinderen sterven aan dosissen van het bewuste gif die voor volwassenen slechts lichte irritatie veroorzaken,²³⁴ wat ook te begrijpen is aangezien de giftigheid onder meer te maken heeft met de verhouding van het ingenomen gif tot het lichaamsgewicht van de slachtoffers. Bovendien krijgen wezens die dicht bij de aarde lopen, zoals kleine kinderen, meer toxines binnen omdat gifgas zwaarder is dan lucht, het kruipt, het zoekt de diepten op zoals ook water doet en soms blijft het daar zitten omdat een deksel de verdamping verhindert ofwel lost het op in water dat de aarde doordrenkt en dat steeds dieper in de bodem sijpelt, verdampt, opgepompt wordt voor irrigatie en consumptie of in de waterwegen loopt en zich verspreidt. Driehonderd ton van dat goedje kan niet zomaar verdwijnen, want over die gigantische hoeveelheid gaat het. En toch is dat niet eens de helft van wat zich dagelijks beweegt over het spoor in Vlaanderen: de Nederlandse fabriek waarvan het bewuste acrylnitril afkomstig was, produceert er 750 ton van *elke dag*.²³⁵

234 Agency for Toxic Substances and Disease Registry, (Atlanta) Division of Toxicology, Acrylonitril, december 1990, 1.4: “*Small children are more likely to be affected than adults, In several cases, children died following exposures that adults found only mildly irritating. It should be noted that specific levels of acrylonitril causing death were not reported*”. Zie ook:

<http://www.atsdr.cdc.gov/substances/toxsubstance.asp?toxid=78>
235 <http://connect.novasquare.com/megaklus-bij-dsm-acrylonitril/?lang=nl> — Agency for Toxic Substances and Disease Registry, (Atlanta) Division of Toxicology, Acrylonitril, december 1990, 1.4: “*Small children are more likely to be*

Weliswaar is het kwaad reeds geschied in de eerste uren na de ontsporing van de bewuste ketelwagens: wie in de buurt van de brand met open ramen sliep, zal eerlang heel waarschijnlijk hinder ondervinden, het gaat immers om een bijzonder kankerverwekkende stof. Maar naast dat acute gevaar is er uiteraard ook nog de sluimerende impact van het gif op langere termijn want zoals eenieder kan voorspellen, maken vele kleintjes een groot: de blootstelling aan een geringe hoeveelheid gif gedurende vele dagen, maanden, jaren, zal alras het kwaad van een ogenblikkelijke en grote vergiftiging evenaren. Onze metingen zijn negatief, zo zeggen het de experts op het veld, maar metingen zijn en blijven momentopnamen, terwijl de gigantische massa gas een eigen weg gaat, nog meer verborgen dan in die eerste dagen waarin het op een onverwachte plek aan de andere kant van Wetteren aan het moorden ging. Regenputten en waterputten zijn wat uit de tijd maar meer senioren kunnen nog getuigen hoe toentertijd meermaals de regenput waarin een man afdaalde, veranderde in zijn graf omdat zich daarin gas had opgehoopt, gas dat zwaarder is dan lucht en dat de diepte zoekt zoals het water. Een ramp met gifgas is ergens vergelijkbaar met een overstroming, alleen kan men het gevaar niet zien en de killer verplaatst zich ook voortdurend, hij kan zich maanden zo niet jarenlang verbergen en dan weer toeslaan waar geen mens het nog verwachtte.

affected than adults, In several cases, children died following exposures that adults found only mildly irritating. It should be noted that specific levels of acrylonitril causing death were not reported". Zie ook:

<http://www.atsdr.cdc.gov/substances/toxsubstance.asp?toxid=78>

Op 20 augustus 2002 om vijf uur in de ochtend arriveert in het station van Amersfoort een ketelwagon met tachtigduizend liter acrylnitril; om 11u03 wordt een lekkage gemeld; pas 47 minuten later, het is 11u50, wordt het treinverkeer in het station gestaakt. Allerlei veiligheidsmaatregelen worden genomen doch om 15u10 wordt gemeld dat alles onder controle is en de maatregelen worden opgeheven... maar tien minuten later, 15u20, wordt het bericht herroepen en alle maatregelen blijven van kracht. Er ontsnapt zeshonderd liter van het gif maar gelukkig blijft het stadscentrum van een catastrofe gespaard: er breekt geen brand uit.²³⁶ Na de ontploffing in de kerncentrale van Tsjernobyl, in de nacht van 16 april 1986, duurde het nog welgeteld tien dagen vooraleer besloten werd tot een grootscheepse evacuatie.²³⁷ De dag van de ramp in Wetteren meldden de media dat er geen enkel gevaar was voor de volksgezondheid, er werden beelden getoond met brandweerlui en allerhande helpers die het beste van zichzelf weggaven, geheel ongemaskerd: zij liepen onder roetzwarte rookkolommen door, visten met lange lepels waterstalen op uit vergiftigde pijpen of begaven zich ter plekke om bewoners uit de gevarezone te evacueren. Op de Wetterse markt, gelegen op een boogscheut van de brand vandaan, bleven op terrasjes mensen zitten bij een vrolijk drankje alsof het allemaal slechts een karnavalesk toneel betrof waarvan zijzelf geen deel uitmaakten en de straten vulden zich met brandweerlui, verplegers en politiemensen uit de verste

236 [http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QIfchJW1yngJ:www.amersfoort.nl/4/crisis/Dossiers-crisis-en-rampen/Incident-ketelwagon-\(2002\)/Incident-ketelwagon-\(2002\)-Onderzoek/Onderzoeksrapport-RVTV.pdf+&cd=2&hl=nl&ct=clnk&gl=be](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QIfchJW1yngJ:www.amersfoort.nl/4/crisis/Dossiers-crisis-en-rampen/Incident-ketelwagon-(2002)/Incident-ketelwagon-(2002)-Onderzoek/Onderzoeksrapport-RVTV.pdf+&cd=2&hl=nl&ct=clnk&gl=be)

237 http://nl.wikipedia.org/wiki/Kernramp_van_Tsjernobyl

hoeken van het land, andermaal zonder gasmasker of kostuum, terwijl uit de riolen acht keer de dodelijke dosis waterstofcyanide naar de oppervlakte opwalmde. Stultifera navis, Nosferatu, Nostradamus. Geen week nadat de rampspoed zich voltrokken heeft en elkeen nog paniekerig doende is met het weggooien van eten, het wassen van kleren en het laten aftappen van urine- en bloedstalen met het oog op schadevergoedingen tegen de tijd dat de kanker arriveert, gaan godbetert de scholen opnieuw open alsof niet het gas dat onder de nazi's meer dan een miljoen mensen doodde, doch het oefenen van een tikkeltje geduld niet te verdragen was. Het college ligt in de afgrond die uitkomt op de plek waar het eerste dodelijke slachtoffer viel: daar rees de cyanide uit de putten op om er de betonnen kuip te vullen die gevormd wordt door, enerzijds, de metershoge Scheldedijk en, anderzijds, de steile helling van de rots waarop de plechtstatige kathedraal van Wetteren prijkt. In die kuip is het dat de jeugd van alle tijden voor en na de lessen afspraakjes maakt en poëtisch samschoolt, zoals onvergetelijk bezongen in *Het porceleinen paviljoen* van Li Tai Po.²³⁸ De kleuterschool te Schellebelle met haar speeltuin in de bedding van de machtige stroom op wiens dijk nu een verbod geldt om te vissen, te wandelen en te fietsen: amper zeven dagen na het uitbreken van de hel – het wrak ligt warempel nog te smeulen – staan reeds haar poorten wagenwijd open, niets vermoedend rennen kleuters aan achter ballen en ballons die immers eveneens de diepte zoeken zoals water doet en gas dat zwaarder is dan lucht, en dapper achten zich de ouders bij het hek die hen nawuiven die zij vrijgaven aan het in-

238 <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=1684523>

eens zo warrige lot. “*Uff wiszheyt unser keyner acht!*”²³⁹
Het doet warempel denken aan de 'herders' van weleer die van op hun hoge en droge preekstoel onwetende en goedmenende mensen die in hen vertrouwden, naar het Oostfront stuurden. Het is waanzinnig om zonder wapenen een leeuw te lijf te gaan maar het is zonder meer kwaadaardig om middels kinderen aldus het lot te tarten.

Men zegt dat mensen kuddedieren zijn en treffend schilderen de ook hier verplicht te noemen dichters hoe de kudde doolt en niet bekwaam blijkt om uit haar doolgang te ontwaken, die echter helemaal geen kwade droom is doch de donkere tunnel waarin men op de vlucht is voor het licht der waarheid dat de ogen openen kon voor de hel die na de zelfverblindings volgen zal. Millgram toonde aan met vermetel onderzoek en cijfers dat onnadenkendheid en het volstrekt ontbreken van een geweten het leeuwendeel van ons beheerst, zodat wij helemaal niet weten wat we doen: we vluchten slechts zoals de rendieren van een kudde vluchten voor een hongerige leeuw, een bosbrand of de uitbarsting van een vulkaan, een dijkbreuk, een cycloon. En ons geluk vergelijkt zich met dat van anderen en sterft daar uiteindelijk ook aan, onze ethiek is nog slechts receptiëntialiteit, ons verstand gebiedt gehoorzaamheid aan

239 *Het narrenschip* is een schilderij van Hieronymus Bosch; *Narrenschiff* is een gedicht van Sebastian Brant; *Nosferatu* en *Jeder für sich und Gott gegen alle* zijn filmische werken van Werner Herzog en allemaal geven zij beelden van een mensheid die doelloos voorttrekt door de onherbergzaamheid van zeeën, woestijnen of nachten van onwetendheid en dwaasheid. Het vers van Brant herhaalt dat niemand oren heeft naar de waarheid.

een of andere paus en als puntje bij paaltje komt, geldt zoals weleer: *Befehl ist Befehl*.

Verantwoordelijkheid dragen is de beste zorg dragen voor anderen en doet men dat dan kan men ook rechtvaardigen waarom men handelt zoals men handelt: volwassen mensen zien de feiten onder ogen omdat er in bedrog geen heil kan zijn; struisvogelpolitiek moet worden geschuwd; een wijs oordeel vormt zich in verstandig overleg en niet onder de druk van kuddegeest; op waarheid, eerlijkheid, verstandigheid en ook zelfstandigheid is onze opvoeding gericht. Vandaar rijst nu ineens ook onontwijkbaar deze vraag wat, alles wel beschouwd, in Gods naam onze instellingen en scholen aan onze kinderen nog te leren hebben. En misschien is dat ook wel de positieve noot om mee te eindigen: dat de giframp, hoe erg ook, andermaal een wellicht nog veel grotere ramp aan het licht brengt, een ramp die aan de botten van onze beschaving vreet, want dat is tenslotte het lot waaraan corruptie, eigenbelang, vriendjespolitiek en kuddegeest niet zullen ontsnappen: zij eindigen in een hel waarvan de brand van een ketel grondstof voor plastic slechts een flauwe voorafspiegeling kan zijn.

Toemaatje:

<http://www.hln.be/hln/nl/16376/Treinramp-Wetteren/article/detail/1634565/2013/05/17/Hogegifwaarden-in-spinazie-sla-en-radijzen.dhtml> Als radijzen in een paar dagen tijd dodelijk giftig zijn geworden terwijl ze in die tijdspanne amper enkele druppels water kunnen opgenomen hebben, hoe giftig zullen zij dan zijn over een week? En zullen groenten, fruit, aardappelen en zo meer op enkele kilometer van de ramp vandaan, dan ge-

vrijwaard blijven van gifstoffen, bijvoorbeeld binnen enkele weken of maanden?²⁴⁰

In mei legt elke terrorist een bom?

In de nacht van 26 april 1986 vond een ontploffing plaats in de kerncentrale van Tsjernobyl waarbij in de directe omgeving onmiddellijk 31 mensen het leven verloren. Pas op 27 april kwam een evacuatie op gang van mensen die vlakbij de centrale woonden en het duurde nog eens tien dagen vooraleer men inzag dat iedereen in een straal van 30 km geëvacueerd moest worden – in totaal 135.000 mensen. Dat 90 percent van de 3500 bewoners die weigerden om te verhuizen intussen gestorven zijn, bewijst dat het evacuatiegebied zeker niet te groot was. Zoals intussen algemeen bekend treffen de gevolgen van de ramp overigens de bewoners van heel West-Europa tot vandaag de dag met in hoofdzaak kanker.²⁴¹

Anderhalf jaar eerder, in de nacht van 3 december 1984, vond in het bedrijf Union Carbide India Limited in het Indische Bhopal een giframp plaats: veertig ton methylisocyanaat kwam vrij – een basisstof voor pesticiden en plastics, zeer vluchtig en brandbaar, en omdat zij twee keer zwaarder is dan lucht, blijft de stof lang ter plekke hangen, of eerder kruipen, en in contact met water komt een carbamidezuur vrij dat de longen aantast. Er vielen direct 2000 doden en het gif maakte naar schatting een half miljoen

240 Tekst d.d. 17 mei 2013.

241 http://nl.wikipedia.org/wiki/Kernramp_van_Tsjernobyl

mensen ziek waarvan er intussen nog eens meer dan 9000 bezweken. Onderzoek in 2004 – twintig jaar na de ramp – wees uit dat het gif schade bleef veroorzaken, dat het grondwater nog steeds vervuild was en dat bodemsanering een onoverzichtelijke en ook uiterst dure aangelegenheid werd.²⁴² De CEO van Union Carbides bleef buiten schot, zeven verantwoordelijke werknemers kregen twee jaar cel en zestienhonderd euro boete maar zij kwamen op borgtocht vrij.²⁴³

Op zaterdag 4 mei 2013 om twee uur in de vroege ochtend werd menigeen hier wakker door het aanhoudende lawaai als van een hele colonne vliegtuigen hoog in de lucht – een lawaai dat alvast al wie aan slapeloosheid lijden zich zullen herinneren van januari 1991 toen in de Golfoorlog vanuit Engeland bommenwerpers vertrokken naar het Midden-Oosten. Het is het lawaai dat een gasbrander maakt en dat lawaai ging in crescendo, hield langer dan een uur aan, en ging dan weer in decrescendo totdat het uiteindelijk helemaal stil werd. Het was donker, er was geen lichtje te bespeuren, niets.

242 http://nl.wikipedia.org/wiki/Giframp_Bhopal ; zie ook de info voor de giframp in Osnabrück (Duitsland):

http://www.standaard.be/cnt/DMF20130515_026 Een pikant detail: de rampenbestrijders van Wetteren zijn niet ingegaan op het vriendelijke hulpaanbod vanwege de universiteit van Osnabrück waar een gelijkaardige ramp zich voordeed in 2002. Uit de fouten van toen hoefden blijkbaar geen lessen getrokken te worden en zo zal ook hier het probleem opduiken van het gif uit het blusschuim dat tot nog veel omvangrijker saneringen dwingt. Zie:

http://www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/programmas/journaal/EP_130522_JO1?video=1.1636560

243 <http://www.indianet.nl/in-bhopal.html>

Die ochtend, nog voor zeven uur, toen het klaar werd, stond ik op, kwam naar beneden en zag door het keukenraam in de verte slierten zwarte rook opstijgen, er stond heel duidelijk iets in brand en het was niet eens zo ver weg. Was er een verband met de al dan niet vermeende vliegtuigen van de afgelopen nacht? Dit konden toch zeker geen bombardementen zijn!? In het nieuws van internet was niet meteen iets te vinden over vliegtuigen en bommen, maar er bleek die nacht omstreeks twee uur – het tijdstip waarop dat lawaai zich manifesteerde – wel een goederentrein ontspoord tussen de stations van Schellebelle en Wetteren, op anderhalve kilometer van de plek waar ik me bevond. Het bericht vermeldde dat de wagons acrylonitril (C_3H_3N) en blauwzuur (HCN) bevatten. In feite produceert het eerste in contact met water het laatste.

C_3H_3N is uiterst giftig en kankerverwekkend maar bovendien is het een zeer ontvlambaar oplosmiddel. Het werd aanvankelijk gebruikt als pesticide, niet onbekend bij de Wetterse boomkwekers – de 'planteurs' – trouwens evenals de 'planteursziekte', zoals de ziekte van Kahler hier wel wordt genoemd en dat is een bijzonder kwaadaardige botkanker. Behalve voor de productie van pesticiden wordt C_3H_3N ook gebruikt voor de productie van plastics: de behuizing van computers en steeds meer kledij bestaan uit deze stof.²⁴⁴

In contact met water bruist uit dit gif een gas op: blauwzuurgas of waterstofcyanide (HCN). Blauwzuur is een chemisch wapen, het is zowat het ergste vergif op aarde,

244 <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2205656>

meer dan een miljoen joden werden er door het naziregime mee vergast. Blauwzuur is in feite een vluchtige vloeistof zoals ether die al op 25,7° Celsius kookt, waarna het dus verandert in een gas; het is oplosbaar in water.²⁴⁵

Dit vergif, in zijn eigenschappen goed vergelijkbaar met het vergif van Bhopal, zorgde ingevolge het bluswerk voor een vlammenzee die zich uitstreckte over een afstand van een paar honderd meter. Driehonderd ton van het goedje kwam in het milieu terecht – tien keer meer dus dan in Bhopal.²⁴⁶ De duivels die zich in deze hel van chemische reacties hebben ontbonden, zullen wij vermoedelijk pas goed leren kennen in de toekomst.

"Er is geen gevaar voor de volksgezondheid", zo blokten de berichten eigenaardig genoeg en pas tegen het middagnieuws van enen zou dat veranderen in een verbod op politiebevel om de woonst te verlaten of de deuren of vensters te openen. Het had inderdaad iets 'Tsjernobylachtig', zoals iemand het verwoordde, hierbij verwijzend naar het verschijnsel waarbij de ergste rampen op het ogenblik zelf door de betrokkenen tot een fait-divers worden geminimaliseerd.

Het lawaai dat men had toegeschreven aan vliegtuigcolonnes keerde terug in de loop van de voormiddag en het werd zo oorverdovend dat men elkaar buitenshuis niet meer kon verstaan als men met de normale stemsterkte converseerde. Dat lawaai hield aan tot de middag en verdween dan volledig. Men zou het warempel spontaan toeschrijven aan de motoren van de pompen bij de bluswerkzaamheden op een afstand van anderhalve kilometer, ware

245 <http://nl.wikipedia.org/wiki/Waterstofcyanide>

246 http://nl.wikipedia.org/wiki/Trein-en_giframp_bij_Wetteren

het niet dat men het die nacht ook had kunnen horen, anderhalf uur lang, waarna het vele uren naeen stil was, om in de voormiddag te herbeginnen voor de duur van een paar uur. Maar met die pompen kon het niets te maken hebben: het kwam duidelijk uit de lucht en het verplaatste zich hoorbaar in tegengestelde richting van die morgen, wat deed vermoeden dat het de vliegtuigen waren... die nu terugkeerden.

Hoe lang waren ze onderweg geweest? Met welke snelheid vlogen ze? Hoe ver ligt Syrië hier vandaan? En een klein rekensommetje wees uit dat het best allemaal kon kloppen, want bommenwerpers vliegen misschien wel tegen duizend kilometer per uur, drie tot vierduizend kilometer heen en nog eens even ver terug, wat dan zes tot acht uur in beslag moet hebben genomen vooraleer ze hierboven opnieuw te horen waren.

En kijk, op *CNN* werd over bombardementen bericht: luchtaanvallen, vermoedelijk afkomstig vanuit Israëlische vliegtuigen, al wilden de Israëli er zelf niets over kwijt. De Amerikanen hadden beloofd een eigen koers te zullen varen, zij wilden geen aanval, tenzij inderdaad zou blijken dat de Syrische regering gifaanvallen uitvoerde, want dat zou de spelregels veranderen, zo zegde president Obama het – wat zoveel betekende als zeggen dat de gedane niet-aanvalsbeloften voorwaardelijk waren.²⁴⁷

Aanvallen met gifgas, gepleegd door Asad? Maar zou men niet veeleer geloven dat fundamentalistische moslims daartoe in staat waren? Vorige week nog bezocht een VT-M-reporter die fameuze sjeik die mede de aanslag beraamde op de Londense metro in 2005, en die zegde dat België

247 <http://edition.cnn.com/>

"met vuur speelde" door de sharia4Belgium-plannen in de weg te staan en door de hoofddoek voor ambtenaren te verbieden.²⁴⁸

In juni 2011 gingen in Gent een aantal milieu- en vredes-activisten op de sporen liggen omdat daar al voor de zoveelste keer een goederentrein geladen met radio-actief afval door de stad reed, over een traject vanuit Borssele in Nederland, doorheen Antwerpen en Gent, met bestemming de opwerkingsfabriek in La Hague, Frankrijk. Zij verklaarden aan de pers dat hun actie allerm minst overbodig was, rekening houdend met het feit dat het land in verhoogde staat van paraatheid verkeert inzake mogelijke aanvallen vanwege bijvoorbeeld islamfundamentalisten: die terroristen, zo zegden de actievoerders, hebben hun bommen al klaar op de sporen lopen, in ons land alleen al honderden per dag, zij hoeven slechts op de gewenste plaats en op het gewenste ogenblik de lont aan het kruitvat te steken. Zelfs zonder die terroristen mag het al een mirakel heten dat er al niet meer rampen te tellen waren.

Zou men niet eerder geloven dat het ging om een verloren bom uit een van die al dan niet vermeende vliegtuigen, misschien wel B2's: ze mogen dan al hun eigen gewicht in goud waard zijn – zo'n toestel kost per stuk een slordige 2,2 miljard dollar – elk luchtvaartuig in oorlogstijd verliest wel eens een bom en die zal onvermijdelijk érgens vallen. En kijk, een ooggetuige brengt verslag uit: hij zag het gebeuren, was ter plekke en overschouwde daar van twee tot vijf die nacht het helse tafereel, de vlammenzee, de bluswerken.

248 <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2205656>

Eerst was er een steekvlam, zegt hij, dan een harde knal, en het ging gepaard met een luchtverplaatsing die letterlijk tegen de borst stootte, dra gevolgd door de brand, de vuurzee. Kort daarop een tweede ontploffing. De machinist – een Nederlander en hij bestuurde godbetert een Duitse trein – vertelde dat hij plotseling in de mot had dat er iets niet okee was en daarop koppelde hij zijn vracht los en ging er alleen met de lokomotief vandoor, terwijl achter hem de hel losbarstte, het was een zaak van lijfbehoud.

De simpelste verklaring luidde evenwel dat een spoorwiel niet was onderhouden – de huidige spoorbaas neemt het kennelijk met meer zaken niet zo nauw. En verder werd wellicht de maximumsnelheid van veertig kilometer per uur door de bestuurder in de wind geslagen. De zwarte doos zou alras uitwijzen dat waarschijnlijk een bruusk remmanoeuvre de wagons had doen ontsporen.

CNN blokletterde zaterdag al dat er luchtaanvallen zouden zijn geweest in Syrië, wellicht vanwege Israël, al zwijgt die staat in alle talen. En ook in de nacht van zaterdag op zondag zouden raketaanvallen Damascus getroffen hebben, maar opnieuw zwijgen de Israëli totdat een van hun woordvoerders zegt dat het Syrische conflict Israël helemaal niet interesseert: het gaat hun enkel om hun veiligheid, en die is niet langer gegarandeerd wanneer Damascus volgepropt wordt met Iraanse raketten met bestemming de Libanese Hezbollah.²⁴⁹

In Libanon is het dat zich de terrorist Omar Bakri Mohammed verschuilt, de leider van de antisemitische Hizb ut-Tahrir die op 7 juli 2005 bevel gaf aan zelfmoordterroristen om de aanslagen in de Londense metro te plegen. De

249 <http://edition.cnn.com/>

organisatie heeft duizenden medewerkers over de hele wereld.²⁵⁰ Aanslagen?

Alvast werken Belgische militairen sinds kort in verhoogde staat van paraatheid.²⁵¹ En het toeval wil dat amper vijf dagen na de ramp in Wetteren, in de nacht van 9 mei 2013, ook in Rusland een giftrein in een dichte woonwijk ontspoot en in brand vliegt – onmiddellijk worden 3000 omwonenden geëvacueerd...²⁵²

250 <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2205656>

251 <http://www.gva.be/archief/guid/belgische-militaire-bases-in-verhoogde-staat-van-paraatheid.aspx?artikel=71f82333-b659-4ebe-a368-1db8aa0be06a>

252 Tekst d.d. 9 mei 2013. Zie ook:

http://www.deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/programmas/journaal/EP_130509_JO1?video=1.1624855
en: <http://rt.com/news/oil-tanks-derail-russia-030/>

- Zie ook een artikel over de giframp in Deurne in 1991 en een juridische staart ervan:

http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=DMF20130510_00575870 en

http://www.vvsg.be/Omgeving/Afval/Afval_inzamelen/Documents/CDdms35063_veilig%20afvalbeheerPPT%20-%20FEBEM-congres%20van%206%20april%202011.pdf en

- Acrylnitril in de waterlopen (Schelde en Molenbeek):

http://www.standaard.be/cnt/DMF20130508_00573338

- In de U.S. is het transport van acrylonitril per spoor verboden.

Zie: <http://hazmattool.com/info.php?a=Acrylonitrile,%20stabilized&b=UN1093&c=3>

Over het zogenaamde "aanvaardbaar aantal slachtoffers"

- Waarom, zo vroeg verontwaardigd de vader van zes kinderen die hopelijk geen kanker krijgen van het gif dat in de onmiddellijke nabijheid was ontsnapt: waarom wijst niemand ons van hogerhand op het gevaar dat ons kroost hier loopt? Er zijn toch zeker wel wetenschapslui die deze dingen ten gronde vatten en die de ernst van de zaak beseffen? Waarom spreken deze lieden niet wanneer politici ons gebieden onze kinderen terug naar school te sturen terwijl de klaslokalen palen aan de besmette en verboden zone?

- Mijnheer, zo antwoordde hem de koster die zopas de dodenmis gezongen had voor het unieke slachtoffer van de ramp: overschat gij het altruïsme van de mensen niet een beetje? Net nog vertelde de pastoor het in zijn preek dat dagelijks twintigduizend kinderen van honger moeten sterven terwijl zij te redden zijn met een euro 't stuk: hebt gij, als waarnemer en hoofd van een gezin en derhalve goed geplaatst om de ernst van het onheil in te schatten, er ooit al aan gedacht om er al was het maar een tweetal voor uw rekening te nemen?

- Dat lost de zaak niet op, antwoordde de vader nu ineens wat minder streng.

- Dat is inderdaad de redenering, zei de koster, die ook diegenen die gij daar vernoemt, voltrekken. Wetenschappers zien de zaken groot: uw kind daar in dat klaslokaal, ofwel het mijne: een zeker percentage van de mensen krijgen kanker, niemand is gevrijwaard van risico's. Wetenschapslui worden betaald om het dodencijfer te doen zak-

ken maar ge begrijpt ook wel dat een mens een beetje geluk moet hebben in het leven: dat zal altijd een beetje gokken blijven.

Het is een weliswaar natuurlijke realiteit maar dan een waar wij maar moeilijk aan wennen kunnen: het soortbehoud maalt niet om het zelfbehoud; de enkeling blijkt maar van weinig tel, hij lijkt vervangbaar en wordt prompt opgedoekt als dat ook maar een beetje nuttig is voor het geheel. Het soortbehoud is ermee gediend van zodra vaststaat dat, om maar iets te zeggen, het gros der mensen overleeft. Dat een minderheid het niet haalt en wie dat dan wel mogen zijn, is alvast op dat vlak van geen tel. De soort gaat door en daarmee is de kous ook af voor de natuur.

Het recht van de sterkste is in precies hetzelfde bedje ziek: het is natuurlijk maar tegelijk onmenselijk en daarom ook zijn al wie geloven dat zij de natuur een handje moeten toesteken, echt niet goed wijs. Hitler die dacht dat hij maar best kon helpen met het uitroeien van de zwaksten en zoveel hedendaagse praatbarakken die geloven dat zij de wereld rijker en gezonder kunnen maken met het infertiliseren van de armsten en het euthanaseren van de zwaksten: zij hebben geen begrip van de humaniteit achter de wetenschap die immers de zieken niet doden maar daarentegen sparen wil door niet hen zelf doch de ziekten uit te roeien en die niet de armen tot haar vijanden rekent doch elk politiek systeem dat armoede en klassenvorming in de hand werkt.

Het christendom als enige leer werkt het onrecht tegen dat de natuur zo vanzelfsprekend in de wereld binnenbrengt omdat Christus nu eenmaal de natuur beheerst, en dit in tegenstelling tot de mens die aan de duivel macht gegeven

heeft door hem gehoorzaamheid te bieden. In seculiere termen zeggen wij dat zonder zweet en tranen de menselijke heerschappij over de dingen niet herwonnen wordt. Arbeid in het zweet des aanschijns is een christelijke plicht voor wie onrecht verfoeien en rechtvaardigheid nastreven, ook in deze wereld.

Derhalve is het louter in statistische termen denken over onze naaste, menonwaardig en is elk slachtoffer er sinds Abrahams ontheffing van de plicht tot het brengen van mensenoffers, ook eentje teveel. En dit mag geen formule zijn die ons ervan ontslaat om ook nog te doen wat wij beloven: wij dienen elke mens als onaantastbaar te beschouwen en alleen de onpersoonlijke natuur kon zich verschonen met het argument dat het voortleven der soort nu eenmaal mensenoffers vergt. Ook voor één schaap laat de herder zijn kudde achter en waagt hij zijn leven in het onherbergzame: hij keert niet weer totdat hij het verloren schaap gevonden heeft en dan is er meer vreugde om dat ene dan om de negenennegentig andere.

In het herleiden van mensen tot hun hoeveelheid, geeft men aan alle enkelingen een rangnummer en zelfs dát verdwijnt van zodra zij in een verzameling werden gedropt: doordat zij geteld worden, tellen zij niet langer mee, wordt hun belang ondergeschikt aan dat van de groep, gaat een kwantiteit prevaleren op een kwaliteit en, meer nog dan dat, gaat het telbare het onschatbare verdonkeremen: de mens verdwijnt onder zijn nummer, de persoon wordt opgeslokt door een blinde bende welke die leider volgt die elkeen tot zijn nummer heeft gereduceerd zodat iedereen perfect vervangbaar is geworden.

De idee van de principiële vervangbaarheid van elke persoon schuilt ook achter de wens van sommigen om een plan te smeden waarmee zij dan de wereldbevolking binnen door hen vastgestelde perken zouden houden, en zij proberen hun zin te krijgen door wat zij wenselijk achten voor te stellen als noodzakelijk, zodat ze met alle mogelijke middelen trachten om iedereen het refrein van de overbevolking te doen zingen. Paradoxaal genoeg schuilt de idee van de vervangbaarheid van de enkeling of dus de idee van de kwantificering van de mens ook achter de wens tot de zogenaamde kwaliteitsverbetering van de soort of de veredeling van het ras welke men zich zal herinneren uit het tijdperk van het nazisme. Nu reeds zijn er megalomane lieden die zich als geleerden en als wijzen profileren en die, schermend met de wetenschap en de ethiek die zij feitelijk verkrachten, demografisch getinte plannen koesteren van puur neonazistische makelij. Dat die koers binnen de kortste keren recht naar nieuwe vernietigingskampen voert, leidt niet de minste twijfel: in plaats van het lastige – wetenschappelijke – vorsen naar het terugdringen van zwakheden, ellende en ziekten, verwisselen bepaalde demagogen deze tekorten met de mensen zelf die eraan lijden en zij roeien dan niet de ziekten uit doch de zieken zelf, niet de armoede doch de armen, niet de ellende doch dezen die daaronder gebukt gaan, zoals ook de natuur dat doet die immers even onpersoonlijk en derhalve even onnadenkend en ook even immoreel te werk gaat.

De uitspraak dat elke dode is er een te veel is, aanwenden als een vrijbrief om dan te kunnen zeggen dat het aantal doden werd beperkt tot één, is een gang van zaken met een bijzonder valse noot precies omdat daarin, zoals elkeen die

bij zijn zinnen is ook aanvoelt, personen tot cijfers in statistieken zijn herleid – het is alvast geen zaak die men moet vieren. Geen mens immers zal bij het verlies van een kind worden getroost met de verklaring dat niet meer mensen een kind verloren en derhalve is slechts de rouw gepast en vinden alleen dwazen in die verklaring redenen om te feesten.

De ganse westerse samenleving wordt heden met het sluipend gif van de ontmenselijking bedreigd en niet een tekort aan wetenschappelijke kennis is daarvan de oorzaak doch een klaarblijkelijk gebrek aan empathie of noem het naastenliefde. En dat is ook niet te verwonderen in een maatschappij die in feite helemaal niet samenleeft – de ene *voor* de andere – omdat de motor ervan concurrentie is of onderlinge strijd, wat op zijn minst betekent dat de ene leeft *ten koste van* de andere of dat, heel letterlijk, de ene zijn dood ook de andere zijn brood betekent.

Dat zo'n maatschappij, net zoals al haar onderdelen, feitelijk werd herleid tot een louter instrument in handen van wie sterker zijn, spreekt dan vanzelf, en het volstaat voortaan dat dit instrument ook functioneert zoals ongeacht welke agent: een klerk, een verpleger of een slachter. Elk onderdeel is vervangbaar, elkeen werd tot zijn job herleid en voortaan is alles maakbaar: de mens geldt als een louter voortbrengsel van de maatschappelijke machine en alles naast zijn maatschappelijke functie is niet slechts ballast, het wordt bovendien bestempeld als gevaarlijk.

Of er een voetpad komen moet op een welbepaalde plek, is nu geen zaak meer van zorg voor de medemens, het is een loutere geldkwestie; een kosten-batenanalyse heeft het laatste woord en hetzelfde geldt voor alle andere maat-

schappelijke voorzieningen. Maatschappelijke voorzieningen: zoals de uitdrukking zelf het zegt, voorzien zij allerlei zaken voor de maatschappij en als een enkeling daar baat bij heeft, en hij gelooft daaruit te mogen besluiten dat er voor hem wordt gezorgd, dan vergist hij zich alleen maar kostelijk. Sommigen gaan in dat in feite geïnduceerde zelfbedrog zo ver dat zij geloven dat er voor hen wordt gezorgd waar zij door het systeem worden geëlimineerd.

De grote ramp voltrekt zich daar waar het systeem de mens buiten spel zet, hem het zwijgen oplegt of hem verbergt onder allerlei oneigenlijke spektakels. Waar men erin slaagt het protest voor te zijn als men 'vergeet' te rouwen om één mens, moet men goed beseffen dat het de ziel is van de mens zelf die men vertrappt. Men kan geen abstractie maken van een enkeling of van een minderheid onder het voorwendsel dat de meerderheid wel buiten schot blijft, zonder de mens als zodanig geweld aan te doen en waar die waarheid niet begrepen wordt, is dat alleen hieraan te wijten dat het niet langer mensen zijn die met haar afrekenen. Wie van één mens abstractie maakt, doet dat ten koste van zijn eigen hart, en harteloosheid is dan ook wat men verwijten kan aan instellingen die niet gekerstend zijn en die niet weten hoe de goede herder handelt.

Spreeken van een aanvaardbaar aantal slachtoffers is spreken van een berekend risico en dat is op de keper beschouwd ook spelen met het leven – het eigen leven of, erger nog, dat van anderen. Aan elke handeling zijn risico's verbonden maar waar zelfs onnodige risico's worden gebanaliseerd is vergeving zonder twijfel niet meer mogelijk. Wanneer men plastics die niet afbreekbaar zijn gaat produceren, dan beseft men ook heel goed dat elke liter giftige

grondstof die daartoe wordt aangewend ook in het milieu terecht zal komen en daar onszelf maar ook en vooral onze kinderen belaaft: dat is niet zomaar een risico op vergiftiging – vergiftiging is daar reeds een feit. Om in dat verband dan maar eens te verwijzen naar de giframp van 4 mei 2013 te Wetteren waarbij 300 ton acrylnitril in het milieu terecht kwam, moet men tegelijk beseffen dat de jaarlijkse wereldproductie van die grondstof zich situeert in de orde van enkele tientallen miljoen ton.²⁵³ Vrijwel al onze moderne instrumenten zijn middelen dat gif geconstrueerd en het belandt vanzelfsprekend vroeg of laat (en in onze wegwerpmaatschappij veeleer vroeg dan laat) bij het afval: in de lucht, in de bodem, in de zee, zelfs in de ruimte. Dat die afvalberg niet gering is, blijkt uit recent onderzoek dat tevens waarschuwt dat wij deze zaken in de vorm van micropartikels met onze voeding naar binnen werken waar zij in de kern van onze cellen huis gaan houden. In het jaar 2010 werd 250 miljoen ton plastic geproduceerd²⁵⁴ Geloof

253 *Exacte cijfers met betrekking tot de wereldproductie van acrylnitril maar ook van vele andere gevaarlijke chemicaliën die als grondstof dienen voor onafbrekbare en milieubelastende producten zijn voorhanden bij onder meer IHS Chemical – zie: <http://www.ihs.com/products/chemical/planning/world-petro-analysis/acrylonitrile.aspx>.*

254 Zie bijvoorbeeld het recente onderzoek van Colette Cooreman-Algoed aan de Universiteit Gent, getiteld *Voorkomen van microplastics in organismen uit het Belgisch marien milieu*: <http://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&cad=rja&ved=0CD0QFjAD&url=http%3A%2F%2Flib.ugent.be%2Ffulltxt%2FRUG01%2F001%2F789%2F943%2FRUG01>

=

het of niet, maar het is dezelfde chemische industrie die de strijd aanbindt tegen kanker, of die er dan toch munt uit slaat – waar hebben we dat nog gehoord?

Het zijn vandaag beleggers die bepalen wat aanvaardbaar is, wat een aanvaardbaar aantal doden is, wie waardevol zijn en wie moeten verdwijnen – het zijn vandaag beleggers die dat bepalen omdat beleggers slaven van hun hebzucht zijn, dienaren van het gouden kalf dat ons allen naar het leven staat. Tegen de tijd dat wij dat ook echt gaan beseffen, is het misschien al lang te laat.²⁵⁵²⁵⁶

De hoofddoek en de vrijheid

Zoals een duivel in een wijwatervat, zo spartelen dezer dagen diegenen die het hoofddoekenverbod willen handhaven voor ambtenaren in functie: aanvankelijk argumenteerden zij samen met bekende zich sociaal-democratisch achtende ethici dat religieuze symboliek het neutraliteitsprincipe zou schenden en vandaag ontkennen zij bij monde van bekende liberalen in de krant dat het met religieuze symboliek ook maar iets te maken heeft.

[001789943_2012_0001_AC.pdf&ei=b1afUZaoMciw0AXehYCADg&usg=AFQjCNGCjOO31FyuGsrylp4uqBbtplOxDA&sig2=i46GyGkj2ZoJTwBmHOlj-Q](http://www.demorgen.be/dm/nl/5397/Milieu/article/detail/1560625/2013/01/10/Plasticvervuiling-teistert-oceanen-nog-honderden-jaren.dhtml) .

255 Zie ook het krantenartikel:

<http://www.demorgen.be/dm/nl/5397/Milieu/article/detail/1560625/2013/01/10/Plasticvervuiling-teistert-oceanen-nog-honderden-jaren.dhtml> . <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2208356>

256 Tekst d.d. 24 mei 2013

Alleen al het verwisselen van de ene argumentatie door een andere, waarbij de eerste tevens meteen wordt gelogenstraft, verraadt de oneigenlijkheid ervan: de eigenlijke argumenten worden hier uiteraard verzwegen en dat zij de openbaarheid schuwen, verklapt ons reeds dat zij niet kunnen.

In een 'opiniestuk' in *De Morgen* van 27 mei 2013 schrijft Dirk Verhofstadt dat het verbod op de hoofddoek niets te maken heeft met religieuze symboliek maar alles met zogenaamd harde principes die te maken hebben met de gelijkheid tussen de geslachten welke zou geschonden worden door de islam en tevens door zijn tegenstanders in dezer die zich uit politiek opportunisme bij de hoofddoekdraggers zouden aansluiten.

Aangezien hij beweert dat de hoofddoek niet als religieus symbool verboden dient te worden doch als symbool van vrouwenonderdrukking, terwijl hij tevens beweert dat hier allerminst een religie wordt geviseerd, verkondigt Verhofstadt zodoende impliciet dat alle draagsters van een hoofddoek daartoe verplicht worden door mannen die hen zodoende onderdrukken. Dat dit een volstrekt absurde stellingname is, merkt iedereen meteen.

Ofwel beschouwt men de hoofddoek als een louter kledingstuk en dan kan elkeen het dragen in volledige vrijheid, ofwel verbiedt men het en zadelt men het voorheen neutrale ding op met een politieke lading: men bestempelt het dan hetzij als een religieus symbool, hetzij als een symbool van onderdrukking zonder meer, terwijl de betreffende kledij dit echter nooit echt kan zijn zonder dat zij ons eerst als kledij ontvreemd wordt.

Het verbod op het dragen van een hoofddoek, verandert niet alleen de mogelijke oorspronkelijke betekenissen van dit voorwerp die daaraan door iedereen in volle vrijheid kunnen worden toegekend, zoals beschutting tegen kou, bescherming tegen stof en afscherming van steelse blikken van vreemden op openbare plaatsen – een hoofddoekenverbod vernietigt de hoofddoek ook als kledingstuk zonder meer en verplicht elkeen er géén te dragen. Het is met andere woorden volstrekt onmogelijk om ongeacht welk uniform te weren zonder dat die wering zelf tot uniform wordt, zoals het ook naïef ware te geloven dat men alle kapsels kon verbieden door de kaalkop te verplichten omdat dan uiteraard de kaalkop tot het obligate kapsel wordt.

Van vrijheid kan helemaal geen sprake zijn waar elkeen alleen maar tussen zijn eigenste vier muren mag doen hetgeen hij wil omdat, zoals ooit de joden in hun zo verre-gaande doch even noodzakelijke zelfspot zongen, ook de gedachten sowieso vrij zijn, terwijl allerminst onze dromen de werkelijkheid grondvesten – niemand kon een ander immers ooit verbieden om te dromen. Vrijheid is er pas waar men gelegenheden schept waarbij mensen hun dromen eventueel met elkander kunnen delen, en daartoe wordt uiteraard vooreerst verwacht dat elkeen zijn eigen droom zowel ongeremd als ongedwongen aan anderen mag en kan mededelen: waar men zijn kaarten niet op tafel kan leggen, waar men zichzelf weg moet steken, daar kan van vrijheid nimmer sprake zijn. En even belangrijk is uiteraard dat geen mens ertoe verplicht wordt om kleur te

bekennen of, erger nog, om zijn of haar kapsel aan wildvreemden te laten zien.²⁵⁷²⁵⁸

Wanhoopsdaad na schandalisering door de kerk binnenkort niet langer bestraft met de hel?

Wanneer in een recent interview met *De Tijd* en *L'Echo* kardinaal Danneels²⁵⁹ zegt dat hij het een positieve evolutie vindt dat staten vrij zijn om het burgerlijk huwelijk open te stellen voor homo's als ze dat willen, dan vertelt hij hiermee niets anders dan dat hij het verwerpelijk zou vinden indien staten die vrijheid niet hadden – dat ware immers in strijd met de democratische beginselen. Edoch, dit verhaal zou geen echt kerkelijk karakter hebben indien het zichzelf niet logenstrafte, en kijk: de bisschop voegt er meteen aan toe dat het burgerlijk huwelijk “niet het échte

257 Zie ook: <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2212480>

258 27 mei 2013.

259 De bisschop van de Vangheluwe-tapes en van de procedurefouten welke hem en de zijnen buiten vervolging stelden in talloze pedofiliezaken. Uiteraard kreeg het bewuste bericht dankzij ondermaatse journalistiek geheel nieuwe betekenissen... — zie: <http://nieuws.vtm.be/binnenland/48822-danneels-openlijk-voor-homohuwelijk>

huwelijk” is en dat men er maar eens een andere naam moest gaan voor zoeken – en dat verhaal kenden we al.

Misschien interessanter is dat in dit licht bovendien klarer blijkt dan ooit dat de kerk ook het burgerlijk huwelijk tussen *hetero's* onecht acht en hiermee treedt zij slechts het middeleeuwse standpunt bij van de theocratie, de verwerping van de scheiding tussen kerk en staat en derhalve de veroordeling van de democratie – ziedaar de dubbele tong.

De geestelijken worden eraan herinnerd dat het huwelijk alhier gedefinieerd wordt door de wetten van de staat en niet door een of andere religie. Willen godsdiensten huwelijken met diverse namen discrimineren, dan is dat hun zaak, zij dienen er enkel voor te zorgen dat zij binnen de perken blijven van de wet. Misschien is de verwerping van de democratie daar wel net over en kon zij beschouwd worden als een daad van terreur. Trouwens net zoals de kerkelijke veroordeling van homo's die alvast ten tijde van het almachtige katholicisme talloze onschuldigen tot zelfmoord dreef – alweer een daad die de kerk bestraft zag met het hellevuur. Maar ook voor het aanzetten van tallozen tot zelfmoord wordt de clerus nog steeds niet gestraft, al moet gezegd dat Danneels in hetzelfde interview verklaart dat de kerk evolueert in haar houding tegenover suicide!²⁶⁰

260 Tekst d.d. 1 juni 2013.

De goede school? — Een interview met Omsk van Togenbirger

- Omsk van Togenbirger, het schooljaar is ten einde, vele ouders kijken al uit naar september en naar een nieuwe school voor hun kinderen. Zij vragen zich af waarheen: wie meent het nog goed met hen? Wie zal de zorg op zich nemen om hun kroost te onderwijzen, op te voeden, klaar te stomen voor deze complexe en veeleisende maatschappij? Wie zijn nog te vertrouwen in deze tijden van economische maar ook morele crisis? Wat is de ideale strekking? Wie garandeert van kinderen bekwame en gelukkige mensen te zullen maken? Zopas nog werd op het nieuws gezegd dat er scholen zijn die de rapporten van leerlingen achterhouden omdat die daar achterstallige rekeningen te vereffenen hebben...

OvT: Kansarme leerlingen, bedoelt gij? Kinderen uit arme gezinnen, gezinnen met werkloze ouders, eenoudergezinnen of gezinnen waarvan de vader, de moeder of een kind aan kanker lijdt? Inderdaad, onze hedendaagse cultuur helpt de armen niet, integendeel: zij die met de armoede gestraft zitten, straft zij andermaal en daarom ook verdient zij de naam 'cultuur' niet eens: zij is barbaar, niets meer en niets minder. En zij wordt aangeleerd in onze scholen. De mensen zoeken goede scholen voor hun kinderen, zegt gij? Als dat klopt, dan zullen ze die hier nooit vinden. Goede scholen zijn scholen waar geleerd wordt aan de kinderen dat zij de minder bedeelden moeten helpen. Zoals het voorbeeld dat gij geeft, bewijst, leren onze scholen aan de kinderen dat het leven een strijd is en dat elkeen maar voor zichzelf moet opkomen, ten koste van de anderen, en dat is

het recht van de sterkste. Maar het recht van de sterkste hoeft men niet te leren, dat is immers een natuurrecht, dat is wat de beesten voltrekken zonder het te weten, het voltrekt zich immers vanzelf. Onze scholen die aan de kinderen leren dat het elk voor zich is, zijn derhalve overbodig.

- *Maar ze bestaan nog?*

OvT: Ze bestaan nog, maar ze zijn er niet langer voor de kinderen, ze zijn er voor zichzelf en *ten koste van* de kinderen. Het is de wet van de traagheid die maakt dat ze er nog zijn, zoals de wet van de traagheid ook maakt dat er nog auto's zijn. Die worden nu eenmaal gemaakt en gekocht, maar ze staan in de file, dag in dag uit, en daar staan ze alleen nog maar te stinken, het benzeen dat ze verspreiden wordt ingeademd door de bewoners van de zwart gerookte huizen die langs de drukke autowegen staan en die worden daar uiteraard ziek van op de lange duur. Benzinedampen en lood maken kinderen die niet in de rijke, groene buurten wonen, achterlijk en van het fijn stof dat ze uitstoten krijgt men hartinfarcten. Auto's zijn niet langer voertuigen maar wel machines die de armen ziek maken en die hen derhalve arm houden. En ook de bezitters van de auto's hebben van hun schijnvoertuigen geen enkel nut, ook zij worden er ziek van en zij verarmen. De enige speler die er voordeel bij heeft, is de staat, maar maak u geen illusies: ook de staat is slechts een tussenspeler, een machteloze tussenspeler...

- *Hoezo?*

OvT: Mensen met macht laten zich niks gelegen zijn aan politiek, wetenschap, industrie, handel of wat dan ook; zij zorgen er slechts voor dat alle sleutelposities bezet worden met marionetten of huurlingen, mensen die uiteindelijk zij-

zelf betalen ofwel straffen. Zij worden middels het geldsysteem volledig voorgeprogrammeerd en dat is ook wat vandaag op school gebeurt: het puntensysteem is de voorloper van het geldsysteem. Niemand kan punten uitdelen aan wie er een tekort van hebben en in die zin is het puntensysteem zelfs nog volmaakter dan het monetair systeem want de caritas werd alvast in theorie nog niet verboden. Verwerft een kind veel punten op school, dan krijgt het een diploma en wordt het naar een bepaalde inkomensklasse gekatapulteerd. Wordt een kind op school gebuisd, dan moet het zonder diploma verder en dan belandt het vaker in de werkloosheid ofwel in de kaste van de lage loontrekkers, die echter dikwijls bijzonder hard werken, grote gezondheidsrisico's lopen, weinig tijd en middelen overhouden voor de opvoeding van hun eigen kinderen. En zo planten zij zich voort van de ene generatie op de andere: enerzijds de rijkdom en anderzijds de armoede.

- *Wat is er dan fout?*

OvT: Gij hadt het mij heel wat makkelijker gemaakt als gij gevraagd hadt wat er dan goed ging! Maar laat ik eerst zeggen dat ik er heel wat ouders van verdenk dat het paradoxaal genoeg dat boosaardige is dat ze van de goede school verwachten: de transformatie van kwetsbare kinderen tot overwinnaars, harde werkers die het eigen gelijk en het voordeel voor zichzelf nastreven, als het moet ten koste van de rest, de zogenaamde losers. En misschien is dat wel wat er fout gaat: de mensen hebben de scholen die zij wensen!

- *Maar bedoelt gij dan...*

OvT: Dat de mensen niet weten wat goed voor hen is? Inderdaad, zo zoudt ge het wel kunnen stellen! De mens is

van nature egoïstisch, het is pas de cultuur die hem beter maakt. Maar de cultuur is geen product van de massa want het betere is altijd veel zeldzamer dan het kwaad. De beste muziek wordt gecomponeerd door de uitblinkers onder de componisten en allerminst door jan en alleman. Uitvindingen zijn geschenken van uitzonderlijk begaafde en hardwerkende mensen, zij worden niet gevonden "onder de steert van een peerd", zoals Felix Timmermans het zou zeggen, die zelf een elitaire schrijver was. En ook de regels voor het moreel goede worden door hoogstaande ethici geformuleerd als een resultaat van vele generaties nadenken en proberen, soms zijn zij een bezinsel uit meerdere grote culturen, zij worden alvast niet door meerderheden goedgekeurd in ruziënde parlementen volgestouwd met zakkenvullers.

- Gij zijt gewis een tegenstander van onze democratie!?

OvT: Ha, daar hebt ge het! Het heilige huisje! De democratie op zich is niet slecht maar zij is verworpen tot brood en spelen! Moet de meerderheid baas zijn? Mij best, maar dan vraag ik u of die meerderheid ook ontwikkeld moet zijn als zij de baas wil spelen? Uiteraard, zegt gij: bij de Grieken was dat immers ook zo, alle burgers participeerden aan het bestuur! Maar gij vergeet dan wel dat slechts tien percent van alle Atheners burgers waren, de overigen immers waren slaven! En zeg mij eens: wordt er democratisch gestemd over het al dan niet waar zijn van een stelling in de wiskunde? Wordt er democratisch gestemd over hoe groot een gebouw mag zijn vooraleer instortingsgevaar dreigt? Neen, zeker niet: die dingen zijn immers te belangrijk, zij vergen specialistenwerk! En het bestuur van een land of van een continent of van de hele wereld: is dat dan onbelangrijk? Het is nóg belangrijker dan al de rest,

hoor ik u zeggen, maar specialisten acht gij daar wél overbodig en dát begrijp ik nu juist niet!

- *Ontkent gij dan dat er gedebatteerd wordt in onze parlementen?*

Ovt: Er wordt alvast ruzie gemaakt, zoals ik al zei, en als er discussie is, dan niet over de inhoud van de zaak maar over wat een wet moet kosten, want voor wat hoort wat: als ik uw wet erdoor help stemmen, dan helpt gij mij op uw beurt om mijn wet erdoor te krijgen; de inhoud van die wetten doet niet eens ter zake, zo gaat het nu eenmaal vandaag. En dan nog! Want stél eens dat er over een of ander onderwerp een ernstige discussie wordt gevoerd, dan vraag ik u wat men daarna doet? Erkent men de sterkste argumenten? En daarmee bedoel ik: legt men zich erbij neer als zijn tégenstander sterkere argumenten heeft? Dat zou ik immers nog wel eens willen zien! Men argumenteert en men argumenteert tegen met feiten of met verzinsels maar door de band met alle drogredenen die de redenaarskunst rijk is, en men doet dat met slechts één doel voor ogen, namelijk het gelijk binnenrijven, want het eigen gelijk ligt bij voorbaat vast, of niet? Of hebt gij het ooit al meegemaakt dat een liberaal concludeert dat een socialist die argumenteert dat men de armen moet ontzien, gelijk heeft? Andermaal: wat doet men na zo'n discussie?

- *Men stemt over de wet...*

OvT: Inderdaad, en wat betekent dat dan? Dat betekent dat men de argumentaties en dus de kwaliteit van wat gezegd werd nu eensklaps ondergeschikt gaat maken aan een kwantiteit, een meerderheid van stemmen! Ziet gij dan niet het absurde van die hele zaak? Beeldt u zich eens in dat ingenieurs deskundig argumenteren over hoe hoog een

gebouw mag zijn vooraleer het instort en dat sommigen onder hen ook aantonen dat het niet hoger mag zijn dan honderd meter. En stel dat zij dan gaan stemmen over de kwestie of het al dan niet nóg hoger mag: waartoe heeft die deskundige expertise dan gediend? Inderdaad, tot niets: zij wordt belachelijk gemaakt door de democratie! En dat gebeurt vandaag in het parlement, maar ook daarbuiten, denk maar aan de tewerkstelling, of heb ik dat voorbeeld al een keer gegeven?

- Ik geloof het niet...

OvT: Studenten worden opgeleid in scholen en dienen hun kennis en kunde te bewijzen middels tientallen, zelfs honderden examens, af te leggen voor evenveel professoren. Dan presenteren zij zich op de arbeidsmarkt en daar beslist een of andere politiek benoemde nitwit of zij al dan niet bekwaam zijn voor een bepaalde job. Diploma's? Ouderwetse koek! Wij examineren op zicht en in een mum van tijd! En wat had ge dan gedacht van het principe van hetzelfde loon voor hetzelfde werk? Want als ik een ongediplomeerde bekwaam acht om psycholoog te spelen, bijvoorbeeld in een school, dan vindt die al gauw van zichzelf dat hij evenveel mag verdienen als zijn collega mét diploma, hij doet immers hetzelfde werk, zo vindt hij! En kom mij nu niet vertellen dat dit niet de gang van zaken is vandaag, of ik kom u tegemoet met namen en toenames! Maar uitgerekend dát noemen ze vandaag democratie: iedereen mag aan bod komen, bekwaam of onbekwaam; iedereen heeft een stem en alle stemmen zijn gelijkwaardig, en of ze al dan niet kunnen zingen doet er helemaal niet toe, het eindresultaat is immers van geen tel meer. Ja, in dat schuitje zitten wij met onze zogenaamde democratie, en zij is zowaar een heilig huisje, een beschermelingetje

van al diegenen die geheel onterecht maar dankzij haar in onze huidige samenleving de scepter zwaaien. Gij weet toch wie vandaag de westerse maatschappij bestuurt? Heb ik dat dan nog niet uitgelegd? Ik dacht het wel, hoor, maar kennelijk gaat het er maar niet in... De goede school, vraagt gij? De goede school! Waar is de tijd! Waar is de tijd!²⁶¹

En liegt de laatste paus dan niet?

Iemand is pas homoseksueel als deze persoon homoseksuele daden pleegt — aldus het standpunt van de katholieke kerk sinds oudsher. En die stelling werd niet zelden geïllustreerd met het voorbeeld van de dief, want het is duidelijk dat iemand pas een dief kan worden genoemd als hij eerst een diefstal heeft gepleegd. Pas zijn daad maakt een mens tot dief, of tot homoseksueel — aldus de kerk.

Nu beweert paus Franciscus bij zijn Braziliëbezoek dat de kerk niets heeft tegen homoseksuelen maar wel iets tegen homoseksuele daden. Edoch, volgens de hoger vermelde theorie van de kerk zelf, kunnen er helemaal geen homoseksuelen bestáán als er niet eerst homoseksuele daden werden gepleegd omdat het — andermaal volgens de leer van de kerk — deze daden zelf zijn die iemand tot homoseksueel maken, precies zoals het zijn diefstal is die iemand tot dief maakt.

261 Tekst d.d. 29 juni 2013.

De leer van de katholieke kerk in acht genomen is het met andere woorden volstrekt onmogelijk om tolerant te zijn jegens homoseksuelen en tegelijk intolerant tegenover de daden welke iemand tot homoseksueel maken, eenvoudigweg omdat er geen homoseksuelen kunnen zijn zonder homoseksualiteit.

Nu bestaan er over geloof en moraal heel wat meningen en de menselijke seksualiteit op zich blijkt nog steeds een ondoordringbaar mysterie, zodat wij er inhoudelijk uiteindelijk weinig zinnigs of definitiefs kunnen over zeggen. De tweeduizend jaar oude religie die het catholicisme is, heeft omtrent homofilie altijd een afwijzend standpunt ingenomen, dat zij ook theoretisch onderbouwde en dat niemand die in ernst naar waarheid zocht, ongemoeid liet. Maar in deze tijd liggen de kaarten ineens anders.

Is de kerk haar boekje te buiten gegaan? Heeft haar eigenste megalomanie haar gestrikt? Had zij het gehouden bij haar interpretatie van de bijbel, dan had zij misschien nog een kans gemaakt, want gezagsargumenten hoeven niet per se te worden verantwoord voor wie de liefde tot de Vader het eerste gebod is. Edoch, de kerk heeft ook willen verklaren waarom het zo is en niet anders; zij is de verlichte Geest gaan spelen, alsof zij ook over de rede het meesterschap had — de rede die nu eenmaal de troef is van een andere zoon Gods, met name Lucifer.

Heel terecht keert men zich nu zelfzeker van haar af: gammele stellingen kunnen niet goddelijk zijn want zij kunnen niet eens waar zijn. Over moraal, geloof of seksualiteit hoeft men niet eens iets te weten om vast te kunnen stellen dat een uitleg geheel oneigenlijk is. De leer van de kerk is

hier helaas geen sluitende theorie, zij heeft veel weg van een verzinzel, om niet te zeggen een aperte leugen.²⁶²

"Zie, Damascus..."

Nog heel onlangs begonnen de Verenigde Staten een wrede oorlog tegen Irak op grond van de beschuldiging dat het land over atoomwapens beschikte, en er werd gewag gemaakt van satellietfoto's die het bewijs leverden daarvan — de beschuldigingen bleken vals nadat de oorlog een feit geworden was.

Vandaag wordt de Syrische regering ervan beschuldigd chemische wapens tegen de eigen bevolking te hebben ingezet, het onderzoek loopt nog maar de beschuldigers vinden het kennelijk niet nodig om de uitslag af te wachten en het advies van de Verenigde Naties; het lijkt wel alsof zij handelen in een onweerstaanbare drang.

2200 jaar geleden was Damascus de hoofdstad van het Arameese rijk (het koninkrijk Aram-Damascus) en het Aramees was een wereldtaal, het was de taal die Jezus Christus sprak. Vandaag wordt het Aramees enkel nog gesproken door de tweeduizend christenen van het dorpje Ma'loula, gelegen op een boogscheut ten Noord-Oosten van Damascus. De taal die Jezus sprak en die een wereldtaal was en de taal ook der verzoening, is weggekijnd; een heel andere taal heerst nu over de wereld, het is de taal van de vergelding en de wraak.

262 Tekst d.d. 29 juli 2013.

Men kan heden vele argumenten opdissen om de stelling te voeden dat het einde der tijden niet ver meer af is, waaronder de visioenen van de middeleeuwse Malachias over de laatste paus²⁶³ en de vele 'tekenen des tijds' zoals onder meer in de Apocalyps beschreven. Maar de vandaag meest griezelig klinkende profetieën zijn ongetwijfeld deze van Jeremia en Jesaja die voorspellen dat wanneer het nooit eerder vernielde Damascus — de alleroudste stad ter wereld — met de grond wordt gelijkgemaakt, het einde nakend is.

Jeremia schrijft: *"Ontmoedigd is Damascus, het keert zich tot de vlucht en schrik heeft het bevangen, benauwdheid en weeën hebben het aangegrepen als een barendende. Hoe is de roemrijke stad verlaten, de veste der vreugde! Daarom zullen haar jonge mannen vallen op haar pleinen en al de krijgslieden te dien dage omkomen, luidt het woord van de HERE der heerscharen, en Ik zal een vuur aansteken binnen de muur van Damascus, dat de burchten van Benhadad zal verteren."* (Jeremia 49: 24-27) En Jesaja schrijft: *"Zie, Damascus wordt weggenomen, zodat het geen stad meer is: het wordt een puinhoop, een bouwval."* (Jesaja 17:1)^{264 265}

263 Voor de voorgeschiedenis van het conflict in Syrië, zie: De Syrië-crisis in een notedop:

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=1674092>

264 NBG-vertaling 1951, © 1951 [Nederlands](#)

[Bijbelgenootschap](#)

265 Tekst d.d. 28 augustus 2013.

Het leven als reis — enkele beschouwingen

1.

In dimidio dierum meorum/ vadam ad portas inferni — aldus *Isaias*, vers 38. Voor de “anders-geletterden”: *In het midden van mijn levensdagen/ zal ik gaan naar de poorten van de onderwereld.*

We gaan ons niet verliezen in citaten, maar voor de epigonen die we tot op zekere hoogte toch allemaal zijn, ware het zonde om hier de onsterfelijke Dante te vergeten. De eerste verzen van de eerste zang in het eerste lied van zijn *Commedia* luiden als volgt: *Juist midden op de reistocht van ons leven/ zag ik mij in een donker woud verloren,/ daar ik van 't goede pad was afgeweken.*

U zal merken dat deze verzen eigenlijk best als leidmotieven kunnen fungeren. Maar laten we de hele zaak eerst eens in filosofisch perspectief plaatsen.

Want eigenlijk heeft een van de grootste filosofen van de twintigste eeuw — met name Alfred North Whitehead — van “het Zijn” — U weet, “het Zijn” waarover filosofen het altijd hebben — Whitehead heeft van dat Zijn eigenlijk een Reizen gemaakt. De titel van zijn groot werk, “*Process and Reality*”, spreekt voor zich: het bestaan — ook *ons* bestaan — is in werkelijkheid geen Zijn, maar een Worden: het bestaan is wezenlijk een proces, dat wil zeggen: een onderweg-zijn. Dat wij bestaan, betekent: dat wij onderweg zijn. Elk bestaan, elk leven, is onderweg. Wat stagneert, wat niet meer vooruitgaat, wat niet meer zoekt en wrocht, kan alleen maar... dood zijn.

Nu is de hele realiteit een zaak die ons uiteindelijk boven het hoofd gaat — de filosofen spreken in dit verband van “het transcendente” — datgene dat groter is dan wat wijzelf zijn, datgene waarvan wij deel uitmaken. Onze weg — fysisch, psychisch, sociaal, economisch, kosmisch zelfs — past in een groter geheel — een geheel, waarvan men zou kunnen zeggen dat het altijd “op weg” is.

Het onderweg-zijn is een gebeuren dat wij samen én ondergaan, én realiseren, scheppen, waar maken.

Dit brengt vanzelfsprekend met zich mee, dat wij al een heel eind wegs zijn, op het moment dat wij ons ueberhaupt *realiseren* dat wij effectief onderweg zijn. De weg die we al hebben afgelegd op het ogenblik dat wij gaan beseffen dat we ergens heen gaan, was dus niet alleen maar de onze.

Wij zijn van bij onze geboorte, een weg gegaan die ons door de natuur gegeven werd. En dat geldt vanzelfsprekend niet alleen voor ons allen, individueel, maar ook voor onze soort, dé mens.

Dat geldt ook voor hét leven, voor de kosmos, voor het hele bestaan: behalve datgene wat we zelf creëren, vormt ook al datgene waarvan wij deel uitmaken — de hele lange geschiedenis door — één groot proces. Het is één reusachtig Onderweg-Zijn. Wij waren reeds onderweg, lang voordat wij dat gingen beseffen.

Keren we nu een ogenblik terug naar Dante Alighieri.

Dante was vijfendertig, dus ongeveer halverwege op zijn levensreis, toen hij — zoals wij het zouden uitdrukken — zijn “andropauze” beleefde. De grote dichter verloor zijn platonische geliefde, Beatrice, heel vroeg, en daarbij

kwam nog dat hij uit zijn geboortestad, Firenze, verbannen werd. Wij weten vanzelfsprekend — hoe jammer het ook is — dat het ongeluk vaak de rijkste voedingsbodem van de wijsheid is gebleken. Pas de van zijn geluk verbannen mens, is de grote dichter geworden.

Kortom: zijn ballingschap bracht Dante tot inkeer: over de weg die hij had afgelegd, over de weg die hij nog af te leggen had, over dé Weg die wij allen te gaan hebben.

Het moet nu ook worden gezegd, dat ook de eerste filosofen bannelingen, of breder nog: reizigers, ontheemden, of gastarbeiders waren.

Wij weten dat aan de basis van onze Westerse beschaving de Griekse cultuur ligt. Maar eigenlijk waren het niet de Grieken zelf die de *sophia*, de wijsheid, stichtten: de eerste filosofen waren sofisten, inwijkelingen afkomstig van Ionië, Klein-Azië, mensen die hun kennis als enige koopwaar aan de man trachtten te brengen.

Mensen ook die, precies omdat ze van elders kwamen, niet verblind werden door de waas van vanzelfsprekendheden die ons allen begoochelt. Zij brachten een ander perspectief, zij deden dingen zien die wij niet meer zagen. Zij waren — ook letterlijk — op weg: weg van thuis, weg van het vanzelfsprekende en van het “gewone”.

Wij staan er eigenlijk niet bij stil, maar eigenlijk is *niéts* “gewoon”.

Dat niéts gewoon is, ontdekken we meestal pas wanneer we gehinderd worden in onze gewone gang van zaken. En wie van ons verkeert, vroeg of laat, niet een keer in dat geval?

Wij zijn onvolmaakte wezens, ons leven verloopt niet — nooit — vlekkeloos, soms zijn wij de weg bijster, en willen wij plots “wég” van de plaats waar we ons dan bevinden: wij willen dan uit het slop geraken, wij creëren een “opstand”, wij gaan opstaan en we gaan “wég”.

We gaan op zoek naar onze oorsprong, naar het begin van onze weg. Wij vragen ons af waar onze weg ons heen leidt. Wij willen niet verstarren, en daarom willen wij opstaan, en ergens heen gaan.

De *commedia* van Dante schildert een reis die als het ware een allegorie vormt op onze levensreis zelf. Welnu, ongetwijfeld is het zo, dat wij onze eigen levensreis beter kunnen leren begrijpen... wanneer wij ons die op een allegorische of metaforische manier kunnen bewust worden... door het maken van een kleine reis, of een pelgrimage.

Laten we ons eens bezinnen over deze manier van reizen, over dit... pelgrimschap, dit op weg zijn, en over de zin ervan.

We zouden ons eerst de volgende, eenvoudige vraag kunnen stellen: “Wat is reizen?”

Wanneer wij om het even welke onderneming starten, tasten wij eigenlijk in het duister naar de uiteindelijke afloop ervan.

We bouwen een huis, of we vatten een studie aan, of we willen een voordracht bijwonen — het is om het even: telkens kunnen we ons voorbereiden op wat we van plan zijn te doen — we verzamelen informatie, we doen prospecties, we verzekeren ons om eventuele risico’s uit te schakelen — maar tenslotte kunnen we nooit volkomen anticiperen op wat komen gaat.

Stel dat we een perfect plan hebben voor een huis: we halen de beste architect in huis, en we informeren ons bij de meest ervaren adviseurs. Met gesofisticeerde computerprogramma's kunnen we, bij wijze van spreken, al door de kamers wandelen, nog voor de eerste steen van het huis gelegd is.

De bouw neemt een aanvang, en na enkele maanden trekken wij er in. En wat blijkt? We vergaten de kelder. Of we komen plotseling tot de ontdekking dat we de kamers een nog veel leukere bestemming kunnen geven dan deze waarvoor ze aanvankelijk bedoeld waren. De burens vallen mee of tegen. Onvoorziene lawaaihinder in gevolge plots aangevangen wegwerkzaamheden zullen ons jarenlang tergen. Of we bevinden ons onverhoopt in een oase van rust en stilte. Of iemand wordt ziek en de trap moet herbouwd worden.

Kortom: telkens wij iets ondernemen, hoe omzichtig we ook te werk gaan — er blijft steeds de factor van het onverwachte, het onbepaalde, het niet-voorspelbare. En die dingen kunnen zowel gelukkig als ongelukkig uitvallen.

Welnu, indien wij ons niet op voorhand kunnen neerleggen bij de realiteit van het onvoorziene, dan zullen we ook niet en nooit in staat zijn om keuzen en beslissingen te maken.

Dat geldt voor het bouwen van een huis, voor het aangaan van een studie of een werk, en ook en vooral geldt dit voor het hele leven zelf.

Morgen doen wij aan eugenetica, en zullen wij misschien mensen “op bestelling” maken. Maar niets of niemand zal verhinderen dat alles toch anders zal blijven verlopen dan wij hadden verwacht, of gepland.

De reis, als metafoor van het leven, bevat al deze kenmerken op de meest pregnante manier. Wij leven niet om te reizen, maar wij reizen om te leren... leven.

Want net zoals het leven, houdt elke reis in dat men een weg volgt. De weg is voor de reiziger zelf onbekend, maar het feit dat er een weg is, betekent vanzelfsprekend dat anderen in het verleden het traject al hebben afgelegd.

Dat de weg werd aangelegd, betekent ook dat hij ergens heen leidt, want niemand haalt het in z'n hoofd om *zomaar* een weg te bouwen: elke weg heeft een doel.

Wij kunnen, door allen dezelfde weg te gaan, dit doel tot het onze maken, maar tegelijk blijft het een *persoonlijk* doel: we komen dan aan op dezelfde *plaats*, maar we bereiken elk een andere *bestemming*.

De Vlaming en de Moslim-migrant bereiken, via dezelfde weg, dezelfde plaats — bij voorbeeld de heilige stad Mekka. Maar hun bestemming is verschillend: de Vlaming komt aan in zijn vakantie-oord, of, wanneer hij als journalist vertrekt, op zijn werkterrein, en de Moslim komt aan bij zijn God. De ene is op zakenreis, de andere reist als pelgrim.

Zelfs wanneer alles er aan de buitenkant gelijkaardig uitziet, is elke reis die wij ondernemen, aan de binnenkant, een hoogst persoonlijke weg, met eigen bedoelingen, verwachtingen en betekenissen.

We kunnen met verschillende bedoelingen reizen, maar wanneer we ons willen bezinnen over het leven, dan moeten wij reizen zoals wij leven. En daarbij is het dan onze bestemming om het leven beter te begrijpen.

En dit soort van reizen mag wel heel bijzonder heten, want, anders uitgedrukt, is onze reisbestemming deze: *de bestemming van het leven te achterhalen*.

Nu kunnen wij de bestemming, de zin van het leven, ongetwijfeld terugvinden in de reis. Maar dan moeten we ook de moeite doen om na te denken over de betekenis van het “op weg zijn”.

En, om te beginnen, houdt elke tocht in, dat wij ergens *weggaan*.

Wie reist, laat het vertrouwde achter zich, zoals men het verleden achter zich laat: hij neemt afscheid — van een plaats, maar ook van alle mensen en gebeurtenissen die aan deze plaats verbonden zijn.

Hij neemt ook afscheid van zichzelf, als verbodene met die vertrouwde omgeving.

Hij bevrijdt zich van zijn verleden, terwijl hij het toch onoverkomelijk met zich mee zal blijven dragen — in zijn herinneringen, maar ook in zijn verwachtingen en in zijn wensen, wanneer hij zal terugdenken aan, of terugkeren naar die plaats.

Hij *bevrijdt* zich van bepaalde banden en verplichtingen, maar ook *verliest* hij tegelijk verworven zekerheden en geborgenheden.

Hij ruilt het oude voor het nieuwe in: het bekende voor het onbekende, het geplande voor het ongeplande, het verleden voor de toekomst.

Eigenlijk verbreekt hij voor een stuk de continuïteit van zijn bestaan: hij slaat een bres in zijn dagen, hij schept zelf een kloof, hij gaat plotseling een door anderen niet ver-

wachte richting uit, en hij laat vallen wat hij heeft, blijkbaar om iets anders te verwerven — iets waarnaar hij zo zeer verlangt dat hij er alles, voorlopig, voor achter laat.

De reiziger kan een *doel* hebben, en zijn doel kenbaar maken, en, bijvoorbeeld, zeggen: “Ik ga naar Santiago de Compostella”. Maar zijn eigenlijke bestemming blijft voor alle anderen, die deze plaats nochtans goed kunnen situeren, één groot raadsel.

“Tout choix est une sacrifice”, schreef de Franse filosoof Henri Bergson.

Welnu, de bestemming van de weg moet dit offer zeker waard zijn.

En ongetwijfeld is dit het geval waar wij de bestemming van het leven zelf voor ogen hebben.

Nu heeft niet iedereen een pelgrimage nodig, want niet iedereen is de weg — van het leven — bijster. Of beter: niet iedereen *beseft* het, de weg bijster te zijn.

De echte bedevaarder zal daarom nooit pogingen ondernemen om anderen met zich mee te trekken: als de bestemming, in de vorm van de verwachting, niet reeds in het hart ligt van bij het vertrek, dan heeft het geen enkele zin om op reis te gaan.

De pelgrim reist per definitie *alleen* — hij *vertrekt* althans alleen. Wanneer hij voor een kortere of langere tijd kompanen zal krijgen, zullen die onverwacht, misschien onverhoopt, maar zeer zeker ongepland zijn.

Over de bestemming die zij tegemoet gaan, kan hij leren, door het *samen* onderweg zijn, en hierdoor kan ook licht op zijn eigen bestemming worden geworpen.

Bekijken we nu eens onze pelgrim. Ik bedoel: vragen we ons eens af, *wat* iemand tot pelgrim maakt.

En het is hier belangrijk om twee manieren van “reizen” te onderscheiden.

Want er zijn mensen die “ergens willen zijn”, en er zijn anderen die willen “wegvluchten” van de situatie in dewelke ze zich bevinden.

De eersten, zij die een doel voor ogen hebben, zullen dit doel beschouwen als kostbaar genoeg om er de inspanningen en de tijd aan te spenderen.

Bij de laatst genoemden, zij die alleen maar willen wegvluchten, stelt zich het probleem van het offer niet: zij hebben immers niets te verliezen, en ze zijn er van overtuigd dat het alleen maar beter kan worden wanneer zij hun pakken achterlaten.

De eerst genoemden streven een hoogstaand doel na, de laatst genoemden zijn eigenlijk vluchtelingen, of ballingen.

Het is duidelijk dat wij het hier niet over de vluchtelingen zullen hebben. Maar tegelijk moet gezegd worden, dat wij in wezen allemaal voor een stuk ballingen zijn.

Milton's *Paradise Lost* of Vondel's *Adam in ballingschap*: het is doorheen de hele geschiedenis van de literatuur, maar ook elders, een constant gegeven.

Wanneer Noord-Afrikanen, haast zonder middelen, het leven riskeren in een vermetele overtocht naar het beloofde land van Europa, dan is het uiteindelijk niets anders dan die drang naar het Verloren Paradijs, die hen daartoe de — vaak bovenmenselijke — kracht geeft.

Weliswaar werden de meesten van hen misleid door sterke maar leugenachtige verhalen, zodat ze meestal reeds na een kortstondig verblijf geen andere verzuchting meer koesteren dan zo gauw mogelijk terug te keren naar de plaats van herkomst — als dit tenminste nog mogelijk is.

Deze dikwijls zieltergende tragedies zijn ons maar al te goed bekend. Dat mensen toch steeds weer bereid blijken zich in dergelijke roekeloze avonturen te storten, kan ons alleen maar van de ernst van hun armoedige situatie overtuigen.

Met andere woorden: vluchten is geen hoogstaand doel, maar toch moet het gezegd worden: hoe erger het met ons gesteld is, des te meer zijn wij bereid — of voorbereid — om te vertrekken.

En hoe is het met ons gesteld? — en ik doel hier niet op onze materiële verzuchtingen, ik doel hier niet op zaken zoals onze carrière, zelfs niet op onze gezondheid: ik bedoel hier enkel en alleen onze *condition humaine* in vraag te stellen.

Meteen kunnen wij het antwoord distilleren uit de lading die aan de uitdrukking — *condition humaine* — zelf haar diepe betekenis heeft gegeven: met de mens is het, welhaast per definitie, niet te best gesteld.

Van nature zijn wij, mensen, onafgewerkte dieren. Wij dragen geen pels, onze “jongen” kunnen niet overleven als wij hen niet vele jaren lang met zorg ommantelen, onze soort zou weldra uitsterven indien wij ons niet met techniek inlieten, en indien de duizenden problemen van de wetenschap niet de onze waren.

Maar ook als mens, zijn wij onaf, en voelen wij — althans in momenten waarop wij tot eerlijkheid met onszelf gedwongen worden — in het diepste van onze ziel, een vage ontevredenheid, een verre heimwee, en een pijn als van een groot verlies.

Ook voelen wij, haast voortdurend, dat wij onze bestemming nog niet hebben bereikt: we willen vooruitgang, verandering, vernieuwing, en wij hopen daarbij telkens een stapje dichterbij te zullen komen bij datgene waarvan we ons leven lang dromen, terwijl we het toch niet exact kunnen benoemen.

Citeren we nogmaals Dante, de verzen 124 tot 126 uit het tiende gezang van het *Purgatorium*: *Non v' accorgete voi, che noi siam vermi,/ nati a formar l' angelica farfalla,/ che vola alla quistizia senza schermi?*

In vertaling: *Beseft ge niet, dat wij de rups gelijken,/ waaruit de hemelvlinder zich ontwikkelt,/ die onverhuld ten oordeel op moet stijgen?*

Wij kunnen, om het met andere woorden te zeggen, onmogelijk berusten in de situatie waarin wij verkeren, omdat het ons lot is om naar het hogere te streven: de mens heeft een roeping, hij móet hogerop, hij is gedoemd om, keer na keer, het verworvene en het vertrouwde gedag te zeggen, nieuwe horizons te verkennen, risico's te nemen, het onbekende recht in de ogen te kijken, en het te overwinnen, om zo hogerop te gaan. dat is de enige weg die ons kan vrijwaren voor een troosteloze ondergang. De mens is aan een eeuwige verpopping onderhevig. En het is precies dank zij dit "juk", dank zij zijn heimwee en zijn troosteloze zoeken, dat hij zich "mens" kan noemen. De mens, de

nooit gearriveerde, de altijd op weg zijnde, de reiziger bij uitstek.²⁶⁶

2.

We kennen allen het verhaal van het doel en de weg erheen, maar als inderdaad niet het doel het belangrijkste is, doch de weg erheen, dan perverteert het kapitalisme de vooruitgang omdat het tijd identificeert met geld terwijl het mikt op snelheid of tijdwinst.

Indien het maar mogelijk was dan zou de kapitalist ervoor zorgen dat men in helemaal géén tijd van punt A naar punt B kon reizen. Het zou dan volstaan om in B te willen zijn om daar ook effectief te arriveren. Wie dacht aan B, was al in B aanwezig. Het onderscheid tussen de wens en het feit ware onbestaande, het verschil tussen werkelijkheid en droom opgeheven. De vraag luidt echter of er dan überhaupt nog iets zou (kunnen) zijn.

In zijn *Jeder für Sich und Gott gegen alle* uit 1974 laat de Duitse cineast Werner Herzog, de vondeling Kaspar Hauser enkele van zijn visioenen vertellen nadat hij werd bevrijd uit de kelder waarin hij zijn hele kindertijd heeft doorgebracht. In een van die visioenen ziet de zonderling een lange karavaan van mensen die over de wereld trekken, maar de karavaan heeft kop noch staart, de mensen blijken helemaal nergens heen te gaan.

In dezelfde zeventiger jaren publiceerde de prestigieuze *Club Van Rome*, een boek over *de grenzen aan de groei*, dat herinnert aan de legendarische toren van Babel: de toren groeit totdat hij op een dag niet verder groeien kan omdat het materiaal dat aangevoerd wordt voor de verdere

266 Tekst d.d. 1995.

bouw, voor de onderhoudswerkzaamheden onderweg wordt opgebruikt.

Onze communicatiemiddelen worden complexer, onze taal differentieert en op den duur verstaan we elkaar niet meer en loopt alles in het honderd. De instrumenten die ons leven makkelijker moeten maken, bemoeilijken het. Tuigen die ons moeten helpen om tijd te winnen, nemen ons hele leven in beslag. Scholen maken ons afhankelijk en dom. De tegendoelmatigheid uit de Griekse tragedies blijkt ook ónze vloek; de weg is een modderpoel en aan de einder verzwinden onze doelstellingen in een dichte mist.

De mensheid verlangt naar vrijheid én naar veiligheid; de vrijheid scheidt met ongeremde droom het doel maar de veiligheid verspert de weg erheen daar deze ligt bezaaid met wolfjizers en schietgeweren. De vrijen gaan op weg en de voorzichtigen blijven bij de pakken zitten omdat zij geloven sowieso hetzelfde lot te delen: worden zij niet allen buit gemaakt door de dood? Zij die op weg willen naar hun doel, wensen alleen niet te beseffen dat wat gebeuren moet, hoe dan ook gebeuren zal; zij verkeren in de waan dat zij hun toekomst kiezen.

Als het leven een reis is dan leidt hij naar de dood, zoveel is zeker en geen mens die dapper genoeg is om de feiten onder ogen te zien, zal dit ontkennen. Toch geven wij allen een eigen betekenis aan het einde van onze weg en dat doen we heel terecht, alleen al omdat er geen einde is zonder weg, zodat het steeds gaat over het specifieke einde van een specifieke weg. Het einde van een plezierreis is daar waar het plezier ophoudt — het is een triestig einde; het einde van een lijdensweg is daar waar geen leed meer is — het is een verlossing. De dood kan eruit zien als een

dief die het genot wegsteelt of als een zelf die alle wonden heelt. Elk eindpunt wordt bepaald door de weg die daaraan voorafgaat en omdat wijzelf het zijn die een weg kiezen, kiezen we ook een eigen eindpunt.

Het begrip *vooruitgang* zelf — het vooruitgaan — bevat reeds het op weg zijn, maar tevens duidt vooruitgang op een toename of een vermeerdering, een groei van al datgene wat de toekomst tegemoet gaat. Dat wij vooruitgaan betekent dat wij winst boeken, het wil zeggen dat wij klimmen, van niveau veranderen, carrière maken, hogerop geraken. En zo begint een honderd jaar oud lied als volgt:

Heidewitsjka! Vooruit geef gas! Dat oude getreuzel komt niet meer van pas!

Het gaat hier om de letterlijke vooruitgang die geboekt wordt door de uitvinding van de auto, die zal toelaten dat wij ons sneller verplaatsen. *Sneller, hoger, sterker*, zo scanderen de Olympische atleten het in hun vurige vlaggen. Want er moet tijd gewonnen worden, tijd is immers geld, of is het veeleer andersom? Onze levenstijd is beperkt, gewis heeft elk van ons een eigen dood welke geduldig op hem wacht, de tijd tikt weg en niemand kan hem stoppen; daarom ook zoeken wij soelaas in het opdrijven van de snelheid waarmee wij door het leven gaan of razen. Ergens spiegelen wij onszelf voor dat als onze snelheid maar hoog genoeg is, de dood ons niet zal inhalen. Maar Achilles haalt de schildpad in, wat Zeno ons ook wil laten geloven. Een hogere snelheid laat ons toe om in dezelfde tijd een grotere afstand af te leggen, maar de tijd blijft uiteraard dezelfde, er komt geen fractie van een seconde bij. Het is bovendien zo dat grote snelheden onze aandacht zozeer opsorpen, dat wij als het ware helemaal onttrokken wor-

den aan de weg en aan de plaatsen waaraan wij nog slechts voorbijrazen, terwijl zij ooit, in veel tragere tijden, rustpauzen boden en lafenis, verhalen en histories, geheimen en beloften. Vandaag lijken alle plaatsen eender, zij zijn verworden tot louter punten op de rechte lijn waartoe onze reis herleid werd. En inderhaast hebben wij helemaal niets gewonnen, integendeel vergooien we aldus het weinige dat wij ooit bezaten of ervoeren. En naast die hypersnelle verplaatsingen spenderen wij ons hele leven aan de fabricatie van de supersnelle tuigen en aan het bijeenschrapen van energie en andere middelen om ze te laten werken. Winst boeken wij niet bij die hele onderneming, zeer in tegendeel: rust verkeert in haast en drukte, ons bestaan verwordt tot dat van een robot die sowieso geen tijdsbesef meer heeft.

De weg is belangrijker dan het doel en zeg nu zelf wat uw voorkeur geniet: een langzame uitstap met paard en kar via veldwegels tussen bloemen en bossen met een picknick her en der, een schuilplaats als een onweer losbarst, een fazant of een haas op een geïmproviseerde barbecue en spannende verhalen na de zonsondergang bij een kampvuur na een frisse duik in een of andere wal — ofwel een reis per supersonische raket waarin men stokstijf neerligt, niet bewegen kan, een zuurstofmasker op de snuit en instrumentenborden die doen duizelen.

Weliswaar geraakt men met de raket véél verder dan met de houten kar, misschien wel honderduizend keren verder, misschien belandt men met die tuigen op de maan, op Mars of in een ander zonnestelsel, terwijl de kar ons zelfs niet van de aarde kan verheffen, geen stroom kan oversteken en bij ontij wachten moet. Maar andermaal: indien het inderdaad zo is dat het doel er niet toe doet en dat het om

de weg gaat die erheen leidt, zou men dan kiezen voor een leven in de gevangenis van een astronautenpak en in de hoogspanning van aandacht en gevaar terwijl daar altijd nog het aards paradijs te wachten ligt van bij 't begin der tijden om ontdekt te worden?²⁶⁷

Libanon beknopt

Al 5000 jaar is er sprake van Libanon. Het 'witte land' verwijst naar de Libanon of de (op Google Earth goed zichtbare) 240 km lange besneeuwde bergketen die zich voor twee derden in Libanon uitstrekt en voor het overige derde in Syrië.²⁶⁸ Het ligt aan de oostkust van de Middellandse Zee, boven Israël en verder ingesloten door Syrië.

In 1920 kwamen Libanon en Syrië onder Frans bewind met de hulp van de Oosters-Katholieken, de zogenaamde Maronieten, die blij waren dat de Fransen hen kwamen bevrijden van het juk van de islam. Maar bij het verzet van 1943 werden de Libanezen weer onafhankelijk, ze namen

267 Tekst d.d. 31 augustus 2013.

268 Parallel met de Libanon ligt op de grens met Syrië het gebergte de Anti-Libanon en tussen de twee ligt de Bekavallei (met daarin Baalbek, wat betekent: de vallei van Baäl), brandpunt der gevechten in de burgeroorlog en heden een bloeiende wijnstreek (— Baäl is toevallig de oorlogsgod én de god van de vruchtbaarheid en in Baalbek staat een Romeinse Bacchustempel). Ten oosten van de Anti-Libanon en dus in Syrië ligt een vallei met daarin Damascus, wellicht 's werelds oudste stad.

zich voor om in elk conflict neutraal te blijven en zij verdeelden de macht als volgt: de Libanese president zou voortaan een Maroniet zijn, de premier een moslim van de soennitische strekking en de parlamentsvoorzitter een moslim van de sjiietische strekking (waartoe ook de jihadistische Hezbollah behoort). Maar in de huidige situatie zijn er alweer 60 pct. islamieten terwijl de overgebleven 40 pct. Maronieten gestaag het land ontvluchten.

Een moslimopstand van 1958 werd met Amerikaanse hulp onderdrukt. In 1973 kwam de regering in aanvaring met de PLO van Arafat en de Maronieten (falangisten) streden met de moslims, wat in 1975 leidde tot de Libanese burgeroorlog, gekenmerkt door talloze bomaanslagen en chaos met 120.000 slachtoffers. In 1976 kwamen Syrische troepen het land binnen, in 1977 en 1982 VN-troepen en Israëli's. Omstreeks 2000 trokken de Israëli's troepen zich uit Libanon terug.

Allerlei intriges vormden zich sinds in 2005 de Libanese premier Hariri werd vermoord: achtereenvolgens werden de Syrische troepen in Libanon verdacht, de Hezbollah en Israël en massademonstraties verjoegen tenslotte de Syriërs. In de zomer van 2006 beschoten de Libanese Hezbollah en Israël elkaar met raketten. En in 2008 waren er nog interne gevechten.

Libanon is qua oppervlakte en qua aantal inwoners vergelijkbaar met Vlaanderen. Het huidige staatshoofd is president Michel Suleyman, de premier is Tammam Salam. "Azië's poort naar het Westen", zoals het land vaak wordt genoemd, verzamelt het erfgoed van de grootste culturen uit de oudheid: Feniciërs, Assyriërs, Perzen, Grieken, Romeinen, Arabieren, Kruisvaarders, Ottomanen. De moder-

ne Libanezen (1 op 4 is internetgebruiker) vertegenwoordigen zowat het intellect van de Arabische wereld waar ze alom werkzaam zijn, ze zijn tevens befaamde handelaars en wijntelers.

Libanon vangt vandaag naast zowat een half miljoen Palestijnse, een miljoen Syrische vluchtelingen op (— voor de helft kinderen!) waarvan er zeven miljoen zijn in totaal (dat is een derde van de Syrische bevolking), waarvan twee miljoen buiten de grenzen — een aantal dat nog elke dag toeneemt ingevolge het Syrië-conflict (dat reeds 110.000 doden telt).

Dit gebeurt terwijl de G20 — gedomineerd door de rijkste landen ter wereld, de wereldbankiers of noem het maar het gouden kalf — grote sier maken in Sint-Petersburg waar de V.S. erop aandringen om de ellende van de Syriërs nog wat te gaan opkloppen met stompzinnige hoogtechnologi-

sche bommen.²⁶⁹ Het geweten slinkt nu eenmaal naarmate de afstand toeneemt tussen dader en slachtoffer.²⁷⁰

René Coppitters en De oerwiskunde²⁷¹: een Copernicaanse revolutie vanuit de getallenleer — een boekbespreking

Het gebeurt niet elke dag dat de wetenschappen het over een andere boeg gaan gooien: het heliocentrisme, de evolutietheorie, de relativiteitstheorie en de ontdekking van

269 Tekst d.d. Zie

ook:<http://chomsky.info/interviews/20130907.htm>.

Verdere verwijzingen:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Libanon>

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Libanon_\(gebergte\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Libanon_(gebergte))

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Falangisme_\(Libanon\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Falangisme_(Libanon))

http://nl.wikipedia.org/wiki/Rafik_Hariri

http://nl.wikipedia.org/wiki/Overzicht_aanslagen_in_Libanon

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Cederrevolutie>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Isra%C3%ABlisch-Libanese_oorlog_van_2006

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>

<http://www.knack.be/nieuws/wereld/balans-syrische-burgeroorlog-110-000-doden-7-miljoen-vluchtelingen-en-1-500-miljard-dollar-schade/article-normal-104581.html>

270 Tekst d.d. 6 september 2013.

271 René Coppitters, *De Oerwiskunde. Wiskundige Ethiek*, SABAM ISBN 19467 d.d. 31-05-'05.

het DNA zijn enkele gekende voorbeelden van grote sprongen voorwaarts in het leven van de geest. De toetssteen bij uitstek voor de waarde van zo'n nieuwe theorie is dat zij met gemak oude raadsels en problemen kan oplossen. Het klinkt ongewoon, maar het onderhavig werk doorstaat deze proef.

De Oerwiskunde. Wiskundige Ethiek (SABAM ISBN 19467 d.d. 31-05-'05) mag ongetwijfeld de bekroning van Coppitters' werk heten. Van de hand van deze Vlaamse geleerde verschenen reeds talrijke publicaties over serieuze grondproblemen in de algebra. Kenmerkend voor zijn werk is dat Coppitters de wiskunde, met haar geschiedenis, tot leven brengt en accuraat weet te verbinden met de filosofie, de theologie, de wetenschappen en zelfs met de politiek.

In *Het Dualistisch en Complementair Karakter van Scheping en Evolutie* (1961-'64) wordt uitgelegd, haarfijn en met sprekende voorbeelden en toepassingen, hoe de schepingsleer en het evolutionisme elkaar raken in het visionair beeld van de "evoluerende schepping".²⁷² Daartoe wordt, onder meer, de kwantumfysica benut, welke in dat werk een onovertroffen duidelijke uitleg krijgt. In het licht van zijn vernieuwende visie komen telkens de wijsbegeerte en de wijsheden van de grote wereldgodsdiensten tot hun recht. *De Universele Getaltheorie. Priemgetallen — Restklassen en Modulaire Vormen* (1998), geeft onder meer het bewijs van de Grote Stelling van Fermat en van de verbeterde conjectuur van Taniyama-Shimura. Dit werk

272 Zie ook: o.c.: 94.

kondigt eigenlijk het onderhavige, lang verwachte boek aan: *De Oerwiskunde*.²⁷³

De geschiedenis leert dat menig vernieuwer heeft moeten opboksen tegen muren van onbegrip, hypocrisie, onwetendheid en machtsmisbruik. In de huidige tijd, gekenmerkt door vriendjespolitiek en navenante onbekwaamheid, is dit euvel er niet minder op geworden. Wetenschappelijke fondsen schamen zich niet om prijzen uit te schrijven die alleen voor burgers van de provincie toegankelijk zijn, of om inzendingen spoorloos te laten verdwijnen, zoals in 1967 ook gebeurde met Coppitters' *Filosofie in een Assenkruis*.²⁷⁴ De industriële spionage kende nooit zo'n meedogenloze impact als vandaag. Het wetenschappelijk onderzoek verwordt tot een middel om de roem van kapitaalcrachtige industrieën te verzekeren. Bovendien maken gevestigde machten en theorieën meer dan ooit aanspraak op onschendbaarheid. Kortom: niettemin wij leven in de schijn van het tegendeel, blijkt het vandaag haast onmogelijk geworden om het nieuwe ingang te doen vinden. Maar middenin dit slagveld is *De Oerwiskunde* nochtans een wonderlijk *feit*.

273 De uitgave, getiteld: *De Universele Getaltheorie* wordt hier enkel ter vervollediging vermeld. In de bijzonder leerzame correspondentie die recensent dezer met de auteur van het besproken werk mocht hebben, legt de Heer Coppitters er de nadruk op dat met *De Oerwiskunde* het boek uit 1998 verbeterd wordt, o.m. in een belangrijke correctie m.b.t. de differentieerbare structuren. Hij raadt dan ook aan om niet de *Universele Getaltheorie* te lezen, dat zou immers voor misverstanden kunnen zorgen: *De Oerwiskunde* (2005) vervangt én verbetert het boek uit 1998.

274 René Coppitters, *De Oerwiskunde*: 26.

Dit werk is zo omvattend dat een beknopte bespreking het onvermijdelijk tekort doet. Toch weze hier alvast een tipje van de sluier opgelicht: waarover gaat het boek en waarom is het van onschatbare betekenis, niet alleen voor de wiskunde, maar voor elke wetenschap waarvan de 'oerwiskunde' zich als de moeder openbaart.

Nu de dictatuur van de vrijheid heerst, aldus de auteur, is er weer vraag naar oerwaarheid en originaliteit: de oorsprong is zoek en moet teruggevonden worden in functie van onze nood aan zekerheid en aan betrouwbaarheid.

In *De Oerwiskunde* voltrekt zich deze zoektocht naar de eerste en onaantastbare beginselen van de algebra. Meteen worden talloze *mimicry's* ontmaskerd die in de loop der tijden de getallenleer hebben besmet. Die 'schijnwaarheden' hebben de wiskunde danig scheefgetrokken, dat zij nu opgescheept zit met een aantal onoplosbare raadsels, waarvan wij de ronkende namen kennen: de Grote Stelling van Fermat (1637), het Vermoeden van Goldbach (1742), het Vermoeden van Poincaré (1875?), de conjectuur van Taniyama-Shimura (1955) en nog andere. Het bestaan van deze mysterieuze raadsels laat vermoeden dat de wiskunde zelf ergens op een fout spoor is beland. Dat al de hier genoemde problemen middels de 'oerwiskunde' perfect oplosbaar worden, bewijst onomstotelijk de kracht en de waarde van Coppitters' theorie.

De auteur herinnert eraan dat de waarheid principieel eenvoudig is: slechts de leugen wordt gekenmerkt door een complexiteit met de bedoeling verwarring te stichten. De waarheid dient in *onze* wereld en met *onze* begrippen uitdrukbaar te zijn, niet met begrippen die betrekking hebben op het onwaarneembaar kleine of grote. Zij moet boven-

dien naar de "eenvoudigste uitdrukking" zoeken. De grondwet van de 'oerwiskunde', of de **Grondstelling van de Universele Getallentheorie** geeft "geordende vrijheid", niet door een compromis, (zoals dat het geval is met vele schijnwaarheden die zich beroepen op vele kenmerken van het ware terwijl zij het essentiële kenmerk ontberen), maar door volkomen respect voor de waarheid. Vandaar start het werk met het meest eenvoudige, zijnde de rij van de natuurlijke getallen.

De natuurlijke getallenrij bestaat uit priemgetallen, samengestelde getallen, énen en nullen. Alle getallen zijn afleidbaar door bewerkingen te maken op de gehele getallen. De zogenaamde 'irrationele getallen', bijvoorbeeld, scheppen slechts verwarring en dienen uit de indeling verwijderd te worden. Het 'irrationele' duikt op wanneer men bijvoorbeeld delingen maakt zoals $43:7$. Hanteert men de klassieke *staartdeling*, dan bekomt men een getal met een eindeloze reeks cijfers na de komma: $43:7=6,142857\dots$ Maar met het alternatief — de *restdeling* — wordt deze deling exact opgelost als volgt: $43:7$ is gelijk aan 6 met rest 1 . De toepassing is analoog voor worteltrekkingen. De restdeling, die helemaal vrij is van 'irrationele' getallen, wordt nu in Coppitters' getallenleer benut als middel ('determinant') voor een (perfecte) ordening van de getallenrij.

We kennen de ordening met één grondtal, bijvoorbeeld in het decimaal of in het binair stelsel, waarbij de getallen geschreven worden als som van de machten van het grondtal. Maar er is ook een ordening met twee grondtallen mogelijk, waardoor men uitdrukking kan geven aan, onder meer, de zogenaamde 'complexe getallen' ($a+bi$). Zo bijvoorbeeld staat het paar $(3,2)$, in de (modulaire) vorm a^2+b^2 , voor 3^2+2^2 of dus het getal 13 . In de (modulaire)

vorm a^2-b^2 wordt 13 gevormd door het paar (7,6), aangezien $7^2-6^2=13$. Het voordeel van deze schrijfwijze is dat ze "een wisselwerking in het hart van de wiskunde" mogelijk maakt: "de wiskunde wordt interactief, net zoals de natuurkunde", en de absolute zekerheden gelden als de "glans van het mysterie".²⁷⁵ De **grondwet van de Universele Getaltheorie** stelt nu dat de volledige verzameling van de priemgetallen kan gereproduceerd worden op elk exponentieel niveau (waarbij de 'exponent' slaat op het betreffende priemgetal²⁷⁶, door gebruik te maken van drie

275 O.c.: 6.

276 Voor een letterlijke weergave, cf.: o.c.: 43. Principieel kunnen er zoveel classificaties (lijsten) geconstrueerd worden als er priemgetallen bestaan. In *De Oerwiskunde* worden lijsten weergegeven voor de machten 1, 2, 3, 5, 7, 11, 19, 13, 17 en 37, maar ook worden de 'mimicry's' ('nabootsing(en)') belicht in bvb. de derde machten (m.b.t. Fermat en Poincaré) en in de vierde machten.

Opgelet: de term "**exponent**" slaat hier niet op een gewone machtsverheffing, evenmin als de term "**machten**" in de lijsten die in het werk aan bod komen, maar wel slaat deze term op de **waarde van de coëfficiënt van b** in de modulaire vormen a^2+pb^2 en a^2-pb^2 . Die coëfficiënten zijn telkenmale priemgetallen, met uitzondering van de coëfficiënt van b in de eerste lijst, die gelijk is aan 1. Zo geeft de lijst van de zgn. "**eerste machten**" met als modulaire vormen: (AB) a^2-b^2 en a^2+b^2 , (A) a^2-b^2 , en (B) a^2+b^2 , een waarde van **p** gelijk aan **1**. In de lijst van de zgn. "**tweede machten**" met als modulaire vormen: (ABC) a^2+2b^2 , a^2+b^2 en a^2-2b^2 , (A) a^2+2b^2 , (B) a^2+b^2 , en (C) a^2-2b^2 , een waarde van **p** gelijk aan **2**. In de lijst van de zgn. "**derde machten**" met als modulaire vormen: (ABC) a^2+3b^2 , a^2+b^2 en a^2-3b^2 , (A) a^2+3b^2 , (B) a^2+b^2 , en (C) a^2-3b^2 , een waarde van **p** gelijk aan **3**. In de lijst van de zgn. "**vijfde machten**" met als modulaire vormen: (ABC) a^2-5b^2 , a^2+b^2 en

modulaire vormen, namelijk: (A) a^2+pb^2 ; (B) a^2+b^2 ; (C) a^2-pb^2 , terwijl de priemgetallen zelf op grond van hun respectievelijke restklasse (bij deling door $4p^R$, of dus: modulo $4p^R$) ingedeeld worden in vier groepen, namelijk ABC, A, B en C. Iedere classificatie, op deze wijze bekomen, is een unieke transformatie van de volledige verzameling van de priemgetallen.[vi] Coppitters noemt de modulaire vermenigvuldiging "de geslachtelijke X in de wiskunde".²⁷⁷

Het kan hier niet de bedoeling zijn om in detail te treden, maar het weze alvast vermeld dat *De Oerwiskunde* haar grondwet in detail illustreert, wat ettelijke bladzijden met veel uitgewerkt tabellenmateriaal in beslag neemt. Interessant is dat, in de loop van dit bewijs, actuele wiskundige problemen ter sprake worden gebracht en worden opgelost. Ziehier slechts één voorbeeld:

In de zoektocht naar een bewijs voor Fermat's theorema, heeft men zich altijd blindgestaard op de zogenaamde 'Pythagoras-tripels', alom gekend in hun eenvoudigste grondvorm, zijnde: (3,4,5), welke staat voor: $3^2+4^2=5^2$. (Het on-eindig aantal van al deze tripels is principieel berekenbaar met een relatief eenvoudige formule). Edoch, deze tripels hebben niets met Fermat te maken: ze gelijken weliswaar op de notatie $a^n+b^n=c^n$ in zijn theorema, maar daarmee is dan ook alles gezegd. De oerwiskunde brengt aan het licht hoe de blunder is kunnen ontstaan: in werkelijkheid is hier immers geen tripel aan het werk, maar wel een vierterm

a^2+5b^2 , (A) a^2-5b^2 , (B) a^2+b^2 , en (C) a^2+5b^2 , een waarde van p gelijk aan 5. Enzovoort.

277 Persoonlijke correspondentie met recensent dezer, bijlage bij *Coppitters 1998*, pagina 3, handschrift in de marge.

waarvan de vierde term bij de tweede machten toevallig altijd gelijk is aan 0 . Coppitters: "De nul mag niet worden weggelaten want ze is het resultaat van een modulaire bewerking, net als 3, 4 en 5".²⁷⁸ De betrokken paren in ons voorbeeld zijn immers $(3,4)$ en $(5,0)$. Uit (a,b) en (c,d) , alhier $(2,1)$ en $(2,1)$, volgt immers als eerste oplossing dat $x=ac-bd=3$ en dat $y=bc+ad=4$, waaruit het eerste koppel $(3,4)$, en als tweede oplossing dat $x=ac+bd=5$ en dat $y=bc-ad=0$, waaruit het tweede koppel $(5,0)$. Coppitters: "De wiskundigen uit de 16de eeuw liepen met open ogen in die val, verblind als ze waren door de ontdekking van de analytische meetkunde. En deze verblindings, nog verergerd door een paar andere blunders in de 18de eeuw, bleef vernietigend werken op elke poging om Fermat te bewijzen".²⁷⁹

Op analoge manier worden het Vermoeden van Goldbach en al de andere genoemde getaltheoretische raadsels uit de doeken gedaan: Coppitters verklaart telkenmale de grond van het probleem, en toont aan hoe het zich oplost in het licht van de 'oerwiskunde'.

De 'Universele Getallentheorie' op zich vraagt een ernstige en diepgaande studie, maar zij is principieel voor iedereen die deze inspanning wil leveren toegankelijk, en dat is een grote troef. De wiskundige ontdekkingen op die weg, blijken tevens niet zonder gevolgen op buiten-wiskundige terreinen: de implicaties van deze verrassende theorie zijn legio. Coppitters: "De oerwiskunde is in zijn specifieke gevallen *even voorspelbaar als de natuur!* Wetmatigheid sluit in het algemeen alle toeval uit, maar veroorzaakt

278 O.c.: 9.

279 O.c.: 9.

daardoor geen eentonigheid! Integendeel, de wiskunde, en speciaal de oerwiskunde, is een onuitputtelijke bron van spelletjes en andere gemakkelikheden (...) die juist steunen op het onverwachte element dat zich in sommige specifieke gevallen voordoet. Een mirakel is een gebeurtenis die niet onmogelijk mag zijn maar die slechts onder zeldzame samenloop van omstandigheden kan optreden. Ook in de getallenleer zijn daar mooie voorbeelden van die allemaal beantwoorden aan de wetten van de oerwiskunde".²⁸⁰

De 'sophisticated nonsense', de 'wiskundige erfzonde' en de 'Emmaüs-gangers' krijgen een plaats; een heel netwerk van tot nu toe onbekende relaties komen aan het licht; Wiles, Faltings, Darwin, Bernouillie, Kümmer & Dirichlet, Mordell, G.B. Dantzig, Oesterlee & Masser, Frey, S. Hawking, Gauss en vele anderen worden uitgebreid besproken in het perspectief van de 'oerwiskunde'.

Nog belangrijk is, dat blijkt dat specifieke 'denkfouten' uit de wiskunde ook opduiken in andere wetenschappen, en in de politiek, welke er door gecorrumpeerd worden. De theorie van Coppitters biedt een sublieme blauwdruk van toepasselijke oplossingen.

En dan *blijft* wellicht de pertinente vraag van de kritische lezer deze: worden de genoemde Vermoedens van Fermat, Goldbach en nog andere, hiermee daadwerkelijk bewezen? Over het antwoord kan geen enkele twijfel bestaan: *binnen de Universele Getallentheorie* zijn de bewijzen onbetwifelbaar en sluitend. De *Universele Getallentheorie* zelf steunt uiteraard op haar (hoger beschreven) "grondstelling". Een mogelijke tegenwerping, namelijk dat deze

280 *O.c.*: 91.

grondstelling weliswaar waarschijnlijk is maar misschien ook wel 'ns onbewijsbaar kon blijken, ware mijns inziens onterecht. In de eerste plaats omdat de fundamenteën (axiomata) van een getallentheorie per definitie aanvaard dienen te worden. Bovendien: wie de theorie als zodanig verwerpt, dient zich rekenschap te geven van het feit dat zij nochtans alle genoemde problemen onder één noemer brengt en oplost. Maar dat is werk voor deskundigen terzake.

Wie er meer wil over weten, dient het boek zelf te lezen. Het zal dan duidelijk worden waarom dit werk mettertijd zal gaan behoren tot een van de belangrijkste uit de geschiedenis van het hedendaagse denken.²⁸¹

*'Geleerde' gekken en hun 'mensenplaag':
absolute immoraliteit onder een ethische
vlag*

Sir Attenborough vervoegt het rijtje van de zichzelf verlicht achtende academici die het mensdom een plaag noemen en die deze plaag willen bestrijden door de derde wereld te elimineren middels de hongerdood.²⁸²

Enkele replieken: Zie de artikels: Over abortus en eutha-

281 Tekst d.d. september 2005.

282 <http://www.storyleak.com/attenborough-stop-feeding-third-world-reduce-population/> ("David Attenborough: Stop Feeding Third World Nations to Reduce Population" — *Storyleak* 18 september 2013).

nasie; Ethiek? ; Geloof en toeval ; De rechten van het ongeboren leven ; De waarheid te koop? ; Wat is er van de overbevolking?^{283 284}

Turkije beknopt

De moderne republiek Turkije telt zestig miljoen Turken (en nog twintig miljoen leden van andere volkeren) en werd gesticht in 1923²⁸⁵ door Mustafa Kemal, later genoemd "vader der Turken" of Atatürk.

Om de moderniteit van het land te illustreren: in België vond het stemrecht voor vrouwen ingang in 1948, in Turkije in 1934. Vóór de komst van de Turken ("Turken" be-

283 <http://blogimages.bloggen.be/prudence/attach/30621.pdf> (Over abortus en euthanasie)

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=1113241> ("Ethiek?")

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?startdatum=1255298400&stopdatum=1255903200> ("Geloof en toeval")

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?startdatum=1206313200&stopdatum=1206918000> ("De rechten van het ongeboren leven")

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?startdatum=1201474800&stopdatum=1202079600> ("De waarheid te koop?")

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=889485> ("Wat is er van de overbevolking?")

284 Tekst d.d. 20.09.'13.

285 Dit gebeurde bij de Vrede van Lausanne.

teKent: "sterke mannen") heette het land (zonder het Europese deel) Klein-Azië of Anatolië, het land waar de door Homeros in zijn Ilias en Odyssee bezongen stad Troje ligt en waar Vergilius en Maecenas vandaan komen, het thuisland van de Etrusken en van de Amazonen, wat betekent de borstelozen: het mythische volk van vrouwelijke ruiters van wie de rechter borst werd geamputeerd om beter met de boog te kunnen schieten. Ook in Anatolië liggen Milete waar vandaan de Griekse filosofen stammen en het bijbelse Efeze.

Uiteraard zijn de Turken zelf veel ouder dan het moderne Turkije: zij stammen grotendeels af van de Oğuzen²⁸⁶ uit het Altai-gebergte (gelegen in het noorden van het huidige Mongolië) waarvan al sprake in de derde eeuw vóór Christus. Bekend als uitstekende boogschutters te paard, trokken zij vanaf de zevende eeuw westwaarts om het Oost-Romeinse (of Byzantijnse) Rijk te veroveren maar onder meer ook Indië waar ze in Agra de Taj Mahal²⁸⁷ bouwden. Uit de Oğuzen stammen bijvoorbeeld de Seltsjoeken en de Ottomanen, die elk een groot rijk stichtten, alsook de Turkmenen, een nomadenstam vooral verblijvend in Turkmenistan, Afghanistan en noordoostelijk Iran.²⁸⁸

286 De Oğuzen zijn volgens de legende afstammelingen van Oğuz Han maar in feite afstammelingen van Mete Han.

287 Dit wit marmeren mausoleum werd in 1632-'48 gebouwd door Mogolheerser Shah Jahan voor zijn vrouw Mumtaz Mahal. Het grafmonument van Humayun in Delhi (gebouwd door diens zoon Akbar in 1562-'71) is een ander bekend voorbeeld onder die talloze architectonische hoogstandjes.

288 De in Turkije verblijvende Turkmenen heten Yörük'n en ook Atatürk was een Yörük.

In 667 vóór Christus stichtten de Grieken Byzantion (Byzantium), dat in 330 (ná Christus) als Nova Roma (Nieuw Rome) de hoofdstad werd van het Romeinse Rijk en (na de splitsing in 395) als Constantinopel (stad van [keizer] Constantijn) de hoofdstad van het Oost-Romeinse of Byzantijnse Rijk. In 1453 werd zij de hoofdstad van het Ottomaanse Rijk onder de naam Istanbul en haar Byzantijnse kathedraal Hagia Sophia (waarvan tien zuilen nog stammen van de tempel van Artemis in Efeze²⁸⁹ uit 550 vóór Christus) werd omgebouwd tot de moskee Aya Sophia²⁹⁰ maar in 1934 maakte Atatürk er een (seculier) museum van. Istanbul is nu een Turkse metropool²⁹¹ en ligt voor de helft in Europa en voor de andere helft in Azië.

Nog vermeldenswaardig is dat de oudste bekende nederzetting ooit zich in Turkije bevindt, meer bepaald in Çatalhöyük en ook de oudste bekende tempels zijn Turks, ze staan in Göbekli Tepe. Jaarlijks bezoeken meer dan dertig miljoen toeristen het land.

Het transcontinentale Turkije is een democratie met een parlement en een president. Het land ligt in feite in het centrum van de wereld want mooi tussen Europa, Azië en Afrika in. En zou men de Zwarte Zee beschouwen als een deel van de Middellandse Zee, waarmee zij immers door zee-engten verbonden is, dan lag het grootste deel van het

289 Efeze ligt heden in de buurt van het Turkse Izmir, voorheen het Griekse Smyrna, stammend uit de elfde eeuw vóór Christus.

290 De Aya Sophia was het voorbeeld voor alle toen toekomstige moskeeën. Foto's, zie o.m.:

http://www.pbase.com/dosseman/istanbul_aya_sofia

291 Istanbul is de grootste Europese metropool met 19 miljoen inwoners, en dat is het dubbele van Parijs. Ter vergelijking: in Moskou en Londen wonen 13 miljoen mensen.

land ook middenin die Middellandse Zee, net zoals Italië en Griekenland; rond elk van deze drie plekken heeft zich dan ook een wereldrijk gevormd.

In de negentiende eeuw absorbeerde Turkije een toevloed van miljoenen vluchtelingen uit het omliggende maar ook uit Centraal-Azië, vaak ging het om verdreven moslims.

In W.O.I, die in zekere zin de Derde Balkanoorlog was die draaide om de gebieden van de Ottomanen, vochten zij met de Duitsers mee terwijl de Armeniërs uit Turkije met de Russen meevochten omdat die hun onafhankelijkheid beloofden — om die reden werden zij dan ook gedeporteerd. Ook werden de Griekse en Assyrische volkeren gedwongen te verhuizen en velen kwamen om.²⁹²

Toen de Duitsers de oorlog hadden verloren werd Anatolië verdeeld onder de geallieerden²⁹³ maar de Turken verzetten zich tegen de vreemde bezetters, onder meer tegen Griekenland, en in 1923 bereikten zij opnieuw hun onafhankelijkheid met Mustafa Kemal (Atatürk).²⁹⁴

In datzelfde jaar volgde nog een bijzondere want religieus gekleurde bevolkingsuitwisseling (eerder een 'uitwijzing') tussen Turken en Grieken: anderhalf miljoen voornamelijk Grieks-orthodoxen die in Turkije woonden, moesten naar Griekenland verhuizen en een half miljoen moslims die in Griekenland woonden, werden naar Turkije gedeporteerd. In feite was dit een etnische zuivering en een grote tragedie.

292 Men gewaagt nog steeds van een genocide die echter door de Turken wordt ontkend, wat een eeuw later een obstakel blijkt voor de toetreding van het land bij de Europese Unie.

293 Bij die verdeling [in de Vrede van Sèvres] ging o.m. het Westen naar Griekenland en een Oostelijke brok naar Armenië.

294 Dit nieuwe verdrag heet de Vrede van Lausanne.

die met rellen en vluchtelingenstromen naar Libanon, Egypte, Syrië en later ook naar West-Europa en de Verenigde Staten. In Turkije leefden sindsdien hoofdzakelijk Turken (73 pct.) en Koerden (21 pct.).

Reeds in de negentiende eeuw was in Anatolië een (later afgebroken) secularisering aan de gang met inperking van de sharia en gelijkberechtiging van alle burgers, en die ontwikkeling werd als een ware laïcisering²⁹⁵ naar het model van de Franse lekenstaat voortgezet onder Atatürk (het zogenaamde Kemalisme), gesteund door het leger. Zo bijvoorbeeld gold er een verbod op het dragen van de hoofddoek in openbare ruimten. Communisme, fascisme en religieus fundamentalisme werden en zijn nog steeds verboden. Ook vandaag blijft er een spanning tussen enerzijds het leger dat de lekenstaat in stand houdt en anderzijds de islam-geestelijken die een theocratie beogen.

Vijfennegentig percent van de Turken zijn moslim (waarvan vier vijfden soenniet en de rest aleviet) maar een derde van hen neemt zijn geloof niet ernstig. In het begin van de negentiende eeuw waren nog dertig percent van de Turken christenen (Efeze en Smyrna, om er maar twee te noemen, zijn bekende bijbelse steden waar de eerste christenen verbleven) maar zij werden vervolgd en/of weken uit en vandaag is nog slechts één per vijfhonderd Turken christen of joods.

In W.O.II ondersteunde het officieel neutrale Turkije Duitsland met zijn inlichtingendiensten (met het oog op een versterking van het panturkisme) maar tegelijk ving het joodse vluchtelingen op: dezen met Turkse voorouders

295 In de lekenstaat zijn kerk en staat gescheiden en geldt religie als een privézaak.

kregen een paspoort en werden aldus van de concentratiekampen gered. In 1945 sloot Turkije zich symbolisch bij de geallieerden aan.

In 1952 trad Turkije toe tot de NAVO (waarvan zijn leger het tweede grootste is), overigens samen met Griekenland. Het neemt deel aan vredesmissies van de V.N. alom ter wereld. Nog wat betreft defensie bevinden zich op Turks grondgebied negentig kernbommen. Verder behoort Turkije tot de Raad van Europa, zijn lidmaatschap van de EU is in de maak en het heeft ook nauwe betrekkingen met de V.S. voor o.m. militaire samenwerking.

Het leger pleegde drie keer achtereenvolgens een staatsgreep (in 1960, 1971 en 1980) met rellen en een paar duizend doden maar uiteindelijk zonder succes. In 1960 begon ook de oorlog om (het Brits gekoloniseerde) Cyprus dat onder Turken en Grieken werd verdeeld. In 1980 laaide een guerilla-strijd op met de Turkse Koerden (van de in het Westen als 'terroristisch' bestempelde PKK) waarvan leider Öcalan werd opgepakt.

Sinds 2002 regeert in Turkije de AKP, de Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling, met in 2002 Abdullah Gül als premier en vanaf 2003 Recep Tayyip Erdoğan met Gül eerst als minister van buitenlandse zaken en vanaf 2007 als (elfde) Turkse president.²⁹⁶

296 Hij werd voorafgegaan door Sezer (2000-'07), Demirel (1993-2000), Özal (1989-'93), Evren ('80-'89), Korutürk ('73-'80), Sunay ('66-'73), Gürsel ('60-'66), Bayar ('50-'60), İnönü ('38-'50) en... Mustafa Kemal Atatürk ('23-'38).

Verdere bronnen:

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Turkije>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Ottomaanse_Rijk

Het waren de aanslagen van 11 september 2001 die Turkije uit zijn diepe economische crisis haalden omdat het land plots belangrijk werd als bemiddelaar tussen het Westen en de islam. De interne spanningen met de Koerden losten zich op maar de strijd herbegon na aanslagen van de PKK in 2011; na de Koerdische hongerstakingen in 2012 werd opnieuw aan een toenaderingsproces gewerkt. De

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Seltsjoeken>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Turkije
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Konya_\(stad\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Konya_(stad))
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Turken>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Oguzen>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Turkse_volkeren
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Turkmeneren>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Sjiisme>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Scythen>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Saken>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Abii>
http://www.ammianus.info/Vertaling/boek_23.htm
<http://www.enzyklo.de/Begriff/Hippomolgen>
<http://www.zeno.org/Pierer-1857/A/Galactophagen>
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Samarkand_\(plaats\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Samarkand_(plaats))
http://nl.wikipedia.org/wiki/Humayuns_tombe
http://nl.wikipedia.org/wiki/Taj_Mahal
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Istanboel>
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Metropool_\(stad\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Metropool_(stad))
http://nl.wikipedia.org/wiki/West-Romeinse_Rijk
http://nl.wikipedia.org/wiki/Romeinse_Rijk
http://nl.wikipedia.org/wiki/Byzantijnse_Rijk
http://nl.wikipedia.org/wiki/Hagia_Sophia
http://nl.wikipedia.org/wiki/Tempel_van_Artemis_in_Efeze
<http://nl.wikipedia.org/wiki/%C4%B0zmir>
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Sel%C3%A7uk_\(stad\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Sel%C3%A7uk_(stad))
http://www.pbase.com/dosseman/istanbul_aya_sofia

moorden in 2013 op drie Koerden in Parijs bleken door de PKK zelf opgezet.

Nog te vermelden dat Erdogan voor de verkiezingen van 2014 een presidentieel systeem wenst in te voeren, wellicht omdat hij zich dan opnieuw verkiesbaar kan stellen nu zijn ambtstermijn verstreken is.²⁹⁷

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Etrusken>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Anatoli%C3%AB>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Diodoros_van_Sicili%C3%AB

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Amazonen>

http://nl.wikipedia.org/wiki/%C3%87atal_H%C3%BCy%C3%BCK

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Troje>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Milete>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Efese>

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Konya_\(stad\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Konya_(stad))

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Vrede_van_Lausanne_\(1923\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Vrede_van_Lausanne_(1923))

http://nl.wikipedia.org/wiki/Verdrag_van_S%C3%A8vres

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Tanzimat>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmecit>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Bevolkingsuitwisseling_tussen_Turkije_en_Griekenland

http://nl.wikipedia.org/wiki/Eerste_Balkanoorlog

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Panturkisme>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan

<http://nl.wikipedia.org/wiki/AK-partij>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kemal_Atat%C3%BCrk

http://nl.wikipedia.org/wiki/Ismet_In%C3%B6n%C3%BC

http://nl.wikipedia.org/wiki/Celal_Bayar

http://nl.wikipedia.org/wiki/Cemal_G%C3%BCrsel

http://nl.wikipedia.org/wiki/Cevdet_Sunay

http://nl.wikipedia.org/wiki/Fahri_Korut%C3%BCrk

http://nl.wikipedia.org/wiki/Kenan_Evren

Vlaanderen onder het kijkbuisjuk

Ik kan de naam 'Vlaanderen' niet meer uitspreken. Ik kan de naam 'Vlaanderen' niet meer uitspreken zonder dat onmiddellijk de blikken van alle omstaanders op mij gevestigd zijn. Ze nemen mij op, op de meest beledigende manier die men maar kan bedenken: van kop tot teen. Het zijn koude ogen met blauwe, purperen en zwarte schaduw, en met opgeplakte lange wimpers, starend vanuit weggeverfde gezichten, gladgepoederde maskers van fatsoen, façon, façade. "Vlaanderen", herhaal ik, en ze maken plaats voor het woord, zoals men plaats maakt voor een teringlijder.

Tweeduizend jaar geleden rekende Julius Caesar de toenmalige Vlaamse volksstammen tot zijn rijk — en niet zonder slag of stoot. Vier eeuwen later lijfden de Franken onze gebieden in. Onenigheid bij de overheersers maakte dat onafhankelijke Vlaamse graafschappen zich gingen vormen en uiteindelijk, onder de gouwgraven Boudewijn I en II, het vorstendom Vlaanderen dat zich handhaafde tegenover de Franse kroon (1302). In Lotharingen ontstond uit het graafschap Leuven het hertogdom Brabant (1106), en het prinsbisdom Luik hield tot de Franse revolutie stand. Lodewijk van Male was de laatste graaf van Vlaan-

http://nl.wikipedia.org/wiki/Turgut_%C3%96zal

http://nl.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCleyman_Demirel

http://nl.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Necdet_Sezer

http://nl.wikipedia.org/wiki/Abdullah_G%C3%BCl

http://nl.wikipedia.org/wiki/%C3%87atal_H%C3%BCy%C3%BCk

http://nl.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6bekli_Tepe

297 Tekst d.d. 25 september 2013.

deren (1384): zijn dochter huwde Filips de Stoute, zoon van de Franse koning. In 1598 onder de Spaanse kroon, in 1713 onder Oostenrijk, in 1794 opnieuw onder de Fransen (Napoleon) tot de slag van Waterloo (1815). Volgde het Koninkrijk der Nederlanden onder Willem, die Vlaanderen weg wilde, tot in 1830 de onafhankelijkheid van België werd uitgeroepen en in 1831, uit een Duitse tak van het Britse vorstenhuis, Leopold I hier de troon besteeg.

Wie met zevenmijlslaarzen de geschiedenis doorwaadt, kan zich niet ontdoen van de indruk dat België inderhaast werd opgericht. Net zoals een jonge vrouw die rap-rap trouwt: niet omdat ze de liefde gevonden heeft, maar omdat ze weg wil thuis. Het is immers bekend dat geen band hechter is dan deze die gevormd wordt door een gemeenschappelijke vijand — in dit geval de dwingelandij van vreemde heersers. Edoch, geen band is ook tijdelijker: eenmaal de dwingelanden uit het gezichtsveld, staan de partners ontnuchterd tegenover elkaar: ware het niet van de kinderen, dan zouden zij onverwijld scheiden.

Ikzelf, en de nu ouder wordende generatie met mij, associeer Vlaanderen met een thuis. Niet zomaar een flat in een stad, maar een lap grond en een soevereine hoeve. Een hoeve, gastvrij voor "goed volk" en genereus voor de bedelaars, maar beducht voor leurders en andere wolven in schapenkleren, zoals ons het sprookje leert. Uitgedoste vreemden die met schone maar goedkope woorden onze dochters komen kapen en die, als ze hun zin niet krijgen, de zuur verdiende oogst stelen waarvan onze kinderen moeten eten, kunnen kennis maken met de zeis. Ik associeer Vlaanderen met mijn haard. Edoch: waar is die haard gebleven?

Waar is de tijd gebleven dat de heer des huizes nog heer was in zijn huis, en kon zeggen tot de indringer: "Gij hebt hier geen zaken, maak dat ge wegkomt en dat we u hier nooit meer zien"? Waar is de tijd gebleven dat de bewuste indringer hiervan schrok, achteruitdeinsde en het op een lopen zette, achternagezeten door de hond? De indringers zijn heer en meester in dit huis, en ik heb het niet over de zogenaamde 'vreemdelingen', die immers altijd hebben kunnen rekenen op de Vlaamse gastvrijheid: ik heb het over een heel ander paar mouwen.

Nog niet zo heel lang geleden verliepen onze avonden, naargelang het zomer of winter was in de boomgaard of bij het vuur, maar altijd in het gezelschap van de stamvaders en de kinderen: tot wij slapen gingen, werden verhalen verteld, dag aan dag. Verhalen van de voorbije werkdag, van de voorbije jaren, van de voorbije generaties, tot heel ver in de eeuwen. En tegen de tijd dat wij rijp waren voor het stichten van een toekomst, waren wij ook verbonden met onze wortels: wij wisten exact waar we vandaan kwamen en daarom ook wisten wij welke kant uit te gaan.

Sinds enkele decennia is het anders. Totaal afwezige entiteiten die in feite alleen maar maskers zijn, zeggen voorgekauwde teksten op: leugens, verhalen die de onze niet zijn en die ons niets goeds leren. Met intriges over onbestaande zaken weten zij de aandacht van zowel de allerkleinsten als van de stamoudsten naar zich toe te trekken, en bovendien doen zij zich daarvoor betalen. Zomer en winter, dag aan dag, totdat wij slapen gaan, bepalen zij onze gedachten en gevoelens terwijl ze al onze bewegingen bevriezen. En tegen de tijd dat wij moeten gaan denken aan het stichten van een toekomst, zijn wij helemaal gehersenspoeld: wij weten niet meer waar we vandaan komen, noch welke

kant uit te gaan. Die vreemde, ontzielende betovering heet 'televisie', is heel ingeburgerd en heeft zelfs zo'n goede naam dat mensen pas echt bestaan als ze in die fictieve wereld paraderen.

Maar het gaat van de regen in den drop. De jongste tijd blijken televisiemakers zich toe te spitsen op het scheppen van een werkelijkheid naast de echte, een soort evenbeeld ervan, maar dan met een 'eigen' perspectief. Het stopt inderdaad niet bij het verzwijgen of verdraaien van nieuwsberichten en van informatie²⁹⁸: met hun eigen belastinggeld, hun afgetroggeld onder het voorwendsel van opvoeding, worden de burgers niet slechts belogen maar nu ook nog publiekelijk beledigd en bespot voor miljoenen kijkers door een zootje zogenaamde BV's die zelfs niet de moeite nemen om zich in Algemeen Nederlands uit te drukken — tenminste als ze al iets te vertellen hadden. En het gaat er in soap-vorm in en derhalve zoals zoete koek.²⁹⁹ Men hoeft beslist niet koningsgezind te zijn of van smartlappen te houden om hier vanuit de grond van zijn hart te gaan wensen dat recht zal geschieden.³⁰⁰

298 Zie bijvoorbeeld:

<http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2256508>

299 Uiteraard gaat het hier om de derde aflevering van het TV-feuilleton "Albert II".

300 Tekst d.d. 2005 en 28.09.2013

Tussen droom en daad...

Van elke drie mensen is er een die vroeg of laat kanker zal krijgen en heel binnenkort zullen de helft van ons in dat geval zijn, maar wie er vooralsnog aan ontsnappen, blijken immuun voor deze informatie en zij blijven de oogkleppen dapper dragen: foto's van zwarte longen deren de rokers kennelijk niet, obesitas neemt alom toe en wij houden er niet mee op ons vol te stouwen met plastics, additieven en nog ander gif. Talloos zijn de illustraties van de stelling dat wij ogen hebben en niet zien en een wel heel bijzonder voorbeeld daarvan is onze blindheid voor de misdaad.

In verband met criminaliteit spreken wij immers veel liever over het veiligheidsgevoel, alsof niet de dagelijkse moordpartijen, de homejackings en de drugsdoden een probleem waren maar wel de vrees ervoor. Symptoombestrijding kenmerkt de strategie welke gevolgd wordt nadat men zich heeft neergelegd bij de overmacht van het kwaad. Men herstelt dan niet langer de veiligheid maar men probeert het veiligheidsgevoel wat op te krikken, precies zoals men enkel nog de pijn bestrijdt eenmaal de hoop verdampt is om aan de ziekte zelf nog wat te kunnen doen.

Edoch, in deze tijd van werkloosheid en crisis floreert de misdaad, heel simpel omdat misdaad loont. Wie zich afvragen waar het geld vandaan komt waarmee sommigen in een tijd van faillissementen en recessie kerken van huizen uit de grond blijven stampen, die zullen beslist wijzer worden na inzage van de rapporten ter zake.

Georganiseerde misdaadbendes, meestal rond drugs maar ook rond allerlei fraude, oplichting en witwassen, tellen in België gemiddeld negen leden, zij verbergen zich achter

legale handeltjes, gebruiken geweld, intimidatie en moord, ook tegen eigen leden, vaak werken zij samen met andere bendes en opereren zij internationaal. De jaarlijkse buit van de meeste bendes bedraagt minstens 25.000 euro, één vijfde van de bendes verzamelt al gauw meer dan 2,5 miljoen euro en zes percent van de bendes maakt een jaarwinst van meer dan 10 miljoen euro. De totale winst van de georganiseerde misdaad in België bedroeg bijvoorbeeld voor het jaar 2008 bijna een miljard euro.³⁰¹

Bij witteboordencriminaliteit gaat het om plegers die niet de naam hebben gangsters te zijn; ze hebben een hoge sociale status en misbruiken de maatschappelijke kanalen en de instrumenten waarmee zij vertrouwd zijn om zich ongezien te verrijken op de kap van de staat en waar zij dat in groep doen, beschermen ze elkaar, zoals in de wereld van de banken, want hoe anders moet men het noemen wanneer de belastingbetaler via de staat verplichte steun verleent aan banken die riant premies uitreiken aan het personeel, CEO én filiaalhouders?

Tenslotte zijn er nog de individuele misdadigers, om zo te zeggen de gewone dieven, geweldenaars en moordenaars, die her en der, vaak ziek of impulsief maar dikwijls ook gepland, de wet overtreden en nadeel berokkenen aan derden.

301 Zie: Jaarrapport georganiseerde criminaliteit in België 2010: http://www.dsb-spc.be/doc/pdf/RAP_CRIMORG_2007-2009_NL_.pdf — zie ook de webstek: http://www.dsb-spc.be/web/index.php?option=com_content&task=view&id=55&Itemid=80&lang=dutch

Maar naast dit alles dat zich schaart onder de noemer van de misdaad, is er ook het geïstitutionaliseerde onrecht, in het licht waarvan bepaalde vormen van criminaliteit zichzelf goedpraten als in een rebellie van verontwaardigden die slechts wanhopig zoeken naar een meer rechtvaardige maatschappij. Vandaag zijn zij nog criminelen en heeft het wereldlijk gezag het bij het rechte eind maar morgen, zo geloven zij, zullen de rollen omkeren, zoals dat het geval was ten tijde van de Franse Revolutie en in zoveel andere burgeroorlogen.

Een blik op de geschiedenis leert ons dat goed en kwaad niet zoals zwart en wit zijn te onderscheiden doch dat er tussenin een grote grijze zone ligt en, meer dan dat, dat afhankelijk van de belichting en het perspectief de twee vlot in elkander overgaan. Als paus Franciscus vandaag beweert dat elkeen slechts naar zijn geweten hoeft te luisteren om te zien wat hem te doen staat, dan is het eigenlijk niet te vatten op welke gronden hij zomaar abstractie maakt van de bevinding uit de vergelijkende cultuurwetenschappen, maar ook en vooral reeds uit de teksten van het Paulinische christendom — de bevinding namelijk dat goed en kwaad bestaan bij de gratie van de wet, die uiteraard niet overal dezelfde is. Op die manier kon blindheid voor de misdaad zich uiteindelijk wel ongewild rechtvaardigen want wát is misdaad wanneer goed en kwaad op zich zo troebel blijken en misschien niet eens bestaan?

Zo is het ten langen leste meer dan duidelijk: mensen maken onderling afspraken en zo ontstaat de wet waaraan eenieder zich moet houden, de vele mogelijke interpretaties maken de zaak al lastig genoeg, het gefilosofeer over goed en kwaad doet hier niet eens ter zake. Wie in België een bepaalde wettige daad stelt, zal mogelijkwijze daar-

voor in Iran veroordeeld worden, en wat ongeacht waar vandaag vereist wordt, kan daar morgen streng verboden zijn en andersom. De gronden van een wet doen niet ter zake, een democratisch tot stand gekomen wet is een afspraak en zij vindt haar betekenis in de naleving ervan; illegaliteit is het niet nakomen van beloften en wát er zoal werd beloofd, en ook waarom, is althans hier volledig naast de kwestie.

Dat de veiligheid wordt aangetast door laksheid bij het toezicht op de naleving der wet en door het geheel onbestraft laten van overtredingen, staat als een paal boven water en dat wie van die laksheid moeten getuigen, zich ook niet langer door de wet beschermd weten en zich derhalve ook onveilig voelen, is uiteraard al even vanzelfsprekend. Begrip voor het niet nakomen van de afspraken die de wetten tenslotte zijn, is daarom geheel misplaatst en bovendien misdadig: het berokkent nadeel aan wie zich wél voegen naar de wet en groter nadeel nog aan de rechtsstaat als zodanig. Elke vrijheidsbeperking die de wet afdwingt, staat in het teken van een grotere bevrijding en pas waar dit niet langer het geval blijkt, vindt een gemeenschap een reden en een noodzaak om die wet te wijzigen, wel te verstaan middels de daartoe geëigende wegen en organen, en niet voordien. Alleen uitzonderlijke gevallen van overmacht, uitsluitend vast te stellen door een rechter of een tot rechtspraak vastgesteld lichaam, kunnen uitzonderingen of kwijtscheldingen verantwoorden.

Het is omdat wij wel blind lijken voor de uiteindelijke gevolgen van onze daden, dat wij wetten nodig hebben die ons dwingen waar wij weigeren om na te denken of veel-
eer om consequent met onze overtuigingen te handelen. De strenge wet vervangt als 't ware het gebrek dat quasi

alle mensen delen en dat niet zozeer onwetendheid betreft of een onvermogen om te redeneren, als wel een kortzichtigheid, een onwil om wat ons klaar en duidelijk voor de geest moet staan als zijnde noodzakelijk, ook onverwijld te doen en om aan datgene waarvan wij de onmogelijkheid inzien, te verzaken.

Waarom de genoemde blindheid of die onwil of wat het ook mag wezen, ons flink parten blijft spelen, is een vraagstuk op zich dat de moeite loont om over na te denken. Hoe dan ook is het een gegeven waarmee men rekening moet houden, wil men wat er omgaat in een samenleving binnen de gewenste banen leiden. De klassieke opvoeding die zich enkel toespitst op het inzicht, baat hier uiteraard niet omdat dit menselijke mankement zich niet door inzicht laat genezen: verstokte rokers vindt men evenzeer onder artsen en dieven onder toppolitici. Het is bij de vertaling van een inzicht naar een daad volgens dat inzicht dat het fout loopt, waardoor de valse indruk wordt gewekt van blindheid of gebrek aan inzicht: het mankement ligt bij de overgang van droom naar daad, waarover een van onze grootste schrijvers ooit, het inmiddels lang geleden heeft gehad.^{302 303}

302 Zie het gedicht Het huwelijk :
<http://www.gedichten.nl/nedermap/gedichten/gedicht/32123.html#.UlhKMmJCTX4> .

303 Tekst d.d. 11 oktober 2013.

Een bla'renen vrouw

Wellicht de meesten van ons hechten eraan om verjaardagen te vieren en dat zijn tijdstippen waarop men zijn blijdschap uit over het feit dat er een welbepaalde periode is voorbijgegaan. Meer nog: hoe langer de voorbije periode, des te groter lijkt ook de reden om te vieren want een honderdjarige verdient naar onze maatstaven kennelijk meer aandacht dan iemand die pakweg vijftig wordt, zestig, zeventig of tachtig.

De vraag rijst dan of zij alleen maar te maken heeft met schaarste, die begerenswaardigheid van de verjaardagen? Er zullen immers altijd minder honderdjarigen zijn dan mensen van negentig en minder negentigers dan tachtigers en zeventigers en door de band geldt dat de dingen gewoonlijk even begeerlijk zijn als zeldzaam. Want indien dit zo zou zijn, dan blijft het vooralsnog een raadsel waarom wij er zo voor vrezen om oud te zijn als het dan toch zo is dat ouderlingen ontegensprekelijk zeldzamer zijn dan jonge mensen. En verzwijgen we vooralsnog de griezelige waarheid dat de doden heel waarschijnlijk meestal in de absolute meerderheid verkeren: in de hoogste ouderdom bevindt men zich weliswaar onder de uitgelezenen maar op het ogenblik zelf van de dood tuimelt men hals over kop in de overbevolkte kuil waar waarschijnlijk welhaast zonder uitzondering iederéén belanden moet.

Men zegt dat wij oud willen worden maar dat we het niet willen zijn en wellicht drukt deze paradox alleen maar uit dat wij niet willen ophouden met leven terwijl we tegelijk de tijd zouden willen kunnen stopzetten, wat uiteraard een nieuwe en zeker niet beter verstaanbare paradox oplevert.

Een gegeven is alvast dat wij tijd nodig hebben om te kunnen bestaan, precies zoals ons autootje brandstof nodig heeft om te kunnen rijden, en in dit licht lijkt het er dan ook heel sterk op dat ons leven iets is dat wij verbruiken totdat het helemaal is opgebruikt: ons leven blijkt met andere woorden onze tijd zonder meer te zijn en daarvan hebben wij wellicht een welbepaalde hoeveelheid ter beschikking, zoals wij wel moeten besluiten omdat het ook waarschijnlijk is dat er op een goede dag helemaal niks meer van over zal zijn.

Andermaal de vraag wat wij dan te vieren hebben op de dagen waarop wij verjaren: zij worden zeldzamer mettertijd en gelden daardoor ook als begeerlijker maar behalve naar datgene wat wij al hebben gehad, verwijzen zij ook naar datgene wat wij nog niet hebben gehad.

Wat wij al hebben gehad, ligt vast en het is ook geteld, het is gekend, het lijkt erop dat het 'veilig' is in die zin dat wij geneigd zijn om te geloven dat het niet meer kan veranderen; wat wij daarentegen nog helemaal niet hebben gehad, is volstrekt onbekend, onafgemeten en onzeker, onveilig en derhalve in zekere zin gevaarlijk. Wat wij al hebben gehad, wordt mettertijd zeldzamer en derhalve begeerlijker; het wordt steeds meer of groter en het bereikt volumes waarmee steeds minder mensen kunnen wedijveren. Wat wij daarentegen nog niet hebben gehad, kan bezwaarlijk iets anders doen dan krimpen — gesteld dat het op de een of andere manier een zeker volume zou hebben. Maar dat laatste is nu juist bijzonder problematisch.

Indien het verleden zich zou voeden met de toekomst, dan konden wij zeer zeker spreken over een gestage overgang van de dingen in een richting tegengesteld aan die van de

tijd. Over de tijd nemen we immers aan dat die van het verleden naar de toekomst loopt, terwijl alles en allen die eraan onderhevig zijn, gedoemd zijn om te komen en te gaan, wat betekent dat zij zullen verdwijnen in het verleden waar we er wel nog kunnen over spreken en aan denken als over dingen die er waren, maar we kunnen er niet langer meer op hopen als op dingen die er ooit zullen zijn.

Maar is het wel zo vanzelfsprekend als wij geneigd zijn aan te nemen dat wij het zijn die de tijd verbruiken zoals een autootje zijn brandstof verbruikt? Want kon men voor hetzelfde geld niet stellen dat in deze hele historie wijzelf het lijdend voorwerp zijn en derhalve dat het de tijd is die óns verbruikt, wat inhoudt dat wij zelf de brandstof zijn terwijl in dat geval de tijd het wezen is dat ons verbrandt in functie van zijn voortbestaan?

Dat schijnbaar omgekeerde perspectief blijkt immers veel minder wreedaardig dan het eruit ziet aangezien het de dingen die er echt toe doen, niet langer laat verdwijnen in de vergetelheid van het verleden doch deze daarentegen in de richting van de toekomst verder stuwt. Ons leven wordt dan inderdaad wel opgebruikt door het wezen van de tijd dat het tot brandstof dient maar de tijd zelf die immers zoals hoger aangegeven verloopt in een richting tegengesteld aan die van alle dingen die eraan onderhevig zijn, verdwijnt niet doch komt steeds meer te voorschijn.

Ons bestaan verdwijnt en het moet ook verdwijnen opdat datgene waarvan het geheel in functie staat, tevoorschijn kon komen, zou kunnen voortbestaan of zelfs tot in de eeuwigheid zou kunnen verder leven!

En is dit nu een perspectief dat ons verblijden moet die zich dezer dagen begeven naar de graven van die ons het

leven gaven of is het slechts een waan verkapt in verwarrende woorden die zich zoals de dwarrelende bladeren in de winden van de herfst verheffen voor enkele tellen tot een "bla'renen vrouw" zoals men in de volksmond het verschijnsel noemt, een vrouw van dorre in de winden tot een torentje opkringelende bladeren, waarvan in dat geval ons leven zelf evenmin kan worden onderscheiden?³⁰⁴

Een succesvolle kankertherapie

Dezer dagen begint in verband met de Fukushima-kernramp ingevolge de zeebeving met tsunami van 11 maart 2011 waarbij 24.000 mensen omkwamen³⁰⁵, bijzonder onrustwekkend nieuws te lekken vanuit Japan. Tot nog toe werd immers algemeen aangenomen dat de Japanners weliswaar een zwaard van Damocles boven het hoofd hangt maar de huidige blootstelling van de Japanse bevolking aan radio-actieve straling zou niet van die aard zijn om zich zorgen over te maken. Precies die relativering wordt nu tegengesproken door bikkelharde feiten waaruit blijkt dat het meest gevreesde kwaad reeds is geschied.

Dr. Shigeru Mita, die een naar hem genoemd ziekenhuis runt in de Japanse hoofdstad Tokyo op 250 km van het rampgebied, komt met het schokkende nieuws dat het aantal neutrofielen in de witte bloedcellen van gezonde zes-

304 Tekst d.d. 31 oktober 2013.

305 http://nl.wikipedia.org/wiki/Kernramp_van_Fukushima

tot twaalfjarigen gehalveerd is.³⁰⁶ Het bloed van 'gezonde' kinderen ziet er nu dus net zo uit als dat van kankerpatiënten die radiotherapie moeten ondergaan, wat betekent dat de immuniteit of het afweersysteem wordt aangetast en de weerstand tegen ziekten sterk teruggelopen is.³⁰⁷

En dat is ook wat de genoemde medicus vaststelt bij zijn patiënten: terwijl korte tijd na de ramp veel mensen bloeddoorlopen ogen hadden en ook zwarte kringen onder de ogen, zijn de huidige patiënten vatbaarder voor infecties, de gewone geneesmiddelen slaan niet meer aan en banale verkoudheden krijgen vaker een ernstig verloop. Er zijn ook opvallend meer gevallen van sinusitis en van astma.

Dr. Mita sluit niet uit dat de oorzaak van de malaise gelegen is in het feit dat heel wat nucleair afval verbrand werd, in de lucht terecht kwam en werd ingeademd. En dat dit alles wel degelijk met radio-activiteit te maken heeft, kan hieruit worden afgeleid dat verzwakte kinderen die uit Japan werden weggehaald en die bijvoorbeeld naar het Wes-

306 Het aantal neutrofylen bij kinderen is gedaald is tot een waarde van 2500, wat amper de helft is van de normale waarde van 4000 en beneden de grenswaarde van 3000. Zie ook:

<http://enenews.com/japan-physician-i-hope-adults-will-evacuate-tokyo-not-just-children-strange-things-happening-medications-dont-seem-to-work-rare-diseases-increasing-dramatically-video> .

Voor het integrale interview met dr. Mita, zie:

<http://www.save-children-from-radiation.org/2013/11/11/title-dr-shigeru-mita-addresses-the-need-of-blood-examination-among-children-in-the-kanto-area/> .

307 Ibidem.

ten op vakantie gingen, al na enkele weken volledig herstelden.³⁰⁸

In feite is de blootstelling van de Japanners aan radio-actieve straling tot op zekere hoogte vergelijkbaar met brachytherapie of inwendige bestraling bij kankerpatiënten. Ter behandeling van bepaalde kankers wordt een stralingsbron met radio-actief materiaal in het lichaam ingeplant in de buurt van de tumor zodat deze van binnenuit naar wens bestraald kan worden.³⁰⁹ Tot de bijwerkingen behoort de vernietiging van de witte bloedcellen die immers net zoals de kankercellen een levensduur hebben die kort genoeg is om de cellen met bestraling te vernietigen.

Uiteraard gebeurt zulks ingevolge een kernramp volledig onnodig, ongedoseerd en ongecontroleerd want met radio-actieve stoffen die onder andere door inademing het lichaam zijn binnengedrongen. Het euvel waaronder de Japanners te lijden hebben, is daarom eigenlijk beter vergelijkbaar met vergiftiging door ioniserende straling van radio-actieve stoffen die her en der in het lichaam terechtgekomen zijn. En dat ziekteverloop is na de moorden met vergiftiging door polonium-210 op de Russische dissident Alexander Litvinenko³¹⁰ en wellicht ook op Yasser Arafat,³¹¹ goed gekend, terwijl het gif qua uitwerking verge-

308 Ibidem.

309 <http://www.radiotherapienederland.nl/brachytherapie/brachytherapie.html>

310 Alexander Litvinenko overleed in 2006 tijdens zijn onderzoek naar de moord op zijn landgenote, de journaliste Anna Politkovskaja. Zie ook:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Litvinenko en

http://nl.wikipedia.org/wiki/Anna_Politkovskaja

311 Yasser Arafat overleed in 2004; zijn stoffelijk overschot

lijkbaar is met het sinds geruime tijd door mafiosi gebruikte (niet-radio-actieve) zware metaal thallium: het veroorzaakt haaruitval, orgaanfalen en de vernietiging van het immuunsysteem.³¹²⁶ De straling van po-210 is nauwelijks te meten maar omdat dit gif duizenden keren krachtiger is dan het krachtigste chemische gif, omdat het diep in het lichaam zit en omdat het onafgebroken blijft stralen, leidt het uiteindelijk tot de dood.

Symptomen bij besmette dieren zijn uiteraard gelijkaardig aan die bij mensen en aan de Westkust van de Verenigde Staten spoelen reeds dode en besmette vissen en andere zeedieren aan.

Nu wordt de radio-activiteit alom ter wereld voortdurend gemeten en op het internet kan men sites vinden met kaarten vergelijkbaar met de ons vertrouwde weerkaarten, die de radio-actieve straling van het ogenblik op elke meetplek weergeven. Die kaarten tonen hoe in het Noorden van Japan rond de rampensite de waarden voor de radio-actieve straling zijn verhoogd; ze tonen tevens hoe de stralingssterkte in andere streken min of meer normaal gebleven is. Uitgerekend dát geeft nu een bijzonder vals gevoel van controleerbaarheid en veiligheid, wat de situatie zo onnoemelijk gevaarlijk maakt.

werd later op aandringen van zijn weduwe opgegraven omdat zij moord door vergiftiging vermoedde, wat bevestigd lijkt te worden door de jongste onderzoeken. Zie ook:

<http://www.c2w.nl/moord-op-arafat-steeds-waarschijnlijker.348561.lynkx>

312 <http://www.c2w.nl/veel-liefs-uit-rusland.75459.lynkx>

De onderzoeksresultaten van dokter Mita in Tokyo heffen al een tipje van de sluier op welke de ernst van het probleem verkapt: Tokyo ligt weliswaar 250 km van het rampgebied vandaan, maar zijn inwoners worden niettemin ziek omdat zij de lucht inademen van verbrand giftig afval dat door de winden onvoorspelbaar door de atmosfeer reist. En dat het dodende gif ook via het water en heuse wereldreis onderneemt, blijkt uit het volgende schokkende feit: een eiland met de oppervlakte van Texas is onderweg naar de Amerikaanse en de Canadese Westkust; het bestaat uit radio-actief besmet schroot, lijken en kadavers die in zee terecht kwamen door de tsunami die de kernramp veroorzaakte; de eerste brokstukken hebben hen deze kusten al bereikt.³¹³

Het allergevaarlijkste, tevens volstrekt onvermijdelijk, is het in de voedselketen terechtkomen van radio-actief afval, en we moeten hier denken aan het in zeer geringe hoeveelheden reeds dodelijk giftige radio-actief polonium-210. De verspreiding ervan in de voedselketen gebeurt wellicht vergelijkbaar met de verspreiding van plastics waarvan de wereldzeeën intussen zo overvol zijn dat de vissen erin stikken en dat geen zeewezen en straks ook

313 <http://www.trouw.nl/tr/nl/5362/Tsunami-Grote-Oceaan/article/detail/3539494/2013/11/05/Giftig-puineiland-drijft-richting-VS-na-Japanse-tsunami.dhtml> ; hier is middels het werk van de *National Oceanic and Atmospheric Administration* te zien hoe zich het radio-actief vuil van Fukushima over de planeet verspreidt: <http://www.sos.noaa.gov/Datasets/dataset.php?id=332> ; zie ook: <http://response.restoration.noaa.gov/about/media/new-noaa-model-improves-understanding-potential-paths-japan-tsunami-debris.html> .

geen vogel en geen zoogdier meer te vinden is dat het niet in minuscule korrelvorm naar binnen krijgt. Eenmaal het polonium-210, ontdekt door de moedige wetenschapster Marie Curie wiens dochter Irene er het eerste slachtoffer van werd — zij overleed in 1956 aan longkanker³¹⁴⁸ — zich zal verspreid hebben in de lichamen van alle aardbewoners, zullen wij onafgebroken en geheel gratis worden bestraald, ook diegenen onder ons die geen klankergewellen hadden.

Misschien bestaat ze dus wel, die 'verborgen hand' van Adam Smith, die ook in de economie ten langen leste het algemene evenwicht verzekerd zag, want kijk: het zullen weliswaar mensen zijn die deze wereldomvattende röntgentherapie krijgen, maar is het tenslotte niet de kanker van de aarde welke aldus zal worden behandeld, ongetwijfeld met een succes dat elke menselijke medicus jaloers zou maken?³¹⁵

314 http://nl.wikipedia.org/wiki/Marie_CurieZie ook:
<http://www.google.be/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=3&ved=0CEYQFjAC&url=http%3A%2F%2Fkhuoyman.home.xs4all.nl%2Fwetenschap%26onderzoek%2FPrutswerk%2520met%2520polonium.doc&ei=1mCHUuT3E4mF4ATy34GYAw&usg=AFQjCNF8j6X1Efa27FybPm09QalQHldig&sig2=OSty9izawDM0vFZydRxxtg>

315 Tekst d.d. 6 november 2013.

Ter gelegenheid van het eindejaar: een blik op de toekomst

Het merendeel van ons, mensen, dragen net zoals alle andere levende wezens kennis zoals wij bijvoorbeeld ook dragers zijn van ziektekiemen en op manieren vergelijkbaar met de wijzen waarop wij ziekten overdragen, dragen wij ook kennis over, wat wil zeggen: vrijwel onbewust of alvast quasi sublumaal, onnadenkend. Hiermee werd meteen gezegd dat mensen kennisdragers en kennisoverdragers zijn maar door de band genomen of misschien wel nimmer kennisproducenten, zoals wij ook niet de voortbrengers zijn van virussen of van bacteriën. Deze laatste gaan zich vestigen in ons lijf na zekere vormen van contact en elke microbe heeft zijn geliefkoosd orgaan waarin het zich vermeit zoals een vis in het water. De kennis welke ons inneemt door specifieke vormen van contact, hoort thuis in onze hersenen en stuurt van daaruit onze handelingen zoals ook de microben doen welke ooit en niet zomaar voor boze geesten werden gehouden. Vaak worden kennispakketjes – ook 'memen' genoemd – met 'genen' vergeleken – ons inziens onterecht daar het inzake kennis om ladingen en niet om dragers gaat terwijl genen constituenten van de drager zijn en tot zijn wezen zelf behoren: memen zijn derhalve beter vergelijkbaar met microben, zowel qua aard (het zijn ladingen) als qua manier van overdracht (met name door contact) als qua werking (zij beïnvloeden ons gedrag en zij doen dat vaak zonder dat wij ons daarbij echt hoeven bewust te worden van hun inhoud en van hun ultieme gronden). Wat betreft dat laatste besturen quasi alle mensen auto's zonder kennis van hoe zij dan kunnen rijden en zo ook gebruiken wij al onze instrumenten met

een blindelings vertrouwen – in die instrumenten maar uiteraard ook in de specialisten die ze voor ons bouwden. Van de kennis is met andere woorden enkel de mantel voor de massa relevant terwijl het hoe en het waarom een zaak van vaklui is: van technici, over wetenschapslieden, tot originele filosofen die wegens de ten gronde doorgedreven uitdieping der dingen aan de wieg zelf kunnen gaan staan van het kennen en het weten, van de synthese ook en aldus van het nieuwe, zoals de wetenschapsgeschiedenis zelf dat illustreert. In feite zijn zij zoals de geesten waaraan vroeger ook het wezen van de ziekten toegeschreven werd: tussen de boze geesten als de oorzaken der ziekten en de goede geesten als de kennisbronnen moet er ergens en vooralsnog diep verborgen een welbepaalde link bestaan waarvan de ontsluiting ongetwijfeld garant zal staan voor een ongedroomde verdieping van het bewustzijn als zodanig.

Dat mensen niet samenvallen met hun kennis zoals zij ook niet samenvallen met hun ziekten terwijl het gedrag wel wordt gestuurd door beide soorten van 'geesten', betekent meteen dat de bestrijding van ziekten niet kan gebeuren door hun effectieve dragers uit te schakelen en dat de gedragssturende kennisinhouden niet geliquideerd worden door de kennisdraggers op de brandstapel te gooien of door hen massaal in concentratiekampen te vergassen. Het doden van de zieken zal misschien wel de ziekte zelf aanwakkeren zoals ook het ombrengen van de verkondigers van een zekere wetenschap, die wetenschap veeleer zal doen bloeien in plaats van ze te doven. Wat zeldzamer wordt, gaat hoe dan ook in waarde stijgen, het wordt aldus begeerlijker; de vraag stijgt en alvast zal op een vrije markt het aanbod volgen. Wat vervolgd wordt, is niet zelden waar omdat de waarheid kwetst waar leugens heersen,

terwijl ook nog steeds het rijm geldt van "al is de leugen nog zo snel..." Zoals reeds aangestipt moet er ergens een verband bestaan tussen de goede en de boze 'geesten', tussen de bronnen van de kennis en de ziektekiemen, en als dat inderdaad zo is, dan zullen net zoals de waarheid het van de vele leugens wint, uiteindelijk alle ziekten het onderspit moeten delven. Hoe dan ook is het zo dat de ziekten met de waarheid worden bestreden, en alvast dát verband tussen de genoemde 'geesten' werd ons reeds bij de geboorte van de wetenschap zelf geopenbaard.

Een effectieve bestrijding van 'foute kennis' – wat in feite geen kennis is doch onwetendheid – kan evenmin als de ziektenbestrijding geschieden door de dragers ervan om te brengen, en die dragers zijn al diegenen die aan de bewuste ziekten lijden of aan de onwetendheid die 'foute kennis' wezenlijk is. Desinformatie kan pas met informatie worden bestreden zoals ook de tekorten die de deur openzetten voor de ziektekiemen moeten worden aangevuld zodat de gezonde functies kunnen worden hersteld. Maar het informeren van (*in casu* gedesinformeerde) kennisdragers kan nimmer subliminaal gebeuren, het kan in wat andere bevoordingen nooit een onbewust proces zijn omdat de leugen pas met wortel en tak kan worden uitgeroeid op voorwaarde dat haar aanhanger bereid is haar met de waarheid zelf te confronteren. Alvast een mens moet met andere woorden zien (of inzien) waaróm bepaalde zaken waarin hij altijd heeft geloofd, onwaar zijn, onwerkzaam, onvruchtbaar of nadelig. Hij moet dat inzien vooraleer hij ooit bereid kan zijn om zijn oude 'waarheden' voor andere te verwisselen. Alleen het brengen van mensen tot een dergelijk verrijkend inzicht is de naam 'opvoeding' waardig terwijl desinformatie precies het tegendeel voortbrengt en

louter destructief werkt. En wordt hier terecht de vraag gesteld naar de objectiviteit van de waarheid, dan moeten alvast twee zaken worden onderkend. Vooreerst kan elkeen tot het inzicht komen dat er talloze leugens zijn maar slechts één en dezelfde waarheid; tegelijk moet men ook toegeven dat het bezit van de waarheid aan niemand toekomt terwijl het wel zo is dat iedereen er kan en eigenlijk ook zou moeten naar zoeken. Uit die twee stellingen volgt dan een regel waarmee eenieder die van goede wil is, het eens moeten kunnen worden: de waarheid moet in de openbaarheid worden gezocht, hij kan nooit een geheime leer zijn, een lering geschonken door een hogere macht-hebber aan een elite die de kennis ervan voor zichzelf mocht houden, een waarheid die slechts uitverkorenen begrijpen konden en waaraan de massa zich dan maar diende te onderwerpen in een blind geloof. De waarheid kan derhalve pas de waarheid zijn als zij principieel voor iedereen toegankelijk is, inzichtelijk en bevattelijk, maar hij moet ook verbeterbaar zijn, hij moet erkennen dat hij nooit definitief kan zijn maar vanuit zijn eigen aard veranderlijk. Beknopt gesteld blijkt dan de waarheid, verrassend genoeg doch even logisch als verrassend, tegelijk objectief en veranderlijk: zij bestaat maar zij ontsnapt aan onze greep terwijl wij in haar richting verder moeten en ook kunnen dankzij het gezamenlijke overleg.

De zopas beschreven plicht die alle mensen hebben, is lastig maar ongetwijfeld alle moeite waard omdat elk leefbaar alternatief ontbreekt: de oorlog is het enige wat overschiet. Maar kennelijk kunnen sommigen de last van deze edele taak niet dragen en vallen zij in de verleiding om de spanningen die nu eenmaal elke lastige werkzaamheid meebrengt, ongedaan te maken middels een gemakkelijk-

heidsoplossing. Aldus belanden zij in het slijkerige spoor van de ontelbare hersenloze dictators uit een geschiedenis vol ellende die het pad van het mensdom kruist en kruisigt en zo denken zij de ziekten te kunnen en te mogen bestrijden met de uitroeiing der zieken, en de vermeende onwetendheid met het ombrengen der zogenaamd onwetenden, niet beseffend dat zij aldus de slachtoffers van een gebeurlijk ongeluk een tweede keer bestraffen en dan nog vruchteloos of zelfs tegendoelmatig.

Dit pad moeten wij schuwen als de pest omdat het dé kwaal van deze tijd is die meer dan wat dan ook de toekomst van de mens en van al het andere leven naar de duivel helpen kan. De keuze voor de rede en tegen het geweld is geen in het verleden ingeslagen weg die enkel nog te volgen is: elke dag opnieuw dient die keuze te worden gemaakt en dient die weg te worden gegaan van bij het allerprilste begin en met de grootste zorg, om de heel eenvoudige reden dat 'memen' *niet* zoals genen overerfbaar zijn doch onderwezen moeten worden. De mens vernieuwt zich immers onafgebroken sinds het begin der tijden en hij zal dat wellicht blijven doen tot aan het einde; elke nieuwgeborene wacht op 'instructies' van zijn ouders, hij moet worden opgevoed, zijn gedrag moet geregeld worden, hij mag niet worden gedesinformeerd en hij moet de lastigste maar tevens wellicht ook de meest waardevolle aller waarheden leren verwerven, namelijk dat de waarheid zelf bestaat en nagestreefd kan worden maar dan alleen als altijd dichter te benaderen doch nooit te bezitten universaliteit die wel ons allen in zijn bezit heeft – en noem dat einddoel voor mijn part God.³¹⁶

316 Tekst d.d. 27 december 2013.

Het Rijk van Kiev en de Krim – in een notendop

Toen ons op 26 april 1986 de grootste kernramp aller tijden trof, behoorde de Oekraïense stad **Tsjernobyl** in de provincie Kiev nog tot de Sovjet-Unie, toen onder Mikail Gorbatsjov, de achtste en in feite ook de laatste Sovjetleider die regeerde tot kort voor de val van de USSR in 1991.

Voordien werd Rusland (Moskovië) sinds de zestiende eeuw geregeerd door de tsaren, die uitgemoord werden op 17 juli 1918. Maar het oorspronkelijke Rusland heette zo-wat 1000 jaar geleden het **Kievse Rijk** met als hoofdstad Kiev waar de Desna in de Dnjepr vloeit die op zijn beurt uitmondt in de Zwarte Zee ten Westen van het Oekraïense schiereiland genaamd de Krim.

Als we Turkije en Kazachstan niet meerekenen omdat zij grotendeels in Azië liggen, dan is **Oekraïne** na Rusland Europa's grootste land. De door (rijke) toeristen zeer ge-geerde Krim werd pas in 1783 geannexeerd door Rusland, ligt in de Zwarte Zee en in de Zee van Asov, is qua oppervlakte vergelijkbaar met België en telt 2,5 miljoen inwoners waarvan de bekendste de **Krim-Tataren** zijn: Turks sprekende soennitische moslims die de plek innamen in de dertiende eeuw. Turkije ligt 200 km bezuiden de Krim aan de overkant van de Zwarte Zee.

Onder het valse voorwendsel dat de eilandbewoners met de Nazi's hadden gecollaboreerd, werden 238.500 Krim-Tataren in 1944 door de (naar een subtropisch vakantieoord uitkijkende) dictator Stalin en zijn rechterhand (en later ook zijn vermoedelijke moordenaar) Beria (de wrede

uitvinder van de zogenaamde 'psychopolitiek') massaal per trein gedeporteerd naar Centraal-Azië en meer dan de helft van hen verhongerden in deze genocide genaamd "**sürg-ünlik**", wat Tataars is voor "verbanning".

In 1954 schonk Chroesjtsjov de Krim aan zijn eigen geboorteland Oekraïne dat toen nog bij de Sovjet-Unie behoorde, zodat bij het uiteenvallen van de USSR in 1991 ook de Krim niet langer Russisch was. **Sindsdien keren de in 1944 verdreven Krim-Tataren naar hun plek van herkomst terug** en eisen zij hun intussen door vreemden ingenomen huizen weer op; ze maken zowat 10 percent van de Krimbevolking uit en schuwen uiteraard de Russen. Tegelijk acht 60 percent van de **huidige Krimbevolking** zich Rus en bovendien loopt er tot 2042 nog een contract met Rusland dat voor zijn **Zwarte Zeevloot** in Sebastopol een marinebasis huurt...³¹⁷

317 Tekst d.d. 28 februari 2014. Bronnen:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Nikita_Chroesjtsjov

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Sebastopol>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Krim-Tataren>

http://en.wikipedia.org/wiki/Deportation_of_the_Crimean_Tatars

http://en.wikipedia.org/wiki/Uzbek_SSR

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Soviet_Union_-_Uzbekistan.svg

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Belgi%C3%AB>

<http://nos.nl/artikel/616873-krim-was-chroesjtsjovs-cadeautje.html>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Krim>

<https://www.google.be/maps/@45.3078005,34.5630057,8z>

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Europe_\(political\).png](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Europe_(political).png)

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Tsjernobyl>

http://nl.wikipedia.org/wiki/Kernramp_van_Tsjernobyl

<https://www.google.be/maps/place/Chornobyl/@51.0302301,29.7152579,8z/data=!4m2!3m1!1s0x472a8f00e898abcf:0x14bccc>

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Sovjet-Unie>

Kleine stemhokjes, grote oorlogen

Het anti-Russische en derhalve tegen de Russisch gezinde Oekraïense president Yanukovitsj gerichte volksprotest in Kiev is pas ontaard tot wat uiteindelijk blijkt te kunnen uitdraaien op een wereldoorlog, op het ogenblik dat met scherp werd geschoten op de betogers.

Omdat bij dat protest in Kiev de opstandelingen werden teruggedrongen door politiemensen, werd als vanzelfsprekend aangenomen dat het president Yanukovitsj was die aan zijn milities het bevel gaf om de burgers te beschieten. En een president die op zijn eigen volk schiet, is een dictator terwijl dictatoriale regimes niet meer van deze tijd zijn en te allen prijze dienen uitgeroeid te worden. Redenen te over dus voor de internationale gemeenschap om in te grijpen.

De vraag is alleen hoe het beginnen van een grote en gevaarlijke oorlog op grond van enkele gammele vooroordelen ooit gerechtvaardigd kan worden; de sluipmoordenaars werden immers nooit geïdentificeerd. Meer zelfs: er gaan geruchten dat de betogers niet neergeschoten werden door

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_leiders_van_de Communistische Partij van de Sovjet-Unie](http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_leiders_van_de_Communistische_Partij_van_de_Sovjet-Unie)
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Communistische Partij van de Sovjet-Unie](http://nl.wikipedia.org/wiki/Communistische_Partij_van_de_Sovjet-Unie) <http://nl.wikipedia.org/wiki/Rusland>
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van Rusland](http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Rusland)
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/da/KiewerRus.jpg> <http://nl.wikipedia.org/wiki/Kiev>
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Dnjepr_\(rivier\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Dnjepr_(rivier))[http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/Dnipro Basin River Town International.png](http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/Dnipro_Basin_River_Town_International.png) [http://nl.wikipedia.org/wiki/Desna_\(rivier\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Desna_(rivier))

politiemensen maar door sluipschutters in opdracht van uitgerekend diegenen die staan te popelen om in te grijpen tegen wie schieten op het eigen volk! Een eeuwenoude list...

Een sluipschutter heet in het Engels een *sniper* en die term verwijst naar de schuwe vogel genaamd 'snip' – in het Engels *snipe* – die de Britse kolonisatoren van India (in de periode 1840-1950) moesten kunnen raken om tot sluipschutter – *sniper* – bevorderd te kunnen worden. Sluipschutters werden bijvoorbeeld ingezet in de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1895) en in de Tweede Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog (1899-1902). In de Bosnische Burgeroorlog (1992-1995) zou de genoemde list gebruikt zijn om terreur te zaaien.

De geschiedenis van de Bosnische Burgeroorlog vertoont overigens enkele opvallende overeenkomsten met de huidige opstand in Oekraïne: in 1992 wilden de Kroaten en de Bosniakken (moslims) uit Bosnië-Herzegovina onafhankelijk worden van Joegoeslavië terwijl de Serven dat weigerden en een eigen Servische republiek uitriepen, daarbij gesteund door het Joegoeslavische Volksleger dat vooral criminelen telde, hooligans en nationalisten. Zij pleegden massamoorden, onder meer de genocide in Srebrenica waar op 11 juli 1995, 7000 Bosniakken werden vermoord door de troepen van Mladić.

De Bosnische oorlog dateert van twintig jaar geleden maar de nationalistische tendens zet zich gestaag door, in een wel begrijpelijke reactie tegen de opkomende rijken van de nieuwe potentaten die zich vaak ongezien persoonlijk verrijken op het zweet van door hen steeds onmondiger en willouzer gemaakte mensenmassa's. In Europa gaat het er

niet anders aan toe maar de vraag blijft of het geloof in een teruggrijpen naar de volkeren van weleer geen regelrechte waanzin is in de betekenis van een hardnekkige ontkenning van de actuele mondiale werkelijkheid. De wereld is immers een dorp geworden, een smeltkroes van rassen en culturen, en die menigvuldigheid aan entiteiten kan pas gedijen in een zogenaamde open samenleving – een begrip waarvan nationalistenn kennelijk geen kaas gegeten hebben.

Een sprekend voorbeeld van het jammerlijke onvermogen om met het gegeven van de multiculturaliteit om te gaan, toont zich in het nog recente voorstel vanuit de zich liberaal achtende en de nationalistische hoek, tot het verbieden van hoofddoek en regenboogtrui voor ambtenaren in functie: simplistische kandidaat-regeerders kennen aan de mensen het recht toe om de eigen identiteit te behouden maar dan wel op voorwaarde dat ze deze nooit aan de buitenwereld kenbaar maken. Iedereen heeft met andere woorden het recht op een eigen mening, maar moet die dan wel voor zich houden! Dergelijke 'oplossingen' zijn danig absurd en wereldvreemd dat ze alleen nog kunnen dienen als voer voor het carnaval.

In een gezonde maatschappij is de communicatie de basis van het samenleven; het spreekverbod kenmerkt slechts dictaturen. De bevordering van de communicatie of de dialoog wordt uiteraard onmogelijk als aan mensen niet langer wordt toegestaan dat ze zichzelf, hun mening, hun geloof en ongeloof of hun overtuiging met anderen delen. Waar regeerders bang zijn dat er communicatie is onder het volk, kunnen zij daarvoor slechts één goede reden hebben, met name deze dat zij zelf wat te verbergen hebben.

Het spreekrecht wordt nagestreefd waar mensen willen samenwerken; de zwijgplicht bestaat waar mensen samenzweren, zoals in misdaadbendes, geheime genootschappen, vrijmetselaarsloges en ook bepaalde politieke partijen en religies. De verlichting eist het vrije woord, de openbaarheid en de dialoog, welke ook de grondslag vormen voor de wetenschappen, omdat de waarheid nu eenmaal het licht is, terwijl alleen de leugen zoekt naar duistere spelonken om zich daarin te verbergen.

Schrijver dezes heeft persoonlijk bij het kopstuk van de partij der nieuwe nationalisten met een email op de webstek om meer uitleg gevraagd naar aanleiding van de contradictie in de wens om hoofddoek en regenboogtrui te gaan verbieden, maar in een korte repliek maakte een medewerker zich ervan af met een ontkenning van het probleem. Kandidaat-regeerders die geloven dat zij de kritiek vanwege de kiezers zonder meer naast zich neer kunnen leggen, verklaren zichzelf tot leugenaar, aangezien zij beloven de kiezers te zullen vertegenwoordigen, want hoe kan men iemand vertegenwoordigen als men zijn of haar vragen niet ter harte neemt?

De 'oplossingen' van de rechts-extremisten doen denken aan deze van Adolf Hitler, die immers meende de ziekten te mogen bestrijden door de zieken zelf uit te roeien. Wie geloven de meningsverschillen op te lossen door te verhinderen dat ze worden kenbaar gemaakt, doen ze alleen maar toenemen.

Andermaal: de grondslag van de verlichting is de wetenschap dat alleen de waarheid in het licht kan treden terwijl wat de duisternis zoekt, slechts een leugen kan zijn. Communicatie en dialoog plaveien de weg naar consensus ter-

wijl spreekverbod en zwijgen leiden naar het oorlogspad. Wie de waarheid spreekt hoeft – uiteindelijk – niets te vrezen maar achter een spreekverbod schuilt nimmer iets goeds.

En misschien weerspiegelt zich wel iets van deze diepe doch kennelijk niet in de wereld te realiseren waarheid in de praktijk van het stemhokje: elk mag zijn mening kwijt, maar ze komt pas aan het licht via dat geheime en gesloten hokje en als onpersoonlijk, anoniem getal.³¹⁸

318 Tekst d.d. 11 maart 2014. Verwijzingen:
http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Balkanoorlogen>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Bosnische_Oorlog
http://nl.wikipedia.org/wiki/Ratko_Mladic
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Scherpschutter>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Slobodan_Milo%C5%A1ev%C4%87
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Sluipschutter>
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Srebrenica>
http://nl.wikipedia.org/wiki/Strandlopers_en_snippen
<http://www.nu.nl/buitenland/2524844/chronologie-mladic.html>
<http://www.washingtonsblog.com/2014/03/estonian-foreignminister-accuses-new-ukranian-government-behindsniper-attacks-led-ouster-old-ukranian-government.html>

*Europa aan het spit – Een beknopt
interview met Omsk van Togenbirger de
Waelekens*

- Europa wordt aangevallen en er is nauwelijks nieuws op radio en TV, er lijkt alleen nog ruimte voor komische films en amusement, de parlementairen houden zich bezig met perikelen rond familienamen en uiterst rechts wint alom de verkiezingen.

Omsk van Togenbirger, moeten wij ervoor vrezen straks massaal opgeroepen te worden om te gaan vechten aan het Oostfront of ligt het dieptepunt van de crisis achter ons en gaan wij een schitterende toekomst tegemoet?

OVT: — Europa wordt aangevallen, zo zegt u, maar dat is slechts de ene helft van het verhaal, de andere is minstens even belangrijk, want wie valt Europa aan?

- De Russen...

OVT: — Ha, misschien bent u toch wel een tikkeltje vergeetachtig, want wat brachten de martelaren van *Wikileaks* aan het licht? Weet u dat heus niet meer? De afluister-schandelen van de *VS*, die volgens de analyses van sommigen de *EU* wég willen.

- Bedoelt u dan dat het de *VS* zijn die Europa aanvallen?

OVT: — Herinnert u zich dan niet die hetze rond de Euro? Sinds de opkomst van de Euro is de hele wereld gaan investeren in de Europese munt, uiteraard ten koste van de Amerikaanse dollar. Steekt de Eurozone de *VS* dan niet naar de kroon en kan de sterke economische afgang van de

VS in de jongste jaren dan niet tenminste voor een deel worden toegeschreven aan de opkomst van Europa?

En dan rijst uiteraard de vraag: hoe krijgen de Amerikanen hun 'bondgenoot' weer klein, want bondgenoten kan men bezwaarlijk bombarderen, niet? Maar ze moeten zich wel haasten want zij willen beslist de vorming van een Europees leger voor zijn. En dan luidt het sinds Caesar: *Divide et impera! Verdeel en heers!*

- Hoe kunnen ze dat dan doen, op vreedzame wijze Europa verdelen?

OVT: — Iedereen weet dat het een koud kunstje is om Europa te verdelen, men hoeft slechts die partijen te steunen die de betutteling van de *EU* niet dulden, en zijn dat niet de nationalisten? Vlaams Blok, Wilders, Front National, om het nog maar te houden bij onze onmiddellijke omgeving. Wie kwamen in opstand in de Oekraïne? De nationalisten, inderdaad. En wie verleende hen onmiddellijk en kritiekloos steun? Was dat dan niet Amerika? De *EU* moet die zure pil maar slikken en zichzelf verloochenen onder Amerikaanse druk, want heeft Europa niet altijd het nationalisme veroordeeld, heel eenvoudig omdat de nationalistten het einde willen van die Europese constructie waarvan inderdaad gezegd kan worden dat ze voor een flink stuk enkel van papier is terwijl ze alsnog gedirigeerd wordt door een groep technocraten die de feitelijke machthebbers vertegenwoordigen?

Maar Europa mist vooralsnog een leger, Europa is immers geen constructie van het volk, Europa *pluimt* daarentegen het volk en het volk zou wel gek moeten wezen om ten bate van zijn uitzuigers naar het front te gaan vechten!

Dat weet de *VS* uiteraard heel goed en kijk eens wat ze bijvoorbeeld hier te lande doen: via minister De Krem, die hoopt op een hoge functie bij de *NAVO*, laten ze ons 40 straaljagers aankopen voor een bedrag van een slordige 5 miljard Euro of, als ik goed kan tellen, 500 Euro per Belg. De kranten blokken dat men nu reeds zeker is van de parlementaire goedkeuring van die aankoop. Met die straaljagers zullen binnenkort onze soldaten gaan bombarderen aan het nieuwe Oostfront en daar ook sneuvelen. Is het u niet opgevallen dat Obama ons met zijn plotseling bezoek aan het Amerikaanse kerkhof van Waregem in eigen persoon komt herinneren aan onze plichten? Want behalve aan de democratie zijn we het ook nog verplicht aan onze overzeese medestanders om tijdig onze defensie te activeren waar nodig.

- Maar hoe valt dat dan te rijmen: de *VS* willen Europa verdelen, zo zegt u, maar daarvan profiteert toch alleen maar Rusland?

OVT: — Het nationalisme heeft zijn aandeel gehad in het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 en vandaag zijn het nog steeds de nationalisten die erover waken dat de oostelijke, onafhankelijk geworden staten, niet weer door Rusland worden opgeslokt. Maar u gelooft toch niet dat ze dan wél onder het Europese juk zouden willen vallen? Wanneer zij bij Europa willen aanleunen, dan doen ze dat slechts zolang hun onafhankelijkheid daar baat bij vindt. Europa is tenslotte een democratie en te zijner tijd kunnen de nationalistenvrij democratisch aan de macht komen om vervolgens aan Europa en daarmee ook aan de democratie het genadeschot te geven. En dat is misschien wel wat de *VS* zou verblijden, want het zou beslist de dood van de

Euro zijn en daarmee ook de herrijzenis van de Amerikaanse dollar.

- Maar dan lijkt het er wel op dat wij, in Europa, te kiezen hebben tussen de pest en de cholera: ofwel het juk van het nationalisme en dus het einde van de democratie ofwel het juk van een vreemde grootmacht?

OVT: — Ook de verdediging van een eigen Europa blijkt geen oplossing aangezien, als puntje bij paaltje komt, de Europese volkeren Europa blijken te laken en het is de fout van corrupte politici dat wij Europa al evenzeer moeten schuwen als een externe bezetter. Maar ook het nationalisme lost niets op omdat het ons op wereldschaal economisch machteloos maakt, wij kunnen elk voor zich niet optornen tegen de grote machtsblokken, we zijn gedoemd om ons te verenigen.

En of wij echt zelf die keuze hebben, is dan nog zeer de vraag, want de feiten overstelpen ons met een snelheid die ons niet meer de tijd laat om nog na te denken en om dingen te gaan veranderen: voor wij het goed en wel beseffen, hangen we reeds te braden aan het spit.³¹⁹

Een feest voor het oog...

Vijfhonderd jaar geleden schreef Niccolò Machiavelli (1469-1527) voor Lorenzo II de Medici, vorst van Florence, *Il Principe*: een boekje met raadgevingen over hoe een vorst moet heersen. Een van zijn deviezen luidt

319 Tekst d.d. 24 maart 2014.

dat een staatshoofd dat geliefd wil zijn, er vooreerst moet voor zorgen gevreesd te zijn en derhalve maakt hij zich geliefd door wreedheid.

Dat de recente afluisterschandalen van de Amerikaanse *National Security Agency* berusten op feiten, is heel waarschijnlijk, maar ook als het alleen maar om geruchten ging, dan misten ze alvast allerminst het door geen heerser te versmaden effect van de *schijn* van zijn alwetendheid. Want als de alwetende alleen al met zijn aanblik ontwapent, dan doen wie slechts die schijn hebben dat evenzeer, daar zij dienaangaande kunnen rekenen op de onzekerheid van wie hen moeten vrezen. Het is derhalve best mogelijk dat de onthullers van het *NSA*-schandaal dubbelspionnen zijn en derhalve agenten van de Amerikaanse geheime dienst, met als opdracht iedereen te doen geloven in de alwetendheid van de president.

Met die op het eerste gezicht bijna ongelooflijke tactiek zijn de wereldse machthebbers niet aan hun proefstuk toe, want wie herinnert zich niet de tijd van *God ziet u, hier vloekt men niet?* Er was weliswaar geen God, er was slechts een kartonnen bord met daarop getekend de driehoek met het alziend oog; maar of er nu een alziend oog is of alleen maar een kartonnen bord: het effect is eender van zodra men *gelooft* in de alwetendheid van wie aldus zozeer doen vrezen omdat zij niet meer om de tuin te leiden zijn.

Alwetendheid is een goddelijke eigenschap en het zich aanmeten van goddelijke eigenschappen is door de eeuwen heen het kenmerk bij uitstek geweest van potentaten en dictators. Meer nog dan de schijn van almacht imponeert de begoocheling van de alwetendheid omdat kennis

zich schuil mag houden en zo ook nog de onzekerheid van de ander te baat kan nemen terwijl van macht verwacht wordt dat zij zich vertoont. En alras wordt de demonische macht om te vernietigen in de oppervlakkige blik van de massa verkeerdelijk verwisseld met de goddelijke schepingskracht, terwijl het verschil tussen de twee zo groot is als dat tussen God zelf en een van de talloze demonen.

Wanneer een man de vaste schijn heeft van alwetendheid en tegelijk is hij in staat om met letterlijk één druk op een knop de hele wereld eensklaps te vernietigen, dan moet men al bijzonder onbevreesd zijn alsook ongevoelig voor sociale druk, om zelfs nog te durven denken – laat staan om het te zeggen – dat het hier gaat om iemand die zich uitgeeft voor de godheid zelf.

Toen men enige tijd geleden in de krant kon lezen dat een groot percentage van de Amerikanen denken dat hun president God zelf is, konden velen dat misschien maar heel moeilijk geloven, maar met het bezoek van deze wereldleider aan ons land, krijgt men de oplossing van dat raadseltje zo voorgeschoteld: wie zijn alwetendheid verborgen poogt te houden – wat dan moet blijken uit de (in dat geval gespeelde) woede van de Amerikaanse geheime dienst jegens 'verrader' Snowden en diens medestanders – die moét wel alwetend zijn. En blijkt de macht om *op elk willekeurig ogenblik* al het leven op aarde te vernietigen dan niet overtuigend uit de draconische veiligheidsmaatregelen getroffen voor de doortocht van de heerser die bovendien voor de outsiders met wiens leven hij naar willekeur kan spelen, geheel onzichtbaar blijft. Is onzichtbaarheid overigens niet nóg een goddelijke eigenschap?

Een heerser die zo handelt is niet alleen een leeuw maar tevens een vos, zoals *Il principe* het voorschrijft: *zij die slechts de leeuw zijn, hebben geen verstand van macht.*

Ten slotte: ware het niet een feest om te zien hoe corrupte en doortrapte politici er op hun beurt in tuinen? Ware het niet een kostelijke Uilenspiegelgrap indien dit alles slechts plaatshad op een schouwtoneel?³²⁰

Duizend bommen en granaten!

Een conferentie hier, een conferentie daar, een milieutop, de Olympische Spelen, gastheren die elkaar overtroeven met machtsvertoon en show, spektakels om van te snoepen, een dank u hier en een dank u daar. Het duurt allemaal totdat ze er genoeg van hebben en dan is het tijd om elkanders tanden uit te slaan. *De ander is begonnen! Hij doet iets wat niet mag! Ik was hier eerst! Dit is altijd al het onze geweest! U mag niet over de grens! Let op wat u zegt! Zij steunen terroristen! Sancties zullen volgen! U bent gewaarschuwd!*

Maar dan zijn er nog de media, de mensen kijken toe, de ruziemakers moeten proberen hen voor zich te winnen en de Amerikaan doet niets anders dan wat ze dezer dagen allen doen, de potentaten: hij hangt de weldoener uit, demoniseert zijn vijanden, hij probeert ons zijn gelijk en derhalve zijn ruzie met de Rus te verkopen want het drama speelt zich weer af in onze eigen achtertuin.

320 Tekst d.d. 27 maart 2014.

Verkopers, dat zijn ze in de eerste plaats en stuk voor stuk. Neem nu de paus. De man laat weten aan de pers dat hij, overeenkomstig het Evangelische gebod, zijn linkerhand niet laat weten wat zijn rechterhand geeft, en derhalve bloklettert men dat Sint-Franciscus, want dat is de heilige voor wie hij zich uitgeeft, in het verborgene aalmoezen schenkt aan de armen. Ja, met een viertal daklozen gaat hij zelfs een keer dineren in een chic Romeins restaurant, voor de rest gevuld met de internationale pers. Wat later dan en ter gelegenheid van de jongerendagen in Rio past hij, naast de kerkelijke dotatie, uit eigen zak zomaar eventjes drie miljoen euro bij. Alleen een dement oudje durft het luidop te denken: *drie miljoen euro, maar dat is een dozijn keren het groot lot! Mijn Heer en mijn God, geldt de parabel van de rijke jongeling dan niet voor uw plaatsvervanger hier op aarde?*

Poetin in zijn speech legt uit aan zijn publiek dat de Krim altijd bij Rusland heeft gehoord en is dat geen waarheid als een koe? Een onoplettendheid van Nikita Chroesjtsjov die de Krim schonk aan zijn geboorteland, de Oekraïne, maakte dat Rusland die ooit kwijtraakte: wie had immers durven denken dat de Sovjet-Unie zo'n kort leven was beschoren, terwijl haar einde behalve de Oekraïne ook de Krim van haar verlostte? Alleen verzweeg de hedendaagse tsaar dat sinds de dertiende eeuw deze Krim bevolkt was met Tataren: Turkse moslims die in 1945 door Stalin uit hun huizen werden gesleurd, gedeporteerd werden en vervangen door rijke Russen die nu in dat fameuze referendum voor aansluiting bij hun land van herkomst stemden. Geen nood: de toehoorders kennen de geschiedenis niet, men kan dezer dagen ongestraft ongeacht wat verzwijgen.

Neem nu het verhaal van Obama met zijn zo vreedzaam Amerika dat de voorrang geeft aan diplomatie, dat de zwakken beschermt en de vrijheid en de gelijkheid van elke burger. Misschien kunnen we beginnen met dat laatste en mogen we dan ook in volle vrijheid naar waarheid opmerken dat de koning van het kapitalisme zijn toespraak gaf in een paleis voor de *beau monde* van de Europese hoofdstad, zijnde welgeteld tweeduizend genodigden? De televisiekijkers onder ons konden deze echo van het kapitaal horen zeggen tot de kleine club van rijkeluizen – kennelijk zomaar gelijkgesteld met Europa zonder meer – dat hun welstand te danken is aan de samenwerking met Amerika, economisch én militair. Over het moeras van armoede waarin de 'rest' van het continent dreigt weg te zinken, geen woord. En bracht hij die ochtend zelf niet een bezoek aan de VS-enclave in Waregem, waar driehonderdachtenzestig Amerikaanse gesneuvelden liggen uit de Eerste Wereldoorlog? Driehonderdachtenzestig van de vele miljoenen is misschien niet veel maar Amerika is er ook maar ingestapt in 1917, net zoals China, toen de strijd in feite al gestreden was. Mag het ook gezegd, tussen die 'geschiedenislessen' in, dat Rusland met ons was van bij de start? Ook in de Tweede Wereldoorlog waren de Russen onze bondgenoten en zij offerden zowat twaalf miljoen burgers om ons voor het fascisme te behoeden. Amerika leed relatief geringe verliezen, godzijdank, en op Pearl Harbor (in Hawaï) na, bleef het grondgebied van de VS intact.

Stoute tongen beweren dat de VS er tot op heden in geslaagd zijn om hun oorlogen in andermans achtertuintjes te gaan voeren en dat de Amerikaanse burgers zich vermaken met *reality-TV*. Het land van de diplomatie, zo spotten zij, is overigens het enige dat ooit atoombommen heeft ge-

goid en dan nog op burgers, maar zij kunnen ongetwijfeld uitleggen waarom zulks dan noodzakelijk was. Wij zullen de laatsten zijn om hen bij te treden, maar het zou de waarheid geweld aandoen het te ontkennen: aan de *beau monde* een selectieve bloemlezing uit hun eigen, wat bijgeschaafde geschiedenis presenteren in functie van het recruteren van vers bloed en geld voor militair geschut, men moet maar durven. *Coca-cola bindt de strijd aan met obesitas*. Wedden dat het Obamapubliek van heden hier gisteren zat mee te zingen met Jacques Brel van *Les bourgeois* en met de artistieke aanklagers van de genocide op de Indianen van Noord-Amerika die tot vandaag in zogenaamde reservaten mogen wonen?

De Europese politiciers buigen gelijk knipmessen voor het machtsvertoon, zij jubelen nerveus, meesmuilen over *chocolate and beer* terwijl in de contracten die zij tekenen, zij aan de nieuwe wereldheerser het leven van onze kinderen verkopen.

Of heb ik dan iets over het hoofd gezien?³²¹

L'être et le néant – Over het mensdom en de hel

Vrijheidsberoving en opsluiting lijken het allerergste wat een mens kan overkomen, totdat men aan een gevangene de vraag gaat stellen of er iets is dat hij of zij nog méér schuwt en dan luidt prompt het antwoord dat erger nog

321 Tekst d.d. 28 maart 2014.

dan het opgesloten en alleen zijn, het verlies is van de privacy: het niet meer alleen kunnen zijn, het continu geschaudwd, bespied en afgeluisterd worden. En kijk, daar is het alziend oog – niet dat van de goede God doch 't boze oog van het huidige en toekomstige mensdom dat immers de wereldse wet volgt van de wraak. Sinds kort kijkt het altijd en overal mee en ontnemt genadeloos aan de allerlaatste mens wat hem nog aan vrijheid restte.

De allerlaatste mens, wel te verstaan. Want wie dacht dat vrijheid een menselijk bezit was, die heeft het flink mis; wij vallen immers zonder meer met onze vrijheid samen: de mens *is* zijn vrijheid en waar hij die moet missen, is hij ook niet langer mens. Waar ons de ruimte – de bewegingsvrijheid – wordt ontnomen, verliezen wij tevens het hele lijf dat om te bewegen is bestemd; waar ons het panorama wordt ontzegd, derven wij mét het zicht van onze ogen, onze ogen zelf, daar zij niet langer kunnen zien; waar ons de medemens wordt ontnomen die wij vertrouwen konden, doemt in zijn plaats een anonieme massa op die daarom onpersoonlijk is en die niet handelt doch raast zoals ook orkanen razen, aardbevingen, plagen, oorlogen en wilde dieren.

God ziet u, hier vloekt men niet: het was beslist niet prettig om door de goede Vader gade te worden geslagen waar men katekwaad uithaalde, waar men over de schreef ging of waar men zich niet naar behoren wist te kwijten van zijn taak, maar uiteindelijk heeft men van de Waarheid niets te vrezen. Heel anders echter is het gesteld met het alziend oog van de duivel – heerser dezer wereld – die niet toekijkt zoals een engelbewaarder dat zou doen maar veel-
eer zoals een die wil betrappen, dwarsbomen en vernietigen wie hem voor de voeten lopen. *Alles wat gij zegt, kan*

tegen u worden gebruikt, zo lacht hij: met alles wat gij doet, kunt gij een door mij uitgetekend lot bezegelen. En de bestemming die Lucifer voorheeft met de oogappel van Wie hij naar de kroon steekt, kan uiteraard bezwaarlijk mals zijn. Maar wij zijn ingedommeld, wij geven ons geen rekenschap meer van het kwaad, helaas.

Onzichtbaar is het alziend oog van de anonieme massa's die immers op het ogenblik van de bespieding zelf afwezig zijn of zelfs nog ongebornen. Maar wie denken nog langer te mogen geloven dat zij alleen zijn, die hebben reeds hun lot bezegeld en zij zijn niet meer.³²²

Neo-nazisme in de opmars?

Zoals vandaag heel wat invloedrijke politici het hebben over het probleem van de overbevolking als zijnde een ziekte van het mensdom welke ten spoedigste bestreden dient te worden, waarbij zij kennelijk niet begrijpen dat inzake de aanpak van problemen het verwisselen van mensen met maatschappijen een bijzonder kwalijke vergissing is met dramatische gevolgen, zo ook maakten in de eerste helft van de twintigste eeuw politici de fout om het maatschappelijke met het individueel menselijke te gaan vergelijken of om in wat andere bewoordingen zich helemaal geen rekenschap te geven van de onvergelykbaarheid van de mens met de dingen.

322 Tekst d.d. 14 april 2014.

Een mens kan beschouwd worden als een ding in functie van bijvoorbeeld zijn gezondheid omdat deze een fysiek aspect van ons mens-zijn betreft terwijl het fysieke als een aan natuurwetten onderworpen systeem kan worden beschreven in functie van een medische behandeling vanuit inzichten in wetmatigheden die regeren over het stoffelijke. Wij zijn weliswaar meer dan stof maar voor zover wij van stof zijn, zijn wij onderworpen aan de wetten die de stof regeren: wij dienen aan de stof te geven wat de stof toekomt – op straffe van de dreiging van een *omkering* van de natuurlijke hiërarchie. Een heer moet zijn plichten jegens zijn dienaar vervullen omdat hij anders mag vrezen dat zijn knecht zich tegen hem keert en hem overmeestert. Evengoed is sprake van een geperverteerde orde waar personen in functie staan van wat eigenlijk hun middelen horen te zijn en tot die middelen behoort het maatschappelijke apparaat: waar personen worden beschouwd als niets meer dan de bouwstenen van een maatschappij zoals ook onze cellen de bouwstenen van ons organisme zijn, is sprake van een bijzondere middel-doelomkering.

De hier genoemde omkering resulteert vrij vlotjes uit het poneren van geheel onterechte analogieën. Men kan er namelijk toe worden verleid om enkelingen te gaan beschouwen als ondergeschikt aan de groep waartoe zij behoren van zodra men mens en maatschappij onderling gaat vergelijken. Weliswaar mogen het menselijke en het maatschappelijke *organisme* onderling worden vergeleken maar dat is zeker niet het geval met het *wezen* van de twee: de mens is het doel en zowel zijn eigen organisme als het maatschappelijke zijn slechts middelen tot dat doel. Het wezenlijke verschil tussen beide blijkt inderdaad pas waar men inziet dat het maatschappelijke organisme met

de maatschappij als zodanig samenvalt terwijl mens en menselijke organisme twee volstrekt onvergelykbare zaken blijven.

De maatschappij of het maatschappelijke apparaat is niet wezenlijk verschillend van ongeacht welk ander apparaat of werktuig. Een scheerapparaat, bijvoorbeeld, bestaat uit tandwielletjes, mesjes en nog andere onderdelen, door een creatieve geest zodanig samengesteld dat men er iemand de baard kan mee afdoen. Het maatschappelijke apparaat bestaat uit mensen die voor allerlei onderdelen *spelen* in een door creatieve geesten uitgevonden spel met een (meervoudige) functionaliteit en zin. Zoals men zich kan bedienen van een scheerapparaat, een tandenborstel of een boek, zo ook kan men zich bedienen van de geneeskunde, het onderwijs of het gerecht, maar dan in respect voor de menselijke persoon voor wie de zelfbeperving tot een specifieke rol tijdens de uitoefening van het beroep in een welbepaald ethisch perspectief kan worden beschouwd als zelfontplooiing en als zelfoverstijging. Dit laatste echter kan uiteraard pas van toepassing zijn op voorwaarde dat het gaat om mensen die handelen uit vrije wil en derhalve vanuit inzicht, maar precies die voorwaarde ontbreekt waar sprake is van een dictatoriaal regime. Het verschil tussen een door de wet opgelegde solidariteit en een altruïsme dat grondt in een persoonlijk geloof blijft derhalve ook daar waar men er vergelykbare objectieve consequenties aan toeschrijft, hemelsbreed omdat het ene geval ervaren wordt als een dwang, het andere als een gunst.

Wanneer de genoemde, bijzondere middel-doelomkering aan de orde is terwijl zij tevens wordt miskend, wordt zodoende de opoffering van personen aan de staat gelegitimeerd. Terwijl die toestand weliswaar onvermijdelijk kan

zijn in oorlogssituaties, wijst zij in vreedstijd op repressie en fascisme. En dat blijkt heel vaak het geval in maatschappijen die gestuurd worden door lui die zich beroepen op de rede, wat er in feite op wijst dat een welluidend maatschappelijke rationalisme goed samengaat met zekere vormen van fascisme. Als een elite becijfert dat het loont en zij dan ook oordeelt dat het derhalve kan, mag en zelfs moet om een deel van de samenleving op te offeren aan het geheel, dan kan het voor de gedupeerden heel moeilijk worden om zich daar tegen nog te verzetten.

Om te beginnen is de wil om een samenleving te gaan sturen eigen aan lieden met geldingsdrang: zij hebben het over stuurmanskunst of cybernetica maar in feite gaat het hen om de uitoefening van persoonlijke macht over anderen leven terwijl zij zichzelf allang op het droge hebben geholpen. De eigenlijke motivering of het doel van die elite is het botvieren van machtswellust en het voorgehouden doel, de verantwoording of de reden, is een of ander goed voor de gemeenschap, zoals bijvoorbeeld de volksgezondheid, de morele waarden en de opvoeding. De rechtvaardiging van het voorgehouden doel vereist verantwoording en dat betekent redelijkheid en argumentatie. In maatschappijen hebben zich sinds oudsher elitaire kringen gevormd die de kunst verstonden om ervoor te zorgen dat anderen voor hen gingen werken terwijl zij hen voorhielden dat zijzelf zich moesten wijden aan belangrijke en noodzakelijke taken. Deze elites waren oorspronkelijk priesters die zich bezig hielden met bijvoorbeeld het gunstig stemmen van de goden en het bezweren van het kwaad; vandaag zijn zij technocraten, politici en steeds vaker ook wetenschappers die in feite steeds vaker spelen met de rest van de bevolking: het volk moet zich laten doorlichten en onderzoeken

(in de psycho-medisch-sociale centra van weleer) en vervolgens moet het zich laten bijsturen in een van bovenuit bepaalde richting: van kindsbeen af wordt men ingeënt, met laat zich scannen, voorlichten, adviseren, behandelen, genezen en onderwijzen – allemaal in het teken van het algemeen welzijn. Een dubbele boekhouding, dubbele moraal of noem het maar volksverlakkerij, kenmerkt wellicht het bestuur van elke samenleving maar waar dit bedrog de perken te buiten gaat, kan men terecht spreken van fascisme.

In grote trekken zijn twee onderling tegenstrijdige maatschappelijke tendensen werkzaam. De eerste is geënt op een christelijk model en wordt ook wel een verzorgingsstaat genoemd; omdat de menselijke persoon er centraal staat, stellen de sterkeren zich er in dienst van de zwakkeren en er wordt gestreefd naar meer menselijkheid. Het tweede model gehoorzaamt aan het recht van de sterkste; de overheersende overtuiging luidt dat enkelingen in hun bestaan afhankelijk zijn van een groep en dat de groep derhalve het recht heeft zichzelf te redden én te versterken *ten koste van* enkelingen. Al te gemakkelijk neemt men nu aan dat het democratische maatschappijmodel garant staat voor het behoud van de verzorgingsstaat waarin allen – sterken én zwakken – aan hun trekken komen, terwijl in de praktijk blijkt dat waar de sterkeren in de meerderheid zijn, zij vaak zonder scrupules de zwakkeren verdrukken.

Onze huidige democratieën zijn zodanig over het paard getild dat zij erin slagen om niet alleen aan anderen maar ook aan zichzelf voor te liegen dat zij onfeilbaar zijn en een oogverblindend arsenaal aan voorzieningen, wetten en rechten voor iedereen, alle minderheden inclusief, verkapt de toenemende en vaak ten hemel schreiende misbruiken

en het geweld gepleegd tegen de zwaksten. Op het ogenblik dat die dubbele moraal wordt aangeklaagd, verschijnt het kijvende vingertje dat waarschuwt voor een drastisch verlies aan welvaart voor de sterksten als zij geloven dat zij zonder grote opofferingen de zwakken onder hun vleugels kunnen nemen en die waarschuwing blijkt ook nog quasi feilloos haar werk te doen: de aanklachten verstommen en de bedrieglijke indruk dat alles naar behoren verloopt, wordt nog versterkt. Intussen stelt men vast dat het toenemen van de rijkdom gepaard gaat met het toenemen van de armoede; de rijken worden rijker en tegelijk worden de armen armer; voor elke welgestelde burger moeten zowat vijftig slaven opdraaien en steeds vaker zijn dat kindslaven.

Het vandaag meest sprekende voorbeeld van toenemende ongelijkheid is Azië. Van de naar schatting tweehonderdvijftig miljoen kindslaven leven er twee derden in Azië. De forse klim van de Chinese, wat verwesterde en kapitalistisch geworden economie, blijkt tegen de verwachtingen in, hand in hand te gaan met een toename van extreme armoede en slavernij. Steeds luider klinken in de media stemmen van beroemdheden die genadeloos komaf willen maken met de derde en de vierde wereld door de massa er toe aan te zetten de armen aan hun lot over te laten: Sir David Attenborough gelooft dat voedselhulp aan Afrika de armoede slechts kan doen toenemen en bij ons is er beroepsethicus Etienne Vermeersch die de arme Haïtiaanse vrouwen (die tussen haakjes de nazaten van de Afrikaanse negerslaven zijn die vele eeuwen lang aan het Westen ontzaglijke rijkdommen hebben geschonken³²³) maar het liefst

323 <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2528077>

zou willen steriliseren. Tevens blijken vooral de superrijken zich kennelijk geheel probleemloos van slaven te bedienen zoals ook in eigen land mocht blijken uit recente schandalen met personeel van hoge ambtenaren.

In zijn *Pleidooien voor moord*³²⁴ beschrijft Dick van Galen Last – de auteur van *De zwarte schande*³²⁵ – hoe moeiteloos de wetenschap zich in dienst stelde van het wrede nazisme: in 1933 zwoeren zeventienhonderd professoren trouw aan Hitler die de kweek plande van een superras. De maatschappij werd gezien als een organisme dat gezond gemaakt moest worden, onder meer door de bestrijding van parasieten, waaronder dan verstaan werd: bevolkingsgroepen zoals gehandicapten en geesteszieken. Met de gezondmaking en de versterking van de staat in het vaandel en de vaststelling dat de armste gezinnen de meeste kinderen teldden, meende Hitler het vermeende probleem te moeten oplossen door de armlastigen op de een of andere manier te elimineren, en zo ontstonden 'eugenetica' en 'rassenhygiëne'. In werkelijkheid had een elite van wetenschappers dit idee al veel eerder opgevat en zo bijvoorbeeld publiceerden psychiater Alfred Hoche en jurist Karl Binding reeds in 1920 het boek getiteld *Het vrije recht om onwaardig leven te beëindigen*³²⁶ en zij wachtten slechts totdat een beleid aan de macht kwam dat voor de uitvoering van die plannen zou zorgen.

324 <http://www.kennislink.nl/publicaties/pleidooien-voor-moord>

325 <http://historiek.net/de-zwarte-schande-dick-van-galen-last/19012/>

326 Oorspronkelijke titel: *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens* (1920).

Wanneer vandaag, anno 2014, de rechts-extremisten de macht in Europa reeds gegrepen hebben, kan men eerlang het allerergste verwachten met de uitvoering van plannen die immers niet langer het christelijke ideaal van de verzorgingsstaat op het oog hebben maar wel de berensterk geachte doch genadeloze superstaat, gegrondvest op de fundamenteën van een niets of niemand ontziende economie. Maar ook een economie waarvan de spoedige ondergang nu reeds vaststaat...³²⁷

*Verborgene onrecht – Over de verdoezeling
van verantwoordelijkheid door de spreiding
van schuld*

Er is de misdaad – de inbreuk op de wet – met een dader, een slachtoffer en een eerlijke getuige waarbij die misdaad door daartoe bevoegde instanties vastgesteld wordt, de dader opgepakt, openbaar berecht en gestraft en het slachtoffer vergoed. Maar er is ook het kwaad dat mensen aan elkaar berokkenen, geheel ongezien en binnen de perken van de legaliteit; het slachtoffer vertoont geen wonden daar hij of zij psychisch wordt geschaad, sociaal wordt uitgesloten of – in het merendeel van die vooralsnog totaal miskende gevallen – zelfmoord pleegt ofwel 'verongelukt' zoals men het omwille van de goede toon en om zichzelf van zijn onschuld te overtuigen, zo dikwijls formuleert.

327 Tekst d.d. 16 juni 2014.

Dat dit ongeziene kwaad waartoe ook een deel van het geïnstitutionaliseerde geweld kan gerekend worden, veruit de hoofdmoot uitmaakt van al het onrecht dat geschiedt en dat het nog voortdurend aan succes wint, is goed te begrijpen vanuit het perspectief van uiterlijke straffeloosheid dat het voor de misdadigers biedt: schaamte en schande hoeven zij immers niet langer te vrezen – vaak katapulteren zij die last op de koop toe naar het kamp van hun slachtoffers – er rest alleen nog de 'onzichtbare' schuld. Edoch, er bestaan sinds oudsher niet alleen bijzonder doeltreffende methodes om de schuld onzichtbaar te maken, er zijn ook methodes om die schuld – of althans het schuldgevoel – zo goed als volledig wég te nemen. En zo overwint het kwaad het goede. Of voorlopig dan toch, want er is misschien ook nog het alziend oog van God, al doet men vaak het onmogelijke om ook Hem systemisch om te brengen, en dit nadat men Hem al eens veroordeeld en gekruisigd heeft, exact tweeduizend jaar geleden.

Voor misdadigers die zich ook nog willen ontdoen van de schuld – de straf die zij nillens willens aan zichzelf berokkenen – rest nog het alziend oog uit te schakelen, wat zij zo ijverig betrachten door collectief aan God het recht op leven te ontzeggen, maar ook dan nog blijkt een *gevoel* van schuld roet in het eten te blijven gooien. En ter bekämpfung van dat schuld-*gevoel* is er nu de beproefde methode van de *spreiding* van de schuld – met name over meerdere schuldenaren, zo mogelijk een hele massa. Maar de crimineel legt pas de kers op de taart waar hij erin slaagt om de schuld af te wentelen op de nek van een geheel abstract systeem waarop ten slotte geen mens nog vat kan hebben.

Het klinkt misschien abstract, dat mechanisme van de spreiding van schuld met het oog op het ontlopen ervan, maar de praktijk is des te harder: een gezaghebbend en ook machtig religieus systeem sluit mensen uit die niet beantwoorden aan het door haar voorgehouden ideaalbeeld, bijvoorbeeld omdat zij homo zijn of zelfs alleen maar vrouw; vervolgens belanden deze uitgeslotenen in de marge van de maatschappij omdat zij bijvoorbeeld niet aan de bak komen op de arbeidsmarkt en ten slotte geven de naastbestaanden aan de uitgeslotenen zelf de schuld voor hun uitsluiting.

Zo kan iedereen nagaan dat tot voor kort onderwijzeressen in katholieke scholen juffrouwen dienden te zijn en te blijven: hoe paradoxaal het ook moge klinken, maar de staat van het gehuwd zijn werd door de kerk onverenigbaar geacht met de taak van de opvoeding van kinderen! Een onderwijzeres die huwde, verloor prompt haar baan en werd zodoende effectief afhankelijk van de inkomsten van haar echtgenoot. Maar in de praktijk kon dat haar in bijzonder nauwe schoentjes brengen: kreeg zij slaag van haar man, dan kon zij niet van hem scheiden omdat het ambt van onderwijzeres ook aan *gescheiden* vrouwen werd ontzegd in scholen welke in de regel onder het gezag vielen van een bisschop. Wie weigerde zich bij dit onrecht neer te leggen, viel uit de boot en geen werk betekende meteen geen inkomen en derhalve geen maatschappelijke status, terwijl het een feit is dat mensen mét geld zich reppen om zich van de bezitlozen te onderscheiden en jammer genoeg doen zij dat vaak ook als het hun naaste familieleden betreft.

Vrouwen, homo's maar ook 'vreemdelingen' zijn vandaag nog steeds de dupe van het kwaad van de uitsluiting dat zich zo makkelijk handhaaft door de spreiding van de

schuld: het katholieke instituut weigert homo's voor de klas te zetten en waar de wet discriminatie verbiedt, grijpt de kerk zonder scrupules naar drogredenen. Als diezelfde homo's vervolgens werkloos worden of van 'den bijstand' moeten leven, worden zij geminacht door het eigen volk, en hier ziet men ook duidelijk hoe sluw het racisme zich weet te verbergen: de reden voor iemands werkloosheid wordt spontaan gelegd bij zijn vermeende luiheid zodat hijzelf er de schuld van krijgt, terwijl zij direct volgt uit een racistische misdaad in het verborgene gepleegd door bij uitstek de kerk. En homo's die niet langer aan de bak komen in het katholieke net, krijgen bij navraag naar de wettigheid van het gebeuren van het ministerie van onderwijs te horen dat de werkgever bij de aanstelling van zijn onderwijzend personeel aan niemand verantwoording verschuldigd is.

De absolute willekeur en de misdaad van het racisme verbergen zich aldus in een bedrijf dat aan de andere kant gefinancierd wordt door de staat welke geconstitueerd wordt door wetten die het racisme ten stelligste veroordelen en wie zich daar niet tegen verzetten, werken eraan mee. En niet alleen de aanstelling van het personeel verloopt naar willekeur: ook het cliënteel – wat de leerlingen vandaag *de facto* zijn – wordt op grond van racistische criteria gerekruteerd terwijl eenzelfde dubbele boekhouding wel zorgt voor volstrekt legale redenen. Zo is het allang geen geheim meer dat men op de banken van religieus geleide scholen weinig of zelfs helemaal geen 'vreemde' leerlingen kan vinden terwijl zij in staatscholen dikwijls oververtegenwoordigd zijn.

Maar niet alleen vrouwen, homo's en 'vreemdelingen' worden aldus uitgerangeerd: het allerergste is misschien wel

dat ook mensen die zich tegen de misdaad van dit afschuwelijke en vaak racistische cliëntelisme durven te verzetten, genadeloos worden afgestraft. De kritiek wordt in de kiem gesmoord; wie verbeteringen beogen, worden gedemoniseerd. Ten slotte kan het dan uiteraard alleen nog bergaf gaan met de wagen.^{328 329}

Over de vraag naar het ontstaan

§1. Een verdwaalde wereld?

“Evolutie of schepping?” Het dovemansgesprek is overgevaaid. Het komt uit de States, zo zegt men, en wat vandaag in de States aan de orde is, zal morgen ons deel zijn. Vroeger had men het over de regen in Parijs die in Brussel het druppelen veroorzaakte, maar voor zo’n spreekwoord is de wereld intussen veel te klein geworden. Europa is een welvarend blok, vooralsnog verbonden met het rijke, Noord-Amerikaanse continent. Daarnaast is er nog Azië: het oosten van Rusland, dat de in oorlogen gewonnen Europese gebieden weer aan het hoogdravende Westen verloor, en dat nu weer toenadering zoekt tot het land van de rijzende zon, waar wereldsteden die in de loop van de hele geschiedenis hun gelijke niet hebben gekend, en die New York meerdere keren in hun schaduw kunnen stellen, let-

328 P.S.: Voor enkele interviews met (gewezen) werknemers over racisme en discriminatie in onze huidige onderwijswereld, zie: <http://www.klasse.be/archief/sorry-maar-helaas/>

329 Tekst d.d. 25 juni 2014.

terlijk uit de grond rijzen. China volgt haar (zelden aldus genoemde) 'satelietstaat' Japan op het nu geëffende pad van een kapitalisme dat voor haar wellicht meer methode moet zijn dan wel doel, en het doet dat omwille van de wereldse slagkracht van het kapitaal, sinds in een wereld van door kernwapens bevroren oorlogen alles noodgedwongen draait om economie. Ook Afrika, het leeg gemolken continent van de negerlaven waarvan men zegt dat de dood er heerst, maar dat een bevolking vertegenwoordigt die zijn moeilijke dagen blijft opluisteren met de nieuwe zweepslag van de groepsgezangen, lijkt nu met China in zee te gaan, dat het zwarte volk ontwikkelingshulp aanbiedt in ruil voor grondstoffen. Het andere stuk van Azië, India, gewezen kolonie van het 'British Empire', dat zijn beste dagen heeft gehad, vertegenwoordigt een vijfde van de wereldbevolking; het vertekende beeld van een volk dat berust in zijn ellende, verkapt echter een harde realiteit: India blijkt een reus in de wereldhandel. En dan is er nog het Zuid-Amerikaanse continent dat uit de slavernij opstaat. Er is het Midden-Oosten, het kruitvat van de wereld waar de grootste tegenstellingen elkanders burens zijn, en er zijn de oliestaten waar een geïnduceerde chaos heerst die het volk geen keuze laat dan haar heil te gaan zoeken in de verloren fundamenteën. Uit Zuid-Afrika en Australië, ooit rijke westerse achtertuinen met een verarmde autochtone bevolking, worden de noorderlingen teruggedreven, zoals ook uit de Afrikaanse landen. Maar al deze 'bewegingen' ten spijt, blijkt er geen plaats meer voor een geloofwaardig nationalisme, dat net zoals het racisme voorgoed tot het verleden gaat behoren: het volk alom is aan de weet gekomen dat naties hun schijnbare eenheid nooit te danken hebben gehad aan enig nastrevenswaardig enthous-

siasme, echter wel en vooral aan eerder negatieve zaken zoals het lotgenootschap onder eenzelfde dictator of het samenspannen tegen een al dan niet vermeende vijand, welke de natuur kon zijn die diende omgebogen te worden tot het eigen nut, maar ook een ander volk waarvan een dreiging uitging en dat men ten slotte maar liever te vriend had, zodat handelsakkoorden werden gemaakt en de oorlog veld ruimde voor de economie. Het volk is aan de weet gekomen dat het verbondenheidsgevoel, uitgaande van een gelijkaardige huidskleur, veel te simplistisch is om nog krediet te verdienen in tijden van versnelde en wereldomvattende volksverhuizingen, waar de afkomst niet langer een welbepaalde plek is maar veeleer een route en dus een geschiedenis waarvan de oorsprong in een volstrekte duisternis gehuld blijkt. De natie, het ras en de afkomst onderscheiden mensen niet langer van elkaar. Het geld doet dat wel — ten minste daar waar het individualisme hoogtij viert — maar een steeds kleiner wordende groep van superrijken kan niemand meer interesseren: zij zijn slechts in elkaar geïnteresseerd omdat zij elkaar vrezen — nee, zij vrezen niet de hongerlijders, die immers hun nood te wijten hebben aan het feit dat ze niet besmet zijn met de rijkmaker die ‘agressie’ heet. En de godsdienst dan? De zogenaamde levensovertuiging, het geloof: polariseert de wereld zich in, enerzijds, gelovigen en, anderzijds, ongelovigen: de schapen en de bokken van het weer veelbesproken ‘eschaton’? Of moeten we het hier veeleer hebben over de ontwikkelingsgraad van mensen en over het conflict waar men nog geen raad mee weet, en dat zich principieel in elke mens afspeelt tussen de nog relatief jonge, wetenschappelijke rede die zetelt in de hersenschors, en de oeroude hersenstam die eerder met magie werkt en met tover-

formules? Maar er zijn nog mogelijkheden want, op de keper beschouwd, stelt het overgrote deel van de wereldbevolking zich deze vragen nauwelijks, omdat opvoeding en onderwijs nog steeds het voorrecht van een kleine minderheid is — een voorrecht dat zij bovendien dreigt te verspeelen. Eén zaak is alvast duidelijk: er wordt gezocht naar fundamenteën en de vraag naar de oorsprong explodeert wereldwijd, wat alvast een betrouwbaar symptoom is van chaos of ontordening, en van het verlies uit het gezichtsveld van het doel. Iemand die op weg is, kijkt niet achterom, totdat hij plotseling moet vaststellen dat hij verdwaald is, en pas dan vraagt hij zich af waar hij vandaan komt en zoekt hij de weg terug te gaan die hij heeft afgelegd. De vraag naar de oorsprong kentekent het verlies van het al dan niet vermeende doel, of dan toch wijst het op iets als een plotselinge (her)ontdekking van de waarheid dat het doel nergens anders dan in de oorsprong kan gelegen zijn, zoals wij dat op een aangrijpende manier ook zien gebeuren bij ouderen die, met de dood voor ogen, ineens zeggen terug te willen naar moeder en naar huis. Aan de idee van Darwin en zijn genoten, moet een gelijkaardige, diepmenselijke vraag ten grondslag hebben gelegen: een oprechte nood aan enig antwoord op die prangende vraag waar wij dan vandaan komen — een vraag die zich niet stelt in de geest van wie het allemaal zien zitten; een vraag die getuigt van een diepe en ook een eerlijke heimwee die zich niet met een kluitje in het riet laat sturen. De vraag van Darwin is deze van een zich verloren wetende mens — en mensheid — die al zijn moed verzamelt om nu eens met alle ter beschikking staande krachten overleg te plegen en uit te zoeken waarheen het pad leidt dat men achteloos is gegaan tot op die fatale plek waar men zich met een schok

bewust werd van het feit dat men verdwaald is. Is het antwoord dat, met Darwin, een bepaald deel van de mensheid heeft gevonden, te schokkend, te ontvucherend voor onze van heimwee snakkende ziel? Zeggen sommigen niet dat Darwin omwille van de ogenschijnlijke lelijkheid van zijn antwoord geen gelijk kan of mag hebben? Ontneemt Darwin ons de hoop op een terugkeer, en zo ook de illusie van een doel? Dit was alvast niet zijn bedoeling, zoveel is zeker: geen zinnig mens wijdt bewust zijn leven aan het op touw zetten van zijn ondergang en aan het verheerlijken van de doem. Is er dan geen waarheid in het antwoord van Darwin? Was er waarheid in zijn vraag? Wat was de waarde van zijn vraag? Wat is de waarde van zijn antwoord? En hoe zijn waarden en waarheden hier onderling verbonden, als zij verbonden zijn?

§2. De kop en de staart

Wie de oude, zangerige verzen leest waarin gewag gemaakt wordt van de mythologische oorsprong van de dingen, kan zich niet van de indruk ontdoen dat hij te maken heeft met metaforen verweven met welluidende vertelsels, veeleer dan met wat wij vandaag ‘overtuigingen’ zouden noemen. De Griekse oorsprongsmythen treffen wij vandaag meestal aan in een of andere moderne taal en in de vorm van een haast redelijk verslag, terwijl ze eigenlijk gebaseerd zijn op de verzen van, in dit geval, vooral, een van de meesterwerken van een groot dichter, namelijk de *Theogonia* van Hesiodos: een muzikaal gedicht van meer dan duizend verzen dat er geen twijfel laat over bestaan dat hier vooral de menselijke fantasie van eeuwen aan het werk is geweest, vanuit het opzet om in een symfonische vorm het grote verhaal van het ontstaan van de wereld zo

indrukwekkend, zo beeldend en zo volledig mogelijk te vertellen ten behoeve van het kind dat zich verwonderd afvraagt waar wij dan vandaan komen. Geen mens is er die zich die vraag niet heeft gesteld, en er is ook geen mens die de vraag van het kind onbeantwoord kan laten. En het dichterlijke antwoord is ook rijk en mistig genoeg om niet ontkracht te kunnen worden, om de fantasie veeleer te voeden dan ze in te tomen, en om zodoende hoop te schenken aan de mens die zich per slot van rekening verloren weet in de oneindige uitspansels van de ruimte en de tijd. Diezelfde rijkdom en mistigheid die onze vragen weliswaar niet onbeantwoord laten, maar die ze tevens vereenvoudigen, vindt men trouwens ook terug in de zogenaamd wetenschappelijke benaderingen van ten slotte exact dezelfde problemen, die nimmer wijken, doch die terugkeren, telken male met hernieuwde kracht geladen en met steeds weer onverwachte verrassingen. Het is daarom bevestigend niet zo, dat mythen “prewetenschappelijke verklaringen” zouden zijn; veel beter kunnen wij onze wetenschappen als “neomythische verhalen” bestempelen.

De Grieks-Romeinse oorsprongsmythen zijn ons het beste bekend, maar misschien eerder nog de Joods-Christelijke, en het verwondert ons dan ook terecht wanneer wij vaststellen dat, in tegenstelling tot de Helleense, de Joodse ontstaansverhalen bij velen van ons niet eens in strijd worden geacht met wat de moderne wetenschappen ons leren. Wij noemen de Griekse mythen moeiteloos pre-wetenschappelijk, en als wij zelf aan wetenschap doen, dan beschouwen we het zelfs geheel onbewust als een vanzelfsprekendheid dat wij geloof hechten aan wat de wetenschappen ons aangaande de oorsprong van de dingen leren, terwijl wij de mythologie als een folklore beschou-

wen. Anders blijkt het gesteld, althans bij velen, wanneer het wetenschappelijke arsenaal aan kennis naast de Joods-christelijke mythologie wordt gelegd. Deze laatste geldt immers zeer vaak als ‘geloof’, en ze blijft een eigen bestaan leiden naast het huidige ‘spel’ van de wetenschappen.

Niettemin gebeurt zulks niet onterecht. Immers, de vragen die aan de basis liggen van de mythen, en deze die de wetenschappen hebben doen ontstaan, zijn in de grond dezelfde. Het wetenschappelijke denken is complex geworden en wegens zijn vele, hoge specialisaties uitgelopen op bijna louter technische aangelegenheden, wat het nadeel met zich brengt dat de oorspronkelijke vragen soms geheel uit het gezichtsveld verdwijnen. In de oude mythen daarentegen, blijven die vragen zelf uitdrukkelijk aanwezig en kunnen de prachtige metaforen principieel zelfs bij volslagen leken onmiddellijk de bijzondere gevoelens losmaken die eigen zijn aan de verwondering waarin het ganse opzet van de grote zoektocht naar verklaringen duidelijk wordt. Scholieren die met louter wetenschappelijke gegevens worden volgepropt zonder eerst terdege kennis gemaakt te hebben met het wonder van de mythen, dreigt het daarom te vergaan zoals de reizigers in de karavaan, uit de nachtmerrrie van Kaspar Hauser in Werner Herzog’s gelijknamige filmdrama: zij trekken door de leegte van een woestijn, echter zonder kop of staart, zonder oorsprong en geheel onwetend omtrent enig doel. Het schrikbeeld van de volslagen stuurloosheid is ongetwijfeld de allerzwaarste last waarmee de jonge generaties, welke uiteindelijk de toekomst van de mensheid vertegenwoordigen, worden opgezadeld wanneer men hen de schoonheid en de verwondering, zoals deze bij uitstek in de mythen spreekt, onthoudt.

En die stuurloosheid is niet alleen een zware last: zij is op de keper beschouwd moordend en onhoudbaar, zowel voor de wetenschappen zelf als voor hun beoefenaars. Immers, de wetenschappelijke bedrijvigheid zelf lijdt er zwaar onder wanneer zij haar beginselen, die haar ziel zelf zijn, moet ontbereren, en zo mag het dan ook niemand nog verwonderen dat er ‘wetenschappen’ ontstaan, of althans bedrijvigheden, die, geheel losgekoppeld van enig oorsprong of doel, alleen nog technische complexen zijn die niet alleen geen aarde aan de dijk brengen, maar die bovendien, met een knipoog naar de — mythologische — toren van Babel, nog slechts energie en tijd verspillen die men dan elders tekort komt, zodat zij verworden tot een alles verblindend, louter ‘spel’. De doelen zijn dan middel geworden en het middel werd tot doel verheven, om het te zeggen met de auteur van de toren van Babel, met Christus, met Augustinus, met Marx, met Illich en ook met de post-modernen. Het zijn de mythe van de eeuwige Sisyphus, de Tantaloskwelling, de draad van Ariadne. De zaak is nu dat pas deze oerlegenden ons het licht schenken waarin wij ons bewust kunnen worden van waar we aan toe zijn. Zo bijvoorbeeld mag de evolutieleer dan in de ogen van de meeste van haar beoefenaars een mooie theorie zijn: zij schiet tekort op een wezenlijk punt dat echter niet vergeten wordt door de mythen, en zij gaat ook schromelijk in de fout waar zij een van haar eigen authentiek-wetenschappelijke beginselen prompt met de voeten treedt. We verklaren ons nader in wat volgt, hierbij vooreerst verwijzend naar de zestiende paragraaf uit ons eerder geschrift: “De Gijzeling van Mithras”.

§3. De Schepper is wetenschappelijk noodzakelijk

De vraag naar de oorsprong kan niet worden opgelost door de evolutietheorie en, wat meer is: op grond van de wetenschappelijke verklaringsmethode zelf, kan deze vraag zelfs niet eens gesteld worden binnen de evolutietheorie. Net zoals met de andere wetenschappen, is er met deze theorie op zich helemaal niets mis: onze kritiek betreft enkel de pretenties van een evolutietheorie waar zij beoefend wordt door sciëntisten.

Sciëntisten zijn in wezen geen wetenschappers maar wel een bijzondere categorie van gelovigen, meer bepaald mensen die geloven dat wetenschappelijke kennis de enige en absolute bron van kennis is. Sciëntisten zijn zelfs meestal geen wetenschappers, en dit valt te begrijpen eenmaal men in acht neemt dat het geloof dat sciëntisten aanhangen, pas aanvaardbaar kan zijn voor wie zich geen reukenschap geven van de aan elke wetenschappelijk discipline eigen gebiedsafbakeningen. Het ontbreekt de sciëntist wezenlijk aan een goed begrip voor het wetenschappelijke vak omdat een vak niet anders dan door zijn eigen gebiedsafbakening wordt bepaald.

De sciëntisten zitten daarom in precies hetzelfde schuitje als de creationisten, die evenmin een goed begrip blijken te hebben van gebiedsafbakeningen en van wetenschappelijke disciplines, omdat ook zij meestal geen wetenschappers zijn. Een wetenschapper is in de eerste plaats een vakman: hij beheerst een welbepaald vak en hij is zich goed bewust tot waar zijn kennis reikt: hij zal niet in het spoor lopen van de betweters die toentertijd door Socrates aan de tand werden gevoeld, en over wie deze moest besluiten dat zij onwetend waren in zoverre zij — niettemin

bedreven in hun eigen discipline — ook meenden over alle andere zaken de opperste kennis te bezitten. De betrokken partijen in de discussie: “evolutionisme of creationisme?”, zijn noch wetenschappers tegenover wetenschappers, noch wetenschappers tegenover gelovigen: het zijn gelovigen van een bepaalde categorie tegenover gelovigen van een andere categorie die eraan deelnemen, en principieel is daarmee ook al het wezenlijke gezegd.

Maar laten we hier dan toch eens ingaan op slechts één argument vanwege de sciëntisten, met name waar zij geheel onterecht het scheppingsbegrip te pas brengen inzake de kwestie van de evolutieleer, en zeggen dat het Godsbegrip overbodig zou zijn ter verklaring van het ontstaan van de mens en van het leven in het algemeen. Uit dit voorbeeld mag dan blijken dat het goed verdedigbaar is dat de miskenning van het Godsbegrip — in de betekenis van het begrip van de schepper — zelfs kan worden beschouwd als zijnde volkomen in strijd met de wetenschappelijke verklaringsmethode zelf. Anders uitgedrukt: de wetenschappelijke verklaringsmethode en, meer bepaald, het oorzaaklijkheidsdenken dat er het gebinte van vormt, vereist het begrip van de schepper, op straffe van interne contradictie. We tonen dus aan waarom het Godsbegrip niet alleen alerminst overbodig is, doch tevens noodzakelijk, en wel op grond van de aloude positief-wetenschappelijke verklaringsmethode zelf.

De natuurlijke evolutieleer is een causale verklaring: zij neemt aan dat de betekenis van een verklaring ligt in het kunnen aanwijzen van een oorzaak. Gebeurtenis G wordt in zekere zin verklaard indien men een beschrijving geeft van een aan G voorafgaande gebeurtenis F, welke wij als zijnde reeds verklaard aanvaarden, waarbij men tevens

aantoont dat G wordt voortgebracht door F. Voor de oorsprong van deze bepaling kunnen we het beste verwijzen naar Aristoteles: X verklaren betekent X plaatsen in een context van reeds verklaarde zaken, en wel op zo'n manier dat we kunnen aannemen dat X uit deze reeds verklaarde zaken voortkomt.³³⁰

In een verklaring gaat het er dus om, iets wat vreemd is, vertrouwd te doen worden, met name door het te relateren aan vertrouwde zaken. Zie hier een voorbeeld: stel dat we een onbekend kind vinden zonder paspoort, en we willen weten waar het vandaan komt; we roepen het kind af, en daarop reageert de moeder, die wij kennen (of die geregistreerd is), we merken dat het haar kind is, en de zaak is opgelost van zodra het onbekende kind gerelateerd werd aan de bekende moeder.

Wanneer wij nu zoeken naar een causale verklaring voor het ontstaan van het leven (en van de kosmos), dan moeten wij ons goed realiseren dat zo'n verklaring tot mislukken gedoemd is. Waarom? Heel eenvoudig omdat de aan G voorafgaande toestand F, in dit geval, altijd minder sterk aanvaard zal zijn dan G zelf. Om terug te keren naar het voorbeeld van zo-even: we kunnen het gevonden kind niet 'verklaren' wanneer de moeder per definitie verder van ons af staat dan het kind zelf. Aristoteles daarentegen eist uitdrukkelijk dat wij de moeder al kennen, of dat zij geregistreerd is, opdat sprake zou kunnen zijn van een (causale) verklaring.

330 Aristote, *Topiques I-IV*, Les Belles Lettres, Paris 1967, Franse vertaling van Jacques Brunschwig, 1967, Livre I: *Généralités sur la méthode dialectique; 1. Objet propre du traité; §2: "Le raisonnement déductif, sa nature, ses espèces"*

Toegepast op de zaak zelf: gesteld dat we zouden vinden dat de mens voortkomt uit de soort X, dan is dit geen verklaring omdat wij, zelf mens zijnde, per definitie verder afstaan van de soort X dan van de mens. En bij elke volgende stap (dus: bij elke verdere regressie), zal dat probleem alleen maar groter worden. Het enige wat in de evolutietheorie op die manier tot stand kan komen (en een wetenschapper streeft ook niets meer en niets minder na dan precies dat), is een verklaring van de samenhang van een reeks gebeurtenissen — wat dus een verklaring van de evolutie zelf is. Maar wat we via deze weg niet en nooit verkrijgen, is een ontstaansverklaring.

Meer zelfs: het geloof dat een ontstaansverklaring mogelijk is middels een causale verklaring, is regelrecht in strijd met het wezen van de causale verklaring zelf. Immers, het verklaren van G vooronderstelt het bestaan van F. Afgezien van de onkenbaarheid van F (F is slechts kenbaar via G, dus G kan bezwaarlijk middels F verklaard worden), is er inzake een ontstaansverklaring het nog bijkomende probleem dat F helemaal onkenbaar zal zijn, omdat het niets is. Met andere woorden: de verklaring van iets uit niets kan in geen geval een causale verklaring zijn, omdat een causale verklaring per definitie het bestaan én van een oorzaak én van een gevolg vereist. Omdat nu een ontstaansverklaring (van ons bestaan) geen causale verklaring kan zijn, krijgt de scheppingsgedachte recht van bestaan.

Samenvattend: het is duidelijk dat een evolutietheorie alleen voor de betreffende evolutie zelf een verklaring kan proberen te bieden; voor het verklaren van het ontstaan echter, is zij geheel onbruikbaar, en dit krachtens het feit dat dit in strijd zou zijn met het wezen van de (causale)

verklaring zelf. Zodat inzake het ontstaan de scheppingsgedachte moet geopperd worden.

Maar de sciëntist heeft nog een tegenwerping: hij oppert namelijk dat 'God' geen verklaring biedt omdat we aan dat begrip geen eigenschappen kunnen toekennen. Die opmerking is inderdaad cruciaal. Maar de toestand waarin wij ons bevinden is dan ook even 'bizar', want onze causale verklaringsdrang snijdt geen hout met betrekking tot de vraag naar het ontstaan der dingen, zodat we verplicht worden om te aanvaarden dat het ontstaansprobleem een heel andere aanpak vraagt. Alvast kunnen we rationeel vaststellen dat het ontstaan van X uit niets, niet causaal van aard kan zijn. Omdat we niettemin willen 'verklaren', kunnen we alvast (en met recht en rede) een nieuw begrip lanceren, meer bepaald het begrip van het 'voortkomen van iets uit niets'. Edoch, deze omschrijving bevat een interne tegenspraak, vooral omdat wij inzien dat op een spontane wijze, uit niets niet zomaar iets kan voortkomen; er ontbreekt met andere woorden een verklaringsfactor om die onbekende stap te 'beschrijven'. Vandaar is het geoorloofd en zelfs aangewezen om aan deze onbekende en actieve factor een naam te geven, en de meest aangewezen naam is dan ook deze: "voortbrenger van iets uit niets", of kortweg "Schepper".

Zodoende is het niet zo dat 'God' een arbitrair ingevoerd begrip is: het is daarentegen een noodzakelijk begrip — noodzakelijk krachtens onze wil om te begrijpen wat er aan de hand is inzake het 'ontstaan'. Het is dus precies omdat we wetenschappelijk en causaal willen kunnen blijven denken, dat we moeten aannemen dat er altijd 'iets' is geweest (dat de rest dan voortbracht), namelijk de Schepper.

Verklaren wie of wat deze 'onbekende factor' is, is aldus een rationeel te verantwoorden opgave.

De vraag rijst nu of wij het scheppingsbegrip en dat van de schepper ook moeten aannemen indien wij het oorzakelijkheidsdenken of het denken in termen van oorzaak en gevolg achter ons laten — gesteld dat we dit zouden kunnen. En deze vraag is tweeledig. Vooreerst rijst de vraag of wij anders kunnen denken dan in termen van oorzaak en gevolg, en hoe dan wel. Vervolgens rijst de vraag of wij binnen dit gebeurlijke andere denken enig zinvol concept van de schepper of van de schepping kunnen krijgen.

§4. Het denken en de tijd

Het denken is niet per definitie een oorzakelijkheidsdenken, maar het dient wel een zekere coherentie te bezitten. Het oorzakelijkheidsdenken haalt zijn coherentie uit het feit dat in dit denken het tijdelijke karakter van de werkelijkheid een dominante rol speelt. Het kenschetsen van de dingen als (elkaars) oorzaken en gevolgen is immers typerend voor de reflectie over een wereld die in een voortdurende toestand van verandering verkeert. Gesteld dat de werkelijkheid in de tijd onveranderlijk zou zijn, dan ware ook de weerspiegeling van die werkelijkheid in het denken een onveranderlijkheid — uiteraard in acht genomen dat er nog zo'n weerspiegeling mogelijk was, maar dat is hier nog niet het punt.

Nu zijn er wel aspecten van de werkelijkheid welke niet onderhevig zijn aan het verloop van de tijd: er zijn dingen in de werkelijkheid waarvan het bestaan in geen enkel opzicht afhangt van het tijdsverloop, en welke bijgevolg als 'eeuwige waarheden' zouden kunnen getypeerd worden.

De verbanden tussen die aan de tijd onttrokken, reële entiteiten, kunnen dan ook niet oorzakelijk zijn in de zin waarin wij gewoonlijk de oorzakelijkheid opvatten, maar niettemin zijn daar de dingen nog steeds onderling verbonden.

Een voorbeeld van verbanden die aan de tijd onttrokken zijn, biedt ons de zuivere wiskunde in het algemeen, met name in de wiskundige waarheden welke onveranderlijk zijn. Als wij zeggen dat het getal één opgeteld bij het getal twee het getal drie als uitkomst oplevert, dan stellen wij ons deze bewerkingen alleen maar als een oorzakelijk gebeuren voor omdat we de gebeurtenis projecteren op een concrete situatie waarbij we bijvoorbeeld een appel aan twee andere appels toevoegen en vervolgens vaststellen over drie appels te beschikken. Het voltrekken van de genoemde toepassing van deze bewerking speelt zich in de tijd af en vraagt ook tijd, maar is tevens bedrieglijk, want de wiskundige bewerking op zich vraagt helemaal geen tijd: zij is waar of onwaar; zij strookt met de (eeuwige) waarheid of zij doet dat niet, en in dat laatste geval bestaat zij gewoon niet.

Een ander voorbeeld vinden we terug in de wereld van de muziek: een muzikaal werk is weliswaar samenhangend, en de subjectieve activiteiten van het geheugen en de verwachting zijn inderdaad onontbeerlijk voor de beleving ervan en dus voor het werkelijk bestaan van het werk, maar de samenhang tussen de 'klanken' is niet uitdrukbaar in termen van oorzaak en gevolg. In dit geval gaat het immers om een samenhang welke zonder de participatie van het (muzikale) subject aan het betreffende klankengeheel niet eens tot stand kon komen. Inzake de muziek is niet de tijd de dominante bindende factor, maar wel het subject en, meer bepaald, een zeer specifieke werkzaamheid van

dat subject. De eerste noot veroorzaakt de tweede niet, terwijl zij er toch aan gerelateerd moet worden, en zo ook aan de volgende noot en zelfs aan alle andere noten van het gehele stuk.

De samenhang en de harmonie, de eenheid van een muzikaal werk, datgene wat er voor zorgt dat het 'schoon' is, is volmaakter dan wat een niettemin correcte wiskundige bewerking volmaakt maakt. De wiskundige bewerking is lineair en verloopt ononderbroken van de ene stap naar de volgende, doch het muziekwerk overstijgt deze lineariteit nog in het feit dat de eerste noot niet slechts met de tweede, doch ook met de derde, de vierde, en met alle andere noten 'in harmonie' dient te zijn. Ook alle mogelijke groeperingen van noten dienen met alle andere mogelijke groeperingen te concorderen — tenminste indien men dit zo nog mag uitdrukken — en zij doen dat op een manier die, wat betreft haar essentie, die de muzikale schoonheid is, aan het oorzakelijkheidsdenken en zelfs aan het wiskundige denken, volkomen ontsnapt.

§5. Het getuigenis

In de stelling 105 van "Transatheïsme" (2003) hebben we gezien dat de wijsheid zich van de redelijkheid onderscheidt op een welbepaalde manier: waar de redelijkheid, de ratio, eerder een kennis is van de onderlinge relaties tussen de tekens welke wij gebruiken om over en in de werkelijkheid te communiceren, kan de wijsheid gedefinieerd worden als een kennis van de betekenis van die tekens zelf, dit wil zeggen: als een kennis van de relaties tussen, enerzijds, die tekens en, anderzijds, de werkelijkheid die zij betekenen. Die laatste vorm van relatie heeft

veeleer te maken met de gemaakte afspraken zelf en met de trouw die geacht wordt aan het gebruik daarvan verbonden te zijn, en zij heeft dus veeleer te maken met handelingen in de bredere betekenis, of met ethische zaken, dan wel met kennis (het epistemische), die eerder de verhoudingen tussen de tekens betreft, onder meer de syntaxis waarvan verwacht wordt dat zij reële verbanden (waaronder oorzakelijkheidsverbanden) zo goed mogelijk weer spiegelt.

Men kan hier denken aan Wittgenstein (TLP, 2.0201), maar wij volgen hem geenszins omdat wij geloven dat niet het geheel van het gebeuren ("alles wat het geval is") maar veeleer onze (vrije, bewuste keuze-) handelingen ("alles wat wij doen") de as vormt van de werkelijkheid. Precies omdat Wittgenstein het heeft over de overeenkomst tussen, enerzijds, de syntaxis van een uitspraak of een zin en, anderzijds, de zogenaamd 'werkelijke' verbanden welke daarmee stroken als de betreffende uitspraak 'waar' is, mist hij de waarheid die hij beoogt, terwijl hij aldus a priori een discrepantie in stand houdt tussen het zogenaamd 'epistemische', enerzijds, en het 'ontische', anderzijds. Ons inziens wordt deze discrepantie vermeden door het toekennen van zijn volle gewicht aan het gebied van het ethische, met name door het op te vatten als het gebied waarvan het epistemische en, zij het heel gespecificeerd, ook het ontische, bijzondere deelgebieden zijn. Door het afleggen van (persoonlijke) getuigenis plaatst het kennende subject zich namelijk meteen in de werkelijkheid waarover het spreekt, en stelt het zich (fysiek) borg voor de waarheid, door zelf de brug tussen zijn uitspraak en de wereld waarover die gedaan wordt, te belichamen of te zijn.

Voor deze bijzondere relaties tussen het epistemische, het ethische en het ontische, zoals opgevat in ons wereldbeeld, moeten wij hier uiteraard volstaan met een verwijzing naar het hoger vermelde "Transatheïsme". We onthouden hier wel uit dat de wijsheid, die de redelijkheid transcendeert, en zo ook het oorzakelijkheidsdenken, veel meer vermag dan alleen maar 'spreken over' of 'beschrijven': zij is een activiteit die werkelijk participeert aan het werkelijke, en die het zodoende mee tot stand brengt, inclusief haar wetmatigheden, en dus ook de oorzakelijkheidswetten. In het genoemde werk³³¹ kan men in dit verband kennis nemen van onze algemene analyse van het oorzakelijkheidsdenken en zijn bijzondere beperkingen. Hier echter zullen ons alleen de specifieke implicaties daarvan met betrekking tot de vraag naar het ontstaan, aanbelangen. (Te vervolgen).³³²

331 Zie het hoofdstuk II.1.E, getiteld: "Causaliteit".

332 Tekst d.d. 9 tot 18 april 2007.

Over de werkelijkheid van de geest. Een vervolg op Transatheïsme

Algemene inleiding

Het vertrekpunt van dit opstel is een inzicht dat wij hebben gepoogd uit te werken in een voorgaand werk, met name in *Transatheïsme*.³³³ Het betreft hier het inzicht dat aan de grondslag ligt van een fundamentele kritiek op het sciëntisme, en meer bepaald op het fysicalisme — een inzicht dat reeds werd verwoord door Augustinus van Hippo, en dat zich laat samenvatten als volgt: de opvatting dat de ganse werkelijkheid (slechts) een constructie zou zijn, is oneigenlijk: zij resulteert uit een ongeoorloofde inductie.³³⁴

333 Bauwens 2003.

334 Heel beknopt: het fysicalisme, of de opvatting dat de ganse werkelijkheid uitputtend beschrijfbaar is middels het instrumentarium van de fysica, steunt op de overtuiging dat oordelen die niet principieel (fysisch) experimenteel verifieerbaar zijn, zinledig zijn. Edoch, teneinde experimenteel verifieerbaar te kunnen zijn, dienen de betreffende gebeurtenissen *a priori* zelf eerst constructies te zijn, want een experiment is per definitie een (re-)constructie van gebeurtenissen. In zijn *De fidei et symbolo* wijst Augustinus er nu op dat onze voorstelling van de werkelijkheid als zodanig, als zijnde een constructie, het gevolg is van een denkfout welke ‘inductie’ heet. De mens begaat namelijk de fout om spontaan aan te nemen dat de ultieme werkelijkheid, ‘maakwerk’ is, omdat ook zijn eigen wereld een constructie van zijn handen is.

Waar het ons in dit geschrift om gaat, is het volgende: het genoemde inzicht is niet alleen van toepassing op de relatie tussen, enerzijds, de wereld van de wereldse dingen en, anderzijds, de natuurlijke werkelijkheid van de schepping: het is ook toepasbaar op een andere, en een misschien wel veel complexere relatie. Bedoeld wordt hier de relatie tussen, enerzijds, de wereld van de taal, of die van het denken in het algemeen en, anderzijds, de werkelijkheid van de geest.

Om dit hier voorsnog zeer voorbarig en bijzonder ongenueanceerd uit te drukken — wat wij echter niet nalaten te doen ten einde toch al een snelschets te kunnen bieden van wat in dit opstel wordt beoogd — zou men het probleem kunnen stellen met behulp van de volgende analogie.

Zoals de ‘naïeve realist’ verkeerdelijk gelooft dat hij de natuur en de gehele schepping mag beschouwen als het ‘maaksel’ van een ‘grote bouwmeester’ — en dit in analogie met het menselijke maakwerk dat onze wereld voorstelt — zo ook neigt hij ertoe om te geloven dat de geest niets anders en niets meer kan zijn dan de resultante van (zijn) taal en van (zijn) denken. Edoch, net zoals de natuur — al het geschapene — duidelijk onderscheiden is van de menselijke constructies, en zoals hij ook van een meer fundamentele oorsprong en orde is dan deze laatste, zo ook is de geest als zodanig van een heel andere oorsprong en orde dan het geheel aan gedachten, theorieën, kunst-

De mens vergeet hierbij dat de ‘grondstoffen’ waarmee hij zijn wereld opbouwt, ‘natuurlijk’ van aard zijn, en dus niet op hun beurt gemaakt of samengesteld uit weer andere grondstoffen: ze zijn natuurlijk, of geschapen, wat betekent: ‘gemaakt uit niets’, en dus niet zomaar ‘samengesteld’ uit grondstoffen die weer ‘van elders’ zouden komen.

werken en eventueel nog andere zaken. Deze laatste worden mede middels het menselijke taalgebruik tot stand gebracht — de geest daarentegen is geen product van het (menselijk) denken.

Meer gevat: zoals de natuur noodzakelijk ontisch voorafgaat aan alle wereldse zaken, zo ook is de geest noodzakelijk ontisch primautair op de taal, op het denken en op het gedachtenleven — het menselijke gedachtenleven dat wij, al te voorbarig en in feite op geheel oneigenlijke gronden, geloofden te mogen identificeren met de geest.

Het inzicht dat de geest aan ons denken voorafgaat, veel-
eer dan er de resultante van te wezen, is — evenals het in-
zicht dat het geschapene voorafgaat aan al het maakbare
— bepalend voor onze beschouwing — niet alleen van de
vergankelijke, maar ook van de onvergankelijke werkelijk-
heid. De laatst genoemde wordt er uiteindelijk 'zichtbaar'
door gemaakt. Eenmaal dit bijzondere inzicht werd verhel-
derd — het inzicht dat het denken net zo min de producent
kan zijn van de geest als dat de materiële dingen van een
louer 'samenstellende' activiteit het product konden zijn
—, zal een stevig fundament gelegd zijn voor een werke-
lijkheidsbeschouwing die voorgoed kan afrekenen met het
aloude materialisme — althans voor wie bereid zijn de
consequenties te trekken welke uit dit bescheiden onder-
zoek zullen volgen.

Maar, zoals reeds gezegd, vergt de ontwikkeling van deze
kijk veel meer dan wat een summiere schets kan bieden. In
tegenstelling tot de meer systematische werkwijze welke
in *Transatheïsme* werd gehanteerd, werd in het onderhavi-
ge 'appendix' bij het genoemde werk niettemin geopteerd
voor een minder stringente aanpak. De geest laat zich im-

mers niet vangen door de rede en, ten einde de kansen op het welslagen van dit dan toch al niet onvermete opzet te optimaliseren, leek het ons ook verkieslijk om, bij gelegenheid, meer ruimte te bieden aan de metafoor en aan het taalgebruik van vaak vergeten dichters waarvan wij voor een keer geloven dat de geschiedenis hen voor deze gelegenheid in bewaring heeft gehouden.

§1. De droom en het “het denke mij dat...” in relatie tot het denken en de gedachte

Evenmin als ademen en leven, is denken een activiteit welke ontspringt aan de willekeur en aan de wil van diegene aan wie deze activiteit wordt toegeschreven. De mens heeft weliswaar een aandeel, en zelfs een beslissend aandeel in de genoemde activiteiten, maar hij ligt niet aan de grondslag ervan. Bovendien: terwijl zijn aandeel werkelijk beslissend is, is daarmee nauwelijks of geen eigen kracht gemoeid. In *Transatheïsme* toonden we aan dat wij, als levende wezens, louter participeren aan de zogenaamde ‘oorzakelijkheidskettingen’ waarop we als het ware drijven, terwijl de kern van ons handelen, die gelegen is in onze keuze-activiteit — het gevolg dat wij geven aan wat wij onze ‘keuzevrijheid’ noemen — in feite geen natuurlijke energie vergt, om de eenvoudige reden dat het meer energie van ons zou vergen om níet te kiezen — gesteld dat dit überhaupt mogelijk was — dan om dat wél te doen.³³⁵ In een taalgebruik dat van oudere generaties stamt, en dat hier en daar nog voortleeft in onze dialecten, alsook in bepaalde culturen waarmee wij in het Westen minder vertrouwd zijn, wordt het denken en het hebben

335 Zie: *Transatheïsme*, de stelling 22.2.

van gedachten vaak in een passieve werkwoordvorm uitgedrukt: men zegt dan niet: “ik denk”, maar bijvoorbeeld wel: “het denke mij”, zoals men in het huidige taalgebruik ook nog steeds zegt: “het lijkt mij zo te zijn dat...” De actor van het denken of de producent van de gedachten is hier niet een ‘ik’, doch een ‘het’, dat wil zeggen iets onbepaald of tenminste iets of iemand onbekend. Volgens andere uitdrukkingen wordt gesuggereerd dat de actor het denken zelf is, zoals in het gezegde: “De gedachte kwam bij mij op dat...” Al deze in feite van een grote bescheidenheid getuigende gezegden congrueren sterk met de idee van het geïnspireerd worden waarvan bij uitstek de dichters gewag maken: zij schrijven de oorsprong van hun verzen toe aan de muzen, ofwel aan de geest, die “waait waar hij wil”.

Niettemin wij beweren dat we zelf denken, wordt het denken in feite door ons ondergaan, zoals ook onze ademhaling door ons ondergaan wordt, niettemin we geneigd zijn om haar aan onze eigen activiteit toe te schrijven. Maar zoals niemand kan ophouden met ademen, zo ook kan niemand met denken ophouden: zoals de ademhaling geregeld wordt door een onwillekeurige, natuurlijke reflex, zo ook 'denken' wij onwillekeurig en onophoudelijk, zelfs in onze diepste slaap: wij *worden* onophoudelijk bedacht met gedachten, ofwel *gedacht*.

Wij zijn onderhevig aan gedachten om dezelfde reden waarom wij aan de ademhaling onderhevig zijn: zonder te ademen kon ons lichaam niet in leven blijven, en zo ook zou onze geest onmiddellijk sterven indien hij gedurende al was het maar een korte tijd van het denken werd beroofd. De diepe verstrengeling van het lichaam met de geest tijdens ons leven, maakt bovendien dat de stroom

van de ademhaling, het denken, en nog talloze andere 'activiteiten', een complex samenhangend gebeuren vormt waarbij het ene, het andere beïnvloedt en 'meetrekt', teneinde op die manier het leven zelf — de samenhang van lichaam en geest — te continueren.

De wereld van de gedachten die ons overkomen, is niet dezelfde als de wereld van de gedachten welke wij — in de vorm van taal — met elkaar delen. Wat ons als het ware ingegeven wordt, hetzij tijdens de slaap, hetzij in de waaktoestand, heeft aanvankelijk het karakter van een droom, en het stamt niet uit het talige denken. Taal ontstaat pas op het ogenblik dat de nog dromerige gedachten hun plasticiteit prijsgeven en als het ware bevroren tot woorden — begrippen — en tot zinnen. Op het moment dat ze uitgesproken worden, zijn de dromen dood: ze zijn dan immers vast en onveranderbaar geworden, definitief en afgebakend. Dat is de prijs die zij betalen aan de communicatie die ze mogelijk maken. Dromen sterven van zodra ze verstenen en, net zoals de legendarische Phoenix verrijst uit zijn as, herrijst de droom, die aanvankelijk plastisch of 'vloeibaar' is, in het kristal van de gedachte. Dromen sterven in de wereld van de 'individueel' geachte geest om te herrijzen in een vaak hoger geachte werkelijkheid — de wereld namelijk waarvan meestal gezegd wordt dat we die allemaal gemeenschappelijk hebben.

Zelfs wanneer wij met anderen converseren, kunnen wij niet zonder de droom. Het zijn immers niet de woorden en de zinnen van derden waarop wij antwoorden met onze woorden en zinnen: wanneer iemand tot ons spreekt, en wij luisteren aandachtig, dan moeten we die woorden en die zinnen eerst weer in dromen transformeren, teneinde ze te kunnen begrijpen en ze, opnieuw vanuit onze dro-

men, op een zinnige manier te kunnen beantwoorden. Wanneer gezegd wordt dat een echt gesprek tussen een mens en een robot onmogelijk is — afgezien van het feit dat een conversatie tussen twee robots sowieso een absurde veronderstelling zou zijn — dan heeft in de eerste plaats het volstrekt ontbreken, bij deze ‘entiteiten’, van de dimensie van de droom — of van de geest — daarmee te maken. Om dezelfde reden kunnen robots niet lijden, niet verlangen, niet vrezen en niet genieten. Al deze ‘activiteiten’ kenmerken exclusief het leven, en dat is — andermaal — het samen bestaan van een lichaam en een geest.

De mens heeft — zij het uiteraard binnen bepaalde perken — de vrije beschikking over wat hij zal aanvangen met het leven waaraan hij participeert. Zoals hij zijn fysieke krachten naar eigen goeddunken kan aanwenden, zo ook kan hij putten uit de krachten van de geest welke hem gegeven is. Hij beweegt bijvoorbeeld niet willekeurig, doch gericht op een mede door hem zelf gekozen doel. En zo ook is hij niet de hele tijd onderhevig aan ‘dromen’, doch hij kan deze dromen benutten om op grond daarvan gedachten te gaan vormen.

Het kan tot op zekere hoogte en in een welbepaalde betekenis gezegd worden dat het denken een verinnerlijkte dialoog is, maar in oorsprong is dit allerminst het geval. We gaven een bewijs daarvan in het reeds genoemde *Transa-theïsme*, meer bepaald in de stelling 83.4.

In de volgende paragraaf wordt heel beknopt ingegaan op de kerngeachte van deze voor het onderhavige betoog niet onbelangrijke stelling, met name, andermaal, de gedachte dat het denken niet zomaar een gesprek is dat men met zichzelf kon voeren naar het voorbeeld van de gesprekken

die men met anderen voert: het eigenlijke denken wortelt immers niet in de 'buitenwereld'; het is verankerd in de diepste fundamenten van de geest.

§2. *De waarheid als grond van het denken*

Een goed begrip van de hier volgende stelling vergt in feite de lectuur zelf van *Transatheïsme*. De lezer dient zich er bijgevolg niet over te verwonderen, wanneer hij zich tot de lectuur van deze beknopte verwijzing beperkt, dat een en ander nog onduidelijk blijft. In de mate van het mogelijke zal er in het onderhavige opstel wel naar gestreefd worden om deze zaken verder uit te werken in de mate dat het onderwerp dit ook vereist en toelaat.

In stelling 83 in *Transatheïsme* werd uitgelegd dat de fundamentele vraag van de kennisleer die Aristoteles, Augustinus en nog vele anderen zich stelden, met name de vraag hoe de ziel dan de lichamen kan kennen, die immers niet van geest gemaakt zijn maar van stof, en die dus in een heel andere wereld dan de geesteswereld bestaan — in feite een irrelevante vraag is. Irrelevant, omdat kennis uiteindelijk een zaak van Rechtspraak blijkt te zijn. Ook reeds Plato stelde deze vraag, en ons inziens geeft een welbepaalde, eigen interpretatie van Plato's antwoord een bevredigende oplossing voor dit probleem. Deze oplossing ligt in het inzicht dat kennis resulteert uit de confrontatie van onze ziel met de waarheid — de waarheid, welke geen uitspraak is, doch een Persoon, met name Christus. Op die manier ook is kennis allereerst een zaak van rechtspraak.

De betekenis van die stelling werd uitgewerkt in het hoofdstuk II.3.E, en dan vooral in stelling 84 van het vernoemde werk. Hier beperken we ons tot de redenering van

de genoemde stelling 83.4.: *het denken is uiteindelijk géén verinnerlijkte dialoog: zowel het denken als de dialoog verwijzen naar de dieper gelegen confrontatie van de (zondige) ziel met de waarheid.*

In het betreffende hoofdstuk zagen we dat het 'zijn' van iets niet gegrond wordt door zijn waarneembaarheid maar wel door zijn *recht* op 'zijn': een ding bestaat niet omdat wij het zien, maar omdat het *moet* bestaan. Derhalve wordt ons zien niet zozeer door de capaciteit van onze zintuigen beperkt, maar wel door de weerstand die we bieden tegenover onze schuld: onze *blindheid* wordt veroorzaakt door het feit dat we niet *willen* zien, en we willen niet zien omdat we niet *kunnen* zien, daar ons zien meteen het zien van de eigen schuld meebrengt. Elk zien vergt van ons een schuldbekentenis en ook een zekere verantwoordelijkheidszin. Met andere woorden: door de dingen op het matje te roepen, roepen wij tegelijk onszelf op het matje. Waar wij kennis en macht willen verwerven over de dingen, verwerft het wezen der dingen macht over ons. Ons schuldige 'ik' kan de dingen niet (partieel) tot zich nemen zonder eerst zichzelf (partieel) uit de hand te geven. Net zoals een persoon geen gezag verkrijgt over een derde, tenzij hij zich tegelijk de belangen van die derde behartigt als de zijne. Het voorbeeld van de Ongelovige Thomas in stelling 73 van *Transatheïsme* illustreert deze feitelijkheid uitnemend: *Credo ut intellegam* (— *Ik geloof opdat ik zou begrijpen*).

Het objectivisme sluit het subject uit en kan derhalve het wezen van de waarneming — en ook dat van het denken — niet doorgronden: het stuit op de meedogenloze paradox van de zelfreferentie, en waar het die veronachtzaamt, wordt haar object totaal onvatbaar, zoals bijvoorbeeld in

de quantummechanica (— zie ook de stellingen 74 en 75 van het genoemde werk). Een louter antropologische analyse van de waarneming brengt weliswaar aan het licht dat waarnemingen beperkt worden door subjectieve factoren, zoals de behoeften, de doelstellingen en de beschrijvingen van het subject *als waarnemer* (— zie de stellingen 76, 77 en 79 in het genoemde werk), maar ook de (— per definitie subjectieve, bewuste en vrije) *handelingen* van het *willende* subject spelen een rol, en dat blijkt bij uitstek in de act van de liefde, die tegelijk de *overgave* als mogelijksvoorwaarde heeft (— zie de stellingen 80 en 81 aldaar).

Omdat wij schuld dragen, kan de waarneming van de dingen ons niet bevredigen: wij zijn ons bewust van een discrepantie tussen, enerzijds, datgene wat wij op grond van onze waarnemingen en van onze ervaringen in het algemeen als het 'feitelijke' bestempelen, enerzijds, en, anderzijds, datgene wat afwezig is maar waar wij desondanks heftig naar verlangen, het 'nagestreefde'. Dit bewustzijn hebben wij, in *Transatheïsme*, onze 'existentiële dissonantie' genoemd, en zij brengt andermaal de schuldproblematiek op de voorgrond (— zie de stelling 82 aldaar). We toonden ook aan dat het antwoord van de hedendaagse epistemologie op het probleem van de waarneming ons geen stap verder helpt, vergeleken bij het antwoorden van bijvoorbeeld Augustinus (— zie daar de stelling 83).

Maar nu komen we tot de kern van de zaak. Ons inziens verkracht de hedendaagse objectivistische epistemologie de idealistische opvatting door haar geheel onterecht naar haar hand te zetten, en wel door middel van een wel zeer vermetele mis-interpretatie van Plato inzake het begrip van de waarneming en van het denken. Deze mis-vatting,

die we onmiddellijk ter sprake zullen brengen, werd vaak kritiekloos aanvaard en ze is heden zo diep ingeworteld dat het nu zelfs vermetel wordt genoemd om haar nog in twijfel te trekken. De misvatting kreeg als het ware het statuut van het verworven recht. Het gaat hier, meer bepaald, om de opvatting dat het denken een verinnerlijkte dialoog zou zijn of, zoals Socrates het verwoordt in Plato's *Theaetetus* (189-190a): een 'gesprek met zichzelf'. Deze misvatting is des te schrijnender, omdat zij élan geeft aan de epifenomenalistische werkelijkheidsopvatting die het hogere beschouwt als een (toevallig) bijproduct van het lagere; zij beschouwt het denken als "*slechts* een verinnerlijkte dialoog". Het aantonen van deze misvatting verloopt als volgt.

In Plato's *Theaetetus* (189-190a) zegt Socrates: "*De ziel doet bij het denken niets anders dan een dialoog voeren. Ze stelt daarbij zelf vragen aan zichzelf en geeft antwoord*". Maar bij het einde van deze dialoog komt hij op deze opvatting terug, om tenslotte, zoals hij telkenmale doet, te besluiten dat de ultieme wijsheid ligt in het besef van de eigen onwetendheid. Concentreren we ons nu op de stelling in kwestie:

Plato zegt zelf dat de gedachten die wij 'ontwikkelen', niet de onze zijn.³³⁶ wij *ontfutselen* ze (met veel moeite — wat blijkt uit het gebruik van de term 'maieutiek') aan de 'vormenwereld', en dat bewijst Plato ook in zijn *Menoon*. Het 'ter wereld brengen' of 'in de ziel brengen' van gedachten is werkelijk een activiteit, en dat houdt in dat geboren ge-

336 N.B.: Het transcendent karakter van de waarheid kan, zoals in dit historisch voorbeeld andermaal blijkt, reeds natuurlijkerwijze ingezien worden. Zie ook: *Fides en Ratio*, 15 alsook: *Transatheïsme*: de voetnoot bij (grond)stelling 2.

dachten enkel de vorm kunnen hebben van *antwoorden*, meer bepaald antwoorden op *vragen* die de ziel stelt. Bij uitstek Augustinus heeft de kennis gekaderd in het schema van vraag en antwoord: aan het kennen gaat noodzakelijk het geloof vooraf, zoals het zoeken aan het vinden, het vragen aan het antwoorden. De ziel (— het bewustzijn) is dus wezenlijk 'vragend', of zoals van Velthoven het uitdrukt "is het zelf niet-zijn"³³⁷ en dus (weliswaar vragende) 'leegte'.

Wanneer nu twee personen dialogeren, ondervragen ze dus niet elkaars ziel, maar helpen ze elkaar in het 'ontginnen' van de vormenwereld, dat wil zeggen: ze helpen elkaar de juiste vragen te stellen, wat erop neerkomt dat ze elkaar wijzen op elkaars onwetendheid. De juiste vragen worden aldus gevormd in een soort van tribunaal dat beschuldigingen uitlokt en dat aldus schuld aan het licht brengt. Maar het is niet zo dat de ene gesprekspartner schuld heeft tegenover de andere; veeleer hebben de dialogerende, onvolmaakte denkers schuld tegenover de volmaakte vormenwereld. De dialoog tussen (twee) personen verkapt zodoende een dieper liggende dialoog tussen de onvolmaakte ziel en de volmaakte vormenwereld. Dat de dialoog met een ander vruchtbaarder zou zijn dan de 'dialoog met zichzelf' (— het denken), geldt slechts krachtens het principe "dat het vaak makkelijker is om de splinter te zien in het oog van een ander dan de balk te zien in het eigen oog". De dieper liggende dialoog welke zich verschuilt onder de dialoog tussen twee personen, blijft *onveranderd* bestaan

337 Zie: van Velthoven 1988: 125. N.B.: Ook van Velthoven volgt inzake het probleem van de kennis het epifenomenalistische verklaringsmodel dat wij aan een kritiek onderwerpen.

waar de enkeling 'nadenkt', dit wil zeggen: waar hij zich, nu zonder de hulp van een ander, openstelt voor de beschuldigingen van de volmaakte vormenwereld.

De conclusie die zich hier opdringt, is zo klaar als pompwater: zowel in de dialoog als in het denken 'dialogeert' de ziel in eerste instantie met de waarheid; niet met de ander, en niet met zichzelf. De stelling dat het denken een verinnerlijkte dialoog is, faalt dus: aan de basis van zowel de dialoog als van het denken, ligt de confrontatie van de (zondige) ziel met de waarheid, die de bron is van alle kennis. Merk nogmaals op dat de Waarheid geen ding is, geen uitspraak, maar een Persoon, met name Christus. En van de eerlijkheid van deze (moeizame) confrontatie hangt dan ook de kwaliteit of de waarachtigheid van onze kennis af.

§3. De geest als noodzakelijke component van het leven

Het meest eigene aan geestelijke zaken — zo zou men misschien gemakkelijk kunnen denken — is dat ze er niet echt zijn: de gedachte aan, bijvoorbeeld, de geliefde, is de enig overblijvende 'troost' in het geval van zijn of haar afwezigheid. De gedachte 'vervangt' dan dat- of diegene die ze voorstelt; de verbeelding tracht wat ontbreekt, op de werkelijkheid te projecteren, en zoekt zelf te herscheppen wat er niet of niet meer is. De naam van de geliefde, de foto, het beeld — al dan niet uitgesproken of stoffelijk aanwezig — bieden een Ersatz. Tenminste dat lijkt het geval te zijn. Want de werkelijkheid is bij nader toezien helemaal niet zo simpel.

Stel dat er bij het weggaan van de geliefde géén beeld van hem (of van haar) zou achterblijven in onze geest, dan zouden wij ons van zijn afwezigheid ook niet bewust kunnen zijn. Er ware dan geen herinnering aan hem — want zo noemen we de gedachte aan iemand die er niet meer is — en evenmin ware er een verlangen naar zijn wederkomst — een verlangen naar het weer plaatsmaken van de gedachte aan een persoon, voor de persoon zelf in levenden lijve. Zonder die mogelijkheid die de gedachte biedt om, bijvoorbeeld, aan iemand te denken, ware er zelfs geen weerzien mogelijk, aangezien wij ons diegene die ons verlaten had, niet meer zouden herinneren bij zijn terugkomst. Nu kan deze vaststelling weliswaar volstrekt banaal lijken, maar hoe dan ook openbaart zij ons in dit geval de eigenlijke functie en de zin van de gedachte en van de geest: zonder de werking van de geest blijkt ook al datgene waarvan wij aanvankelijk geloofden dat het ‘werkelijk’ was — niet-geestelijk van aard, en dus strikt onderscheiden van de verbeelding — niet eens te kunnen bestaan.

Het geestelijke is met het ‘werkelijke’, het tastbare, tenminste onlosmakelijk verbonden. De ‘afwezigheid’ die met het geestelijke zou kunnen geïdentificeerd worden, blijkt noodzakelijk voor het bestaan van elke ‘aanwezigheid’. Het geestelijke verdient het bijgevolg niet om als een loutere afwezigheid gekenmerkt te worden: het is wel degelijk iets, het is zelfs iets onmisbaar, iets dat inherent is aan al het aanwezige: het is een vaste component van al het werkelijke; een zijnswijze, een bestaansmodus van al wat is.

Het aanwezige zou men nu de gevende component van de werkelijk bestaande dingen kunnen noemen; het geestelijk-

ke, de vragende component. De aanwezigheid van een geliefde, van een brood of van een antwoord, vervult telkens het specifieke verlangen dat door de gedachte welke de afwezigheid van deze zaken tegenwoordig stelt, gewekt wordt. Zoals het antwoord niets betekenend blijft zolang er niet naar gevraagd werd, zo ook is het brood geen brood zonder de honger, en is er geen geliefde zonder het verlangen. Een wereld die — voor een enkele keer hypothetisch beschouwd vanuit een objectief perspectief — zou bulken van rijkdommen allerhande, ware uiteindelijk van generlei betekenis waar niet tegelijk een geest aanwezig was waarin het verlangen naar deze rijkdommen werd gewekt. De aanwezigheid van al datgene waar niet naar verlangd wordt, is brutoweg vergeefs. En het zich bevredigd wanen van alle mogelijke verlangens, resulteert daarom niet alleen in de dood van de geest, maar brengt tevens het einde van de totale werkelijkheid in het vizier. En dat is wat men vaak ziet bij mensen die het gouden kalf hebben gediend, en die alles bezitten wat zij maar wensen kunnen: ze weten niet meer wat nog meer te verlangen, ze houden op met verlangen, en in eenzelfde beweging houdt ook de werkelijkheid zelf ermee op hen tegemoet te komen, heel eenvoudig omdat het uitblijven van de vragende component van de werkelijkheid, ook het verdwijnen van de gevende component impliceert.

Gelijkaardige tragedies spelen zich af waar wij ons immer ontevreden achten met datgene wat ons wél gegeven en gegund wordt: een gebrek aan dankbaarheid zorgt ervoor dat wij niet eens de tijd nemen om het bevredigd worden van onze verlangens te beamen: we weigeren die bevrediging, en we geloven dat ze onvoldoende is, en dat we recht hebben op méér, hierbij vergetend dat de bevrediging

slechts zo groot kan zijn als het verlangen. Daarom ook bestaat er geen groter bevrediging dan deze welke de hongerige en de dorstige ervaren wanneer zij brood en water ontvangen: hun verlangen was immers net zo groot als het verlangen naar het leven zelf, precies omdat het daarmee samenviel, en zo is ook de bevrediging die zij ervaren bij het lenigen van hun honger en bij het laven van hun dorst, door geen andere ooit te evenaren. De Zaligsprekingen. Dat de mens in de wereld er naar streeft om, middels het inplanten van allerlei nutsvoorzieningen, met zijn eigen fundamentele noden een absolute komaf te maken, is daarom een van de meest onbegrijpelijke raadsels. Maar onbegrijpelijker nog is het raadsel waarom hij zo weigerachtig blijft tegenover de mogelijkheid om deze noden te gaan lenigen bij anderen die dat door omstandigheden zelf niet kunnen doen, aangezien de bevrediging die hiermee gepaard gaat zo mogelijk de eerstgenoemde — met name de leniging van de eigen honger en dorst — nog overtreft, zoals trouwens al diegenen getuigen die zich op dit vlak ook werkelijk engageren.

De geest is daarom niet een product van de materie of van de hersenen. Hij is niet een uitwas of een bijzaak. Hij is bovendien niet iets dat we in eigen handen hadden en dat we zelf zouden maken of besturen. Het geestelijke is niets minder dan een wezenlijke, onmisbare component van het leven zelf. Het geestelijke is, zoals hier aangetoond, op zijn minst een absolute factor van het levensproces en een mogelijkheidsvoorwaarde voor de werkelijkheid als zodanig.

§4. De miskennis van de geest resulteert in de dood

Sommigen geloven dat de werkelijkheid een maaksel is. Zij doen dat omdat zij zich blind staren op de dingen die zij zelf maken. “Kijk”, zo zeggen ze: “wij maken stoelen, tafels, huizen, auto’s en fabrieken; al die dingen zijn door ons gemaakt, het zijn constructies.” En dan kijken ze naar de bomen, de sterren, de dieren en de mensen, en ze veralgemenen: “Alle dingen zijn maaksels, constructies.” Maar zien zij niet over het hoofd dat hun eigen maaksels uit natuurlijke grondstoffen bestaan, dat hun veralgemening heel naïef is, en dat God geen mens kan zijn in het groot, die ergens verborgen fabrieken had waar hij de ganse natuur in elkaar zou steken. Die fabrieken zijn er niet: noch ergens ver achter de sterren, noch in het DNA of in de zogenaamde ‘big bang’. Want de werkelijke dingen hebben een heel andere oorsprong dan de menselijke werktuigen, die zonder natuurlijke grondstoffen ten slotte helemaal niet tot stand kunnen komen.

De primitieve veralgemeningen worden niet alleen toegepast op de zichtbare en tastbare werkelijkheid: velen bezondigen zich er ook aan wanneer ze het over onstoffelijke zaken hebben. “Kijk”, zo zeggen ze: “wij, mensen, schrijven gedichten en boeken; wij componeren muziek en wij fabriceren schilderkunst, toneelwerken en ballet. Wij gaan op in deze edele zaken en we genieten ervan: de ‘Negen-de’ van Beethoven, de Mattheuspassie van Bach, de Lente-wijding van Stravinsky en zijn Vuurvogel, Ulysses van James Joyce, de Zonnebloemen van Vincent van Gogh — kortom: de rijkdommen van de kunst en van de geesteswereld.” Maar dan veralgemenen ze wanneer ze besluiten:

“De geest is een maaksel, een constructie. De geest van de muziek is dat, maar ook de geest die wij toeschrijven aan het natuurschoon of aan onze geliefden. Alle geestelijke zaken spruiten uit onze verbeelding voort!” Ze zeggen het, en ze geloven ook wat ze zeggen. Alleen vergeten ze daarbij op te merken dat de geest die ze geloven voort te brengen, uiteindelijk volkomen aan hun greep ontsnapt.

Verbeelden wij ons dan het verlangen naar de afwezige geliefde, of is dat verlangen echt? Verbeelden wij ons de herinnering aan hem, of is die herinnering echt? Produceren wij onze verwachtingen, of zijn ze echt? Zij die beweren dat al het geestelijke een louter product is van de verbeelding, dienen zich eens goed over het volgende te bezinnen.

Allen hebben wij dromen. Maar meer nog dan dat: wij leven bij de gratie van onze dromen. Want mensen die geen dromen meer hebben, willen niet langer bestaan: zij ervaren hun bestaan als volkomen zinloos en maken er, al dan niet abrupt, heel vaak een einde aan. Ja, ons ganse leven staat in feite in het teken van onze dromen. Het leven staat in het teken van de geest. En dan rijst de vraag: is het mogelijk dat het ganse leven zijn uiteindelijke zin zou ontleenen aan zaken die louter producten zouden zijn van onze verbeelding? Indien dit zo was, dan kon men het bestaan van een mens beslist vergelijken met dat van de legendarische ezel die een kar voort trekt en die daartoe wordt aangezet door de wortel, hem voor de neus gehangen door zijn menner. Maar dan met dat verschil, dat de mens zichzelf een wortel voor de neus houdt, en dan bovendien nog een die hij niet eens kan opeten.

Wij ervaren daarentegen voortdurend dat geestelijke zaken aan onze greep ontsnappen, en dat zij geen producten van

onze verbeelding kunnen zijn. Is het heimwee dat ons plotseling kan overvallen, dat ons de eetlust kan ontnemen en de slaap, en ook de zin in ook maar iets, dan een loutere inbeelding? Of de rouw bij het verlies van een dierbare? Het liefdesverdriet? Het verlangen naar een ontmoeting?

Sommige ‘geleerden’ beweren van wel: zij dissecteren het brein en doen er ingewikkelde proeven mee, en zo nu en dan zijn er onder hen die het kwabje zeggen gevonden te hebben waarin het gevoel voor humor zou zetelen, of het esthetische zintuig, of zelfs de kennis van goed en kwaad.

Op 12 december 2006 berichtte een Vlaamse televisiezen-der dat neurologen van de universiteiten van Gent en Antwerpen zouden ontdekt hebben dat het geweten, of de ziel, lokaliseerbaar is in de menselijke hersenen, en derhalve niets meer is dan een stukje vlees — het ‘zielenkwabje’. Dit tot grote vreugde van menig materialist die dit nieuws, dat wetenschappelijk wel een beetje anders zal geklonken hebben, al had naar zijn hand gezet. Neurologen toonden middels hersenscans dat de toediening aan proefpersonen van betekenisvolle prikkels of verhalen, welke in normale omstandigheden morele verontwaardiging uitlokken, een welbepaald stukje van de hersenen van de betrokken proefpersonen activeren. Bij het kunstmatig tijdelijk onderdrukken van de activiteit van het ‘zielenkwabje’ tijdens het aanbrengen van materiaal dat in normale situaties morele verontwaardiging opwekt, beweerde de proefpersoon zelf een gevoel van vreemde onverschilligheid te hebben. Spontaan rijst dus de idee dat het morele besef, of de ziel, principieel ‘aan’ en ‘uit’ kon worden gezet; dat het principieel hetzij onderdrukt, hetzij gestimuleerd kon worden.

We laten deze vaststellingen voor wat ze zijn, maar alvast één zaak is zeker: mensen bij wie, bij het horen van dit nieuws, het ‘zielenkwabje’ in kwestie plotseling gestimuleerd wordt, dienen goed te beseffen dat zij zich in hun morele besef aldus grondig *vergissen* — zo wil het immers deze nieuwe interpretatie zelf van de ziel. Want de opvatting dat moreel besef ‘slechts’ een zaak is van een vleeselijk kwabje, maakt dit moreel besef als zodanig uiteraard volstrekt irrelevant. De activiteit zelf van het ‘zielenkwabje’ dient bijgevolg te worden veroordeeld als zijnde een anachronisme.

Het is duidelijk: reeds deze simpele interne contradictie etaleert alvast de volstrekte oneigenlijkheid van alle mogelijke pogingen om geestelijke zaken — in dit geval het moreel besef — tot object te maken van het blote oog en van de vermeend nuchtere ratio. Ernstige mensen weten dat het cognitieve noodzakelijk ondergeschikt is aan het ethische, omdat waarheden een waarheids-waarde hebben, terwijl waarden als zodanig onmogelijk relevant als zijnde ‘waar’ of ‘onwaar’ kunnen bestempeld worden. Een rede die in zichzelf verzwelgt, dreigt het zicht op haar eigen grenzen totaal te verliezen. Zij denkt in termen van behoeften en hun bevrediging, en menigmaal bereidt zij mensen het hoger beschreven lot van hen die niet begrijpen dat er zonder het verlangen, de vraag of de geest... van bevrediging, beantwoording of werkelijkheid tout-court helemaal geen sprake meer kan zijn. De miskennis van het geestelijke heeft alleen nog de dood in petto.

§5. *Geest, die aan ons denken ontsnapt*

Keren wij nu terug naar de relatie tussen, enerzijds, het denken dat wij het onze achten — of wanen — en, anderzijds, de geest die ons op de een of andere manier omvat of in zijn macht heeft. Vooraleer ons te begeven tot een analyse van het geestelijke zoals deze reeds werd aangevat in het derde en laatste deel van *Transatheïsme*, moeten we het nog kort hebben over het wezen van de taal, om dan de band tussen de twee, alsook datgene wat hen grondig van elkaar onderscheidt, te kunnen verklaren. Maar laten we eerst eens een andere en een op dit ogenblik voor ons be-toog misschien wel veel toegankelijker weg bewandelen, welke ons misschien iets kan verduidelijken over de ‘onafhankelijkheid’ van de geest, over zijn ‘zelfstandigheid’, en vooral over het bijzondere feit dat hij, net zoals de natuurlijke of de geschapen dingen, allerminst kan worden teruggebracht tot een louter product van de mens, van zijn hersenen of van zijn cultuur.

Menigeen zal al geraden hebben dat de beloofde weg die van de algebra moet zijn. Weliswaar zonder echt aan wiskunde te gaan doen, kan een elementaire beschouwing van enkele verrassende feiten inzake bijvoorbeeld de algebra, ons in zekere zin iets laten vermoeden over de aldus hoger genoemde ‘onafhankelijkheid’ van het geestelijke. Met andere woorden: het lijkt er althans op dat het geestelijke, of althans een bijzonder deel van datgene wat wij als het geestelijke benoemen, zich handhaaft onafhankelijk van ons denken. Laten we dus eens bekijken waaruit dit zou kunnen blijken het geval te zijn.

Om te beginnen weten we allen dat wiskundige waarheden waar zijn en blijven, onafhankelijk van diegenen die aan

wiskunde doen. Dit is echter slechts binnen welbepaalde perken het geval, en met deze perken wordt hier in feite verwezen naar de grondregels die een bepaald wiskundig systeem constitueren. Zo hebben de tegenstanders van het hier door ons geuite vermoeden dan ook meteen een tegenargument wanneer zij op hun beurt beweren dat het waar zijn van wiskundige waarheden aan de door ons geconstrueerde grondregels ligt en aan niets anders. Vier vermeerderd met nog eens vier is acht, maar dit is pas waar op voorwaarde dat er welbepaalde afspraken bestaan welke bepalen wat wij dienen te verstaan onder de begrippen 'vier', 'acht' en 'vermeerdering'.³³⁸ Edoch, indien we deze afspraken zouden veranderen, en indien we dus een nieuwe algebra zouden fabriceren met nu eens heel andere afspraken, dan is het denkbaar dat daaruit wellicht enigszins andere waarheden zouden lijken voort te komen, maar niettemin zouden een aantal feiten dan toch onaantastbaar blijven bestaan. Neem het begrip van de hoeveelheid: hoeveelheden kunnen op verschillende manieren benoemd, benaderd en aan elkaar gerelateerd worden en er kunnen uiteenlopende bewerkingen gedefinieerd worden welke op deze hoeveelheden van toepassing kunnen worden ge-

338 Vanzelfsprekend ook 'gelijkheid' moet hier worden gedefinieerd. Een analyse van de uitspraak dat *vier* vermeerderd met *vier* gelijk is aan *acht*, zou het inzicht kunnen opleveren dat we hier met een tautologie te maken hebben, meer bepaald als men in deze analyse zou verduidelijken dat het bij elkaar 'optellen' van 'getallen' een activiteit is welke wezenlijk niet verschillend is van de activiteit van het 'tellen' zelf van de 'eenheden', welke immers die handeling is via dewelke men tot de betrokken getallen komt. In die zin is het hier gegeven voorbeeld uiteraard erg simplistisch. Voor een meer grondige analyse verwijzen we naar het boek *Mathematica Christiana*.

bracht. Maar bepaalde zaken zullen niettemin geheel onafhankelijk daarvan blijven standhouden, en zij zullen ons ten slotte daarvan overtuigen dat de algebra niet zomaar een menselijke constructie kan zijn zoals, bijvoorbeeld, het schaakspel of het voetbal. Er is meer aan de algebra dan aan een spel, precies omdat de ‘entiteiten’ waarmee gewerkt wordt — en dat zijn in het geval van de algebra ‘hoeveelheden’ of ‘getallen’ — een van ons denken relatief onafhankelijke werkelijkheidswaarde hebben, en dit in tegenstelling tot de schaakstukken, welke alleen een door onze fantasie geconstrueerd vermogen ‘bezitten’. Hoeveelheden of aantallen zijn werkelijke zaken, het zijn echte eigenschappen van werkelijke dingen, meer bepaald: eigenschappen van groepen van dingen — op hun beurt zelf als dingen beschouwd — welke, in tegenstelling tot bijvoorbeeld geuren en kleuren, geluiden, toonhoogten of hardheden, door ons niet onmiddellijk zintuiglijk waarneembaar zijn. Als we de redenering hier eens op zijn kop mogen zetten, kunnen we zeggen dat wij de rode kleur van een zonsondergang waarnemen zonder dat wij bewust berekeningen hoeven te maken: als hier al gerekend moet worden, dan doen onze ogen dat in onze plaats, en even intelligent blijken onze oren die in staat zijn om volkomen zelfstandig uit te maken dat wij bijvoorbeeld een hoge la in forte waarnemen welke wordt voortgebracht door de bespeler van een klarinet. Zien wij daarentegen een bos met zeventien bomen, dan vraagt het telwerk van onzentwege om tot het getal zeventien te komen, want we missen een zintuig dat de hoeveelheid van die bomen in dat bos in onze plaats telt en dat het resultaat van die telling onmiddellijk aan ons kenbaar maakt. Wat het getal echter gemeenschappelijk heeft met bijvoorbeeld de toonhoogte of

de kleur, is de vaste verhouding die het heeft en behoudt tot de andere getallen, net zoals kleuren of toonhoogten zich onderling onveranderlijk volgens gelijk blijvende wetten verhouden. De golflengte van rood is welbepaald anders dan die van blauw, en zo ook die van de hoge la vergeleken bij, bijvoorbeeld, de mi, en op dezelfde manier verhouden zich de getallen op onderling vaste en principieel onveranderbare manieren. Uiteraard is dit zo omdat in de werkelijke kleuren en klanken welke zintuiglijk waarneembaar zijn, in feite hoeveelheden ‘verborgen zitten’, al is de uitdrukking die wij hier nu gebruiken op de keper beschouwd ongeoorloofd, want inductief. Alleen de zintuiglijk waar te nemen harmonie, en dus de vaste verhoudingen, welke een esthetische waarde hebben, overtuigen ons er tenslotte van dat er inderdaad van een echte, externe zelfstandigheid sprake kan zijn. Het meest verbaast ons dat nog wanneer we bijvoorbeeld de rij van de priemgetallen bekijken. Zij kan worden voortgebracht door eliminatie, met name door, vanaf het eerste getal, en dan telkens bij het daarop volgende, na te gaan of het getal in kwestie verdeelbaar is in meerdere, onderling even grote stukken die groter zijn dan één, waarbij men dan de rij van alle aldus niet verdeelbare getallen — priemgetallen genoemd — kan verzamelen. De verzameling als zodanig kan gemakkelijk door iedereen worden gemaakt (zij het vanzelfsprekend nooit volledig omdat men niet eindeloos door kan gaan met rekenen en met tellen, terwijl de getallenrij wél oneindig doorgaat), maar wat men dan verkrijgt aan priemgetallen, lijkt een vreemd allegaartje waarvoor men maar geen andere regelmaat kan vinden dan deze die men aanwendt om de priemgetallen zelf te bekomen. Men kan nagaan welke getallen verdeelbaar zijn in twee gelijke

stukken, en dan verkrijgt men een rij waarvoor men gemakkelijk een logaritme vindt. Men kan hetzelfde nagaan met betrekking tot de verdeelbaarheid in drie gelijke stukken, en zo verder, en telkens vindt men een eenvoudige logaritme of dus een formule die de gezochte rij als het ware als een machine in één enkele moeite voortbrengt. Maar bij de priemgetallen lukt dat niet, en de reden daarvoor ligt vanzelfsprekend in het feit dat zij niet bepaald worden door 'verdeelbaarheid' maar daarentegen wel door 'niet-verdeelbaarheid', en die 'niet-verdeelbaarheid' slaat uiteraard op alle mogelijke getallen kleiner dan het betreffende getal zelf, en dat zullen er uiteraard steeds meer zijn naarmate het getal in kwestie steeds groter wordt. In het onregelmatige uitzicht van de priemgetallenrij weerspiegelt zich dus niets anders dan de oneindigheid van de getallenrij zelf: het begrip van het oneindige toont daar eigenlijk zijn ware 'gewicht' in de vorm van een schijnbare onregelmatigheid. In feite is de priemgetallenrij regelmatig, anders zou zij niet stapsgewijs gevormd kunnen worden, maar het is een 'regelmaat in het oneindige', met andere woorden: een zich niet en nooit zichtbaar herhalende regelmaat. Worden de getallen en wat men ermee kan doen volkomen bepaald door de grondslagen waarmee we onze algebra maken? Of speelt de complexiteit ons parten eenmaal we aan het rekenen gaan zodat we door het bos niet langer in staat zijn om de bomen nog te zien? Hoe het ook weze: over deze zaken blijken wiskundigen het nog steeds oneens te zijn, en wellicht zal dat ook zo blijven. Alvast is duidelijk dat er vanuit dit perspectief sterke aanwijzingen zijn in de richting van het onafhankelijk van onze denkactiviteit bestaan van geestelijke zaken of waarheden: zij zouden niet alleen onafhankelijk zijn van ons denken,

maar ook van de afspraken (de grondstellingen) waarmee we hen als het ware 'zichtbaar' hebben gemaakt. Er dienen weliswaar afspraken gemaakt te worden om hun zichtbaarheid te bekomen, maar het veranderen van de afspraken blijkt hen niet zomaar te laten verdwijnen, want zij keren telkenmale op andere manieren weer. De weerstand die de getallenwereld aan ons denken biedt, is wellicht volkomen vergelijkbaar met de weerstand die het levende hout biedt wanneer wij er met een zaag doorheen willen, en het lijkt erop dat in de getallenwereld wetten werkzaam zijn welke in dat opzicht perfect vergelijkbaar zijn met louter natuurkundige wetten. Uiteraard hebben wij zintuigen en verstand en woorden nodig om over de natuur kennis kunnen op te doen en, uiteraard, beïnvloedt onze lichamelijke die kennis in hoge mate. Maar de weglating of de toevoeging van zintuigen en van denkvermogen (instrumenten) bij het beschouwen van de natuur, doet deze weerstand van buitenaf niet wijken — vaak in tegendeel: de kennis bouwt zich gelijktijdig met de erkenning van steeds meer externe wetmatigheden op.

Andermaal: zoals ook lichaam en geest, zijn de 'dingen' en hun (meer geestelijke) 'eigenschappen' niet van elkaar te scheiden: zij hangen samen, en naarmate op een bepaald terrein de kennis toeneemt, maakt het 'dingmatige' steeds meer plaats voor het 'wiskundige' of voor wat aan de dingen te becijferen is. Het atoom, dat door zijn 'uitvinder', Democritos, (die nog geen 'ontdekker' ervan was) een 'deeltje' werd geacht, is in de loop van de ontwikkeling van de fysica geen 'hard deeltje' gebleven: het werd steeds meer een 'structuur', iets geladen ook, iets welhaast buiten de wereld van de 'deeltjes' zoals wij ons die normaliter voorstellen, denk maar aan het gegeven dat in die bijzon-

dere wetenschap het overspringen van een elektron van de ene naar de andere schil van zijn atoom, geen 'tijdsperiode' vraagt om dat te doen: de sprong is discontinu, volledig tijdloos. Dat gegeven past niet bij onze 'normale' wereldbeschouwing... die een primitieve, materiële beschouwing is, een beschouwing die ervan uitgaat dat er zoiets als 'vaste materie' bestaat, een beschouwing die ons in materie doet geloven want materie geeft ons houvast, kan ons bezit zijn, kan verworven worden en geeft ons 'zekerheid'. Anderzijds ervaren we tevens dat onze verhouding tot alvast alle 'wereldlijke materie' — alle materie eens zij bezit geworden is — in een steeds groeiende mate van niets minder dan van getallen en van afspraken afhankelijk blijkt te zijn, zoals bijvoorbeeld de macht van het geld dat laat zien. Uiteraard gaat het inzake menselijke afspraken om heel andere wetten dan deze die werkzaam blijken in de natuur of in de wiskunde, en de verhouding tussen, enerzijds, het autonoom geestelijke en, anderzijds, de mede door ons voortgebrachte theorieën, wetten en culturen, dient nog aandachtiger te worden belicht. Het zal daar ook blijken dat, in tegen stelling tot de natuurwetten, deze die door ons gefabriceerd worden uiteindelijk gaan lijden aan een verregaande tegendoelmatigheid, waarin — al dan niet terecht — een waarschuwing kan worden ontwaard tegen de menselijke hoogmoed, hier bestaande in zijn activiteit om, naar het model van de 'goddelijke' wetten, met eigen wetten een eigen universum op te richten.

§6. Wat inspireert en wat doet leven is één en hetzelfde.

Persoonlijk heb ik een grote bewondering voor de dichtkunst, en de reden daarvoor moet ongetwijfeld worden gezocht in het feit dat ik ze zelf allerminst beheers. Maar laten we ons hier eens wagen aan een poging tot inleving in de 'geest' van een dichter, en vragen we ons af hoe een gedicht dan tot stand zou kunnen komen.

Guido Gezelle heeft een vrij uur en wandelt heel alleen door de velden, heel even buiten de stad. Hij loopt over een zandweg, omzoomd met bermen die begroeid zijn met gras en wat verderop zijn er grachten met daarachter lager gelegen, moerassige vlakten. Het is fris, er waait een strakke wind, maar het deert de Eerwaarde niet daar hij warm ingeduffeld is, een goede maaltijd genuttigd heeft en ook zin heeft om te stappen. Nu hij zijn muffe kamer achter zich gelaten heeft, geniet hij van de lucht die in zijn tijd nog heel vers en welriekend moet zijn geweest. Zijn lange, zwarte kleed wappert in de wind en hij moet zowaar zijn muts vasthouden of ze gaat vliegen. Hij schouwt over de akkers en de velden, kijkt naar de snel overdrijvende wolken die gelijken op schepen zo groot als de ark van Noach, en hij ziet hoe de rietvelden bewogen worden door de windvlagen en aldus gelijkenis gaan vertonen met het oppervlak van een meer waarop zich golven vormen op het ritme van de windstoten. Het is stil maar tegelijk is er heel wat muziek te bespeuren — muziek die alleen dichters horen omdat gewone mensen zich daarover niet meer verwonderen kunnen, daar ze eraan gewend geraakt zijn, zoals wij ook gewend geraakt zijn aan de 'harmonie der sferen', zoals Max Wildiers ons dit beeld uit het Oude Grie-

kenland in de herinnering heeft gebracht. Het is pas wanneer we ons trachten in te leven in de geest van Guido Gezelle gedurende een van zijn inspirerende wandelingen, en wanneer ons aldus de eerste verzen van zijn eerst obligaat geworden maar daarna alweer vergeten “ruischen van het ranke riet” te binnen schieten, dat wij dit ‘ruischen’ op onze eigen wandeling zelf als voor het eerst gaan horen, en dat wij ons op grond van deze ervaring ineens de vluchtige bedenking maken dat misschien ook wel Wildiers’ reminiscentie meer kon zijn dan een louter dichterlijke beeldspraak uit de oude doos. Wij kunnen de Provence niet meer bezoeken zonder aan Vincent Van Gogh te denken, maar realiseren wij ons dat pas zijn werk deze schoonheid voor ons toegankelijk heeft gemaakt? Het is moeilijk te geloven, maar vóór de tijd van Van Gogh was de Provence een streek zoals een andere. Pas via de kunstzinnige beschrijvingen en de afbeeldingen van de woeste natuur, werd haar schoonheid, die wij nu als een vanzelfsprekendheid ervaren, ook voor ons, niet-dichters, toegankelijk. Kleuren werden niet of nauwelijks waargenomen waar zij geen betekenis hadden met betrekking tot ons overleven, totdat zij door schilders op doek werden gezet; wijsjes gezongen door schoolkinderen of zangerige slogans welke de waren van de visvrouw of de mosselventer moesten aanprijzen, stelden twee keer niets voor totdat bijvoorbeeld iemand zoals Ludwig van Beethoven deze ‘simplepe’ melodieën tot leidmotief maakte van zijn symfonieën. Ware gebeurtenissen worden niet opgemerkt, zij worden door ons enkel ondergaan, totdat heel wat tijd verstreken is, en begaafde vertellers ze onder woorden brengen als een samenhangend verhaal voor een gezelschap dat op een winteravond na de maaltijd knusjes bij het vuur zit om

zich te verwarmen. Zelfs de schoonheid van de menselijke naaktheid bleef epen lang verborgen totdat zij — paradoxaal genoeg — achter prachtige gewaden versluierd werd. De pioniers van de kunstenaars waren zij die voor het eerst de chaos ordenden door hem te vertellen, en die chaos was de duisternis van het verleden waaruit wij stammen en dat wij meteen verliezen als we niet de geniale inval krijgen om het in verhalen af te beelden. Die eerstelingen hadden het over het bestaan zelf, dat uit dat immer wegwijnend verleden leek te zijn ontsproten, en dat daar zijn wortels hebben moest, zijn oorsprong en zijn God. Zij verhaalden daarover en zij stelden het te boek: de mist waarin reeds de dag van gisteren met een waas bedekt wordt, de voorbije dagen die worden aangevreten door vreemde gaten die alsmaar blijven groeien, die zich voedden met datgene waarvan wij eens geloofden dat het er echt was — die mist werd verjaagd door de bezwering van het verhaal, en wat er uit te voorschijn kwam, mocht dan op den duur nog louter fantasie heten: het was tenminste hersteld in een nieuwe klaarte die wij als ‘kunst’ zijn gaan benoemen, en die het principieel vermag om al wat sowieso verloren gaat van zodra het ook maar even tot bestaan kwam, uit het niets her op te vissen, op het droge te brengen, en het als het ware te drogen, zodat het verhard kan en bewaard kan worden, veilig voor bederf en voor verdriet. Het ontstaan zijn van de wereld uit de chaos is niets anders dan het verhalen ervan, in woorden en in klanken en in beelden: het vastleggen en het onthouden van wat ten slotte nauwelijks een fractie van een ogenblik heeft bestaan, en nog veel korter. Zonder dit verhalen, dit vertellen, dit te boek of ter doek stellen, was er — wij durven het haast niet te denken — helemaal niets — tenzij de

‘chaos’. De activiteit van de geest in de chaos en de schepping zelf: zij vallen volkomen samen, maar wij zien het niet. Zonder de benoeming van de dingen met woorden, zijn er geen dingen, is er alleen duisternis en wanorde, vergetelheid en angst en pijn. Niets is ooit tot stand gekomen dat niet eerst een naam kreeg, afgebeeld werd, verzameld werd en toegeëigend. Dat alles is er gekomen door de werking van de geest. Hoe kunnen wij dan beweren dat wijzelf het waren, dat het 'onze eigen geest' was, die de dingen in het bestaan naar binnen bracht en ‘schiep’? Hoe ooit kon een partikeltje uit de chaos, zelf chaos zijnde, de wereld tot stand brengen, als het niet was door de werking van een veel grotere Geest waarin wij alleen maar baden? De naamgeving, of het doopsel, is niet slechts de initiatie in een traditie die wij de Christelijke zijn gaan noemen; veeleer dan dat is de naamgeving de absolute en enige poort tot het bestaan zelf. En waar komen de namen vandaan? Moeten wij dan geloven, zoals de arrogantie van deze tijd het ons voorhoudt, dat zij louter samenstelsels van dode klanken zijn? Of zullen we de dichters geloven die ons op uitgelezen ogenblikken toevertrouwen dat ze hen ingefluisterd worden door de stilte?

§7. De chaos, het leven, de dood en de verrijzenis.

*"In den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door het Woord geworden en zonder dit is geen ding geworden, dat geworden is."*³³⁹ — aldus begint de beschrijving van Johannes over hoe de Geest in de cha-

339 *Joh.* 1:1-3; volgens de bijbelvertaling van het NBG, Amsterdam 1975.

os leven brengt. Reeds de profeet Jeremia spreekt over dit goddelijke woord waarover God zelf zegt: "*Zie, Ik maak mijn woorden in uw mond tot vuur en dit volk tot hout; en dit vuur (mijn woorden) zal dit hout (dit volk) verteren.*"³⁴⁰ Dit branden, dit verteringsproces, is meteen het leven, het is "*het woord dat leven geeft.*"³⁴¹ En Jesaja schrijft: "*Want zoals de regen en de sneeuw uit de hemel neerdalen en pas daarheen terugkeren, wanneer zij de aarde hebben gedrenkt, haar hebben bevrucht en met planten bedekt, wanneer zij zaad hebben gegeven aan de zaaier, en brood aan de eter; zo zal het ook gaan met mijn woord. Het komt voort uit mijn mond; het keert niet vruchteloos naar Mij terug, maar pas wanneer het heeft gedaan wat Mij behaagt, en alles heeft volvoerd, waartoe Ik het heb gezonden.*"³⁴²

Het woord is datgene wat orde brengt in de chaos, datgene wat tot leven wekt. Maar wat is dan datgene wat voorafgaat aan het woord, en dat er is vooraleer het woord het tot leven wekt?

Het is alvast *niet* de dood, want de dood is steeds gepersonaliseerd, hij is steeds iemands dood: vooraleer de dood — die immers altijd de dood van iemand is — er kan zijn, dient er eerst iemand geleefd te hebben, zoals we elders hebben betoogd.³⁴³ Om dezelfde reden is datgene wat voorafging aan het geschapene, niet het 'niets', want het 'niets' is een begrip dat zijn betekenis ontleent aan het begrip 'iets': zoals er eerst leven moet geweest zijn vooraleer

340 *Jer.* 5: 14, tweede zin; *ibidem*.

341 *Fil.* 2, 16; volgens de vertaling in het *Internationaal commentaar op de bijbel*, band I, Kampen/Averbode 2001.

342 *Jes.* 55,10-11; *ibidem*.

343 Zie: J. Bauwens, *Is er leven na de dood?*, Serskamp 2006.

men kan spreken over de dood (— "dood" betekent immers niets anders dan: "niet meer leven"), zo ook moet er ook eerst 'iets' geweest zijn vooraleer men kan spreken over 'niets' (— "niets" betekent immers: "niet iets").

Meteen kan hier reeds gezegd worden dat de opstanding, de verrijzenis, of de opwekking tot het Nieuwe Leven, zeker niet hetzelfde kan betekenen als de (eerste) schepping. Immers de verrijzenis voltrekt zich als een opwekking tot leven uit de dood, terwijl de schepping het doen ontstaan van het leven uit de 'chaos' is. De verrijzenis is onmogelijk zonder het leven, omdat zij persoonlijk is: zij is het opnieuw tot leven gewekt worden van overledenen die eerst hebben geleefd; de (eerste) schepping daarentegen vooronderstelt het leven niet: zij is per definitie het doen ontstaan van het leven, dat bovendien, teneinde te kunnen sterven en verrijzen, gepersonaliseerd moet zijn. De schepping doet aldus, uit de 'chaos', het *persoonlijke* leven ontstaan, wat meteen inhoudt dat het begrip 'chaos' op grond van deze zekerheden kan gedefinieerd worden, namelijk als 'het onpersoonlijke bij uitstek'.

Deze ontdekking brengt ons echter nog een stap verder. We weten immers dat het Woord het levenschenkende beginsel is, en het Woord schenkt het leven aan de chaos, die niet het niets is, doch het onpersoonlijke. Met andere woorden: het Woord doet uit het onpersoonlijke, het persoonlijke ontstaan, en meteen ontstaat op die manier het leven. Maar dat betekent eigenlijk dat er geen leven denkbaar is geheel buiten het persoonlijke. Of dat het 'onpersoonlijke bestaan', zoals wij dat benoemen wanneer we spreken over stenen, planten en dieren, geen eigenlijk bestaan kan hebben tenzij binnen het bestaan van personen, in wiens functie zij bestaan of waarvan zij functies zijn.

Tegelijk weten we nu ook met zekerheid, dat al datgene wat een 'persoonlijkheid-op-zich' ontbeert, er in feite niet is, tenzij in het licht van het (persoonlijke) bewustzijn. De stoel zou geen stoel zijn als ik er niet was die daar op kon gaan zitten; maar tevens zou hij in dat geval ook geen houten object zijn, en zelfs geen object tout-court. Immers, het onderscheiden van een ding van zijn omgeving is pas mogelijk middels iemand die over dat onderscheidingsvermogen beschikt — en dat is noodzakelijk een persoon: iemand die de dingen met namen kan benoemen, afbeelden, en aldus tot bestaan kan brengen.

Maar keren we nu eens terug naar wat we hoger reeds hebben kunnen opmerken. Want we hebben gezien dat de geest die wij in onze arrogantie een product zouden kunnen wanen van onszelf (van onze woorden, van de werking van onze hersenen...), in feite allerminst een bezit van ons kan zijn. Daarentegen worden wijzelf, in ons gehele zijn, door de geest 'bedacht', precies zoals wij beademd worden door de ons omringende zuurstof. Omtrent onze ademhaling en omtrent onze voeding hebben wij immers niet te kiezen: als wij ophouden met ademen of met eten (— gesteld dat wij dit zouden kunnen doen, want de natuur verzet zich hiertegen en wijzelf slagen daar alleen maar in wanneer we ons bedienen van een list waarvan wij tegelijk de voltrekker en het slachtoffer dienen te zijn -) dan houden wij ook met leven op. Zo ook kunnen wij het denken dat ons als het ware op elk ogenblik opnieuw te beurt valt, nimmer stopzetten, omdat we het niet beheersen. De geest is geen onderdeelje van ons; wij behoren daarentegen aan de geest toe, waarvan bijvoorbeeld reeds de elementaire wetten zich allerminst plooiën naar onze wensen en willekeur. Zelfs diegenen die zichzelf ongelo-

vig achten, belijden dat reeds de rede (die een beperkt 'onderdeel' is van de geest als zodanig) "aan allen gemeenschappelijk" is. En nu kunnen we ook heel duidelijk inzien dat de dingen, die pas binnen onze (persoonlijke) geest tot bestaan kunnen komen, hun bestaan niet aan onszelf te danken hebben, maar aan de Geest waarvan wij op onze beurt deel uitmaken en krachtens dewelke wij zelf bestaan. En zo is de (goddelijke) schepping voortdurend gaande, en gaat zij doorheen onszelf, voltrekt zij zich mede door woorden die door onze monden komen en door gedachten die langs onze hoofden passeren. En in dit licht worden ook de woorden van Jeremia duidelijk — andermaal: "*Zie, Ik maak mijn woorden in uw mond tot vuur en dit volk tot hout; en dit vuur (mijn woorden) zal dit hout (dit volk) verteren.*"³⁴⁴

§8. Het goddelijke is geheel onderscheiden van het maatschappelijke.

Het atheïsme, en alle strekkingen die daaruit in de loop van de geschiedenis zijn voortgekomen, en waarvan het Marxisme ons nog het meest nabij is, vloeit voort uit de ondoordachte en de geheel onterechte identificatie van de Geest als zodanig met datgene wat we hier misschien als 'cultuur' kunnen aanduiden, en dat we eerder omschreven als een 'geest' die zichzelf een louter voortbrengsel acht van onze menselijke activiteiten voor zover deze verwijzen naar wat wij als mensen in onze menselijke gemeenschappelijkheid tot stand brengen. Daarom ook identificeren atheïstische denkers — en vandaag bij uitstek de Marxisten — de 'filosofie' met 'politieke filosofie'. Wanneer

344 *Jer. 5: 14*, tweede zin.

Aristoteles de mens een 'zoön politikon' of een 'politiek dier' noemt, dan bedoelt hij daarmee inderdaad niets anders dan dat "wie — uitzonderlijk — van nature "polisloos" is [- dit wil zeggen: zonder 'polis', zonder 'staat' — n.v.d.a.], geen mens kan zijn, maar ofwel een dier is — dit wil zeggen: minder dan een mens — , ofwel een god — dit wil zeggen: meer dan een mens", zoals H. de Ley besluit.³⁴⁵

Aristoteles besluit daaruit evenwel niet tot het atheïsme, aangezien de Oud-Griekse godenwereld wordt beschouwd als een wereld die zich van de mensenwereld weinig of niets aantrekt: de Griekse godenwereld is een wereld apart, en in feite is hij tot op zekere hoogte slechts een 'deus ex machina' welke middels een rijke en uitgebreide mythologie al die zaken moet 'verklaren' — of veeleer: 'duiden' — welke het menselijke begrip te boven gaan. En dat zijn er heel wat, getuige de uitspraak van de hoger geciteerde en door het Orakel van Delphi genoemde "allerverstandigste mens" — Socrates — waarmee deze het door hemzelf gevoerde onderzoek waarover hij in zijn beroemde *Verdedigingsrede* spreekt, besluit, namelijk: "dat diegene de meest wijze onder alle mensen is, die weet dat hij niets weet."³⁴⁶

De opmerking hierbij van H. de Ley (*o.c.*, pag. 2) dat Socrates' vluchtweigering het tegendeel is van een daad van zelfverloochening, kan bovendien ook gemaakt worden

345 Herman de Ley, *Geschiedenis van de Wijsbegeerte van de Oudheid: Band I: De Archaische Periode: Deel 1: De Ioniërs. Het archaische Natuurdenken: van Thales tot Herakleitos*, Syllabus Vakgroep Latijn & Grieks, Universiteit Gent, 1993, pag. 1-2.

346 Plato, *Apologie van Socrates*.

met betekking tot de Christus die evengoed de vlucht had kunnen kiezen (— Hij had immers de beker van het lijden aan zich kunnen laten voorbijgaan): Hij verloochende hiermee zichzelf niet, doch Hij bevestigde alleen maar het goddelijke als het draagvlak van zijn Persoon. Maar reeds Socrates' keuze voor een dood als mens (als 'politiek dier') boven een leven als ('polis-loos') dier, en dus een leven *buiten* het maatschappelijke gebeuren dat, volgens sommigen, toentertijd met de geest als zodanig geïdentificeerd werd, maakt duidelijk dat reeds eeuwen voordat er sprake was van het Christendom, de mens — hier in de persoon van Socrates — zich bewust was van zijn afhankelijkheid van de geest, en dat hij heel goed moet hebben ingezien dat een bestaan los van het geestelijke leven, helemaal geen waardig bestaan kon zijn.

Edoch, dat Socrates de ter dood veroordeling door het volk van Athene verkoos boven een apolitiek 'voortbestaan', betekent echter ook nog iets heel anders: Socrates volhardt zodoende immers in zijn geloof aan het bestaan van de goden, die hem via het Orakel een waarheid hebben geopenbaard waaraan hij niet wil twijfelen, en die hij — getuige de keuze die hij maakt — ver verheven acht boven het oordeel van het (volks)tribunaal. Met andere woorden toont deze geschiedenis zelf aan dat Socrates zeker geen Marxist avant-la-lettre was, en dus niet iemand die de overtuiging was toegedaan dat de politiek het *absolute* goed zou zijn voor een mens. Immers, indien hij die overtuiging was toegedaan, dan had hij zich moeten neerleggen bij de in zijn zaak genomen politieke beslissing als zijnde de enige *juiste*: hij had dan moeten erkennen dat die samenviel met de waarheid zonder meer, en dat is nu eenmaal wat hij uitdrukkelijk heeft geweigerd te doen. Socra-

tes heeft daarentegen het volk van Athene gewaarschuwd dat het de waarheid weliswaar eenmaal kon verkrachten, doch dat het dit niet kon blijven doen, want dat die Waarheid zich in de toekomst in nieuwe Socratessen zou vermenigvuldigen, die allen het volk terecht zouden blijven wijzen voor de verloochening van... het goddelijke!

Het besluit dat H. de Ley trekt aangaande de Oudheid, namelijk "dat de godheid kan bestempeld worden als een verpersoonlijking van de polis" (o.c., pag. 2) lijkt ons daarom geheel oneigenlijk — tenzij dan natuurlijk met de 'polis', of de 'staat', iets bedoeld zou worden dat meer in de buurt komt van de Augustiniaanse '*civitas Dei*', wat echter bijzonder onwaarschijnlijk moet heten.

In het kader van ons onderwerp kunnen wij hier alvast besluiten dat de geest als menselijke constructie — misschien het beste te identificeren met de cultuur, de politiek of de rede en eventueel ook met de wetenschappen — reeds in de Oudheid strikt werd onderscheiden van de Geest welke samenvalt met de Waarheid, die immers geen menselijk maaksel kan zijn. Dit onderscheid werd beslist niet gemaakt door alle mensen, echter wel door diegenen waarvan kan gezegd worden dat zij het beste van de mens in hun persoon en in hun optreden — meer bepaald waar dit het karakter van een getuigenis had — tegenwoordig stelden.

Waar wij het in de tweede paragraaf van dit geschrift hebben gehad over de waarheid als grond van het *denken*, kunnen wij hier het aldaar gevonden besluit in deze nieuwe context herhalen, namelijk als zijnde de bevinding dat de Waarheid ook als grond van de *rechtspraak* allerminst teruggaat op wat wij, mensen, gemeenschappelijk in die

zaken bedisselen: veeleer kan hier verwezen worden naar een geloof in het Absolute hetwelke — en dat is niet onbelangrijk — niet alleen onderscheiden is van een gemeenschappelijk (menselijk, politiek, cultureel of wetenschappelijk) oordeel, maar ook van wat (staats)goden via allerlei traditionele regelgevingen van het volk plegen af te dwingen. Met andere woorden: noch het menselijke tribunaal, noch het 'kerkelijke' raadsbesluit heeft wezenlijk iets te maken met het Absolute waarin zich de Waarheid schuilhoudt welke spreekt tot de ziel van elke mens, en welke de mens tot mens maakt lang vooraleer hij staatsburger is of 'zoön politikon'.

§9. De kosmische strijd.

Men kan weliswaar spreken over de geest van een volk of van een tijd, maar de geest als zodanig is niet hetzelfde als de cultuur, en het geweten is iets heel anders dan de wet en het verschilt ook grondig van allerlei morele regelgevingen. Trouwens net zoals de schoonheid niet bepaald wordt door estheticaboeken, voorname catalogi of toonaangevende musea. Waar de mens zich de maat der dingen acht, zijn alleen principieel waardeloze zaken zoals mode en fatsoen ('fashion') aan de orde: een défilé in Parijs of in Turijn bepaalt inderdaad wat men dient te dragen (of wat men niet mag dragen) om in het daaropvolgende seizoen te kunnen doorgaan voor "fatoenlijk gekleed", en zo ook bepaalt een door een zekere elite opgestelde etikette hoe men dient te eten, te praten en te dansen teneinde in de smaak te kunnen vallen van allen die — vrijwillig of (nood)gedwongen — bij deze etikette (geloven te moeten) zweren. Edoch, net zoals het geld, zijn dit tenslotte allemaal niets anders dan menselijke constructies, wat wil zeggen: zaken die

hun waarde enkel en alleen aan intermenselijke afspraken ontlenen. Die afspraken zijn bovendien vaak nog te herleiden tot al dan niet verkapte dictatoriale beslissingen of verordeningen van een welbepaalde elite: soms met goede bedoelingen (waarmee ook de weg naar de hel is geplaveid), maar meestal met het oog op macht. Ofwel komen ze impliciet tot stand door toeval, of vaker nog door kuddedgeest, zodat de middenmoot van een bepaalde groep op een bepaald ogenblik de regel wordt waaraan men zich dient te houden om niet uit 'de toon' te vallen. In al deze gevallen is sprake van louter menselijke constructies, en gaat het uiteindelijk om de verkoop van toegangsbewijzen tot wat 'des werelds' is: wie zich niet blauw betaalt aan de vodden van Parijs, wie niet de titels koopt van de 'gevierde auteurs' of wie de praat van 'de beroemdheden' versmaadt, wordt beschouwd als zijnde onfatsoenlijk, achterlijk of wereldvreemd, en aan hem of aan haar wordt 'bijgevolg' de toegang ontzegd tot de zich steeds uitbreidende gebieden van de 'wereld' die in feite niets anders dan de monopolisering van het ganse natuurlijke domein op het oog hebben. Op die manier worden allen die weigeren te knielen voor het gouden kalf, tenslotte versmacht: zij missen immers de kentekens van de te brengen offers wanneer zij zich in tijdloze kledij naar buiten wagen, wanneer zij de 'grappen' van de hedendaagse 'conversaties' niet verstaan, of wanneer zij bijvoorbeeld verklappen nooit deze of gene auteur gelezen te hebben, of geheel gewetensvol bekennen hem of haar volstrekt ondermaats te vinden. Zoals men nog niet zo heel lang geleden diende te buigen voor de pastoor, die zich "Eerwaarde Heer" liet noemen, terwijl men het hoofd diende af te wenden wanneer een half naakte deerne voorbijkwam, zo dient men vandaag te gaan sa-

lueren als zo'n halfnaakte deerne of welke popster dan ook het land aandoet, terwijl men dient te grinniken als in gezelschap de naam van een bisschop valt. Of het nu om de eerwaarde popster van weleer gaat ofwel om de huidige, is in deze context geheel bijkomstig: van zodra iemand van zijn voetstuk wordt gehaald, zal hij ook verketterd worden, en wie zijn plaats inneemt, ook al is hij de grootste schooier, zal bijval oogsten. Wie het zich waagt om tegen deze eerste regel van de kuddegeest te zondigen, wordt beschouwd als een ketter en als iemand die niet goed bij zijn hoofd is. 'Goed bij zijn hoofd zijn' is identiek geworden aan: 'behoren tot de kudde', of: 'weten wie op het voetstuk staat'; en ook: van dit weten getuigen door hulde te brengen aan de juiste 'held'. De geringste vorm van kritiek op de held wordt afgedaan als kuddevijandigheid, en wie zich eraan bezondigen, worden beschouwd als een gevaar (voor de kudde): zij worden gedemoniseerd en al dan niet fysiek gelyncht. Dit alles heeft aldus te maken met menselijke constructies; de waarheid, de schoonheid en de goedheid zijn vanzelfsprekend van een heel andere orde.

De zaken zijn in feite nog veel tragischer dan hier gesteld, want op de keper beschouwd zijn het maatschappelijke en het geestelijk niet alleen maar 'verschillende' zaken: jammer genoeg, doch blijkbaar tegelijk onafwendbaar, zijn het steeds vaker zaken die elkaar uitsluiten en zelfs 'naar het leven staan'. Want wat moeten de steeds zeldzamer wordende verdedigers van wat werkelijk waar, schoon en goed is dan beginnen tegen de macht van een kalf dat — bijvoorbeeld via de massamedia, die immers in diens macht zijn — schaamteloze leugens scandeert, lelijkheden van de ergste soort promoot en, ingevolge het gebrul van de massa, Barabbassen vrijuit laat gaan terwijl het de algemene

haat en de wraaklust op onschuldigen afwendt? Wie gelooft dat deze vrees ongegrond is, dient zich eens te bezinnen over het simpele feit dat de waarschuwendende kreten tegen de nu welhaast onomkeerbaar geworden verwoesting van de aarde sinds decennia uit alle macht werden gesmoord door precies dezelfde op macht beluste apparaten welke nu in een handomdraai de door hen gesmoorde kreten gaan schreeuwen omdat ze er plots munt kunnen uitslaan. Of denk eens goed na over de kerk(en) die, vanuit een der meest luxueuze kastelen ter wereld, Christus' parabel van de rijke jongeling aan het volk staat voor te dragen, of die, amper zestig jaar na de verschrikkelijke holocaust, in alle ijver het volk tracht op te zetten tegen bepaalde minderheden. Denk aan de parlementairen uit onze democratieën, zoals ze zichzelf nog noemen, die de koningshuizen laken omdat zij het voorbijgestreefd achten dat macht erfelijk is, maar die er tegelijk naarstig voor zorgen dat het hun eigen nazaten zullen zijn die in hun voetsporen treden, en die daarin ook slagen, omdat zij weten dat het volk omkoopbaar en bespeelbaar is, terwijl hun zucht naar macht wel bewerkt dat zijzelf noch de corruptie noch enig ander bedrog zullen schuwen. En wee hen die hun medewerking aan de hele samenzwering weigeren! Beweren zij te spreken in de naam van de Waarheid? Achten zij de Waarheid dan verheven boven wat het gemene tribunaal beslist? Versmaden zij de wereld en durven zij het kalf dan te beledigen? Hangen zullen ze! En daarvoor zal de wilde menigte wel zorgen.

De wilde menigte: toen, tweeduizend jaar geleden, Christus werd veroordeeld door de menigte, was dat geen gewone zaak. Op de een of andere manier bleek de duivel zelf ermee gemoeid te zijn. Pilatus, eigenlijk verantwoordelijk

voor het land der Joden, onderzocht de Beschuldigde en hij bevond Hem volkomen schuldeloos, zoals we uit historische teksten met de grootste zekerheid ook weten. Alleen waren er blijkbaar enkele omstandigheden die het gezond verstand en het beslissingsvermogen van deze Romeinse wethouder vertroebelden. Vooreerst was er het feit dat er allang een ruzie aansleepte tussen, enerzijds, Herodes die bij de Joden ter plekke regeerde en, anderzijds, Pilatus die nog politiek moest promoveren: deze laatste vreesde — wellicht terecht — dat Herodes de macht bezat om hem daarin dwars te zitten, daar hij het Joodse volk nu stevig in zijn greep had. In de overlevering van een volstrekt onschuldige aan de wrede klauwen van een tiran, zag Pilatus een kans om het geschil bij te leggen en aldus zijn eigen toekomst voor mogelijke wraakzucht te beveiligen. Maar Herodes was niet de enige die Christus naar het leven stond: alle Schriftgeleerden beschuldigden de Christus zelf van goddeloosheid, precies omdat Hij weigerde te ontkennen wat zij Hem voorzegen: dat Hij een 'zoon Gods' was, een getuige van de Waarheid ter wille van het heil van allen. De wethouder van het (toenmalig Roomse) wereldlijke rijk, maar ook de wethouders van het toenmalige morele rijk — de (Joodse) religie — trokken aan hetzelfde zeel: beiden stonden ze de Waarheid tegen, zij stonden Christus naar het leven, en zij aarzelden niet Hem af te slachten, op de gruwelijkste wijze die toen denkbaar was. Historici uit die tijd laten ons iets weten over de 'sfeer' die toen heerste onder het volk, in verband met die 'rechtszaak'; zij vermelden dat het volk eigenlijk uitzinnig tekeer ging... alsof de duivel zelf ermee gemoeid was, en zij spreken over bijzonder natuurfenomenen die zich in die uren zouden hebben voorgedaan, als wilden ze op die wijze uitdrukking geven

aan een volkse razernij waar zij zelf buiten stonden, die hun verstand te boven ging, en waaraan een nuchtere beschrijving van de 'feiten' schromelijk tekort zou hebben gedaan. Wellicht was datgene wat zij voor de eeuwigheid te boek hebben gesteld niets anders dan de ultieme kosmische strijd die de Waarheid bereid moet zijn te leveren als van Hem wordt geëist dat Hij van Zichzelf getuigt. En deze eiser kan alleen nog de duivel zijn, zoals het ook de duivel was die de vrucht van de kennis aan de mens aanreikte, die Job liet lijden, en die Christus in de woestijn verzocht. Zo ook eiste het Griekse volk voor Socrates de gifbeker — hij weigerde te vluchten. Zo veroordeelden machtige pausen tallozen die niet zwijgen wilden tot de brandstapel. Er is niets nieuws onder de zon wanneer wij ook nu nog, en steeds vaker, zien dat de Waarheid pas middels het offer van het leven van onschuldigen die Hem ten dienste staan, zichzelf bestendigt. En zolang de Waarheid dat doet, is Hij ook onder ons. Wee de dag dat Zijn laatste getuige werd omgebracht...

§10. Reanamnesis en beaming: de 'Big Bang' van de Geest.

In een voetnoot (n° 507) bij de stelling 143 in *Transattheïsme* (Bauwens 2003), hebben we middels Plato aangetoond dat het aanleren van dingen in feite neerkomt op een wederherinnering ervan. We herhalen hier deze redenering, en we verbinden er een belangrijke consequentie aan, met name de vaststelling dat elk Zijn zich oorspronkelijk als het ware in 'superpositie' bevindt, wachtend totdat het, via een beamende geest, het Zijn naar binnen kan treden.

Ongeveer 2400 jaar geleden schreef Plato in zijn *Phaedo*: *"Zolang het zien van één ding u op het idee brengt van iets anders, gelijkend of niet-gelijkend, om 't even, moet dat noodzakelijk een weer-te-binnen-brengen zijn geweest"*.³⁴⁷ Wij kunnen geen waarnemingen doen van dingen die zich 'buiten' onszelf bevinden als wij daarbij niet in staat zijn tot het herkennen van patronen. En het herkennen van patronen vergt vanzelfsprekend dat wij die patronen reeds kennen, dat wil zeggen: dat wij hun betekenis (reeds) in ons dragen.

Stelt u zich voor dat u aan het lezen bent, en u stuit op een bepaald woord dat u niet begrijpt, bijvoorbeeld het woord *anamnese*. U raadpleegt een woordenboek, en daarin staat te lezen: *"anamne'se (<Gr.), v., het terugroepen in de herinnering, inz. m. betr. t. de voorgeschiedenis van iemands ziekte; het verhaal daarvan; — (filos.) herinnering aan de ideeën; — (liturg.) gedachtenis"*³⁴⁸.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof u de betekenis van het voor u nieuwe woord buiten zichzelf opzoekt en alsof u het via het lezen van de verklaring in het woordenboek, dat zich buiten u bevindt, naar uw binnenste loodst en het zo in uw binnenste opneemt. Niets is echter minder waar. U begrijpt de verklaring die het woordenboek geeft, omdat die verklaring geen enkele voor u ongekende term bevat: u herkent elk woord van die verklaring en u herkent de zinsbouw, zodat u meteen ook de hele zin begrijpt; het woordenboek vertelt u niets anders dan dat de gegeven woordverklarende zin precies hetzelfde betekent als het woord *anamnese*; aangezien u de woordverklarende zin herkent,

347 de Win, X. 1980: II, 303

348 van Dale 1984: I, 177.

herkent u ook meteen de betekenis van het woord anamnese. Het woord was nieuw voor u, maar zijn betekenis hebt u herkend — u kende ze al, terwijl u er nu alleen een (nieuw) woord kunt opplakken dat misschien ook handiger is dan zijn omschrijving, handiger dan de synoniemen die u tot nog toe gebruikte.

Tracht u zich nu voor te stellen dat u teruggaat in de tijd, naar uw jeugd en naar uw kinderjaren, en tracht u zich de tijd te herinneren dat u uw eerste boeken las. Algauw zal u dan tot de ontdekking komen dat u de betekenis van heel wat woorden hebt leren kennen op een manier gelijkaardig aan deze die hoger werd beschreven: u raadpleegde woordenboeken, u stelde vragen aan mensen in uw onmiddellijke omgeving, of de betekenis van de nieuwe woorden sprak uit de context van het boek zelf. Telkens had u synoniemen of woordomschrijvingen die u noodzakelijkerwijze reeds volledig begreep, als fundament voor het opnemen van elk nieuw woord. U leerde geen nieuwe betekenissen, maar u leerde omslachtige omschrijvingen in unieke termen samen te vatten. Het voordeel daarvan was telkens een enorme winst aan tijd en energie, welke zich vanzelfsprekend vertaalde in een grotere denkkraft, want met een uitgebreide woordenschat kan men op een gevatte, duidelijke en precieze manier zaken uitdrukken die anders vaak zeer omslachtige en uitputtende omschrijvingen vergen. Woorden zijn in dat opzicht enigszins vergelijkbaar met wiskundige formules welke, eenmaal men hun betekenis onder de knie heeft, de bladzijdenlange bewijzen waarop zij gestoeld zijn, overbodig maken. Woorden zijn, net als formules, een bijzonder verfijnde soort van hefboomen. En hoewel nieuwe woorden op zich geen nieuwe betekenissen kunnen bijbrengen, kan een rijke woordenschat

echter wel heel wat betekenissen die diep in onze ziel verankerd liggen, wakker maken, naar de oppervlakte brengen, in het bewustzijn brengen. Dit komt doordat betekenissen nooit fragmentarisch zijn, doch steeds opnieuw gronden in hogere betekenissen, in rijkere en omvattender betekenispatronen. Die rijkere betekenispatronen liggen dieper in onszelf dan de oppervlakkige; het vraagt veel inzet en energie om ze bewust te worden. Maar eenmaal we ze verworven hebben, zijn ze blijvend de onze, en kunnen we de dingen beter zien als ooit voorheen. Hoe dieper wij graven, hoe hoger wij kunnen gaan staan en hoe helderder ons blikveld op de buitenwereld wordt: wij kunnen verder kijken en wij kunnen meer van de buitenwereld zien in de mate waarin wij van dieper kijken en dat wij ons blikveld steeds meer beperken — anders gezegd: concentreren. Net zoals de ziener in de eerste plaats diegene is die zijn zien weet te beperken, hij die kan abstraheren, hij die zich kan onthechten, zich kan terugtrekken en in zichzelf verdiepen. Wie de buitenwereld 'in buitenwaartse richting' naloopt, verwijdt zich ervan; wie zich er daarentegen van distantieert en zich naar het innerlijke richt, komt hem naderbij. Dat is de paradox van de waarneming: het uiterlijke wordt niet zonder het innerlijke veroverd; de weg naar buiten is de weg naar binnen; de vrijheid ligt in de zelfbeperking en zo ook de kennis die met deze vrijheid hand in hand gaat. Alles is wederherinnering of anamnese; de zaak is alleen dat wij ons niet vanzelf bewust worden van wat zich binnen in de ziel bevindt: die bewustwording, die de eigenlijke wording van de mens is, vergt toegewijde arbeid en studie, zoals ook Plato zegt: als een vroedvrouw moet de mens tekeer gaan om de waarheid uit zichzelf op te kunnen diepen.

Een minder bekende Vlaamse schrijver schreef ooit een innemend verhaal getiteld: "*De man die onzichtbaar werd*". Het gaat over iemand die heel onopvallend is, en die op straat achteloos wordt voorbijgelopen. Hij wordt echter steeds onopvallender, totdat hij op een dag moet vaststellen dat hij er eigenlijk niet meer is: hij is zich nog wel bewust van zichzelf, doch niemand is zich nog van zijn bestaan bewust, en hij voelt zich zowaar 'verdwijnen'.

In feite illustreert het verhaal in kwestie de menselijke heteronomie: niet alleen onze afhankelijkheid inzake de bevrediging van gewone behoeften is van tel maar, meer nog dan dat, blijken wij in ons bestaan als zodanig afhankelijk van de erkenning door anderen. Zoals hoger reeds gezegd, komt de *erkenning* door de 'wereld' niet tot stand dan via een voorafgaande *herkenning*, met name middels herkenningstekens, waarvan de identiteitskaart, de modekledij, een specifieke taal en taalgebruik en een welbepaald gedrag in het algemeen, enkele voorbeelden zijn. Deze tekens worden verworven door het brengen van offers aan de 'wereld', wat in onze huidige, westerse samenleving veelal neerkomt op het offeren aan of het aanbidden van het gouden kalf. Waar het gouden kalf ons bestaan dreigt te monopoliseren, verdringt zijn tekenstelsel geleidelijk ook alle andere (natuurlijke) tekens zodat op den duur, heel letterlijk, alleen nog die offertekens worden opgemerkt, terwijl alle andere (natuurlijke) tekens over het hoofd worden gezien. Zo kan men vandaag zien hoe in het straatbeeld van een stad diegenen die 'meetellen' steeds strikter onderscheiden zijn van al diegenen die 'er niet bij horen'. Hoewel het eigenlijk geringe dingetjes (tekens) zijn die hen van anderen moeten onderscheiden, toch slagen deze tekens er blijkbaar moeiteloos in om geheel op de

voorgond te treden en op die manier ook werkelijk abstractie te maken van de eigenlijke beelden en van de natuurlijke tekens. De kledij is het eenvoudigste voorbeeld hiervan, niettemin dit voorbeeld allang te grof is om nog functioneel te kunnen zijn, en de werkelijkheid veel ingewikkelder is dan dat — maar laten we hier gemakshalve toch dit voorbeeld hanteren. Blikken preselecteren mensen op grond van kledij (en van andere tekens); wordt de kledij goedgekeurd, dan is bijvoorbeeld het uitwisselen van een blik of een aanspreking mogelijk. Tijdens die aanspreking worden opnieuw tekens uitgewisseld, en let men op de stem, die verradt of iemand bijvoorbeeld ofwel wel doorvoed en gezond is, ofwel zwak, ziek of achterlijk. Welke taal wordt er gesproken? Welk taalgebruik? Welke nuances? Weet de persoon wat hij behoort te weten om 'erbij te horen', of moet hij beschouwd worden als een 'vreemde eend in de bijt'? Dit spel van tekenuitwisselingen gebeurt heel subtiel, razend snel en doortastend. Een 'kenismaking' is een wederzijdse 'keuring', maar de normen die bij deze keuring worden gehanteerd zijn wezenlijk onmenselijk, in die zin dat zij aan mensen opgedrongen werden door die systemen die op hun beurt mensen als zodanig keuren. Natuurlijkerwijze onderscheidt zich het ene menselijke lichaam nauwelijks van het andere, en is de onderlinge gelijkenis zodanig groot dat het heftigste verschil in kledij daar, objectief gezien, nauwelijks wat kan aan veranderen. Nochtans wordt bij de 'keuringen' abstractie gemaakt van de lichamen, en blijkt, wat betreft het onmiddellijk fysiek waarneembare, alleen de oppervlakkige en feitelijk geheel lichaamsvreemde kledij van tel te zijn. In de wereld zijn het zodoende niet *wezens* — mensen — die elkaar ontmoeten, doch kapstokken, attributen, vormen

van taalgebruik en andere superficiële zaken meer. Daarbij wordt het wezenlijke — de mens — geheel ondergeschikt geacht aan deze oppervlakkigheden. Het gouden kalf bekleedt de mens en zorgt ervoor dat het lichaam ten dienste komt te staan van de kledij in plaats van andersom. Nogmaals: kledij is slechts één voorbeeld; de realiteit is inzake dit 'spel' in feite bijzonder complex.

Het spel waarvan sprake beoogt helemaal niet de waarheid op te diepen uit de dingen, wel integendeel: hier gaat het om de leugen en de volmondige beaming ervan — ten koste van het wezenlijke, wat tegelijk en onafwendbaar de 'moord' op de eigenlijke werkelijkheid van de mens impliceert. Elders hebben wij aangetoond dat wij slechts datgene kunnen waarnemen wat we ook kennen, terwijl datgene wat we kennen, niet alleen het enige is dat we kunnen waarnemen: het dringt zich bovendien ook aan onze waarneming op, wat betekent dat we er niet meer naast kunnen kijken. Geen goedgevoelend Nederlandstalig mens is nog in staat om datgene wat een ander in klaar en duidelijk Nederlands tot hem zegt, *niet* te verstaan: hij kan zijn waarneming niet beperken tot de geluiden alleen en voor de rest abstractie maken van hun betekenis: hij is veroordeeld om samen mét de voortgebrachte geluiden ook de betekenis ervan te 'horen'. Als iemand ons in onze taal toe roept: "Pas op voor uw hoofd!", dan reageren wij op de betekenis van deze zin precies zoals we reageren op een naderende steen, en we trekken ons hoofd *onwillekeurig* in. Welnu, zo groot is ook de greep van, bijvoorbeeld, het gouden kalf, op de natuur zelf. Wij dienen ons bijzonder hard in te spannen om onder de kledij en al die andere tekens, nog de mens te kunnen zien. Zo blind zijn wij ervoor geworden, dat we warempel een religie nodig hebben, of een God, die

ons moet *gebieden* om naar die mens te kijken en aan die mens voorrang te geven — zoniet bleven wij blind voor hem.

Maar niet alleen de herkenning en de erkenning zijn problematisch (geworden): meer nog dan dat is het herkend *worden*, en dan ook het erkend *worden* een ingewikkeld en lastig probleem. Als we zelf behoren tot de begoeden, dan stoort het ons in feite slechts weinig indien wij (meestal geheel onbewust) de normen van het kalf hanteren in onze interacties met anderen. Het stoort echter des te meer diegenen die onze miskenning moeten oogsten, daar zij, net zoals de man in het hoger aangehaalde verhaal, ondervinden hoe zij in feite bijna geheel van de aardbol 'verdwijnen'. Zij worden letterlijk over het hoofd gezien en uit de weg gegaan, en zij blijven onopgemerkt, tenzij dan als mogelijke obstakels — fysiek of anderszins — zodat samenzweerdere al gauw een 'geldige' reden weten te produceren om hen ook op te ruimen.

In principe is het bestaan, het Zijn, van elk van ons, geheel afhankelijk van de *erkenning* door anderen, welke door een *herkenning* wordt voorafgegaan. Bij een ontmoeting wisselt men een blik: de blik tast de ander af, op zoek naar mogelijke gelijkenissen met een van de vele beelden die hij in zich draagt. Dit onderzoek verloopt uiteraard razendsnel, maar dat het er effectief is en ook tijd in beslag neemt, toont zich bijvoorbeeld waar het de blik betreft van iemand die oud is en wiens geheugen wat trager is gaan werken. Men ziet hem dan nadenken, zoeken en proberen, er komt enige herkenning, tenslotte roept hij uit: "Ah, jij bent het! Hoe heet je ook alweer?" Maar het is een heel proces om tot op dat punt te geraken. En nemen we nu nogmaals het voorbeeld van die oudere persoon: terwijl

die nadenkt, wacht diegene die herkend wil worden. Hij doet niets dan wachten, hij voelt hoe hij niet bestaat in de ogen van die ander totdat deze zich hem ineens herinnert. Welnu: tijdens deze toestand van wachten op herkenning, bevindt de wachtende zich met betrekking tot diegene die hem probeert 'thuis te brengen' in feite 'in superpositie'... totdat hij tenslotte herkend of thuisgebracht wordt, en pas op dat moment bestaat hij ook voor de ander.

Door een ander niet (meer) herkend worden, geeft een gevoel van vreemdheid en van 'niet thuis zijn' en vervreemding zelfs, ook al wordt men door vele anderen nog steeds herkend. Door niemand (meer) herkend worden, zal dan ontegensprekelijk een gevoel van absolute verlatenheid teweeg brengen, en wie in het geval is, zal op den duur ook zichzelf niet meer kunnen herkennen: hij bestaat weliswaar nog, doch hij bestaat nog slechts voor God, en of hij leeft dan wel dood is, lijkt dan principieel geen echt verschil meer voor hem uit te maken.

Bestaan is *erkend* worden, en aan het erkend worden, gaat het *herkend* worden vooraf. Oppervlakkige attributen, ons opgesolferd door onmenselijke systemen maken ons blind voor het wezenlijke, daar ze onze aandacht op het oppervlakkige fixeren. Maar zodoende is het bestaan waarin we ons thuis wanen, dan ook geen echt bestaan, doch slechts een illusie: het kalf geeft ons een illusie van erkenning, die wij spontaan doch onterecht, op ons wezen zelf betrekken — dat *in feite* in de kou blijft staan — getuige het feit dat mensen die bepaalde attributen moeten missen, geheel miskend moeten blijven voortbestaan. Echt bestaan is bestaan in de geest — niet de geest van het kalf, maar de geest van waarheid, welke om het wezenlijke draait. Zolang die geest niet opdaagt, leven we niet echt, doch be-

vinden we ons in 'superpositie', precies zoals de manervaart die bij zijn ontmoeting met een ouder iemand op diens herkenning wacht. In feite worden wij pas geboren waar wij door de geest herkend en erkend worden, en dat is bij wijze van spreken een 'big bang', een absoluut ontstaanspunt, in het leven geroepen door de Geest.

§11. Het fysieke bestaan als ultieme getuige van de Geest.

Nu volgt een voor dit opstel niet onbelangrijk inzicht. Hoger zegden wij dat een strikt onderscheid dient gemaakt te worden tussen, enerzijds, het tribunaal, het maatschappelijke, de cultuur, de menselijke rechtspraak en dergelijke dingen meer welke allemaal te maken hebben met een vorm van consensus en, anderzijds, de Waarheid, de Schoonheid, de Goedheid en het Recht als zodanig, waaraan een absoluut karakter moet worden toegekend. Welnu, ook inzake het 'erkend worden' — of dus inzake het (inter)menselijke bestaan — geldt deze stelling, en zij heeft nu een zeer bijzondere consequentie, waarover onmiddellijk meer.

Om te beginnen kan het inderdaad het geval zijn dat iemand die het lot deelt van de hoger aangehaalde "man die onzichtbaar werd", zich voelt afsterven als lid van een welbepaalde gemeenschap welke hem miskent. Echter, indien men zou beamen dat sociale miskenting ook werkelijk de 'dood' van de betrokken miskenden zou impliceren — wat dus wil zeggen: indien men, zoals dat in bepaalde vormen van het atheïstisch socialisme het geval is, het menszijn zou identificeren met het burgerschap of met het lidmaatschap van een bepaalde groep (of beter: indien men

het mens-zijn daartoe zou herleiden) — dan betekende deze stellingname niets minder dan de toekenning van absolute macht aan die maatschappij of groep waarop het individu betrokken is. Met andere woorden: het gelijkstellen van de sociale uitsluiting aan de beëindiging van het menszijn van de betrokkene, of het instemmen met de genoemde identificatie, staat gelijk aan de miskennis van het absolute — inclusief de miskennis van de absolute waarde van elk menselijk individu — en houdt in feite niets minder is dan een capitulatie voor het gouden kalf of voor de wereldlijke (— eventueel: kerkelijke) politieke macht.

Daarentegen: in de eenvoudige, persoonlijke vaststelling van het zich fysiek in leven bevinden zelf, ervaart (bij uitstek) de sociaal uitgeslotene dat hij niettemin nog steeds erkend wordt door de Waarheid of door het absolute, door God. De vreemdeling die in de kou blijft staan, en van wie de vraag om asiel wordt afgewezen, die bedelt, en die vanwege de politiek niet krijgt wat hem natuurlijkerwijze toekomt (bijvoorbeeld: voedsel en onderdak), weet met de grootste zekerheid dat het niet God is die hem miskent, en hij weet dit omdat het bij uitstek dan heel sterk tot zijn bewustzijn doordringt dat hij fysiek doorgaat met leven, wat (eventueel gelijktijdig met emoties van afkeer tegenover de maatschappij) een sterke emotie van dankbaarheid tegenover het Leven als zodanig bij hem oproept. Hij “ziet” ook duidelijk — en niemand dan hij die zich in deze bijzondere positie bevindt, kan dat zo klaar zien — namelijk: dat in het geval van zijn sociale uitsluiting, de maatschappij zichzelf eigenlijk voor God houdt: zij chanteert de mens middels instrumenten die haar op de keper beschouwd helemaal niet toekomen, omdat deze instrumen-

ten elementen zijn uit de natuur, waarmee het leven van elke mens krachtens zijn fysieke geboorte zelf onverbreekbaar verbonden is. De uitgeslotene is ook in staat om te begrijpen dat het schijnbaar ‘machteloos toekijken’ van God, geenszins Gods goedkeuring van dit sociale onrecht betekent: bij uitstek de verworpenen is principieel in staat om te begrijpen waarom God zelf ‘wacht’, wetende dat Hij zodoende aan mensen de kans biedt om een fundamentele keuze te maken waarmee zij uiteindelijk hun eigen lot bezegelen, namelijk: de keuze tussen de (maatschappelijke) zelfverafgoding en de erkenning van de Christus, hier tegenwoordig gesteld in de persoon van de bedelaar.

De conclusie welke hier volgt, is dwingend: de identificatie van absoluut recht met een (al dan niet expliciete) sociale, politieke rechtspraak, houdt wezenlijk de miskennis in — niet alleen van ‘het absolute’, of God, maar ook van de mens als zodanig. In de act van de onvoorwaardelijke persoonlijke onderwerping aan sociale of politieke stelsels, bedankt de (aldus een fundamentele, ethische keuze makende) mens voor zijn eigen mens-zijn zelf — hij werpt daar zijn mens-zijn van zich af; hij herleidt zichzelf tot de onmens waarvoor hij (krachtens zijn specifieke keuze) de ander aanziet. Anders verwoord: de erkenning van ‘het absolute’, los van het intersubjectieve, het maatschappelijke of het politieke, is een ethische imperatief op straffe van de miskennis van het geheel natuurlijke waarop al het andere uiteindelijk steunt. En hier moet onmiddellijk en met klem aan toegevoegd worden dat de beaming van het feit dat de waarheid in het bezit zou zijn van een of andere zich religieus noemende groep — een religie of een kerk, ongeacht welke — de genoemde ontmenselijking en die misdaad tegen de Waarheid onverminderd impliceert, zo-

als F. Dostojevski op een schitterende wijze heeft duidelijk gemaakt in de raamvertelling van De grootinquisiteur in zijn De gebroeders Karamazov. De identificatie van de Christus — de Gezegende Mens — met een politiek systeem of een kerk, is gelijk aan de veroordeling van de Christus zelf. Christus wordt gekruisigd telkenmale een groep — ofwel een individu dat gelooft te handelen in naam van die groep — een van haar leden veroordeelt. De mens wordt ontmenselijkt telkenmale waar een persoonlijk natuurlijk recht wordt geschonden in naam van een zogenaamd “algemeen” doch “anoniem” (al dan niet vermeend) belang. Het protest tegen de doodstraf, ook al betreft zij het lot van uiterst gevaarlijke misdadigers, vindt zijn rechtvaardiging uiteindelijk op deze grondslag (welke vaak wordt vereenvoudigd tot de weliswaar zeer correcte stelling dat reeds velen onschuldig werden veroordeeld — een standpunt dat van de erkenning van de menselijke feilbaarheid getuigt), en het moet ons krachtens het zopas gezegde dan ook niet verwonderen dat zogenaamd ‘humanistische’ perspectieven op dit probleem in de loop van de geschiedenis vaak veel menswaardiger waren en zijn dan de zogenaamd ‘kerkelijke’ of ‘religieuze’ standpunten. Want zo diep vallen zij die in hun arrogantie in de naam van de godheid zelf beweren te spreken, dat hun oordelen zelfs niet het niveau halen van wat zogenaamd ‘goddelozen’ reeds op grond van de menselijke rede alleen vermogen te kennen. En ook dat hoeft ons niet te verwonderen, want de rede is een gave Gods, terwijl het authentiek redelijke nooit in tegenspraak kan zijn met het Ware, omdat het daarvan een deelverzameling is. Wie de waarheid zoekt, is aan het redelijke gehouden, precies zoals wie goede bedoelingen heeft, de consequenties van zijn handelingen

niet mag veronachtzamen. Zoals een correct intentionalisme, het consequentialisme dient te incorporeren, zo ook kan wat aanspraak maakt op waarheid, zich nooit veroorloven om het redelijke uit de weg gaan. De Geest is geen maaksel van de mens, maar hij kan ook niet in tegenspraak zijn met wat de mens uiteindelijk zelf niet anders dan als het ware moet erkennen.

§12. De Geest is steeds nieuw en ongrijpbaar.

Het absolute is een onmiskerbare werkelijkheid, edoch het is niet en nimmer reduceerbaar tot een object van de kennis, en het is evenmin te herleiden tot een aantal imperatieven, en dit niettegenstaande het feit dat God zelf zich bij uitstek in de imperatieve vorm laat kennen, zoals Lévinas het zegt. Het reduceren van de goddelijke geboden tot menselijke imperatieven valt niet anders te omschrijven dan als een vorm van farizeïsme, welke haar oneigenlijkheid etaleert van zodra men vergelijkingen gaat maken met, bijvoorbeeld, het domein van de esthetica. Het absolute is immers even onmiskikbaar als het sublieme: elkeen is principieel in staat om een kunstwerk te beoordelen, en hij is tenminste in staat om de onvolkomenheden van zo'n werk aan te wijzen. Het lijdt geen twijfel dat een mens die een been mist, fysiek onvolkomen is: inzake de natuurlijke lichamelijke hebben wij een idee van het sublieme dat, niettemin persoonlijke smaak en andere factoren zich kunnen laten gelden, toch ergens voor allen blijkt te convergeren in een ideaalbeeld. Niemand die enigszins vertrouwd is met kunst, zal ooit beamen dat het ooit mogelijk kon zijn om regels en wetten te formuleren die de creatie van een geslaagd kunstwerk zouden garanderen of zelfs maar mogelijk zouden maken: een volgens voorschriften ge-

maakt 'kunstwerk' kon nooit een kunstwerk zijn omdat het de essentie ervan, zijnde het nieuwe, dat creativiteit vergt, er per definitie zou aan ontbreken, en het maniërisme als ook het doortrekken van trends en modes of het navolgen van welbepaalde scholen komt in feite neer op een loutere reproductie, welke principieel ook middels computers kon worden verwezenlijkt, aangezien het daar gaat om de loutere toepassing van wat werd voorgeprogrammeerd. Op dezelfde manier kan men de goedheid niet beoefenen door zich aan regels te houden welke het tot stand komen ervan zouden garanderen — insgelijks omdat goedheid de creativiteit en de inventiviteit vergt die alleen aan de liefde eigen is, die per definitie steeds weer nieuw en vernieuwend is. De verloning van de arbeiders van het elfde uur en de bejegening van de overspelige vrouw en haar omstanders, zijn parabels welke de onvoorspelbaarheid tonen van de vormen waarin zich de liefde voortdurend en onuitputtelijk vernieuwt. Wat religies en kerken beogen is niets minder dan een verstarring van het leven zelf, en zij resulteert niet en nooit in de zaligheid, enkel in de dood, zoals dat, jammer genoeg, doorheen de ganse geschiedenis van het mensdom met verve moet blijken: hypocrisie, veroordelingen, brandstapels, inquisitie, twisten, machtsstrijd, oorlogen en genocides zijn dan de enige vruchten.

Georganiseerde religies zijn wezenlijk wereldlijke, politieke systemen, en zij pogen mensen voor zich te winnen middels de uitoefening van allerlei vormen van dwang. Ooit werden in het katholicisme ketteren veroordeeld tot de brandstapel, en deze praktijken beperkten zich niet tot de eliminatie van geleerden, zoals Giordano Bruno, maar zij troffen ook zogenaamde 'heksen' — mensen die ingevolge epidemies van moederkoren in delirium gingen en zodoen-

de als door de duivel bezeten werden beschouwd — en zelfs ganse volkeren, zoals de Albigenzen. Negers werden als onmenschen beschouwd waaraan een ziel ontbrak, en op die gronden werd de slavernij door de zogenaamde vertegenwoordigers van de Heer op aarde goedgekeurd — om slechts twee voorbeelden te noemen. Vandaag worden dergelijke praktijken gelukkig vaak beperkt ofwel bestraft dankzij de mondiger geworden wereldbevolking, maar de veroordelingen en de uitsluitingen van ganse categorieën van mensen gaan gewoon door op meer gesofisticeerde manieren — alle uitleg is hier overbodig. Daar tegenover staat echter dat de liefde — de essentie van de Christelijke boodschap, geïdentificeerd met God zelf — nooit dwingt (— zij doet dat wel, maar dan op een heel andere manier): zij is immers "als een schuwe duif", zoals de dichters het zeggen. De liefde zal nooit 'andersgelovigen' misprijzen, laat staan veroordelen, en ook zal zij zich ervoor hoeden zichzelf te verheerlijken en uit te roepen tot 'de enige ware': dat zijn kenmerken die aan vele zaken kunnen toegeschreven worden, maar beslist niet aan de liefde. Als Christus een 'mystiek lichaam' heeft, zoals men dat zegt, dan zal dat lichaam samenvallen met Zijn kerk. Edoch, de kerk, of de gemeenschap, van Christus, betekent niets anders dan de (ontelbare, onzichtbare en onwereldse) verzameling van al diegenen die in Zijn Geest leven, wat wil zeggen in de Geest van de Waarheid: het zijn alle mensen van goede wil en, zoals Christus zelf het klaar en duidelijk gezegd heeft, is die gemeenschap "niet van deze wereld". "De prijs van de naastenliefde zijt gij zelf", zo zegt het evangelie, en er is een heilige die het als volgt verwoordt: "Liever in de hel met de Beminde, dan in de hemel zonder Hem." De discrepantie tussen het wereldlijke en de Liefde

zelf kan niet duidelijker worden verwoord dan hier het geval is.

De liefde zal niet en nooit ten koste van mensen bestaan, maar bestaan ten koste van mensen is wat sommige kerken manifest wel doen. Hier oppert zich het bijzonder treurige voorbeeld van het communisme, waar de persoon van de enkeling inderdaad ondergeschikt geacht wordt aan de groep. De samenleving is daar verworden tot een samenzwering; het authentieke, spontane interpersoonlijke verkeer wordt er vervangen door strikt gereguleerd en protocollair gedrag. Liefde wijkt voor de Ersatz van de solidariteit, als een vorm van uitgebreid eigenbelang. Zij is natuurlijk en zinvol, maar het is niet per definitie liefde. Precies hetzelfde gebeurt in de vermeende tegenpool van deze ideologie: het kapitalisme, waar zelfs de groep met de voeten getreden wordt en alleen het gouden kalf overschiet. Daar tegenover staat dat Christus zou gekomen zijn, zou geleden hebben en zou gestorven zijn, ook voor 'slecht' één enkele mens. Hoe dan kan een kerk, die bovendien zichzelf het mystieke Lichaam van Christus acht, zichzelf verheven achten boven ganse volkeren? De goede herder verlaat zijn kudde (zijn kerk) van zodra hij één schaap mist; hij gaat het zoeken in het onherbergzame, en hij keert pas terug als hij het gevonden heeft. En dan is er een uitbundige vreugde in de hemel, een vreugde waarin soms de niet-verdwaalden niet eens delen, zoals de parabel van de verloren zoon duidelijk maakt. Kerken die niet het heil van alle mensen beogen, kunnen bezwaarlijk christelijk worden genoemd. Zij mikken op onderscheidingsdrang of op competitie of zelfs op concurrentie, maar zeker niet op de Liefde. In de liefde is het geven van het eigen leven voor diegenen die men bemint, een vanzelfspre-

kendheid, en geen heldendaad die tot zalig- en heiligverklaringen aanleiding moet geven. Christus leert immers dat wie zijn leven geeft (ter wille van de Liefde), het zal behouden, terwijl al wie zijn leven wil behouden, het zal verliezen. Zolang er een welbepaalde 'dwang' uitgaat van een kerk om er toe te treden, perverteert deze dwang de mogelijke toepassing van de genoemde Waarheid.

Vooraanstaande katholieken beweren (en ik citeer hier anoniem uit mijn persoonlijke briefwisseling) dat het "de permanente zorg is van de kerk om de mogelijkheden te creëren en te handhaven, om de wet van de liefde in het dagelijkse leven te kunnen toepassen". Echter, daar tegenover staat dat Christus zelf niet ingegaan is op de drievoudige verzoeking van de duivel in de woestijn, waaronder de vraag om stenen in brood te veranderen teneinde de honger uit de wereld te helpen. Emmanuel Levinas laat een zekere rabbi Akiba hierover zeggen dat niet sterker dan in dit verhaal uitdrukbaar is hoe onmogelijk het is voor God om de verantwoordelijkheden van de mens voor Zijn eigen rekening te nemen. Ook in het verhaal van Job duldt God dat de duivel de mens 'beproeft', en zo blijkt het creëren van de mogelijkheidsvoorwaarden voor het zich absoluut manifesteren van de liefde, allerminst een menselijke aangelegenheid te zijn. Daarentegen manifesteert de liefde zich pas in weerwil van het leed en van de dood: het leed en de dood zijn de door de duivel geïnduceerde mogelijkheidsvoorwaarden voor de manifestatie van de liefde! Hoe kan het dan de taak van een kerk zijn om deze bijzondere omstandigheden te scheppen?! Hoe anders als die kerk niet met de duivel samenvalt? Andermaal: het geloof manifesteert zich daar waar wij ervan getuigen, en dit getuigenis tekent zich noodzakelijk af tegen het lijden en de

dood: dat zijn de feitelijke mogelijkheidsvoorwaarden voor het zich manifesteren van de Liefde. Job wordt niet door God op de proef gesteld, maar door de duivel! (— Zie ook: "Het Argument" en het 18de hoofdstuk van: "Is er leven na de dood?")

Immers, de hamvraag luidt: wààr toont zich de Liefde: daar waar mensen goede werken doen omdat de omstandigheden daartoe gunstig zijn? Of daar waar zij dat doen, alle moeilijke omstandigheden ten spijt? Het lijkt ons zo te zijn dat het vergemakkelijken van de omstandigheden tot het "doen van het goede", veeleer de gelegenheden tot het zich manifesteren van de Liefde zal beperken dan wel zal bevorderen. En het beeld van de verzoeking door de duivel in de woestijn rijst weer op. En het verhaal van Job. En het beeld van Christus die de beker van het lijden dronk. En de gedachte dat de lijdende Christus dezelfde is als de Verrezene.

Het lijden en de dood is voor ons allen beangstigend, maar de angst te gebruiken als een probaat dwangmiddel om mensen tot een bepaalde 'overtuiging' te brengen, is oneigenlijk. Een geloof in de mogelijkheid van een Eeuwig Leven mag niet in angst gronden, niettemin de angst ons aller deel is: dit geloof kan best tot stand komen vanuit ons natuurlijk verstand, dat ons immers zegt dat er geen enkele zinnige reden bestaat waarom God, die ons toch eenmaal het leven schonk, dat geen tweede keer zou kunnen doen, zoals Sint Jan van het Kruis het bezingt: *"Daar zoudt ge mij, mijn leven,/ Wat ge mij eens gaaft dadelijk nogmaals geven."* De idee dat het christendom door bepaalde wereldlijke machten gemonopoliseerd zou kunnen worden, wringt op zijn zachtst uitgedrukt met de 'wet' van de Lief-

de. De Geest is steeds nieuw en hij blijft ongrijpbaar: men kan hem niet bezitten; men kan slechts in zijn bezit zijn.

§13. Filosofie en fictie

Dat de Geest zich niet laat vangen binnen het stramien van systemen die in het bereik van onze kennis vallen, is een waarheid met bijzondere consequenties. Wat mensen zelf opbouwen, is vergankelijk en ijdel in meer betekenissen. Elk menselijk kennissysteem heeft vertrekpunten, axioma's, beginselen of principes: daaruit vertrekt het en daarop steunt het ook. De fundamenten van een theorie zijn haar steun maar evenzeer haar zwakte, want ze zijn nooit absoluut, en wat meer is: zij bleken meermaals totaal fout. Elke mens moet in deemoed bekennen dat alles wat hij bedacht heeft en ook maar kon bedenken, in feite fictie is en blijft.

Het woord 'fictie' is verwant aan het Latijnse werkwoord 'fingere', dat 'fingeren' of 'veinzen' betekent: 'doen alsof'. Het woord wordt hier niet gebruikt met zijn negatieve connotatie van 'liegen', maar wel zoals het kan opgevat worden als spel van het spel in het algemeen. Wie speelt, doet alsof wat hij speelt, echt is — zo niet verloor het spel zijn ziel en had het geen enkele zin. Maar het veinzen binnen het spel, dient zich wel te realiseren dat het slechts binnen de perken van dat spel zelf, noodzakelijk en verantwoord is. Wie een roman leest, moet kunnen opgaan in het verhaal: hij aanvaardt daarom de 'geveinsde realiteit' welke de schrijver hem voorhoudt, zolang hij ergens de gedachte kan blijven koesteren dat het allemaal wel eens waar zou kunnen zijn, dat er bij wijze van spreken een wereld zou kunnen bestaan waar datgene wat feitelijk fictie is, ook echt gebeurde. Een roman is geloofwaardig

als hij een verhaal dat niet feitelijk gebeurt, kan voorstellen als niet onmogelijk, als mogelijk, of zelfs als niet onwaarschijnlijk. Zelfs in het geval van, bijvoorbeeld, sciencefiction, dient hij hiermee rekening te houden. Uiteraard maakt de auteur dan gretig gebruik van het ongewisse, van onze onwetendheid met betrekking tot, bijvoorbeeld, de toekomst.

Maar in hetzelfde schuitje van de fictie zitten tot op zekere hoogte in feite ook de zogenaamde rationele theorieën. Ook de fictie heeft een ratio, maar het is een andere dan die van de theorieën die zichzelf expliciet rationeel noemen. Hun betrachtingen gaan verder dan die van de fictie, omdat zij niet alleen het mogelijke of het niet onwaarschijnlijke aan het licht willen brengen, maar tevens het waarschijnlijke zelf. Uiteraard zijn de vertrekpunten van een welbepaalde filosofie of van een theologie, wezenlijk verschillend van die van een roman, of van die van een wetenschappelijke theorie, maar in geen van deze gevallen zijn de vertrekpunten absoluut, onveranderbaar of definitief waar.

Positief wetenschappelijke theorieën onderscheiden zich van alle andere middels de keuze voor positieve vertrekpunten, vertrekpunten “qui peuvent être posés”, welke al dan niet vermeende en vaststelbare ‘feiten’ zijn. Want de discussie over wat feitelijk is en wat niet, is geen sinecure, wat dan weer het onderzoeksonderwerp is van de filosofie. De filosofie is meer fundamenteel dan de positieve wetenschappen waar zij (uiteraard op een ook rationeel verantwoorde manier) deze zogenaamde ‘feiten’ grondig bevraagt in plaats van voorlopig vrede te nemen met consensi — wat positieve wetenschappers wél doen, en terecht, want anders konden zij geen stap vooruit zetten. Maar

waar consensi inderdaad bereikt worden, is de participatie van al wie wil 'meespelen' dan ook mogelijk, en de vrucht daarvan is een gezamenlijke 'rede'. Zo is er (binnen bepaalde perken gesteld) één fysica terwijl er vele verschillende theorieën mogelijk zijn, bijvoorbeeld over die ene fysica — theorieën welke uiteraard gevormd worden door de fysici zelf, namelijk daar waar zij de fysica zelf bevragen, welke een ('filosofisch') activiteit is die noodzakelijk is in functie van het verder ontwikkelen van de theorie van die fysica. Het 'verworvene' binnen de fysica is 'voorlopig' gemeengoed, maar in het fundamenteel onderzoek worden deze verworvenheden noodzakelijk weer in vraag gesteld. Soms gebeurt het dat een nieuwe theorie plots opduikt, die al het verworvene omzeggens overboord gooit. Het eerder verworvene blijft weliswaar bruikbaar binnen bepaalde perken, maar het kent vanaf dat ogenblik eens en voorgoed zijn grenzen. Wat ooit 'waarschijnlijk' was, is nu definitief 'onwaar', niettemin het nog binnen bepaalde grenzen werkbaar blijft.

Wat geldt voor de positieve wetenschappen, geldt uiteraard, en in een nog veel grotere mate, voor de filosofie: zij bestaat immers niet waar zij 'zekerheden' denkt verzameld te hebben, en zo bevindt zij zich per definitie, en dus altijd, in het gebied van het onzekere, wat wil zeggen dat zij zich uiteindelijk enkel en alleen op een relevante manier kan uitdrukken in vragen en nimmer in bevestigende zinnen. Zelfs wanneer zij bevestigende zinnen gebruikt (want men kan zich maar moeilijk een filosofisch traktaat voorstellen dat volledig in de vragende en de voorwaardelijke vorm was geschreven), moet zij ervan uitgaan dat deze a priori in vraag worden gesteld. Een filosofische theorie is zoals een roman — of beter: zoals een spel, waarin de spe-

lers ook echt spelen, en dus in hun rollen moeten geloven, althans voor de duur van het 'spel'. Zij verkent die gebieden die feitelijk niet gekend zijn, en zij tracht daar tot kennis te komen middels het vormen van de juiste vragen. Ze tracht dus die vragen te formuleren en zij toetst de waarde van haar vragen aan de mogelijke antwoorden die zij zouden kunnen voortbrengen. Die mogelijke antwoorden op zich kunnen uiteraard nooit waarheid bevatten, maar wel kunnen zij eventueel de vragen waarop zij het antwoord konden zijn, als zijnde onwaarachtig ontmaskeren. De filosofische activiteit is wezenlijk eliminatief.

Filosofische antwoorden zijn wezenlijk fictief, maar dat deert niet, aangezien daar de antwoorden in functie van de vragen staan. Daarom moet er bij uitstek in de filosofische activiteit, het besef zijn van de ongrijpbaarheid van de Waarheid, maar dat impliceert zeker niet het niet bestaan ervan; immers, en zoals men onmiddellijk zal begrijpen: zonder het richtpunt van de Waarheid, ware deze activiteit volstrekt onmogelijk. Dat richtpunt is er, evenals het richtpunt van het 'sublieme' er is inzake het Schone, maar het bestaan daarvan is geheel anders dan bijvoorbeeld het bestaan van een computerscherm. Men zou erover kunnen zeggen dat zij elk 'in andere werelden' bestaan. En verder bestaan al deze werelden in feite noodzakelijk 'ergens' samen, terwijl onze kennis ze — evenzeer noodzakelijk — voor ons scheidt. Op die manier veroorzaakt onze eigen benadering van de werkelijkheid het in scherven vallen ervan; en zo blijft de werkelijkheid, andermaal, ongrijpbaar, en kunnen wij de fictie van onze eigen geest nimmer te buiten gaan.

§14. Kennen en willen.

Naar het ons voorkomt, is er één bijzonder, afgebakend gebied, waar het overschrijden van de kennis, en dus ook het transcenderen van de fictie, feitelijk is, en dat is het gebied waar zich op de sterkst mogelijke wijze onze wil manifesteert — op de sterkst mogelijke wijze, wil zeggen: in zijn oorspronkelijke, en dus in zijn negatieve vorm, en dus als een ‘niet willen’, en nog meer bepaald als het niet willen van pijn. Dit lijkt ons zo te zijn omdat de pijn, niettemin het een uitsluitend introspectief kenbare werkelijkheid is, wezenlijk samenvalt met onszelf op het ogenblik dat we die geloven te hebben. De pijn die wij ervaren, is identiek aan ons besef van het niet willen ervan, en dat lijkt ons dan ook meteen de meest nauwkeurige definitie die men er maar kan van geven.

Men kan niet volhouden dat de pijn, die immers ook in ons denken aanwezig is omdat wij altijd weten dat we pijn voelen als we die voelen, iets fictief zou zijn. Pijn is reëel — tenminste voor diegene die ze heeft. Als ik pijn heb, en ik zeg tegelijk dat ik die niet heb, dan weet ik met de grootste zekerheid die maar enigszins mogelijk is, dat ik lieg. Anders is het gesteld met ervaringen die verschillend zijn van de pijnervaring, omdat dit slechts afgeleiden zijn van de pijn zelf — hetzij in de negatieve, hetzij in de positieve zin.

Als ik bijvoorbeeld een gestalte waarneem, dan kan het immers nog altijd zo zijn dat mijn zintuigen mij bedriegen; het is mogelijk dat er helemaal geen gestalte is, doch dat ik het slachtoffer ben van een optische illusie: een luchtspiegeling, een stofje in mijn oog of wat dan ook. Die vergis-

sing is per definitie uitgesloten als het gaat om de ervaring van pijn, want dat is niet slechts een waarneming, en dus iets wat los staat van mezelf: het is daarentegen mijn eigen zijn, het is datgene waarmee ik samen val. En dat weet ik heel zeker, omdat ik niet in staat ben om mij van die pijn los te maken, terwijl ik even zeker weet dat het uitgerkend dit is wat ik met al mijn overtuiging wil. Zo is de wil sterker dan het weten, en staat het willen nader bij ons eigen wezen dan de loutere kennis. De wil zit als het ware op een meer centrale plaats in onszelf, dan de kennis, en wel in die zin, dat ook de wil, kennis is, maar de kennis is niet altijd wil. Of, beter uitgedrukt: de wil wordt altijd gekend, maar de kennis wordt niet altijd gewild. En zo neemt men in de pijnervaring kennis van 'iets' dat men niet wil: het is geen fictief product, geen zeepbel, maar het is daarentegen — althans op dat ogenblik — ons eigen zijn zelf.

De waarneming — bijvoorbeeld de zintuiglijke waarneming — is een afgeleide van de pijn: zij ware geheel onmogelijk zonder het bestaan van de pijn, omdat zij steeds een herinnering aan of een (negatieve) verwachting van pijn impliceert. Ik zou niet hoeven te zien of te horen of te voelen indien er geen gevaar kon opduiken, in de zin van een mogelijke pijn, een mogelijke beschadiging van mijn zijn zelf. Waarnemen is anticiperen op pijn.

Het zich bewustzijn van het eigen zijn verloopt aldus noodzakelijk via de omweg van het besef van het mogelijk verlies ervan. Met andere woorden: de kennis verloopt noodzakelijk via de weg van de wil. En de wil is dat 'stukje' van mijn weten, waarmee mijn kennis verbonden is — niet alleen met datgene wat het kent — het kenobject — maar tevens met diegene die kent — het kennende subject. De wil verbindt aldus het object met het subject van de

kennis, en hij doet dat noodzakelijkerwijze in een welbepaalde richting, wat wil zeggen dat hij steeds aanzet tot handelingen die specifiek zijn, in die zin dat ze ons voor mogelijke pijn, of dus voor zelfverlies, behoeden. En hierin verschilt de mens helemaal niet wezenlijk van een ander dier: beide beschikken zij over een 'wil' welke volstrekt natuurlijk wordt aangestuurd. Met dan alleen dit ene (graduele) verschil, dat een mens meestal in staat is om complexere, verregaandere anticipaties te maken dan dieren dat kunnen. Het is dus niet de kennis en ook niet de wil die we hier beschreven hebben, welke mens en dier onderling onderscheiden, zoals velen lange tijd hebben proberen vol te houden. De ethologie heeft op dat vlak terecht tot meer menselijke bescheidenheid aanleiding gegeven. Als wij per se verschillen willen vinden tussen mens en dier — wezenlijke verschillen — dat moeten wij die dus elders gaan zoeken.

§15. Mens en dier

Wat mensen van dieren onderscheidt, is noch de kennis, noch de wil. Wie een huisdier houdt, bijvoorbeeld een kat, weet heel goed dat de kat over bijzonder veel kennis beschikt. Mensen hebben er eigenlijk geen flauw idee van wat katten allemaal dienen te weten om succesvol te kunnen jagen op een bepaalde plek, bijvoorbeeld in een tuin, die zij op een bijzondere manier heel goed moeten leren kennen. Wij hebben daar geen idee van, alleen al omdat wij niet beschikken over die zintuigen die bij de kat veel sterker ontwikkeld zijn dan bij ons, en die resoneren met het overeenkomstige deel van de externe natuur waarvan wij ons slechts heel oppervlakkige ideeën kunnen vormen. We moeten het dus stellen met de observatie van wat de

kat blijkt te weten met betrekking tot haar omgang met haar menselijke gastheer alleen. En wie jarenlang katten heeft gehouden, zal weten te vertellen dat deze dieren echt vernuftig zijn, en dat zij er bijvoorbeeld moeiteloos in slagen om hun gastheer herhaaldelijk voor de aap te houden. Aan kennis heeft een kat geen gebrek, noch enig ander dier.

Ook aan een natuurlijke wil ontbreekt het niet bij dieren, en zij zijn allerm minst onbekwaam tot complexe vormen van anticipatie als het er op aan komt hun wil door te drijven. Zij kunnen, net zoals de mens, lang wachten totdat de omstandigheden ideaal zijn om dan op de meest efficiënte wijze hun slag te slaan en de buit binnen te halen. Katten kunnen, net als mensen, lijden, ze kunnen medelijden betonen — al zijn honden, of kuddedieren in het algemeen, daar eerder toe bereid — en ze kunnen gevoelens van dankbaarheid tonen, ofwel van afkeer en van ongenoegen, kortom: katten, en beslist ook andere dieren, zijn karaktervol. Kennis, wil, temperament, karakter, gevoelens en persoonlijkheid: dieren beschikken daar zowel over als mensen dat door de band doen.

Er zijn honden die sterven van verdriet als hun baasje overlijdt, en lang heeft men dit ontkend, en nu nog worden er volstrekt misplaatste pogingen ondernomen om op grond van deze eigenschappen alsnog een wezenlijk onderscheid tussen mens en dier aan te tonen, bijvoorbeeld door de gevoelens waarvan hier sprake onder te verdelen in gevoelens van 'lagere' orde en gevoelens van 'hogere' orde. Wij, mensen, zouden dan die 'natuurlijke' gevoelens die ook honden hebben, met hen delen, maar, anders dan honden, zouden wij ook over zogenaamde 'hogere gevoe-

lens' beschikken, welke zich niet alleen gradueel, doch essentieel van de hondse gevoelens zouden onderscheiden.

Dat het genoemde, artificieel en arbitrair aangebrachte onderscheid niet gradueel doch wezenlijk zou zijn, trachten sommigen met de meest vergezochte middelen te verdedigen alsof hun eigen menszijn ervan afhing. Het volstaat niet dat zij zich als mens hoger kunnen achten dan de hond, zoals de hond zich ook hoger kon achten dan de mus — neen: zij willen zichzelf daarvan verzekeren dat het mensdom zich *wezenlijk* onderscheidt van (de rest van) het dierenrijk. Sommigen beweren dat de waarde van een mens *onvergelijkbaar* veel groter is dan de waarde van bijvoorbeeld een hond: de mens is een persoon, zo zeggen zij, en de hond is slechts een reproduceerbaar exemplaar van zijn soort.

Laten we voorlopig eens de vraag of zij die dit beweren misschien wel gelijk konden hebben, terzijde laten, en laten we louter observeren wat diegenen die dit zo krachtig beweren, doen. En wat stellen we dan vast? Zij houden een schoothondje, of misschien wel een dobberman, en ook een kat, en de verzorging van deze beesten kost hen, laten we zeggen, elke maand welgeteld twintig euro. Dat is ongeveer het bedrag waarmee één van de dertigduizend kinderen die *dagelijks* sterven van de honger, gered kon worden. Laten deze lui aan hun huisdieren een spuitje toedienen om dan de bespaarde som te kunnen storten op de rekening van een of andere humanistische organisatie die zich over de menselijke hongerlijders ontfermt? Want één menselijke persoon, zo beweren zij immers te geloven, is onvergelijkbaar veel meer waard dan een hond, een kat en nog een huis vol andere huisdieren samen. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, doen zij dat beslist niet!

Niet alleen de huisdieren behouden ze: ze behouden ook hun ganse bezit aan materiële goederen, inclus de luxe-goederen en ook al die dingen die én duur én volstrekt nutteloos en waardeloos of zelfs schadelijk zijn. De bewering dat de menselijke persoon onvergelykbaar en onuitdrukbaar veel kostbaarder is dan om het even welk dier, klinkt in de mond van deze mensen alvast niet bijzonder geloofwaardig.

Het geluk is slechts aan diegenen die hun bezit verkopen, de opbrengst ervan aan de armen geven, en de Heer volgen — zo leert ons de parabel van de rijke jongeling, en hij wordt verteld vanop de rijkelijke kansel van het Vaticaan. Vandaag zijn er zelfs smaakmakers die gaan beweren dat de Christus helemaal géén arme was of is, doch de zoon van een welvarend timmerman, vergelykbaar met een industrieel, een scheepsbouwer vandaag, en dat ook zijn volgelingen welgestelde lieden waren die van wanten wisten en die over niet geringe middelen beschikten — zij waren immers vissers, vergelykbaar met de managers van onze dagen. Leugens, die de woorden van het Evangelie zelf gewoon naast zich neerleggen, maar zij slaan vanzelfsprekend aan bij de "rijke jongelingen". Die 'rijkdom', zo beweren zij dan, is slechts beeldspraak: ze slaat immers op het innerlijke, en het uiterlijke zou slechts bijzaak zijn, het zou volstaan dat men zichzelf niet rijk *acht*. Edoch, precies het omgekeerde is het geval: het is uiteraard diegene die de vreugde van het geven kent, die zich rijk mag achten — hij is immers in de hemel, terwijl diegene die zijn materiële rijkdom voor zichzelf houdt, arm is en zichzelf ook arm dient te achten, en naar echte rijkdom dient te streven.

Neen, noch kennis, noch wil, noch karakter, noch temperament, noch gevoelens kunnen ooit mensen van alle andere dieren wezenlijk onderscheiden: op dat vlak verschillen we allemaal wel, soort bij soort, en men kan zelfs hard maken dat de mens, gradueel gezien, het meest complexe dier van allemaal is. Maar een wezenlijk onderscheid tussen het mensdom en het dierenrijk is zeker niet op dit gebied te vinden: hier zijn wij allen gelijkaardige wezens, gehoorzaam aan onze eigen natuur, en kundig volgens onze specifieke eigenschappen. Als er een wezenlijk verschil bestaat tussen mens en dier, zal het op dit vlak zeker niet worden gevonden.

§16. Dier en mens, mens en God

Maar kijken we nu eens kritisch terug naar wat we al gezegd hebben over de kennis, de wil, het karakter, het temperament, de gevoelens en de persoonlijkheid van de dieren, dan is er vooraf één zaak die hier zeker niet over het hoofd mag gezien worden: deze eigenschappen, die we aan alle dieren kunnen toekennen, worden in feite exclusief ontleend aan het feit dat wij, mensen, die ook aan dieren toekennen! Met andere woorden: de opgesomde, 'dierlijke' kenmerken, zouden er helemaal niet zijn indien er niet de mens was die daar kennis van nam. En deze mischien vreemd aandoende stellingname vraagt vanzelfsprekend een woordje uitleg.

Laten we een eenvoudige vergelijking maken, en het eens hebben over de eigenschap van de zichtbaarheid van de materiële dingen. Wij kunnen immers vaststellen dat de stoffelijke objecten deze eigenschap inderdaad hebben, maar tegelijk moeten wij ons rekenschap geven van het

feit dat ze die eigenschap absoluut niet zouden hebben indien én het licht, én de ogen die kunnen zien, zouden ontbreken. Want ook al scheen de zon uit alle kracht: zonder het bestaan van wezens met ziende ogen, zou er bij de stoffelijke objecten gewoon geen sprake zijn van die bijzondere eigenschap van hun "zichtbaarheid"! Stenen, bijvoorbeeld, zouden dan nog steeds en onverminderd beschreven worden door het zonlicht, maar zichtbaar zouden ze allerminst zijn als er ook geen wezens met ziende ogen bestonden.

Het is dus niet onwaar om te zeggen dat stenen, of stoffelijke voorwerpen in het algemeen, de eigenschap van de zichtbaarheid bezitten want, als de zon schijnt, kunnen zij inderdaad gezien *worden*, maar die eigenschap is veeleer iets passief: haar activiteit of haar uitoefening ligt niet bij de stenen zelf, maar wel bij de ziende mens, of het ziende dier, die ernaar kijken! Op dezelfde manier kunnen wij zeggen dat chocolade "eetbaar" is, maar de chocolade zelf is niet verantwoordelijk voor haar eetbaarheid: het is de mens die ze kan eten. En dat de chocolade zelf haar eigenschap van eetbaarheid niet voortbrengt, wordt trouwens duidelijk als we tevens bedenken dat chocolade giftig, of dus oneetbaar is voor bijvoorbeeld honden. We kunnen dus over dezelfde chocolade zeggen dat zij tegelijk eetbaar en oneetbaar is, omdat deze eigenschap niets met de activiteit van de chocolade te maken heeft, doch alles met (de activiteit van) diegene die ze eet. Zeggen dat de dingen eigenschappen hebben — eetbaarheid, zichtbaarheid, en zo meer — slaat eigenlijk op niets, zolang men deze zogenaamde eigenschappen niet relateert aan andere dingen — in dit geval: ziende en etende wezens.

Maar om precies dezelfde redenen dienen wij nu ook te erkennen dat de eigenschappen welke wij toeschrijven aan bijvoorbeeld onze huisdieren, helemaal geen eigenschappen zijn die bij deze dieren zelf kunnen bestaan: katten, bijvoorbeeld, zijn weliswaar zichtbaar voor elkaar, en men kan dan ook zeggen dat zij de eigenschap van de zichtbaarheid zouden behouden, ook als er geen mensen bestonden, maar *uiteindelijk* hebben ze geen notie van hun zichtbaarheid: ze zijn zichtbaar, en ze zien, maar dat ze dat doen, weten ze eigenlijk niet, want ze staan er niet bij stil — toegegeven, zoals trouwens heel wat mensen door de band genomen. Duidelijker wordt het als we het hebben over andere eigenschappen welke wij aan katten toeschrijven, zoals karakter en persoonlijkheid, intelligentie en wil: al deze eigenschappen kunnen wij, mensen, in katten weliswaar herkennen, maar we doen dat alleen omdat wij zelf notie hebben van deze zaken; katten hebben gewoon geen notie van het feit dat zij over deze eigenschappen beschikken, en uiteindelijk beschikken ze er ook niet over, omdat de activiteit die deze eigenschappen tot hun recht laat komen, niet bij de kat ligt, niet bij het dier, maar bij de mens. Andermaal: precies zoals stenen hun eigenschap van "zichtbaarheid" ontlene aan de ziende wezens, zo ook ontlene katten hun "persoonlijkheid" aan wezens die oog hebben voor persoonlijkheid.

In feite is de bovenstaande uiteenzetting bedoeld als een aanloop tot een ander, en misschien interessanter punt, dat wij voordien al aanhaalden. Want, precies zoals katten bepaalde eigenschappen die hen van bijvoorbeeld mussen onderscheiden, eigenlijk aan mensen ontlene, precies zo ontlene mensen net die eigenschappen die hen tot mens maken, aan de engelen, en tenslotte aan God. Want de gan-

se schepping hangt als een aaneensluitende ketting van vele schakels uiteindelijk vast aan haar Schepper, waarvan zij afhankelijk is, en zij bestaat ook slechts in het licht van de Schepper. Maar dat vraagt uiteraard nog wat meer uitleg.

§17. Het bestaan van het kwaad als Godsbewijs

We kunnen aan een dier bepaalde eigenschappen pas gaan toeschrijven omdat we zelf mens zijn, en hoger staan dan de dieren. De steen heeft niet de eigenschap van zijn zichtbaarheid zonder dat er tevens ziende wezens bestonden, en zo ook is een kat pas intelligent in een menselijk perspectief. Dit is geen louter antropomorfisme, want zonder het menselijke perspectief, schiet er van de intelligentie van de kat helemaal niets meer over, zoals er zonder ziende wezens van de zichtbaarheid van de steen ook niets meer kon overschieten, hoezeer de zon hem ook bescheen. Om nu die relatie tussen mens en dier door te trekken naar de relatie die de mens heeft, enerzijds, met zichzelf en, anderzijds, met God, moeten we een kleine omweg maken, meer bepaald via een beschouwing van een van de niet geringste filosofische en ook christelijk theologische problemen, met name het probleem van het kwaad. Het is een waagstuk maar het is niet anders.

Eenzijds weten we van Augustinus dat het kwaad niet een positiviteit is, doch een tekort aan het goede, een gebrek aan Zijn. Anderzijds draait alles in de christelijke heilsleer om de verlossing, namelijk het feit dat Christus onze schuld in onze plaats terugbetaalt aan de duivel. En de vraag rijst: hoe valt het te rijmen dat, enerzijds, Christus door zijn lijden en dood onze menselijke erfschuld terug-

betaalt aan de duivel terwijl, anderzijds, het kwaad geen positiviteit zou zijn, doch een tekort aan Zijn, een tekort aan het goede, zoals Augustinus het stelt?

Dat het de duivel is aan wie schuld terugbetaald dient te worden, lijkt ons duidelijk, omdat God zelf het vergevingsprincipe is toegedaan en temeer omdat Hij, in zijn Zoon, heeft geleden en is gestorven ter 'vergelding'. Maar hoe kan men zich dan tegelijk voorstellen dat 'het kwaad' als zodanig niet een positiviteit zou zijn — een schuldeisende 'duivel' — doch een 'tekort' aan het goede?

Op het eerste gezicht lijkt het gemakkelijker om inderdaad de Augustiniaanse opvatting over het kwaad aan te nemen: het lijkt een goed voorstelbare theorie, en ze lijkt ook sluitend... maar dan wel zolang ze apart gehouden wordt van dat christelijke geloofspunt bij uitstek. Want tegelijk valt dan dat essentiële geloofspunt van het christendom (andermaal: de terugbetaling van onze schuld, door Christus, aan de duivel) wel moeilijk te verstaan.

Laten we er van uitgaan dat Augustinus het bij het rechte eind heeft: verder bouwend op Augustinus' opvatting van het kwaad (als zijnde een tekort aan het goede) zou men kunnen stellen dat 'de duivel' niet kan vergeven omdat hij geen persoon is, en dat daarom Christus ons *in de plaats van 'de duivel'* vergeeft, of wil vergeven. Maar als de duivel geen persoon is, bij wie hadden wij dan schuld? Want is het niet zo dat men pas schuld kan hebben als men die bij *iemand* heeft?

Dit punt lijkt ons belangrijker dan het op het eerste gezicht kon schijnen, en het kon ook een grote blindheid van deze tijd aan het licht brengen, met name de steeds meer veld winnende overtuiging dat wij, mensen, elk ons eigen bezit

zijn, en dat we met onszelf doen wat we zelf goed achten. De (geheel oneigenlijke) theorie die achter deze overtuiging schuilgaat, is de volgende.

Gesteld dat de bovenstaande veronderstelling correct was, en dat men pas schuld kan hebben als men die schuld ook bij *iemand* heeft, dan zou men kunnen stellen dat we eigenlijk schuld hadden bij onszelf, met andere woorden: dat we tegelijk schuldenaar en schuldeiser waren. Maar in dat geval kon die schuldzaak vanzelfsprekend pas aan het licht komen op voorwaarde dat wij, enerzijds, het 'verlies' ingevolge die schuld zouden voelen (en dat doen we ook, geconfronteerd als we zijn met het leed en met de dood) en, anderzijds, als we tevens bereid waren om die schuld bij onszelf te bekennen en ook 'af te betalen'. Maar op dit punt maken velen de nu volgende redenering: als het bij onszelf was dat we in het krijt stonden, laten we zeggen voor een bedrag van 1 euro, dan was het toch meteen duidelijk dat we aan onszelf helemaal niets verschuldigd waren? Immers, als we onszelf van een bedrag 'beroven' dat wij dan zelf ook innen, dan kan er van ontvreemding en ook van schuld bezwaarlijk sprake zijn! Want uitgerekend dat is de argumentatie die het hedendaagse 'morele denken' schraagt: de opvatting namelijk dat we bij onszelf niet in het krijt kunnen staan.

Edoch, men moet hier vooreerst het volgende opmerken: het mag dan wel waar lijken te zijn dat we die schuld (voor het tekort, het leed en de dood) eigenlijk bij onszelf hebben, maar meteen moet hier aan toegevoegd worden dat we klaarblijkelijk niet in staat zijn om onszelf te vergeven, en de reden daarvoor is heel bijzonder: het is namelijk zo dat het middel om dat te doen ons ontbreekt! Dat laatste zullen we onmiddellijk verduidelijken.

Hoe kunnen wij schuld hebben bij onszelf, zonder in staat te zijn die aan onszelf terug te betalen? Dat is de cruciale vraag. Het antwoord luidt eenvoudiger dan men zou verwachten: dit is mogelijk omdat het kwaad dat we aan onszelf berokkend hebben, niet door onszelf hersteld kan worden.

Dit geval doet zich nu vanzelfsprekend voor van zodra wij niet onze eigen veroorzaker of schepper of bezitter zijn. Want in dat geval kunnen we iets aan onszelf beschadigen dat ons eigenlijk niet toebehoort, zodat we het ook niet kunnen herstellen. De eventuele herstelling moet dan door de schepper of de schenker van onszelf, namelijk door God gebeuren. Omdat wij niet aan onszelf toebehoren, kunnen we dus niet enkel onszelf beschadigen. Waar we alleen onszelf denken te beschadigen, beschadigen we meteen onze schepper, en meer bepaald: we beschadigen daar iets of iemand dat of die aan onze schepper toebehoort. Om het gebruikte voorbeeld andermaal aan te wenden, het is daarbij *niét* zo dat we bij onszelf in het krijt komen te staan met een bedrag van 1 euro. Het is veeleer zo dat we die euro vernietigd hebben, terwijl we helemaal niet in staat zijn om zelf geld te maken.

Edoch, waarom zou een mens zijn eigen geld vernietigen? Waarom anders, dan omdat hij (onterecht) geloofde dat hijzelf de schepper ervan was? Pas wanneer hij die euro mist, en ook inziet dat hij hem niet opnieuw kan tevoorschijn toveren, beseft hij dat hij *niet* zijn eigen schepper was en is. Hij heeft zichzelf beroofd van iets dat hij niet aan zichzelf terug *kan* geven. En dit is uiteraard pas mogelijk *omdat hij niet van zichzelf is*. Het bestaan van het kwaad is, op die manier, een bewijs voor het bestaan van God.

§18. *Vrijheid en verantwoordelijkheid: de wereld en de Geest*

In het besef dat ons te beurt valt dat we niet aan onszelf toebehoren — een besef waaraan we niet kunnen ontsnappen aangezien, zoals hoger uiteengezet, we geconfronteerd worden met de feitelijkheid van ons onvermogen om aan onszelf een schuld kwijt te schelden, wat noodzakelijk hierdoor veroorzaakt wordt dat we niet in staat zijn om de bij onszelf aangerichte schade te herstellen, zit het bewustzijn begrepen van onze wezenlijke afhankelijkheid van een hoger wezen, dat we God noemen. We weten dan ook met zekerheid dat we onszelf niet bezitten omdat we onszelf niet kunnen (her)scheppen, doch dat we toebehoren aan onze schepper, God. Uiteraard is het nu onmogelijk om het menselijke te gaan bekijken vanuit het perspectief van het goddelijke — zoals we eerst het dierlijke bekeken hebben vanuit het menselijke perspectief — maar het bestaan van het goddelijke dringt zich op van zodra wij tot de bijzondere vaststelling komen welke in de voorafgaande paragraaf beschreven werd, namelijk dat ons Zijn noodzakelijk aan een ander, hoger wezen toebehoort. Het is niet zo dat een mens geen schuld kan hebben bij zichzelf, omdat het mogelijk is dat iemand aan zichzelf iets ontnaemt zonder in staat te zijn om dit aan zichzelf terug te geven. En dat laatste is slechts mogelijk door het feit dat een mens niet aan zichzelf toebehoort.

Datgene nu waarvan een mens zichzelf kan beroven, en dat hij niet aan zichzelf kan teruggeven omdat hij niet zelf de schepper ervan is, is wat hem wezenlijk van de dieren onderscheidt. En op de keper beschouwd, is dit *alles* aan de mens. De mens heeft wezenlijk helemaal *niets* gemeen-

schappelijk met de dieren, en dit is zo omdat alles wat aan zijn zorg is toevertrouwd, afhankelijk is van wat hij er op grond van zijn eigen vrije keuzedaden mee doet.

Een dier kan niet kiezen. Het bezit kennis, en ook een wil, maar de dierlijke intelligentie en wil zijn volstrekt natuurlijk van aard. Een dier kan niet datgene willen wat het natuurlijkerwijze niet wil, en dat is wat een mens wel kan doen. Een mens wil geen tandpijn maar, bijvoorbeeld door te snoepen, kan hij toch tegen die wil in handelen omdat hij *kennis* heeft van het feit dat snoepen tandpijn veroorzaakt: als hij snoept, doet hij iets wat hij in feite niet *wil* doen — krachtens zijn kennis. Bij een dier liggen die kaarten anders: als dieren het snoepgoed eten dat mensen hen geven, beseffen zij niet dat zij aldus bij zichzelf tandpijn zullen veroorzaken. De natuur biedt aan dieren ook geen snoepgoed aan, en de mens is verantwoordelijk voor het dier voor zover hij het uit zijn natuurlijk biotoop weghaalt: zijn verantwoordelijkheid voor het dier is zoals zijn verantwoordelijkheid voor, bijvoorbeeld, zijn eigen lichaam. Het beschadigen van dieren is een menselijke misdaad die van dezelfde aard is als het beschadigen van het eigen lichaam omdat, evenals de dieren, het eigen lichaam aan de zorg van de (vrije) mens is toevertrouwd. Daarom ook is het ergens onbegrijpelijk, want intern contradictorisch, dat mensen het beschadigen van dieren veroordelen en tegelijk beweren dat zij met het eigen lichaam mogen doen wat ze zelf verkiezen.

De vrijheid is wat de mens wezenlijk onderscheidt van het dier, en omdat de vrijheid de verantwoordelijkheid impliceert over alles met betrekking tot hetwelk men kan handelen, bezit de mens in feite niet alleen (de zorg over) het eigen lichaam, maar (over) kortweg al het natuurlijke dat

zelf niet over die vrijheid beschikt. Het "lichaam" van een menselijke persoon is niet alleen zijn eigen lijf: het bevat alle natuurlijke zaken met betrekking tot dewelke hij (vrije) handelingen kan stellen: de lichamen van anderen, het lot van de dieren, de hele samenleving en principieel zelfs het ganse heelal. Op die manier is de 'wereld' eigenlijk voorbestemd om het lichaam van alle menselijke personen te zijn: in de 'wereld' voltrekt zich het proces van de eenmaking van alle menselijke personen. En dit proces voltrekt zich wezenlijk in de Geest. Want zoals het leven, de dode stof aan zich onderwerpt door die een bestemming te geven binnen het eigen actieplan, zo ook onderwerpt de Geest het leven. Zoals de dode stof pas tot bestaan komt binnen het leven, zo ook kan het leven niet (blijven) bestaan buiten de Geest.³⁴⁹

Het cruciale probleem is nu vanzelfsprekend dat van de 'onkenbaarheid' van de Geest, en zo rijst het ethische vraagstuk wààr wij dan de richtlijnen moeten zoeken voor ons handelen: zijn er überhaupt richtlijnen? Kunnen (verschillende!) ethische stelsels, zoals religies, maar evenzeer door menselijke consensus tot stand gekomen regels, die dus ook onderling allemaal kunnen verschillen, enig houvast bieden? En als er zoiets als algemeen geldende richtlijnen gevonden konden worden: blijven zij wat ze zijn, en kunnen ze duidelijk neergeschreven worden, of ontsnappen ze aan onze taal, veranderen ze, of zijn ze voor iedereen weer anders en passen ze zich aan de omstandigheden voortdurend aan? En als deze regels bestaan: heeft iemand dan de kennis daarover, en de macht of het recht om ze aan anderen op te leggen? Want alvast is de Geest als zo-

349 Voor een omstandigere uiteenzetting hiervan wordt hier verwezen naar "Het einde der tijden" en naar *Transatheïsme*.

danig geen menselijke constructie en geen resultaat van wat wijzelf bedisselen, net zoals de natuur niet door onszelf is gemaakt: de Geest bestaat onafhankelijk van ons, terwijl Hij ons nochtans 'bezit' en 'bestuurt'. Kunnen wij dan een soort van 'gevoeligheid' ontwikkelen om aan de weet te komen wat die Geest van ons verlangt? En hier dienen we vooreerst nauwkeurig te onderzoeken wie of wat deze Geest dan is, en waar we Hem in deze wereld op het spoor komen — als dit mogelijk was.

§19. De (on)macht van de duivel

In de eerste paragraaf van dit opstel hebben we ons vermoeden in verband met de werkelijkheid van de Geest trachten onder woorden te brengen middels een vergelijking met een belangrijke Augustiniaanse stelling. We zeggen namelijk dat de Geest moet beschouwd worden, niet als een menselijke constructie, doch als een realiteit welke onafhankelijk van onze taal en van ons denken bestaat, net zoals de stoffelijke, natuurlijke werkelijkheid geen product is van onze constructieve arbeid, doch een gegevenheid die geheel van ons onafhankelijk is.

Kijken we nogmaals naar de natuurlijke, zogenaamd "stoffelijke" werkelijkheid, dan zien we daar dat wij er niettemin naar streven om de natuur te kennen, en wij doen dat teneinde deze naar onze hand te kunnen zetten: we trachten de "verborgen wetten" van de natuur aan het licht te brengen om er ons voordeel mee te doen. Zo maken we theorieën over de natuur, welke we onze (natuur)wetenschappen noemen, en deze geven ons schijnbaar een zekere macht over datgene waaraan wij aanvankelijk geheel onderworpen zijn. Die macht is niet absoluut en vaak ook

is ze zeer tijdelijk, en meer nog dan dat, wordt die macht zeer dikwijls ten kwade aangewend. Afgezien daarvan is er ook nog het probleem van de contraproductiviteit: in weerwil van het algemeen volgehouden geloof in wat men de 'voortgang' is gaan noemen, blijkt die vermeende voortgang in feite voortdurend ingehaald te worden door haar tegendeel, zoals bij uitstek Ivan Illich dat heeft geïllustreerd, maar de gedachte duikt reeds op in de Griekse mythologie, in de Oud-Testamentische verhalen, zoals het in verhaal van de toren van Babel, en ook in de talloze andere overleveringen uit vele, oude culturen.

Als nu onze vergelijking tussen, enerzijds, de stoffelijke, natuurlijke werkelijkheid en, anderzijds, de werkelijkheid van de Geest, hout snijdt, dan moeten we ook hier onder ogen durven zien dat de traditionele, ethische regelgevingen op dit punt vergelijkbaar zijn met onze huidige natuurwetenschappen. Waar de natuurwetenschappen er naar streven om de wetten van die natuur te leren kennen en om aldus de natuur naar onze hand te zetten — een streven dat wordt volgehouden ondanks de onmiskenbare werkelijkheid van de contraproductiviteit — dan zullen, insgelijks, de ethische regelgevingen van dewelke wij kennis nemen in de vele religieuze en morele overleveringen en tradities, moeten beschouwd worden als een soort van 'geestwetenschappen', in die zin dat zij tot doel hadden en hebben om de 'wetten' van de Geest te leren kennen... met het oog op het verwerven van macht over de Geest, of het naar zijn hand zetten van de Geest. En, net zoals dat in de natuurwetenschappelijke activiteit en in de technologie het geval is, zal noodzakelijkerwijze ook hier — dat wil zeggen: in zake de ethische en religieuze systemen — zich een soort van contraproductiviteit doen gelden.

Maar het verwerven van macht over de Geest of, anders uitgedrukt, *het kennen van goed en kwaad*, is — alvast in het christelijke perspectief — niet bepaald datgene wat God van ons verlangt. Zeer in tegendeel zelfs: de mens heeft zijn oorspronkelijke geluk verloren om geen andere reden dan deze, dat hij het goede en het kwade heeft willen kennen, zoals dit in het Joodse boek over de oorsprong, het boek *Genesis*, beschreven wordt. Deze waarheid is eenvoudig, maar niettemin blijken religieuze interpretaties en uitleggingen allerhande erin geslaagd te zijn om hem te verdonkeremanen, en er voor te zorgen dat hij niet meer tot ons besef doordringt. Uiteraard hebben bepaalde religies deze verduistering opzettelijk nagestreefd, aangezien zij zich het monopolie over deze bijzondere kennis hebben willen toe-eigenen. Ze hebben die kennis vorm gegeven in regels, in dogma's en in bijzonder uitgebreide, hoog intellectualistische betogen met strenge gevolgen met betrekking tot het menselijke gedrag. Het godsdienstige leven hebben zij weten te herleiden tot een leven volgzaam aan die regelgevingen waarvan zij zich, als de unieke kenners van goed en kwaad, de enige en de uitverkoren bezitters achten.

Zoals het nu vergaan is met de menselijke pogingen om macht te verwerven over de natuur, meer bepaald door de verborgen wetten waaraan de natuur zou gehoorzamen, te leren kennen en die dan naar zijn hand te zetten, zo ook vergaat het met de menselijke pogingen om de Geest naar zijn hand te zetten en er zijn profijt mee te doen. Zoals de ontwikkeling van de (natuur)wetenschappen of, kortweg, de kennis van de natuur, niet geresulteerd heeft in een machtiger leven, maar eerder in de doffe ellende die de huidige wereld kenmerkt, gaande van de moordende al-

leenheerschappij van het geld, over de dreigende vernietiging van de aarde door atoomoorlogen, de sluw geworden ziekten die ganse continenten bedreigen en die de geneeskunde altijd een stap voor zijn, en de extreme belasting van het milieu in het algemeen, zo ook heeft de kennis van de Geest, of de kennis van goed en kwaad ons weinig meer opgeleverd dan voortdurende oorlogen omtrent de ware bezitters ervan en omtrent de eigenlijke betekenis van de verzen waarin die kennis gegoten werd. En vergeten we ook niet de veroordelingen van al diegenen die, op grond van deze "kennis" en haar regels, als zijnde afvallig, gevaarlijk of demonisch werden bestempeld, en die werden verbannen, gefolterd of gedood.

De ware christelijke boodschap daarentegen, klinkt bijzonder eenvoudig, en beroept zich niet op regels en op reglementen: zij veroordeelt daarentegen alleen al wie veroordelen, en zij spreekt over "witgekalkte graven" met betrekking tot diegenen die zichzelf heilig achten omdat ze de regels van de zogenaamde "kennis van goed en kwaad" angstvallig, scrupuleus en zelfvoldaan volgen, zich hierin op generlei wijze onderscheidend van al wie zich middels het betalen van allerlei premies aan machtige instituten willen verzekeren tegen 'alle' onheil. De enige 'wet' — als zij zo kan genoemd worden — is die van de Liefde, en het kentekent haar dat zij wezenlijk geen wet is. Bovendien geeft zij geen garantie voor een zogenaamd "gezegend leven" in de materiële zin van het woord, die naar gemoedsrust en comfort verwijst; zij belooft daarentegen niets dan *het kruis*, en dat tot aan de dag van de voleindiging van de wereld: *"Wie zijn leven wil behouden, die zal het verliezen, maar wie zijn leven geeft om Mijnentwil, die zal niet sterven, ook al is hij gestorven"*. Omdat nu de Geest geen

product van ons denken kan zijn, en ook niet door ons gekend kan worden, kan Hij ons alleen maar gegeven worden van buitenaf: Hij ziet er niet uit zoals een dik wetboek, maar wel zoals een schuwe duif, en hij daalt op ons neer, niet door eigen inspanning en studie, maar in de vorm van vurige tongen. Hij is nu eenmaal volstrekt onderscheiden van de zogenaamde "kennis van goed en kwaad", waarvan alleen de duivel zich in het bezit waant.

§20. De Geest in de wereld

Contraproductiviteit is er inzake het menselijke ingrijpen in het natuurlijke en ook inzake het menselijke ingrijpen in het zogenaamd "bovennatuurlijke". Onder het eerste wordt hier verstaan dat de natuur zich wreekt op de dan toch min of meer vermetele of zelfs arrogante pogingen van de mens om over de natuur te heersen en er zijn zin mee te doen, en dit uit zich vooreerst in het feit dat macht niet deugt als ze misbruikt wordt, want in dat geval was ze er beter niet geweest. De "wraak" van het "bovennatuurlijke" zien wij zich op een analoge manier voltrekken waar regelgevende morele systemen in feite mensen verdelen in, enerzijds, de regelgevers en, anderzijds, de aan regels onderworpenen, waarbij de eerstgenoemden al te vaak samenvallen met de verdrukken, de laatstgenoemden met de verdrukten. Zelfs in de zogenaamde democratieën, waarvan al te gauw verondersteld wordt dat de regelgevers daar met de aan regels onderworpenen samenvallen, zet zich eenzelfde tweedeling onvermijdelijk door, daar in dat geval de meerderheden zullen heersen over de minderheden, en zelfs het incalculeren van regels welke de bescherming van minderheden moet waarborgen, kan hieraan maar weinig verhelpen, zoals de feiten ons dat ook dagelijks laten

zien. Het principe dat de macht toekent aan de "meerderheid", met de edele bedoeling de mens toe te staan over zichzelf te heersen, creëert op die wijze een nieuwe dictator van een zeer bijzondere en misschien ook wel niet geheel ongevaarlijke soort, aangezien deze alleenheerser, in de meest letterlijke zin van het woord, geen hoofd heeft, en dus zelf niet nadenken, vrij zijn of beslissen kan. Het getuigt immers van een grove fout tegen de logica en zelfs tegen het natuurlijk gezond verstand, dat een "beslissing" welke genomen wordt door een "meerderheid" van "mensen", ook een "menselijke beslissing" zou zijn: zo'n *statement* is géén beslissing en zij is ook niet menselijk van oorsprong of van aard. Indien, bijvoorbeeld, de zogenaamde "wetenschappelijke vooruitgang" democratisch georganiseerd was geweest, zodat zij de geldigheid van haar *statements* liet afhangen van meerderheidsbeslissingen, dan zou zij beslist nooit veel verder geraakt zijn dan, bijvoorbeeld, bij de opvatting dat de aarde plat was, of het centrum was van het heelal. Ten tijde van Giordano Bruno, zoals we allen weten, waren een bijzonder kleine minderheid van het volk — om niet te zeggen: slechts een handvol mensen — ervan overtuigd dat de aarde rond de zon draaide in plaats van andersom. Giordano Bruno werd veroordeeld omdat zijn "geloof" in strijd werd geacht met het geloof in God, die immers zijn Zoon "vanzelfsprekend" in het centrum van Zijn heelal wilde laten geboren worden, en niet ergens in een uithoekje daarvan. Op het eerste gezicht nu, lijkt het er op dat deze veroordeling uitging van een dictatoriaal systeem, verpersoonlijkt in de toenmalige pausen, maar in feite had de paus in kwestie deze veroordeling nooit kunnen voltrekken zonder de steun van de "meerderheid" der gelovigen. De paus mocht rekenen op

de "goedkeuring" van het volk bij het nemen van zijn beslissing om Bruno te verbranden (en op eenzelfde meerderheid mochten ook Pilatus en Herodes rekenen bij de veroordeling van Christus), wat wil zeggen dat hij zodoende geen tegenstand te verwachten had omdat hij nu eenmaal over een "meerderheid" beschikte: elke tegenstand zou immers met zekerheid onderdrukt worden aangezien tegenstanders zich *a priori* aan de verliezende hand — want aan de kant van de minderheid — situeerden. Een individu — een dictator — ontleent zijn alleenheerschappij immers per definitie aan de meerderheid welke hij in zijn macht heeft, en waar dat niet of niet langer het geval is, valt hij van zodra zich een meerderheid tégen hem keert. Een dictator weet weliswaar de meerderheid in zijn persoon te concentreren, maar dat doet niets af aan het feit dat het nog steeds die meerderheid is die de macht feitelijk uitoefent. Het verschil tussen de dictatuur van eertijds en de huidige "macht van de meerderheid", ligt hoofdzakelijk hierin, dat nu de "heersers" als zodanig quasi onzichtbaar zijn geworden. Het volk immers, laat zich vaak leiden door duistere wensen en verlangens — "duister", in die zin, dan men zich niet altijd even bewust is van de oorsprong van deze wensen, en al evenmin van hun "uitkomsten". Om een onschuldig maar niettemin niet irreëel voorbeeld te geven: een door de handel in tabak kapitaalkrachtig geworden groep, die haar macht wil behouden, en die bijgevolg wil dat het volk sigaretten rookt, zal met haar kapitaal bij het volk een voorman aanprijzen die er zal voor zorgen dat het volk zal blijven roken. Gebeurlijk zal deze voorman nooit het woord tabak in de mond nemen, en hij zal enkel praten over de grote idealen van gelijkheid, rechtvaardigheid, winst en nog andere dergelijke za-

ken meer — zaken waar *alle* verkiezingskandidaten de mond vol van hebben. Het volk gelooft dan — in het beste geval — dat het kiest voor welbepaalde, al dan niet begrepen nuances van tenslotte steeds weer hetzelfde, maar in feite kiest het, *via* de best gefinancierde kandidaat, telkens weer eender — dat wil zeggen: het "kiest" voor de sterkste kapitaalgroep. Het kapitaal kiest en herverkiest op die manier telkens weer zichzelf, en zowel haar voormannen als haar kiezers zijn daartoe slechts de middelen — middelen, die niettemin "democratisch" heten te zijn.

Uiteraard is de huidige gang van zaken, althans vanuit theoretisch oogpunt, allerm minst verwerpelijk, want, wat de al dan niet vermeende achterliggende bedoelingen van welke kapitaalgroepen dan ook mogen zijn: het debat is steeds open, wat betekent dat het volk principieel beschikt over de mogelijkheden om "zichzelf" "op te voeden", en dat is uiteindelijk de enige doch ware kern van de democratie: zij mag hopen dat er een dag komt van "algehele opklaring", dat zij in staat zal zijn door het waas heen te kijken en die beslissingen te nemen die haar ook direct ten goede komen. Om het (wat simplistische) voorbeeld van hierboven te herhalen: de democratie kan en mag hopen dat er een dag komt dat het volk de schadelijkheid van tabak erkent, dat men in grote meerderheden beslist om niet meer te roken, en dat men zodoende aan die kapitaalgroepen de macht ontnemt die het volk aan de tabak verslaafd houdt. Want per slot van rekening is de tabakslobby of eender welke kapitaalgroep op haar beurt ook weer niets anders dan een hefboom van het volk zelf, dit wil zeggen: een middel waardoor het volk zich van de vrije verkrijgbaarheid van sigaretten of van welke waar of van welk recht ook verzekert.

De "duisternis" van de menselijke verlangens regeert vooralsnog grotendeels het hele toneel, dat niet zo gemakkelijk spontaan — vanuit zichzelf — tot grote kenteringen zal komen. Het is dan ook de taak en de verantwoordelijkheid van per definitie geheel apolitieke krachten, om verandering — verbetering — te brengen in de toestand. Het werkterrein van deze apolitieke krachten is nu beslist niet dat van de "kwantiteiten" — of: de "meerderheden", welke het geweld representeren — maar wel dat van de "kwaliteiten". En voor een oorlog tussen deze twee is, principieel, elke vrees misplaatst, aangezien kwaliteiten en kwantiteiten geen opponenten zijn (zoals Aristoteles het nog geloofde): de kwantiteit is daarentegen slechts een bepaalde kwaliteit, en niets meer of niets minder dan dat. Inzake "verbeteringen" dienen we dus eigenlijk te spreken, niet zozeer over "kwaliteiten", doch over "andere kwaliteiten" — kwaliteiten die anders zijn dan de kwaliteit van de "meerderheid", die slechts de kwaliteit is van het geweld. In nog andere bewoordingen: het is aan het niet-gewelddadige, het niet-louter-stoffelijke, of het geestelijke, om zijn werkzaamheid te verrichten en zo de samenleving in goede banen te brengen of te houden. Per definitie — zoveel is nu duidelijk — is de Geest apolitiek en kan hij, zoals gezegd, niet in regels of in programma's gevat worden: hij luistert daarentegen slechts naar het gebod van de liefde.

Wanneer bijvoorbeeld sprake is van revolte in een samenleving, begrijpt men vaak zelden dat hier ook *apolitieke* krachten aan het werk kunnen zijn. Meestal immers zoekt de heersende "Herodes" dan een politieke tegenstander, die hij dan wil uitschakelen om zijn eigen macht te bestendigen. Maar de "Messias" is geen politicus en dus ook geen politiek tegenstander: hij is gewoon een burger die

"aan Caesar geeft wat aan Caesar toekomt". Hij zoekt geen compromissen te sluiten met politieke heersers — zoals daarentegen bijvoorbeeld de pausen dat wél altijd deden en nog blijven doen — omdat zijn werkterrein niet in de wereld van de politiek ligt. Hij zal zich ook niet inbeelden dat het aan hem is om de mogelijkhedenvoorwaarden te scheppen voor de uitoefening van de liefde, aangezien de liefde zich noodzakelijk aftekent tegen het leed en de dood, zodat enkel de duivel hier een taak voor hem kan weggelegd zien (zoals dat bijvoorbeeld blijkt uit het boek *Job*). De Messias kan daarentegen enkel de Geest brengen, die per definitie een kwaliteit is die verschilt van deze van de kwantiteit, de "meerderheid", of het geweld.

Wel blijft de introductie van de Geest in de wereld niet zonder gevolgen, en dit wordt al te vaak niet naar behoren begrepen. Want stel dat, op een bepaald moment, de jeugd gaat revolteren tegen "het heersende systeem", en stel bovendien dat het hier voor een keer niét gaat om de infiltratie van een concurrerend politiek systeem. Stel dat kinderen plotseling en in grote getalen weigeren te studeren, of dat ze niet langer bereid zijn om het schoollopen nog ernstig te nemen. Als zo'n fenomeen zich voordoet, zal dit eerder een sluimerende dan een radicale tendens zijn, en de oorzaken kunnen ook veelvuldig zijn, maar het zou al te gemakkelijk wezen om dit verschijnsel dan enkel maar te wijten aan bijvoorbeeld luiheid en plichtsverzuim, of ondankbaarheid. Men dient zich immers rekenschap te geven van de werking van de Geest, bijvoorbeeld de geest van rechtvaardigheid. En dan zou het wel eens zo kunnen zijn dat kinderen niet meer naar school willen, gewoon omdat ze het schoollopen ervaren als een onverdiende kans en bijgevolg als een onrechtvaardigheid. Zij zijn zich

immers bewust geworden van het feit dat vele anderen — kinderen uit de derde en de vierde wereld — deze kans niét krijgen, terwijl het huidige bestel hen tegenover deze achtergestelden situeert als "concurrenten". Zij voelen zich dan zoals deelnemers aan een loopwedstrijd, die vanwege de organisatoren, die toevallig hun eigen ouders en opvoeders zijn, op geheel arbitraire wijze een flinke voorsprong krijgen toebedeeld. Ten onrechte immers veronderstellen sommigen dat mensen zomaar bereid zijn om onrecht te aanvaarden als het bovendien in het eigen voordeel speelt. De remmende invloed welke uitgaat van dergelijke ondernemingen, ontnemt aan de vooralsnog niet corrupte deelnemers niet alleen de natuurlijke wil om te winnen, of zelfs om alleen maar vooruitgang te boeken, maar zij perverteert uiteindelijk ook de gezonde menselijke instelling om zich te handhaven. Als verantwoordelijken zich dan gaan afvragen wat er verkeerd gaat met de opvoeding, dan zouden ze zich allereerst eens rekenschap moeten geven van het bestaan van krachten welke het bedrog dat zijzelf er op nahouden, uiteindelijk te vlug af zijn, vaak ten koste van anderen. Dit "schoolvoorbeeld" mag dan vergezocht en onrealistisch lijken, maar het is alvast een feit dat deze vormen van, bijvoorbeeld, schoolmoeheid helemaal niet voorkomen in bijvoorbeeld ontwikkelingslanden. Iemand ontleent zijn gezag aan het feit dat hij het goed meent met diegene over wie hij gezag uitoefent, zoals Levinas het op een enigszins andere manier verwoordt, maar we kunnen hier aan toevoegen dat de goede bedoelingen van de gezagsdragers, als zij hun gezag wenssen te behouden, niet enkel dienen te stroken met het goed van diegenen die hen ontzag bieden, maar tevens mogen zij het goed van alle anderen nooit in de weg staan, ook niet als die anderen af-

wezig of onzichtbaar lijken. Maar dat zijn nu precies "fouten" die in "heersende culturen" zeer frequent en welhaast onvermijdelijk zijn, en die, krachtens de nooit afwezige werking van de Geest — hier bijvoorbeeld als de geest van de rechtvaardigheid — dan ook zullen bestraft worden. Die Geest (van rechtvaardigheid) zorgt er immers voor dat (in dit voorbeeld) kinderen de normale regelgevingen en plichten plotseling naast zich neer leggen, omdat ze ergens aanvoelen dat het draagvlak ter rechtvaardiging van wat zij doen, zeer wankel is. Dat draagvlak ontsnapt aan elke regelgeving en aan elk menselijk plan, en het grijpt direct in, in de ziel zelf van de betrokkenen, omdat alle mensen uiteindelijk door een en dezelfde Geest onderling verbonden zijn. Andermaal: de zogenaamde "kennis van goed en kwaad" zal er nooit in slagen om de Geest aan zich te onderwerpen en hem naar zijn hand te zetten.³⁵⁰

350 Tekst d.d.1 maart tot 30 mei 2007.

